

દર્શની મેધાની.
સાચાં સીતારામ.
સાધુજન તી પીઝન.
સૌભાગ્યવાતી.
હરિણીને,

૨૪. વસન્ત વિનોદી
૨૧. લલિત.
૨૧. સ્થિત.
૨૧. ન્દાનસાધ દલપતગમ કવિ. એમ
૨૧. સ્થિત.

ગૃહધર્મે.

આર્ય પત્નીનાં કર્તવ્યો.
ગૃહિણીને પ્રભાવ
મર સંસારી આનંદનું ચિત્ર.
પત્નીવ્રત
સાહચર્ય ગ્રેમ.

બહેન વિલસુ.
એક ગ્રેમ્યુએટ.
સૌ. મુખનિ.
૨૧. અનિલ.
૨૧. સરૈયા બી. એ.

બાલોદાન.

બાલકેળવણી.
બાલકોની માવજત.
બાલશિક્ષણ.

૨૧. પ્રમાદ.
૨૧. અભ્યાસી.
સૌ. શારદાગૌરી બી. એ

રમણિભણિમાલા.

અદિતી.
કૃપા
કૌતુહલ
પતિવ્રત. રહીમાખીબી. (સોવેખ.) બહેન વિ.
પરદુઃખલજન લેહી ગોડાધ વા(સોવેખ.)

૨૧. ચિદિવાસી.
"
"
"
"

તીર્થાન રંગ.

એક મુખવમાન મન્નારીના ઉદ્ગાર
કન્યાઓની માતાનો નિવારડો.
પ્રાન્ત્રમ પુરો અને મીઠીમ જોયો.
પ્રાન્ત્રવોસ્તી સીમ ઉપર ઉત્તમકામ.
દિ બા. અબાલાવતુ આપણ.
બેંગ્લો-માં ગળેલું સત્તારી મંડળ.
મધ્યમ વર્ગની નિગધાર સીઓ.
મહિલા વિદ્યાલયની રતુલ્ય યોજના.
મહિલા પરિપક્વતા પ્રમુખ પેડી જઈ.

૨૧. મુનિત (અનુમમાન).
૨૧. ગણાભાઈ.
૨૧. મુનિત (અનુમમાન).
૨૧. ગણાભાઈ.
૨૧. પાનથ (અનુમમાન).
૨૧. મુનિત (અનુમમાન).
૨૧. ગણાભાઈ લક્ષ્મણ (અનુમમાન).
૨૧. ગણાભાઈ.
"

રતુ આપણ.
બેંગ્લો દેવની સીઓ માટે વર્ગ.

૨૧. મુનિત (અનુમમાન).
૨૧. મુનિત.

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સ ખાન સુન્દરી)

સર્વાંગે સ્વાચ્છા માટે ખડક થતું માનિક

પ્રસ્તક ૫	સપોઝ	ઈ સ ૧૯૦૭ સપ્ટેમ્બર
અક ૧	લંબુમમાજ.	વિ સ ૧૯૬૩: આશિન.
વિષયવિભાગ.	વિષયસૂચન	૧
જ્ઞાનસુમન્ધ	સંખ્યક	૧૦
કાવ્યકુંજ.		૧
રમણજની.	રા. વસન્તવિનોદી	૨
વિયોગીને	રા. પીયુષ	૨
રમણીમણિમાળા		
કોથલપા.	રા. ચિદ્રવિનાસી	૩
અમારું ગત વર્ષ		૬
વિદ્યાકળા.		
તરતના જન્મેલા બાળકને દર દાર. રા અન્નામી		૧૩
વિવિધવિહાર.		
સમશતી ઉપરથી થતા વિચાર ગ મુનિન.		૧૪
ગીતાલક્ષરી.		
વૈધવ્ય	રા. અમૃતલાલ શ્રોત્રવલ.	૧૭
વર્તમાનરંગ.	ગ. પાન્ય, બન્ધુસમાજ.	૨૨

સુન્દરી સુખોધના ગ્રાહકોને મળે.

મ પદ્મતકુંભુદઃ—કર્તા પ્ર ક કુવ-એક રસમય વાર્તા; કિ મત ૨.૧) ગ્રાહકોને
આઠ. પ્રોસ્ટેજ જુદું.

વેધવા—યેષક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર ગ્રાહકોને બે આને. પ્રોસ્ટેજ જુદું.

શોકશમન—આ માસિકનો કોઈ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપે
તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે
પ્રોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ચોગિની—સુન્દરી સુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિ મત આના ૦—૧૨—૦. નવ
ગ્રાહકોને ૦—૬—૦ દર્પણ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિ મત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકોને ૦—૪—૦
ટ. ખ. ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંકર અંબરીયા, કિ. ૩ ૧ ગ્રાહકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

અલક્ષ્યચોતિ—કર્તા સુમિત્ર કિ ૧—૮—૦ ગ્રાહકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું

મૃદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા ગ્રાહકો ૦—૬—૦

11

સુન્દરી સુખોધની પાછલી ફાઈલો.

પહેલા વર્ષની તુટક ફાઈલ. ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી પાંધેલી પુસ્તકના ૩૫માં ફાઈલ ૩.૦—૬—૦ ટ. ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની તુટક ફાઈલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ. ૦—૨—૦

ચોથા વર્ષની ફાઈલ—૩ ૧—૪—૦ ભેટ સાથે.

દરેક અંકમા ધણું ખર્ચ સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે તે અંક વાચવાથી
રસ ઓછો થતો નથી.

સવાજમ તથા સર્વ પ્રાપ્તતા પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રી, બંધુસમાજ.

સુન્દરી સુખોધ ઓશીસ—અમદાવાદ.

આ ઉપરાંત આ પત્ર વિષે વધારે માહિતી નીચે લખેલે કેમ્બ્રિજથી પણ મળશે.

૨. લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવટિયા બી. એ, ભાઈવાની પોળ, અમદાવાદ.

૩. ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ ચુન્ડરાણી ૫૫ ઓર્ડિમ અમદાવાદ

૪. શંકરરાય અમૃતરાય વાધેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ

૫. કૃષ્ણલાલ હરજીવિદાસ પડીત. ઇન્ડિયન રેપીડીએન્ક, કલકત્તા

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 “શ્રીયા પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય; કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબબંધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખાઈથી અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને હતાશિની બને, કુટુંબના બાલક વર્ષેને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ પૂર્ણ કરે;” પતિબક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આંતર-
 વિવાસોની ઉર્મિઓમાં પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી હઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તોલસ્વી ફિરોજી સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્થ સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “શ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...
 “શ્રીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉત્તતિ અસાધ્ય છે.”

વર્ષ ૫ મું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ સપ્ટેમ્બર—સાદ્રપદ વિ. સ. ૧૯૬૩. [અંક ૧ લો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

૧૦

શ્રી ચન્દ્ર અને પુરુષ સ્ય.

જેમ ચંદ્રકિરણમાં શાન્તિ છે તેમ સ્ત્રીઓના સ્વમાધમાં આધીનતાથી સ્પર્જતી શાન્તિ
 છે. અને સૂર્યના કિરણમાં જેમ ગરમી છે તેમ પુરુષોમાં પુરુષાર્થ છે. ચંદ્ર જેમ પોતાના આકર્ષ-
 ãથી સમુદ્રમાં મરતીઓટ કરે છે તેમ સ્ત્રીઓ પોતાનામાં રહેલા આકર્ષણથી પુરુષોના હૃદયમાં
 મરતીઓટ કરે છે. ચંદ્રમાં જેમ અમૃત રહેલું છે તેમ સ્ત્રીઓમાં પણ અમૃત રહેલું છે.
 ચંદ્રને વારે વારે પ્રહણ લાગે છે તેમ સ્ત્રીઓના મનમાં પણ વાત વાતમાં પ્રહણ લાગી
 જાય છે, અને સૂર્યના પ્રહણ વધુ થોડાં થાય છે તેમ પુરુષોના અંતરમાં પણ સ્ત્રીઓના કરતાં
 વધુ ઓછી અસર થાય છે. દિવસના તાપથી તપેલા જગત્ને જેમ ચંદ્ર શીતલતા આપે છે
 તેમ સંસારના તાપથી તપેલાં માણસોને સ્ત્રીઓ ઠંડક આપે છે, પણ તેને વદલે સૂર્ય તો ગ-
 રમી આપીને લોકોની ટાઢ ઉઢાડે છે તેમ પુરુષો પણ પોતાના હૃદય વડે જગત્માં ગરમી
 ફેલાવે છે. ચંદ્ર પોતાની અમૃતવૃષ્ટિથી ઔષધીઓને પોષણ આપે છે તેમ સ્ત્રીઓ પોતાની
 અમી દૈષ્ટિથી વચ્ચાંઓનું પોષણ કરે છે. પણ સૂર્ય પોતાના સક્ષત કિરણોથી ઔષધીઓને પ-
 કાવે છે તેમ પુરુષો પોતાના ધાકથી વચ્ચાંઓને સુધારે છે.

સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ.

કાવ્યકુંજ

રૂમ્યરજની.

(સાથે સાથે રે સુરત સેહેર ઈ.)

ઝીણા ઝીણા રે વરસે મેહ, રજની રાચે છે,
બની પાવન અવનિ દેહ, અવનિ નાચે છે.

રૂમ ઝુમ ભમતી ધરણી લાડે મધુ ઉછાળે વાસ રે,
દિવ્ય પ્રેમના બાલક મધુરાં ઝીલી ધરે ઉદાસ;
રજની રાચે છે. ઝીણાં

મલપતો વાયુ મલકત ધીરે સ્વચ્છન્દી રમે રાસ રે,
કુમળાં સલૂણાં વિમળાં હૈયાં નૌતમ વેરે હાસ;
રજની રાચે છે—ઝીણાં

શશિઅમી ગળતું આછે વાદળ ઢળતું અવનિઅંક રે,
હૈયાં અવનિ-રસિયાં જનની લેતી નવ નવ રંગ;
રજની રાચે છે—ઝીણાં

પ્રભુરસ લસળસ ધનધુમ્મટથી સહતાં પ્રણયી ગાન રે,
“સન્નત જોડાં” પાતાં પીતાં તરતાં અદ્ભુત તાન;
રજની રાચે છે—ઝીણાં

વસન્તવિનોદી.

વિયોગીને.

(દરિગીત.)

જુદાઈ કે વિયોગની શી વાત બહાલી તું કરે ?
જોડી અલૌકિક આપણી, ત્યાં શું બધું એ સંભવે;
આણે ઘડી પ્રભુ યોગ જ્યાં, વિયોગ ત્યાં શો સંભવે,
જોડ્યાં જીવન જ્યાં આંખણાં, જુદાઈ ત્યાં શી સંભવે. ૧

લાગ્યાં દિલેદિલ આપણાં, ત્યાં બેઠિલો શી સંભવે,
પામી ગયાં ઉરઐક્યતા, જુદાઈ ત્યાં શી સંભવે;

ન્યાં ભેદનું કારણ નહિ, ત્યાં ભિન્નતા શી સંભવે,
પ્રગટી પ્રભુના પ્રેમની, જુદાઇ ત્યાં શી સંભવે. ૨

આ પિંજરા ધુળ માટીના શું પ્રીત તેમાં સંભવે,
જડથી જડેલો પ્રેમ તો, જુદાઇ તેમાં સંભવે;
પડદો પડયે માયાતણો, વિચિત્ર સર્વે થાય છે,
જન-જોડી ભોળી રહેજમાં, તોડી તુટી તે જાય છે. ૩

નાટક રચે શું પ્રેમનો ! નાચે રહે શું પ્રેમને ?
હુનિયા દિવાની શી જાની ! શોધી રહી શું પ્રેમને !
ના તરફડો, રે ના રડો, દિલ જાક જાલી કાં કરો,
છે મહેં છુપાવ્યો પ્રેમને, ના કોઇને કો દી જડે. ૪

એ પ્રેમ, દંપતિરનેહ કે, પ્રીતિ કહો કે હેત તે,
છે આપણો એક આપણો, ના અન્યમાં તે સંભવે;
જન્મ મારતા જન્મજીઆ, આનંદમાં રા' આપણે,
જુદાઇ કે વિયોગની શી ચાત કરવી આપણે. ૫

ધીયુષ.

રમણીમણિમાલા.

કૌશલ્યા.

સમપુરીમાં મુખ્ય અયોધ્યા, જણો સરખૂ તીરજ,
સૂર્યવંશી દશરથ રાજ, કહાવે ત્યાં મહાધીરજ.
કસ્યપ અદિતી ત્યાં એ છે, કૌશલ્યા દશરથજ,
પૂર્વે એણે તપ કર્યું છે, એવાં તેહ સમર્થજ,

ઉદ્વેગિત રામાયણ.

અયોધ્યામાં પ્રખ્યાત પ્રજાપાલક નરસિરોમણિ અજ નામે રાજ સંભવ કરતો હતો.
તેને દશરથ નામનો ધીમાન ને વિદ્યાવાન પુત્ર હતો. ન્યારે તે યોગ્ય વયનો થવા આવ્યો
ત્યારે તેના પિતાએ તેનાં લગ્ન કરવા વિચાર કર્યો, અને રાજ્યગુરુ તથા મંત્રિઓની સલાહ
માગી. રાજ્યગુરુએ જણાવ્યું કે લગ્નને માટે હરકત નથી. પરંતુ તેમને પરજ્યા પછી એક
મોટી આપત્તિ આવશે. આથી તેમને પરજ્યાથી શ્રમ સંખવામાં આવે તો વિશેષ લાભ થાય.
ત્યારપછી મહારાજ અને તેના પુત્ર દશરથ માટે કન્યાની તપાસ કરાવરાવી, અને કૌશલ
દેશના રાજાની પુત્રી કૌશલ્યા સાથે લગ્ન-સંબંધ બંધાવરાવવામાં આવ્યો.

પતિવ્રતપાલક-સાધ્વીશિરોમણિ કૌશલ્યાને નાનપણમાંથી મુશિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હતું. તેણે વ્યવહાર તથા પરમાર્થનું ઉભય જ્ઞાન બાધ્યાવસ્થાએ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ઇતિહાસ-ન્યાય-રમ્ભિતિ આદિનું શિક્ષણ ક્રમે ક્રમે તેણે સંપાદન કર્યું હતું. તે યોગ્ય વયની થઈ ત્યારે શ્રીમાન દશરથ સાથે સંબંધમાં આવી. આ સંબંધથી પતિનું મન રંજન કરવામાં તેણે પાછી પાની કરી નહિ. તન-મન અને ધનનો સર્વ અધિકાર પ્રિય પતિ દશરથને આપ્યો હતો. વ્યવહારમાં પતિનેજ શ્રેષ્ઠ માની પ્રવૃત્તિ કરી રહી હતી. જેવી તે જ્ઞાનવાળી હતી તે-વીજ સ્વરૂપવાન હતી. રૂપ અને જ્ઞાનમાં શ્રેષ્ઠ કૌશલ્યાએ તેનો સફલિત દેહાવે આગળ જતાં પ્રાપ્ત કર્યો.

એક સમયે વિશ્રવા ઋષિ સ્નાન સંધ્યાદિથી પરવારી બેઠા હતા તેવામાં એક કન્યા નીચું મુખ કરી બેસી રહેલી તેમને જણાઈ. તે તુરત ત્યાંથી તે કન્યા પાસે આવ્યા. સવિ-તાનારાયણ આ સમયે પશ્ચિમ પટપર ઉતરી ગયા હતા. માત્ર તેમની ઝાંખી દ્રુતિ જણાતી હતી. આ કન્યાને જોઈ વિશ્રવાએ પૂછ્યું.—‘હે ગાંધર્વી કે દેવકન્યા! તું આ સ્થળે ક્યાંથી આવી છે? તારું અન્ને આવવાનું શું પ્રયોજન છે? સત્વર કહે.’ વિશ્રવાનું આ પ્રશ્ન બોલવું પુરું થયા પછી તેણે તેમની સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા જણાવી. વિશ્રવાએ તે આગણું કબ્જા કર્યું અને નીચે પ્રમાણે તેને જણાવ્યું:—

*કહે સંધ્યા સમે, પ્રેમદા આવી મુજ કને,
તો ત્રણ પુત્ર અને એક તનયા, કામિની યશે તુને,
તેમાં કનિષ્ઠ સુત જે આવશે, તે વંશ મારો રાખશે,
એક પુત્રીને બે પુત્ર તે, ત્રેલોકમાં પાળી યશે.

આ પછી કાળે કરી કૈંકસિને ત્રણ પુત્ર થયા. રાવણ-કુંભકર્ણુ અને કનિષ્ઠ વિભીષણ. એ ત્રણ પુત્ર અને શૂર્પણખા નામે એક પુત્રી પ્રગટ થઈ. આ ત્રણે પુત્રો તપ કરવા ગયા. ત્યાં ત્રણેને વરદાન આપતાં પ્રથમ રાવણે માગ્યું કે:—

* હું દેવ યક્ષ રાક્ષસ યકો, રણમાં ન પાશું હાર,
નગ નાગ કિન્નર નિરાયર, મને ન છોતે નિર્વાણ,
વળિ પદ્મ માણસ રણ વિષે, મુજ આગળ કોણ પ્રમાણ ?

પછી વિભીષણે માગ્યું કે:—

* મારી મતિ સ્વામિ ધર્મથી, નવ સળે એક લગાર,
તમે દયા આણી મનવિષે, હવે કરો પરમ કૃપાય.
વણ શીખવી મને આવડે, બ્રહ્માચરીની વિદાય.

પછી કુંભકર્ણુ માગ્યું કે:—

* કુંભકર્ણુ કહે કરુણા કરી, વર આપીએ મને તાત,
હું વર્ષના ખટ માસ લગે, નિંદ્રા કરૂં સાક્ષાત.

* ઉદ્ધવકૃત રામાયણ. ૧ નાન્ટો.

આ પ્રમાણે વરદનો માગ્યા પછી રાવણ ધણો અનાચારી થયો. પોતાનું મરણ આવવાનું નથી ધારી ન્યાં હોય ત્યાં મહા ઉત્પાત કરવા લાગ્યો. રાવણની આવી કૃતિથી વિદ્વાનોને ધણો ત્રાસ થયો. સારે પ્રજાપતિ બ્રહ્માએ તેને એવો શાપ આપ્યો કે અયોધ્યાના રાજા દશરથથી જે પુત્ર પ્રગટશે તેનાથી તારો અહંકાર ઉતરશે અને નાશ થશે. રાવણ આવું સાંભળી મહા પરિતાપમાં પડ્યો. અનેક પ્રકારે દશરથને વિદન કરવા સારથી દંડ પ્રતિજ્ઞાવશ થયો.

એક સમયે અયોધ્યાપતિ અને પોતાના પુત્ર દશરથ તથા કૌશલ્યાને એક વહાણમાં બેસારી સમુદ્રની મધ્યમાં રાખ્યાં હતાં, સારે રાવણનો ત્યાં આગળ જવાનો પ્રસંગ આવ્યો. અને કૌશલ્યા તથા દશરથને વહાણમાં બેસાં, ત્યાંથી તે વહાણને ડોલાવી સમુદ્રમાં ડૂબાવી દીધું અને કૌશલ્યાને સમુદ્રમાં આવેલા એક દ્વિપમાં રાક્ષસોના ચોડી પહેરા વચ્ચે રાખી. પરંતુ પ્રારબ્ધ કેટલેક પ્રસંગે બળવાન થાય છે, અને વિદ્વાન-પુરુષોની વાણિ સફલ થાય છે. વહાણ ડૂબ્યું પરંતુ દશરથના હાથમાં એક પાટિયાનો કકડો આવી ગયો, અને ન્યાં કૌશલ્યાને રાખી હતી ત્યાં તે આવી ચડ્યો. શ્રીનારદે કૌશલ્યા તથા દશરથનું અભયવરદાનથી ત્યાં પુનઃ મંગલ ઇચ્છ્યું.

રાવણ પોતાના કૃતનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. પરંતુ બ્રહ્માએ કહ્યું હતું કે ‘ મારો શાપ કદાપિ મિથ્યા થતો નથી. ’ મારી એવી ઇચ્છા છે કે જેને તું દંપતીનો એક વાળ પણ વાંકો ના કરે તો તેમને અહીંયાં બોલાવું. રાવણે તે પ્રતિજ્ઞા કબજા કરી. અને પેટી મંગાવી ઉઘાડી જુવે છે તો દશરથ તથા કૌશલ્યાને દીકરાં. લગ્ન અને બીતિથી એક આશ્વર પણ બોલ્યા વગર તે લોકમાં જતો રહ્યો.

કૌશલ્યા પતિની આજ્ઞાને વશ વર્તી સર્વદા તેમનું મન રંજન કરતાં હતાં. પાપી રાવણના દુષ્ટ-અનાચારથી તેઓ બચવા પામ્યાં, તેને માટે પરમાત્માનો તેમણે પ્રેમપૂર્વક ઉપકાર માન્યો. બ્રહ્માની સહાયથી તેઓ અયોધ્યામાં આવ્યાં, અને શાસ્ત્રાદિક વિષયોપર ચર્ચા કરતાં સુખી દિવસ ગુજરવા લાગ્યાં.

એક દિવસ પૂર્ણ પ્રેમથી કૌશલ્યા પતિ આગળ પૂછવા લાગ્યાં. “ હથેશ ! વડિલ આજ્ઞાધારક શ્રવણની માતાએ તમને શાપ આપ્યો; તે હેતુ વશિષ્ઠ ગુરૂને પૂછતાં-પૂત્ર જન્મ ભાવ દર્શાવ્યો હતો, તો તેમાંનું અદ્યાપિ પર્યંત કોઈ પણ શુભ ફળ આવેલું નજીવું નથી. તેનું શું કારણ ? ”

“ પ્રિયા ! શાન્ત થા ! રાજ્ય-બૂધણ શ્રીગુરૂને પૂછતાં તેમણે પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞ કરાવવાનું કહ્યું છે, અને તેની તૈયારી કરવા મેં સુમતંત્રે આજ્ઞા આપી છે. પરમાત્માએ આપણા ઉપર આ મોટી આપત્તિ મુકી છે. રાજ્ય વૈભવ-અગણ્ય લક્ષ્મિ-અક્ષય કીર્તિ હોવા છતાં પણ આપણાં ભાગ્ય હજી પશ્ચિમ દિશામાં ઝાંખાં ઝાંખાં પ્રકાશકરણો નાંખે છે. વશિષ્ઠ ગુરૂ તે સંબંધમાં કોઈ નવિન તર્ક બાંધે છે. કહે છે કે અસુરકુલ સંહારક, સામર્થ્યવાન, વિદ્યાવાન, ધીમાન, શ્રીમાન પુત્રનો પ્રાદુર્ભાવ થવાનો છે. અદ્યાપિ તેનું પરિણામ દૃષ્ટિગોચર થતું નથી. વિશેષ શ્રીગુરૂ કહે છે કે—તમારાપર જે દુઃખ છે તે અનિવર્ય નથી. પરમા-

૩
તમાનો પૂર્ણ આગ્રહ અને પૂર્ણ કૃપા પામવા તમે જ ભાગ્યશાળી થયા છે. તે આશાનાં
જાંખાં ફિરણા હવે ઉદયગિરિપર પ્રાદુર્ભાવ જામવાનો તૈયારીમાં છે. ભાગ્યદેવી તે આકર્ષણને
સમજી વેગ આપી રહી છે. અને યોગ વખતમાં પુત્રની દર્શન થશે ” શ્રીમાન દશરથ કૌ-
શલ્યાપ્રતિ કહ્યું.

ત્યારપછી દશરથ રાત્રીએ યજ્ઞ કરાવ્યો પણ તેમાં જય મળ્યો નહિ. તેથી નિરાશ થઈ
વશિષ્ઠ મુનિના ચરણમાં દંડવત પ્રણામ કરતો ઢળી પડ્યો. વશિષ્ઠ મુનિએ તેને શાંતિ આપી
કહ્યું કે—સર્વશાસ્ત્રવિદ્યારંધ હોદાલક મુનિનો પુત્ર વિભીષણ ઋષિનાં પુત્ર ઋષ્યશૃંગને તે-
ડાવી, જો યજ્ઞ કરાવવામાં આવે તો મધેષ્ટ ફલ પ્રાપ્ત થાય. આથી અંગદ દેશના રાજા
લોમપાને ત્યાં અનાવૃષ્ટિ હોવાથી આવેલ ઋષ્યશૃંગને તેડવા માટે માણસો મોકલ્યા. એકશૃ-
ંગીએ આવીને યજ્ઞ કરાવરાવ્યો. અને ઝગઝગિત પ્રકાશની મધ્યેથી રમ્યમૂર્તિએ તેમને શુભ
ફળ આપ્યું. આ ફળનો ભાગ નીચે પ્રમાણે કરી આપ્યા.

* સારે બે ભાગ રાત્રીએ કર્યા, ત્રીજાને તલપે,
ખીંતાં કરી શકે નહિ, મનમાંહે કલપે,

* * *

ભાગ બે આપ્યા બંનેને, કૌશલ્યા કોડ,

* * *

કૌશલ્યાએ આપીયું, કેકીએ આપ્યું,
બે ભાગ પામી ભણે, તેજ તેણીએ વ્યાખ્યું.

પુત્રેષ્ટિ યજ્ઞ સમાપ્ત થયા પછી, ત્રણે સ્ત્રીઓને ગભે રહ્યા. ત્રણે સ્ત્રીઓએ સમયને ઉ-
ચિત્ત ધર્મો પાળવા માંડ્યા. કોઈ પ્રતિ અશુભ—અનીતિયુક્ત ભાષણ બોલતાં નહિ. સ-
ર્વદા આતંદમાં જ લિન રહેતાં. અને પ્રિયપતિ દશરથનું કાણેકાણું ચિંતન કરતાં ઉંચા
શબ્દોથી બોલતું, કેધ, બીતિ, લજ્જાને હૃદયમાં આત્માસન આપતું, જેમ શવે તેમ
ખાતું, વગેરે દુર્ગુણોને તેઓએ પુષ્પાંજલિ આપી હતી.

કૌશલ્યા ગર્ભને કેળવવા ખંતથી પ્રયત્ન કરતાં હતાં ઉત્તમ પ્રકારના વિચારો, અને
ઉત્તમ પ્રકારના આચારોથી તેમનું જીવન અદ્ભુત બન્યું હતું. સ્વપ્નામાં પણ ક્રોધ કે એવું
કશું કરતાં નહિ. શ્રીમાન દશરથને પૂર્ણ પ્રેમ અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી પૂજતાં. મિતાહાર કરતાં,
અને સાદુ-સરળ જીવન ગાળતાં હતાં. માતાના આચાર વિચાર જોઈ બાલક થાય છે, એવું
તે હૃદયે માનતાં હતાં. તેથી, અયોગ્ય કૃતિથી સંકોચાદ ધર્મ સાંચવતાં આમ ગર્ભને પૂર્ણ
સસ થવા આવ્યા ત્યારે પુત્રનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. અને શુદ્ધ સંતોષ મૂર્તિનું પ્રકટિકરણ થયું.

* ઉદ્ભવકૃત સમાયણમાંથી વાલ્મિકિ સંગ્રાહણમાં એમ જણાવ્યું છે કે—અર્ધો દૂધ.
* દશરથ રાત્રીએ કૌશલ્યાને આપ્યો, અને અર્ધમાંથી અર્ધો સુમિત્રાને આપ્યો, અને
ના અર્ધમાંથી અર્ધ કેકીને આપ્યો. બાકીનો ફરીને અષ્ટમાંશ સુમિત્રાને આપ્યો.

અને સુમિત્રા તથા કૈકયીને પણ અનુક્રમે એ અને એક પુત્રો પ્રગટયા. દશરથ રાજા આ-
નંદમસ થઈ રહ્યા. બન્નાં ત્યાં વધાઈઓ આવી. આખા ગામમાં હર્ષવર્તા ધ્વનિઓ પ્રગટિ રહ્યા.
નાગરિકો ઉમંગમાં આવી ધ્વજ પતાકાથી ઘરનાં આંગણાંને શોભાવવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે
દશરથ રાજાને ચાર પુત્રો થવાથી હર્ષધેશ્વા થઈ વશિષ્ઠ મુનિને બોલાવા માટે માણસો મો-
કર્યાં. બ્રહ્મર્ષિ વસિષ્ઠ ગુરુ રાજ્ય સભામાં આવ્યા એટલે મહારાજા દશરથ તેમના ચરણક-
મળમાં દંડવત કરતા ઢળી પડ્યા. અને આનંદમાં ને આનંદમાં તેમના ચરણને સુખન ક-
રવા લાગ્યા. બ્રહ્મર્ષિ રાજ્યગુરુએ તેમને ઉભા કર્યાં. પછી એ હાથ જોડી દશરથ રાજા તે-
મને કહેવા લાગ્યા. “હે તત્ત્વમાનિ ! પ્રભો ! આપની કૃપાદૃષ્ટિથી આ ચાર પુત્રોનો જન્મ
થયો છે, માટે તેમનાં નામ પાડી કૃતાર્થ કરો.”

વશિષ્ઠ મુનિએ કહ્યું કે:—

* રમી રહ્યા માટે રામ એ હતું, નામ ધર્મ નિરંધાર,
રા કહેતાં મોં મોકળું, મ કહેતાં મેળાય.
પહેલે અક્ષર પ્રાચલિત પ્રાણં, જન્મ કેટિનાં જાય
બરત, શત્રુદ્ધ, લક્ષ્મણ એ ત્રણનાં ધર્મો નામ

ચારે પુત્રોની વય વધવા માંડી. અને શિક્ષણના યોગ્ય કાળે તેમને બ્રહ્મર્ષિ વશિષ્ઠ
પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવા માટે મોકલ્યા. વશિષ્ઠ ગુરુએ તેમને ઉત્તમ પ્રકારનું વિદ્યાદાન દીધું.
વેદ, શ્રુતિ-સ્મૃતિ આદિ ઉચ્ચતર સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરાવનાર ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરાવરાખ્યો.
તેમજ ઇતિહાસ આદિના ગ્રંથો પણ શિખવાડ્યા. ચારે પુત્રોમાં એવું જ્ઞાનખજા હતું કે
તેમને વારંવાર મનન કરવાની જરૂર પડતી નહોતી. એક વખત વાંચેલું વા સાંભળેલું તે-
મને યાદ રહેતું. શાસ્ત્રવિદ્યા એકલી શિખવી નહિ, પરંતુ તેની સાથે અસ્ત્રશસ્ત્રની વિદ્યા પણ
શિખવાડવામાં આવી. આમ બન્ને વિદ્યાનો અભ્યાસ કર્યા પછી દશરથ મહારાજાને ચારે
પુત્રો સોંપવામાં આવ્યા. મહારાજા દશરથે ચારેનો વિદ્યાભ્યાસ તપાસ્યો. અને તેમાં પારા-
ંગત થયેલા પુત્રોને જોઈ ધણા આનંદ પામ્યા. તેમને છાતી સરસા દાખ્યા. એક પિતા પ્રિય
પુત્રને જે રીતે આશિષ આપે છે, તે પ્રમાણે આશિષ આપવા લાગ્યા. આમ કેટલાક દિવ-
સો સુખમાં નિર્ગમન કર્યા.

એક સમયે વિશ્વામિત્ર નામના ઋષિ યજ્ઞ કરાવતા હતા. તેમાં રક્ષસો તેમને પીડા
આપવા લાગ્યા. તેથી તેમણે જાણ્યું કે આ ઋષિમાં માત્ર ચંત્રુનો સંહાર કરે એવા એકલા
રામ છે. તેથી રામની સહાયતા લેવાને માટે દશરથ મહારાજા પાસે આવ્યા. દશરથે તેમનું
પૂજન કર્યું. અને શા નિમિત્તે આવ્યા છે તે પૂછ્યું. વિશ્વામિત્રે પોતાની હકીકત કહી, અને
રામને તેડવા માટે આવ્યા છે, એ પણ જાણવું. દશરથના મનમાં આ મોટા પ્રતિબંધ
નડ્યો. વૃદ્ધાવસ્થામાં પુત્રને વિદ્વર કરવા માગતા નહોતા. એટલામાં રામ ત્યાં આગળ આવી

અદ્યા પિતાની આવી રિયતિ માટે પૂછ્યું. અ તે વિશ્વામિત્ર સાથે જવાનો પોતાનો દહાઅદ જણાવ્યો.

ત્યાંથી રામ પોતાની માતા પાસે આવ્યા. કૌશલ્યાને પણ આ સાંભળી દુઃખ થયું હતું. પોતાનાંથી ના કહેવાય તેમ નથી, અને એમ કરવાથી ક્ષત્રિકુળમાં અપનાદ લાગે, એમ ધારી તેમને આશિષ આપી જવા માટે સૂચવ્યું. રામ તથા લક્ષ્મણ વિશ્વામિત્રની સાથે યગ રક્ષણ કરવા ગયા. ત્યાંથી જનકરાજની પુત્રી સીતા સાથે પરણી ઘેર આવ્યા.

એક દિવસ દશરથ મહારાજના મનમાં એવો વિચાર થયો કે પુત્રને રાજ્યગાદિપર બેસારવે. વશિષ્ઠ ગુરુને બોલાવી તેમની સંમતિ લીધી. અને બીજે દિવસ પ્રાતઃકાળે રાજ્ય ગાદિપર બેસારવાનું મુહૂર્ત આપ્યું. પરંતુ દુષ્ટ મંથરતની સલાહથી કૈકેયીએ માગ્યું કે મને જે જે વરદાન આપ્યાં છે તેમાંથી એક વરદાન એવું માગુ છું કે, રામને ગાદિ ઉપરથી ઉઠાડી મારા ભરતને ગાદી આપો. બીજા વરદાનમાં માગ્યું કે એ ચારસામાં રામ ચૈદ વરસ વનવાસ જાય. દશરથ આ સાંભળી મુચ્છાંગત થયા. એટલામાં રામ આવ્યા. કૈકેયીની આજ્ઞા જાણી તેમણે ચૈદવરસ વનવાસ રહેવાની પ્રતિજ્ઞા કરી અને પવિત્ર માતા કૌશલ્યા પાસે આવ્યા.

“ પતિતપાવનિ ! પૂજ્યમાતા ! રજા આપો. પિતાજીની આજ્ઞા પાળવી એ મારો ધર્મ છે. અને તે આજ્ઞાની અવગણના કરે તો મહાન જાગિરદારને લાંચજન જેવું થાય. માટે આપનાં આશિષવચનો આપો તો હું પિતાજીની આજ્ઞાને આધિન થાઉં ” શ્રી રામે દીન વચને માતા પ્રતિ કહ્યું.

કૌશલ્યાને આ વાક્યો બાણપ્રહાર જેવાં લાગ્યાં. પોતાના આગળથી પ્રાણથી પણ અધિક પ્રિય પુત્રને વિમુખ થવાને તે ચક્રાત્તાં નહોતાં. રઘુકુળદીપક શ્રીરામને રજા આપવી એ કામ મહા કઠિન લાગ્યું. ક્ષણેક સ્તબ્ધવત્ થઈ માત્ર રામની મુખમુદ્રાપર દષ્ટિ કરી રહ્યાં.

પરંતુ રામ હમેશાં આજ્ઞાપાલક હતા. તેથી કૌશલ્યાએ ધાર્યું કે મારું વિરહ પડવું તે પણ અયોગ્ય છે; અને ક્ષત્રીકુળને કલંક જેવું છે. તેથી આંખમાંથી અંધારું લોહી નાખી, ધીરજધારી, શ્રીરામને બોધ આપવા લાગ્યાં. “ પ્રિય પુત્ર ! તારા માબાપ તરફથી તને જે દાન દેવામાં આવ્યું છે તેને ચોક્કસ સ્વીકારી તે પ્રમાણે વર્તજે. દુઃખ અને સુખ એ પ્રારબ્ધતાં ચક્ર છે. મહાત્મા પુરુષોએ સર્વદા એકજ દષ્ટિથી ચાલવું જોઈએ. હમેશાં પ્રેમનું સાત્રાજ્ય પ્રવર્તાવજે. દુઃખમાં આક્રંદવિક્રમ અને સુખમાં આનંદમય થતો નહિ. તારા પિતાના વચનને સ્વીકારવું એ તારો ધર્મ છે. એ વચન સ્વીકારનાર પુત્રની ઉચી ગતિ થાય છે; અને એ વાક્યોની અવગણના કરનાર પાપી આત્મા અધોગતિને પામે છે. ” આ વચ્ચે કૈટલાંક બોધ વાક્યો દેઈ તેને વનમાં જવાની રજા આપી.

રામના વનવાસ ગયા પછી શ્રીમાન દશરથ રાજા મરણ પામ્યા. કૌશલ્યાએ સર્વને જ આપી. રાજ્યગુરુ વશિષ્ઠની આજ્ઞાથી સર્વેએ કદમાંત તજ દીધો. તે સર્વ લોક રામને

મળવા ગયા. ત્યાંથી મળી, રમના જતા રહેવાથી પાછા ઘેર આવ્યા આ સમયે કૌશલ્યાએ હૃદયને ધીરજ આપતાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું. “હે મન! શા માટે આવા અસાર અંસારમાં તું લુપ્થ થતું માથાવરા થાય છે? અરે! આગાપાલકે અવલુનાં વાંચને જૂલી જવાણું પ્રયોજન! જેને લીધે આવાં શિરોમણિ રત્નો પ્રાપ્ત થયાં તે તથા રવામીની અવગણના કરવી એના જેવું ધૂણપણું બીજું કયું? શાન્ત થા! વિભાગી કરતું અટક! પવિત્ર રામે શું જોતું કયું છે? પિતાની આરા પાલવી એ ધર્મ છે. એ આરા પાલી તેણે રધુકુલને દીપાવી આપ્યું છે. તેના વારસામાં આથી અક્ષય ધન મૂક્યું છે. નાશ એ સર્વ વસ્તુનો છે. પંચ મદા-જૂતોમાંથી પ્રગટ થયેલાં પ્રાણિઓ પંચ મદાજૂતોમાં તલય પામે છે. ત્યારે તેથી હર્ષ અને શોક એ શા માટે.”

કૌશલ્યાજી હૃદયને ધીરજ આપતાં દિવસ જતિત કરવા લાગ્યાં. અને રામે ત્યારે ચૌદ વરસ વનમાં ગાળી અયોધ્યામાં આવવાનું કયું. ત્યારે તેઓ ધણાં આનંદ પામ્યાં. રધુકુલ-દીપક રામના અયોધ્યે આવ્યા પછી, તેમણે આનંદમાં દિવસો ગાળ્યા. અને પવિત્ર રામે તે-મને શુદ્ધ રાત-દીપું.

ચિદ્વિલાસી.

અમારું ગતવર્ષ.

“સુન્દરીસુમેધ”નાં પાંચમા વર્ષના આદંભમાં, પાછલા વર્ષમાં જે સહૃદય શ્રાહકો, માનનીય લેખકો, તથા અન્ય ઉત્સાહી મિત્રો અને ભગિનીઓએ અ-ઉપકાર. મને અવિચ્છિન્ન રનેદથી સાહાય્ય આપી છે તે સ્મરણ કરતાં અમારું હૃદય હર્ષથી ઉમરાય છે અને નવીન વર્ષના મંગલ સમયે તેમનો ઉપકાર માનવા રજા લઈએ છીએ. પ્રથમ વર્ષના મંગલમાંકના મંગલ ઉપકારમાં અગાસા બન્ધુ મુખને કહ્યું છે કે:—

તમ પાસ ધણું, પ્રિય બન્ધુગણો!

અમ જીવનકેન્દ્રિલ, બાલક આ.

સૂર શેશવમાં, ન મધુર મણો,

ગણ્યો તદપિ, પ્રીતિપાત્ર સદા.

અને તે જ પ્રમાણે અમારા બાલકને “પ્રીતિપાત્ર” ગણ્યું છે એ ચાર વર્ષનાં કુંક જીવનમાં લગભગ નવસો શ્રાહકની સંખ્યાથી સ્પષ્ટ જણાય છે. આ ઉપરાંત આ માસિકપત્રે શ્રાહકો, લેખકો અને વાચકોનો એટલાં રનેદ છે કે અમારા બન્ધુઓ ગતવર્ષ દરમિયાન ક-લકતા, લોહો, અમ્રતપર, અલહાબાદ, કાશી, બર્ડી, દીલ્હી, પાલણપુર, જુનાગઢ, વેરાવળ, વડનગર, મુંબાઈ આદિ સ્થળે ગયાં હતાં ત્યારે તેમને “સુન્દરીસુમેધ”ના સંપાદક મંજી તરીકે જ સન્માન આપ્યું છે તે માટે અમે એ જાહેર ઉપકાર માન્યો હતો અને અમે ફરીને ઉપકાર માનવા યોગ્ય ધારીએ છીએ.

અન્ય માસિક કરતાં આ માસિકનું એક ધ્યાનમાં રાખવા લાયક સ્વરૂપ એ છે કે આ માસિકનો ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ છે અને એ ઉદ્દેશ કેટલે દરજ્જે સ્ત્રીલેખો. પાર પડે છે એ આ માસિક પ્રત્યે સ્ત્રીવર્ગની અભિરૂચીથી મહજ સ્હમગ્ય છે. અમારા માસિકના લેખક વર્ગમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા

પણ મ્હોટી છે એટલું જ નહિ પણ લગભગ પ્રત્યેક અંક સ્ત્રીલેખથી વિભૂષિત હોય છે. ત્રીજા વર્ષમાં ૧૩ સત્તારીઓ તરફથી ૨૦ લેખો પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યા હતા ત્યારે ગત ચોથા વર્ષમાં ૧૫ સત્તારીઓના ૨૩ લેખ આ પત્રમાં પ્રકટ થયા હતા. આ સ્ત્રીલેખકોમાં, સ્ત્રીઓનાં મન ઉન્નત કરવામાં જેમણે જીવન ગાળ્યું છે એવાં બહેનનિશા, પતિપ્રેમથી અજાગ્રિત વાર્તા લખનાર બહેન ત્રિભુવનતનયા; દેશપ્રેમ, કુટુંબવાત્સલ્યની ટુંકી પણ રસિક વાર્તા ઉપરાંત પાકશાસ્ત્ર, ભરતચંદ્રણ, તેમ જ ભગિનીપ્રેમયુક્ત સરળ કાવ્યનાં લેખક સૌ. પ્રમિલા; અનુકરણીય અને જમવંદનીય આર્ય રમણીમણિઓનાં સરલ આનંદજન્ય જીવનચરિત્ર લખનાર સૌ. સ્નેહહલતા; અને સ્ત્રીધર્મના ઉચ્ચગ્રાહી લેખ લખનાર બહેન સુલોચના, પ્રથમ વર્ગથી જ આ માસિકના સંપાદક મંડળને પોતાના લેખદ્વારા સાહાય્ય કરતાં આવ્યાં છે અને ભવિષ્યમાં પણ વિનાવિઘ્ને સાહાય્ય કરશે એવી આશા છે. નવા સ્ત્રી-લેખકોમાં સૌ. શારદાગૌરી બી. એ તો ઉચ્ચ વિચારયુક્ત અને મનનીય સ્ત્રી-જીવણીની ઉન્નતિને લેખ; સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અર્થે વ્યવહારિક રસો સૂચવનાર, વધ અને અનુભવવૃદ્ધ બહેન અજ્ઞાતનો પત્ર, બહેન મણિબાઇના સંસ્સ્વતી, ગાર્ગી અને જ્ઞાનાં ચરિત્રો, એક બહેનની સુશીલા નામની હેતુસચ્ચ વાર્તા, સૌ. છુદ્ધિદાના ભરત કામના ઉપગોગી લેખો, બહેન મોહની એસ્થર તો પ્રવાસ, સૌ. લક્ષ્મીને બાલકોને નૈતિક શિક્ષણ, સૌ. વિલસુની અભિલાષા, બાઇ સાકરબાઇના અભણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેક કર્તવ્યો વિગેરે લેખો વાંચવા લાયક હતા. આ સર્વ સ્ત્રીલેખકોને સપ્રેમ લેખો મોકલી જે ઉદ્દેશો આ પત્રને જન્મ થયો છે તે ઉદ્દેશમાં સાહાય્યભૂત થવા માટે ધન્યવાદ આપી નૂતન વર્ષમાં પણ લેખ મોકલવા અને અન્ય બહેનોને પણ લેખો લખવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

અમારા માસિકમાં વિચિત્ર લેખસિંચન કરનાર અન્ય લેખકમંડળમાં, રા. લલિત;

પ્રો. ન્હાનાલાલ દલપતરામ કવી. એમ. એ. (પ્રેમભક્તિ); પ્રો.

અન્ય લેખકમંડળ. અજવતરાય કલ્યાણરાય કાકોર; રા. હિંમતલાલ ગણેશજી અંજરીયા,

એમ. એ; રા. ચંદુલાલ મણિલાલ દેસાઈ (વસન્તવિનોદિ);

રા. કૃષ્ણરાવ ભોલાનાથ દીવડીયા બારીરટર એટર્સ., રા. સત્યેન્દ્ર હામરાવ દીવડીયા

બી. એ. (બ્રમર); રા. મૂળજી દુર્લભજી વેદ; મી. કરીમ મહમદ માસ્તર બી. એ; ઘ.

નંદલાલ ઘેલાભાઈ શાહ એલ. એમ. એન્ડ એસ; રા. બીહારી; રા. ચિદ્ધિલાસી; રા. સ-

નાતન; રા. ચન્દ્રશંકર મ. પંડ્યા બી. એ; રા. મંગલેશ્વર; રા. અનિલ; રા. અમૃતલાલ

ઓધવજ; રા. સ્નેહબ્યોતી; રા. નૂતનશ્રી; રા. બાલશ્રી; રા. નિર્મલચંદ્ર; અને અન્ય લેખ-

કોએ સુન્દરીસુબોધને મૃદુલ, મધુર, ઉચ્ચગામી, બોધક, રસિક અને સંસ્કારી લેખોથી વિ-

ગત કર્યું છે અને નિયમિત સાહાય્ય આપી છે ત્હોને માટે સંપાદક મંડળ ઉપકૃત છે.

આ વર્ષ દરમિયાન સુંદરીસુબોધના સંપાદક મંડળ ઉપર થયેલી ટીકા જો કે સંપાદક મંડળે જાતે સાંભળી નહોતી, તોપણ સુંદરીસુબોધ પ્રત્યેના અગાધ સ્નેહી મંડળ. પ્રેમનિમિત્તે, સુંદરીસુબોધ પ્રકટ કરવાનો સંપાદક મંડળનો હેતુ યોગ્યસ્વરૂપે સમજી શકે એવા મધુકે મત વર્ષના ત્રીજા અંકમાં “આધાતનો પ્રત્યાધાત” ના ચર્ચાપત્રમાં સત્યગામી યદ્ય સંપાદક મંડળના કાર્ય માટે અવિરત સ્નેહ દર્શાવ્યો છે ત્હેને માટે અમારી સભાજી રા. મધુકની ઉપકૃત યદ્ય છે. આ ઉપરાંત રા. મણિશંકર રત્નજી ભટ. બી. એ. (કાન્ત); રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરી. એમ. એ. એલ. એલ. બી.; પ્રો. આનન્દશંકર બાપુભાઈ કુવ. એમ. એ. એલ. એલ. બી.; સ્ત્રીબોધનાં અધિપતિ શ્રીમતી શ્રીરીનબાઈ, માસિક હોદી આફ્રિકના તંત્રી મી. પાત્રમકોટ; દુરસદના આધિપતિ મી. બહમનજી નવરોજજી કાબ્રાજી; સ્હાંજવર્તમાનના તંત્રી મી. અરદેશર પે. કોન્ડ્રકટર; રા. રણજીતરામ વાવભાઈ બી. એ; રા. હિંમંતલાલ ગણેશજી અંબરીયા એમ. એ., રા. ભાસ્કરરાવ મોતીલાલ. બી. એ. એલ. એલ. બો.; રા. વિશ્વનાથ. માધવજી ભટ. બી. એ., સુનિયન પ્રેસના મેનેજર, અને અન્ય સ્નેહી મંડળે “અનુસમાજ” અને સુંદરીસુબોધ પ્રત્યે પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રીતે જે સહભાવ દર્શાવ્યો છે ત્હેને માટે ઉપકાર માની એવાજ સહભાવને માટે હૃદય અમને પાત્ર બનાવે એટલી યાચના કરીએ છીએ.

ગતવર્ષમાં આવેલા વિષયો પરત્વે “કાવ્યકુન્ડ” ના વિભાગમાં લલિતના અસાદીશા રાજ, સ્નેહનાં સદાવત; પ્રેમભક્તિની ‘વીરની વિદાય;’ વસન્ત-વિષયાવલોકન. વિનોદીની ‘નવી બાબી’; અને અન્ય કાવ્યો ઉપરાંત સ્ત્રીલેખમાં સૌ. પ્રમિલાની ‘યાચના’ વાચક વર્ગને વધારે રસિકર થઈ પડ્યાં હતાં. ‘આલોધાન’ માં રા. અંબરીયાનો ‘કિન્ડરગાર્ડન’; ચિદ્વિજ્ઞાસીના “બાલક-પિતા”; ‘રમણીમણિમાલા’ માં સૌ. સ્નેહલતાની ‘અનસ્યા’; પ્રો. હાકોરની ‘કુન્તી’; રા. અનિલની ‘માતાજી તપસ્વિની’; વાર્તાલહરીમાં સૌ. ત્રિભુવનતનયા, અમૃતલાલ આધવજી, એક બહેન અને સૌ. પ્રમિલાની વાર્તાઓ; ‘વિદ્યાકળા’ માં સૌ. યુદ્ધિદા અને સૌ. પ્રમિલાના ભરત ગુંથણના વિષયો; વિવિધવિહારમાં રા. બીહારીનાં ‘રાત્રીભાષણ’, રા. ચન્દ્રશંકરનું ‘મ્હોટું મન’ અને સૌ. શામદાગૌરી બી. એ નો ‘સ્ત્રીકેળવણીની ઉત્પત્તિ’ના વિષયો પ્રથમ પાત્ર યદ્ય પડ્યા હતા. ઉપર કથિત વિષયો ઉપરથી સહજ સમજાશે કે આ માસિક સ્ત્રીઓને નવરાશની વેળા ઉપયોગી થઈ પડે એવા જ્ઞાન સાથે ગમત આપનારી રસિક વાર્તાઓ; અનુકરણીય જીવનચરિત્રો; બોધક આનંદાશ્રમના લેખો; સ્નેહ, દયા, દેશપ્રીતિ ઉત્પાદક સરળ કાવ્યો; દુનિયામાં શી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે તે દર્શાવનાર જગત લીલાના લેખો; ઉપરાંત ભરત ગુંથણની ઉપયોગી સૂચનાઓ, જે શાસ્ત્ર ઉપર જીવન ટકી રહ્યું છે એવા પાકરા-સ્ત્રી વાનીઓ; સર્વમાન્ય વૈદક વિષયો; ભવિષ્યની પ્રજાનાં સાધનમૂલ ‘આલોધાન’ વગેરેના વિષયો આપી યથાશક્તિ દેશસેવા જગવવા માન કરીએ છીએ અને એ દેશસેવામાં આહોકો, વાચકો, લેખકો અને સ્નેહીયો નિરંતર સાહય આપશે એવો અમને વિશ્વાસ છે.

ગતવર્ષે અમારા સ્નેહી મંડળની સૂચના અનુસાર ‘આલોધાન’ના નવો વિભાગ અમે કાઢ્યો હતો અને એ વિભાગના નામ પ્રમાણે તેમાં બાલકોને અર્થે ગતવર્ષની નવીનતા, વિષયો પ્રકટ કરતા આવ્યા છીએ. અમારે કમ્પલ કરવું જોઈએ કે અમારી હૃદયજીવાર અમે જોઈએ એવા વિષય આપી શક્યા

નથી તોપણ એ વિભાગ જ્યારે વાચક વર્ગને રસિકર થઈ પડ્યો છે. તો નૂતન (આલુ) વર્ષમાં વધારો કરવા પ્રત્યન કરીશું.

સુન્દરીસુખોધના સન્માનિત આદરેને પ્રત્યેક વર્ષ 'ઉપહાર' રૂપ એક પુસ્તક આપવાનો પ્રથા છે, તે પ્રમાણે ગતવર્ષની ભેટ "મૃદુલા" અમે અમારા આદરેને આપી છે. અત્યાર સુધી કેટલાંક અનિવાર્ય કારણોને લીધે એક વર્ષની ભેટ બીજા વર્ષમાં અપાતી હતી, પરંતુ ચોથા વર્ષ દર-

મિયાન એ અનિયમિતતા દૂર કરવા સશક્ત થયા છીએ તે માટે 'શુન્દરાતી પ્રીટીંગ પ્રેસ' ના આભાર તમે છીએ. પ્રથમ વર્ષની ભેટ, 'યોગિની'નો માત્ર ઘનુજ નકલ બાકી છે. બીજા વર્ષની ભેટ 'ગીતમાલા' લોકોમાં અત્યંત પ્રિય થઈ પડી જવાથી એની એક પણ નકલ નથી. 'ગીતમાલા' ગાયકવાડ સરકાર અને બ્રીટીશ સરકારે કન્યાશાળા માટે મંજૂર કરી હોવાથી એની બીજી આવૃત્તિ થોડા સમયમાં બહાર પડશે. ત્રીજા વર્ષની ભેટ 'કર્પિજલા' અને ચોથા વર્ષની ભેટ 'મૃદુલા' બન્ને ચોથા વર્ષ દરમિયાનજ અમારા માસિકના આદરેને આપી છે અને એને માટે પણ અમારાં અન્ય પુસ્તકો માફક પ્રશંસાપત્ર આવ્યા છે. અમારા કુદ્ર કાર્યોને પણ વાચક વર્ગ મહાન માની લે છે તે માટે અમે હૃદયના નિરંતર આભાર તમે છીએ.

ચોથા વર્ષના પ્રથમ અંકમાં 'અમારું ગતવર્ષ' એ શિરોલેખ નીચે પ્રસ્તુત વિષય ઉપર લખી ગયા છીએ એટલે વિશેષ લખવાનું રહેતું નથી. છતાં એટલું કહ્યા વિના ચાલતું નથી કે સ્ત્રીકલવણીની ઉન્નતિ કરવાના પ્રયાસ કરવાનો દાવો કરનાર, જેનામાં ઉચ્ચ કેળવણીના સંસ્કાર પડ્યા છે એવા પણ, "આ લેખ સ્ત્રીનો હશે કે કેમ?" એવી આશંકા કરે છે એ જાણી ખેદ થાય છે. પરંતુ ઇંગ્લાન્ડ, અમેરીકા જેવા કેળવણીની ટોચે પહોંચેલા દેશોમાં પણ સ્ત્રીઓને અપવાદ સહન કરવા પડે છે એ મેરી કોરેલીની 'અર્ડર ઓફ ડેલીરીઆ' વિગેરે તવલકથા ઉપરથી જણાય છે, ત્યારે આપણા દેશમાં જ્યાં સ્ત્રીઓ હલકી લેખાય છે, જ્યાં સ્ત્રીકલવણી હજી આરંભમાં છે, ત્યાં સ્ત્રીલેખો કવચિત્ પુરૂષના લેખો કરતાં પણ વધારે સારા દષ્ટિગોચર થાય ત્યારે 'શંકા' નો પ્રાદુર્ભાવ થાય એમાં નવાઈ નથી. સ્ત્રીકલવણીનો જેમ જેમ પ્રચાર થાય છે, આ માસિકો જેવાં સ્ત્રીઓનાં લેખ માટે દારો ખુલાં થતાં જાય છે, તેમ તેમ સ્ત્રીઓ આગળ પડવાનીજ, અને હેતી સાથે પુરૂષ વર્ગ શંકાસીલ થવાનોજ. અમારા માસિકની લેખક સન્નારીને જણાવવા રજા લઈએ છીએ કે અમને ત્હમારા લેખો માટે જરા પણ શંકા નથી અને સ્વદેશના હિત અર્થે ત્હમારો પ્રયાસ જારી રાખજો અને 'સત્યમેવ જયતે' એ ન્યાયે અન્તે ત્હમારો જય થશેજ.

આ નૂતન વર્ષમાં કાંઈ નવીન યોજનાઓ દાખલ કરી આ માસિકમાંથી મળતો લાભ માસિકના અવસુદય અર્થેજ ઉપયોગમાં લેવાની દ્રઢ ઇચ્છા કેવી રીતે પાર પાડવી તે કથન કરતાં વર્તનમાં ફરી દેખાડવાની ઇચ્છા હોવાથી એ વિશે અત્રે મુગાજ દર્શીશું અમારો આ ઇચ્છાઓ પુરી પાડવામાં જેટલા અમાજ પ્રયાસની જરૂર છે તેટલીજ આવશ્યકતા આદરે લે-

ખડો અને મિત્ર મંડળની સાહાય્યની છે. પ્રથમ વર્ષથી તે અત્યાર સુધીનાં અઢો નિહાળતાં જણાશે કે લવાજમ માટે અમારા ગ્રાહકોને વધારે વખત કહેવું પડ્યું નથી એટલુંજ નહિ પણ અગાઉથી બધે વર્ષનાં લવાજમ મોકલનારા પણ છે. અમારા ગ્રાહકો આ માસિક વાંચી ખેસી ન રહેતાં, આફ્રિકા, ઇન્ડિયા, સીયામ વિગેરેના દૂર રચળે રહ્યા રહ્યા બીજા ગ્રાહકોનાં નામ મોકલી આપે છે. અમારા ગ્રાહકોને અમારે ત્યાં મળતાં પુસ્તકો કિંમત ભાવે આપીએ છીએ અને બવિષ્યમાં હેમને જેટલી બને તેટલી સરલતા કરી આપવા ધારીએ છીએ. વૃત્તન વર્ષમાં ગ્રાહકની સંખ્યા વધી જશે એમ જણાય છે માટે પુરા અંક લેવાની ઇચ્છા હોય તેમને અગાઉથીજ લખી જણાવવા વિનવીએ છીએ અમે નહિ તો વર્ષની અધવચમાં ગ્રાહક કરી શકતા ન હોવાથી પુરા અંક ન મળવાનો સંભવ છે. અન્તે વૃત્તન વર્ષમાં દેશના ઉદય અંગે અમારા ગ્રાહકો, વાચકો, રનેહીનો ઉત્કર્ષ થાઓ એ શુભેચ્છા દર્શાવી વિરમીએ છીએ.

—:૦:—

વિવાહકળા.

તરતના જન્મેલા બાળકને દવાદાર:-

કેટલીક સ્ત્રીઓને તરતના જન્મેલા બાળકને દિવેલ, ગોળ કે એવો કાંઈક પદાર્થ આપવાની ટેવ હોય છે, પણ કવચિત જ આ જરૂરું છે, અને કેટલીક વખત તો તે નુકશાનકારક જે. બાળકને થોડો વખત ઉઘવા દેવું જોઈએ, ઘણું કરીને તો બાળક પોતે જ મેળે ઉઘી જાય છે. ઉઘે ત્યારે બાળકને એવી રીતે સુવાડીને ઓરાકું કે જેથી તેની આંખા ઉપર બહુ તબ ન આવે, અને શરીરને પવન કે ઘરદી ન લાગે. કેટલીક માતાઓ બાળક પ્રત્યેના પ્રેમને લીધે, તે બ્રૂખ્યું થયું હશે એમ જણી તેને ઉઘમાંથી જગાડીને ધવડાવે છે, પણ તે નુકશાનકારક છે; કારણ કે બાળક સાધારણ રીતે પાંચ-છ કલાકમાં રોઢને જગે છે તે વખતે તેને ધવડાવવું જોઈએ. આમ કરવાથી ધાવણ આવવાને ઉત્તેજન મળે છે, અને ગર્ભાશય પણ સંકોચાવા લાગે છે. કદાચ શરદીને લીધે બાળકને ઉઘ ન આવે તો પહેલું ધવડાવવું. પ્રસવિ પછીના પહેલા ધાવણમાં કુદરતી રીતે રચક ગુણો સમાજેલા છે તેથી ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દિવેલ વીગેરે ન આપતાં તેને ધવડાવવું. આથી દિવેલ વીગેરે આપવાની જરૂર રહેતી નથી. પ્રસવિ અધુરે દિવસે થઈ હોય છે ત્યારે સાધારણ રીતે ધાવણ આવતું નથી અથવા આવે છે તો તેમાં રચક ગુણો નથી હોતા, ત્યારે દવાની જરૂર પડે છે. આવે વખતે અડધી ચમચી દિવેલ આપ્યું હોય તો ફાયદો થાય છે. તરતના જન્મેલા બાળકના ગાડામાં " મીકોનીચમ " નામનો ચિકણો પીળો પદાર્થ હોય છે, તે જન્મ પછી થોડા કલાકમાં નીકળી જાય છે; અને ઘણી વખત તો પહેલી વારની પીશાબ સાથે નીકળે છે. જો આ દુર ને કરાય તો બાળકને ઝાડો થવાની ધારતી રહે છે. પણ ઘણા ખરા " કેસો " (દાખલાઓ)માં તો પહેલા ધાવણથી આ અડચણ દુર થાય છે. જો જન્મ પછી ત્રીજે દિવસે બાળકને પીળાને જલ્દે કાળો ઝાડો થાય તો અડધી ચમચી દિવેલ આપવાથી ફાયદો થાય છે.

બાળકનો ખોરાક:—પ્રસૂતિ પછી તરત બાળકને ધવડાવવાની ટેવ પસંદ કરવા લાયક નથી. કેમકે બાળકને તરત ભૂખ લાગતી નથી. પણ ૪-૫ પછી દસ બાર કલાક પછે ૪ કાંઈ પણ ખોરાક આપવો. બાળકની ભૂખ મટાડવાને માતું ધાવણ બસ છે. બીજી વખતની પ્રસૂતિઓમાં બાળકને બાર કલાકની અંદર વખતોવખત ધવડાવવું જો ન બને તો, અથવા પહેલી પ્રસૂતિ વખતે, જ્યારે ધાવણ મોડું આવે છે, ત્યારે બાળકને દર ત્રણ કલાકે દુધ-પાણી આપવું. તે બનાવવાની રીત નીચે સુખ્ય છે: તાજુ ગાયનું દુધ ૧ શેર, સાકર અથવા ખાંડ ૧ અધાળ, ઉકાળેલું પાણી શેર બા. આને ઉકાળાને થોડું થોડું દર ત્રણ કલાકે આપવું. જ્યારે માને ધાવણ આવે ત્યારે તો શકત ધાવણનો જ ઉપયોગ કરવો. ધવડાવતી વખતે માએ અડીંગવું અને સ્તનને ટેકવીને બોટણી બાળકના મોંમાં મુકવી. પહેલા દિવસમાં તો બાળક જાગે ત્યારે જ ધવડાવવું એ સલાહકારક છે, પણ પછીના વીસ દિવસ સુધી દિવસે દર બે કલાકે અને રાતે દર ત્રણ ત્રણ કલાકે ધવડાવવું જોઈએ. પહેલે મહિને વખતોવખત ધવડાવવાથી માના સ્તનને પણ આરામ મળે છે; નહિ તો ધાવણ ચડી જવાથી સ્તનનો સોજો અને દરદ બહુ થાય છે; કોઈ વાર તો શુભકું પણ થાય છે.

પહેલા માહના પછી ધવડાવવાનો અંતર ધીમ ધીમે વધારીને ચાર કલાકનો કરવો, અને પછી કાળજીપૂર્વક સંભાળથી સવારના ૧૦ થી સાંજના પાંચ વાગ્યા સુધી બિલકુલ ન ધવડાવવાની ટેવ પાડવી. આથી માને પણ આરામ મળે છે. કેટલીક વખતે જ્યારે બાળક રૂવે છે ત્યારે તે ભૂખથી નહિ પણ તરસને લીધે રૂવે છે માટે તે વખતે અડધી અમચી ઉકાળાને ઠાંરી મૂકવું હોય તે પાણી આપવું. બાળકને વારા ફરતી બન્ને સ્તને વળગાડવું જોઈએ. કેટલીક વખતે માના એક સ્તન ઉપર ફેલીઓ અથવા બોટણી ઉપર ચીરા વીગેરે પડવાથી અથવા એવાં કોઈ કારણને લીધે એક જ સ્તન વળગે છે, અને મા પણ આ બાબતમાં ખાસ કાળજી લેતી નથી તેથી બીજા સ્તનમાં ધાવણ ચડી જવાથી ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે સોજો અથવા શુભકું થાય છે અને તેથી માતા તેમ જ બાળક બન્નેની તબીબતમાં બગાડ થાય છે. માટે તે બાબત ખાસ કાળજી રાખવાની છે. બોટણી ઉપર ચીરા પડ્યા હોય ત્યારે જો “ગોસરાઈન” અને “બોરીક એસીડ” મેળવીને લગાડવું હોય તો થોડો સારો ફાયદો થાય છે.

અભ્યાસી.

વિવિધ વિહાર.

સમશતી ઉપરથી ચતા વિચારો.

સમશતિ અથવા સામાન્ય રીતે જાણીતા અંગ્રીપાઠ એ સર્વ કોઈને વિદિત છે: નવ-રાત્રીમાં અંગ્રીપાઠથી દેવીનું સ્તવન થાય છે. તે દિવસમાં મહામાયાનું પૂજન બાવિક પુરુષ અને સત્તારીઓ કરે છે. પ્રથમ, મધ્યમ, અને ઉત્તમ એવાં ત્રણ ચરિત્ર છે. અને એ ત્રણ ચરિત્રમાં દેવી જુદે જુદે રૂપે દેવોનો વધ કરે છે.

આ એક પૌરાણિક ગાથા છે. પણ તે ઉપરથી મને અન્યજ વિચાર થાય છે. જે કાળમાં, જે દેશમાં, આવી બંધવતી સ્ત્રીઓ થાય છે તે સમયમાં દેશની કેટલી ઉન્નતિ હોવી જોઈએ. હાથમાં હથોવાર ધારણ કરીને સિંહ ઉપર બેસનાર દેવીની શક્તિ અને મનોબળ કેટલું પ્રબળ હશે ! આગકાલની આપણી નિર્બળ, રોગીષ્ટ અને ડરકણ સ્ત્રીઓની જોડે મહા શક્તિવાળી દેવીઓ સરખાવતાં આપણને કેટલો શોક થશે ! અમાન, વહેમ, કુસંપ, અને નિંદા યુક્ત શિક્ષણ પામેલી કેટલી સ્ત્રીઓ ઘણીજ શ્રદ્ધાથી નવરાત્રીમાં મહામાયાનું પૂજન કરે છે. અને જરા ચુક ન થાય તેમ વર્તવા યત્ન કરે છે. માતાનો તેમને બધા લાગે છે. પણ ગરીબ બીચારી તે સ્ત્રીઓ માતાના પ્રભાવને ઓળખે છે ? માતાના ચરિત્રને જાણે છે ? માતા જેવી બક્ષવતી બનવા યત્ન કરે છે ?

મધ્યમ ચરિત્રમાં મહાદેવી મહિપાસુરનો વધ કરે છે. જે કામ કરવાને દેવો પણ અસમર્થ થયા, તે કામ તે દેવી કરી શકી. જે સમયે દેવીનું અને મહિપાસુરનું વ્રુમુલ યુદ્ધ થયું, તે વખતે દેવો ક્રોધથી બોલ્યાં કે:—ગર્જ ગર્જ ક્ષણ મૃત

મયા ત્વયિ હત ત્રૈવ ગર્જન્વાશુ દેવતા: ।

હે મૂર્ખા, થોડીવાર યુગ્મો પાડી લે; હું તને અહીંજ માફ છું અને પછી તરત દેવતાઓ ગર્જના કરશે ।

આ શબ્દો દેવીનું કેટલું વીરત્વ સ્પષ્ટ છે । ક્યાં છે એવી સ્ત્રીઓ, જેની યુગ્મથી આવા અસુરો થયુરી જતા ।

કદાચ આપણને એમ માલુમ પડે કે આવા વીરવાળી સ્ત્રીઓ (Amazons) માં સ્ત્રીત્વ નહીં હોય । પણ તે ધારવું જોઈ છે. ઉત્તમ ચરિત્રમાં પાર્વતીનું વર્ણન કરતાં ચંદ્રમુંડ કહે છે-કે “હે મહારાજા ! આ સ્ત્રી ઘણી સુંદર છે. તમારી પાસે ઐશવત હાથી છે, ઉચ્ચ: શ્રવા અશ્વ છે, પરિગત વૃક્ષ છે, હું સવિમાન છે. એ વાત ખરી, પણ આ સ્ત્રી ત્યાં સુધી તમારી પાસે નથી ત્યાં સુધી તમારો પૈભવ રદ છે. આ વર્ણન ઉપરથી લોભાઈ શુંબ પોતાના સુગ્રીવ નામના ખાસ દૈત્યને મોકલે છે, અને તે દેવીને ફોસલાવવા યત્ન કરે છે. દેવી શાંત મુખાકૃતિથી, ગંભીર હાસ્યથી જવાબ દે છે કે “હું જાણું છું કે શુંબ અને નિશુંબ મહાન બળવાળા છે, ત્રેલોક્યના પતિ થયા છે, પણ મેં તો મારી ‘મંદમતિથી પ્રતિજ્ઞા’ લીધી છે:—

શ્રૂયતામમ્યન્નુદ્ધિત્વાત્ પ્રતિજ્ઞા યા કૃતા પુરા ।

યો માં જયતિ સંગ્રામે, યો મે દર્પ વ્યપોહતિ

યો મે પ્રતિ વલો લોકે, સ મે મર્તા ભવિષ્યતિ ॥

“જે મને સંગ્રામમાં જીતે, અને મારો મદ નરમ પાડે, તેવો સમોવડીયો મારો પતિ થાય ।”

આવી પ્રતિજ્ઞા લેનાર સ્ત્રીઓ હાલ કંટલી નીકળશે ! પૈસાનેજ પરમેશ્વર માનનાર, ઉત્તમ એટલુંજ દુધ સ્તંભજનાર જનસમૂહ આવા ઉચ્ચ વિચારવાળા, વીર્યવાળા યશે, ત્યારેજ પ્રજા શરવીર ઉત્પન્ન થશે.

જેમ ભગવદ્ ગીતાનો પાઠ વાંચી જવા કરતાં તેનું રહસ્ય સ્તંભજી વર્તન કરવું એજ જરૂરનું છે, તેમ નવરાત્રીના દિવસોમાં બ્રાહ્મણ પાસે ચાર આના આપીને ચંડીપાઠ કરાવવા કરતાં, તે મહા ગ્રંથનું મનન કરવું યોગ્ય છે. સ્ત્રીઓએ તેના ઉત્તમ વિચાર સ્તંભજવાની જરૂર છે. સ્થાપનમાં માતાના દિવાની દિશા બદલાતાં “કુડું” પડશે અથવા અમુક ફરાળને બદલે અમુક ફરાળ ખપાશે તો માતાજી કોપાયમાન થશે, એવો ભય રાખવા કરતાં, આવી વીર-માતાની બાલિકાઓ આપણે નિર્માલ્ય, અપવિત્ર, જુદું બોલનારી, નિંદા કરનારી યજ્ઞશું તો માતાજી કોપાયમાન થશે એવી ભાવના કંટલી ઉત્તમ છે !

ખડું સૌન્દર્ય, નાજુકતા, નિર્બળતામાં નથી. યૌવનીય સન્નારીઓ ઘોડા દોડાવવામાં પુરો જોડે હરીશર્ધ કરે છે, ક્રીકેટ રમવામાં પણ તે પ્રભાણે કરે છે. અને તેવી વીર માતાઓને પેટ વીર પુરો ઉત્પન્ન થાય છે. આપણી સ્ત્રીઓ બીચારી અનેક આંધ, બાધિ, અને ઉપાધિથી પીડાતી હોય છે, ત્યાં વીરત્વની વાત શી ! અધારા ઓરડામાં જતાં, અથવા તો બીલાડી હાંકતાં પણ ડરનાર સ્ત્રીઓ નજરે પડે છે. તો પછી દોડતી ગાય કે અન્ય પ્રાણીને હાંકવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય ! અને આવી નિર્માલ્ય માતાઓની પ્રજા પણ નિર્માલ્યજ થાય.

સ્ત્રીઓએ શારીરિક કેળવણી લેવાની, કસરત કરવાની, હરવા ફરવાની પુરૂષ જેટલીજ જરૂર છે. સમયતીનો પાઠ કરતાં સ્ત્રીઓએ ખાસ એજ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે ક્યાં સુધી જે માતાની સ્તુતિ તેઓ કરે છે જેને માટે અપવાસ ઇત્યાદિ કરે છે તેના જેટલું શરત નથી મેળવ્યું, ત્યાં સુધી તેઓ તે માતાની સેવાને લાયક નથી. માટે સ્ત્રીઓએ માતાની ફરજ પુરી કર્યા પછી શરીર તંદુરસ્ત અને બળવાન રહે એમ વર્તવું. નવરાત્રીનો વખત માનસિક બળ જોડે શારીરિક બળ વધારવામાં ગાળવો. એજ ભાવથી દુર્ગા, ચંડી, અગર મહા-માયાની પૂજા કરવી. તોજ દેવી પ્રસન્ન થશે, તોજ બલવતી પ્રજા થશે, તોજ સત્યપ્રિય, નિડર વીરાંગનાઓ ઉત્પન્ન થશે, અને ભગવાન માઈડેય મુનિએ વર્ણવેલી વીરત્વવાળી સતી સુંદરીઓ થશે ! અને એજ મહાત્માના શબ્દમાં કહીએ તો—

यो न पुनरुते नित्यं चण्डिकां भक्तवत्सलाम्
भस्मीकृत्यास्य पुण्यानि निर्दहत्य परमेश्वरी ।
तस्मात्पूजय भूपाल सर्वलोकमहेश्वरीम् ।
ययोक्तेन विधानेन चण्डिकां सुखमाप्स्यसि ॥

સુમિત્રા.

વાર્તાલહરી.

વૈધવ્ય.

(લેખક—શાહ અમૃતલાલ ઓશવણ ભાવનગર.)

કૌશીરીનું સૌભાગ્ય નષ્ટ થયાને આજે સાત માસ વ્યતિત થયા છે. કૌશીરીનું લગ્ન તેની તેર વર્ષની ઉમરે અદાર વર્ષની વયના એક યુવક હરિહરરાય સાથે થયું હતું. સુધારકો આને યોગ્ય લગ્ન કહેતા પણ કૌશીરી કહે છે તે પ્રમાણે તેણી ' લગ્ન એ શું ? ' એ સમજવા પણ એ સમયે અશક્ત હતી.

કેટલાક પ્લેગના હિસાબે હરિહરરાયના પ્રાણનું વીર્ય વર્ષની ઉંમરે વપમાંજ આપ-હરણ કર્યું છે. આમ લગ્નના એ વર્ષના સમયમાં પણ કૌશીરીને પતિને સહવાસ માત્ર છ માસજ રહ્યો હતો.

કૌશીરીનો પિતા વિદ્વાન હતો; તેની જમાતાને પસંદ કરવાની પરીક્ષા-વિચારણા શકિત આપણે આગળ જોઈ શકીશું; કૌશીરીનો પતા તે જોવાને ભાગ્યવત્ જીવિત ધારણ કરી ચક્રો નહી. અર્થાત્ લગ્ન પછી યોગ્ય સમયમાં તે કાળવશ થયો; આ કારણને લાગે કૌશીરી માતાના આશ્વાસન રૂપ પીએર રહેતી હતી. કૌશીરીનો પિતા સુધારાસમાજનો એક સભાસદ હતો.

અચાનક કૌશીરીની સાસુને ગ્રાધિ ઉપડી ગઈ. ખરેખરી કૌશીરી આ સમયે જ શ્વશુરશ્રેણે આવી. સાસુ પરભોક વાસિની ધર્મ. સાસુના પરભોક ગમન પછી એકઠી થયેલી વિશાળ વસ્તિ પોતાને સ્થળે ધર્મશાળાના સંબંધ પેરે છૂટી છવાઈ વિદાય થઈ. શ્રદ્ધાળાર કૌશીરી તથા હરિહરરાયને મસ્તકે આવી પડ્યો. તે સમયે પ્લેગનો પ્રકોપ શરૂ થયો. લોકો પરાશ્રમે જતા રહ્યા, છતાં આ રોકસદન હતું તેજ સ્થિતિમાં પડ્યું રહ્યું. હરિહરરાય ને તેનો નાનો ભાઈ નાનું, ત્રણ (હરિહરરાયના પિતા) અને એક ચાકર, ઉપરાન્ત સ્ત્રીવર્ગમાં નાની કૌશીરીજી, માત્ર ચાર જણ કુટુંબમાં રહ્યાં.

કૌશીરીની સ્થિતિ આ વખતે ઘણી કઠોડી હતી. નાની બાળાને દોરનાર સહાયક કે આશ્વાસન આપનાર આ વખતે કોઈ નહોતું. હરિહરરાય કંઈક અંશે ખરો, પણ આ સમયે તે માતાને વિશેષે જુલતા જુલતા (હાડિળા) ની સ્થિતિમાં રોકાયેલ હતો, તેથી તેનું મન પોતાની બાબતમાં પણ અસ્તવ્યસ્ત હતું; છતાં આ છેલ્લા ત્રણ માસના સહવાસમાં કૌશીરીને જે જાણવા-સિખવાનું મળ્યું, તે ઘણું ઉપયોગી થઈ પડ્યું તે આપણે આગળ જોઈશું.

શ્રદ્ધાળાર, કંઈક દ્રવ્યાનુયોગે ઓછી વતી થતી નથી. અનુભવી પણ સંપૂર્ણ ચીતાર તે વિષયમાં આપી શકે નહીં. હરિહરરાયનો અભ્યાસ બહુ યોગ્ય હતો. લગ્ન પછી જેમ જેમ તેને પરવશતાનો અનુભવ થતો ગયો તેમ તેમ સ્વતંત્રતાનું રહસ્ય આખવાની તેની ધ્વજો બળવત્તર થતી ગઈ. આને યોગે પરવશતાનું જ્ઞાન કરાવનાર સ્કુલનું ધોરણ પડ્યું

મુક્યું, અને 'આર્યલક્ષ' વિષય પરત્વેના અંકુશોનું ઉન્મુલન કરવા વિચારસાગરમાં ગોથાં ખાવા લાગ્યો. વિચારસાગરને લઇને એક બાજુથી નહોં તો બીજી બાજુથી જે પરવશ બન્ધનમાંથી તે છૂટવા ચાહતો હતો તેમાંજ તે આમ આડે રસ્તે (નિર્દયમે) ચડવાથી હલ્લો લેપેટાતો હતો. જે બન્ધનમાંથી તે છૂટવા ઇચ્છતો તેજ બન્ધનખીન્નગ્રા-કહેવાતા સમજી, વડિલો વિગેરે મોજથી સ્વીકારતા તે જોઇ તેમના તરફ તિરસ્કાર યુક્ત દષ્ટીથી તે જોતો. આમ તે હાંદવાસી ગૃહસ્થીના સંસારમાં, અસ્તોદયના મૂળ કારણો તપાસવામાં મરશુલ હતો. માતૃમરણ પછી નિરાવલમ્બી હરિહરરાય માનસિક વિચારે કરીને ક્ષીણ થતો ચાલ્યો.

એકલી કાશીરી કોઇ કોઇવાર આટલા મોટા જોગથી રડી પડતી, તે વારે હરિહરરાય આશ્વાસન આપતો. માથે પડી ભોગવ્યા વગર છૂટકો નથી, ધીરજથી સહન કરવાની ટેવ પાડવી, માની લેવું કે વડિલોની છત્રછાયા નીચેજ આપણને સંસારનો અમૂલ્ય અનુભવ મળે છે, જે આગળ ઉપર બહુ લપથેગી યષ્ઠપડશે;—આરીતની શીક્ષણશાળાત્વને લાંબો વખત મળવાની નથી. ખરૂં છે કે સર્વતુ મ્હોં જાળવતું પડે તે મુશ્કેલ હોય. પણ મુશ્કેલી વગર અબ્બાસ નથી, ને દુઃખ વગર સુખ કે સુખની કીમત નથી. ત્હને હું ધણું કહી શકું પણ તું મુંઝાએલી છે. હું સમજું છું કે સહાયકની જરૂર છે, પણ તું જાણે છે કે આપણી સ્થિતિ કેવી છે. હિંદુસંસારનું દિગ્દર્શન તે કદ્યું નથી, તે ધણું વિકટ છે. આ વિષયમાં ન્યાય, હક અને સ્વતંત્રતાને બાજુએ મૂકવામાં આવેલા છે; શરમ તથા મુખબન્ધનને પ્રથમ પદ આપવામાં આવેલું છે. દ્રવ્યવાનને સુખ સ્હેલું છે, તોપણ તેના ધણા અર્થથી આપણને તે સુખની અછતનું કારણ સંપૂર્ણ ઐક્ય અને વ્યવસ્થાની ખામી છે એ સહજ દેખાઇ આવે છે, છતાં આપણે તે દૂર કરી શકતા નથી; કારણ કે સર્વે સ્વાર્થમાં મચેલા છીએ. વળી ત્હને કંઇ કંઇ બાજતોમાં અસંતોષ રહે એ હું સમજું છું, છતાં તેનાં કારણો દૂર કરી શકતો નથી. મારા જોવામાં આવતી ચૌર્યાવસ્થા શું સર્વત્ર વાસ કરી રહી હશે? આરે, તેમાં હું નો થોડુંક જાણેલો છું. હું સમજી શકતો નથી કે મારે કયો રસ્તો લેવો જોઇએ. ત્હારૂં અગ્નિ દૂર કરવા કરતાં મારામાં સમજની જરૂર છે. સુખની ઇચ્છાવાળી તું આશામાંજ જીવે છે. સાચું કે જૂઠું એક સુખ હું હાલ તો તને આપી શકતો નથી; તેથી હાલ તો તારૂં સર્વ સુખ સંતોષમાંજ છે.”

પ્લેગ આવી. સહજ સૌને જતા રહેવાની ઇચ્છા યષ્ઠ. હરિહરરાય બિવિખ્યનો વિચાર કરવા લાગ્યો. મેર કહ્યે મરી જવાતું નથી, મરણ આવે તો મમતું નથી. હિંદુ સંસાર! મારૂં મરણ કેટલો ફેરફાર કરવાવાળું છે! પરણવા પૂર્વે મેં મારા મરણનો વિચાર કયો હોત તો હું પરણત નહીં. પણ તે કેમજ અને! ન કરવાના વિચાર મને આવે છે. શું આટલા માટેજ પુરૂષો સાધુ બાવા યષ્ઠ જતા હશે? ના ના એમતો નહીંજ. જેના હાથમાં જોર છે તેને બધ શું છે? પણ એટલું તો ખરૂં કે ધન મેળવતાં શીખ્યા પછી—યતિકનિયત પણ મેળવીનેજ પરણતું તેજ યોગ્ય છે. ઘણી બાળવિધવાઓ છે, પ્લેગના રંડપે તેઓ પોતાનું પોષણ ક્યાંથી કરતી હશે? ગમે તેવી શ્રીમન્ત પણ વિખીમાં રીખાય છે. શું તેઓ સચાન પરણી હશે? નહીંજ, તેથીજ તેઓના વિચાર કરવો જોઇતો હતો કે અર્થસંપત્તિ વગર લગ્ન ન કરવાં. આટલા

માટેજ પદ્માનો રીવાજ ઐદ છે. પણ ત્યારે ગરિબોનું શું થતું હશે ? શું પદ્માનો રીવાજ ઉત્તમ હશે ? મને તો તેમાં પણ ભય લાગે છે. પીયરીઆં કે સાસરીયાં તે આઈ જવાનો સંભવ છે. તે કરતાં કે સ્ત્રીને કંઈ ઉદ્યમ જ્ઞાન આપવામાં આવતું હોય તો તેઓ તેને લીધે ઉદ્યમ ને નીતિને રસ્તે રહે ને પોયણુ યતું જાય, પણ આ રીવાજ અગત્યની ક્યાં યાય એમ છે ? અરે જીવ ? હું તો મોટા વિચારે દોડ્યો. મારોજ વિચાર મારે તો હમણાં ઉપયોગી છે. મને ખોગ લાગુ પડે તે પહેલાં મારે શું કરવું જરૂરનું છે ? સ્ત્રીને જરૂરનું દ્રવ્ય અલંકાર વગેરે, તે ઉપર શું તેણીનો હક નહીં ? કોઈ આંધળી જાય તો શું યાય ! નિરાધાર બાળા ! નદી નદી. તે મીઠકતનું શું મારાથી વીલ ન થઈ શકે ! મારી પાસે પણ છે. શું હું તે તેણીને આપી શકું ? અરે પણ આ લોકોમાં તો એવો રીવાજ છે કે શોકના યોગ દિવસ જવા દધ પછી વાંઝણી સ્ત્રીઓના ભાગ્યમાંજ તે ન હોય એમ કહી તેની પાસેથી તે બધું ખુચવી લેવામાં આવે છે. હું પોતે કમાતો હોઉં, મેં એકદુ કરેલું કે મને મળેલું હોય તે પણ તેને આપી જવાનો મારો હક તેઓ છીનવી લે છે. મતલબ ફારગતી આપી જૂદા થયા પછીજ પરણતું ઉચિત છે. માટેજ લોકો યુરોપી લક્ષ પસંદ કરે છે. કમાતાં શીખે, ને જૂદા રહેવાની મરજી યાય ત્યારેજ પરણે. વળી પદ્મા વગરની સ્ત્રીઓ તો જવડેજ. કેવું સુખ ! અહા ! અભાગી હીંદુ સ્ત્રી ! હાઈ નશીળ ન્યાઈ છે. શ્રીમન્ત પિતાની પુત્રી કે પુત્રવધુ છતાં તું વાંઝણી માટેજ તું અભાગણી. જે ભાગ્ય હોય તો તો તારો સોભાગ્યવંત કુંકુમ ચાંદ શું કામ નષ્ટ યાય ?

વિચાર વિચારને ઠેકાણે રહ્યા. અરેજ ખોગ મ્હોંડી. વિચાર મહાઅખંડ નિદ્રાને વશ થયા. સુધારા સમાજના સભાસદની પુત્રી તથા પોતાની વધુ વિષે હવેજ હરિહર રાયના પિતાને વિચાર થવા લાગ્યો. તેણે જૂત, વર્તમાન તથા ભવિષ્ય હવેજ તપાસવા માંડ્યું. "હરિહરહાય જે આટલો વિચારશીલ તથા અંભીર દેખાવેલો ન હોત તથા નવ-પરણીત નહોત તો ગમે તેટલી વયે મરતા છતાં મને પુત્ર મરણનો અતિશય શોક ન થાત. તેના શરીર તરફ તેના લગ્ન થયા પછી મારી ફરજ પુર્ણ થઈ સમજીને મેં ધ્યાનજ ન આપ્યું. એ વિગેનો મારો વર્તમાન પરતાવેલો હવે શાકામનો ? તેનું શરીર જેતાંજ મને કાઢવાર તેનામાં ક્ષય ઉત્પન્નનું જ્ઞાન થતું; મને તેનું કારણ તેની સ્ત્રી હોવા વિશે સંદેહ થતો. પણ હવે તેના પત્રો તથા નિબંધો પરથી ને સંદેહ દૂર થાય છે. તેના અનુભવાત્મક પત્રો નિબંધો સ્પષ્ટ દર્શાવી આપે છે કે મૂળ કારણ ચિન્તા હતું. ક્ષય નહોતો, પણ તેનો પાસ લાગતાં વાર લાગે એમ હતું નહીં તેની માનસિક વ્યાધિ તેના બાળલગ્નને કે યોગ્ય લગ્નને લઈને નહીં; પણ ખુદ સ્વવશતાના ભાનને લઈને ઉત્પન્ન થઈ હતી. તે લખે છે કે ' હું એક પણ વર્તમાન સમયે થયેલા લગ્નને યોગ્ય ગણતો નથી. ' આ વાત વળી તે પોતાના અનુભવાત્માની પ્રતીતિ પરથીજ કહે છે; પણ આમાં મને કાંઈક અતિશયોક્તિ બાસે છે. એ ના લખાણથી કોઈ એમ પણ સંકાનકરે એવું છે કે તે સુધારાને સાથી હોવો જોઈએ, પણ મને તો તેમાં હાલનો સુધારો કે કુધારો કશુંજ જણાતું નથી. તે પોતાની એક સંધ્યાના સુખનું ભાન કરે છે. આ સુખ તેણે ફરી સ્વપ્ને પણ નીહાળ્યું નહીં, મારી ફરજમાં હું પછાત રહ્યો છું. મેં પ્રથમથી ધ્યાન રાખ્યું હોત તો તેને હું ચિન્તાયુક્ત કરી શકત. બધે લખે છે કે

વર્તમાન સમયે તેને કોઇ ઇષ્ટ મિત્ર શોધ્યો પણ મળ્યો નહીં; કે જેથી તે પોતાનો વખત અન્ય આનંદમાં પસારી શકે. આ કારણથી તે વાંચતો ને લખતો. તે લખે છે કે પોતાને ઇષ્ટ હોય તે અન્યને ઇષ્ટ હોય વા અનિષ્ટ - હોય તે તે વર્તી શકતો નહીં. આ શંકાએજ તે સ્વકર્તવ્ય જહાર પાડતો નહીં. પોતાના વિચારમાં પોતાનેજ શંકા થતી; તે તેની મુખ્ય ચિન્તા હતી. ઇષ્ટ સન્નિવ્રતના અભાવે આ ચિન્તા ધટવાને બદલે વધતી ચાલી, ને આનંદનો હૃદય તો ક્રમે ક્રમે તં પ્રાપ્ત કરી શક્યોજ નહીં. આથી ખાઈ અનુમાન ક્ષય સમ્પન્ધી બૂઝું પડે છે. તે પોતાના એક પત્રમાં સ્વપત્ની વિષે સહજ પણ ઇસારો કરી ગયો નથી, શિવાય કે 'વીલ-મિલકત-સ્વતંત્ર શક્તિ વગર મનુષ્યે લગ્ન કરવું અયોગ્ય છે.' કારણમાં દર્શાવે છે કે કન્યાઓ યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થઈ નથી, અને કેળવણી વિષે દૃઢ વિચાર અને યોગ્ય સંચાર વિચારમાં આવ્યા નથી. 'પોતે અયોગ્ય કન્યાઓજ હોવાથી સ્વયં' લગ્ન પદ્ધતિ પણ રજાદાંચિ નિવડવા અસંભવ છે. પણ લખે છે કે 'હિંદુલગ્ન મોટું પરણ્યા પછી સ્વતંત્ર થવા વા જૂઠા વીચરવા ધારે તો તે પણ બને એવો વર્તમાન સમય નથી.' લગ્નનું આ અયોગ્ય બંધન જેટલું દૂર-મોટી ઉમરે જતું જશે, તેમ તેમ શોષ આયુષ્ય પણ વધતું જશે. ને તન્દુરતીને પાથો દૃઢ થતો જશે. આ રીતે ભવિષ્યની ઉમર પ્રત્યક્ષિતું સુરજ દશ્ય લાગે છે. જીવનનો હિંસા સર્વોત્તમ ઇષ્ટ સુખની પ્રાપ્તવ્યતામાં છે, પણ શ્રેષ્ઠ જીવન પ્રાણમિત્ર-ઓ વગર તે અશક્ય છે. મિત્ર શોધવો તે સ્વકર્તવ્યજ છે, તે તે મિત્ર પ્રાપ્ત કરવાની લાયકાત નાની ઉમરે અસંભવિત છે. મિત્રના યુવાવૃથ્થ તપાસવામાં કોઇ સહાયક-વૃદ્ધ અનુભવિની જરૂર છે. તે ગરજ માતાપિતા સારે છે, ને તેઓ સ્વાર્થ તરફ ન જાયતોજ. કેળવણી શબ્દના યોગ્ય અર્થની પીછાણ વગર આ પરિક્ષા શક્તિ હોવી સંભવે નહીં. 'અરે ઇશ ? પુત્રની યોગ્ય ઉમરે હુંજ તેને મિત્ર થઈ આ કાર્ય કરી શક્યો હોત. પણ યોગ્યયોગ્યતાનું જ્ઞાન મને ક્યાંથી હોય. હવે મારી ફરજ પુત્રવધૂને સમાજે દોરવાનો તથા સુખી રાખવાની છે. પુત્ર તરફ એકિર રહેવાથી મારી ફરજ હવે વધી છે. પુત્ર ઇચ્છે તેવું હું ન કરી શક્યો હોત ? ઓઓના દુખ પતિ પણ પરખી-ગણી શકે નહીં. આ વિધવાનું સુખ દુખ જાણવાની મારી ફરજ હિંદુ સંસારના રીવાજથી મને કેહવી કદખાય છે ? ફરજ અથવા રીવાજ બે સાથે રહી ન શકે એવો મારો આ દુર્ઘટ સમય છે, તે મારી કસોટી કરશે. 'કુમુદના પિતા (પિતાને સસરા, પુત્ર વધુને હું એકજ છું તેથી પિતા,) જેવો હું ન થઈ શકું ? ', એ વિચારવાનો સમાજ મારે પણ આવ્યો. શું આ કહેવાતા સુધારા શિવાય વિધવાને ખી ફરવાનો અન્ય રસ્તો નહીંજ હોય ? પુત્ર વધુના વિચાર જાણ્યા વગર હું ક્યો કરી શકું ? હરિહરની માતા હોત તોપણ ઠીક હતું. વિધવાને કમનસિબે એકે નથાં પણ નથી કે જેથી મારો રસ્તો સુગમ થાય. કસોટીને આ સમયે મારે તે ગરજ સારવી પડશે. ફરજ ત્યાં રીવાજ કે ચરમ શી ? "

આ પૂર્વે આપણે ડીશોરીના વિચાર જાણવાની પણ જરૂર છે. જેમ સર્વને બને ડીશોરીને સ્વચ્ચિતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન એકી સમયેજ થયું નહીં; તેમ ડીશોરી પશ્ચાતાપ

કરતી, તથા સુખી સમય સંભારતી અશુભાત કરે છે. પતિ સેવાના અન્યની શાદયી પથાતાપ અને યથેલા વૈધવ્યથી ભવિષ્યમાં ધનારા દુખની સ્થિતિનું કંમસર થતું માન એ અશુભાતનું સખળ કારણ છે. કાળવ્યયની ચિન્તા અને હવનમિત્ર વગર અરણ્યવત્ ભયકાર સંસારના આદર્શ માત્રથીજ કુળરો થાય છે. દ્રવ્ય વગર સ્વ ભવિષ્ય વિશેષ દુખદાયી નીવડશે એ યાનદર્શન થતાં સ્વસંચય તથા પતિનો પટારો સંભાળવાનો નિશ્ચય થાય છે. સ્વસંચય સંપૂર્ણ પૂર્વવત સ્થિતિમાંજ હશે. પતિનો પટારો ! અહો વૈધવ્ય ! હિંદુ સંસાર ! યોતાની પાસે પુષ્કળ હતું, છતાં વિશેષની આશા ઇચ્છાથી તે ખોલ્યો. ધડકતે હૃદયે ને કુભ્યે હાથે તે ખુલ્યો. તેમાં શું હતું ? આપણે અણવા જોતું તથા તે જીને ઉપયોગી હાથે તેવું આશામય એક લોખંડની નાની પેટી હતી; તથા ખીન્ન એક પુંકાની મોટી પેટી હતી; નાનીમાં નિર્જીવ કપડાં હતા. કપડાંને તપસી તે બાજુપર કીધાં. આશામય હૃદયે લોખંડની પેટીની ચાતી શોધવા કાગળની પેટી ખોલી. તેમાં કેટલાક પત્રો, એક પુસ્તક અને એક હસ્તલીખિત પુસ્તક હતાં, પણ તે નિર્માલ્ય જણી તેમાંની ઉપયોગી ગણાતી ચાવી વડે વજૂની પેટી ખોલી. ખોલતાંજ એક પત્રી નીચે હેમાલંકાર તજરે પડ્યા. ગણી વાલ્ય પછી પત્રો તપાસી તો તેમાં 'હકદારનો હક્ક' આટલા શબ્દો હતા. આ ચીડીથી તેણીને વહેમ પડ્યો કે આમાં માલેકનું નામ નથી ! પણ માલેકનો જગ્યે હકદાર શબ્દ છે, તો તેનો બાવાર્થ શો ? શું આ દગીબ ના તેઓ હકદાર માલેક નહીં હતા ? સંચય વડે તેણીએ ખીન્ને તપાસ કરવા માંડ્યો. સખેલું બધુંજ પુંકાની પેટીમાંજ હતું. આ વેળા પત્રો તેણીએ બાજુ કીધા. છાપેલી ચોપડી 'હવનદેશ ઉદ્દે આયોજિતિ' હતી. લીખિત પુસ્તકમાં તેણે શેરા કીધા હતા; ચાદી લખી હતી; અને વિચાર દર્શાવ્યા હતા, વિં નોંધ હતી. તેમાંનું ઉપયોગી હતું તે તથા તેણીએ વાંચ્યું એ નીચે પ્રમાણે હતું. "હેમ સુવર્ણ પીળા માટી છે, ચાંદી સફેદ માટી છે. મર કરે તેને કીમતી ગણી છે. હીરો કીમતી જવાહીર છતાં કાપશે એ એમ લોકો માને છે. તો સુ વર્ણને નિરપયોગી માટી કહેવામાં શું ખોટું ! ગમે તેમ પણ મૂઠ-મૂર્ખ તેથી સંતોષાય છે; આમ છતાં મહાત્માઓને તે ઉપયોગી યજ્ઞ પડ્યું છે; એ વૈચિત્ર્યને લઇને મેં પણ તે માટીમાં કંઈક મોહ કીધો છે. ગને તે ઉપયોગનું નથી; પણ તેથી અન્યને પણ તેમાં સંતોષ આપી શકાય ખરો. મારી તેપર સંપૂર્ણ માલીટી નથી. હમણાંતો રક્ત હું વાપરીજ શકું. વાપરવાના અભાવે સ્વતંત્રના—સંપૂર્ણ હક પ્રાપ્ત થતાં સુધી હું તે સાચવીશ.

"જૂઠા જૂઠા આકારના શરીર લોકણથી લોકો મારો વિચાર સામાન્ય ગણે વા કુદ ગણે એ ભય હસવા સરખું છે. 'હું' શબ્દમાં મોહ છે. વાપડે હું તે મોદયીકે અપ્પસમ-જથી તે જાહેર કરવા કરતાં ઉદ્ભવતિ વિશેષ અનિવાર્ય પણ મોહમયી ઇચ્છાઓને યાન્ત કરવી તે પણ છેક અડીક નથી.

"નવો મિત્ર શોધવા જવા કરતાં, શા અનેક મિત્રો મેળવવા એકલા કરવા કરતાં, મજેલો એકજ મિત્ર અસુંદર છતાં સુંદર જનાવવો, વા હોય તેનાથી સંતોષાતું તે દીન છતાં આત્માનંદી તે કાર્ય છે—એ સુંદર સંસારપાઠ છે.

"જેમાંથી શીક્ષણ મળે તે સર્વ અભ્યાસ છે. તેથી આપણું સર્વ મનુષ્યનું જીવન વિવાર્થમય છે !

“હું ઘણા વિચારને અંગે છેવટે નિશ્ચય કરું છું, પણ સર્વ નિશ્ચયો વધારે અને જૂદા જૂદા મતથી લય પામે છે એટલે છેવટનો નિશ્ચય હવે મેં કર્યો નથી, તેથી હું એમજ ધારું છું કે મારો છેવટનો નિષ્પત્તિ મારો લય છે. તે યશો.”

“એકે કરેલું વા ધ્વિએલું કે કહેલું અન્ય સર્વને ધષ્ટ કે માન્ય હોય વા નહીં. મનુ-
યધ્યને આથી મોટો ડર થાય છે.

“સારું તે નહીં” એ શબ્દ અને શબ્દજ્ઞાન મનુષ્યોએજ, શોધ્યાં. મારણુ તેમજ વા-
રણુ પણ મનુષ્યોનું જ કર્તવ્ય છે. ધારા ધડ્યા, અર્થમાં ચડ્યા, અને વખતે તોડ્યા
તે પણ મનુષ્ય જાતેજ. વખાણું અને તેનેજ. વખોડું એ ઘડી ઘડીનું અલિત કર્તવ્ય
યદ્ય પડ્યું છે તેમ ન હોય તો એકનું જ્ઞાન તેજ વસ્તુને વખોડે તો ખીન્ને વખાણુ એ
જ્ઞાન જુદા હોવાં જોઈએ.

“પુરુષ પુરુષમિત્ર બનાવે છે, સ્ત્રી સ્ત્રીમિત્ર શોધે છે. સ્વાત્મ મિત્રથી મને આનંદ મળે
છે. કોઈ દેવ ને દેવી વા પ્રિય જનને બન્ને છે. હું આત્માને બહુનું છું. પણ બજવામાંજ
સાર છેકે ઉદયમાં કે વખોડવામાં એ સંશયજ છે. કોઈ મને આ શબ્દ વડે નારિતક
કહે છે. પણ નારિતક, નારિતક એ શબ્દને હું ન સ્વીકારું તો મને બય ન થાય એ મારી
માન્યતા છે. પણ બયામયના બાનથીજ હું મુંઝાઉં છું.

“લોકો જેને જ્ઞાન કહે છે તે જ્ઞાનનું મને સંપૂર્ણ બાન થાય નહીં એટલે મને તે
વિષે શંકા હોય એ વ્યાજખી નહીં? આ હું કોને પૂછું? મારો આત્મા પણ આ બાળ-
તમાં શું કહે છે, તે પણ હું સમજી શકતો નથી. મારી શંકાના સમાધાનનું જ્ઞાન
ધરાવનારા મહાત્માઓ પણ વર્તમાન કાળે જગતમાં નથી; એ ખીના અતિ આશ્ચર્ય
જેવી નહી શું?

“ધર્મનું બાન ક્યારે કે જ્યારે અધર્મનું બાન થાય સારેજ. અધર્મનું બાન બૂઝું
છે; તો શું ધર્મનું રૂઢ બાન તે ભુંડા બાન વગર અપ્રાપ્તવ્યજ કે? મને લાગે છે કે
જીવનું બૂઝું છે પણ જાણવું બહુ છે. તો શું હું આ જાણી નહીં શકું?

“લોકો કહે છે પ્રિયકર સ્વતંત્રતા સારી, પણ હું તેજ લોકોને ખીજી વખતે તે
વાક્યાર્થ ફરવતા જોઉં છું. આને લોકે સત્યતા કહે છે. હું તે માની શકતો નથી; કારણ
કે મારો આત્મા કદી પરતંત્ર છેજ નહીં; તોપણ મને સત્યાસત્યની સમજ નથી.”

(અપૂર્ણ.)

વર્તમાનરંગ.

મુખ્યધર્મમાં મજેલી ખીજી ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ—હૃદય અને યુદ્ધિને ઉચ્ચ
તે સંસ્કારી બનાવનારા કોઈ પણ બાષાના અર્થો સાહિત્યને નામે ઝોળખાય છે. લોકોના આ
ચારવિચાર શુદ્ધ અને હયા પ્રકારના થવા માટેના સાધનોમાં તે લોકોની બાષાનું સાહિત્ય
મુખ્ય સાધન રૂપે છે, અને તેથી પોતાની બાષાનાં પુસ્તકોમાં દિન પ્રતિદિન મુધારોવધારો
થયે જઈ તે ઉચ્ચ તરેહનાં થાય એવા ઉપાયો લેવા દેશહિત ચિંતકો પ્રયત્નો કરે છે. આ-
પણી ગુજરાતી બાષાના સાહિત્યમાં કેટલાક જુના તથા નવા ઉત્તમ અર્થો હોવા છતાં સં-

રકૂત, ઇંગ્રેજ, તેમજ હાલની જંગાળી, દિંદી તથા મલકી બાપાએના પ્રમાણમાં તે ઉત-
રતી દશામાં છે, અને તેથી તેને ખીલવવાના એક માર્ગ તરીકે ગુજરાતના સારા સારા
લેખકોની એક પરિષદ—એટલે સમારંભ—મેળવવા અહીંની ગુજરાતસાહિત્યસભાને વિચાર
થઈ આવ્યો હતો, અને તેને પરિણામે બે વર્ષ ઉપર, ૧૯૦૫ ના જુલાઈ માસમાં, અમ-
દાવાદમાં પહેલી ગુજરાતીસાહિત્યપરિષદ મળી હતી. તે પછી બીજી સાહિત્યપરિષદ ચાલુ
સપ્ટેમ્બર માસની તા. ૭-૮-૯ ના દિવસોએ મુંબઈ રહેઠાં યુનિવર્સિટીના કાન્વેકેશન
માટેના સુશોભિત મંડપમાં સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન રા. રા. કેશવલાલ દરિલાલ મુતા પ્રમુખપદ
નીચે મળી હતી. તેમાં ભાગ લેવાને ગુજરાત કાઠીવાવાડના સર્વ મુખ્ય ગામેએથી લ-
ણાક-દિંદુ પારસી તેમજ મુસલમાન-વિદ્યાવિલાસી જનો ખાસ મુંબઈ જઈ એકઠા
મળ્યા હતા, અને તેમાં દરરોજ આશરે સોએક સજારીઓ પશુ હાજર રહી વિ-
દ્યાજ્ઞાન માટેના પોતાનો ઉમંગ દર્શાવતી હતી. આવા સમારંભમાં વિદ્વાન લેખકો
જુદા જુદા સાહિત્યના વિષયો ઉપર પોતે અગત્યથી લખી મોકલેલા લેખો વાંચી સમા-
જનોના જ્ઞાનમાં વધારો કરે છે. મુંબઈ મળેલી આ વખતની પરિષદમાં આશરે વીશેક
લેખો લખાઈ આવ્યા હતા, અને તેમાં ખાસ આનન્દની વાત એ છે કે ત્રણ સજારીઓએ
પશુ ધણા સારા લેખો વાંચ્યા હતા. પ્રથમ મિસ આઈબાઈ પાલમકોટ નામના એક
પારસી બાનુએ “સાહિત્યની રંગભૂમિ” એ વિષય ઉપર બોલતાં જણાવ્યું હતું કે લે-
ખક તરીકેનો દાવો કરવાનો શોખ ધણાઓ રાખે છે પણ તે માટેની લાયકાત મેળવ્યા
બગાઈ જ લેખક તરીકે બહાર પડે છે અને તેથી તેમનાં લખાણો જોઈએ તેવાં સારાં
નથી નીકળતાં. એક કલમ કેવી શક્તિ ધરાવે છે તેનું ખુશીદાર અને સરલ વર્ણન આપ્યા
પછી લેખકોએ પોતાનો ઉદ્દેશ કેવો રાખવો જોઈએ તેનો તેમણે ઉચ્ચે ખ્યાલ આપ્યો
હતો. લોકોના વિચારને જનમ આપનાર કે ઉશ્કેરનાર તરીકેની જવાબદારી અને જોખમતરી
પહેલે સમજ્યા પછી જ પોતાની કલમનો ઉપયોગ કરવાનો તેમણે લેખકોને આગ્રહ કર્યો
હતો. પોતાની પારસી કામમાં હાલમાં ઉભરવા લાગેલા વાર્તાના લેખકો પોતાની જવાબદારી
સમજવા બેનસીબ રહેલા હોવા માટે દીલગીરી જાહેર કરી હતી, તથા છેવટમાં સા-
હિત્યના શોખીનો જોઈએ તેટલા આગળ વધતા નહીં હોવાને લીધે વિદ્વાન ધણા હોવા છતાં
સાહિત્ય પુરતું ખાલી શકતું નથી તે બીના ઉપર તેમણે શ્રીમન્તોનું બ્યાન બોલ્યું હતું. આ
પારસી સજારી ત્રીસેક વર્ષની ઉમ્મરનાં હોવા છતાં હજી કુમારંજ છે, અને પુસ્તકો વાંચવા
લખવામાં—વિદ્યાવિનોદમાં—પોતાનું જીવન ગાળે છે. કેટલાંક પારસી માસિકો તથા
વર્તમાનપત્રોમાં તે વખતોવખત છુપે નામે લેખો લખે જાય છે. પરિષદ માટેના આ
લેખ તેમણે એવો સુંદર, રસમય, અલંકારિક અને સંસ્કારી બાપામાં લખ્યો હતો, તથા
એવી ગંભીર ખટાપી વાંચ્યો હતો, કે તેથી તેમણે આતાજનો તરફનાં ધણાં માન અને
ધન્યવાદ મેળવ્યાં હતાં, અને તેમનો લેખકેટલાક પુરુષલેખકો કરતાં વિશેષ ઉત્તમ મનાયો હતો.

“સૌ હરમુખગવરી મોહનલાલ દીક્ષીતે તે પછી “સરસ્વતીચંદ્ર અને ગૃહ-
સંસાર” એ વિષય ઉપર બોલતાં ગૃહસંસાર ચલાવવાની સ્ત્રીઓની યોગ્યતાની વ્યાખ્યા
આપી હતી, અને તે યોગ્યતા કેવી રીતે મેળવવી તેનું વિવેચન કર્યું હતું. દિંદુ સંસારમાં
સ્ત્રીઓને—ખાસ કરીને નવી પરણેલી યુવાન સ્ત્રીઓને—જે દાસત્વના જેવી પંક્તિ કેટલાક

તરફથી આપવામાં આવે છે તેમાં સમાવેશો અનર્થ જાહેર કરતાં જણાવ્યું હતું કે તેમને ગુલામ તરીકે ગણવાથી જ તમે તેમની પાસેથી ખરી મદદ મેળવી શકતા નથી, પણ જો તમે તેને તમારા સરખી પદવી આપશો તો તેજ દામને મદદગાર થઈ પડશે. સ્ત્રીઓએ પુરોની કમ જાતની સેવા બજાવી છે તે તપાસવા માટે સ્વર્ગસ્થ રા. ગોવર્ધનરામ બાઇના સરસ્વતીચંદ્રનો સાર ખેંચવો જરૂરનો છે. તેમાં સરસ્વતીચંદ્રની શક્તિ કુમુદ સુન્દરી આગળ ઝાંખી પડે છે. સરસ્વતીચંદ્રના એક અવિચારી પગલાંએ કુમુદસુન્દરીના આખા જીવનને બગાડી નાંખેલું હોવા છતાં જ્યારે તે અલકકિશોરીના સંસર્ગમાં મુશ્કેલીમાં હતો ત્યારે તેનો ઉદ્ધાર કુમુદસુન્દરીના બોધે જ કર્યો હતો. શેકસપીયર વગેરેનાં નાટકો વાંચતાં પણ તેમાં સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ સ્થાન આપેલું જોવામાં આવે છે. ધણાં ખરાં નાટકોને પુરોની ભુલ અને સુખાઈ બરેલાં પગલાંથી મુશ્કેલીઓ ઉભી થવા પછી સ્ત્રી તરફની મદદ મળવાને લીધે જ તે મુશ્કેલીઓ દૂર થતી ચીતરવામાં આવે છે. છતાં તેથી કાંઈ એમ સમજવાનું નથી કે સ્ત્રીઓ પુરો કરતાં વહડતી પડિતની છે. સ્ત્રીઓએ પુરો ઉપર કદી પણ ઉપરીપણું ધમ્મિયા કે માગવાનું નથી, પણ તેમણે પતિની બાબતમાં ઉભા રહી તેને જીવનમાં મદદગાર થઈ પડવાનો લોભ રાખવાનો છે. આર્થ અભિપ્રાય પ્રમાણે સ્ત્રીઓમાં જોષ્ઠતા યુણેલું વર્ણન કર્યા પછી તેમણે સ્ત્રીઓને હાલમાં અપાતી કેળવણીમાં કેટલાક ફેરફારો કરવાની સૂચના કરી હતી. બાળકો ઉપર એક માતા કેવી સારી અસર બેસાડી શકે તેનો દાખલો આપવા માટે મદદલસાએ પોતાનાં બાલકોને હાલરડાં ગાતાં જ વેદાન્તનાં આપેલાં યોગે તે બાલકોની બવિષ્યની જાહેરી પવિત્ર બનાવી હતી તેનો ચીતાર રજુ કર્યો હતો.

ત્રીજા “ગૃહકળા” ના વિષય ઉપર લેખ વાંચનાર સૌ વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ. હતાં. તેમણે આપણા શોકોમાં પૂર્વે વખણાતી ચોસઠ કળાઓ ગણાવી જઈ તેમાંની ચિત્ર, સંગીત વગેરે ગૃહ—સ્ત્રીસંસારને લગતી—કળાઓ દર્શાવી હતી, અને અગાઉ તે કેટલી ખીલેલી તથા વ્યવહારમાં ઉપયોગી હતી તે જણાવ્યું હતું. હાલમાં રક્ત તેના પડછાયાજ રહી ગયા છે, અને તેને ખીલવવામાં જોદરકારી બતાવવામાં આવે છે તે માટે શોક દર્શાવી તેને વિકાસ આપે તેવું સાહિત્ય રચવા તેમણે આગ્રહ કર્યો હતો.

ચોથાં નૈન સન્નારી જાહેર મજનખેન પાનાચદે, આખા દેશ માટે એક લીપીના વિષય ઉપર ચર્ચા કરતાં હુંક બાપણુ આપ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે હિંદની સર્વ બાપાઓ માટે એક જ લીપી—એક જ જાતના અક્ષરો લખવાની હબ-થાય એ બનવું ધણું મુશ્કેલ છે, પણ થવાથી સર્વ હિંદીઓની એકત્રતા થવાને ધણી મદદ મળે એમ છે. માટે એકદમ નહીં તો ધીમે, ધીમે પણ વિદ્વાનોએ એ દિશા તરફ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આજે દેશની ઉર્જાત થતી જાય છે, તો પણ સર્વે ભાગે માટે એક જ બાપા હવે તો આ રત્નભૂમિ ધણી જ વહેલી ઉત્પત્તિએ પહોંચી હત.

બેશક આ મતવાળાઓના ઉદ્દેશ તથા તેના લાભ ઉત્તમ છે, પણ તેની સફળતા, ઓટલી દૂર છે, કે તેની સિદ્ધિને કાળે દેશની એકત્રતાનું સ્વરૂપ કાણ બને, કેવુંએ હશે ?

પોન્થ, બન્ધુસમાજ.

લવાજમની પહેંચ. ચોથા વર્ષ પેટની.

૪૦૩	નં.	૮૩૭	રા. લીલાધર ગાદાભાઈ	રચન	૧-૪-૦
૪૦૪	"	૮૩૮	ભાઈ ડાંગર મોલોવન	સુરત	૧-૪-૦
૪૦૫	"	૮૩૯	હા મયરાદાસ હરીદાસ	મુનાઈ	૧-૪-૦
૪૦૬	"	૮૪૦	રા. ચંદુલાલ શીરડા કર	નગોવાદરટે	૧-૪-૦
૪૦૭	"	૮૪૧	રા રતિલાલ કાળીદાસ	બાવનગર	૧-૪-૦
૪૦૮	"	૮૪૨	સૌ સિનલદમી	સુરત	૧-૪-૦
૪૦૯	"	૨૮૨	રા ઇન્દુલાલ સુનીલાલ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૧૦	"	૬૧	રા સત્યેન્દ્રરાવ બીમરાવ	"	૧-૪-૦
૪૧૧	"	૨૧૬	સૌ નિવાગૌરી	"	૧-૪-૦
૪૧૨	"	૪૬	રા ગદુલાલ ગોપિલાલ	"	૧-૪-૦
૪૧૩	"	૧૦૩	રા મુકુન્દરાવ રણુજીરાવ	"	૧-૪-૦
૪૧૪	"	૪૮૦	રા નંદલાલ નાથલાલ	"	૧-૪-૦
૪૧૫	"	૧૫૭	રા ચિન્ત મણી જ્યોતિલાલ	"	૧-૪-૦
૪૧૬	"	૮૪૩	રા પરમોદગમ મુનામરાવ	દાહોદ	૧-૪-૦
૪૧૭	"	૫૨૧	રા લીનકરરાવ અચરતલાલ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૧૮	"	૨	રા મહારા કર છગનલાલ	ગોધરા	૧-૪-૦
૪૧૯	"	૮૪૪	રા છગાભાઈ શિવાભાઈ	બાંદર	૧-૪-૦
૪૨૦	"	૮૪૫	રા મણીલાલ ગમાદાસ	ખેડા	૧-૪-૦
૪૨૧	"	૮૪૬	રા ભાઈસ કર રણુજીડ	કેરવાડા	૧-૪-૦
૪૨૨	"	૮૪૭	રા મોતીચંદ નામરાદાસ	રચન	૧-૪-૦
૪૨૩	"	૮૪૮	બહેન શીવગવરી કદયાજીદાસ	સુરત	૧-૪-૦
૪૨૪	"	૭૬	રા રણુજીરાવ વાવાભાઈ	મુનાઈ	૧-૪-૦
૪૨૫	"	૫૮૯	રા રા ચંદુલાલ લલુનાઈ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૨૬	"	૮૪૯	રા ભગવનલાલ જાણીદાસ	પેટલાદ	૧-૪-૦
૪૨૭	"	૨૫૪	રા લી સી. ખાડવાળા	પાલજીપુર	૧-૪-૦
૪૨૮	"	૮૫૦	રા આનંદજી નાનચંદ	દોહડી	૧-૪-૦
૪૨૯	"	૮૫૧	બહેન મીડીયાઈ વી નારજીદાસ	કનકલા	૧-૪-૦
૪૩૦	"	૮૫૨	કકકર રણુજીદાસ વિ ચોરારજી	"	૧-૪-૦
૪૩૧	"	૩૦૩	રા. માતીકર વ રતનલાલ	ગોધરા	૧-૪-૦
૪૩૩	"	૮૫૪	રા. કરશનદાસ દામજી	બાવનગર	૧-૪-૦
૪૩૩	"	૮૫૩	રા બીજીભાઈ બીમજીભાઈ	મુનાઈ	૧-૪-૦
૪૩૪	"	૮૫૫	રા. ધારસી નારજીજી	"	૧-૪-૦
૪૩૫	"	૮૫૬	રા હંમરાજ ગોડાદાસ	"	૧-૪-૦
૪૩૬	"	૮૫૭	રા ત્રીકમદાસ દારકાદાસ	"	૧-૪-૦
૪૩૭	"	૮૫૮	રા દયારામ ત્રીકમજી	"	૧-૪-૦
૪૩૮	"	૩૨૧	ખાઈત્રી છતાળ	નાપાડ	૧-૪-૦
૪૩૯	"	૬૩	રા રમણિકરાવ ગ્રાવનરામ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૪૦	"	૮૫૯	બહેન મણિગવરી	નાગપુર	૧-૪-૦
૪૪૧	"	૧૯૨	રા નર્મનચંદ દેવજી	પ્રાંતિજ	૧-૪-૦
૪૪૨	"	૩૧૬	રા રસિકલાલ કૃષ્ણકર	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૩	"	૧૮	રા. ચમનરાવ હરરાવ	"	૧-૪-૦
૪૪૪	"	૮૬૦	સૌ મોતીલાલ ધનજી	મુનાઈ	૧-૪-૦
૪૪૫	"	૫૦	બહેન સતીક જમજીવન	બાલાપુર	૧-૪-૦
૪૪૬	"	૮૬૧	રા. હરીલાલ મોતીલાલ	કરંચી	૧-

૪૪૭	,	૮૧૨	રા સી બી દેસાઈ	મુંબાઈ
૪૪૮	"	૨૪૫	રુ. લક્ષ્મીભાઈ આજ્ઞાનંદ	મુંબાઈ
૪૪૯	,	૪૭	કૃષ્ણલાલ નરસીંહલાલ	અમદાવાદ
૪૫૦	"	૫૩૯	રુ. પ્રેમજી વીરજી	સીલી
૪૫૧	"	૮૬૩	રા રૂ. હરીભાઈ	ચાણા
૪૫૨	"	૨૫	રા હીમતરાય કદમાણી	અમદાવાદ
૪૫૩	,	૧૮૩	રા કૃષ્ણનાથ મોહનનાથ ઝવેરી	મુંબાઈ
૪૫૪	"	૬૦૧	રા રતિલાલ જીવણલાલ	અમદાવાદ
ત્રીજા વર્ષ ૧૯૨૨				
૪૬૨	(૩૫૫)	રા	વિ. એમ. પટેલ	મુંબાઈ

જાહેર ખબર

પરદેશના રહેનારાઓને પ્રેમમાં છાપવાની, પુરા જોવાની, વિગેરેની મિથ્યાકૃત વાની ખબતી નથી અથવા તો તેમ કરવાનો અનુભવ અને અવકાશ ન હોવાથી પડવાનો વખત આવે છે આટલાજ માટે ઈંગ્લેન્ડ, સરકૂલ વિગેરેના આધાર કરી સરસ દેરથી છાપવી આપવા, અને કામચલાઉ તરદી આપ્યા વિના પુરુષો, માસિકો જે રોજ કમિશન હાથ તૈયાર કરી મોકલી આપીએ છીએ તેવો માલિકી માટે કિરનામે લખવું

રામપુર } લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ હીવેન્ડિયા
અમદાવાદ } બી. એ

અલક્ષ્ય જ્યોતી.

ગુજરાતી પંચમી સેટ

રા. સુમિત્ર (બન્ધુ સમાજ)

એક ઉત્તમ રસિક નવલ કથા

ક્રીમત રૂ. ૧-૮-૦

સુદરી સુખોદના માહકાને ૦-૧૨-૦ ૮ મ જાન્યુઆરી મળવાનું ઠેકાણું

મત્રી બન્ધુસમાજ સુદરી સુખોદ મહિર અમદાવાદ.

કાવ્યમાધુર્ય.

આધુનિક ભેખકાના ઉત્તમ કાવ્યોનો સંગ્રહ.

મ મલક કરનાર—હિમતલાલ મણેરાજી અભરિયા એમ એ

હિમત, મધ્ય પુસ્તક એક દુકાન

પુસ્તક પુસ્તક દોર દુકાન

એન. એમ. વિપરીતી કંપની મુંબાઈ

મળવાના ઠેકાણું સુદરીસુખોદ એડિશન—અમદાવાદ

જેવર મેથલ મુકસેલર—સનકોટ

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु
(પ્રસન્ન દેવતા શ્રદ્ધે, ત્યાં પામે સન્માન મુન્દરી)

સર્વોગ્રે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પ્રસ્તુતક ૫ } સપ્તાહ, { ઈ સ ૧૯૦૭ ઓક્ટોબર.
અક ૨ } બન્ધુસમાજ. { વિ મ ૧૯૬૪: આશ્વિન.

વિષયવિભાગ	વિષયસૂચન	તેજુક
જ્ઞાનમુગ્ધ.		૫૪
કાવ્યકુન્ડ.		૨૫
પાત્રીતિ	રા. છ અ. ૫૨૫	૨૬
કમળીમણિમાળા		
અદિતી.	રા. ચિદ્વિજ્ઞાસી.	૩૦
વાર્તાસહસ્રી.		
વાર્તાતિ.	રા. ચન્દ્ર.	૩૫
વિદ્યાકળા.		
આશાબુ.	સૌ. રમેશભટ્ટ.	૪૦
વર્તમાનચંદ્ર.	રા. હાવાભાઈ લેખકજી, બન્ધુસમાજ.	૪૬
વિવિધવિહાર.		
શ્રી વક્રીશ.	રા. કુન્દન.	૪૬
સમય તરંગ.		૪૮

સુન્દરીસુખોદધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુમુદ—કર્તા પ્ર. ક. મુવ.—એક રસમય વાર્તા, કિંમત રૂ.૧) ગ્રાહકોને આના આઠ પોસ્ટેજ જુદુ.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદુ.

શોકશામન—આ માસિકનો કોઈ આઠક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને “શોકશામન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે. પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ચાગિની—સુન્દરીસુખોદધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૦—૦. નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦ ટપાલ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

વહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદ્ર અંગરીયા, કિ ૩ ૧ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. જુદુ.

અલકૃષ્ણયોતિ—કર્તા સુમિત્ર કિ ૧—૮—૦ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ ખ જુદુ

મૃદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦.

સુન્દરીસુખોદધની પાછલી કાઈલો.

પહેલા વર્ષની છટક કાઈલ ૦—૪—૦ ટ ખ. ૦—૧—૦

બીજા વર્ષની આખી બાંધેલી પુસ્તકના રૂપમાં કાઈલ ૩ ૦—૬—૦ ટ ખ. ૦—૩—૦

ત્રીજા વર્ષની છટક કાઈલ. ૦—૮—૦ ટ. ખ ૦—૨—૦

ચોથા વર્ષની કાઈલ—૩. ૧—૪—૦ ભેટ સાથે.

દરેક અઠમા ઘણુ ખર્ચ સંપૂર્ણ લેખો આવતા હોવાથી ગમે તે અઠ વાચવાથી રસ ઓછો થતો નથી.

લવાજમ તથા સર્વે બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રી, બ. હુસમાજ.

સુન્દરીસુખોદધ ઓફીસ—અમદાવાદ

આ ઉપરાંત આ પત્ર વિશે વધારે માહિતી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી પણ મળશે

૨. ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવટિયા બી. એ, બાહ્યાની પોળ, અમદાવાદ.

૩. ડાહ્યાલાલ લક્ષ્મણ ગુજરાતી પત્ર ઓફીસ, અમદાવાદ

૪. શકરરાય અમૃતરાય વાઘેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ

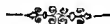
૫. કૃષ્ણલાલ હરગોવિંદાસ પઠીત ઇન્ડિયન સ્પીચીમેન્ડ, કલકત્તા

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામજાહના શબ્દોમા ન્હીએ તેા
 “સ્ત્રીયો પડિત થાય, રસજ થાય, કુટુંબપાલક થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર થાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબબન્ધનમામાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર થાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખાઈઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાન-પર્યંતે પોપાણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની
 “વૃથાબુ વાસનાઓ વૃક્ષ નરે,” પતિસન્નિપરાયણ થઈ પતિનુ જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આત્મ
 વિનાસોની ઉર્મિયોમા પોતાના હૃદયતરંગ ભેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમા ઉદયશૂરના તેજસ્વી પિરોળે સપણું વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે “સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રબલ નથી, અને પ્રબલ વિના રાજ્ય નથી
 “સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે”

પર્યં પ સું] ઈ.સ. ૧૯૦૭ ઓક્ટોબર—આધિન વિ. સ. ૧૯૬૩. [અંક ૨ બે.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

સ્ત્રીઓને માનસના પક્ષી માફક પૂર્ણ રાસવામા આવે છે એટલેજ જ્ઞાતિ મોજન—મારવા
 અને એવા પ્રસંગોમા વધાર છૂટથી આનંદ કરે છે આવા મેઝાબડામા સ્ત્રીઓના હૃદયમા જે
 આનંદ જે સ્વતંત્રતા છવાયો હોય છે, મુલક ઉપર ગ્લાનિને વદલે જે ઇમગ ઉત્સાહ પ્રસરી
 રહ્યો હોય છે તેનું કારણ એ છે કે મનુષ્ય માત્રતો, શુ પણ મનુ પક્ષી પણ સ્વતંત્રતા જાણ
 છે. પુરુષ વર્ગ નાટકોમા, ફરોમા-મિત્રમહાલમા રાતના દસદસ અગીયાર અગીયાર વાગ્યા
 સુધી નિરતર ફરે, આનંદ કરે, અને સ્ત્રીવર્ગ માત્ર ઘરમાજ ગોંધાઈ રહે. ઘેર આવી એમની
 સાથે સામાન્ય રીતે વર્તવાત જ ન થાય. એને આપણા આનંદમા ભાગ ન લેવા દેણ, એ-
 મના ઉત્સાહ અને આનંદને પ્રોપાપે નહીં અને પછી પાશ્વિમાત્ય સ્ત્રીઓને પતિ સાથે આનંદ
 કરતા જોઈ આપણા સ્ત્રીઓને ધીકારીયે એ કેટલું અયોગ્ય છે ?

નૃપતિ પ્રતિધર્મ આપણા, પતિ શું તત્સમધર્મ પત્નીનો:
તણેને રમણી સ્વધર્મને અતિ સ્વાતંત્ર્ય ધરે, વિમાની રહે,
કુપિતા બની શોકઅસ્ત રહે, ઋત વાણી પતિની અનાદરે;
તવ પ્રેમજ બૂપતિ પ્રતિ, અપકારિણી, સ્વરાજદ્રોહિણી,
નીચ રૈયત કલેશકારિણી, સમી તે નિન્દ્ય કુપત્ની લેખવી. ૨૫

શમ કાજ ઘણું વિનીતાજ્યાં, બનીને ધૂષ્ટ કરે છ કલેશ ત્યાં;
જહીં પૂજન પ્રેમનું ઘટે, ઘઈ માની અતિમાન ત્યાં ચહે;
જહીં સેવન એજ ધર્મ છે, બની ત્યાં સેવ્ય નિદેશ આદરે,
જહીં શાસન પાળવું ઘટે, તહીં સર્વેશ સ્વતંત્રતા ચહે;
અબળા રૂપ આવું જન્મનું, વહતાં એમ ખરે લજાઉં હું. ૩૦

તત્સમ=તે સરખો. વિમાની=અભિમાની. કુપિતા=ખીજાયલી

શોકઅસ્ત=દીલગીર. ઋત=સલ. અનાદરે=તિરસ્કારે.

અપકારિણી=કૃતઘ્ની. સ્વરાજ દોહિણી=પોતાના રાજનો દોહ કરનારી, નિમકહરામ.
સમી=સરખી. નિન્દ્ય=નિન્દવા યોગ્ય.

૨૧ થી-જે રમણી સ્વધર્મને તણેને અતિ સ્વાતંત્ર્ય રાખે, અભિમાની થાય, ખીજ-
વાયલી મહે, દીલગીર રહે, ને પતિની સલ વાણીને તિરસ્કાર કરે સારે તે નિન્દ્ય પત્નીને
પ્રેમાજ ગળ તરફ અપકાર કરનારી, નિમકહરામ ને કલેશકરનારી નીચ રૈયતના સરખી ગણવી.

૨૫-૩૦. પતિ પ્રત્યે સ્ત્રીએ કેમ વર્તવું જોઈએ અને તું તથા તારા જેવી બીજી સ્ત્રીઓ
કેમ વર્તે છે તે કહી બતાવે છે. જેમાં હાલની કેળવણી કહેવાતી સ્ત્રીઓના મોટા ભાગના
સ્વભાવનું કષ્ટક દર્શન થાય છે.

શમ=મનની શાન્તિ. વિનીત=નમ્ર. ધૂષ્ટ=અવિનીત, ઉદ્ધત.

૨૬ લૂગડાં ધરેણું અને બીજી ખરચાણ બાવહારિક બાબતોમાં પતિની શક્તિનો ખ્યાલ
ગમ્યા વગર ધણી સ્ત્રીએ આખું ધણીના બતાવે છે.

૨૭-જે માની બનીને ખીજાઓ પાસેથી પોતાને અતિમાન મળે એવી ધણી રાખ્યાં
કરે છે, તે બહુધા ખીજાઓ તરફ માનથી વર્તી શકતો નથી કેમકે માનનો બૂખો તે
માણસ ખીજાને માન આપવામાં પોતાને હીણુપ સમજે છે. પતિનું પ્રેમથી પૂજન કરવું એ
સ્ત્રીનો પવિત્ર ધર્મ છે. સટે સ્ત્રી પોતે જ માની બને તો તેની માનની બૂખ પતિ પ્રત્યેની
માનની ભાગણી ઓછી કરાવે એ સ્વાભાવિક છે.

૨૮. સેવન=પૂજ. સેવ્ય=શેઠ. નિદેશ=દુકમ.

ત્યાં સેવા કરવી એ ધર્મ છે ત્યાં પોતે જ શેઠ બની પતિ પર દુકમ ચલાવે છે.

૨૯. શાસન=આજ્ઞા. સર્વેશ=બધી રીતે

સુકુમાર વધુ સરીખડું, હૃદય થાયે સુકુમાર સર્વતુ,
તમ બાહ્ય મૃદુલ સાથ આ મન સંવાદી થઇ મૃદુ બને;
અતએવ પ્રચંડકોપના ! મૃદુ ને મોહમયી તનુલતા,
પ્રતિકૂલ કઠોર કર્મને, બલહીનતા વિલુએ કરી અને.
અયિ ! કોપ શમાવ ભામિની ! લલના થા મટી કલેશકારિણી. ૩૫
દમણી ! રમણીય થા હવે, પ્રકટી પ્રેમજ સૌમ્ય દોતને.

છ. અ. પટલ.

અર્થાત્ પતિની આરાના અનુસરણને બદલે સ્વચ્છન્દ વર્તનની ઇચ્છા થાયે છે.

૩૦. અબલાતું જન્મથી જ આવું રૂપ ધરાઈ જાય છે એમ કહેતાં મ્હને ખરેખર ચરમ આવે છે. અર્થાત્ અબલાતું સ્વભાવસિદ્ધ સ્વરૂપ ઉપરનાં ચાર પૂર્વાર્ધમાં બતાવ્યા પ્રમાણે છે. તેને બદલે સ્ત્રીઓ નાનપણથી જ ઉત્તરાર્ધમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું વર્તન ગ્રહણ કરી લે છે. એ વિકૃત વર્તન તે સ્ત્રીઓનું સ્વભાવસિદ્ધ વર્તન નથી છતાં આવું વર્તન ધણે ખરે દેકાણે જોવામાં આવે છે ને તેથી મ્હારે લાગ્યારીએ તેને જન્મનું જ કહેવું પડે છે. ને તે જ મ્હને ચરમ ઉપજાવે છે.

૩૧-૩૪. પુરૂષના શરીર કરતાં સ્ત્રીઓનાં શરીર વધારે કોમળ ને સુંદર બનાવવામાં પ્રભુની શી ઇચ્છા હોવી જોઈએ તે કહ્યું છે.

સુકુમાર=અતિ કોમળ. વધુ=શરીર. હૃદય=મન. બાહ્ય=બહારની.

મૃદુલ=કોમળતા. સંવાદી=એકતાર, સામાને અનુકૂળ થઈ જવું.

અતએવ=એટલા માટે જ. પ્રચંડ કોપના=અતિ ખીજવાયલી.

મોહમયી=મોહ ઉપજાવનારી, સુંદર. તનુલતા=શરીર રૂપી વેલ.

અર્થ—તમ સર્વનાં શરીર જેવાં સુકોમળ છે તેવાં મન પણ સુકોમળ થાય—તમારી બહારની કોમળતા સાથે સંવાદી થઈને મન પણ મૃદુ બને; તેટલા માટે જ હું ખીજા-યલી સ્ત્રી ! પ્રભુએ તમારી તનુલતા મૃદુ, મોહમયી, કઠોર કર્મને પ્રતિકૂળ ને બલહીના બનાવી છે. અર્થાત્ પ્રભુની ઇચ્છાનુસાર તમારે મનને અતિ સુકુમાર બનાવવું જોઈએ.

૩૫-૩૬ ભામિની=કોપવાળી સ્ત્રી. દમણી=દુઃખ દેનારી.

સૌમ્ય=મનોહર. દોત=પ્રકાશ.

છ. અ. પટલ.

રમણીમણિમાલા.

અદિતી.

પતિમિયદિતે યુક્તા સ્વાચારા વિજિતેન્દ્રિયા ।

સેહ કીર્તિમવામોતિ પ્રેત્ય ચાનુત્તમાં ગતિમ્ ॥

અર્થ:—પતિનું પ્રિય અને હિત કરવામાં તન્મય, શુભાચારવાળી છતેન્દ્રિય પ્રિયતા આ લોકમાં કીર્તિ અને પરલોકમાં ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત કરે છે.

યાગવલ્ક્ય.

સ્વાયંભૂ મનુને પ્રિયવ્રત અને ઉત્તાનપાદ નામના બે પ્રિય પુત્રો હતા. તેમની આક્રમી પેઢીએ વેન નામે પુત્રનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. આ યશસ્વિ વેનથી પાંચમી પેઢીએ પ્રચેતા, અને પ્રચેતાના પુત્રનું નામ દક્ષ હતું. દક્ષ સર્વશાસ્ત્રવિશારદ અને તત્ત્વવેત્તા હતા. આત્મ-જ્ઞાનમાં તેમનું જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ હતું. તેમને અનુપમ શક્તિ અને અપૂર્વ બુદ્ધિના પ્રભાવથી : ' પ્રજા-પતિ ' સંજ્ઞા આપવામાં આવી હતી.

દક્ષ પ્રજાપતિને સાડ કન્યાઓ હતી તેમાંથી અદિતી, દિતી, કતુ, કાલા, અરિષ્ટા, સુરસા, સુરભિ, ચિનતા, તામ્રા, ક્રોધાવશા, ધૃષ્ટા, કદુ, મુનિ, નામની તેર કન્યાઓ પવિત્ર યોગતત્ત્વવિદ સામર્થ્યવાન, શ્રીમાન કશ્યપ ઋષિને આપવામાં આવી હતી.

દક્ષ પ્રજાપતિ તરફથી અદિતીને સાડ જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું હતું. પોતાની પુત્રીઓ પ્રતિ બાંધવચ્ચન કહેતાં અદિતી તેમાંથી સર્વ સ્વીકારી તદનુસાર વર્તન કરતી. વડિલોની આ-તા એ બાલ્યાવસ્થામાં એનું અદ્વિતીય દ્રવ્ય હતું. તેની કેટલીક ભાગિનીઓ જ્યારે ઉન્મત્ત બની સ્વેચ્છાચારી થતી, ત્યારે તે પિતાની આજ્ઞાને અનુભવમાં કેવી રીતે ઉતારવી એ શિખતી. તેનો બાલ્યાવસ્થાનો કાલ માત્ર ધર્મતા યોગ્ય શિક્ષણ અને વ્યવહારમાંની પોતાની ફરજો કરવામાં લક્ષ આપવા પાછળ ગયો હતો. તે પોતાના હૃદયમંદિરમાં સર્વદા સાત્ત્વિક દ્રવ્યને યોગ્ય કરતી.

દયા-ન્યાય-સિદ્ધ-સંતોષ આદિ

ધરવાં સતિએ.....રી.

આ દીર્ઘઅર્થસૂચક વાક્યને તે સતત ઉચ્ચારી, તેના બાવમાં તન્મય બનતી. તે પારી રીતે જાણતી હતી કે સહ, નમ્ર, પ્રિય અને હિતકર વાણિયો મનુષ્ય બાહ્ય વ્યક્તિ-જોને પોતાના પ્રતિ જે પ્રમાણમાં આકર્ષિ શકે છે તેના કરતાં અધિક કોઈ પણ સરળ ક્રિયાથી આકર્ષિ શકાતી હોય ?

અદ્વિતીય સામર્થ્ય યુક્ત મહાત્મા કશ્યપ સાથે જ્યારે તેમનો સંબંધ બાંધવામાં આવ્યો તો ત્યારે અદિતી પ્રિયપતિને પ્રસન્ન કરવા તેની સર્વ બહેનો કરતાં અધિક પ્રયાત્ન કરતી તી. હૃદયદૈવતા ને સર્વદા પ્રસન્ન કરતી. અને હૃદયમાં પૂર્ણ પ્રેમે સ્વાગત કરતી હતી.

બાલ્યકાળે માત પિતા-અને વડિલની આજ્ઞાએ જેમ સ્વીકારી તેદનુસાર વર્તન કરતી હતી, તેમ વૈવનારથામાં હૃદયદૈવતની આજ્ઞાએ સ્વીકારી તે પ્રમાણે વર્તવા ઢીલ કરતી નહોતી. સ્વતંત્રતા એ શું છે એ તે સારી રીતે જાણતી હતી. પતિની સ્વતંત્રતામાં કેટલીક સ્ત્રીઓ ઉન્મત્ત બની તેજ સ્વતંત્રતાનો અવજો માર્ગ લે છે, એમ કરવા તે કદી સ્વેચ્છા કરતી નહોતી તેમ આગ્રહ પૂર્વક એવી સ્વતંત્રતા માગતી નહોતી. પતિને પ્રસન્ન કરવાથી, પતિની ઇચ્છાઓને અધિન રહેવાથી, પતિના મુખે મુખ અને હુઝે હુઝ મરવાથી, પતિની જે પ્રિયદષ્ટિ પત્નીપર થાય છે, તેમાંજ જે સ્વતંત્રતા અને કૃપાદષ્ટિ રહે છે તે હૃદયપર ઝિલી, આનંદ માનવા ઉત્સુક બનતી. આવી જાતની સ્વતંત્રતા એજ એને મન પ્રિય હતું. સ્વતંત્રતામાં વિવેકઅશુ રાખવાજ જોઈએ એમ તે પ્રબળપણે માનતી. તેથી વિશેષ અદિતીનું એવું માનવું હતું કે, દરેક બાળકોમાં ન્યાયાદિ સ્થિતિમાં વિવેકને પ્રધાન પદ આપવું, એજ શુભ કરે છે.

એક સમયે નબેન્દુની શાન્તિપ્રદ-આનંદજનક પ્રબા પૃથિવી દેવીને શ્વેતમય કરતી હતી, તે સમયે સર્વશાસ્ત્રવિશારદ-શુદ્ધ સત્સ્વરૂપ-સદ્ગુણમૂર્તિ કસ્યપ તેમની સહધર્મ-ભાગિની-મૃદુભાષિણી-સાધ્વી-સ્વરૂપસંપન્ના અદિતી સાથે, મંદ મંદ પવનની હોરેથી હૃદયને આનંદાદિત કરતા ઉપવનમાંની શિલાપર બેઠ્યા બેઠ્યા જ્ઞાનવાર્તા કરતા હતા. તેમનાં હૃદય અન્યોઅન્યના શુદ્ધ-નિર્ભજ પ્રેમમાં છલબલાઈ ગયાં હતાં. રોમે રોમમાંથી પ્રગટતી આનન્દોર્મિ દૃશ્ય વસ્તુઓપર તન્મયતાની છાપ પાડી રહી હતી. સાધ્વી અદિતીના શ્વેત મુખપર આનંદાદિત થયેલી, શ્વેત ચંદ્રપ્રભા-ગર્ભાગારમાંથી દેખાતા નાયિકાના વદનને અનુપમ શોભાવી રહી હતી. અંગેલી હૃદયુગ્રતા અને હૃદયમાં જ્ઞાનના આધિર્ભાવથી શોભી રહેલી મહાન્ કસ્યપની પ્રિયતમા અદિતી આ સમયે કાંઈ ઉગ્ર વિચારમાં ગરક થઈ ગઈ હતી.

“ પ્રિયતમા ! કહો ? શા વિચારમાં લીન થયાં છો ? ” કસ્યપે પૂછ્યું.

“ સ્વામિન્ ! આ ચંદ્ર અને તેનાપર જે પ્રકાશનું બિંબ પડે છે તે સંબંધિ મારા હૃદયમાં કાંઈ અવનવા વિચારો પ્રગટે છે. આ સર્વ શું હશે ? ” અદિતીએ શ્રીમાન્ કસ્યપને જણાવ્યું.

“ શુભભાષિણી ! અહો ! પરમાત્માએ તમારા હૃદયમાં કેવા સંસ્કરોને નાંખ્યા છે, કે જેનાં બિંબકે યોગ્ય સ્થિતિમાં આવેલાં હોવાથી અને તેને સુમતિજલથી પોષવાથી ઉચ્ચતર ગતિએ જવાને સદા પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે ! પ્રિયે ! આ ચંદ્ર અને તે જેના બળથી પ્રકાશે છે તે સૂર્ય-આપણાથી થણા દૂર છે દૂર હોવા છતાં તેની પ્રભા જીવનપોષક છે. પૃથિવીઓના આધારભૂત સવિતાનારાયણ શિવાય આ જડ ચેતન સર્વ અવ્યવસ્થિત થઈ જાય. માટે તેઓ પોતાની ધૃતિથી સર્વપર અનહદ ઉપકાર કરે છે. આપણા શરીરમાં પણ ચંદ્ર અને સૂર્ય વિરાજમાન છે, જેમની સત્તાથી આ સર્વ ક્રિયાઓ થાય છે. ”—શ્રીમાન્ કસ્યપે જણાવ્યું. એટલામાં ચંદ્રની ધૃતિથી એક થતા પૂલપર કાંઈ નવિન ચિત્રો જણાવા લાગ્યાં. સાધ્વી અદિતી આથી બારે સંસારસ્પદ બનતી તેના પ્રિય પતિને પૂછ્યા લાગી “ સ્વામિન્ ! આ શું જણાય છે ? આ પ્રભાના પૂલપર ? ”

“ પ્રિયા ! આપણી આસપાસ વાતાવરણ રહ્યું છે. આ વાતાવરણમાં અસંખ્ય પ્રકારનાં દ્રવ્યો આમતેમ રટન કરે છે. પ્રસંગોપાત્ તેનો સમૂહ એકત્ર થઈ અદ્ભુત પ્રતિક્રમે પ્રગટ કરે છે. તેઓનાં શરીરો પ્રકાશમય જણાય છે, એ સત્ય છે. એ દ્રવ્યો પ્રકાશમય છે. પરંતુ હૃદયની વૃત્તિઓને એકાગ્રતા પૂર્વક અનુસંધવામાં આવે છે. સારે એવા વ્યતિકરો જણાય છે. પ્રકાશ પ્રકાશને ખેંચે છે, આ સૂત્ર ખરૂં છે. અધિકારનાં દ્રવ્યો અધિકાર પ્રતિ આકર્ષાય છે. તેજસ્ દ્રવ્યો તેજસ્ પ્રતિ વહે છે. જલનાં અણુઓ જલમાં જ ગમન કરે છે. વાતાવરણમાં પણ એવા પ્રકારનું અનુપમ દ્રવ્ય છે. જ્યારે તત્ત્વમયતા પૂર્વક તેનું જ્ઞાન થવા વૃત્તિને દોરવામાં આવે છે, સારે તેવા પ્રસંગો પ્રસંગોપાત્ દંષ્ટિગોચર થાય છે. ચંદ્ર અથવા સૂર્યની આસપાસ વાદળ સમૂહ આઘાદિત થાય છે. સારે તે પ્રકારને આપણા પ્રતિ યોગ્ય પ્રમાણમાં આવતાં તે પ્રતિબંધક થાય છે. આપણા હૃદયમાં પ્રકાશમય જ્ઞાનનો આકર્ષાવ થવા માંડે છે, સારે તેવાં અજ્ઞાનાવરણો-આસપાસ વિંટાઈ તે શુદ્ધદ્રવ્યને આવતાં વિલંબ કરાવે છે. પરંતુ તિવ્રેચ્છા પૂર્વક પુરુષાર્થ પવન તેને ધસડી લેઈ જાય છે. સારે પુનઃ તે દિશામાં હૃદયને આઘાદિત કરે છે ” યોગતત્ત્વવિદ્ કશ્યપે કહ્યું.

“ પ્રિય પતિ ! આ સૂર્ય અને ચંદ્ર જેવા બીજા ગ્રહો જ્યાંડમાં કેટલા હશે ? અને તેનો નિયામક કોણ હશે ? તે નિયામક આ સર્વ કેવી રીતે ચલાવતો હશે ? વળી ચલાવતી વખતે તે ક્યાં હશે ? ”

“ સદ્ગુણસંપન્ના ! કેવો પ્રશ્ન ? તારા ઉત્તમ સંસ્કારોનું ઉચ્ચતમ ફલ ! ધન્ય છે. સાંભળો ! આવા સૂર્ય અને ચંદ્રો કેટલા હશે, એ સંબંધિ યોગ્ય વિચાર કરવામાં આવે તો તેનો પાર નથી એમ જણાય. આપણી પૃથિવી પાસે ઉપગ્રહ ચંદ્ર છે, અને એવી પૃથિવીઓ પાસે અસંખ્ય ચંદ્ર-ઉપગ્રહો હશે. આ સર્વનો નિયામક માત્ર સર્વત્રવ્યાપક-અદ્વિતીય પરમાત્મા જ છે, તે મહાત્મ વિભુ પોતાની શક્તિથી આ જ્યાંડોને યોગ્ય પ્રમાણમાં ગતિ આપે છે. ને સમગ્ર વિશ્વમાં વ્યાપક છે. જાણે અને સમર્થતામાં, આણું આણુંમાં, તે ચૈતન્ય ભાવે રહેલો છે. આપણા વેદોમાં તેને માટે મંગલધ્વનિ પ્રગટ્યોલા છે. પૃથિવીઓને-ઉપગ્રહોને સૂર્યોને યોગ્ય સ્થિતિમાં અને યોગ્ય પ્રમાણમાં એકજ રીતે ગતિમાન કરવાં તે એ મહાત્મ વિભુ શિવાય કોણ કરી શકે તેમ છે ? ચલાવતી વખતે તે સર્વમાં વ્યાપક છે. તેને ક્રુવા માટે-રહેવા માટે-ખાવા માટે-ફરવા માટે આ સર્વ જ્યાંડો છે. અસ્તિ-સ્થિતિ-માં તે સમાન ૩૫ છે. ઉત્પાદક રક્ષક ને સંહારક પણ એ અવિનાશી પરમાત્મા છે. એક સ્થળે કહ્યું છે કે:-

જ્યાં જ્યાં દષ્ટિ મુજ જતી, જોતી દિવ્ય વિલાસઃ
દિવ્યાકૃતિ આ દેવની, મુજ પ્રભુના આવાસ.

માટે તે ઈશ જ્યાંડોમાં વ્યાપક હોવાથી તે તેમાં જ રહે છે. ”

આમ વર્તીવિનોદ કરી રહેા પછી તેઓ સવાને માટે ઉઠ્યાં. હૃદયમાં તે શુદ્ધ-અવિચલ પરમાત્માનો યશોગાન કરતાં નિદ્રાધીન થયાં.

મહાત્મા કશ્યપની બીજી પત્નીનું નામ દિતી હતું. દિતી સ્વભાવે મુળધીજ તમસ્

વૃત્તિવાળી હતી. અનેક પ્રકારના દોષો તેનામાં પાસો કરી રહ્યા હતા. જો કે પતિની ઇચ્છાનો અનાદર-અવગણના કરતી નહોતી, પરંતુ તે ઇચ્છાને અનુકુળ વર્તવા શિવાય અનેક દોષો તેનામાં હતા. તેને કોઈ પ્રકારનો બોધ કરવામાં આવે ત્યારે તે સાંભળતી ખરી, છતાં તે બોધની તેના હૃદય પર કાંઈજ અસર થતી નહોતી. વૈભવો હોવા છતાં-તે ભોગવવા છતાં તેનું ચિત્ત સતત વ્યગ્ર તે ચિંતાતુર રહેતું.

ઉન્મત્ત બુદ્ધિવાળી-સ્વેચ્છિક વર્તનવાળી દિતીને અમુર વૃત્તિવાળા હિરણ્યકશિપુ-આદિ પુત્રો પ્રકટ થયા. તે સત્ય અને પ્રચલિત થાય છે કે ગર્ભકાળે માતા જેવા વિચારો અને જેવા આચારો ધારે છે તેથી જ રીતિનું બાહ્યક પ્રતિબિંબ રૂપે પ્રકટ થાય છે. આર્ય, શા. શ્રકારો પુનઃ પુનઃ ડિડિમ વગાડીને વહે છે કે-‘સાવધ રહેજ્યો. લક્ષપૂર્વક વૃત્તિઓને અં. દૂરામાં રાખજ્યો. તમાગ પ્રતિબિંબરૂપે તમારી પ્રજા પ્રકટશે. ખાટા, ખારા, તિખા, તમ-તમા પદાર્થો ખાવા, અમૃત, અનીતિ, બય, શોકનું વારંવાર સ્વાગત કરવાથી તેવી જ કૃતિનાં સંતાનો પ્રકટે છે.

હિરણ્યકશિપુ તમસુ વૃત્તિની જ પ્રતિમા હતી. તે બાહ્યક અવરધામાંથી જ દેવચા-ચારી થયો હતો. જેમ જેમ સમય જવા લાગ્યો તેમ તેમ અધિક દૂરાચારી થવા લાગ્યો. લોકોને ત્રાસ આપવામાં પણ ન્યૂનતા રાખી નહોતી. જ્યાં ત્યાં ત્રાસ વર્તીવા લાગ્યો. અને પ્રજા તેથી હેરાન હેરાન થવા લાગી. કશ્યપની પ્રિય અર્દાંગના મૃદુભાષિણી અદિતીના પુ-ત્રોને પણ આથી વિશેષ દુઃખ થયું. તેઓનો સ્વચાર શાન્ત પ્રકૃતિનો હતો. સાત્વિક વૃત્તિ અને તામસુ વૃત્તિ જો ઉભય વિરોધી છે. તો તેમને સંપ કે સલાહ ન જ થાય.

પરમાત્માપ્રતિ અભિમુખ વૃત્તિ રાખી મહાત્મા કશ્યપ સમાધિમાં તન્મય બન્યા હતા. તેથી બાહ્ય પ્રસંગોમાં તેનું ચિત્ત ક્યાંથી જ હોય ! આ સમયે દિતી તથા અદિતીના પુત્રોમાં ઐશ્વર્યતા કે વિરોધતા દરો એવું નેમને ક્યાંથી જ લાગે ! આમ કરનાં કેટલાક સમય પછી તેઓ સમાધિમાંથી જાગૃત થયા, ત્યારે તેઓ અદિતીના પવિત્ર આશ્રમપ્રતિ આવ્યા. ત્યાં સર્વ અવ્યવસ્થિત જોઈને તેઓ વિશેષ ચિંતાગ્રસ્ત થયા. તેમના મનમાં એક થયો. ‘રૂખેને સાધુ અતિથી-અભ્યાગતનો અનાદર તો નહિ થયો હોય ! દેવો આથી અસંતુષ્ટ તો નહિ થયા હોય ? નિસ હોમમાં ખામી તો નહિ આવી હોય ? પ્રિય અદિતી આકુશળ તો નહિ હોય ? અદિતીની શરીર સંપત્તિ દિન પ્રતિદિન ગગતી તો નહિ હોય ? પરમાત્માની અકૃપાનુ તો પરિણામ નહિ હોય ? અરે ! આ શું ! કોઈ વસ્તુ વ્યવસ્થિત ન મળે. દરિ ! દરિ ! !’ આમ ચિંતામાં ઘેરાયેલા મહાત્મા અદિતી પાસે આવ્યા. અદિતી ગમગિન રિયતિમાં-એક બાજુએ બેસી હતી. કશ્યપ મૃદુસા દોડી તેની કંઠે બાંધી પડ્યા. ‘પ્રિયતમા ! આ શું બધાંય છે ! આનો ભેદ સત્વર કહે શું કોઈનું સ્વાગત નથી થયું ? વા દેવ કોપાભાન છે ? કે તારી રિયતિ સારી નથી ! અદિતી, સત્વર કહે ? માફ ચિત્ત આ અવ્યવસ્થા જોઈ ચિંતાવાળું થાય છે. ’

“પ્રાર્થુશ ! આપની કૃપા, આપની અભિદૃષ્ટિથી સ્વાગત કરવામાં કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો નથી. પૂર્ણ દર્પ અને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી સાધુ અભ્યાગતનું સ્વાગત-

આતિથેય-સંહાર કરવામાં આવે છે, દેવો પણ સંતુષ્ટ રહે છે, આપની અસિમ કૃપાથી નિત્ય હોમ તો સર્વદા થાય છે જ.

ભગવન્ ! સર્વ કુશળ છે. આપની કૃપા માત્ર જ્યાં ત્યાં શુભાશય પ્રકટાવવા જ બા-
અશાળી બની છે.” આમ વદી તે મૌને થઈ. પરંતુ મહાત્મા કસ્મપે તેના ગર્ભાગારે પ્રક-
ટેલા શોકે લલાટપર પડતી નિશાનીઓથી વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાથી પૂછ્યું. “ પ્રિયતમા !
સત્ય શું છે તે સત્વર જણાવો. હું જાણું છું કે તમારાપર અનેક દુઃખ અને આપત્તિઓ
આવી હશે પરંતુ તેમાંનું કંઈ પણ મારી આગળ તમે પ્રકટ કરતાં નથી. અને આ ‘સમયે
પણ મૌન ગ્રહો છે. આમ ઉપવન અવ્યરિયત થવાનું શું કારણ ? ”

“ હૃદયદૈવત ! દિતીના પુત્રોએ આપના પુત્રોનો તિરસ્કાર કરી તેમનો વ્રત્તહાર કર્યો
છે; તેમની સ્વેચ્છાચારી રિયતિથી આ ઉપવનના પદાર્થોને અવ્યવરિયત કરી નાંખ્યા છે. તે-
ઓ પ્રજામાં ક્ષેષકારી નિકળ્યા છે. અને સર્વને સંતાપ આપતા ફરે છે. ” અદિતીએ કહ્યું.

“ ચિંતા નહિ ! તુ મયોદત મારણ કર. અને તેના ફળથી જ તારે જ પુત્ર પ્રકટશે
તે સર્વ તમસ્ટુતધારીને યોગ્ય શિક્ષા કરશે. ” મહાત્મા કસ્મપે કહ્યું.

પતિની આજ્ઞાને વશ થઈ, પતિ પરમાત્મમાં એકાગ્રચિત્ત સાધિ એક મિલાથી તેણે હ-
લાહાર પર રહી વ્રતનો આરંભ કર્યો. કેટલેક દિવસે શ્રી ઉપેન્દ્રનો પ્રાદુર્ભાવ થયો. આ પુ-
ત્રના જન્મ કાળે તેમનું સ્વરૂપ અનુયમ પ્રભાથી દેદિધ્યમાન દેખાતું હતું. વિશ્વનુની-પરમા-
ત્માની પાલક સત્તાનું અહીં પ્રકટીકરણ થયું હતું. અદિતીએ પુત્રને આવો સ્વસ્વરૂપવાન
જોઈ આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ પ્રેમથી ચૂંબન કર્યું. તેના હૃદયમાંથી આનંદ ઉત્તમો રોમે રોમમાં
અથડાવા લાગી. આ પછી શ્રી ઉપેન્દ્ર વય, વિદ્યા, કલામાં વૃદ્ધિગત થવા લાગ્યા. અને બધી
મહારાજ પાસેથી ત્રણ પગલાં પૃથિવીનું રાજ્ય મારી. સર્વે લેઈ લીધું. ત્યારથી દિતીના પુત્રો
દૈત્યોને તે રાજ્ય છોડવું પડ્યું. અને શ્રી ઉપેન્દ્રની આજ્ઞાથી તેમને પ્રજા તરીકે રહેવું પડ્યું.

કસ્મપે અદિતીની ઇચ્છા આ પ્રમાણે પૂર્ણ કરી અને તેનાથી પરમાત્માની પાલક સ-
ત્તાના સ્વરૂપ જોવો પુત્ર પ્રકટાવ્યો. ગર્ભને મુસંસ્કારીત કરવાથી પુત્ર પણ તેવા જ સામર્થ્ય
યુક્ત થાય છે. કલાવાન, તત્ત્વજ્ઞાનવાન, બુદ્ધિવાન, સામર્થ્યવાન, પુત્ર અથવા સંતાન પ્ર-
કટ કરવાને માતાએ તે તે આચારોવિચારોને હૃદયમાં પૂર્ણ પ્રેમ અને શ્રદ્ધાથી સ્વીકારી
તે પ્રમાણે વર્તવું જોઈએ.

ચિંદ્રવિલાસી.

વાર્તાલહરી.

વાસંતિ.

હું એક સ્ત્રી છું અને મ્હારો ધંધો નર્સનો છે. હાલમાં મ્હારી પાસે એક જ કેસ છે, દરદી એક સ્ત્રી છે જેનું નામ વાસંતિ છે. તેને આશરે ઓગણીસ વર્ષ થયાં છે. તે ધણી જ પ્રજાસુરત હતી. તેને કાંઈ મ્હોટો રોગ ન હતો પરંતુ તેને જરા જરામાં ગભરામણ બહુ થતી. તેની માવજત કરવા સાઈ મ્હને રાખવામાં આવી હતી.

એ વર્ષ પહેલાં તેનો વિવાહ એક લશ્કરી પુરૂષ સાથે થયો હતો, અને તેનું નામ કેશવચંદ્ર હતું. તે તથા વાસંતિ નાનાં છોકરાં હતાં સ્વારથી સાથે રમેલાં તથા એક ખીજામાં પ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ હતી. કેશવચંદ્ર આશા રાખતો હતો કે એ વર્ષ પછી હું પરણીશ. તેની નોકરી હિંદુસ્થાનમાં એકાદ લશ્કરમાં હતી. તેનો વિવાહ યથા પછી કેટલાક મહિને વાસંતિને કોઈએ કહ્યું કે કેશવચંદ્ર લગાઇમાં ધાવણ થઈ મરણ પામ્યો. આવા એકાએક દુઃખના આચ્છાદી જ તે ઉપલા રોગની બોમ થઈ પડી. થોડા વખત સુધી વાસંતિ ધણી જ માંદી રહી, તે પછી મ્હારી નોકરી એ લોકે સ્વીકારી. મ્હેં તેની ખાનગી વાત બધી જાણી લીધી હતી. તે ધણીવાર પોતાના કેશવ વિષે વાત કરતી હતી તથા ધણીવાર કહેતી કે જો તે પાછો આવે તો કેવું સાઈ! તે કેટલીકવાર કેશવચંદ્રની વાત કહેતી. હું આ વિષે કાંઈ પણ ઉત્તર આપતી નહિ કારણ કે તેની ખોટી આશા રાખી આપણાં મનને તરદી આપવી જરાએ કામની નથી.

ધીમે ધીમે વાસંતિ સારી થતી ગઈ. પણ ધણી જ અચંખાની વાત એ હતી કે વાસંતિનો વિવાહ દા. દેવેન્દ્ર સાથે થયો. આ દાક્તર ધણો જ હંસીઆર હતો. હું ધણી વખત એની સાથે નર્સનું કામ કરતી, પરંતુ મ્હને બીલકુલ આશા નહોતી કે તે પરણશે. તે ધણો જ કુર તથા વ્હેમીનો હતો. તે કદરો ને ડર વર્તેતો હતો, પણ તે ધણો જ ધરો દેખાતો હતો. તે રંગે કાળો ને શરીરે પાતળો હતો. તેની આંખ કાળા મંડેડા જેવી હતી. હુંકામાં તે દેખાવમાં જરાએ સારો નહોતો. તે થોડાએતો તથા હંમેશા પોતાના ધંધામાં રોકાયેલો રહેતો. જ્યારે જ્યારે નર્સનો ખપ પડતો-ત્યારે મ્હને જ બોલાવતો. તેણે દાક્તરી ધંધામાં બહુ જ્ઞાન મેળવ્યું હતું. હું તેની ખાસ કોઈ વખત સીખતી ને તેનાં દરેક બા-પણું સાંભળતી.

એક વખત મ્હેં વાસંતિ સાથે તેના લગ્ન વિષે વાત કરી. મ્હેં પુછ્યું. “હું ધણી દીલગીર છું કે તું દા. દેવેન્દ્ર સાથે પરણવાની છે. તે ધણો જ કંઈ આદમી છે અને તું માણ્યું છે, તે ત્હારી જીવાની છ’દગી ખરાબ કરશે.

તેં ધણી જ વીલી પડી ગઈ તથા તેના ગાલ તલ્લ શીકા પડી ગયા, તે બે હાથ દ-ખાવી મ્હારી સામે જોવા મંડી.

વાસંતિ—તમે એમ કેમ કહો છો? ધણી નવાઇ જેવું છે? હું કબૂલ કરું છું કે હું તેને બીલકુલ ચકાતી નથી. હું મ્હારા પિતાના કહેવાથી જ તેને પરણવાની

“હું તેમને આવું ક્યું છે?”

“હા તે આવું મું છે તે જાણે છે, અને જાણે છે કે હું ત્રીવકુલ ચઢાતી નેને ચઢાઉં છું, નેને મ્હારો પ્રેમ મ્હે આપેલો છે, તે આને સ્વર્ગમાં છે, અને તે જા. દેવેન્ડ જાણે છે કે ને કેશવ આવશે તો હું તેમને નહિ પરણું, ને કેશવને હીઠ, પણ તે અસંબંધિત છે. આજથી બે મહીના પછી મ્હારું લગ્ન દેવેન્ડ સાથે મારે મ્હારી પાસે લગ્ન થતાં સુધી રહેવું પડશે.”

મ્હે તેની સાથે રહેવાનું ક્યુલ ક્યું. કારણ હું વાસંતિને ચઢાતી હતી. કેટલાક પછી ત્યારે હું મ્હારી ઓડીમાં એકલી બેસી હતી ત્યારે એકએક બારણું ઉઘડ્યું, જા. દેવેન્ડ અંદર આવ્યા. તેણે આસપાસ જોયું પણ વાસંતિ જોવામાં આવી નહિ, મ્હારી પાસે આવ્યા.

જા. દેવેન્ડ—માઠા મ્હારે તમારી સાથે વાત કરવી છે.

મ્હે પુછ્યું “શી?”

“મ્હારી પાસે એક ઘણો જ અગત્યનો કેસ આવ્યો છે. અને મ્હારે એક નર્સ છએ છીએ. અને તે હાલ તમને સોંપવાનું છે.

“મ્હારાથી અવાશે નહિ. વાસંતિને સાફ છે, પણ તેને એકલી મુઠવી સલાહ જા. નથી. તે ઘણી વખત ગમરાઈ જાય છે.

“તે તો સારી ઘણો.”

“પણ મ્હે તેની સાથે લગ્ન સુધી રહેવાનું ક્યુલ ક્યું છે.”

“તે નવઝ જોવું નથી કે આવી ખુશહુરત છોડી મ્હારી સાથે પરણવા તૈયાર થાય?”

તે મ્હારું સામું જોઈને દલી પડ્યો, અને તેનું મોઢું ત્રિચિત્ર રીતે બદલાઈ ગયું. પછી તેણે મ્હેને કહ્યું.

“માઠા! તમે તમારા ધંધામાં ફોલોઅર્ડ નહિ થાય. તમારે ત્રીવકુલ ગમરાઈનું ન જો. છએ. આ ધંધામાં ગમરાઈજીની બિજકુલ જરૂર નથી. આ કેસ ઘણો જ જરૂરીઆન છે ને બચકર પણ છે; અને ને હું આમાં ફોલોઅર્ડ નીવડીય તો મ્હારી કીર્તિ જરૂર ફેલાશે.”

મ્હે ગુસ્સે થઈને કહ્યું “મ્હારાથી નહિ અવાય.”

“હું વાસંતિ સાથે ગોડવણ કરીશ” આટલું કહીને દલીને ચાલ્યો ગયો. સાંજરે વાસંતિ મ્હારી પાસે આવી અને એકદમ ખુશી ઉપર બેસી ગઈ. તે બોલી “માઠા! આખરે તમે જાણો જા, હું ઘણી જ દીવંગીર છું.

મ્હે કહ્યું “હું પણ ઘણી જ દીવંગીર છું.” તે મ્હારી સોડમાં બરાઈ.

“હું લાચાર છું, તમારે જાવું જ પડશે. કારણ ઘણાંરને તમારી ઘણી જરૂર છે.”

“તમારે રાજાનું માનવું જા જોઈએ એવું છે, વાસંતિ?”

“ત્યારે તે હીઠી થાય છે, ત્યારે મ્હારે તેનું માનવું પડે છે. અને આપણાથી એની સામું થવાય જ નહિ. ખરું?”

“હા.”

“તમે જાવ છો તે મ્હને ધણું જ. ખરાબ લાગે છે. હવે મહારાથી ધૈર્ય નહિ રખાય. મ્હેં દાકતરને કહ્યું પણ તે હસ્યો જ, અને તેને ખીલકુલ દયા ન આવી, અને આથી હું તેને ચાહતી નથી. મ્હારે પરણવાની ખીલકુલ ઉતાવળ નથી. હું એકલા કેરાવને ચાહતી ને ચાહતી છું અને બીજા કોઇને મ્હારો પ્રેમ આપી શકનાર નથી. હું હમેશાં એને જ વિશે વિચાર કરું છું. કેટલીક વખત મ્હને સ્વપ્ન પશુ આવે છે કે તે પાછો આવ્યો ને મ્હને પરણ્યો.”

“તે મરી ગયા છે, મ્હને ખાતરી છે. આપણે બોરી આશા શું કરવા બાંધવી જોઈએ? તમે સુખી થાવ એવું હું ઇચ્છું છું. વાસંતિ! દાકતર તમને ધણો જ ચાહાય છે.

“હા તે વાત ખરી. પણ તે જેટલો ચાહાય છે તેટલો જ તે મહારાથી ખેંચીતો હતો તેા સાફ. પણ બાપ! તમે મ્હારી ઓરડીમાં આવો, મ્હારે તમને કંઈ બતાવવાનું છે.”

હું તેની પાછળ તેની ઓરડીમાં ગયું. તેણે એક ટેબલનું ખાનું ઉઘાડ્યું અને તેમાંથી એક જુવાન પુરુષની છબિ દેખાડી. તે જવાન ધણો જ ખુશસુરત તથા પુષ્ટ લાગતો હતો, તેની આંખોની બમર કાળી તથા તેનું મોં મુઝેથી ઢંકાયેલું હતું, અને હસતું મોં રાખી તે એક ખુશી આગળ સરકરી પોશાકમાં ઉભો હતો.

“તે ધણો જ સારો દેખાય છે” મ્હેં કહ્યું. “બહાદુર માણસ જેવું જ તેવું મોં છે. વાસંતિ! ત્હારે માટે હું ધણી જ દીક્ષગીર છું.” તેણે મ્હારી તરફ જોયું ને એકદમ શેષ પડી.

ખીજે દહાડે સાંજરે અમે બે છુટાં પડખાં હું દા. દેવેન્દ્રના દવાખાને ગયું. ત્યાં જઈ ને પોતે ધરમાં છે કે નહિ તે પુછ્યું, પણ તેના જવાબમાં તે બ્હાર ગયો છે એમ નોંકરે કહ્યું. તે નોંકર મ્હને મ્હારા ઓરડામાં લઈ ગયું. મ્હેં મ્હારો સામાન ફેંકણે મુક્યો, પછી નોંકરે મ્હને પુછ્યું “તમારે દરદીને જોવો છે?” મ્હેં હા કહી, તેથી તે મ્હને દરદીના ઓરડામાં લઈ ગયું. દરદીએ મ્હને નમન કર્યું ને ખુશી ઉપર બેસવાનું કહ્યું.

“બાઈ! મ્હેં તમારે વિશે સાંભળ્યું હતું, અને હવે તમારે મ્હારી ખરદાસ કરવાની છે.”

“હા હું ધણી ખુશીથી કરીશ.”

“મ્હારે વિશે દાકતરે તમને કંઈ પણ કહ્યું છે?”

“હા તેણે ઓપરેશનની વાત કરી હતી.”

“જો હું મરી જાઉં તો શીક. પણ જો જીવું તો હજી મ્હારે દુનીયામાં ધણું કામ છે.” તે આટલું બોલી હસી પડ્યો.

“હું મહારાથી બનરી તેટલું કરીશ. મ્હને આ ધંધામાં ધણો અનુભવ મળ્યો છે. તે મને માયાનું દરદ છે, ખરું?”

“હા. બે એક વર્ષ ઉપર મ્હારા માધામાં ધણો સખત ધા વાગ્યો હતો, અને દાકતર કહે છે કે તે બાબ ઉપર દવાથી વધારે થયું છે અને હું જો સાજો કરી શકા નહિ તો

ગાંધી થઈ જાઉં. મહેં દા. દેવેન્દ્ર વિષે બહુ વખાણુ સાંભળ્યાં હતાં તેથી હું તેમની પાસે આવ્યો.”

“તમે કેટલા દહાડા થયા આવ્યા છો?”

“પંદર જ દહાડા થયા. મને ત્યારે આયામાં ધા વાગ્યો ત્યારે—પણ મારે બહુ ઓલવું ના નેહએ. ક્યો આ કુચી અને મહારાં લુગડાં બધાં ઠેકાણે મુકા.”

હું કુચીએ લઈ બીજા ઝોરડામાં ગઈ. ત્યાં આગળ એક મહોટા પાકીટ મહે નેયો, જેમાં મહારા નવા દરદીનાં સઘળાં કપડાં હતાં. તે મહે ઉઘાડ્યો તથા સઘળાં કપડાં એક કપાટમાં મુક્યાં. બધાં મુકી રહ્યા પછી એક ન્હાનું પાકીટ મહારાં હાથમાં આવ્યું. તે હું કપાટમાં મુકવા જતી હતી, તેટલામાં મહારાં હાથમાંથી તે સરી પડ્યું, ને અંદરની ચીજ બધી નીકળી પડી. બધી પાછી મુકતાં મહારી આંખ આગળ એક છબી ખડી થઈ. તે છબી આવેલુબ વાસંતિને મળતી હતી, અને વધારે બારીકાથી જોતાં તે વાસંતિની જ છે એમ મને ખાતરી થઈ. મને શક ઉત્પન્ન થયો કે આ માણસ વાસંતિને કેશવ તો ન હોય ! બધું બરાબર ઠીક કરી હું મહારા દરદી પાસે ગઈ.

“મહે તમારું બધું ગોઠવ્યું, પણ તમારું નામ શું?”

“મહારું નામ ? હા, કેશવચન્દ્ર.”

હવે મને ખાતરી થઈ. અત્યારે બરાબર દસ વાગ્યા હતાં. હું મહારી ઝોરડીમાં ગઈ. મહારે આ હકીકત વાસંતિને કહેવી નેહએ. મહેં કપડાં બદલ્યાં, ને બહાર જવા નીકળી. પણ મને અટકાવવા દા. દેવેન્દ્ર મહારી સામે જ આવી ઉભો.

“બાઈ હું ખુશી થયો કે તમે અહીં આવ્યાં. તમે દરદીને જોયો?”

“હા. એને રાતે જગાડવાની જરૂર નથી માટે—”

“તમને બહાર જવું છે?”

“મહારે વાસંતિને મળવું છે. અત્યારે વાર ચાપ છે, મહારે તેને કાંઈ કહેવાનું છે.”

“અત્યારે નહિ જવાય. કાલે સવારનાં વહેલાં ઓપરેશન કરવાનું છે, તે બાબત મહારે તમને કાંઈ કહેવું છે. મહેરબાની કરી મહારી ઝોરડીમાં જવ, હું હમણા તમારી પાછળ આવું છું.” હું તેની ઝોરડીમાં ગઈ ને ચોડીવારમાં તે મહારી પાસે આવી ઉભો.

“બાઈ ! તમારે વાસંતિને શું કહેવું છે.”

“મહે એક સારી શોધ કરી છે.”

“બાઈ ! તમે સારાં છો પણ તમારે ગભરાવવું ન. નેહએ. એવી શી શોધ છે જે વાસંતિને જ કહેવી પડે ને તે અત્યારે જ?”

“કાંઈ શીકર નહિ. મહારે તમને કાંઈ પુછવું છે.”

“હા પુછો.”

“તમને વાસંતિને જ અડવાડામાં મરણવાના છે?”

“હા. તમારું મગજ અત્યારે ઠેકાણે છે?”

“ ઉમા રહો, મ્હારે હજી બહુ પુછવાનું છે, તમે તેની સાથે પરણવાનાં છો, પણ તેમાં-એક સરત છે ”—

“ તે તમારે જોવાનું નથી. ”

“ તે મ્હારે જ જોવું પડ્યું છે. તે કશ્ચિત્ત એ કે જો એનો પહેલો વર પાછો આવે તો તેની સાથે પરણું પણ તમારી સાથે નહિ. એ ધારે છે કે એનો પહેલો વર મરી ગયો છે. ”

“ હં, તમે એ વાત કરો છો ? ” ખુશી ઉપર બેસતાં તેણે કહ્યું. “ મ્હને તેનું નામ ખબર નથી, પણ વાસંતિ તે વિષે કાંઈ વાત કરતી કરતી. પણ તે તો મરી ગયો છે, અને જો તે આવે તો હું તેને પરણવા દેવા ખુશી છું. ”

“ અને તમે તેનું નામ પુછ્યું નહિ ? ”

“ ના. એમાં મ્હને બહુ રસ પડતો-વાસંતિ મ્હારી સ્ત્રી થશે, પછી તેને ભુલી જશે. ”

“ દાકતર, તમારે દુઃખ સહન કરવા તૈયાર થવું પડશે. વાસંતિનો પહેલો વર આવે છે, તે જન્મના હાથમાંથી બચ્યો છે. તે ધરમાં છે, અને તેનું નામ કેશવચંદ્ર ”—દાકતર મ્હારી તરફ જોયા કરતો હતો તે આ નામ સાંભળી આભો બની ગયો. ”

“ તમે શું જોશો છો ? ”

“ જે હું કહું છું તે ખરું કહું છું. તેનો જુનો કે પહેલો વર આવે છે, જવ વાસંતિને પુછો. મ્હારું કહેલું ખરું છે કે જોઈું તે તમને બધું કહેશે. તે છતાં તમને ખાતરી ન થાય તો કેશવચંદ્રની છબિ તેની પાસે છે તે જોવા માગજો. તે છબિ હાલ જે તમારો દરદી છે તેની જ છે. ”

“ જોસો બાપા હવે તમારી વાત ફરીથી મ્હને કહો. ” મ્હેં ઉપલી વાત ફરીથી કહી.

“ તમે યોડીવાર સુધી અહીં રહેજો. ”

“ મ્હારે નથી રહેવું; મ્હારે વાસંતિને મળવું જ પડશે. ”

“ તમારાથી નહિ મળાય. હું જઈ છું ને તમે અહીં રહેજો. તે આવ્યો ગયો ને મ્હાર જઈ બારણાને આવી વાસાં પોતાની સાથે લઈ ગયો. આશરે એક કલાક પછી પોતે પાછો આવ્યો ને પાછું બારણું વાસી કુંચી પોતાના પિરસામાં સુકી મ્હારી પાસે આવી ઉભો. ”

“ બાપા તમારી વાત ખરી છે. હવે તમારે મ્હારું કંઈ કરવું પડશે. ”

“ ના. ”

“ કરવું જ પડશે. ”

“ નહિ કરું. ”

“ ઠીક. હું વાસંતિને મળી આવ્યો. મ્હેં બધું પુછ્યું. બધી વાત ખરી છે. મ્હેં છબિ જોઈ તે એની જ છે. મ્હારો યત્ન આવે છે, કાલે મ્હારે ઓપરેશન કરવાનું છે. અને કોનું ? તે જ માથુસનું. હવે વિચાર કરો કે હું શું ન કરી શકું ! એમાં જો જરા સુધ થાય તો મરણ નીપજે. તમે જુવો છો કે ઓપરેશન ચલાવેલાં આ વાત કહેવાથી તમે કેટલી મ્હારી સુધ કરી છે. ”

હું તદન ગભરાઈ ગયો, એકદમ નીચે બેસી ગયો, અને બોલી “ પરમેશ્વર ખાતર તેનું જીવ ના કરો. ”

“ ઉમાં'થાવ, હું નહિ કહું. આ કેસ જો હું છોડી દઉં તો મ્હારી આખરે જાય. મ્હારા ધધામાં મ્હને કીર્તિ મળે એવું છે. લોભ તથા પ્રેમ મ્હારી સાથે એકમેકને ગળે વળગી સરત કરે છે. હું બેમાંથી એકને મુકી દેવાનો નથી. આપરેશન હાલ મુલતવી રાખીશ, કે. શવચંદ્રને સમજાવીશ. હું તેને અહીં જ રાખી, મ્હારા લગ્ન પછી આપરેશન કરીશ. હવે તમે સમજ્યાં ? ત્હમે વાસંતિ પાસે જાવ ને રહો પણ આ તેને કહેવાતું નથી. ”

“ હું કહીશ જ. ”

“ હું તમારા ઓઠ બંધ કરીશ, ને તમને બોલવા નહિ દઉં. ”

“ એટલે! ત્હમે મ્હને શું કેદ કરશો ? ”

“ ના. એમ નહી. ”

“ ત્યારે તમે મ્હારા ઓઠ કેવી રીતે બંધ કરશો ? ”

“ તે તમને નથી કહેવાતું. તમારે આ ઘરમાં રહેવું જ પડશે. કાલ સવારે હું તમારી સાથે વાત કરીશ. જો કાલ કચુલ કરશો તો કાલે હું વાસંતિ પાસે તમને જવા દઇશ. નહિ તો તમારા ઓઠ બંધ કરીશ. ” તેણે બારણું ઉઘાડ્યું ને મ્હને બહાર કાઢી. હું મુજતી મ્હારા ઓરડામાં ગઇ. મ્હને એવી ઇચ્છા થઇ કે આ ઘરમાંથી હું ચાલી જઉં. બે કલાક પછી હું નીચે ઉતરી બહારનું બારણું ઉઘાડવા ગઇ પણ તરત જ દા. દેવેન્દ્રને મ્હે મ્હારી પાસે ઉમેલો જોયો.

“ જાવ, તમારી ઓરડીમાં જાવ ” આ સાંભળી હું મ્હારી ઓરડીમાં નાશી ગઇ, ને એક ખુરશી ઉપર ધબ દબને બેસી ગઇ. આખું ઘર તદ્દન શાન્ત થઇ ગયું ને મ્હને પણ ઓઠાં આવવા મંડ્યાં. હું ખુરશી ઉપરથી ઉઠીને પથંગમાં સૂતી ને તરત જ નિદ્રાદેવીને વશ થઇ. ક્ષણેક પછી એકાએક હું ચમકી, ને મ્હે આંખ ઉઘાડી જોયું તો દાકતર મ્હારી ઓરડીમાં હતો. મ્હે ઉઠવાને ફાંફાં માર્યા, પણ ઉઠાયું નહિ. તે મ્હારા હાથને કાંઇ કરતો હતો. તે બોલ્યો “ હવે તમે મ્હારા તાબામાં છો હું તમારા ઓઠ બંધ કરું છું. ” તે બોલી રહ્યો એટલે હું એકદમ ગભરાઇ ગઇ. હું ઓઠ ખાતી ઉઘી ગઇ. ત્યારે હું ઉઠી ત્યારે સવાર થઇ હતી બારીઓ ઉઘાડી હતી હું મ્હારી જ પગારીમાં સુતેલી હતી, અને મ્હારાં માથું તકીયા સાથે સીવેલું હોય એવું લાગ્યું. ક્ષણવાર સુધી શાન્ત પડી રહી. મ્હારા મગજમાં ગઇ કાલ રાત્રીના વિચાર આવવા મંડ્યા. મ્હને ઉઠવાની બીજકુલ ઉતાવળ લાગી નહિ. તેટલામાં બારણું ઉઘડ્યું ને એક નોકરને ગરમ પાણી લાવતાં દીડી. તે મ્હને જોઇ ગભરાઇ, બહીની ને નાહી. પાછી આવી તેણે પુછ્યું “ કેમ શું છે ? શું થયું ? ” મ્હે બોલવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ બોલાયું નહિ. તે પાછી દોડી ગઇ ને દાકતરની સાથે પાછી આવી. દાકતર બોલ્યા “ આ કેવું બચકર લાગે છે ! ” તેણે મ્હારો હાથ ઉઘાડ્યો પણ તે વાથે ભરાયેલો હતો એટલે પાછો પડ્યો. “ આ કેવી રીતે થકું, નર્સ ? ” મ્હે બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ ફેકેટ. “ હું હમણાં પાછો આવું છું, આ અંગવિકૃતિ લાગે છે ” આટલું કહી ચાલ્યો ગયો ને પાછેક કલાકમાં બીજ દાકતર સાથે પાછો આવ્યો. તે સોકાએ મ્હને તપાસી, “ ઘણો જ અજબપમ જોવો કેસ છે ” એમ નવા દાકતરે કહ્યું. “ કાંઇ કહી શકાતું નથી. ”

દેવેન્દ્ર—તમે તમ્હારો અમલો હાથ ઉઘો કરી ચકો છો ?

મહે' કોડુ ધુણાવ્યું.

“ જોયું ? તે સમજો છે ખરી. ”

જે કાંઈ કહેવાનું હતું તે બીજી નસને કહી, તે એ જણા ગયા. તેઓ બહાર યોડી વાતબીત કરી છુટા પડ્યા. દા. દેવેન્દ્ર પાછા આવ્યા, અને બીજી નસને બહાર કઢાડી મુકી.

“ જોયું ? તમે કાલ રાત્રે કયુલ ન ચર્ચાં તે સારું કર્યું ? આ તેનું પરીણામ જોગ-વોછો. મહે' કહ્યું હતું કે જો તમે કયુલ નહિ ચાર તો હું તમારા ઓઠ બંધ કરીશ અને તેમ મહે' કર્યું. હવે સાંભળો. હું વાસતિને પરણવાનો છું, ને તે માટે મહે' તમારા ઓઠ બંધ કર્યા છે. પણું કરીને તમે હવે ફરીથી નહિ બોલી શકો. કાલરાત્રે મહે' તમને નાશી જતાં પકડયાં, ત્યારથી મહે' નિશ્ચય કર્યો કે તમારા ઓઠ બંધ કરવા. તમે ઉઘી ગયા પછી મહે' તમારું કપાળ એક નાનું સરખું કાણું પાડી ઉઘાડ્યું તથા એક સારા હથીઆરથી વચલા હાડકામાં જીણું કાણું પાડ્યું, અને તરત અને તરત તમારી બોલવાની શક્તિ ઓછી થઈ. ખરી હકીકત આ છે, પણ પેલા દાકતરે એવોપલીકસી કહી. હવે તમે વાસતિને કાંઈ કહી શકશો ? ” આટલું કહી તે ચાલ્યો ગયો.

એ દહાડામાં દા. દેવેન્દ્ર વાસતિને પરણ્યો. હું સુતી સુતી એજ વિચાર કરતી હતી. આખરે આ હાલતમાં એક અઠવાડિયું મહે' પસાર કર્યું. તે પછી એક દહાડો વાસતિ મ્હને મળવા આવી. તે ઘણી શીકી તથા દીલગીર દેખાતી હતી. જ્યારે તે ઓરડીમાં પેઠી ને મ્હારામાં ફેરફાર દોઠો ત્યારે તે તરત રડી પડી, ને બોલી.

“ બાપ ! બહાલાં બહેન ! તમને શું થયું ? ”

તે મ્હારી પાસે આવી બેઠી.

“ વાસતિ, બેઠી થા ! ” દા. દેવેન્દ્ર ઓરડીમાં પેસતાં બોલ્યો.

“ દરદી આગળ કોઈ દીવસ રજું નહિ જોઈએ. ”

“ દેવેન્દ્ર ! તે હવે કોઈ દીવસ નહિ જોશે ? ”

“ હું ધારું છું કે જોલશે, પણ ન કરે નાશાયણ ને— ”

“ તે કેટલી બોલવાને આતુર છે ! તે આપણને કાંઈને કહેવાનું કરે છે; તે કાંઈ પણ લખી શકશે નહિ ? ”

“ જુવો. ” દેવેન્દ્રે એક કાગળ-પેનસીલ લઈ આવી આપ્યો. “ડાખે હાથે લખો.”

મહે' ચલ કર્યો ‘પણ લખાયું’ નહિ. મ્હારા મગજમાં લખવાના સખ્તો હતા, પણ હાથ ચાલી શક્યો નહિ.

“ નથી લખાતું. ” દેવેન્દ્ર કાગળ ને પેનસીલ પાછો મુકી આવ્યો.

“ બાપ ! શાન્તિથી રહેજો, મ્હારા લગ્ન પછી હું તમને મ્હારી પાસે રાખીશ. હું તમારી સેવા કરીશ, કારણ તમે મ્હારી સેવા કરી છો ” તે રડતી રડતી ઓરડીની બહાર ગઈ. આ પછી કેટલા એક દહાડા પસાર થઈ ગયા. મ્હને બીલકુલ ફેરફાર લાગતો નહોતો.

એક દહાડો સવારે મ્હને ધણું સાંઝે લાગ્યું, અને હું બોલી શકીશ એમ મ્હને લાગ્યું. મ્હે' બોલવાને પ્રયત્ન કર્યો પણ બોલાયું નહિ મ્હારો જમણો હાથ હજી સુધી ધર્યો નહોતો, તે વખતે નર્સ મ્હારો ઓરડીમાં આવી ને બોલી “અરે ! આજ તમે કાંઈ સારાં લાગો છો.”

મ્હે તેને બેસવાની ની સાંગી કરી, તે બોલી ને બોલી “મ્હારે તમને કહેવું નોંધ્યે કે આજે દા. દેવેન્દ્રનાં લગ્ન છે. કેમ તમારે મ્હં આણું યઈ ગયું ? હું ધારે છું તમને લગ્ન પસંદ નહિ હોય. વાસંતિ ધૂણી જ ખુબસુરત છોકરી તથા સારી છે, ને દા. દેવેન્દ્ર ઘણો જ હુશીઆર છે, પણ તે ધરડો છે. પૂછું..... એટલામાં બારણું ખખડ્યું અને નર્સ ઉઘાડવા ગઈ. નર્સે મ્હને પુછ્યું “વાસંતિ જ મ્હારે ઉમાં છે, અંદર બોલાવું ?” મ્હે “હા” તુ ડોકું ધુણાવ્યું, એટલે વાસંતિ પોતાના પરણવાના પોશાકમાં અંદર આવી ને બોલી “હું ધારે છું તમને સાંઝે હશે તમને મળ્યા વગર મ્હને લગ્નમાં જવું ગમ્યું નહિ. હા, હું પરણવા જઈ છું. આઈ ! કેશવ ! કેશવ ! તે ન જ આવ્યો ! એક કલાક પછી હું દેવેન્દ્રની થકશ. ” મ્હે હાથવતી યોડીવાર બેસવાનું કહ્યું. તે બેઠી મ્હારો હાથ તેના હાથમાં લઈ જઈ તેણે ચુંબન કર્યું. મ્હે' મનમાં ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરી કે:—

‘હે પ્રભુ ! જગદીશ્વર ! આજ યોગ જ શબ્દો બોલવા દે, નહિ તો આ ગરીબ બીચારી છોકરીનું આખું જીવન પાયમાલ થઈ જશે. એક બે શબ્દ, બસ, પછી મ્હારે નથી બોલવું, પરમાત્મા ! હે પ્રભો ! હે સંલિપાલક ! બોલાય એટલી મ્હારા ઉપર દયા કરો. ”

એકદમ મ્હને બોલવાનું બાન આવ્યું. મ્હે' ઓઠ ઉઘાડ્યા “ઓ બોલો છો ! બાઈ, વ્હાલી ! બોલ, એક વ્હાલનો શબ્દ છેલ્લી વખત બોલ. ”

મ્હે' બોલવાને પ્રયત્ન કર્યો ને હું નીચેના શબ્દો બોલી શકી.

“વાસંતિ !.....સાંભળ.....દેવેન્દ્રને.....ન.....પરણીશ.....કેશવ.....
.....ધરમાં...છે. ” આટલું મ્હોંથી બોલાયું, તે ધણી યાકી ગઈ. આ સાંભળી વાસંતિએ આખા ધરમાં શોધી વળીને કેશવ ને સોંધી કહાલ્યો

દા. દેવેન્દ્ર મ્હારી પાસે આવ્યો તે મ્હને જોઈને ચાલ્યો ગયો. બીજા એક હુશીઆર દાહારે બોપરેશન કર્યું, અને તેનાથી કેશવ સારો થયો, અને બીજો દહાડો વાસંતિ ને કેશવઅંદર બે લગ્નની ગાંઠ બંધાવાં. અને હું, મ્હને વાસંતિ પોતાને ઘેર લેઈ ગઈ ને એની બરદાસ નીચે હું સારી થતી ગઈ.

વિદ્યાકલા.

અથાણું.

ગાંધીયાં કેરી.

કેરી પાકાશપર હોય તેને ઊલવી, અને તેનાં ગાંધીયાં ઉતારવાં અને તેને માટે તૈયાર કરેલા મસાલામાં આથવાં મસાલો કરવાની રીત:—શેર મીઠાને ૧ શેર હળધર જોડે મેળવવું. અને તેને દસ શેર કેરીના કટકા જોડે મેળવવો. આ પ્રમાણે મસાલા સાથે એકઠી કરેલી કેરીને બરણીમાં ત્રણ દિવસ બરો રાખી, ચોથે દિવસે બહાર કઢાડી મુકવવો. મુકાવાં બાદ દસશેર ગોળ (કોરખું દસ શેર કેરીની આ રીત છે, અને કેરીના પ્રમાણમાં મસાલો અગર ગોળ વધવટ કરવો) જોડે તેને હલાવી બરણીમાં બરો રાખવી. આ પ્રમાણે આથેલી કેરી ને વખતોવખત હલાવવી. આશરે બે મહિને આ અથાણું બરોબર અથાણને સ્વાદિષ્ટ થશે.

બફાણું.

પાકાશપર આવેલી કેરીને ધણીજ સંભાળથી ઊલવી અને ઊભેલી કેરી આખીજ રાખવી. તેના કટકા ન કરવા. આ પ્રમાણે ઊભેલી દસ શેર કેરીમાં નાંખવાના મસાલાની વિગત:—

અડધો શેર જીર, નવટાંક રાષ, નવટાંક મેથી, એક રૂપીઆબાર હિંગ પા- શેર મરચાં.

આ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા મસાલાને, તપેલામાં નાંખી, આછાં તાપ ઉપર ગરમ કરવો. ને તથા બરોબર તૈયાર થાય કે પેલી ઊભેલી કેરી અંદર મુકી દેવી અને તેમાં અડધો શેર મીઠું તથા નવટાંક હળધર નાંખી. તપેલા ઉપર નાસક ઢાંકી ગરમ થતા દેવું, અને કેરી બંધાયેલી માલુમ પડે (ગળકો વજો) એટલે તેમાં પાંચશેર ગોળ મુકવો; અને બ્યારે ગોળનો રસો કેરી જોડે બળે ત્યારે તપેલું હેઠળ ઉતારવું અને તેમાં ગરમ થયે- લી કેરીને કરવાંદેવો. જે તપેલામાં કેરી ગરમ કરી હોય તેમાં સંપૂર્ણ હલાઈ હોવી જો- ઇએ, નહીં તો કેરી કટાંઈ જાય ને અથાણું બગડી જવાની ખીક રહે છે.

ખીજે દિવસે શેર ઝીણી ખાંડેલી રાષ તેમાં નાંખી, કેરી જોડે શીણી દેવો અને આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલી કેરીને અડધો શેર તેજ અગર સરસીયામાં નાંખી બરણીમાં બરો રાખવી. આ અથાણું તુરત ખાઈ જવાની જરૂર છે. કારણ નહીં તો અંદર જીવ પડી જવાની ધારતી રહે છે. છતાં જહુ જ સંભાળથી રાખવામાં આવે તો છ મહીના સુધી બગડતું નથી.

ખારીયાં.

એક જાતનાં ચીમડાં—જે સાધારણ રીતે ખારીયાના નામથી જાણાયા છે—તેને રાષ જોડે મેળવી તથા ખીજનું મંદાલાં નાંખવાથી ઘણું સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. તેની વિગત.

આશરે મણુ ખારીઆને કાપી બશેર મીઠામાં આથવાં. આ પ્રમાણે બે દિવસ આથેલાં રાખી પછી ત્રણેક દિવસ ખુદી હવામાં સુકવવાં અને જ્યારે બરોબર સુકાય ત્યારે તેના ન્હાના ન્હાના કટકા કરવા. તે કટકાને તૈયાર કરેલા મશાલામાં નાંખવા. તે મશાલો બનાવવાની રીત:—

ત્રણ શેર દળેલી રાધ, અડધો શેર હળદર સાથે બેળવી અને બેળે એટલા મીઠાંના પાણીમાં નાંખી તૈયાર કરેલા કટકા સાથે શીણી દેવાં અને તેની અંદર આશરે બશેર તેલ કે સરશીયુ નાંખી, બરણીમાં ભરી રાખવા. જે વધારે દિવસ અથાણું રાખવાની જરૂર હોય તો ત્રીજે દિવસે આશરે ત્રણ શેર તેલ અગર સરશીયું અંદર નાંખવું. જે દુરત ખાવાની ઇચ્છા હોય તો ઉપર મુજબ બીજીવાર તેલ નાંખવા જરૂર નથી.

આ બધાં અથાણું વારંવાર હલાવવાં જોઈએ અને ચોખ્ખે હાથે કઠાડવાં જોઈએ, તેમજ તેમને સ્વચ્છ હવામાં રાખવા ખાસ બલામણુ છે. નહીં તો બગડી જવા સંભવ છે.

સૌ સ્નેહલતા, ।

વર્તમાન રંગ

મધ્યમ વર્ગની નિરાધાર સ્ત્રીઓ—ત્રણ ચાર અથવા વધારે બાળકની મધ્યમ વર્ગની માતા વિધવા થાય ત્યારે તેની તેમ બાળકોની કેવી અવદશા થાય, તેમને બરણુ-પોષણ, તેમ કેળવણી વગેરે મેળવવામાં કેટલાં સંકટ પડે તે વિશે ખ્યાલ કરવો મુશ્કેલ નથી. આ એક એવો પ્રશ્ન છે જેમાં સુધારકો તેમ સુ-ઉદ્ધારકો ધણું કરી શકે અને તેમ કરવાની મોટી આવશ્યકતા છે. દેશહિતૈયી સંજ્ઞનોએ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂર છે કે જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ—બિવિખની પ્રજાની માતાઓ—અજ્ઞાન, નિરાધાર, દુ:ખી હશે ત્યાં સુધી વ્યક્તિના, સમાજના, સ્વાતંત્ર્ય, બુદ્ધિવિકાસ અને સુખની આશા રાખવી નિરર્થક છે. વિધવાવસ્થાને લીધે વા પતિના અમૂલ્યક યત્ન છતાં ન્યૂન સાધનોને લીધે, કુટુંબનો નિર્વાહ, યોગ્ય રીતે, જોઈએ તેવી રીતે ન થઈ શકતો હોય તેવે સમયે મધ્યમ વર્ગની સ્ત્રીઓને ઘરમાં બેસી કરવા જેવા કેટલાક હુજર ઉદ્યોગનું શિક્ષણ આપવામાં આવે તો તે તેમને તેમની નિરાધાર દશામાં ધણું ઉપયોગી થઈ પડે એમાં અલંકૂલ શક નથી. આ પ્રકારના શિક્ષણ માટે કલકત્તામાં મહિલા સિલ્પાશ્રમ અને તેને અંગે અત્યંત પુર કલાભવન જેવી સંસ્થાઓ મિસિસ ઘોશલ, મિસિસ મુકરજી આદિ સુશિક્ષિત અને સ્વ દેશપ્રેમી સન્નારીઓના પ્રયાસ વડે સ્થપાઈ છે, તે ધણું ખુશી થવા જેવું છે. આ અત્યંત પુર કલાભવન અથવા સ્ત્રી-આધોગિક શાળામાં સ્ત્રીઓને જૂદી જૂદી જાતના ઉદ્યોગોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ઘરનાં કામકાજમાં સ્ત્રીઓને અડચણ ન પડે તે માટે શાળાનો સમય દિવસના સાડા ખારધી સાડા ત્રણ સુધીનો રાખવામાં આવ્યો છે. આધોગિક શિક્ષણના ત્રણ વિભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. પ્રથમ વિભાગમાં કાંતવા, વણવા, શિવવા,

ભરવા, શુધવા, અને ક્ષીત બનાવવાના હુન્નરનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ખીજા વિભાગમાં, સંગીત, ચિત્રકલા, કૌતરકામ આદિનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. ત્રીજામાં, રસોઇ. માંદાની માવજત, શારીરિક વિજ્ઞાન અને અકસ્માત વખતે કેવા ઇલાજ લેવા તે સંબંધના શિક્ષણનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. સમયની નૂનતાને લીધે આ સર્વ વિષયો ન શીખી શકે તેવી સ્ત્રીઓ માટે આ સર્વ વિષયોમાંના ગમે તે એક અથવા વધારે વિષયના શિક્ષણ માટે છૂટ સમયમાં આપી છે. આ ઉપરાંત શાળામાં સામાન્ય કેળવણીના ધણા વર્ગ છે જેમાં ભાષા, સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અંગ્રેજી સ્થિત વગેરે વિષયોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. આ વર્ગમાં હિન્દુસ્થાનના ઇતિહાસ અને ભૂગોળ સાથે રામાયણ, મહાભારત, ભગવદ્ગીતા, રાઝરયાન આદિ પુરાણોનું સારગ્રાહી શિક્ષણ આપવાની પણ વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. હિન્દુ, મુસલમાન વગેરે સર્વ કોમની સ્ત્રીઓને શાળામાં દાખલ કરવામાં આવે છે. શાળાની સ્થાપના જેમ મુખ્યત્વે કરીને વિદુષી સત્તારીઓ વડે ધઇ છે તેમ તેનો વહીવટ પણ સ્ત્રીઓજ કરે છે. શાળાપર ખાસ દેખરેખ, મિસ કુમુદિનિ મિત્ર બિ. એ. નામની સત્તારી કરે છે. આ પ્રકારની શાળાઓ હિન્દુસ્થાનના દરેક નગરમાં સ્થાપવાની જરૂર છે. સુસ્તમાં આ શાળાને મળતી એક સંસ્થા છે. ગુજરાતના પાલતપ્ત અમદાવાદમાં શ્રાવિકા શાળા નામની એક સંસ્થાની સ્થાપના યોગ્યક સમયપર થઈ હતી પણ તેના કારણે વિશેષ વિદ્યાર્થીની ઉદાર યોજનાવાળી, સુપ્રતિષ્ઠિત, અંતઃપુર કલા બવનના જેવી એક ઉચ્ચ સંસ્થા સ્થાપવાની જરૂર છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે ગુજરાતના શ્રીમન્ત તેમ સામાન્ય વર્ગની સુશિક્ષિત સત્તારીઓ અને સદ્ગુહર્યો, સમાજના ઉત્કર્ષ માટે આ દિશામાં પ્રયાસ કરી દેશહિતના મત્તોમાં આ પ્રકારે એક અમલનો ઉમેરો કરશે.

*

*

*

*

સૌ. પાર્વતીકુવર સ્ત્રીકામનું પ્રદર્શન—આ માસમાં અત્રેના સ્વર્ગસ્થ રા. બ. ભોજાનાથ સારાભાઈ લિટરેટરિ ઇન્સ્ટિટ્યુટ ફોર ટ્રિનેલ્સમાં સૌ. પાર્વતીકુવર સ્ત્રીકામનું પ્રદર્શન ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની દેખરેખ નીચે ભરવામાં આવ્યું હતું. ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ સુધારક સ્વર્ગસ્થ રા. સા. મહિપતરામ રૂપરાગ સિ. આ. ઇ. ના પત્ની સૌ. પાર્વતીકુવરના ખેદજનક મરણ પછી તેમનાં સ્નેહી-સમ્બંધીઓએ તેમના સ્મારક તરીકે રૂ. ૨૦૦૦ એકઠા કરી તેનો વહીવટ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીને સોંપ્યો હતો. અત્યાર સુધી આ ફંડના વ્યાજમાંથી સ્ત્રીઓને ઉપયોગી હોય તેવાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવવામાં આવતાં. આ વર્ષે આ ફંડના વ્યાજના રૂ. ૨૦૦ થી તેમ નેચનલ ઇડિયન એસોસિએશનની અત્રેની શાખાની રૂ. ૨૦૦ ની સહાય વડે સ્ત્રીકામનું પ્રદર્શન ભરવાની નવીન અને અતિ ઉપયોગી યોજના ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ કરી છે તે માટે સોસાયટીના વ્યવસ્થાપકોને ખરેખર ધન્યવાદ ધટે છે. પ્રદર્શનના મેકેટરી મિ. કૃષ્ણરાવ ભોજાનાથે પ્રદર્શનને લગતા દસ્તાવેજો જણાવ્યું હતું કે ધણી નાની વયથી જ સ્ત્રીઓનું શાળા-જીવન દાહ પૂર્વે ધતું હોવાથી તેઓ પોતાનો નવરાસનો સમય નકામો ન માળતાં. કાંઈક ઉપયોગી અને રસિક કાર્યમાં ગાળે, ગાળવાને તેને ઉલટ થઈ આવે,

ઉત્તેજન મળે તે માટે આમાં પ્રદર્શનની ઘણી જરૂર છે. આ ઉપરાંત આમાં પ્રદર્શનથી સ્ત્રીઓના હૃદય કલાના શિક્ષણ અને તેમની તે સંબંધની કુશળતાને પણ પાછું ઉત્તેજન મળવાના તેમ તે દ્વારા નિરાધાર સ્ત્રીઓને નિર્વોહનો સાધે તેમ બની આવવાના પણ સંભવ ઉત્પન્ન થાય છે. મિસિસ ડોડરેટ ખુલા મુઠેલા આ પ્રદર્શનમાં ગુજરાત, કાઠિયાવાડની ૧૨૫ સ્ત્રીઓ તરફથી ભારત, ગુજરાત, ચિત્રકૂટા આદિને લગતા ૫૦૫ નમુના રજુ કરવામાં આવ્યા હતા અને તે એવા સુન્દર, મનોહર, કલા તેમ સંસિકતાથી અલંકૃત હતા કે સ્ત્રીઓને અવકાશ તેમ યોગ્ય શિક્ષણ આદિની અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવે તો તેઓ જનસમાજમાં કેવું સુન્દર, ઉપયોગી તેમ આકર્ષક કામ કરી શકે તે સ્પષ્ટ રીતે જણાઈ આવતું હતું. અમે ભૂલતા ન હોઈએ તો કેવળ સ્ત્રી-કામનું પ્રદર્શન ગુજરાતમાં આ પ્રથમ જ હતું અને તેનો ફતેહમંદ કારોબાર સદ્ગૃહસ્થોને હાથે થયો હતો તે યોગ્યજ હતું. પરંતુ ભવિષ્યમાં આવા પ્રદર્શનો તો કારોબાર, સદ્ગૃહસ્થોની સહાય સાથે, સત્કારીઓને જ સોંપવામાં આવે તો તેમની કાર્ય-શક્તિનો તે દિશામાં વિકાસ થાય, તેમજ પ્રાન્તના જૂઠા જૂઠા વિભાગની સ્ત્રીઓમાં પરસ્પર ભગિની-ભાવની અભિરુચિ થાય એમાં બિલકુલ શક નથી.

ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ, બન્ધુસમાજ.

વિવિધ વિહાર.

સીવકીલ.

(કલકત્તા લૉ જર્નલમાંથી અનુવાદ.)

વકીલાતના ધધામાં તુરત જ એગ્રવલી તે એક સુંદર અને તેજસ્વી કુમારિકા હતી. તેના ઘણા ખરા મિત્રો કહેતા કે અન્ય સર્વ (પુરુષો) વકીલો કરતાં તે વધારે વચસ્વી નીવડશે. તેનું વદન આનંદી, રીતભાત મોહક, આકૃતિ લાવચસંપન્ન, અને ગતિ, જળના પ્રવાહ જેવી ચપળ હતી—જે સઘળું સ્વપ્નવત્ ભાસતું હતું.

ધધાર્થી વાયુંનો સપાટો તેને ભાગ્યે જ લાગ્યો હશે તેવાંમાં કોઈ એક દુઃખથી ચીરાંતા હૃદયનો પતિ તેને ત્યાં આવી પોતાનું દુઃખ રહવા બેઠો. પુરાં બે વર્ષનો પણ નહિ તેવા કુમળા બાળકને લેઈ તેની પત્ની તેને દુઃખમાં મરકાવ કરી નહાંસી ગઈ હતી; પત્ની તથા પુત્ર વિનાના ઉજ્જડ ભાસતા ઘરમાં હવે તેને એકલા બેસેલું ત્રાસ દાયક લાગતું હતું; જે ટેકોણે તે પોતાની પત્ની સહી તે નિર્દોષ બાળકને રમીડી પોતાનાં આંખા દિવસનો શ્રમ ઉતારી પ્રજ્ઞ થતો હતો તે જ ટેકોણે હવે તેને સ્મરણાનંદન જ થાતુ હતુ; તેની મેડી ખાલો પડી ગઈ હતી; એ સર્વે કહી, તેઓએ સાથે ગૃહસ્થાશ્રમની ધુસરી ખાધે લેઈ સંસારમાં વદન કરતાં કેવા કેવા વિકટ પથો કાપ્યા હતા, તેનું વર્ણન કરતાં તેણે આ સર્વની કારણભૂત પોતાની પત્નીને ગણી ખરેખર તેનો જે દોષ ગણ્યો:

તેની સ્થાને તે સ્ત્રીએ છુટાછેડાને દાવો લાવી તેના દુઃખમાં કેવી વૃદ્ધિ કરી હતી તે બતાવીને તે બોલ્યો, “હું તમને મારા વંશીલ કરવા ચાહું છું. કારણ કે તેણે એક પુરૂષ વંશીલ કર્યો છે; અને હું ખાતરી માનું છું કે હમેશાં સ્ત્રીઓ પુરૂષ ઉપર જ્ય મેળવે છે જ.”

વખત જતાં સદર્દુ કામની. મુદત આવી પહોંચી. આજે આ કુંભારીકાની શક્તિની કસોટી થવાની હતી. તે પણ તે સમયે કાર્ય ચાલતવા તત્પર રહી ધીરજથી વાટ જોતી હતી. મુકરદમો આનંદદાયક નીવડશે એમ ધારી આજે કોર્ટની આસપાસ ધણી આજમ્મ અને નવરા લોકોની મેદની મળી હતી. જેની સાથે પરણવાની ઇચ્છા હતી તે બાળા મરણને શરણ થવાથી અન્ય બાળા સાથે પાણિગૃહલ્ય કરવાની ઉત્કંઠા નહિ ધરાવતા આપણા ન્યાયાધીશે આ નિર્ણય મુકરદમો ચલાવવાની શરૂઆતથી જ કઠોર મુદ્રા ધારણ કરી હતી, પરંતુ આ સ્ત્રી—વંશીલનું મુખ તો હમેશની માફક હસતું જ હતું.

પુરાવો શરૂ થયો. તે પોતાના કાર્યમાં દૃઢ રહી. ઉલટપાલટ તપાસમાં તેણે અત્યંત ચતુરાઈ અને ખંત બતાવ્યા. પુરાવો પૂર્ણ થતાં છેવટે તકરાર કરવા ઉભી થઈ. આ વખતે તેના ગાલને ગુલાબી રંગ રહેજ લાલ થયો. શાંતિથી દરેક મુદ્દાનું પૃથક્કરણ કરી તે પર થયેલા પુરાવા પર દીક્ષા કરી અને પુરાવો દરેક રીત તહોમતદારના લાભમાં છે એમ બતાવવા પ્રયત્ન કર્યો. ત્યાંથી ચાલી તેણે સંકટ સમયે ધૈર્ય આપનાર, શ્રમિત દિલને આનંદ દાતા, દુઃખને વખતે દિલાસો આપી સદાય આપનાર ભાર્યા, વિના ગૃહસ્થાશ્રમમાં પુરૂષને આવી નડતી અડચણોનું આમેલુખ ચિત્ર ચિતર્યું.

કાર્યાદિએ બુનાદર કરેલા ગંભીર સોગદોનું વર્ણન કરી તહોમતદારને નીચું જોતું પડે તેવું કૃત્ય તેણે કર્યું હતું તે બતાવી તેના પુરતા શબ્દો અને કરડી નજર જોણે આકાશ બેઠી આ કૃત્યને બદલો માગતા હોય તેટલી હદે આવેશમાં અને આવેશમાં પહોંચતા સુધી તેણે આવી સ્ત્રીઓને શિટકારો કાઢી અજગાળી રાત્રે કોઈ મધુર પદ્ધતિનું મનદર ગાયન સાંભળવામાં ધ્યાન આપના હોય તેમ સર્વ એકઠા થયેલા મનુષ્યો આ સ્ત્રી વંશીલના મુખથી તીકળતો દરેકે દરેક ચબ્દ નીચા પડી પડીને સાંભળતા હતા. તેણે ચતુરાઈથી એ ચિત્ર બદલી માતા પિતા, પુત્ર અને કાલુ કાલુ બોલતાં નિર્દોષ બાળકો—એ સર્વ થી વીંટાયેલા ગૃહસ્થાશ્રમીના અપૂર્વ સુખનું, સુંદર ચિત્ર આલેખ્યું. આ ચિત્રથી ગંભીર કોર્ટ પણ આનંદિત થઈ. કારણ કે સાંખ્યા સમયથી હૃદયમાં રમી રહેલી વાત એ કેટલોએક કાળ થઈ અતઃકરણમાં દટાઈ ગયેલ રહી હતી તેનું આયારે તેણે તેને રૂમરણ કરાવ્યું હતું.

વિધિપૂર્વક પરણેલા પતિપત્નીના જોડાના કલ્પિત. ગૃહસ્થાશ્રમનાં કાલ્પનિક ચિત્રો મનોરંજક રીતે ચિતરતાં તેણે મધુર બાષ્પ જારી રાખ્યું. પોતાના ‘ધરની’ આસપાસ ખીલી રહેલાં પુષ્પોની સુવાસ ધણી ખરા લેઈ ચકે છે. પુશ્પી, પર પશુપાવો તડકો દરેક જણુ જોઈ ચકે છે. દ્રાક્ષના પેલા પાળળ ખમત્તા બમરાને સર્વ કોઈ જોઈ ચકે છે, તેમજ આવા સ્વર્ગીય ઘર પર કુદરતની કેવી પુર્ણરૂપારંપ આનંદની વૃદ્ધિ થાય છે તે અનુભવી ચકે છે.

પોતાના અસીલની વંકીલાત કરતાં જ્યારે તેણે ચોતાઓના વિચારને પ્રવાહ

સૌન્દર્યના આનંદબુવન તરફ દોર્યો ત્યારે કોઈનો ઝોરડો ખાલી થતો જણાયો. આ કામમાં અતે તેણે જ્ય મેળવ્યો અને તેમજ થવું જોઈતું હતું. પરંતુ તે હવે ખીમ કામમાં શ્લેષ મેળવવા બાબતમાં પશ્ચે નહિ, કારણ કે તે હવે તો ન્યાયાધીશની પત્ની બની છે.

તે કુંવારીકાંઓ આ વાત સાંભળે, તેમણે ખરેખર ૧ કદી સોળી બનવું નહિ. આવા ન્યાયાધીશો હવે પુરતા, રહ્યા નથી માટે કામગીરી અબ્યાસજ તેમણે ચર કરવો નહિ.

કુન્દન.

સમયતરંગ.

શોકજનક મૃત્યુ—પુનર્જનના પ્રસિદ્ધ દિમાપતી શેઠ માધવદાસ રૂમનાથદાસનાં પત્ની બાઇ માણેક ૨૨ વર્ષની વયે મરણ પામ્યાં છે.

જાપાન માટે સ્કોલર્શિપ—“અમૃત” ઝર પત્રિકા” ના અધિપતિએ ૭ હિંદુ વિધવાઓ અથવા ૭ હિંદુ છોકરીઓને, સ્ત્રીઓને લાયક વિદ્યા હુન્નરનું શિક્ષણ લેવા માટે ૨૮૮ સ્કોલર્શિપની મદદ સાથે જાપાન મોકલવાની હાલ ગોઠવણ કરી છે.

મિં ૭૨ હાર્ડિ અને સ્ત્રીસુધારણા—ઈંગ્લાંડની પાર્લામેન્ટના કામદાર પક્ષના વડા મિં ૭૨ હાર્ડિ ને સ્ત્રી હિન્દુસ્તાનની સ્થિતિની તપાસ માટે આવ્યા છે તેઓએ કલકત્તા બ્રહ્મકન્યાશાળાની પોતાની મુલાકાતને પ્રસંગે જણાવ્યું હતું કે સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા ઉપર તમારા આગળ વધવાનો ધણે આધાર રહે છે.

રાજપુત્રી મેટ્રિકુલેશનમાં—વડોદરાના નામદાર મહારાજનાં પુત્રી ઉદિસામ આવતી મેટ્રિકુલેશનની પરીક્ષામાં બેસનાર છે એમ વાત બહાર આવી છે.

એલ. એમ. એન્ડ એસની પરિક્ષામાં સ્ત્રીઓ—મુંબાઈની યુનિવર્સિટીની વૈદ્યવિદ્યાને લગતી એલ. એમ. એન્ડ એસની પરીક્ષામાં ૫ સ્ત્રી ઉમેદવારો બેસનાર છે, જેમાં ત્રણ પારસી બાનુઓ છે.

સત્તારીઓ અને સદ્યુહસ્થો વચ્ચે મેચ—માથેશનમાં પારસી સત્તારીઓ અને સદ્યુહસ્થો વચ્ચે ક્રિકેટ મેચ રમવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે.

એક વિદુષી સત્તારી—મિસ લીલી ફ્રેન્ચ નામની એક અમેરિકન બાનુ થોડા વખતમાં મુંબાઈ આવનાર છે જે દુનિયાની કોઈપણ ભાષામાં વાત કરવાની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે.

सुन्दरी सुव्याध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते स्मन्ते तत्र देवताः । मनु.

(प्रेक्षत देवता रडे, न्यां पात्रे सम्मान सुन्दरी.)

सर्वांगे श्रीश्री भाटे प्रकट यत्तु भासिक.

पुस्तक ५

अंक ३

संपादक,

पद्मसुभाष.

पु. स. १९०७:

नवेम्बर.

मि. स. १९१३:

कार्तिक.

विषयसूचन.

लेखक:

विषयविभाग.

ज्ञानसुगन्ध.

काव्यकुंज.

मोदिनी गीत (श्रीवेण)

सा. सुमती.

विश्वविहार.

पुत्रीश्री प्रत्ये भाव तथा केणवधु. सा. ज्ये. डे. वैभव.

भारी अधुरी

सा. मन्त्राकर न. थ डवा. भी ज्ये.

वार्तालहरी.

वैद्य.

सा. अभूतलाल व्याधवेण.

आनन्दाश्रम

दीवाणीभां नगरमर्मा.

सा. सुगन्ध.

विद्याकुशा

श्रीवेण.

सा. स्नेहवता.

स्वागत भन्दिरे.

वर्तमानरंग.

सुगन्ध सुभाष.

सुखधर्म.

गृहपतिभाव.

ज्ये. प्रियुया.

समयतरंग.

५४

४८

५०

५२

५६

५९

६१

६४

६६

६७

६८

७२

લવાજમની ધોંચ.

૧૫૫૫ વર્ષ ૧૭૮.

૨૦ નં. ૪૭૮ રા. મોરેશ્વર ત્રાંબારાવ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૨૧ „ ૧૭૮ સૌ. દિરાકુંવર		
૨૨ થી ૪૩ (૨૨ લાકઝેરીઓના		
૪૪ „ ૨૪૭ રા. બજારંતરાય વજેશંકર છપા	રાજકોટ	૧-૪-૦
૪૫ „ ૪૪ રા. જનુભાઈ અચરતલાલ બી. એ.	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૬ „ ૩૮૫ શેઠ મણિભાઈ સાંકળાભાઈ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૭ „ ૧૩૪ રા. મોહનલાલ ખેમચંદ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૮ „ ૪૭૭ દા. નંદલાલ ઘેલાભાઈ એલ. એમ. એન્ડ. એસ.	નવપાટા યાણા	૧-૪-૦
૪૯ „ ૮૭૪ મીસીસ એમ. પી.	મુરત	૧-૪-૦
૫૦ „ ૮૭૫ સૌ. જમનાબાઈ દામોદરદાસ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૫૧ „ ૭૩૧ રા. ચંદુલાલ અંબાલાલ દેસાઈ	પીંપતનેર	૧-૪-૦
૫૨ „ ૮૭૬ રા. શેઠ ચુનીલાલ શ્રીજીજીજીદાસ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૫૩ „ ૮૭૭ રા. હીમતરામ કેશવરામ મહેતા બી. એ.	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૫૪ „ ૮૭૮ રા. બચુભાઈ (કા. નાટક કંપનીના રજીસ્ટ્રેશનર) વડોદરા		૧-૪-૦
૫૫ „ ૮૭૯ રા. નરસિંહલાલ રણછોડાદાસ દક્ક	વડોદરા	૧-૪-૦
૫૬ „ ૮૮૦ રા. માધવદાસ જીજીભાઈ.	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૫૭ „ ૮૮૧ રા. મોરારજી લક્ષ્મીદાસ	રાણીગંજ.	૧-૪-૦
૫૮ „ ૮૮૨ સૌ. રતનબાઈ એ. આચાર્ય	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૫૯ „ ૮૮૩ રા. રણછોડલાલ ડાહ્યાભાઈ	પાલજીપુર	૧-૪-૦
૬૦ „ ૪૮૬ રા. સાકરલાલ બુલાખીભાઈ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૬૧ „ ૮૮૪ રા. પુરષોત્તમ ડી. એસર	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૬૨ „ ૮૮૫ રા. પ્રાણુલાલ મગનલાલ	દાસરા	૧-૪-૦
૬૩ „ ૮૮૬ સૌ. લીલાબહેન જોશીગભાઈ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૬૪ „ ૮૮૭ સૌ. વજીયાબહેન	પલસાણા	૧-૪-૦
૬૫ „ ૬૧ રા. હારકદાસ છકકડસી	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૬૬ „ ૮૮૮ રા. વિકુલદાસ રિ. બાણજી	અકોલા	૧-૪-૦
૬૭ „ ૮૮૯ રા. વલ્લભદાસ કાનજી	અકોલા	૧-૪-૦
૬૮ „ ૮૯૦ શેઠ ત્રીભોવનદાસ હીરાચંદ	અક્ષીબાગમંદર	૧-૪-૦
૬૯ „ ૨૯ રા. રમણિકશંકર પ્રભાશંકર	બાવનગર	૧-૪-૦
૭૦ „ ૮૯૧ રા. હથેરલાલ નરેન્દ્રરામ ઠાકોર	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૭૧ „ ૬૭ રા. રવિશંકર ગણેશજી અંબરિયા	મોંમરોળ	૧-૪-૦
૭૨ „ ૮૯૩ રા. બાપાણી દરીલાલ છવરાજભાઈ	બાવનગરમંદર	૧-૪-૦
૭૩ „ ૮૯૪ રા. આમ. ડી. મહેતા	એડનકેમ્પ	૧-૪-૦
૭૪ „ ૮૯૫ સૌ. મણિગૌરી	કડી	૧-૪-૦
૭૫ „ ૮૯૬ રા. દેવીદાસ વીસનેજી	રંગુન	૧-૪-૦

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખ્દોમાં કહીએ તો
 “સ્ત્રીધો પડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, સારીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂળ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબનાં ખરાં કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને હત્સાહિની બને, કુટુંબના બાવક વર્જને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્ગોની
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું છવન ઉત્થાવ કરે અને તેના આંતર-
 વિદ્વાસોની હાંમેશોમાં પોતાના હૃદયતરંગ બેજની છઈ મનુષ્યછવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 છવનની સફળતા છે. “સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...
 “સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૫ મું] ઈ. સ. ૧૯૦૭ નવેમ્બર—ક્રાંતિક વિ. સં. ૧૯૬૪. [અંક ૩ બો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

ચાહું કદી નહીં કોઈને જીવ્યું વૃથા તો તો ગયું.

(હર્મિયત.)

જન્મી અહીં સંસારમાં, રે! શો તમ્હે રહાયો લીધો,
 નિજ સ્વાર્થપ્રાપ્તિમાં જ જન્માણતણો જો વ્યય કીધો ?
 શું જીવનનું સાફત્વ સઘટ્ટું સ્વાર્થમાં આધી રહ્યું ?
 ના ! ના ! મળે મુજ હૃદય આ: “સ્વાર્થી જીવન એલે ગયું.”
 સામર્થ્ય હો, સૌન્દર્ય હો, સમૃદ્ધિ કે સામ્રાજ્ય હો,
 બુદ્ધિ, વિદ્યા, કીર્તિ હો—કે ઇષ્ટસિદ્ધિ સર્વ હો;
 ના ! ના ! નંહો કંઈ કામનું પ્રેમે ન જો દિવ્ય જ બન્યું,
 પ્રેમ એક જ સત્ત્વ સરનું, પ્રેમ જાતાં, સર ગયું.
 જો સ્નેહીને જોઈ સુખી, તમ હૃદય સુખમય ના થયું,
 જો દેહી દુઃખી જન્યને તમ હૃદય દુઃખે ના દ્રવ્યું;
 કદી શમ્દયી, કદી કર્મયી સુખ ના દીધું—દુઃખ ના હર્પું,
 શાં કામનું જીવ્યું તમ્હારું?—જીવી જગમાં શું કર્યું ?

कदी प्रेमयी होत्या नहीं, कदी प्रेमयी चाल्या नहीं,
 कदी प्रेममां होत्या नहीं, कदी प्रेममां म्हात्या नहीं;
 धिक्कार छे तो जीवनने—एथी वधारे शुं कहुं ?
 चाहुं कदी नहीं कोईने जीव्युं वृथा तो तो गयुं.
 प्रेम. साची देवसेवा, प्रेम. ए भक्ति खरी,
 नहीं प्रेमसम पूजा बीजी, प्रेम ज राचे श्रीहरी;
 परम धर्म ज प्रेम-छे—ए तत्त्व जो ना अनुभव्युं,
 जन्म्युं, जीव्युं के भोगव्युं—सर्वे खरे ! धूळमां गयुं.
 (अनुष्टुप).

लही ते प्रेमनुं सत्त्व, थई तन्मय बन्धुओ !

प्रसारी प्रेमने आंखां, उन्नति देशनी करो.

“गुजराती” पत्र.

✓ काव्यकुंजः

भोहिनी गीत.

(जताटे सभी डान गधी गयो स्थाभ—ओ राह.)

हमे तो, वीरा, अइलुत भोहक नार;

गिरिगह्वर ने भीषु भुषाभां

नित्य हमे वसनार—हमे तो०

भोटा भोटा नगर गढी,

हर हमे रहनार—हमे तो०

पाणी ठेडुं पूर यडे न्हंदां,

अटकावी राखनार—हमे तो०

पवन तणी पणु पंजो उपर,

पलायु करि उडनार—हमे तो०

सभतां वीरो आवां यडे नव,

भोह-भंन सखनार—हमे तो०

अहश्य-गायक जलवे वीणा,

(ल्हारे) भोहक जान गानार—हमे तो०

श्रमर.

વીરની વિધવા.

(શિખરિણી.) ગૃહે તેઓ લાબ્યા, મરણવશ તેનો વીર પતિ;
પરંતુ તે બાળા, ન રહી પડી કે મૂંઝિત બની,
દશા ત્હેની દેખી, સઘળી સખીઓ એમજ વદે,
રહે જો ના બાળા, ખચિત મરી તત્કાલજ જશે. ૧

(ઓખાદરણનો રાગ.) પ્રીતિ ત્હેની સંગે કરતા ચોરસ,
હતો સહુ એમ બોલ્યાં લોક;
સત્યશીલ મિત્ર થઈ રહેતો,
ચત્રની ગમ ઉદાર થતો.

(શિખરિણી.) મૃદુતાથી ત્હેની^૧ સઘળી સખીઓએ સ્તુતી કરી,
પરંતુ તે બાળા, કંઈ ન વહતાં સ્થિરજ રહી, ૨

(ઓખાદરણનો રાગ.) શાંતિ ધરિને નિજ સ્થાનેથી,
મૃદુ એક કુમારિકા ઉઠી;
પરચું હતું જ્યાં વીરનું શબ,
ત્યાં ગઈ તે ધરીને ધૈર્ય.

(શિખરિણી.) ખસેડયું ઢાંકેલું મુખ ઉપરનું વચ્ચજ જરી,
પરંતુ તે બાળા, કંઈ ન વહતાં સ્થિરજ રહી. ૩

(ઓખાદરણનો રાગ.) વૃદ્ધા ધાત્રી^૨ ત્હેની એક,
જઈ ઉભી બાળાની સમિપ;
લઈ ત્હેનું^૩ કુમળું બાળ;
મુવાડયું ઉત્સર્જે^૪ તે કાળ.

(શિખરિણી.) “મધુરાં બાગુડાં,” વહીજ “તુજ અર્થે જીવું છું હું”—
અને વૃદ્ધિધારા નયનથી વહી અશ્રુ તણી શું. ૪

સૌ. સુમતી.

વિવિધ વિહાર.

પુત્રીઓ પ્રત્યે ભાવ તથા કેળવણી.

કેટલીક અભણ અને અજ્ઞાન માતાઓ પુત્રીના જન્મથી દિલગીર થાય છે. પણ તે બૂલ ભરેલું છે. દુનિયામાં જેટલી જરૂર પુરૂષની છે. તેટલી જ સ્ત્રીની છે. એકલા પુરૂષથી જ દુનિયા ચાલી શકે નહીં. જેટલો દીકરો ઉપયોગી છે તેટલી જ દીકરી ઉપયોગી છે. માટે દરેક પર સરખો ભાવ રાખવો જોઈએ. આ હલકો વિચાર એવો સજ્જ થઈ બેઠો છે કે સહેલાઈથી નિકળી શકે એમ નથી. લમ્પટ-વ્યસની અને સર્વ દુર્ગુણોથી ભરપૂર એવા પુત્ર કરતાં સુશીલ, પતિવ્રતા, સદાયરણી અને સદ્વિચારી પુત્રીની માતાઓ કેટલું માન ખાટે છે, અને આવી સર્વગુણસંપન્ન પુત્રી કુળને કેવી શોભા આપે છે! કોઈ પણ કામના ખરા ઉદ્યમે આધાર તેની ઉછરતી પ્રજાને સુધારવા ઉપર રહે છે; અને તે ઉછરતી પ્રજાના બલિષ્ઠત્વ સ્વરૂપ તેને ઉછેરનાર માતાના હાથમાં રહેલું હોય છે. માતા બાળકનું બલિષ્ઠ સુધારે છે અથવા બગાડે છે.

માતા પોતાના બાળક ઉપર શાંતવ્રતિ, નિઃસ્પૃહતા, પ્રેમાળપણું, વાતસલ્યભાવ વગેરે ઉમદા ગુણોની છાપ પાડી શકે છે અને બલિષ્ઠતા ઉત્તમ વર્તનનું આરોપણ. માતાથી જ થાય છે અને તેથી જો કેળવણી પામેલી માતા હોય તો તેની પ્રજામાં ઉચ્ચતર ગુણો રવાના-વિકસી રીતે આવી જાય છે. પુત્રી પરના અભાવને લીધે માવતર તેને પૂરતું શિક્ષણ પણ આપતાં નથી. દરેક પુત્રીએને કેળવણી આપી શ્રેષ્ઠ્ય એટલે બનાવવી તેનું કાંઈ નથી, પણ સુશીલ પુત્રી, ગૃહવ્યવહારમાં કુશળ ગૃહિણી થાય અને બાળકોને ઉત્તમ સંસ્કારી બનાવનારી, અને પોતાના પતિને સલાહ આપવાને યોગ્ય બને, તેવી જાતની કેળવણી આપવાની જરૂર છે. પુત્રીને ઉપયોગી થઈ પડે તેનું શિક્ષણ આપવાની ખાસ માતાની જરૂર જ છે. યૂરોપિયન લોકોમાં નાનપણથી જ પુત્રીને પુત્રની માફક કેળવવામાં ડાળજી અપાય છે. કેટલાંક કહે છે કે સ્ત્રીને ક્યાં કમાવા જવું છે? પૂરતું. ઘરમાં કેટલો ખર્ચ થાય છે તેના હિસાબ રાખવો વગેરે આવી આવડે છે. વળી કેળવણીથી પતિ અને વગર કેળવાયેલી પત્નીને દમ્પતીવ્યવહાર સંસારમાં સદા સુખ રૂપે નીભાવેલો મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જો સ્ત્રી યોગ્ય કેળવણી પામેલી હોય તો જ દેશની ચડતી થવા આશા રાખી શકાય. દરેક સ્ત્રીએ જાણીને વક્તા થવું તેમ કાંઈ નથી પણ સ્ત્રીધર્મ એટલે ધરસંસારને લગતું જ્ઞાન મળે તેટલી કેળવણી તો અવશ્ય આપવી જ જોઈએ. કેટલીક બહેલી સ્ત્રીઓ નિન્દા થાય તેવું કૃત્ય કરે છે એ વાત ખરી છે પણ બહેલી કરતાં અભણ સ્ત્રીથી આવાં કૃત્ય વધારે થવા સંભવ છે. બહેલી સ્ત્રીઓની વખતે નિન્દા થાય છે તેમાં ભણતરનો દોષ નથી પણ અધુરી કેળવણી, લાગેલી-કુસંગતિ અને કાચી બુદ્ધિનો દોષ છે માટે તેમને સદુપદેશ મળે તેવો અભ્યાસ જરૂરનો છે.

“જે જે કેળવણીથી મન મારતાં શિખાય તે જ કેળવણી.”

“જોનસ્ટર્લિંગ.”

શ્રીશિક્ષણ બધા સુધારાનું મૂળ છે. તેમને માટે ખાસ ઉપયોગી થાય તેવાં શિક્ષણની જરૂર છે. તેઓને એકલાં પુસ્તકો વંચાવી પોપટીયું જ્ઞાન આપવામાં આવવાથી ધરકામ કાણ કરશે ? તે પણ વિચાર કરવાનો છે. શ્રી પતિની પ્રધાન અને મિત્ર છે અને તેને પોતાની ફરજને બળવવા માટે શિક્ષણ આપી યોગ્ય કરવી જોઈએ. એટલે સંબંધીઓ પ્રત્યે તેમનો ધર્મ કેવી રીતે સાચવવો, સંપત્તિ, વિપત્તિમાં કેવી રીતે વર્તવું, પતિ પ્રત્યે પોતાની શી ફરજ છે, આવક બચકનો હિસાબ કેવી રીતે રાખવો, બાળકોને શી રીતે ઉછેરવાં, ધર બચવરથા કેવી રીતે રાખવી, મતભ્રમ સહયુક્તી શ્રીશી રીતે થવાવ એ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનું છે. આવી કેળવણેલી શ્રીઓ પોતાના પતિ અને સર્વને આનન્દ આપે છે. ધર એ સદ્ગુણ શીખવાની શાળા છે. શરૂઆતનાં શિક્ષકો માતાઓ છે અને માતાએ કેમ શીખવવું એ બહુ સારી રીતે જાણવું જોઈએ. વગર કેળવણેલી માતા શીખવી શકતી જ નથી, અને તેના હાથમાં જે ધર હશે તેના કુટુંબની સ્થિતિ વિધામાં, તનદુસ્તીમાં પછાત રહે તો નવાઈ નથી. જ્યાં સુધી તમારાં મન વિકાસ પામેલાં નથી, આનન્દમાં નથી, ઉમંગભર્યાં નથી ત્યાં સુધી બાળકોમાં તેને ખાસ જરૂરના મહત્ત્વ યુક્ત પ્રકાર પામે એ કેવળ અસંભવિત જ છે. યુરોપ અને અમેરિકા સાથે હિન્દુસ્તાનને સરખાવતાં માત્રમ પડશે કે તે દેશની શ્રીઓ દરેક રાજકીય અને સામાજિક બનાવોમાં ભાગ લેનારી અને વાદવિવાદ કરીને તેમાં પુરોષોને સહાયતા કરનારી છે. તે દેશોમાં શ્રીકેળવણીના ફેલાવો વિશેષ હોવાથી તે લોકોની સ્થિતિ ટેટલી બધી સુધરેલી છે ? જ્યાં સુધી અંહી પુત્રીઓને ઉચ્ચ પ્રકારનું શિક્ષણ અપાશે નહિ ત્યાં સુધી તેમની શારીરિક, માનસિક ઉત્તિ કદી પણ બની શકવાની નથી. નાનપણથી જ કન્વાને ચોડું, મધુઈ અને વિવેકબરેહું બોલતાં શીખવવું. ચોડું બોલવું એ એક મોટામાં મોટા ગુણ છે. શ્રીઓમાં તો ખાસ કરીને તે ગુણ હોવો જ જોઈએ. ચોડબોલી વહુ દીકરીઓ દરેક ઠેકણે માન પામી વખણાય છે. કામ પુરું ચોડું બોલવું, તેમ જ તે શુદ્ધ અને મધુર કાળને પણ પ્રિય લાગે એવું બોલવું. વાણી એ મોટામાં મોટું વશીકરણ છે. શ્રીઓમાં મધુર વાણી હોવાની અગત્ય છે. વાણીથી પ્રાણીઓ પ્રિય અને અપ્રિય થાય છે. માટે માયાપોએ નાનપણથી પોતાની છોકરીઓને કામ જોટલું ચોડું, સાફ, શુદ્ધ, મધુર વિવેકબરેહું બોલતાં શીખવવું જોઈએ.

જેમ માતાની પુત્રીઓની કેળવણી ઉપર જવાબદારી છે તેમ કેળવણી પામેલી વિદ્વાન શ્રીઓના ફરજ તેઓએ લીધેલી કેળવણી પોતાની ખેંદોનામાં ફેલાવીને તેઓના સ્થિતિ સુધારવાની છે. સુધરેલા દેશ તરફ આપણે જોઈએ તો આપણને માત્રમ પડશે કે એમનામાં બધે ઠેકણે શ્રીઓને કેળવણી અપાય છે. સંસારસુખનો આધાર પણ શ્રીકેળવણી ઉપર જ છે તો શા વારતે બનવું કરવું ન જોઈએ ?

“વિદ્યાભ્યાસ એ તદ્દથાવરથામાં પોષણ, વૃદ્ધાવરથામાં મોજ, સંપત્તિમાં શલ્યુગાર તથા વિપત્તિમાં દિલાસો છે. ધરમાં તેથી આનન્દ ઉપજે છે, બહાર નમ્રતા પથરાય છે ને દિવસે કે રાત્રિને વિષે, મુસાફરીમાં કે એકાન્તવાસમાં તે આપણને છોડી જતી નથી.”

વિદ્યા—કેળવણીનો આવે અવર્ણનીય મહિમા જાણીને તે સંપ્રાદન કરવાને કોણ ન દલવાય ? પુત્રીને કેળવણી આપવા તરફ ધીમે ધીમે પ્રલણ વધતું થતું જાય છે તે ખુશી થવા જેવું છે. પણ શિક્ષણ સાફ જ હોવું જોઈએ. કેમકે—

“ખોટું અથવા અસાચ શીખવવું તેના કરતાં ન શીખવવું એ પ્રધારે સાફ છે.”

માતામાં જેવી નીતિ, ગુણ તથા વિદ્યાની અસર હોય છે તેવીજ બાળકમાં પણ આવે છે. માતામાં વિનય હોય તો બાળકમાં પણ વિનય આવે છે, એવી રીતે બાળકના સહ-બાળ્યનો કે દુર્ભાગ્યનો આધાર માતા ઉપર જ રહેલો છે. માતાશિક્ષણનો પ્રભાવ એવો છે કે તેજ બહુ અસર કરે છે. બાલકોએને ચોગ્ય કેળવણી આપી ધર્મવાન, નીતિવાન અને વ્યવહારમાં કુશળ બનાવાય તેવી કેળવણી જરૂરી છે. અને તેમનો સંસાર સુખરૂપ થવાને તેમની બાધ્યાવસ્થાપર પુરતું ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. પરંતુ જ્યાં સુધી માતા અજ્ઞાન અને દુર્ગુણી હશે ત્યાં સુધી તેનાં બાળકો સુધરવાની આશા રાખવી વ્યર્થ છે. બાળ ઉત્પત્તિનો સઘળો આધાર સુદ જનની ઉપર છે. પુત્રીએને જ્યારે પ્રથમથીજ ઉચી કેળવણી આપવામાં આવશે ત્યારેજ તેનાં કૃત્ય વિનયશીલ, વાણી વિનયવાળી, લાગણી ધાર્મિક અને વૃત્તિ સદ્વિચારી થશે. તેમને પતિપ્રેમી થવાનું, પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વરનો આભાર માનવાનું, ગૃહ સારી રીતે સ્વચ્છ, સુશોભિત અને વ્યવસ્થાવાળું રાખવાનું, રસોઈનું અને બાળકોને ઉછેરવાનું શીખવવાનું કામ માતાએનુંજ છે. પણ અજ્ઞાની માતાઓ પોતાની ખરી-દરજ બગાડી શકતી નહીં હોવાથી પુત્રીએને સંસારમાં ધણું સહન કરવું પડે છે.

કહેવત છે કે—“યથા રાજ તથા પ્રજ.” “જેવા રાજ તેવી પ્રજા” તે પ્રમાણે આપણે કહી શકીએ કે “જેવી માતા તેવી તેની બાળા.” સંસારનું રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર સ્ત્રીજનતી જો કેળવાયેલી હશે, અને તેનું રાજ્યતંત્ર સાફ ચાલતું હશે તો તેની અસર તેના કુટુંબ ઉપર ઉત્તમ પ્રકારની થશે, અને જો (સંસાર) રાજ્યતંત્ર ચલાવનાર સ્ત્રી વગરકેળવાયેલી હશે તો તેની અસર તેના કુટુંબપર નકારી ચયા વગર રહેશે નહીં. સ્ત્રી પુરૂષના સુખદુઃખનો સાથી છે, અને બન્ને કેળવાયેલાં હોય તોજ તેઓ એક બીજાને સુખરૂપ યથ શકે તેમ છે. વીર પુરૂષ નેપોલીયને પણ કહ્યું છે કે—

“દેશની ઉત્પત્તિ કરવી હોય, તો તે મારેનો રસ્તો ‘સ્ત્રીકેળવણી’ છે. હોકરાની કેળવણીથી એક જણ કેળવાય છે પણ પુત્રીએની કેળવણીથી તે અને તેનું બિચ્છતું કુટુંબ કેળવાય છે.”

હાલના સમયમાં નિરાણમાં છોકરીએને મોકલી એટલે કેળવણીના સંબંધમાં કત્તર્ય થઈ રહ્યું તેમ અજ્ઞાન માતાઓ માને છે. પરંતુ માતાની જવાબદારી કેટલી છે તે ઉપર કહી ગયા તે ઉપરથી જણાયા વગર રહેશે નહીં. પુત્રીએને પણ પુત્ર માફક જાણીને તેના સંસાર સુખમય થવાને જે વખતે તેની સ્પંદર કેળવણીનું બીજ રોપવું જોઈએ, જે વખતે તેની બુદ્ધિ ખીલવવી જોઈએ તે વખતે ભેદરક્ષારીથી શુભાવવામાં આવે છે. નિરાણમાં એક બીજાના સહવાસને લીધે એક સરખા નિયમ પ્રમાણે ચાલવાની ટેવ પડે છે. વળી ત્યાં શીખવાતાં ચીત્ર, ચુંચણ, સીવણકળાઓમાંથી એક અથવા વધારેમાં મેળવેલી નિપુણતા

તેમને આગળ જતાં સુખી અને આનંદી બનાવે છે. પણ તે સાથે ગૃહકાર્યને લગતી ફરજોનું ખાસ જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. નિશાળમાં લીધેલી કેળવણીથી તે યુરોપની હકીકત મોટે ભાગે શકશે, પણ તેથી કાંઈ ધરમતુ શિક્ષણ મળેલું કહેવાશે નહીં, તેમ પોતાના શની માહિતી પણ મળતી નથી. સ્પષ્ટ વાંચન; શુદ્ધ લેખન; અને પાત્ર ધરંમતુ હિસાબ આવડે તોપણ ઘણું જ્ઞાન મેળવેલું કહી શકાય. અને તે સાથે પત્ની તરીકે, ગૃહિણી તરીકે, અને માતા તરીકેની પોતાની જવાબદારી કેટલી છે તે પણ શીખવવાની જરૂર છે. આવી મહાન ઉપયોગી બાબત સાથે ધાર્મિક કેળવણીની પણ જરૂર છે. આવી કેળવણેલી પત્ની યથા શિવાય તે પોતાની પુત્રીઓને શિક્ષણ આપી શકશે નહીં. મતલબ - શાંત સ્વભાવથી રહેવાનું, શીયલ સાચવવાનું, બાળકોને ઉત્તમ બનાવવાનું, પાકશાસ્ત્રનું, નોકર-ચાકર સાથે યોગ્ય વર્તન રાખવાનું, પરોણા (મીનજ્ઞાન) ના આતિથ્યનું, કરકસરથી અને હઠાપણથી ધર ચલાવવાનું, ધર સ્વચ્છ, રાખવાનું, તાજી હવા, પ્રકાશ અને સ્વચ્છતાના લાભો સમજવાનું ઉપયોગી શિક્ષણ જરૂરનું છે. હાલની કેળવણીની પદ્ધતિ બહુ અધુરી મનાય છે. કેટલાક જરૂરના વિષયોનું જ્ઞાન નથી મળતું અને કેટલાક ખાસ વગરજરૂરના વિષયો શીખવાય છે. ઋષિવૃક્ષોને માટે સતીઓનાં ચરિત્રો, ધર્મશાસ્ત્રોનાં ઉદાહરણો, અને મહાન બાબતો ઉત્પત્તિ થાય તેવાં પુસ્તકો જોઈએ,

વૈદિક સંબંધીનું ધરમતુ જ્ઞાન સ્ત્રીઓને માટે ઘણું જ જરૂરનું છે, કેમકે આથી પોતાનું તેમજ બાળકોનું જીવન શી રીતે નિરોધી, સુખી અને સાફ રહે તે સમજી શકે; તો તે વિષય પણ ઉમેરવો જોઈએ. કેમકે હાલની બાળક-માતાઓને તેનું જ્ઞાન બીલકુલ હોતું નથી. આથી સ્પષ્ટ સમજાવ છે કે સંસારને સુખમય કરનારી કેળવણીની જ ખરી જરૂર છે, અને કેવળ વાંચતાં લખતાં આવડે એટલે કેળવણી મળી સુદી એમ સમજવામાં કેળવણી આપનારાં માબાપો, શિક્ષાચુક્રઓ અને કેળવણી લેનારાંની મહોદી ભૂલ છે. વાંચવા લખવાનું જ્ઞાન એ માત્ર સાધન છે જેનાથી સારો અથવા નધારો બને ઉપયોગ થાય છે. આધુનિક સમયમાં કેટલીક સ્ત્રીઓ અપૂર્ણ કેળવણી લઈ, બીજાને દુઃખ કરે તેવું ચાવળાઈથી ચાવી ચાવીને બોલે છે; બાત-બાતનાં વચ્ચાલકારમાં ખર્ચ વધારે છે, સાસરિયામાં સ્વતંત્ર બનવા પ્રયત્ન કરે છે, બીજાને વખોડતાં શીખે છે, અને લાજમર્યાદા ન સાચવી બીજા સાથે તોડી પડે પરંતુ સાક્ષાત્ પરમાત્મા સ્વરૂપ પતિની આગામી પણ ઉદ્ધવન કરે છે અને પોતાની વર્તણૂકથી પતિને અસંતોષ પેદા કરે છે. માટે સારાં શિક્ષણની જ ખાસ જરૂર છે કે જેથી તેઓ સારો ગૃહિણી થઈ શકે. એવી ઉત્તમ ગૃહિણી સંસારનું ભૂખણ છે. એટલા માટે સંસારને સુખમય બનાવવો હોય તો પુત્રીઓને જયપણમાંથી સારી કેળવણી આપો. માતાઓ પોતાની પુત્રીઓને નહાનપણથી જ પોતાની સાથે રાખી ઘર-કામમાં કેળવે અને યોગ્ય શિક્ષણ આપે તો ઘણું જ ફાયદો થાય.

એન. કે. વેન્સન.

મહારી મધુરી.

(ધીરસમીરે યમુનાતીરે વસતિ વનમાલી—દ્વ લય.)

પ્રિય મહારી તું મીઠી સાકર, બ્યાં ત્યાં મધુરી લાગેરે. (ધ્રુવ.)

૨૫ મહારથી મધુરી, અંદર મધુરી, મધુરી મધુરી સૌ અગેરે;

મધુર હોઈ તું મધુર બનાવે, જે આવે તુજ સંગેરે. પ્રિય૦

મધુર પદાર્થનું સત્ત્વ ગ્રહીને, કરી હેમાં કાંઈ મૂતરે,

શું વિધિએ નિર્મા મધુર્યની રમ્ય, મધુરી મૂર્તિરે. પ્રિય૦

આસ્વાદન કરી રસનું ત્હારા, નહિ કદી હું તો ધરાઉરે,

માટે મધુરી ! માણું એટલું કે હું યત્નમય થાઉરે. પ્રિય૦

નડિઆદ—નાગરવાણ. ૩

ચન્દ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

વાર્તાલહરી.

વૈધવ્ય.

(લેખક—શાહ અમૃતલાલ ઓધવજી.)

(અતુસન્ધાન ૪૪ ૨૨ થી.)

‘ સંપૂર્ણ જ્ઞાન અશક્ય છે ને અર્ધજ્ઞાની સારા નહીં; કં તો મૂર્ખ થાતો ગાંડા સારા પશુ અર્ધજ્ઞાની બેવકૂફ કે ગાંડા રી રીતે યઈ શકે ? અને તો આ બાબત અશક્ય જેવી લાગે છે.’

આવું આવું તેને વાંચવું ગમ્યું નહિ. તેથી તે પડતું મૂકી, છાપેલું પુસ્તક લીધું. જેમાં પાના ફેરવતાં નીચેના પ્રકારાઓ અરધા અરધા વાંચ્યા.

‘ મનુષ્યો જન્મે છે, સમજણ આવે છે, મોજ શોખથી સુખ માને છે, આમ દેહ લય પામે છે. સમજ સાથે કોઈને વિચાર ઉદ્ભવતો નથી કે જીવન માટે સુખ કે સુખ માટે જીવન ? સુખ માટે જીવન એ ગાડરિયો પ્રવાહ વગરવિચાર્ય, વગરજુદિનો સર્વ સામાન્ય-માન્ય યઈ પડ્યો હોય છે. કોઈ પશુ જીવને પ્રશ્ન યશે કે ‘ તમે શા માટે જીવો છો ? ’ ‘ જીવીને શું કરવા ધારો છો ? ’ ‘ જીવન પસંદ છે ? ’ ‘ જીવનનું સુંદર પરિણામ ઇચ્છો છો ? ’ ‘ તમારો રસ્તો કયો ? ’ ‘ તમે જે રસ્તો જાઓ છો તે કયો ? ’ ‘ તે રસ્તો જવાનો તમારો શા હેતુ છે ? ’ જવાબમાં આંખ આડા હાથ કે કાનમાં આંગળી મુકવામાં આવશે. અજ્ઞાન છે

૧. અત્ર પ્રિયપત્નીને મીઠી સાકરરૂપે ગણી છે. “ સાકર બધેથી ગળી હોય, ” તેમજ પ્રિયપત્ની, પણ સર્વત્ર બ્યાં ત્યાં મીઠી લાગે છે. સર્વ પંક્તિઓ એક પક્ષે પ્રિયાને તથા અન્ય પક્ષે સાકરને લાણ પડે છે.

૨. (પત્નીના સંબંધમાં) પ્હારથી અર્થાત્ શરીરના સ્વરૂપે; અંદર અર્થાત્ પ્રેમપૂર્ણ હૃદયે. પ્રિયા શરીરે સુન્દર છે અને હૃદયે પ્રેમપૂર્ણ છે.

૩. રસ—(પ્રિયપત્નીના સંબંધમાં) પ્રેમમધુર્ય. ૪. ત્વનમય—તુંમય, તું હું ના બેદ વિનાનો.

કે સોએ એક પણ મનુષ્ય પોતાની ફરજ તો શું પણ નિત્યકર્મ કે પોતાના જીવનની સાર્થ-
કતા પણ જાણતો નથી તેમ જ જાણવા પ્રયત્ન વા દરકાર કરવા પણ ઇચ્છતો નથી.
અથવા? શું શુદ્ધ જીવો છે? ગમે તેટલું પુણ્ય, સમજાવીને પુણ્ય. સમય આપીને તેનો વિચાર
જાણવા માગો તો પણ તેની શક્તિ શુન્ય હશે. દૃઢતા નથી તેથી બલિષ્ઠનો નિશ્ચય તો કરી
શકતો નથી; પણ સાધનદારનો વિચાર પણ કની શકતો નથી. શું જવાબ દે? શીખવ-
વામાં આવ્યું હોય કે કોઈદિ પણ સ્વમગજમાં ઉદ્ભવ્યું હોય ત્યારેકની? કદાચ કોઈ કહેવા
ધારશે તો એ હશે કે 'એમ એ. થયું,' પછી? તો કહેશે કે 'નામના મેળવશું-પ્રકળ
ક્રમાશું ને મોજ શોખ ભોગવશું.' કોઈ એમ પણ કહેશે કે 'મારો રસ્તો મને માલમ નથી.
જવાબ ત્યાં ખરું, જવાબ ત્યારે ખરું. સારાસાર તો ઉપરનો જાણે, હું તો સૌ જાણ છે એટલે
જાઉં છું; બાકી મને ખબર નથી; ત્યાં ગયા પછી (નોકરી કે શેઠાઈ) કરીશ તે હું સમ-
જતો કે કહી શકતો નથી, વિ. વિ.'

શું આ જીવનનો ઉદ્દેશ હશે? નહીં. જીવનું, ખાતું, પીતું ને મરવું? તેમાં નવું શું છે?
શું નહીં. ચિરસ્થાયી સુખની પ્રાપ્તિ તે જીવનનો ઉદ્દેશ નહીં? આ સુખ કેમ પ્રાપ્ત થાય?
ચિરસ્થાયી સુખ કેવું હોય? તેનું સ્વરૂપ શું હશે? જીવન સ્થિતિ વિદ્યાર્થીમય જેવી લાગે
છે. જીવન એ અભ્યાસ છે. અભ્યાસનો અન્તમાર ચિરસુખપ્રાપ્તિ જે સતત પ્રયત્નથી
મળે છે તે છે. ચિરસુખપ્રાપ્તિ એટલે સતત અભ્યાસથી એક એવા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કે જે
જ્ઞાનથી સુખ વા દુખ જણાય નહીં, સર્વ સુખમયજ લાગે, બાવ અભાવ થાય નહીં, હર્ષ
શોક હોય નહીં. આનો ચાર લાગણીશુન્ય નહીં, પણ લાગણી અસર કરે નહીં એ છે.
આવું જ્ઞાન તેજ પરમસુખની પ્રાપ્તિ, એજ જીવનનો ઉદ્દેશ, જે અખંડ ઉદયથી મેળવી શકાય
છે તે હોવો જોઈએ. આ જ્ઞાનના બાકતા, યોગી કે સંસારી થઈ શકે છે, તેજ સત્ય મહાત્મા
કહેવાય છે.

આ વાનમાં કંઈદસ આપો નહીં એટલે તે પડતું ચૂકી પત્રો તપાસવા લાગી. પ્રથમ
જે પત્ર દાથમાં આવ્યો તે હરિહરના કાકાએ લખેલો હતો. તેનો કંઈક સાર નીચે પ્રમાણે છે.
'તારા પિતા રત્ન આપે કદાચ, પણ મને અવકાશ નથી. તથા તે વાત મને નિરસ જેવી લાગે
છે, એટલે તેમાંહું તને કંઈ ઉપયોગી ચર્ચ પડું એ અશક્ય છે. હું પુરું મારું પોતાનું પણ સંભાળી
શકતો નથી. તને તે ધધી ગમતો નથી અને દવે બીજો ગમશે એ પણ શંકા છે. લાગ્યું
ભોગ-મા શિવાય છૂટકો નથી. જો આવી સમજણ હતી તો પ્રથમ પરવશો જ શું કરવા?
હું તને કંઈ સલાહ હાલ તરત આપી શકું એમ નથી. વિ.'

પત્ર પછવાડે હરિહરનાયે લખ્યું હતું કે—'સ્વાર્થઅંધ છે. પોતાઆડે પારકું ન જ
સુઝે. નિમાજ પડતાં મસીદ કોટે વગર એ શંકા લાગતી હોય એમ જણાય છે. પોતે છુટા
છે, પણ મને હજી ભોગાવલી કર્મની શીક્ષા આપે છે. યોગ્યાયોગ્ય વયના બાન વગર મારી
અગાઉની સમજ મને યાદ દેવાય છે. મતલબ કે હાલ મને ખરતો કરે છે, એમ કહીને
કે મોટા થા, કંઈ શક્તિ જણાશે તો પડખે રહીશ!'

બીજો પત્ર કોઈ મિત્રનો હતો. તેમાં લખ્યું હતું કે—'લમનો વિચય અધ્યયન કરવા જેવો છે.

તેનું છે? નહીં જ. દરેક પ્રાણીઓએ પોતાની રિયતિને ચોખ્ખા ધર્મ કરનારું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અત્યવશ્યક છે. આટલા માટે શ્રીમંતો ઉદ્ધારણાજી બોલે તો આશીર્વાદ રૂપ થઈ પડશે.’

બીજા પત્રો તપાસવા મૂકી દહને કીચોરીએ આ પત્ર તારવી લીધો. પોતાને નવો જન્મ થયો હોય એમ બાન થયું. આજે જ તેને જ્ઞાન પ્રિય થયું હોય એમ લાગ્યું. પત્રને શિક્ષક તુલ્ય સન્માનથી જોવા લાગી. પોતાના નૂતન જીવનપ્રવાહ તરફ વિચાર-સ્ફુરણા થઈ આવી. પોતાનું ભવિષ્ય નક્કી કરવા લાગી. ભવિષ્યનું ખરું બાન હવે જ થવા લાગ્યું. પતિપ્રેમનું ખરું બાન પણ આ પત્રે જ દરાવ્યું લાગ્યું. અવનતું જ્ઞાન પ્રબોધનાર આ પત્ર જીવનતુલ્ય નાણી સાચવી રાખીને બીજા બીજા સંકેલી લીધી. પોતાનો માર્ગ હવે તે નીહાળવા લાગી.

પોતાનું વિધવાદુઃખદર્શન તેણીએ ફક્ત પંદર દિવસમાં અનુભવ્યું. કાણે આવનારાં માણુમે નિષ્ણાન ઉડાવતાં અને વિધવાને આશ્વાસન અર્થે પ્રતિબોધ કરતાં અને રવ રિયતિનું બાન કરાવતાં. નિષ્ણાન જન્મતાં પરની દયા ખાનારાઓનું આ દાક્ષીણી કર્મ જ દુઃખદર્શન કરાવવાને બસ હતું. તે અરસામાં વિધવાએ સાંભળેલા-કાનપર આવેલાં વાક્યો જરા ઉપયોગી હોવાથી અહીં ઉતાર્યા છે.—‘અહીં? કહે છે કે કીચોરીનો પિતા મુધાના સમાજનો મુધારક સભાસદ હતો તેથી તેનું પુનર્લમ કરવાનું સંભાળાય છે, અને એટલા માટે તો હરિદ્વરાવનો દાંડો પાણી પણ કરવાનાં નહોતાં.’ ‘અરે, નાના, હજારોના દાંડા ખાધેલા એટલે ખવરાવવા દાંડો કરવા વગર કેમ ચાલે? હતો એમ ખરું કે મુધાનાવાળાઓને દાંડો નામ ગમતું નથી.’ ‘અરે પણ ત્યારે શું ફરી લમની વાત બોલી? જો એમ હોય તો આ વેરા સંખવતું જીના જમાનાવાળા ધરડાઓ શું કહી ગયા છે ખરા? ધીમે ધીમે-હમણા નહીં તો બે વર્ષ પણ આવડી નાની છોકરીને શું પડણાવ્યા વગર તે મુધાના સભાસદો રહેવાના હતા કે?’ ‘અરે બેન? નવલકથાકારો ધંધો જ લઈ બેસા છે, અને નવરાઓ એનું વાંચીને જીવાનીના જુરસાને લઈને ઉશ્કેરાઈ જ ગયા છે કે બસ મુધારો જ મુધારો. મુધારામાં શું? પુનર્લમ ને છૂટાછેડા. બધી જ નાતરિયા નાત, અને પતિપત્નીવ્રતધર્મ પર પાણી.’

સહજમાં અપમાન ગણી લેનારી શ્રીમંત પિતાની પુત્રી અને શ્રીમંત પુત્રવધૂ આ ઉશ્કેરાઈ જવાય એવા શબ્દો કર્ણગોચર થતાં જ મુંઝવા ને રોવા લાગી. રિયતિનું બાન કરાવનાર શબ્દોની આગેણી હજી તો પાશ્વેશમાં પહેલી પુણીની રાજ્યાત જેવી જ હતી. ‘જીવન સંપૂર્ણ થતાં સુધી વધ્યા વિધવાને શું આજ શરપાવ? આગાણીનું જીવન હમેશાં લંબાય છે અને અશ્વયજ્ઞતા (માતા પિતા બાઇ ભાંડુ તથા અસુર પક્ષ) દર જતાં જાય છે. અરે માંડુ જીવન ત્રીજે ભાગે પણ હજી વીત્યું નથી તો આજથી જ આ ખુસરી કેમ સહન થશે? હું દ્રવ્યથી સુખ મમજતી હતી; પણ મને તો આ દ્રવ્ય પણ સુખી કરી શકે એનું લાગતું નથી. અહા, મહારા સગા સગ્ગમ્મીઓના આચારવિચાર સાથે જ મારા આચારવિચાર વિષે પણ અત્યારથી જ સંશય લાવવામાં આવે છે, મને કાણુ સહાય આપશે? હિંદુ સંસારના કટપ્રાયઃ રીત્રાજથી મારી માતા કે સખી પણ મને સઘળે સમયે આશ્વાસન આપવા મને અપશુકનીયાળ ગણી મારી પાસે રહેશે નહિ. અરે. લમ ?

મને હવે એવું સુઝાડ કે જેથી ગમે તે (જાતનું) પ્રાણી એકલું રહીને પણ નિઃશ્વજનને કોઈ જડ આશ્રયથી ગમે તે એક જગ્યાએ પણ શાન્તિમાં રહી શકે. હું સુખ નથી ઇચ્છતી; પણ લોકદર્શનીયે ચડવાની ભારી દુઃખી સ્થિતિ દૂર થાય એવું શું કોઈ વિનિયતિય દૈવીતાન નહીં હોય કે જેના આશ્રયવડે હું જીવી શકું? અરે હું ન્હાની બાળ કેમ કાળ ગાળીશ?

દુઃખી બાળાને તે જ રાત્રીએ સ્વપ્ન આવ્યાં. કોઈ પુરુષો ન કરે અને ન વિચારે ન કંબામાં આવે તેવું તે વિધવા કિશોરીએ ક્યું. પિતા તુલ્ય સસરાનો રજા લખતે પોતાનાં સમગ્રાં ઘરેણાં-દ્રવ્યથી ખરે એક 'કી વર્કીમ કલાસ (મહત ઉદ્યોગશાળા)' એ લી. પતિના સંમહેલા ઘરેણાં તથા દ્રવ્યથી એક ધિવાસગાજ અને પ્રાર્થનામંદિર રચાયાં. પોતે ઉદ્યોગ-શાળામાં આગળી ન્હી કન્યા સ્ત્રી તથા વિધવા જે ઘેર રહી કરી શકે તેવાં કામો-ઉદ્યોગો તેમાં શીખવવામાં આવનાં, જેવાં કે ભરત, ચિત્ર, શીવણ, ગુંથણ, બાંધણી, ઓટલું, નર્સનું કામ, રસોઈ, વણકર વિં.

આ મહત કલાસમાં પોતે દરરોજ એક કલાક સ્ત્રીઉપયોગી વિષય પર ભાષણ આપતી, વિધવાસમાજમાં સર્વોપયોગી કાર્ય વિશે ચર્ચા કરતી અને પ્રાર્થનામંદિરમાં ધર્મવ્યાખ્યાનો ચર્ચા કરીશોરીના સમગ્રએ કીશોરીને મદદ કરવા માટે એક અનાયાસ અને ઉદ્યોગશાળાની દુકાન ખોલ્યાં. અનાયાસમાં નિરૂદ્ધમી લોકોને ઉદ્યમ અને શક્તિ દ્રવ્ય આપવામાં આવતાં અને બનાવેલી સ્ત્રીને સ્વદેશીને સહાય માટે આ શાળાની દુકાનમાં સરતી ક્રિમતે વેચવા મૂકવામાં આવતી. કીશોરી હવે વૃદ્ધ થવા આવી છે. ઉદ્યોગશાળાએ દુકાનમાં થતી પુષ્કળ ઉપજ તથા આવતી મદદવડે બીજી મહત કલાસો ઉધારી દેશ પર ઉપકાર કરી છે. સ્ત્રીઓ નિરૂદ્ધમીને ધિરાઈતાં અને ઉદ્યમને ન્હાતાં શીખી છે. સ્ત્રીઓ સ્વસુખ દુઃખ સ્થગનવાલાઓ છે. મરત વાંચનગૃહ કરતાં પણ ઉદ્યોગશાળાની ક્રિમત હમણાં દમણાં વધી ગઈ છે. નિરાશિનોતે મદદ આપવાને ખરો રસ્તો દ્રવ્યનો સુદુપયોગ અને તેથી થોડા સમયમાં જ દેશમાં થતો ફાયદો ઉગી નીકળે છે. એ શ્રીમન્તો સમજવા શીખ્યા છે. હવેથી જ્ઞાનદાન અને અનાયાસને માટે માગવા નીકળનાં પડતું નથી. હવેથી વિધવાઓ અવકાશના સમયે સુન્દરીસુભાષની વાંચક બહેનોને મહેર લેતો દ્રાવ્ય જાન આપે જ નય છે. જે સ્ત્રીઓને ધધા શોધ્યા પણ જડતા ન હોય તેઓને રસ્તાએ બનાવે છે અને પોકારીને કહે છે કે કરવાનું ધણું બાકી છે પણ આજસુરે તે જડતું નથી. કીશોરીનો સસરા આ કાર્યથી આજે પણ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં કાર્યશીલ-ઉદ્યમી અને એકસારિત છે. કિશોરી પોતાનો રસ્તો પોતે જ સ્વમેળે પામી શકી એ અહોભાગ્યથી ને પોતાને મગર ગણે છે. આપણે પણ વિંદના કોઈ દેવદેવીના કાર્યથી આ સ્વપ્ન ખડું પડે અને અનેક કીશોરી ઉત્પન્ન થાય એ જ પ્રાર્થનાની જરૂર છે.

આનંદશ્રમ.

દીવાળીમાં નગરચર્યા.

‘દીવાળી’ એ આનંદસૂચક શબ્દ છે અને દીવાળીના પ્રસંગમાં આનંદ અનુભવવાનું મન થાય એમાં કાંઈ નવાઈ છે ? ધનતેરશથી કાર્તિક સુદ પડવા સુધીના દિવસો દીવાળીમાં ગણાય છે દીવાળીના તહેવારમાં મિત્રો સાથે નગરચર્યા જોવાની ઉત્કંઠા થતાં દિવસ તેમ જ રાત્રીએ ગામમાં ફરવા માંડ્યું. પ્રથમ તો ‘ફટાકા’ વાળાની દુકાને જઈ ચાર ચાર પૈસા વાળા મહોટા ટેટાની બે પેટીથો લીધી, અને છોકા માટે ફટાકા, કોઠીથો, બપોરીયાં, પુલકણી રંગીન દીવાસળી, વાઘ, જલેથી વિગેરે મળી ચાર રૂપિયાનું દારખાનું લીધું. ‘આટલા બધા દારખાલાને શું કરશે’ એમ મહારા એક મિત્રે મદને પૂછ્યું ત્યાં ફટાકા વેચનાર મીમાં બોલી ઉઠ્યો “ અરે જાઓરે સાહેબ ? આ બહુ છે કે ! ફટાકા વેચી વેચીને ઘરડો થયો. શેઠી-યાઓને ત્યાં ત્રીસ ત્રીસ આળાસ આળાસ રૂપીયાનું ને ત્હમરા જેવાને ત્યાં દસ દસ રૂપીયાનું દારખાનું મહેં આપ્યું છે. ચાર રૂપીયાનો તો હમારે હીસાજ નહિ સાહેબ. આપને માટે વિભાવતી તેમ. સાચુ, જોડામાં વરશે દહાડે પંદર પંદર વીસ વીસ ખરચો પણ બચ્યાને માટે ચાર રૂપીયા ખરચતાં વિચાર કરો છો ? ” આ જવાબથી મદારે મિત્ર સુખ થઈ ગયો અને અમે ચાલવા માંડ્યું. “ એક એક હુમ ફટાકાની અને બમે પુલકણી આપીયે. ફટાકામાં નકામાં પૈસા નાંખી દેવા ? છોકરાં તો સહમજે નહિ. ” મહારા મિત્રના આ શબ્દોના ઉત્તરમાં એટલું જ કહ્યું કે—‘અર્થશાસ્ત્રના આંધારે આ પૈસો અનુત્પાદક (unproductive) માનતા હશે પરન્તુ હું એને ઉત્પાદક માનું છું. બાલકોને ન્હાનપણથી ગંબીર બનાવવાથી શરીર તથા મન વિકાસ પામતાં નથી. માટે આનંદ, રમત ગમતની જરૂર છે. ત્હમને જેવી સંગીતપાર્ટી, નાટક, તહેવું જ બાલકોને દારખાનું, રમતો છે. એ દ્વારા એમના શરીર અને મન આનંદથી વિકસે છે અને છવનગવહાર સારી રીતે ચલાવવા સક્ષમ થાય છે. કિયતિ અનુસાર આલો આનંદ આપવો એ પ્રત્યેક માણાપતી ફરજ છે. ત્હમને પૈસા બહુ બહાસા છે એટલે ? કેમ ? ” આમ વાતો કરતા આવતા હતા ત્યાં એક ખાંચામાંથી કાંઈક લટવાડ સંભળાઈ. ખાંચો ન્હાનો હતો અને રસ્તા ઉપર અવરજવર નહોતી. લગઈ સાંભળવાનું મન થતાં જરા ઉભા રહ્યા.

“ ત્હમારે તો આરે દહાડા સરખા. આજ દીવાળીને દહાડે પણ ધનમાં ન રહેવું. ”

‘તું સહમજે જ નહિ. દીવાળી નિમિત્તે આજ પાર્ટી છે. ગમત છે તે જવુંગે પડે. રાતના ખાર એક યરો. ’

“ ત્હમે ત્યાં ગમત કરો ને હમે અહીં ગોંધાઈ રહીયે. દીવાળીના દીવસોમાં ઘેર ગમત હોય કે બહાર. પછી કહેશે કે બાપડીઓ કેમ સુખી રહેતી નથી. ત્હમારે જવું હોય તો જાઓ. અમારું શું ચાહે ? ! ”

આ લહાડામાં કાંઈ અર્થ હતો. દીવાળી જેવા સુખ અવસરે સ્નેહાળ પત્ની પતિના સહવાસની જૂખી હોય, પતિ સાથે આનંદાલાપ કરવા ઉત્સુક હોય, એમાં શું આશ્ચર્ય ? પતિ.

પત્નીના ઉપરસૂચિત કલહ સાંભળી મહારો મિત્ર હસ્યો અને બોલ્યો “ શી દુનિયા છે ! અહિ પતિને રાખવા આજીજી થાય છે ત્યારે મહારા પડેશમાં પેલા ઉત્તમચંદને ત્યાં જાઉં જ છે. દીવાળી આવી છે તેથી ઘરમાં રોજ લ્હડાઈ થાય અને ‘ આ નેધએ છીએ ને પેલું નેધએ છીએ ’ એવા કંકાસથી તે મુંબાઈ જતો રહેવા ધારે છે; ને બાપડીના મનમાં છે કે ‘ નય તો ધર્મા રહ્યા. નિરાંતે ઉધાર લાવી આધર પીરા. પરણ્યા છે તે ઘણાથે રૂપીઆ આપશે. આપશે નહિ તો ક્યાં જશે ? ’ ”

બીજે દિવસે અમે પાછા સાંજના નિકળ્યા અમારા ઘરની બહાર ચકલું છે ત્યાં એ વાણીયાઓ ચોપડા લઈ એક ગૃહસ્થને ત્યાં યુગ્માયુમ કરતા હતા. લોક ભેગા થયા હતા. પૂછતાં ખબર પડી કે એક કાપડીયાનો ગુમાસ્તો હતો અને બીજો દાણાવાળો હતો અને દીવાળીને લીધે રૂપીઆની ઉધરાણી કરતો હતો. પેલો ગૃહસ્થ જેમ જેમ ધીરે ધીરે સહમ નવતો હતો તેમ તેમ આ વાણીયામાં જેર આવતું હતું. અમે પેલા ગૃહસ્થને કાંક ઓળખતા હતા તેથી તેની પાસે ગયા ને પૂછતાં જવાબ મળ્યો કે “ બાપડા આ બે જણા રૂપીઆ માગે છે તે વાત ખરી. મહિના ઉપર મહાગ એક મિત્રની સાથે એમની દુકાને ગયો હતો ત્યારે કેટલો કેટલો આગૃહ કરી-“ સાહેબ રૂપીઆને ટ્રાણુ પૂછે છે. ચારે વર્ષે આપનેને! ટ્રાણુ લહમારે ત્યાં ઉધરાણીએ આવે છે ’ એવા મીઠા મીઠા શબ્દો કહી માલ આપ્યો ને હવે જીવો. આપણે રહ્યા સરકારી નોકર. પહેલી પાંચ તારીખે રાજ. ને હાલમાં સવડ નથી માટે આવતો મહિને આવજો એમ કહ્યું એટલે ન બોલવાનું બોલે છે. ” માંડ માંડ લ્હડાઈ પતી, અને આ લ્હડાઈમાંથી સાર એટલો જ લીધો કે જતો દુઃખ ભોગવવું એ વાત ખરી, પણ સગા બાંધને ત્યાંથી પણ ઉધાર ન લેવું.

આજ કાળીચૈાદશની રાત્રી હોવાથી જતરમંતર સાંધતા હશે એવી વાતો ખરી છે કે ખોટી તે જોવા અમે એલીસબ્રોજ પુલ ઉપર રાતના અગીઆર વાગ્યા પછી ગયા. પૂલની પેલી બાજુ માણુકેશ્વર મહાદેવની જગ્યા છે અને ત્યાં આગલીયો હોવાથી પ્રેતરાત્રાન મનાય છે. નદી નિચાણમાં છે અને માણુકેશ્વર મહાદેવ ઉચાણમાં છે. મહાદેવની જગ્યાથી જોયું તો ઘોર અંધારી રાત જમી હતી. આથે દૂર સમર્પીના સ્મશાનમાં ચિતા સળગતી હતી તેના અજવાળામાં ચિતા ખોરનારા માણુસો વખતો વખત હાલતા દેખાતા હતા. એવામાં નદીમાં ટ્રાઈ ન્હાતું હોય એમ દેખાયું. ઝીણા દીવો શનસમાં બળતો હતો. એક કિનારા ઉપર ઉભો હતો અને બીજો બેખડની પાછળ ધીના દીવા, નાળીયેર, કંકુ, ચોખા, સોંદુર વિગેરેની સામગ્રી તૈયાર કરતો હતો. પાસે એક ડાંધલું પડ્યું હતું. નદીમાં ન્હાનાર ટાઢથી ધ્રુજતો પ્હાર આવ્યો, રેશમી મુગટો પહેર્યો અને બેખડ પાસે આવ્યો. અમે તો એ લોકો ન દેખે એમ આથે પૂલની તળેથી જોતા હતા. પાણીનું કુંડળું કરી પ્હેલા નાહવાને બેસાડ્યો, સીધુરનો સાથીઓ કર્યો, લીંબુ કાપ્યું, નાળીયેર ચૂસ્યું ને પેલા બે જણા શ્લોકો બજાવા મંડ્યા. શ્લોક કયા હતા તે બજાવાની જરૂર હોય તો નીચેના હતા.

અપાપાનાં કુલે જાતે મયિ પાપં ન વિંચતે ।

યા દેવી સર્વભૂતેષુ સુધારુપેણ સંસ્થિતા

નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમસ્તસ્યૈ નમોનમઃ ॥

મંત્ર શિખનારો તો આ શ્લોકની ધૂનમાં તક્કીન થયો હતો. આટલું થયા પછી ખીજા બેમાંથી એક પેલાને કહ્યું—“આ મળ્યા લે. આંખો મોં અને નમઃ શિવાયનો બે હજાર વાર જપ કર્યે. આંખો ઉઘાડીશ નહિ. ત્હારી પાસે કોઈનો પગરવ જણાય તો પણ ઉઘાડીશ નહિ એ તો જોગણીયો આવી પ્રસાદ ખાશે. પછી ઉઘાડજે, પહીક ન રાખીશ. અમે જાણીએ છીએ. બે હજાર જપ થયા પછી આવીશું. અમે અહીં રહીએ તો જોગણીયો ખાઈ જાય.” પેલો ધ્યાનથી જપ કરવા લાગ્યો અને પેલા બે જણ ડાઘલામાંથી થોડી બરશી મૂકી ડાઘલું લઈ માણુકેશ્વર મહાદેવના ઓટલા ઉપર જઈ તાલીઓ લેતા ઉગડવા લાગ્યા. જૂત પ્રેતને સાચુ સમજી દિવના જોળાજનને આવા કેટલા ફગતા હશે ત્હેનું આજે જાન થયું. આ હકીકત સ્વયં બનેલી છે અને એનો વિચાર કરતા અમે ધેર ગયા.

આજ દીવાળી હોવાથી સર્વે આનંદમાં હતા. માત્ર હમારા પડોશમાં એક કોશી માંદો હતો તેથી ત્હેનાં કુટુંબનાં માણુસો દિલગીર હતાં. કોશીના મરણ કરતાં દીવાળીની મોજ શોખ જાય એ પહીકે વધારે દીલગીર હતાં. બપોરે ખાંધાએ બહાર નીકળ્યા; રસ્તામાં સ્વદેશદિત પત્રની કોપી મળતાં સ્વદેશી વસ્તુ અને બેચક્રાટની વાતો ચાલી એટલામાં રહમેથી પાંચ સ્ત્રીઓનું ટોળું ભ્રમકભર કપડાં પહેરી આવતું દેખાયું. આ જોતાં જ મહારા મિત્રે કહ્યું “જેવું કે ? તે દિવસ બંગલગતી મીટીંગમાં મગનલાલ શેઠે દેશી માલ વાપરવાના સોગન ખાધા હતા ત્હેમનાં પત્ની પેલાં વચમાં દરીઆખ મોજાની સાડી પહેરી છે ને સાયકલની બંગડીયો પહેરી છે તે. સ્વદેશી માલનો પ્રચાર દિવસમાં કરવો હોય તો પુર્યો કરતાં સ્ત્રીઓએ માથે લેવું જોઈએ. જ્યાં મુધી સ્ત્રીએ કેળવાયેલી નથી અને સ્વદેશ, સ્વદેશી વસ્તુનું રહસ્ય સ્કમજી નથી ત્યાં મુધી તમે કદાપિ દેશની ઉન્નતિ કરી શકવાના નથી.” મારા મિત્રનું આ કહેવું યથાર્થ લાગ્યું, કારણ હમને રસ્તામાં જોટલી સ્ત્રીયો-કન્યાઓ મળી તેમના દરેકના શરીર ઉપર વિદ્યાવતી વસ્તુ સિવાય કંઈ નહોતું. માત્ર ઘરેણાં દેશી સોનીયે ઘડેલાં હતાં. સંધ્યા-કાળનો સમય થતો ગયો તેમ નવવધૂઓનાં ટોળાં સાસરે જતાં દેખાવા માંડ્યાં. હમે પણ ઘેર આવી ચોપડાપૂજન કરવાની તૈયારી કરી. ચોપડો તો રાખતા નથી કારણ હમારે દિવંદેશ એટલે તવંગર છે કે એ નોંધવાની કોણ માથાકુટ કરે. આજને માટે એક પૈસાનો ચોપડો લાવી-અમમ્લમ્લદી કાગળ ઉપર વિદ્યાવતી ચાહી વિદ્યાવતી લોકડર અને વિદ્યાવતી સ્કીલપેન (કારણ બચ્ચની કલમ ઘડતાં આવડતી નહોતી) થી ચોપડામાં જમે પાસે રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦ લખ્યા, જે કે ચોપડી લાવવાને પૈસો-મહારા મિત્ર પાસેથી લીધો હતો. જેમતેમ લક્ષ્મીપૂજન કર્યું, મેરમેરેયાં થયું, ને કાકાએ ફટકા ફોડ્યા. મહારો મિત્ર ને હું કીકાને લઈ દિવા જોવા ગયા. મીઠાઈવાળાની દુકાને દિવાઓ ક્યાં હતા-રમકડાં મૂક્યાં હતાં. -રસ્તામાં કોનોગ્રામ-અમેદોન ચાલતા હતા અને એક દેકાણે નાટકના મુંબજના રાગમાં હાંમેનીયમ-તબલા સાથે રામકથા પણ ચાલતી હતી. મીઠાઈવાળાની દુકાન કરતાં ખીડી-સીંગારેટ, ચાંદ-ગરમ-વાળાની દુકાને સાઈ લાઇટ (શિશની) હતું એટલું જ નહિ પણ લોકોનો જમાવ પંજુ સારો હતો. આનું કારણ પૂછતાં મહારામિત્રે જવાબ આપ્યો કે “દિવના લોકો ને ત્હેમાં જુવાનીઆઓ પરદેશી ખાંડની મીઠાઈ ખાઈ વિદ્યાવતી માલને ઉત્તેજન આપવા કરતાં દેશી-લાલણીયા ખીડી-દેશી તમાકુ-ગંગા-સ્વદેશી સીંગારેટ વાપરી છાતી બાળવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એ પણ આત્મ-ભોગ છે.” કીટસન લાઇટના દિવા હતા-એથી લાઇટ સાઈ

પડતું પરંતુ હાંડીયો ઢોડીયાં કે ગ્લાસના દિવાનો શાન્ત રમ્ય દેખાવ નજરે પડતો નહિ. દેશી ત્રણ શેરનું તેલ વાપરે એના કરતાં વિદેશી 'ગ્રાસતેલ' શું ખેાડું ?

દીગ જેમ્મ રામ-કથા સાંભળતા ઘરતરફ જવાનો વિચાર કર્યો ત્યાં ખાર વાગ્યા બહારે બેઠા ઉઠવું છે કરી ઘેર જતા હતા ત્યાં- 'અમાસની રાત્ર ને પડવેનું બહારું, સ-પરમે ઘડે સખડક-સખડક' સાંભળ્યું. અત્યારથી આ શું એમ મહારામિત્રે મળેને પૂછ્યું. મહે કહ્યું કે ખાર વાગ્યા એટલે ખીજો દિવસ થયો. બહુ દલીલ કરશે તો ખારે મહિના દલીલ કરવી પડશે.

રહવારે ચાર વાગ્યે ઉઠ્યો. મહારી આખી પોળ રોજ આઠ વાગ્યા સધી જાગતી નહોતી તે આજ તો ચાર વાગ્યાની ખજભણી ઉઠી હતી. હું નહાઈ ઈશ્વરસ્મરણ કરી લુગડાં પહેરતો હતો ત્યાં મહારી પડોસમાં કાંઈ વાતચિત થતી હતી. મહારા ઘરની મહેડીએથી-ભીત પાસે ઉભા રહેવાથી વાત સંભળાય એમ છે. પિતા-પુત્ર અને પુત્રવધુ એટલાં જ માણસ હતાં. પિતાએ કહ્યું-વાડીયા ! આજ ખેસતું વર્ષ છે તેથી તારા ભત્રીજા અને ભાણેજો આવશે માટે અત્યારના પહોરમાં ઘેર રહીશજ નહિ. હું પણ બહાર જતો રહું છું. ખાર વાગ્યે આવીશું. પછી ખાવાનું ચર્ચ રહેશે. કેમ સ્વીપાર્થ સપરાં બહોણી માગવા આવે તો કહેવું કે આ ફેરી શોક છે એટલે અપાય એમ નથી. " (વાડીયાનો એક મહિનાનો છોકરો જ મહિના ઉપરજ ગુજરી ગયો હતો.) આ યુક્તિ મળે પણ બરાબર ગમી. પણ તેનો અમલ કરવો કે કેમ તેનો વિચાર કર્યો ને અયોગ્ય લાગી. ઉપસી યુક્તિ અજમાવવા જેવી છે. મહારા વડિલ વર્ગને મળવા ગયો, મિત્રમંડળને મળવા ગયો ને ત્યાંથી ઘેર આવ્યો. તાબુતના દિવસે રાત્રે મીઠાંભાઈ જેમ ચાકીને લેાય ચર્ચ પડે છે તેમ ખેસતા વર્ષના રહવારનો ઉમંગ સાંજ પડતાં ક્ષીણ થયો ને સર્વ તિરસ લાગવા માંડ્યું. માત્ર બે ત્રણ ઠેકણે સંગીતપાર્શી નવા વર્ષ ખાતે નાટકમાં જવાનું ઇજન હતું. આપણે તો એકલા હતા માટે રખડ્યા પણ મહારા મિત્રે આવવાની ના કહી-કારણુ રાણીશ્રીએ ખેસતા વર્ષ જેવા શુભ દિવસે એકલાં રહેવા ચોખ્ખી ના પાડી હતી.

ખીજો દિવસ-એટલે ખીજના દિવસની રજા હતી. દિવાળી ગઈ ને હું તો મિત્ર સાથે માતાએ ગયો ત્યાં- 'આવજો ભાઈ ? માતાના અજકુટમાં નામ લખાવો ?' યુમ આવી. એવામાં એક કાઠીયાવાડી વૃદ્ધ માણસ દરસન કરી નીકળ્યો ને અજકુટ ખાતે નામ લખવાનું કહ્યું તે અભડી ઉઠ્યો. " હમણાં તો હવન ખાતે ઉપરાણું કર્યું હતું ને પાછો અજકુટ શેનો ? હમે તો આટલા મોટા થયા પણ માતા-મહાદેવનો અજકુટ તો સાંભળ્યો નથી. વિશનવ મંદિરોમાં અજકુટ હોય; બધાને ભેગા ચર્ચ પેસા ખાવા આમજ માણસની જુદા જાતી રહે છે." આ બોલની સાથેજ ટીપ કરનાર બોલી ઉઠ્યો, જાવ ભાઈ જાવ ! માતાજી વસે તો આપવાનું છે. "

અમે વાતો સાંભળવા ઉભા હતા. વાત પૂરી થઈ તે બૂટ પહેરવા ગયાં ત્યાં હમાન બહેનો બૂટ ગેપ ? ગઈ કાલ સહવારના પહોરમાં અમારા પડોશીની યુક્તિ જરા પસંદ પડી તેના બદલામાં અઢી રૂપીઆની ઉઠી અને ઘેર આવ્યા. મોઝી નવા બૂટ તૈયાર કરી આપે ત્યાં સધી દસ રૂપીઆની પાંચડી સાથે ઉધાડે ફરવાનું નક્કી કર્યું. હમારી દીવાળી તો ચર્ચ.

વિદ્યાકળા

(શ્રીલેખ.)

મર્યાનાં અથાણાં—રીત ૧

પાસેર ચણાનો લોટ લેવો. અને તેમાં એક રૂપીઆભાર મીઠું, ૫૫ રૂપીઆભાર હળદર અડધા રૂપીઆભાર ધાણાજીર નાંખવું. અને પછી તે લોટને પુષ્કળ તેલનું માંચુ દેવું. આ મશાકાને શેર લીલાં મર્યામાં ભરવો. તપેલામાં નવટાંક તેલને ખુબ ગરમ કરી તેમાં તૈયાર કરેલાં મર્યાં મુકી દેવાં. તપેલાતજે તાપ આછો રાખવો. મર્યાં બરાબર તળાય એટલે તપેલું ભોંય ઉતારી નાંખી, ઠરવા દેવાં. આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલાં મર્યાં ઘણાં સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. પણ તે તુરત ખાઈ જવાં જોઈએ, નહીંતો બગડી જાય છે.

રીત ૨.

શેર મર્યાના કટકા કરી નાંખવા, અને તેને પાણીમાં બાફી નાંખવા, ને બદામ એટલે પાણી કાઢી નાંખવું. પછી તે કટકાની અંદર ચપટી હોળ, ને થોડું મીઠું ભેળવી, ગરમ થયેલા તેલમાં નાંખી દેવા. થોડીવાર પછી બે રૂપીઆભાર આંબલીનો રસ, તથા અધોળ ગોળ અંદર નાંખવો. આ બધું એક રસ થાય, એટલે અધોળ સુકા ટોપરાનું ખમણુ અને રૂપીઆભાર ધાણાજીર નાંખવું. ને પછી તેને કલાકના ઠંડાચના વાસણમાં ભરી રાખવું. આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલાં મર્યાંને કટલાક લોટો “ પંચામૃત ” કહે છે. આ અથાણું પણ તુરત ખાઈ જવું જોઈએ, નહીંતો બગડી જાય છે.

રીત ૩.

અડધોશેર મીઠું, તથા નવટાંક હળદરને જોગા કરી દસશેર લીલાં મર્યાંની અંદર ભરવાં, અને તેને પારની અંદર નાંખવાં. તથા તેની જોડે થોડાં લીંચુમાં મીઠું ભરી તેને અંદર મુકી દેવાં. અને ચારવાર પારમાંનાં મર્યાં તથા લીંચુને તપાસતાં રહેવું. આ પ્રમાણે તૈયાર થયેલાં મર્યાં બાર મહીના સુધી સારાં રહી શકે છે. માત્ર તે પારને સ્વચ્છ હવામાં રાખવી, અને અજના સ્પર્શવાળા હાથ ન અડવા દેવા. કારણુ દરેક અથાણા, જળવાવાનો મુખ્ય આધાર સ્વચ્છતા છે.

આ મર્યાંની પારની અંદર આદુ, લીલી હળધર, આંબાહળધરના કટકા નાંખ્યા હોય તો તે ઘણા સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. તેમજ તૈયાર થયેલાં મર્યાંને ગોળ તથા રાષ્ટ્રમાં શીજીવાદી પણ તે અથાણું ખાવા લાયક થાય છે.

સૌ. સ્નેહલતા.

સ્વીકાર.

સંસ્કારમાં સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ; આનંદમાળા ભાગ ૨; પક્ષીસમાજ.

સ્વાગત મંદિર.

સ્વદેશકીર્તન:—અમદાવાદના સરતા સાહિલ મંડળ તરફથી અવલોકન માટે આ પુસ્તક મળ્યું છે. આપણા ગુજરાતમાં સ્વદેશનાં કાવ્યો નહોતાં એમ નહીં. રા. નર્મદાશંકર, હરિલાલ ધ્રુવે સ્વદેશ નિમિત્તે ઘણાં કાવ્યો કર્યા છે અને જૂનાં નાગરોદય તેમજ અન્ય માસિકોમાંથી મળી આવે એમ છે; પરંતુ એમના સમયમાં સ્વદેશ અને સ્વદેશીનાં આદોલનો થતાં નહોતાં અને એને પરિણામે એ કાવ્યો ખૂણામાં પડ્યાં હતાં. હાલ સ્વદેશી હીલચાલને પરીણામે સ્વદેશી કાવ્યોની કીમત વધી છે. તેવા પ્રસંગે સરતા સાહિલ મંડળે દેશની મ્હોટી સેવા બજાવી છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી. જૂના તેમજ નવા લેખકોનાં સ્વદેશકીર્તનને ઉત્તમ સંયત્ન કરવામાં આવ્યો છે અને એક આવૃત્તિ ખપી જવાથી ખીજી આવૃત્તિ કહાડવા પ્રયાસ થાય છે. વધારે આનંદની વાતતો એ છે કે આ પુસ્તકની કીમત માત્ર બેજ પૈસા રાખવામાં આવી છે. અંદર આવેલાં કાવ્યો ઉત્તમ અને બોધક છે. આ કાવ્યો આપણાં બાલકો વાંચે અને ઇશ્વરકૃપાએ હવે દેશાભિમાનની વૃત્તિ દેશમાં તીવ્ર થાય એજ મહેત્ત્વા પ્રકટ કર્તાઓની જાણાય છે. આવા જ દેશહિત કાર્યમાં સરતુ સાહિલમંડળ વિજય પામે એટલી ઇશ્વર પાસે યાચતા છે.

હિંદની હાલત:—કર્તા તરફથી અવલોકનારે મળેલું આ પુસ્તક વાંચી જોતાં અમને ઘણું આનંદ થાય છે. તે વિશેષ ભાગે પદ્યરૂપે પણ છેવટના ભાગમાં ગદ્યરૂપે રચાયેલું છે. વસ્તુસંકલના કાર્ષ્ઠ કાવ્યરૂપે ઘડાયેલી ભાગે છે. વિષય તદ્દન રાજકીય છે. આરંભમાં હિંદના દાદા (માનવંત દાદાભાઈ નવરોજી) એ હિંદની જુદીશાનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ નામદાર મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરીયા સમક્ષ નિવેદન કરવાથી તે દયાળુ અંતઃકરણની રાજ્યમાતાએ તેના દુઃખમાં દીલસોજી બતાવી લોડ રીપન જેવા ઉદાર વીરને તેની વેદના દૂર કરવાની આજ્ઞા કરી તેની પાસે મોકલ્યા. તેઓ આવી મહા રાગથી શેષ્યાવશ થઈ પડેલી હિંદની નાડી હાથમાં લઈ ચિકિત્સા કરવા માંડી, અને તેમ કરતાં તેને લાગુ પડેલા અનેક રાજકીય, સાંસારિક, ધાર્મિક, વ્યાપારિક-રોગો દુઃખી અને દીલસોજીભરેલા અંતઃકરણે પારખ્યા અને તેની રોગરોગે પ્રસરી રહેલી વેદનાઓ અને સંતાપો જોયા. અન્તે તેની સુધારણા અર્થે આવા વૈદોની તેમજ ભારતેશ્વરીની સલાહથી હિંદના પુત્રોએ નિરાશ હૃદયે પણ જોયે સ્વરે ઈંગ્લાંડેશ્વરની પ્રાર્થનાઓ કરવા માંડી; તે પુરી થઈ નહીં તેટલામાં ઈંગ્લાંડ પતિનો એક ભવ્ય સેવક પ્રવેશ કરી આમ છુપાટ કરવા માટે ધમકાવવા લાગ્યો, પરંતુ તેવામાં એક ખીજા ઉદાર વૃત્તિના સેવકે આવી તેને તત્સકારી કાઢ્યો, અને હિંદપુત્રોને આશ્વાસન આપ્યું. અતે તેની સુખાકારી માટે અનેક આગો દર્શાવી ભારતેશ્વરી દેવી અંતઃકર્તાન થયાં. પદ્યરૂપે ઘડાયેલી આ ઘટનામાં ઉચ્ચ કાવ્યશક્તિનું દર્શન ભાગ્યેજ થાય છે, ત્યાં કર્તા હૃદયના ઉભરાઓના ચિત્રની છાપ વાંચનારના ચિત્તપટ ઉપર સારી પાડી ચકે છે, અને દેશની હાલની હાલતનો તથા માર્ગનો ચિત્તાર સારો આપે છે.

વર્તમાનરંગ.

રાવલપોંડીના રેશન ઉપર એક હિંદુ અબલા ઉપર શુનંદેલો જૂલમ:-
 વિરાનવેલી નામની એક યુવાન હિંદુ અબલા ગયા જુલાઈ માસની સાતમી તારીખે સાર
 રમાં કલહ થવાથી પીપર જવા નીકળી. રાવલપોંડી રાત્રીના બાર વાગ્યાને સમારે આ
 પહોંચી. રેશન ઉપર સ્ત્રીઓ માટે રાખેલા વિભાગમાં તેને એકલી જોઈ ફાજલખાન નામનો પોર્ટ
 “ તાર આવ્યો છે, સાહેબ જોલાવે છે ” એમ કહી વેર્ટીગરમમાં લઈ ગયો. આસી, રેશ
 માસતર મુરે વેર્ટીગરમમાં આવી આ અબળા ઉપર બળાત્કાર કર્યો; સાર પછી પ્રાંતલખા
 પછુ એવો જ જૂલમ ગુમર્યો. આ પછી બાઇએ પોલીસને ફરીયાદ કરી. આના કેસ
 દુઃખદ પરિણામ આવ્યું છે તે વાંચી અમારી વાંચક બગિનીઓને ત્રાસ ઉપજવા વિન
 નહિ રહે. કેસ ચાલતાં આસી, રેશન માસતર મુરે “ આ બાઇ ચાલચલગતમાં શિથી
 હતી. ” એવું પુરવાર કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. મૂરની જૂલાની ઉપરથી જણાય છે કે તા
 આવવાની વાત તાંન જોટી હતી છે. એક દેશી અબળા મધ્યરાત્રીએ મુરેપીપર અને
 પછુ ઓશીસરને જોઈ કેટલી બીએ તે કોણ ન સમજ શકે એમ છે? નિર્દોષ માગણી ક
 તાં જ બાઇ ગબરાયેલી હોવી જોઈએ અને તહેને પરિણામે બળાત્કારનાં શારીરિક ચિન્હ
 ન હોવા સંભવે છે. પછુ તેથી મી. મૂર કાંઈપણ રીતે નિર્દોષ દૂર છે? ન્યાયમંદિરમાંએ
 મુરેપીપર અપરાધીને કેવી રીતે સાક્ષ્ય મળે છે તે હિંદના લોકને હવે અજણ્યું નથી
 મી. મુરને નિર્દોષ દાવવર્ગમાં આવ્યો છે, અને ઉલટું આ અબળા ઉપર કસક મૂકવામાં આવ
 છે. દાક્તરી તપસિના પરિણામે મૂર અપરાધી છે. માત્ર બળાત્કાર નથી તેટલું જ પુરવા
 કરવામાં આવ્યું છે. કોર્ટનો દાવ સાંભળી ગરીબ બીચારી વીરાનવેલી ગબરાઈ ગઈ અ
 નિર્દોષ ચરિત્રની હોવા છતાં આવેલા સંકટ અને નાસેથીને લીધે તહેણે આત્મધાત ક
 પોતાના જીવનનો અંત આણ્યો છે. શું નીચ ધંધો કરનાર આમ પોતાના જીવનનો છો
 લાવે ખરી? ઇંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં અબળા ઉપર આવા જૂલમ થાય તો પછી તહેમ
 કોણ બેસી? દેવી સ્વરૂપ મહારાણી વિકટોરીયાના મૃત્યુ પછી હિંદની અબળાની સંભા
 લેનાર કોઈ નથી? આપણાં ચહેનસાહબાનુ પોતાની સ્ત્રીગતને માટે કાંઈ નહિ કરે? હિં
 સંસારસુધારનાં મંડળ તરફથી, હિંદની હિંદુ, પારસી, મુસલમાન કેળવણેથી સ્ત્રીઓ તરફ
 આને માટે પોત્કાર ઉઠેવો જોઈએ અને મી. મૂર તથા ફાજલખાનને ચોગ્ય સાક્ષ્ય પહોંચ
 ડવા ચહેનસાહબાનુ સુધી આ ફરીયાદ લઈ જઈ જૂલમનો ભોગ મધ પડેલી વીરાનવેલી
 આત્માને સંતોષવો જોઈએ. કોઈપણ એંગ્લો ઇન્ડિઅનને મદદ કરવા એંગ્લો ઇન્ડિઅ
 એસોસીએશન નિરંતર તૈયાર રહે છે તો હિંદની આવા અબળાને સાહચ્ય કરવા શા મા
 સંસ્થાઓ ન થવી જોઈએ? જે દેશમાં સ્ત્રીઓનું રક્ષણ નથી થતું તે દેશમાં જનતિની આર
 રાખવી નહિ. વ્યભિચાર માટે અમારા મહાત્માઓએ દેહાંત દંડની શિક્ષા કરવાની છે. થ
 યુત્ લાલા લખપતરાયને કાંઈ દારણુ જણાવ્યા શિવાય, શ્રીયુત્ પાલને સોગન ન ખાવાં
 કારણે કેદ કર્યા. મી. મૂર અને ફાજલખાનનો ઉપત્રો શુન્દો ઓછી શિક્ષા પાત્ર હશે? હમાં
 કહેવું જોઈએ કે રાવલપોંડીનું રેશન આવી અબળાના સંરક્ષણનું સ્થાન યવાને બદલે જ
 બિચારનું સ્થાન થતું હોવું જોઈએ, નહિતો ફાજલખાન જેવાની અબળાને સાહેબ પાસે લ

જવાની હિંમત કેમ ચાલે? વાયક ભગિનીઓ! વીરતનવેલીએ કલાંકિત રહેવા કરતાં જીવનનો અંત લાવવામાં શ્રેષ્ઠ માન્ય છે. એના જીવનનો પડો પડો છે. પણ તેથી તેના આત્મા પ્રત્યે આપણી ફરજ અટકતી નથી. મી. મૂર અને કામલખાનને યોગ્ય શાસન જગત્વિયતા આપશે જ. પણ આવી ફેટલી અખગાઓ ભવિષ્યમાં સુસાદરીમાં બર્ધ—ત્રાસ અસ્ત યશે? એમનું સંરક્ષણ કરવું. એમના જીવનવ્યવહારમાં સરળતા કરી આપવી અને આવા નરાધમોને યોગ્ય નશીયત આપવી એ રાજ્યકર્તાનું જોડણું કાર્ય છે તેટલું જ હિંદવાસીનું છે.

સુરત સંસારસુધારા સમાજ:—ડીસેમ્બર માસના અન્તમાં સુરતમાં સંસારસુધારા સમાજની બેઠક યવાની છે. આ સંસ્થાના પ્રમુખ તરીકે જેમણે વિધાદાન, અનાથના રક્ષણાર્થે વિધવાઓની ઉત્તતિ કરવામાં તેમજ હિંદુ સંસારની ખોટી રૂઠી દૂર કરવા સતત નિરવધાર્ય રહી પ્રયત્ન કર્યો છે એવા રા. બા. લાલચંકર ઉમીયાચંકર પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. આ સંસ્થાના જનરલ સેક્રેટરી મી. એન. જી. ચંદ્રવરકરે નિયમાનુસાર ગૂંદી ગૂંદી સંસ્થાઓ ઉપર સકાર્યુલર પત્ર મોકલ્યો છે. સુરતની ક્રેન્ડર-સમાં નીચેના વિષયો ઉપર ચર્ચા યવાની છે.

(૧) સ્ત્રીકેળવણીની ઉત્તતિ અને પડદાપદ્ધતિનો નાશ.

૨ સમુદ્રયાન અને પરદેશગમન માટે સરળતા.

૩ લગ્નનું વય, ગણિતના પેટા વિભાગમાં લગ્ન વ્યવહાર, એક કરતાં વધારે સ્ત્રી કરવાનો પ્રતિબંધ કરવા વિગેરેના લગ્ન સંબંધી સુધારા.

૪ લગ્ન, કેળવણી અને એવાજ સાધનોથી વિધવાઓની સ્થિતિ સુધારવી. કેશવપનનો આલ બંધ કરવો.

૫ સગીર વયની કન્યાઓનું સંરક્ષણ.

૬ કોઈ પણ માદક પદાર્થોનો પ્રતિબંધ અને સામાજિક પવિત્રતા સાચવવી.

૭ પશ્ચાતાપ કરનાર પરધર્મમાં વટલી જનાર હિંદુઓને હિંદુ ધર્મમાં ફરીને સ્થાન આપવા સંબંધી.

૮ નીચ કોમની ઉત્તતિ.

ઉપરથી યાદી ઉપરથી જણાશે કે આઠ વિષયમાંથી—કેળવણી અને અનુભવના પ્રચાર—એક પણ વિષય બહુ વાદ્યસ્ત નથી. દેશની રાજકિય ઉત્તતિ ગમે તેટલી ચાપ પરનું જ્યાં સૂધી સામાજિક ઉત્તતિ નથી થઈ ત્યાં સુધી આપણો દેશ પૂરું કળાએ પહોંચે એવી ખાશા રાખવી અનુચિત છે. સામાજિક ઉત્તતિ કરવાનો મૂખ્ય પાયો સ્ત્રીકેળવણી છે. જો સ્ત્રીઓ કેળવાયેલી હશે, કેલવણીના લાભ સ્થમળતી હશે, વિધવાઓના દુઃખનો અનુભવ યશે, અનાથ બાળકોના આકન્દથી વિદિત યશે, દેશદેસના મનહાસ વાંચી સાર કઢાડી શકશે, કમનો ખરો હેતુ અંતઃકરણમાં દસાવી શકશે, વ્યસનનાં તુલ્ય પરિણામોનો વિચાર કરશે તો પાલી સંસ્થાઓનાં કામ વિનાવિશે વિજયી નિવડશે. અમર વિશ્વાસ છે કે દેશનાં હિત-
જે આ સંસ્થાને પૂર્ણરીતે વિજયી કરવા યત્ન કરશે. હુંજ નહિ પણ એકવા બે

દિવસ વ્યાખ્યાનો સાંભળી બેસી ન રહેતાં પોતાના જ કુટુંબમાં-સ્થિતિમાં વાસ્તવિક મુશ્કેલી પ્રસંગ આવે કરી અન્તરની લાગણી દર્શાવશે.

મેહોટી વંચની સ્ત્રીઓ માટે વર્ગ:—અમદાવાદની રા. બા. રણછોડલાલ છોટાલાલ કન્યાશાળામાં મેહોટી વંચની સ્ત્રીઓ માટે વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે. આ વર્ગમાં દી. બા. અંબાલાલ સાકરલાલે અર્થશાસ્ત્ર-ધરવ્યવસ્થા કરકસર ઉપર, પ્રો. શાહિ રસાયણશાસ્ત્ર વગેરે વિષય ઉપર અને ડૉ. ઝવેરભાઈએ વૈદક વિષય ઉપર, સરળ વ્યાખ્યાન આપવા ઇચ્છા દર્શાવી છે. આ ત્રણે સદ્ગૃહસ્થોને અવકાશ કહાડી દેશેદયના મુખ્યપાઠ્યરૂપ સ્ત્રીકેળવણીને મંગલ બૂત કરવા હિમંગ દર્શાવવા માટે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. આવા વર્ગ પ્રત્યેક કન્યાશાળામાં ઉઘાડવા જોઈએ એટલું જ નહિ પણ આપેલાં વ્યાખ્યાનો જેમ બને તેમ સરળ કરી તેનાં જુગ્ગ-ક્રીમતનાં પુસ્તકો તૈયાર કરાવી બહેનવાં અને વેચવાં જોઈએ. આ વર્ગનો લાભ આપણી સ્ત્રીઓ લેશે એવો એમને વિશ્વાસ છે. શાળાનો વખત આ વર્ગ માટે બપોરના બેઠાં ચાર સાંજવાની દમારી બકામથુ છે, જેથી ઘરકામથી પરવારી તમામ વર્ગની સ્ત્રીઓ આ વર્ગનો લાભ લઈ શકે. આ વર્ગ જે ઉદ્દેશ ઉઘાડવામાં આવ્યો છે તે ઉદ્દેશ પાર પડવાની એટલું જ નહિ પણ તેનું અનુકરણ સ્થળે સ્થળે થનું જોવાની ઉત્કંઠા રાખી અત્રે વિરમીએ છીએ.

મુખ્યંધુ, બાંધુસમાજ.

ગૃહધર્મ.

ગૃહિણીનો પ્રભાવ.

(એક ગ્રેન્થુએટ મિત્ર તરફથી મળેલું.)

ભગવતી રાણી વીક્ટોરીઆના સંબંધમાં એક લેખક એમ કહે છે કે તેના જેવો બીજો રાજ્ય કર્તા ઇંગ્લંડની ગાદી ઉપર ગયો નથી ને થવાનો પણ નથી. બ્રાહ્મભગથી, ધાતકી શક્તિના પ્રયોગથી, મેળવેલી સત્તાવાળા રોમન રોનશાહનું નામ રાત્રીને અંતે પડતી ઝાકળની માફક નાશ થઈ ગયું છે. આપણી "પ્રગ્મની માતા" ના હૃદયમાંથી ઉદ્ભવતા પવિત્ર પ્રેમના પ્રકાર આગળ અધારાની ઝંખીની માફક રોમના સીઝરોની સત્તા ક્યાં એ નાશ થઈ ગઈ. હજારો મનુષ્યોના રૂધિરથી બધાએલું, માત્ર બીતિના પ્રયોગથી સાચવી રાખેલું, રાજ્ય તે બીતિ આપનાર વ્યક્તિની સાથેજ નષ્ટ થઈ ગયું, ત્યારે આણી તરફ પવિત્ર અને ઉદાર દીલની રાણી વીક્ટોરીઆનો પ્રભાવ એટલો છે કે પોતાના રાજ્યમાંજ નહીં પણ સર્વ રાજ્યોમાં દરેક સ્ત્રીપુરુષ તેના તરફ હૃદય બાવનાથી, જુએ છે અને પોતાના માનસિક બળથી સર્વના ઉપર તે મહારાણીએ કાળના અપારાથી નાશ ન થાય તેની સત્તા બેસાડી છે. પોતાનાજ માનસિક તેમજ બુદ્ધિબળથી તેણે દેશ જીત્યા એટલુંજ નહીં પણ કેટલાક બેમ બરેલા પ્રચારોનો તેણે નાશ કર્યો છે. પોતે શુભામેને હંદગી પર્વતની-શુભામ-

ગીરીમાંથી મૂકત કરી તેમના સદ્ગને વાસ્તે આશીર્વાદ લીધા છે. સાસાંગિક સુધારામાં—
વિદ્યા-કળા-સર્વ શાસ્ત્રોના સંશોધનમાં તેની સત્તા આપણને નજરે પડે છે. જે રાજ્ય
કર્તાઓ-સત્તાધિકારીઓ માત્ર ઉપરનો ફવાળ અને મગફરી પ્રસંદ કરે છે તેમની નજરમાં
તો આપણી પવિત્ર મહારાણીએ કાંઈ જ કર્યું નથી. પરંતુ એક અગાધ નંદ્ર કામળ પ્રેમની
લાગણીથી પોતાના સર્વ દેશની પ્રજાના મન ઉપર, જે પ્રજાને તેના દર્શન કરવાને પણ લાભ
મળે ન હોય તેના મન ઉપર પણ, તેણે પ્રેમનું બંકિતભાવનું સામ્રાજ્ય મેળવ્યું છે. દગ-
લખાણથી, કનિષ્ઠ સ્વાર્થ બુદ્ધિથી, સત્તાનો ગેરઉપયોગ કરનાર તેમજ દેશના કલ્યાણ તરફ
ખીલકુલ બેદરકારીથી વર્તનાર રાજ્ય કર્તાઓએ પોતાની, રાજ્યકીર્તિને કલંક લગાડ્યું છે.
પરંતુ પૂજનીય મહારાણી આપણી વીકટોરીઆએ સર્વ પ્રસંગે જ્યાં જ્યાં પોતાનું પોતાપણું
ઇગ્લંડના રાજ્યતંત્રના બંધારણો પ્રમાણે બતાવવા પ્રસંગ આવ્યો છે ત્યારે પોતાની પ્રજાના
દીલમાં તેમના કલ્યાણને અબ્યુઝને અર્થેજ પોતાનો પ્રયાસ કર્યો છે અને સર્વ પ્રસંગે
પ્રજાની પૂજ્ય ભાવના પોતા તરફ એક સરખી રીતે દરેક વખતે જાળવી રાખી છે.

આપણા ઐતિહાસીક ઉદ્યમના વખતમાં જ્યારે કુંતી-દ્રોપદી-જેવી રાણીઓએ પોતાની
પ્રજામાં જેવી પ્રેમ અને બંકિતભાવના ઉત્પન્ન કરેલી તેવીજ ભાવના આ વખતમાં પણ
આપણી મહારાણી શ્રી વીકટોરીઆએ આપણા દીક્ષમાં ઉત્પન્ન કરેલી છે. દદાય દ્રોપદી-આ
પણજ દેશની પુત્રી હતી એટલે તેના તરફ જે ભાવના થાય તે સ્વાભાવીક છે. પણ હજારો
ગાઉને છેડે વસતી, પોતાના, ધર્મ-આચારથી ઘણે અંશે જુદી પડતી, પ્રજા ઉપર પણ જ્યારે
તેણે આટલી પ્રેમની સત્તા બેસાડેલી છે તે વધારે સ્તુતિ પાત્ર છે.

જે કે તે ગ્રેટબ્રિટન જેવા રાજ્યની અધિષ્ઠાત્રી હતી, તોપણ તેના સર્વ વ્યવહારમાં તે
એક સ્ત્રી-ગૃહિણી તરીકે રૂપે જણાઈ આવતી. સ્ત્રીમતીના સ્વભાવમાંજ એક એવી
ખુશી રહેલી છે, અને તે તેના ગુણને લીધે ખરેખરી રીતે એતાં પુરૂષ વર્ગથી તેમાં ચડી-
યાતી છે, જે એ છે કે પારકાના દીક્ષ ઉપર નિષ્કલંક પવિત્રતાથી, સદૃશિત તરફ પોતાના
સ્વાભાવિક આત્મબળથી, પોતાના ઉદાર દીલથી, સદૃશ્યતાથી, એક નિઃસ્વાર્થ પ્રેમની લાગણી
એવી રીતે ઉત્પન્ન કરે છે કે કડોર હૃદયના મનુષ્યોપર તે સ્વતંત્ર સામ્રાજ્ય મેળવે છે.

ખરેખર આ એક ઇશ્વરકૃતિનો ચમત્કાર છે. આ સર્વ ગુણ મહારાણી વીકટોરીઆમાં
સારી રીતે ખીલી રહ્યા હતા. પોતાની સર્વ પ્રજામાં પ્રેમની લાગણી ઉદ્ભવ કરનાર મહા
કૃપાળુ મહારાણી ગ્રેટબ્રિટનની ગાદી ઉપર બીજાજતાં છતાં પોતાના દેશનું આત્મબોગથો રક્ષણ
કરનાર ગરીબ સૈનીકની ઝુપડીમાં જઈ તેને વાસ્તે દીલસોજ દર્શાવતાં ખીલકુલ કચવાતી
નહી, અને તેની વીધવાને અને તેનાં નિયંધાર બાળખર્યાને સર્વ રીતે વિશ્રાંતીનું સ્થાન
યઈ પડતી હતી.

મહારાણી વીકટોરીઆના દર્શાંત ઉપરથી આપણે ઘણું શીખવાનું છે. એક કુટુંબ-
પોષક આર્થ સંસારની ગૃહિણીને તેનામાંથી ઘણા ઉચ્ચ ગુણો ગ્રહણ કરવાના છે. દોષત
તેમજ મોટી પદવી પ્રાપ્ત કરી, કુટુંબમાં ચંપાપરી રથાને બીજાજ; ફળથી લચી પડતા વક્ષની
આફક સર્વ જન તરફ, આશ્રિત જનો ઉપર, સમાન ભાવ, દયાર્ષિત, ઉદાર દીલ, સદૃશ્યતા
રાખી તેમના મન ઉપર સામ્રાજ્ય મેળવવાનું છે. મહર્ષિ ગોવર્ધનરામજીએ ગુણસુંદરીમાં

જે જે સદ્ગુણો ઉચ્ચાભિલાષો ને મનોરાજ્ય દર્શાવે છે તેમાંથી લવલેશ પણ સર્વ આર્થ સન્નારી ગૃહણ કરી શકે. બુદ્ધિના પ્રયોગમાં હરીદાર્ધ કરવામાં કદાચ ઉચ્ચ સ્થાન સદા રાખી ન શકાય. તે તો ઇશ્વરદત્ત છે. ત્યાં માત્ર આપણને બુદ્ધિસ કરેલી; બુદ્ધિને ખીલવવા માંજ આપણે ધર્મ સમાર્ધ જાય છે. પણ માનસીક કેળવણીથી પોતાના મનો રાજ્યમાં જે શ્રેષ્ઠ સ્થાન મેળવવા માગતા હોઈએ તે મેળવી શકાય અને સર્વ કાળ સુધી સાચવી પણ શકાય.

મોટા કુટુંબોમાં આ સત્તા બતાવવાનો પ્રસંગ હરઘડી આવે છે, બરફે તેનો ખાસ ખાંપ પડે છે. પોતાના અંગનાંજ સગાં સ્નેહી ઉપરાંત બીજા ઘણા આપણા સંબંધમાં આવે છે જેમની સંગાથે માત્ર વ્યવહારના નિયમોથીજ સરળ રીતે વર્તન થઈ શકે, તેમનામાં નિઃસ્વાર્થ પ્રેમનું બાન કરાવવું એ એક કુટુંબપોષક સ્ત્રીનું પ્રથમ કાર્ય છે.

પોતાના આશ્રિત ચાકર ઉપર પોતાની સત્તા બેસાડવાને પોતાનીજ બુદ્ધિનો ખાસ ખાંપ પડે છે. પુરુષવર્ગ કરતાં પણ કુટુંબની અધિષ્ઠાત્રી તરીકે પોતાની અસર વધારે કરવી પડે છે. સર્વ રીતે સ્ત્રી કુટુંબનાં વ્યવહારમાં પુરુષના કરતાં શ્રેષ્ઠસ્થાનેજ છે. ખરે જોતાં કુટુંબના રાજ્યમાં તો તેજ અધિષ્ઠાત્રી છે. આવા પ્રસંગે પોતાના તરફ સર્વ આસપાસના મંડળને પોતાનામાં વિશ્વાસ બેસાડરાવવો. જુદા જુદા સ્વભાવના માણસોમાં પોતાના તરફ એક સરખી રીતની પૂજ્ય ભાવના ઉદ્ભવ કરાવવી અને તે નાશ ન પામે તેની રીતે જાળવી રાખવી, - આ રાજ્યતંત્રમાં જે કુશળતા જોઈએ છે તે માત્ર સ્ત્રીનીજ જોઈએ છે. તેમાં પુરુષવર્ગ નકામો છે કહીએ તો ચાલે. સ્ત્રીનામાં મોટામાં મોટા ગુણ-ઉદાર દીક્ષ ને સર્વ તરફ સમાન દૃષ્ટી રાખવી-એજ છે. જેમ પોતે કામળ સ્વભાવની હોય છે તેમ કટલીક નીચ વાસનાઓ, જેવી કે ઇર્ષ્યા, તે તેને અસર કરી જાય છે. તે સ્ત્રીની નીર્મળતા નહી પણ કામળતા બતાવે છે. ગુણાળના પુષ્પને હાથેથી મચળવાથી તેની સ્વચ્છતા કદાચ જાય છે તેમાં ગુણાળનો દોષ કેમ કદાચ ? જે અઘોરીક મુગધિથી તે શ્રમિત જનને આશ્વાસન આપે છે, કોર હવામાંથી આવેલા જનને માત્ર પોતાની વાસનાઓજ વિશ્રાંતિ આપી શ્રમિત જનને સર્વ રીતે પ્રદુહીત કરી નાખે છે, તેમજ પવિત્ર સન્નારી વ્યવહારના કોર માર્ગથી શ્રમિત યએલા પુરુષને વિશ્રાંતિ આપી જે પુનઃ સજીવનતા પેદા કરે છે, તે ખરેખર પોતાના ઉપર ઇશ્વરની કૃપાનો ચમત્કાર બતાવી આપે છે. કુટુંબપોષક ગૃહિણીને માત્ર જોઈએજ ગમે તેવા હાથમાત્રના સહવાસના પુરુષનામાં જ્યારે ઉચ્ચ લાવના થાય ત્યારે તે ગૃહિણીની મનોબળની કેળવણી ખરેખર થઈ કહેવાય. સર્વ જનને તેનામાં વિશ્વાસ ખેંસે ત્યારે તેનામાં પોતાનું સ્ત્રીપણું છે ને ત્યારેજ પોતે પોતાના જન્મથી ઇશ્વરની પોતાના ઉપરની કૃપાનું તાદૃશ્ય દર્શન આપી શકે. નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ, સમાન દૃષ્ટી, ઉદાર દીક્ષ, તેમજ કનિષ્ઠજનને પોતાના જગથીજ વશ કરી નાખવાની સત્તા મેળવવી તે સ્ત્રી કેળવણીનું એક લક્ષણ છે.

આપણી જોડે સંબંધમાં આપનાર સર્વ જન સરખા સ્વભાવનાં હોતાં નથી. પોતાના પાપને લીધે કટલાંકનામાં તો બુદ્ધિનું પ્રબળ બીલકુંલ હોતુંજ નથી. તેમજ વિવેક બુદ્ધિનો પણ અંશ હોતો નથી. આ ઉપર આપણી અસર કરવાની હોય છે. આપણે તેના કરતાં કાંઈ ઉચ્ચ અને તેની જગલી વર્તણૂકની કાંઈ ગણતરી

કંવાનીજ નથી પણ તેના શ્રેય તરફજ આપણે ધર્મ આપણે બતાવવાનો છે આને પ્રસન્નજ બુધિબળ ચાલાકીથી વાપરવાનું છે ને આવા વ્યવહારમાજ પોતે જાણાવી આપનારું છે કે પોતે કેટલો આત્મભોગ આપી શકે છે આ આત્મભોગમાજ સર્વ ધર્મ સમાઈ રહેલો છે, 'અહાલુ અને મહેલુ' નું કઠોર વત કરવાનું છે, ને તેજ દેખવણીનું ચિન્હ છે

મહા કૃપાળુ નિયતાનાય આપણા કલ્યાણને અથ આપણી અધોગતિમાથી તારવાને અથ પ્રભુ પોતાની શ્રેયકૃતિમા આ સુણોનો અથ મૂખી તેને સર્વ પ્રમરે પ્રવૃથ્ત કરી પ્રકાશમાન કરે આપણા દેશને પોતાના પુગણીક ઉચ્ચરચાન તરફ દોરે, તેની માગી અતઃપ્રભુ પૂર્વક પવિત્ર પ્રાર્થના છે, ને જ્ઞે માગી પ્રાર્થના શુદ્ધ હૃદયની ને ઉચ્ચગામી હશે તો કૃપાળુ જગદીશ માગી પ્રાર્થનાને દાદ દેશે એવી માગી આશા છે "કઈ લાખો નિરાશામા અમર આશા છુપાઈ છે" અસ્તુ

સમયતરંગ.

હીમેચ્છા માસના અતમા મુરત ખાતે બરાતારી ઇન્ડીઅન નેશનલ કોએસની સાથે મહિલાપતિદ પથુ બાવાની છે

ભાગત ઇન્ડિયન્સ કંપનીએ શ્રીએનો વિગો ઉતારવાનું કામ શરૂ કર્યું છે.

હૈદરાબાદ ખાતે એ વાણિયજો ગઇ તા ૧૧ મીએ ડેરેસીન તેનમા પોતાના કપડા બોળી આગ લગાગી આપવાત કર્યો હતો એનો એક છોકરો જાપાનમા છે અને બીજો છોકરો ઇંગ્લાંડ છે પુન વિરોગ ન સહન ચલાથી પુત્રોને બોલાવવા માટે આ પગલુ બંદુ હતું પરંતુ પુત્રો મરે તે પહેલા મૃત્યુ પામી હતી

મેડેમ આનમાની નામની પ્રખ્યાત ગાયનકાર યુરોપીય બાલુ મુખ્યાલમા આવી છે

ઓન. મર ફિરોજશાહના પત્ની યુગ્ગરી ગયા છે મરનાર મજારી જામેજમશેદપત્રના અધિપતિ મી. બર્જાનના બહેન ચતા હતા

ઇન્ટરમીડીએટ સાયન્સની પરીક્ષામા જરણાનુ બમનજ એન્જનીઅર નામના પારસી બાવા પામ પડયા છે

ટૂનીની કોલેજ લડન તરફથી મુખ્યાલમા લેવામા આવેલી સંગીતની પરીક્ષામા પચીસ પારસી બાળાઓ પમાર થઇ છે

જાહેર ખપ્પર

પરદેશના રહેનરાઓને પ્રેસમાં છપાવવાની, પ્રુદ્ધ જોવાની, વિગેરેની મિથ્યાકૃત કૃતિઓની ગતિ નથી અથવા તે તેમ કરવાનો અનુભવ અને અનકાશ ન હોવાથી વિચારમાં પડવાનો વખત આવે છે આદલાજ માટે ઈંગ્લેન્ડ, મરુદ્ધ વિગેરેના બાપા તરફથી આપવા, સસ્તા દરેથી છપાવી આપવા અને હાઈપ્રેસ તરફથી આપ્યા વિના પુસ્તકો મામિકો વિગેરે યોગ્ય કમિશન લઈ તૈયાર કરી મોકલી આપીએ છીએ વિશેષ માહિતી માટેનીએને કિરનામે લખવું

રાવપુર
અમદાવાદ

લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દીવેટિયા
બી એ

આ પત્રના અહીંને માટે ખાસ લાભ ટ ખ સાથે ફક્ત ૦-૧-૦
રા. સુમિત્ર કૃત.

અલ્પજ્ઞાન્યોતિ.

સ્ત્રી ઊપયોગી એક ઉત્તમ રસિક નવલકથા.

ઉચ્ચ પચાસ રતલી કાગળમાં કીમત રૂ ૧-૮-૦

સુદરી સુખોદના ગ્રાહકોને ટ ખ સાથે. ૦-૯-૦

મળવાનું ઠેકાણું—મંત્રી બન્ધુસમાજ સુદરીસુખોદ ઓફિસ અમદાવાદ.

ગુજરાતના કવિઓ.

અને

તેમની કવિતા.

(મુબાઈની હિન્દુ સુનિવન કલબ તરફથી અપાવકું બાપજી

કર્તા—મનમુખરામ કૃષ્ણમુખરામ મહેતા

બી એ, એલ એલ. બી

દામકાર્ટ વડીલ.

કિંમત રૂ ૦-૪-૦

મળવાનું ઠેકાણું—કર્તા પાસેથી.

ગીરગામ મેકરોડ, એમિની વાડી પાસે મુબાઈ.

સુન્દરી સુખોદના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપહૃતકુસુદઃ—કર્તા પ્ર. ક. દુવઃ—એક રસમય વાર્તા; કિંમત રૂ. ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી; મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશામન—આ માસિકનો કોઈ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને “શોકશામન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) તુ પુરતક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

ધોગિની—સુન્દરી સુખોદની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦. ટપાલ ખર્ચ. ૦—૧—૦

કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦

નહુને શીખામણ—કર્તા રવિશંકર અંબરીયા, કિ. રૂ. ૧ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

અલક્ષ્યજ્યોતિ—કર્તા સુમિત્ર કિં. ૧—૮—૦ ગ્રાહકને ૦—૮—૦ ટ. ખ. જુદું.

મૃદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિં. ૦—૮—૦ નવા ગ્રાહકો ૦—૬—૦

સુન્દરી સુખોદની પાછલી ફાઈલો.

૧ લા તથા ત્રીજા વર્ષની ફાઈલોના ઘણા ખરા અંકો હવે ખપી ગયા છે. માત્ર ૧ લા વર્ષના ૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ મા અંકની, તથા ત્રીજા વર્ષના ૬-૮-૯ અંકની ઘણી યોડી નકલો રહેલી છે. માટે જે ગ્રાહકોને ચોતાની ફાઈલો માંના તે અંકો ખુટતા હોય તેમણે તાઠીદે અમારી પાસેથી મંગાવી લેવા. નહીં તો પછીથી મળી શકશે નહીં. આવી દરેક નકલની કિંમત ટપાલખર્ચ સાથે રૂ. ૦—૧—૩ પડશે. બીજા વર્ષની ફાઈલ હવે શીલીકમાં નથી.

ચોથા વર્ષની આખી ફાઈલ રૂ. ૧—૪—૦ ભેટ સાથે.

લવાજમ તથા સર્વ બાબતના પત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રી, અધુસમાજ.

સુન્દરી સુખોદ જોશીસ—અમદાવાદ.

આ ઉપરાંત આ પત્ર વિશે વધારે માહિતી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી પણ મળશે.

રા. લોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દિવટિયા, બી. એ., લાલવાની પોળ, અમદાવાદ.

રા. ડાહ્યાભાઈ લક્ષ્મણ ગુજરાતી પંચ જોડિસ. અમદાવાદ.

રા. શંકરરાય અમૃતરાય વાણેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ

રા. કૃષ્ણલાલ હરગોવિંદાસ પડીત. ઇન્ડિયન રૂપીયાબેન્ક, કલકત્તા

ધો અમદાવાદ યુનીયન પ્રીન્ટિંગ પ્રેસ કંપની લીમીટેડ.

સુન્દરી સુબોધ.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, નવા પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વોમે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પ્રસ્તુત ૫	સપાત.	{ ઈ. સ. ૧૯૦૭: ૧૬ સેપ્ટેમ્બર.
અંક ૪	બન્ધુમમાળા.	{ વિ. સ. ૧૯૬૪: માર્ગશિર્ષ.
	વિષયસૂચન	
વિષયવિભાગ	કેપક	પૃષ્ઠ
જ્ઞાનસુગન્ધ		૭૩
કાવ્યકુંડલ.		
પુરાણ દીક્ષા સ્વરૂપ	રા. મૂળજી દુર્લભજી	૭૪
અખિને મોર્ગેટરન	રા. સ્નેહબોધિતિ.	૭૫
વાર્તાલહરી.		
મનચગાતો કેયરોટમા નમા	રા. મુખન્ધ	૭૬
તૃહધર્મ.		
પત્નીવ્રત .	રા. અનિલ	૮૪
રમણિમણિમાળા.		
ઉત્ત	ગ. ચિદ્વિતાસી.	૮૬
વિવિધવિદ્યાર.		
સીતેષ		
કન્યાશાળાઓમાં પાઠશાસ્ત્ર		૯૨
સીખવવાની જરૂરીયાત	મીમીસ કૃષ્ણગૌરી.	
વર્તમાનરંગ.	રા. મુમિન્	૯૪
સમયતરંગ.		૯૬

લવાજમની પ્હોંચ.

પાંચમા વર્ષ પટે.

૭૬ નં. ૮૯૭ સો. મંગાગૌરી	નડીયાદ	૧-૪-૦
૭૭ „ ૮૯૮ રા નાગરજી જીવજીજી	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૭૮ „ ૮૯૯ જ્ઞેન ધનગવરી	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૭૯ „ ૯૦૦ મીસીસ એચ. વી ત્રીવેદી	બાવનગર	૧-૪-૦
૮૦ „ ૯૦૧ રા. મણીનાંલ અબાગમ	ધાટકુપર	૧-૪-૦
૮૧ „ ૯૦૨ રા. ધરમદાસ ભગવાનદાસ	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૮૨ „ ૧૭૦ લોર્ડ રે લાન્ચેરી	ખસાત	૧-૩-૦

ચોથા વર્ષ પટે.

૪૪૫ નં. ૨૧૧ રા. બાલાભાઈ કેસરીસીધ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૬ „ ૪૪ રા જનુભાઈ અચંતવાલ બી એ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૪૭ „ ૩૮૫ શેઠ મણીભાઈ સાંકળાભાઈ	નડીયાદ	૧-૪-૦
૪૪૮ „ ૧૩૪ રા. મોહનલાલ ખેમચંદ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૪૯ „ ૨૪ ડો કેશવરાવ બાગરાવ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૦ „ ૪૮૬ રા. સાકરલાલ બુલાખીભાઈ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૧ „ ૮૮૪ રા. પુરુષોત્તમ ડી એસર	મુંબાઈ	૧-૪-૦
૪૫૨ „ ૯૧ રા. હારકાદાસ જીડડસી	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૩ „ ૨૮૬ રા હીરાલાલ રતનચંકર	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૪ „ ૮૯૨ રા છોટાલાલ હરીલાલ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૫ „ ૪૬૯ રા દુર્ગમરામ જોષીલાલ	અમદાવાદ	૧-૪-૦
૪૫૬ „ ૯૦૧ રા મણીલાલ અબારામ	ધાટકુપર	૧-૦-૦

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવવંશચાહાર સાક્ષર વિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાજદોષા મ્હોંએ તેા
 “શ્રીયો પ રિત યાય, રસજ યાય, કુટુંબચોપક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબજનન્ધનમામાથી તેઓ મુખ સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ધમ્મણો અને પેણીમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા દયા ! કરવા
 “સક્તિમતી અને હસાહિની અને, કુટુંબના બાલક વડેને ચોરણ અને શક્તિ આપે અને વૃક્ષ વનોની
 “મધ્યાલુ વાસનાઓ વૃક્ષ રે,” પતિમતિ રાચણ મર્ધ પતિયુ છતન નતન એ અને તેના આત્મ
 વિદ્યામોની ઉભિયોમા પોતાના દુઃખતરંગ બેગવી ના મનુષ્યજીવનને દિવસામય રી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી રિતો સપૂર્ણ રિત્તારથી પ્રસાર —એક આર્થ સુન્દરીઓના
 છતનની સફળતા છે “શ્રીનિતા શ્રદ્ધ નથી, શ્રદ્ધનિતા પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના ગમ્ય નથી
 “શ્રીની ઉત્તતિવિના દેગની ઉત્તતિ અશય છે”

વર્ષ ૫ મુ] ઈ. સ. ૧૯૮૭ (ઉમેશ્વર—માગેશીર્ષ વિ. સ. ૧૯૬૪, [અંક ૪ થો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પુત્રિ કાર્તિકલા ! આજનો ઉપદેશ મુરખ કરીને ત્હારે અને અન્ય જનોં ઈચ્છા હોય તેને
 માટે છે, તુ આટલાં વર્ષ અમારી પાસે રહી, રહી મ્હોટી થઈ ન તને સુશિક્ષણ મળ્યું,
 તેનો સદુપયોગ કર્યાનો, તેનો સાર્થક કર્યાનો, સમય હવે પાસે આવ્યો છે તુ દપતી ધર્મમા
 પ્રવીણ છતાં, કેટલાક વ્યવહાર વચન કહેત્રા જોઈએ ધારી કહુ છુ પ્રથમ તો તારુ વર્તન
 એવું ઉત્તત રાખજે, કે તુ જગત્ના એક ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત રૂપ ગણાય તારા પતિના આજ્ઞાને શિ-
 રસા વન્દન કરજે, અને કદી પણ સ્હામો ઉત્તર ન આપીશ, તારા પતિ તરફ માનની લા
 ગણીથી જોજે, અને કદી પણ પના પિરુદ્ધ કોઈને મુખે ન બોલીશ, જન સમાજમા, તારા
 પતિથી સુન્દર, આકર્ષક, અને મનોહર પુરુષો તારી નજરે પડશે પણ એમના સત્રધમા વિચાર
 સરખો ન કરીશ, કારણ સૂત્રિમા ઈશ્વરે દપતી વ્રાત્રી હાથ ધોઈ નાલ્યા છે, ને મર્પાદા મૂકો
 હદ કરી છે આપણે મનુષ્યો અપૂર્ણ ઊંચ, પણ બેટલે દરજે આપણે પૂર્ણ થવાને યત્ન કરીએ
 તેટલે દરજે પ્રભુની સમીપ જઈએ છીએ માટે તુ પૂર્ણ, અને ઉત્તમ પ્રકારની સતી બનજે
 પરમેશ્વરનો રાજજે, અને પતિને પરમેશ્વર સમાન ગણી સતત

કેલવળી લીધી છે. તું સપ્તપદીના અર્થ સ્થમને છે, તું વિદુષી છે, છતાં આટલું કહેવાની જરૂર પડે છે. કારણ દુનિયાનો પવન જૂદો છે. છેવટમાં, ઇટલુંજ કહેવાનું કે તું શાન્તિ છો-
ડીશ નહિ, તું તારી પ્રકૃતિ અભિમાની અગર રીસાલ રાલીશ નહિ અને ઇટલું દદ રાલમે કે
તું સત્તમ નિયમો તારા પોતાના હિતને માટે જ પાલે છે, અને એ પાલવામાં તું કોઈપણ રી-
તનું અભિમાન રાલીશ નહિ.”

કર્પિજલા.

કાવ્યકુંજ.

પુરાણ દીક્ષાનું નવ સ્વરૂપ.

હું નવા યુગની ભેગણ બાઈ!

કુલ હું નવ ચુંદું.

મહે ધાર્યો નવલો ભેખ છે બાઈ!

કુલ હું નવ ચુંદું.

મહે અમૃત વારી ચાખ્યાં બાઈ!

કુલ હું નવ ચુંદું.

મહે પ્રેમ ખ્યાલો પીધો બાઈ!

કુલ હું નવ ચુંદું.

મહારૂં ધાયલ થયું છે હૈયું બાઈ!

કુલ હું નવ ચુંદું.

ભેખ ધર્યો ભિક્ષા નવ માથું, તૃપ્ત જન્યું છે મનકું રે;

તૃપ્ત થાને સહુનાં મનડાં, પૂર્ણ કલા સમ ખીલો.

ભિક્ષા નવ માથું. હું નવા યુગની.

કળી ખીલી ને પુષ્પ ઉઘડ્યું, હસવા રમવા રેને રે;

રસ સીંચેને હોય કલા તો, નહિં તો છેટાં રહેજે.

ભિક્ષા નવ માથું. હું નવા યુગની.

સ્પર્શું નહિં રસ કળી ખીલવું, નવા યુગની માલણ હું;

સ્પર્શે નહિં ઠેા મુજને જહેની. છેટી રહી રસ છાંડું.

ભિક્ષા નવ માથું. હું નવા યુગની.

મૂલજી દુર્લભજી વેદ.

સખિને માર્ગદર્શન:

સખિ ! જો કંઈ આપડેણે રહ્યું,
પ્રભુયાત્મક તેજ એ લસ્ય;
સખિ ! એ લસી વિલસે યદા,
રસિકો વિહરે--રમે તદા.

વિભુતિ વિભુ તાતની વહે;
સુરરાજની, સુરતા રહે;
આત્મા સ્વર્ગીય ત્હાં રમે;
રસિકો સહુ તેજ એ નમે.

સખિ ! આ સહુ વિન્ધની કલા,
બનશે અનુકૂળ પ્રતિ કદા;
પણ દૃષ્ટિ સચોટ ત્હાં હશે,
નિજ બોધજ માર્ગ બોલશે.

સખિ ! દૃષ્ટિ અમી ભરી કરો,
સખિ ! વર્તન પ્રેમી આકરો
નહિ પંથ, નહિ કશું નકી,
નહિ રનેહનું બંધને કદી.

મળશે વિષ્ણુ યત્ન સહુ મુખો,
ટળશે સહુ શુભ બંધનો;
જગને કંઈ દેખશે નવું,
જગમાં કંઈ પામશે નવું.

“ કરજો હજ ઉર્ધ્વ ગામિની,
સહજે સહુ વેદના તહિં. ”

મળશે સહુ ઇષ્ટ તો નવું,

ઉર ચિન્ત્યુ તહિં સર્વ લાધવું.

સખિ ! જીવન ઉચ્ચ તો થશે,

સખિ ! પામરતાય રહો જશે;

બનશે જગ આ સહુ નવું.

તુજ સંગે હૂંચ એ અનુભવું.

રનેહજ્યોતિ,

વાર્તાલહરી.

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા.

એક પિતા પરમેશ્વર બહુ આપણો;
નિકટ સર્ગોઓ સમજો બાઈ બહેનજો !
નીકા ન્હાની મ્હેંડી જે જીવો તણી,
વહતું તેમાં એક અખડિત ગાનજો !
હસનારાંઓ સાથે હસવાનું ઘટે
રડનારાંની સાથે રડતું તેમજો
એક બીજાનાં આંસુઓ લૂછતાં;
જોયા મહારો સ્ત્રી પુરુષો સૌ એમજો !

૨૧. મણિશંકર.

૧

ઉન્હાળાની રાત્રી હતી; નવ હમણાજ વાગ્યા હતા; આકાશમાં ચન્દ્ર પૂર્ણ કલાએ
ખિલ્યો હતો; પવન પણ સહેજસાજ નિકળી આખા દિવસના તાપથી તમ થયેલાને
શાન્તિ આપતો હતો; આ સમયે ગુજરાતમાં રૂના મથક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા 'વીરગામ'
એટલે વિરમગામમાં બાધાવાડને નાકે એક સાધારણ ઘરની બહાર ખાલ્લા ઉપર બે મા-
ણસો બેઠા હતા એક ખાધે હોદો ગગડવતો હતો; પાસે જ એક વર્ષનો છોકરો રમતો
હતો. આંક બણતો હતો. અને ઘડિકમાં પાસે બેઠેલા કુતરાને કાંકરા મારતો હતો. બીજો
માણસ ખાટલા ઉપર બેઠા બેઠા દાલમાંની માખા ફેરવતો હતો અને વચમાં વચમાં વાતો
પણ કરતો હતો.

આ ઘર કાલીદાસ રોકતું હતું. જાણે તો કણબી હતા પણ નાણાની ધીરધાર કરતા
હોવાથી રોક તરીકે ઓળખાતા કાલીદાસ રોક હવે વૃદ્ધ થયા હતા. ગામમાં આખરે સારી
હતી; મીનગના કડક હોવા છતાં પૈસાને અંગે લોકપ્રીતિ ઠીક ઠીક હતી, પાછળના દેવાદાર
નહોતા અને મ્યુનીસીપાલીટીમાં બે ત્રણવાર મેયર ચૂંટાયા હતા. કાલીદાસનું કુટુંબ વિ-
શાળ હતું; બે છોકરા હતા મ્હેંડા છોકરાના છોકરાની વધુ પણ આવતી જતી થઈ હતી; બીજા
છોકરાનો ન્હાનો છોકરો જ એક વર્ષનો હતો. રોકની વય સ્ત્રીતર ઉપર ગઈ હતી તો પણ
છોકરીરે હથપુટ હતા એટલુંજ નહિ, પણ વગર ચરમાએ, રાત્રે ઓપડતો મેળ કાઢી શકતા.

કાલીદાસ રોકની જોડે બેઠેલા માણસનું નામ મગન હતું. રહેની વય પણ લગભગ
સાઠ વર્ષ હતી. એકાદ રોડીયાને ત્યાં ગુમાસ્તીના બારે મહીને અડીસો રૂપીઆ મળતા હતા.
હવે એનાથી કામ નિપજતું નહિ હોવાથી રમ લેવા વિચાર કરતો હતો. ઘેર એકાદ બે
નર હતાં. મગનને બે છોકરા હતા. મ્હેંડો મુંબાઈમાં વહેપારીને ત્યાં નોકર હતો અને
આપ પાસે રહી બેતર વગેરેમાં મદદ કરતો હતો. મગન સ્વભાવે બલો, આનંદી
માણુ હતો; મૂળ કણબીબાઈ એટલે રાવણમાં જવાની ટેવ હોવાથી કમુખાની ટેવ

પડી હતી, છીકણીની ડાબલી તો હોયજ. નંવરો પડતો ત્યારે એકતારો લંઈ બનન કરતો અને નહિતો કાલીદાસને ત્યાં જઈ બેઠી બેસતો.

કાલીદાસ અને મગન ન્હાનપણના મિત્ર હતા; મિત્ર એટલે વિદ્યાન વર્ગ માને એવા નહિ પણ બાળ સ્નેહી હતા.

આ બન્ને જુદાં કાશીની યાત્રા કરવા જવા વિચાર હતો; પરંતુ કાલીદાસ શેઠ કામથી પરવારતા નહિ. “આટલું કામ પુર થાય એટલે જઈએ” એમ કહેતો પણ એક કામ પૂરું થાય કે બીજું ઉભું જ હોય. છોકરાના છોકરાનાં લમ હતાં; લમ પુરાં થયાં એટલે મોટા છોકરા મુંબાઈ ગયા. એના આબ્યા પછી જવાનો વિચાર કર્યો; મુંબાઈથી આબ્યા એટલે એક ન્હાનું સર લીધું હતું તે ઉકેલ્યું. આપણી વાર્તા સર થાય છે તે રાત્રે મગન અને કાલીદાસ શેઠ કાશી જવાની વાત કરતા હતા.

મગન—કેમ શેઠ? કાશીનું શું કયું? જતું છે કે પછી વાપદાન કરવા છે?

કાલીદાસ—ના, ના, મગન! જતું છે. આવતે વર્ષે જરૂર જઈશું. આ વર્ષે તો ખરચ બહુ થઈ ગયું છે. આ ન્હાના ધરમાં સો રૂપીઆ થશે એમ ધાર્યું હતું પણ ત્રણસો પેશી ગયા. અને હજી કામ પૂરું થયું નથી. સુધાર કડિયા બેસાડ્યા પછી ઉઠાડ્યા બહુ મુશ્કેલ પડે છે. આમેને આમે દિવાળી પછી જરૂર જઈશું.

મગન—કાલીદાસ! હમણા નહિ, પછી એમાં બહુ વખત થયેલ હવે આપણે ધરડાપાન કહેવાઈએ હમણા તહિ જઈએ તો નહિ જઈ શકીએ. શિયાળામાં એ પ્લાશ્ટુ યાદ બહુ પડે છે. અને આપણે હેરાન થઈશું.

કાલીદાસ—એ બધું ખરું. પણ આ ધરનું કામ હાથમાં લીધા પછી એમને એમ મુઝી શી રીતે જવાય?

મગન—તદમાસ મોટા છોકરાને સોંપોને! એ કાંઈ પારકો છે!

કાલીદાસ—એવું તો નામજ જવાદોને! એને ક્યાં ધરમાં લક્ષ આપવું છે! એને તો નાટક એટકનો રસ લાગ્યો છે. એનો વિશ્વાસ શો!

મગન—શેઠ! એતો આપણે છીએ તહિ તો હવે એમનેજ સંભાળવાનું હોયને! આપણાં છતાં શીખે તો શું ખોટું? હવે આપણે ક્યાં સધી દિકર રાખવી!

કાલીદાસ—એ ખરું! પણ આપણી પોતાની દેખરેખમાં રેર પડે.

મગન—તદમાઈ કામ પુર થવાનું નથી ગયા; મહણ વખતે બધા સ્કારે ત્યાં વાસ થી મોજતાં હતાં ત્યારે મહારા મોટા છોકરાતી વહુ કહે; કે જેને મહણનો નમ્રિ દિવસ ન હોય તો કામ પૂરું થાયજ નહિ. તેમ તદમે જે જવાનો દિવસ નમ્રી નહિ કરો તો જઈ શકવાનાજ નથી.

કાલીદાસ—તું કહે છે તો શીક છે. મહણ-ધરમાં રૂપીઆ બહુ પેશી ગયા કાશીના આજમાં આજા સો રૂપીઆ નોઈએ એ સાવવા ક્યાંથી?

મગન—વાર, વાર, શેઠ! એવું ન હોય તે મોજતાં અને ન હોય તે

એ સરખા નકામા પાપમાં શું કામ પડે છે. પરમેશ્વરે આટલું આપ્યું છે ને ! મહારા જેવાને નથી તે પણ બીજાના લેવા ધારે છે.

કાલીદાસ:—તું ક્યાંથી લાવીય ?

મગન:—પાંચ પચીસ પડ્યા છે ને બાકી કપાશીયા છે તે ખાતે કોઈ પાસેથી લઈય.

કાલીદાસ:—હાલ કપાશીયા વેચીશ અને આગળ લાવ'તેજ થશે તે વખતે પસ્તાઈય.

મગન:—ખરાબ કામ સિવાય બીજા માટે હું પસ્તાતો નથી.

કાલીદાસ:—એ તો ઠીક. પણ ધરમાં બગાડ થાય તે તો લાગે તો.

મગન:—પણ મનુષ્યેલ ધરી આત્માનું બગડે છે તે નહિ કે ? કાંશી ગયા વિના નહિજ ચાલે અને સાથે આવવુંજ પડશે.

૨

“ મગન નિકળવાને તક પાપડ થઈ ગયો છે. મહારે હજી બહુ કામ છે. ધર છોડીને તે શી રીતે જવાય! છોકરાઓમાં અક્ષય નથી. ખર્ચ વધારે કરી નાંખશે. કાશીની યાત્રા એ તો ઠીક પણ સો સવાસો રૂપીઆ ચાલ્યા જવાના. વાતજ ન ઉપડી હતતો સાફ.” કાલીદાસ શેઠ આમ વિચાર કરતા હતા. અને આઠ દસ દિવસની બાંગગડ પછી શનિવારે સ્થવારની ગાડીમાં જવા નિશ્ચય થયો. કાલીદાસ શેઠ પાસે પુંજ નહોતી એમ નહિ પણ દુખાતે મને ઓરડાના સંચમાંથી એક કોથળી કાઢી, ત્રણસો રૂપીઆ કાઢ્યા. આમાંથી દોઢસો સાથે રાખ્યા અને દોઢસો પોતાની સ્ત્રીને ધર ખર્ચના આપ્યા અને કરકસરથી રહેવા આગ્રહ કર્યો. મગને કપાસીયા વેચી પચોતેર રૂપીયા લીધા અને ત્હેની સ્ત્રી બાંધણા વિગેરે બાંધી પચીસેક કમાઈ હતી તે લીધા. જતી વખત કાલીદાસ શેઠ પોતાના કુટુંબને બોલાવ્યું અને કહ્યું:—

“ જો જો ધર સંભાળજો. પેલું ધર સમું ચાય છે તેને છાપરામાં બહુ રૂપીઆ પેસી ન જાય તે જોતા રહેજો ધરમાં પણ જોઈ વિચારી ખર્ચ કરજો. ખેતરમાં ખજાર કાઢતા રહેજો. કોઈ રૂપીઆ લેવા આવે તો આપશો નહિ. હું જાઉં છું તો ખરો પણ મહારો જીવ તમારામાં છે.”

આથી ઉલટું મગને ધરની કાંઈજ ફિકર રાખી નહોતી અને ‘તું છે એટલે’ મહારે ફિકર નથી. યાત્રાએ જતાં ધર સંભારવું શું ? ” એટલા સખ્દ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યા. મગન અને કાલીદાસ નિકળ્યા. કુટુંબ, મિત્રમંડળ રોશન સંધી વળાવવા આવ્યું. રોશન ઉપર કાશીની ટીકોટ માગી પણ ટીકોટ માસ્તરે પોતાની મહેનત બચાવવા મહેસાણેથી લેવા તમજ કરી મહેસાણાની ટીકોટ આપી. યાત્રાજીને ઠેઠની ટીકોટ ન હોવાથી કેટલુંખમતું છે ત્હેનો અનુભવ ટીકોટ માસ્તરને હોત તો આ સ્થિતિ ન આવત. ઠેર ઠેર ઉતરવું, માન જોખાવવો, વખત થઈ જતો હોય તે વખતે “બક્ષીસ” આપી-ટીકોટ લેવી એ મહેસા અને બીજા વર્ગના ઉતાવળો ક્યાંથી જાણે ?

આહ વાગ્યે ગાડી ઉપડી ઉપડતાંની સાથેજ “આવજો;” “સંભાળજો” “અમારી વતી દર્શન કરજો” એવા ચબ્બો સ્ત્રીમંડળ તરફથી નિકળ્યા.

કાલીદાસ શેઠનાં પત્નીની આંખમાંથી આસુ નીકળ્યાં. કાલીદાસ શેઠે “ધર સંભાળજો જોઈ વિચારીને આવજો” એટલુંજ કહ્યું ત્યારે મગને ‘જય મહારવ’ એમ કહી સિમતહાસ્ય કર્યું. ગાડીએ સ્ટેશનની હદ છોડી. કાલીદાસ શેઠ બીજા ઉતારાએ સામે વાતે નહડ્યા. એમની વાતમાં કુટુંબ કથા સિવાય કંઈ નહોતું. “આજકાલનાં છોકરાંઓને ધર ચલાવવાની આવડતજ નથી હોતી. કાશીથી આનીચ ત્યારે કોણ જાણે શુંએ કર્યું હશે! અંદાથી પાંછો જાજો તો કેમ? ચકુ શેઠને ત્યાં ઉધરાણી કરવા કહેવાનું બૂલી ગયો. દોરાખજી દાકતરને ધરણું ઉપર બાર આના બ્યાજે રૂપીઆ આપવાનાં હતા તે રહી ગયા, સો બસો રૂપીઆ રહેજમાં કમાત તે વાત મારીગઈ” આ કાલીદાસના વિચાર આજ કાલીદાસનો જીવન હેતુ.

મગન ગાડીના એક ખુણામાં બેઠો બેઠો હાથમાં માળા ગાળી હરિ નામનું બજન કરતો હતો. ધડીમાં ઉતારાએ સાથે સામાન્ય વાતો કરતો હતો. વળી કાશીએ જઈશું ત્યાં લેવું હોના વિચાર કરતો હતો; એટલામાં છીકણીની ડબ્બલી સાંભરી; બોગી; પણ જડી નહિ. પાસે બેઠેલા ઉતારા પાસે માગી. છીકણીની ચપટી લીધી ત્યારેજ જીવ ઠેકાણે બેઠો વિરમગામ છોડ્યું હોની સાથેજ ધરની ચિન્તા છોડી હતી. અગીઆર વાગે મહેસાણે આવ્યા. અમદાવાદની ગાડી બાર વાગ્યે આવતી હોવાથી સ્ટેશન ખ્દાર જવું પડ્યું. નાસ્તો કર્યો ને ઠેક કાશીની ટીકીટ લેવા ગયા.

ટીકીટ માસ્તર:—કાશીની ટીકીટ નહિ મળે. દીલ્હીની લેવી હોય તો લે.

મગન—પણ સાહેબ? વિરમગામવાળા માસ્તર કહેતા હતા કે મહેસાણેથી મળશે ને આપ ના કેમ કહો છો!

ટીકીટ માસ્તર:—ચાલ્યો જા. વખત નથી.

પાસે ફરતા સીપાર્કએ મગનને કંઈ ધનમાં કહ્યું પણ તેને અનુકુળ પડ્યું નહિ તેથી દીલ્હીની ટીકીટ લીધી. ગાડી આવી. ઉતારાએ ખ્દાર નીકળ્યા પછી જનાર ઉતારને અંદર લેવા માંડ્યા. મજુર સામાન ઉપાડી ઝાંપામાં પેસે છે ત્યાં “હે-કેનકા સામાન હે! કોટપે લે જાવ!” ની ઘુમ પડી.

કાલીદાસ—સાહેબ! બે ટીકીટો છે ને સામાન બહુ નથી.

માસ્તરે “લે જાઓ!” કહી ધક્કે માર્યો—સામાન કાંચ ઉપર ગયો—બે ત્રણવાર તોળ્યો પણ વધ્યો નહિ. વખત થોડો હતો; માંડ માંડ અંદર આવ્યા ને જીવે છે તો ગાડીમાં બીડ હતી. ઠેક એનજીન પાસેના એક ડબ્બામાં રહેજ જગા હતી. અંદર બેઠેલાં બારણું ઉઘાડવા હેતા નહોતા ને બેસવાની રગઝગ ચાલતી હતી ત્યાં કરતમ આતાના બે સીપાર્કઓ આવ્યા. “અજે? બેસ પેટી.” કહી બંને માત્રાણને પેટી ઉઘાડવાનો હુકમ કર્યો.

કાલીદાસ:—સાહેબ કંઈ નથી. અરીષ્ટ હમે. ખાતા નથી ને મીઠું છે નહિ.

સીપાર્ક:—ચલ, બેસ બતાવે હમકું.

મગન:—ભઈસાળી ગાડીનો વખત અઈ ગયો. છે. ને હમે રહી નહીં શું. એક કલાક ક્યાં હતાં તે હમણા ગાડીમાં બેસવા વખત આવ્યા.

સીપાઈ:—તું કોન હમકું પૂછને વાલા.

આમ બાંજગડ ચાલી, કોઈકે મીયાંને ખુશી કરવા બલામણુ કરી. આખરે પેડીએ ઉઘડી અને અંદર કાંઈ ન દેખ્યું એટલે સીપાઈએ ખસ્યા. ગાડે આવી અને બેસાડ્યા. બારણાં આવી દેવાઈ ને ગાડી ઉપડી.

ત્રીજા વર્ગના ઉતારને માટે રેલ્વેવાળા જરી પણ સગવડ કરી આપતા નથી. એ લાંબી મુસાફરી કરનારને સારી રીતે નાણીતું છે. એક એક ડબ્બામાં જટલાં પુરાય એટલાં બકરાં પુરે છે. એવો દેખાવ કોણે જોયો નથી? કુદરતી હાજતો પુરી પાડવા ઘણી વખત ગોઠવણ હોતી નથી. માત્ર ફર્સ્ટ અને સેકન્ડ ક્લાસવાળાને જ આ હાજતો થતી હશે અને ત્રીજા વર્ગના ઉતારએને તો થતી નહિજ હોય. ડબ્બાને ચાવી હોય અને રોશન આવે હાજત પુરી, પાડવા ઉતરે તો ગાડી ઉપડી જવાની ખડીકમાં ઉતારની જે માનસિક સ્થિતિ થાય છે તે કોરમમાં કોર હૃદયના મનુષ્યના હૃદયને પિગાળવા બસ છે. છતાં જેના ઉપર આખી રેલ્વેનો આધાર છે એવું માનનારી રેલ્વે કંપની એ તરફ દુર્લક્ષ રાખે તે કમ્પનીના કેવાં હૃદય હશે તેની કલ્પના પણ થઈ શકતી નથી. આપણી વાર્તાના નાયકોં કાલીદાસ શેઠ અને મગન આવું દુઃખ ભોગવતા ત્રીજે દિવસે દીલ્હી રોશને આવી પહોંચ્યા.

હિંદુસ્તાનની મૂળ રાજ્યાધાનીનું શહેર દીલ્હી. એક જખરજરત શહેર હશે તે રોશન ઉપરથીજ લાગે છે. રોશન ઉપર દય બાર તો પ્લેટ ફોર્મ છે અને એટલી ગાડીઓ આવે છે કે જે રેલ્વેનો બદોખરત ન હોય અને અમુક નંબરના પ્લેટ ફોર્મ ઉપર જવાને બહોળીજ પ્લેટ ફોર્મ ઉપર થાય તો લાહોર જનારો કલકત્તા જાય, આગ્રા જનારો મીરત જાય, ને સુંબાર્ઈ જનારો પંજાબ જાય કાલીદાસ અને મગન જવાના હતા તો કાશી પણ ટીકીટ ન હોવાથી દીલ્હી ઉતર્યા. મજુર કરી બે ચાર પ્લેટ ફોર્મના ઘરે રહી ઉતરી રોશન ખહાર આવ્યા. ખહાર નિકળ્યા કે તરત “કચું જનાથ! સરાઈમાં ચલોગે!” કહી પાંચે સાતે દીલ્હીવાળા વળગી પડ્યા. આખરે એક સરાઈવાળાની સાથે ગયા. આ સરાઈ (ધર્મશાળા) રોશનથી બહુ દૂર નહોતી. સરાઈવાળાએ ઉપરની એક ઝોરડી ખોલી આપી. “જનાથ! એઈ કમરા (ઝોરડી) રસ્તો પે પડતા હે. આપ હંધિર! અસમ કરો; એ કમરાકા એક રોજકા એક રૂપૈયા દામ લગેગા.” આકા પાંચા અહીં રહેવાનો વિચાર કર્યો. સામાન મૂક્યે પાણી લેવા જતાં ખજાર મળી કે આ ધર્મશાળા મુસલમાનની છે. આ સાંભળતાંજ કાલીદાસ શેઠે મીઠાજ ગયો, અને યદા તદા બોલવા લાગ્યો.

મગન:—શેઠ! મહે ખખર કાઢી છે. હાંદુ વીશી બહુ આવે છે. રોશન ઉપર મુસલમાન માન ધર્મશાળા વધારે છે. હવે થયું તે થયું. આપણે આઈશું પીશું નહિ. સ્લામની ગાડીમાં તો જવું છે. માટે જેમ તેમ પડી રહો.

ચોડીયાર પછી બન્ને વીશીની બોજમાં નીકળ્યા. અંદનીચોકમાં આવ્યા. આ એક જોતાં

મન પ્રકૃષ્ટિત થયાં. આ શહેરનો જમામ મુસલમાન સમયમાં કેવો હશે તેનો વિચાર

કરવા લાગ્યા. બનનમાં એક ખૂણામાં સીધપુરીઆ બાહ્યજીની વીંશીનું પાટીયું વાંચ્યું અને આ બન્ને ઉપર ગયા. ખાવાનાનું નક્કી કરી જમનાજીમાં સ્નાન કરવા ચાલ્યા. આગળ ચાલતાં એક કિલ્લો નજરે પડ્યો. આ કિલ્લામાં દિવાનેખાસ, મયુરાસનનું સ્થળ, મોતી મસ્જિદ વગેરે જોવાનું છે એમ સાંભળતાં જોવાની ઇચ્છા થઈ. કિલ્લા પાસે વિદેશી સોલ્દારો પેરા ભરતા હતા. લેખને જોઈ ડહાણું ગયા અને પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો. આખરે દેશી સીપાઈઓની સાથે બક્ષીસની ગોઠવણ કરી અંદર દાખલ થયા. બ્રીટીશ રાજ્યની વ્યવસ્થા અદ્ભુત છે. કિલ્લાની અંદર સ્વચ્છતા, ભવ્યતા, ગોઠવણ જોઈ દિગ્મુદ્ભૂત બન્યા. દિવાનેખાસ વગેરે જોયું. કાળ શું નથી કરતો? ને તપ્ત આગળ ડૉ. હિમ્મીસ્ટન, સર ટોમસ મોરે કુરનસં બનવી બંગાળના એક ન્હાના ભાગમાં વેપાર કરવા દેવા પરવાનગી માગી હતી તેજ તપ્ત આજ વેપાર કરનાર પ્રજાને તાબે છે. મહડતી પડતી સર્વને છે. મગનના મનમાં આવા વિચાર ચાલતા હતા ત્યારે કાલીદાસ શેઠ વિચારતા હતા કે મુસલમાન બાદશાહ જેવા ગાંડા કોઈ નહિ. આવા મહેલ શણગારવામાં લાખો રૂપીઆ ખર્ચી નાંખ્યા હોના કરતાં વ્યાજે મૂક્યા હતો. કેટલો લાભ થાત. દીલ્હીની બીજી જગ્યાએ જોવાની ઇચ્છા થઈ પણ વળતી મુસાફરી ઉપર રાખ્યું. જમનાજીમાં સ્નાન કરી, જમી ઉતારે આવ્યા. સાંજના મજુર આવ્યો. મજુરની સાથે ગોઠવણ કરી હતી એટલે ટીકીટનો વાંધો ન આવ્યો અને છ વાગ્યાની ગાડીમાં પ્રયાગ તરફ નિકળ્યા.

૩

બીજે દિવસે સ્થવારે પ્રયાગ તીર્થે આવી પહોંચ્યાં; ઉતરી ધર્મરાજામાં ઉતારો કર્યો અને એક્ષામાં બેસી સંગમસ્નાન કરવા ગયા. આ વખતે પ્રયાગ (અલ્હાબાદ) માં પ્લેગ નોરેમાં ચાલતો હતો તે સાથે દુકાળનું જોર પણ ઝોણું નહોતું. આખા ગામમાં શુનકાર જેવું થઈ રહ્યું હતું. રસ્તામાં એક પછી એક રાજ, રોનારાનાં ટોળાં, દુઃખ ગરીબાઈ, કંગાલ-પણા સિવાય કંઈ દેખાતું નહિ. રસ્તામાં 'રાંડા' ના મડદાં નજરે તરી આવતાં હતાં આ સ્થિતિ જોતા જોતા બન્ને મિત્રો ન્હાઈને ધર્મરાજામાં આવ્યા. આવતી વખતે અવાય કે નહિ તે નક્કી ન હોવાથી ગંગાજળ બરી લેવા બે વાસણ લેવા મગનને જવાનું થયું. બે વાગ્યાની ગાડીમાં જવાનું હતું અને અગીઆર વાગી ગયા હતા. ખાંધ પી કાલીદાસને મોડું થાય તો સ્ટેશન ઉપર જવાનું કહી મગન ગામમાં ગંગાજળ માટે સીરોઈ લઈ, ગંગા જળમરી-ઝારણ દેવડાવવા ગયો. ગામમાંથી પરવારી પાછાં આવતાં ગામ બહાર એક ન્હાના ઝુપડામાં ચીસ સંભળાઈ. આ સ્થળે કોઈ નહોતું તે જોઈ મગન પેલા ઝુપડા તરફ ગયો. અંદર જઈ જુલે છે તો એક જટ માણસ ખાટલામાં તાવે ફફડતો-આનવનાનો આજેડે છે. એક બાજુ બે ન્હાનાં છોકરાંઓ "મા!-જુખ લાગી છે" કરી ચારડે છે ત્યારે જુખથી બોલવાની-હાલવાની આવ નથી એવી એક સ્ત્રી એક હાથે છોકરાંનાં વાંસા ઉપર હાથ ફરવે છે તો બીજા હાથે ખાટલા ઉપર પડેલા પોતાના ધણીને ચાંત કરે છે. આવી દયા જનક સ્થિતિ જોતાં મગનનું હૃદય ભરાઈ ગયું. તપાસ કરતાં પુરૂષને પ્લેગ જણાયો અને આખી ઝુપડીમાં કોઈ નજરે પડ્યું નહિ. "ગાડીના વખત થયો છે ને-કાલીદાસવાટ જોતો

હશે ” એ વિચારે મગનને જવાનું મન થયું ત્યારે એક ઇશ્વરના બાલક હોઇ પોતાના બાપ બહેનને આવી સ્થિતિમાં મૂકી જવાનું ઠીક ન લાગ્યું. કાલીદાસની કાંઇ દરકાર ન રાખતાં મગને ગંગાજળની સીરાઇ ઉધાડી - પેલા વૃદ્ધ પ્લેગવાળાના ગળામાં સહજ ગંગાજળ રેડયું. ખાવાનું લાવું છું કહી ગામમાં ગયો અને પુરી, શાક લાવી, છોકરાંને અને પેલી સ્ત્રીને સંતોષી. પેલો સ્ત્રીનામાં કાંક જીવન - શકિત આપ્યાં, તેથી પતિની અને છોકરાંની સેવા કરવા તત્પર થઇ. આ રાંક કુટુંબને કાંક સાધન નહોતું ! મજુર વર્ગ હોવાથી મજુરી કરી દિવસ નિર્ગમન કરતું હતું ત્યાં પ્લેગને દુકાળને લીધે આવી સ્થિતિ થઇ. “ બીજા ચાર પાંચ દિવસ થતાં સંધી અહી રહી આ કુટુંબને રસ્તે પાડવામાં ત્હેને જીવતદાન આપવામાં કાશીની યાત્રા કરતાં મહત્ત્વ પૂર્ય છે ” એમ મગન ધારતો હતો તેથી મગને ધર્મશાળામાં જઈ રહેવા કરતાં અત્રે જ રહેવું યોગ્ય ધાર્યું મગને પોતાના જ પૈસામાંથી આ કુટુંબને આવશ્યક વસ્તુઓ આપી આપી. ગામમાંથી વેદ બોલાવી પ્લેગવાળાની દવા કરવા માંડી, અનાથનો બેલી ઇશ્વર છે તેમ ઇશ્વર કૃપાથી આ કુટુંબમાં શકિત આવી છતાં પેલા વૃદ્ધ પુરુષથી હજી મજુરીએ જવાય તેમ નહોતું. બીજા દશપંદર દિવસ જીવન વ્યવહાર ચાલે એટલું સીધું મગને આપી આપ્યું અને હીસાબ કરવા માંડ્યો. ઉપર કશિત નિરાધાર દુઃખી કુટુંબની સેવામાં મગનના તમામ પૈસા ખરચાયા હતા, અને માત્ર ધર જવાના થોડા પૈસા ઉપરાંત ફાજલ બહુ જ થોડું રહ્યું હતું. “ કાશીની યાત્રા શી રીતે થશે ! વિશ્વનાથ મહાદેવ મ્હને આશી આપશે, કાલીદાસ શેઠ મ્હારીવતી દર્શન કરશે. ” એ વિચાર દઢ થતાં ધર તરફ જવાનો વિચાર કર્યો. બીજા દિવસે સહવારમાં પેલા કુટુંબની ખબર કાઢી. કુટુંબના ઉભરાતા શુદ્ધ સ્નેહનાં આશુ નિહાળતો મગન વિરમગામ તરફ રવાના થયો. ત્રીજા દિવસે વિરમગામ આવ્યો. એકલા મગનને બેતાં ગામે કાળીદાસની ખબર પૂછી એના ઉત્તરમાં એટલું જ બોલ્યો કે - “ રસ્તામાં મ્હારા પૈસા ખૂટી જવાથી કાશી ગયા વિના પાછો આવ્યો છું અને કાલીદાસ શેઠ કાશી ગયા છે. ” આ ઉત્તરથી લોકોએ મગનને મૂર્ખામાં ગણ્યો અને “ નશીબમાં ભત્રા હોય તો ચાલે ? પેસે જન્મ પૂર્ય કઈ હોય ત્યારે કાશીવિશ્વનાથનાં દર્શન ચાય ” એવા ઉદ્દગારો નિકળ્યા મગનનાં સ્ત્રી પુત્રો એ આનંદમાં હતાં અને ધર વ્યવહાર કરકસરથી ચલાવી મગનની પ્રતિજ્ઞા ત્હેમણે જાળવી હતી.

*

*

*

*

૪

કાલીદાસે પ્રયાગના સ્ટેશન ઉપર મગનની બહુ વાટ જોઇ પણ ગંગાજળ લઈ મગન આવ્યો જ નહિ. ગાડી આવી. થોડી વાટ જોઈને પછી કાશી મળી રહેશે એમ માની ગાડીમાં બેઠો. ધડીકમાં મગનની ફિકર કરતો, ધડીકમાં ઘેર કેમ હશે ? કોણુ જાણે કેટલાયે પૈસા ખરચી નાંખ્યા હશે એમ વિચારતો કાલીદાસ બીજા દિવસે કાશી આવી પંહેાંચ્યો. હજારો યાત્રાળુ-સુસાફરો કાશીમાં ફરતા હતા. કાશીના સાંકડા રસ્તામાં ફરતાં એક શુન્સાતી યાત્રાળુ મળ્યો અને ત્હેની સાથે મણિકર્ણકાના ઘાટ ઉપર આવેલી ધર્મશાળામાં ઉતર્યો. થોડીવાર થઇ ને પેલો શુન્સાતી યાત્રાળુ કાલીદાસને કહેવા લાગ્યો - “ શેઠ ! કોણુ જાણે કેમ !

ગાડીમાં જરાક ઉધ આવી તે મ્હારો સામાન જ કોઇ ઉપાડી ગયું. હવે મ્હારી પાસે પાછ નથી. એકાદ બે રૂપીઆ આપો તો જત્રા થાય. ” કાલીદાસે માંડ માંડ બે રૂપીઆ આપ્યા “ મ્હારા પણ રૂપીઆ જશે ” એ બ્હીકે ન્હાતાં-ધોતાં-દર્શન કરતાં રૂપીઆની ફડક શેઠને પેટી હતી. બ્રાહ્મણો પૈસા દફાણાને માટે આગળ પાછળ ફરી વળવા લાગ્યા પણ આ શેઠે પાછ પણ ન આપવા કરાવ કર્યો હતો. ન્હાઇને કાંચી વિશ્વશ્વરના દર્શન કરવા ગયો. કાચી વિશ્વશ્વરનું મંદિર આખા આર્યાવર્તમાં પવિત્ર મનાતું હોવાથી અસંખ્ય યાત્રાળુની ભીડ નિરંતર હોય છે. મંદિરની ભવ્યતા કરતાં શ્રદ્ધાને પરિણામે ભવ્યતા વિશેષ લાગતી હતી. દાર આગળ બ્રાહ્મણની પાસેથી નમણનાં બીલીપત્ર લઇ, “યે” આપી કાલીદાસ અંદર ગયો. વિશ્વનાથની પાસે એટલી ભીડ હતી કે કોઇથી આગળ જવાય એમ નહોતું. કાલીદાસે સ્થામેના થાંભલા ઉપર મ્હડી મઢાવેવના દર્શન કર્યા. જરાક વાર પછી જૂવે છે તો એક વૃદ્ધ પુરૂષ સંકરના ઉપર ગંગા-જળનો અભિષેક કરે છે. પુષ્પ બીલી મ્હડાવે છે અને શાન્ત મુદ્રાથી હૃદયરનું સ્તવન કરે છે. આ જોતાં જ કાલીદાસ તો સ્તબ્ધ થઇ ગયો. “ કોણું મગન ! મગન અહી કયાંથી બીજી ગાડીમાં આવ્યો હશે. લાવ બોલાવું ” એમ કરી બોલાવા જાય છે તો મગન શુભ થઇ ગયો. “ ભીડમાં ગયો હશે કાલે બોલાવીશ ” એમ કહી કાલીદાસ પોતાને ઉતારે ગયો. બીજો દિ-વસે પણ કાલીદાસે મગનને પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી પૂજન કરતો જોયો. આજ વિશેષમાંજણે હૃદય

ગૃહધર્મ.

*પત્નીવ્રત.

ગોપાળદાસની પત્ની સ્યામકોર પધારીવશ થઇ છે. કંઠે પ્રાણ આવી રહ્યા છે. ડાકટર, હકીમ, વૈદ્ય વિગેરે બધાએ સાફ જવાબ દઇ દીધો છે. હવે ફક્ત તે બીજા બે ત્રણ કલાકની મહેમાન છે. કુટુંબ અને પરિજનના લોકો આ આસન મૃત્યુશય્યાને ચારે પાસેથી ઘેરીને રોઇ રહ્યાં છે. સુમૂર્ષ ઘડીએ ઘડીએ નેત્ર ખોલીને બધાની તરફ જુએ છે, અને ઘડીકમાં વળી પાછી દૃષ્ટિ ફેરવી લે છે. ગોપાળદાસના દૂર અંદેશી પિતા ગળે પ્રાણ આવેલી આ સ્ત્રીની આકુળ વ્યાકુળ અવસ્થા જોઈને હૃદયો મનોભિલાષ સમજી ગયા. તરત જ હૈમચંદ્ર પુત્રને બોલાવી કહ્યું 'ગોપાળ હમે લોકો જરા બહાર જઇએ છીએ. તું થોડીવાર આંહિયા બેસજો' એટલું કહી તે બહાર નીકળી ગયા.

પતિપરાયણા કંકસ્યપ્રાણા સ્યામકોર પતિની તરફ એકી ટરી જોવા લાગી. થોડીકવાર પછી ગોપાળદાસે પુછ્યું 'તું મહેને કાંઇ કહેવા માગે છે?' સ્યામકોરે ધીમે સ્વરે કહ્યું 'હા, બહાલા, મહારા મરી ગયા પછી હમે લગ્ન કરજો, એજ માત્ર કહેવું છે' ગોપાળદાસના ગાલ ઉપર અશ્રુની ધારા વહી રહી હતી. હૈમચંદ્રે કહ્યું 'ના' એમ નહીં બને, હું હવે ફરીથી લગ્ન નહિ કરું.' હૈમની સ્ત્રી ખોલી 'ના, એમ ન થાય. હમને અડચણ પડશે. હમે જરૂર પરણજો' સ્યામકોરના મુકા પડેલા આંજી ઉપર દવાના બેચાર ટીપા રૂંડીને ગોપાળદાસ કહેવા લાગ્યા 'તું મહેને બીજી કોઇ વાત માટે આમ્નહ કર. જીવને જોખમે પણ ત્યારી ઇચ્છા હું પૂરી કરવા તૈયાર છું. પરંતુ આ વાતની તું હક કદી ન પકડીશ."

જરાક મેં મલકાવીને સ્યામકોર પાછી ધીરે સ્વરે કહેવા લાગી 'હમે શા માટે લગ્ન કરવાની ના કહો છો? મરી ગયા પછી મનુષ્યમાં ક્રોધ કે ધર્મ કરવાની શક્તિ રહેતી હોય તો હું કહુ છું કે આપના નવા લગ્નથી મહેને જરા પણ અસંતોષ નહીં થાય. હમે ખુશીની સાથે વિવાહ કરજો, બહાલા'

ઉભરાઇ જતા સ્નેહથી સ્યામકોરના હાથ પકડીને ગોપાળદાસ કહેવા લાગ્યા. 'તું વારં-વાર શા માટે એવો આમ્નહ કરે છે? હું કદાપિ લગ્ન નહીં કરું' સુમૂર્ષના હોઠ ઉપર મૃદુ હાસ્ય છવાઇ રહ્યું. ટ્યુમચ યયેલો દીપક એક ક્ષણને માટે જરાક પ્રજ્વલિત, થઇને પાછો ખુમાઇ ગયો એ હસતું અવિશ્વાસ જનિત વ્યંજનું હાલુ કે સંતોષનું, તે બરાબર સમજવામાં ન આવ્યું.

x

x

x

x

ગોપાળદાસ આજથી એક જમાના પહેલાંનું ઉચ્ચ શિક્ષણ પામેલા, બી. એ. ની ઉપાધિ વનારા એક વિચારશિલ સુવક હતા. એ વખતમાં ઐજ્યુથેટોના સંબંધમાં આજકાલના

* બાણુશ્રી ચારુચન્દ્ર બન્દોપાધ્યાયની વાતનો અનુવાદ. ૧ વિશેષ સંદર્ભ.

જેવી દુર્દશાનો સૂત્રપાત થયો ન હતો. સ્વામકારની શ્રદ્ધ ક્રિયા સમાપ્ત ન થતાં અગાઉ જ ત્હેમના વિવાહની ચર્ચા લોકમાં થવા લાગી. અનેક જગ્યાએથી માગાં આવવા શરૂ થયાં. ગોપાળદાસ બધાંને મીઠી મીઠી વાતોથી સંતુષ્ટ કરીને પાછા વાળતા રહ્યા. શ્રદ્ધ યજ્ઞ ગયા પછીતો કન્યાઓના બારથી પીડાતા (?) પિતાઓની એક મંડળીએ ગોપાળદાસના પિતાજીને જઈ ઘેર્યા. ગોપાળદાસના પિતાએ કહ્યું 'ગોપાળના વિવાહ સંબંધી મ્હને કાંઈ શીકર નથી. છોકરો હવે સમજદાર અને ઉમર લાયક છે. માટે જે વિચાર એનો હોય તેજ મ્હારો માની લેજો. જો ત્હમે બધા મળીને એને મનાવી શકો તો પછી વિવાહ જેવું રૂઢું શું ? ગામના બધા ડોસાઓ પુત્રની આરા પ્રમાણે ચાલવા માટે ગોપાળદાસની પ્રાસે પહોંચ્યા. ગોપાળદાસ ની સાથે વાદવિવાદ કરીને આખરે પોતાની વાત ત્હેમને ગળે ઉતારવાનો આ બુદ્ધિઓને નિશ્ચય કર્યો હતો. ત્હેમણે મહેલો પ્રશ્ન આ કર્યો 'ત્હમે વિવાહ કેમ નથી કરતા ?' ગોપાળદાસે હસીને જવાબ આપ્યો 'આ 'કેમ' નો તો ઉત્તર જ નથી. આપણે જેટલાં કામો કરીએ છીએ તેટલા બધાનો કાંઈ ને કાંઈ હોય તો અવરય હોય છે. છતાં ત્હમારા ધારવા પ્રમાણે વગર કારણનાં પણ કોઈકાર્ય હોય તો આ મ્હારા એક કામની ગણના એમાં કરી લેજો.' આ વાક્ય સાંભળીને તે આવેલા વૃદ્ધ પુરૂષો કોષથી બળીને ખાક થઈ ગયા, અને ગોપાળદાસ તથા ત્હેમના પિતાને આડી અવળી ચોપડવા લાગ્યા. જે સમયમાં પિતાની ઇચ્છા મુજબ ચાલતું એજ શાસ્ત્ર મનાતુ હતું તે સમયમાં ગોપાળદાસના બાપે પુત્રને આવી રીતે મોટું મંદગાવવો અને ત્હેની ખારશત ગામના વૃદ્ધ પુરૂષોનું અપમાન કરાવતું એ માનનિવાસી-ઓને અત્યંત અસહ્ય માલૂમ પડ્યું. એ લોકો ગોપાળદાસના પિતા આગળ જઈ ગર્જના કરી કહેવા લાગ્યા 'અગ્રેજી બણારી ત્હમે છોકરાને ઘણો શણે અને કુળદીપક બનાવ્યો ? બસ ! હવે દેશ અને ન્યાત જાત બધું નષ્ટમષ્ટ થઈ જવાનું એ નહીં સમજી લેજો. ન્હાના મ્હોટાની કાંઈ મર્યાદા જ ન રહી. આ પેલો મોતીચંદનો પુત્ર રામદાસ મુંબઈ જઈને અગ્રેજી બણી આવ્યો છેરતો. પણ એણે તો આ કુળની લાજ ખરગદા ખીલકુલ છોડી નથી. પોતાના કુળવાનપણ્યને માટે તે કેટલું બધું અભિમાન ધરાવે છે ! પણ ગોપાળના જેવો તો મિથ્યા-ભિમાની છોકરો હમે કહી પણ ન દેખ્યો. ત્હેણે તો વડિલોની પ્રતિજ્ઞાનો કાંઈ પણ ખ્યાલ ન કરતાં હમારા બધાની વાત જ એકદમ ઉઘાડી દીધી.' આ વગેરે અનેક કટાક્ષો સાંભળીને ગોપાળદાસના પિતાએ ઘણા પ્રસન્ન થઈ કહ્યું 'આજે ત્હમે લોકોએ મ્હને અનહદ આનંદ ઉપજાવ્યો છે. આજ મ્હારી ખાતી થઈ છે કે મ્હારે પુત્રે ખરેખરી કેળવણી મેળવી છે. જેનો એક પગ સ્વર્ગમાં અને બીજો મર્ત્ય લોકમાં હતો એવી ત્હેની સ્ત્રી, પૂજનીય અને માનનીય દેવી સમાન સ્વામકાર આગળ મ્હારા પુત્રે જે પ્રતિજ્ઞા લીધી. હતી ત્હેનું જીવતા સંધી પાલન કરવાનો ત્હેણે જે પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી આજે હું ઘણો જ ખુશી થયો છું. ત્હેની આ પ્રતિજ્ઞા નીભરો કે નહીં તે હું કહી શકતો નથી પણ ત્હેને પાળવાના ગોપાળના મતે જ મ્હને યથેષ્ટ આનંદિત કરી દીધો છે. ત્હમે બધા જરાવાર એસો આવવા શુભ સમાચાર આપ્યા પછી ગળ્યું મ્હોં કરાવ્યા વગર હું ત્હમને જવા નહીં દઉં.' ગામના વૃદ્ધ પુરૂષો તો આશ્ચર્ય મુક્ત નેત્રે એક બીજના રહ્યાં જોવા લાગ્યા. ગોપાળદાસનો એક દીખજ મિત્ર કંદોષની દુકાન તરફ દોડ્યો.

બે વર્ષ વહી ગયાં છે ગોપાળદાસ મરણ થયા ઉપર, પોલા પિતાજીની પાસે બેઠા છે. ડાસાએ ગોપાળને માથે હાથ મુકી કહ્યું 'મ્હારી છેલ્લી આશિષ અને મંગળવાસનાં ત્હારું રક્ષણ કરજો. મરતી સમયે મ્હારે ત્હને બે ચાર બોલ કહેવા છે. ધર્મશીલ અને ધૃત્યર પસંથણ બનજો. આપણા દેશમાં પિતૃભક્તિના ધણુ દર્શાન્ત છે. તું પણ સુશિલ અને પિતૃ ભક્ત થજો, મ્હારી કોઇ અધુરી વાસના પુરી કરવાની ત્હને બલામણુ કરવાની કાંઈ જરૂર નથી. તું બધું જણે છે. ત્હારાથી જ્યાં સંધી બનશે ત્યાં સંધી વગર કોણ જ તું એ બધું તો કરીશ. મ્હારે ફક્ત એક વાત ત્હને કહેવી છે. ત્હેં સ્વર્ગમાર્ગી પ્રયામકોરની આંગળા ને દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે ત્હને. તેઠ સંધી પાળજો. આપણા દેશમાં 'પતિવ્રતા' નામનો શબ્દ છે. પરંતુ "પત્નીવ્રત" નામનો શબ્દ નથી. તું પોતાના ઉન્નવલ દર્શાન્તથી 'પત્નીવ્રત' ધર્મસાર્થક કરીને એ શબ્દની સૃષ્ટિ રચજો ! વધારે શું કહું ? ત્હારું કલ્યાણ થાઓ બેટા ! "

x

x

x

x

ગોપાળદાસ પણ હવે શુદ્ધ થયા છે. પણ પિતાની આજ્ઞાને અનુસરી આજ્ઞાનિ પર્યન્ત કોર અલગ્યર્થ વ્રત પાલન કરી, જગતને પત્નીવ્રતનો મહિમા દર્શાવી શાન્તપણે પરમેશ્વરના દિવ્ય ધામમાં જવાની રાહ જોઈ રહ્યા છે.

અનિલ.

રમણીમણિમાલા.

ઉપ.

પવિત્ર મહાત્મા કશ્યપને દ્વિતીયી હિરણ્યકશ્યપ નામે પુત્ર થયો હતો. તે તામસવૃત્તિ પ્રધાન શુણ્ણવાળો હતો. તેના ચાર પુત્રોમાં પ્રહ્લાદ ત્રીજો પુત્ર હતો. તે ભક્તિ માર્ગમાં શ્રેષ્ઠ હતો. પિતાની અયોગ્ય કૃતિથી તેને ઘણું લાગી આવતું. તેની આવી વૃત્તિથી પ્રહ્લાદનો ખાશ કરવા ઘણા ઘણા ઉપાયો હિરણ્યકશ્યપે કર્યા, પરંતુ તેની ઉદાર ભક્તિથી પરમાત્માએ હુમ્મદ પ્રસંગોમાં પણ સહાય કરી તેને બચાવ્યો હતો. પરમ ભક્ત પ્રહ્લાદને વિરોધન અને વિરોધનને બલિરાય નામે પુત્ર પ્રગટ થયો હતો. બલિરાયે યત્ન કરી બ્યારે સ્વર્ગિય પ્રદેશને કૃપા-વવા માંડ્યો ત્યારે વાનન સ્વરૂપ ધારી શ્રી ઉપેન્દ્રે સાગરણુ પગલામાં પૃથિવી, સ્વર્ગ, પા-નાળ આગી તેની અનિષ્ટ ધ્વજાને રોકી આ બલિરાયને બાણાસુર નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો. બાણાસુર ઘણો અભિમાની હતો. તેને કૌભાંડ નામનો મંત્રી હતો. બાણાસુર ગર્વથી જ સત્તાધારી છે એવું માનતો હતો. તેણે ધી મહાદેવને પ્રસન્ન કરી અનહદ સામર્થ્ય હાથ નેટણુ બળ) મેળવ્યું હતું. પરંતુ અભિમાની બાણાસુરને અપમાની અનુભવી પસાદ દુર્લભ હતો. અખો ભક્ત કહે છે કે:—

“સુખિઆ દુઃખિઆ દીસે બહુ, તે માયાના કીધા સહુ;
સુખિઆ મલકે દુઃખિઆ થાય, ધન તન લગ્ન શીટી જાય.
રંક હતા તે બનિયા રાય, અખા એ માયા મહિમાય.

* * *

અખા માયા કરે ફજેત, ખાતાં ખાંડને આવતાં રેત;
કાંઈ ન દીસે જીવને હાય, યદ્ય એસે તે સૌનો નાય.

+ + +

કાલ ફરવે ચૈદ ચોવટે, એકને આપે એકું કટે;
અખા વગોવે માયા કરાલ, જાણ્ય પડિત શ્રીમન્ત ભૂપાલ.”

અભિમાન એ સુક્રીર્તિને તોડનાર પ્રથમ બંધ છે. પ્રત્યેક મનુષ્યેએ અયોગ્ય અભિ-
માનનો ત્યાગ કરવો જ જોઈએ. સર્વદા વર્તમાન સ્થિતિ રહેતી નથી. એક કવિ કહે છે કે:—

“Be ready for all changes in thy fortune;
Be constant when they happen; but above all,
Mostly distrust good fortune's soothing smile,
There lurks the danger, though we least suspect it.”

Hard.

બાણાસુર એક પ્રસંગે પ્રાતઃક્રમાં પોતાના બારણા આગળ બેઠો બેઠો વિચાર મગ્ન
થયો હતો, તેવામાં એક દાસી પૂંજે વાળતી—આંધું ઓઠી—પરતી હતી. તેમાં વિશેષ ન્યારે
બાણાસુર પ્રતિ દૃષ્ટિ કરવામાં આવે ત્યારે વધારે સિંચે વસ્ત્ર ખેંચતી હતી. આથી બાણાસુરે
તેને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેની સળગ છંછાથી દાસીએ જણાવ્યું કે “જેને પુત્ર નથી.
તેનું મોં જોવાથી પાતક લાગે છે.” દાસીનું આ વાક્ય સાંભળતાં તે દિગ્મૂઢ બન્યો, ખરે !
મારા સામર્થ્યને વૈભવ પ્રમાણમાં મારે અવસ્ય પૂત્ર પ્રાપ્તિ હોવી જોઈએ; એમ સંકારણું
હોવાથી તે તન્મયતા પૂર્વક મહાદેવની પ્રાર્થના કરવા બેઠ્યો.

કૈલાસમાં સદાશિવ રહેતા હતા. તેમની પ્રિય સ્ત્રીનું નામ પાર્વતી હતું. હિમાલય જેવા
શિત પ્રદેશમાં પણ પતિને પ્રિય ગણી રહેલી પાર્વતી સદા આનંદમાં દિવસ પાળતી. પોતાના
પ્રિયપતિ એ હૃદય દૈવત છે જાણી તેમના સુખે સુખ અને દુઃખે દુઃખ માનતી. જંગલમાં
પણ વૈભવતાનાં સુખોને સ્વીકારતી. સાદવી-સત્પરવરપા-સમાદેવી-પાર્વતી-કૈલાસપતિનું અત્યુ-
ત્તમ દ્રવ્ય હતું. એક સમયે તેમણે સમાધિમાં બેસવા માટે પોતાની પ્રિયતમાને પૂછ્યું.

* બ્રાહ્મ બ્રમણ્યમાં યા તું તત્પર, બ્રાહ્મ બ્રમણ્યમાં યા તુરે;
હૃદય-અસ્તમાં અચલિત મનરે, એ નિત્ય ચલિ વા ખાતુરે.
ભાઓદયથી ઉન્મત્ત ન યા, વિધ્ન ભમે ન કલાતુરે;
(એ નિઘ્રય માની તું મનમાં, સમ રહી હરીગુણ ગા તુરે.)

અસ્તોદય.

તેમણે પતિના વિયોગથી આ જગલમાં રહી શકાય તેવું નથી, એવા બાવનું પ્રિયપતિને સૂચવ્યું. આથી મહાદેવે પ્રસન્ન થઈ બે સંતાનોનો વિધિ બતાવ્યો. આ પછી મહાદેવ સગા-ધિમાં પ્રવૃત્ત થયા. અને પાર્વતિએ બે સંતાનો પ્રગટાવ્યાં. તેમાં એક પુત્ર (ગણેશ) અને બીજી પુત્રી ઉષા હતી. * આ બે સંતાનો માતાની ઇચ્છાને સ્વીકારી તે પ્રમાણે વર્તતાં. પોતાના હૃદયમણિ ઈશ અભિભૂષ વૃત્તિ કરી સમાધિમાં બેઠેલા હોવાથી આ સંતાનોના સહવાસે તેમને વિયોગ ઓછો લાગતો. પોતાનાં સંતાનોને આનંદમાં રાખી તેઓ આનંદમાં રહેતાં.

શ્રી નારદજી (મન) દ્વારા જ્યારે આ વાર્તા જાણવામાં આવી ત્યારે શંકર તેમના આવાસ પ્રતિ આવ્યા. આ વખતે પાર્વતીજી આત્મિક ક્રિયાઓમાં બેઠેલાં હતાં તેથી પોતાનાં સંતાનોને બહાર જવાનું કહી—તપાસ રાખવા સૂચવ્યું. બાળકો હતાં, તેવામાં સદાશિવ અંદર આવવા લાગ્યા. બાળકોએ તેમને રોક્યા. પરંતુ શ્રી સદાશિવની તિવેચ્છા હોવાથી તેમણે ગણપતિનું શિર છેદ્યું. ઉષા આથી સંતાઈ ગયાં. અને પાર્વતીજી ન્હાતાં હતાં ત્યાં તેઓ આવ્યા. પાર્વતી સ્નાન કરી ઉઠ્યાં હતાં. પોતાના પતિને આ પ્રમાણે સહસા આવેલા જોઈ તે આશ્ચર્ય ચકિત થયાં. એટલામાં બહાર આવીને જુલે છે તો ગણપતિનું શિર ધણી જુલું પડેલું દેખ્યું. અને તે જોતાં વાર જ પાર્વતીજી મુસ્જીગત થયાં. પુનઃ મુસ્જીધી સાવધ ઘઈ પતિના ચરણમાં ઢળી પડ્યાં, અને દીન મૂખે બોલ્યાં.—‘પ્રાણેશ ! આ શું કર્યું ? તમારા સંતાનોના શિરચ્છેદ કરતાં તમને અનુકંપા કેમ ન થઈ ? અરે ! બહાલા પતિ ! એકના એક પુત્ર પ્રતિ આવો ધાત તમને કેમ પ્રિય લાગ્યો ? માફ દીન બાલક, મારી ઇચ્છાએ અનુકૂળ વર્તતાં તમે શા માટે શિરચ્છેદ કર્યો ? અરે ! એ બાલકને હવે હું ક્યારે સજીવન થયેશે જોઈશ ! મારી સમક્ષ તેવું નિર્જીવ શરીર મને અધિક સંતાપ આપે છે. મારી હયાતીનું કલ્યાણ કરતું દેખાય છે. હે વક્ષભ ! તમારી આત્માથી અને તમારી સુકિતથી જ આ બાળકનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હતો. એ વાસ્તવે તમારું જ સંતાન છે. તમારા સુખનું સાધન છે. તમારે હાથે તમારા ન્યાયનું ઉલ્લંઘન થાય તો પામર જીવો અન્યાય કરે એમાં શું આશ્ચર્યસ્પદ ! બહાલા પતિ ! મારાથી હવે નથી જોવાતું ! અરે ! કૃપાસાગર ! દીન વાણિયા પ્રાર્થના કરતી આ દીનદાસીને તમે શું વજ્ર પ્રહાર કર્યો ?’ આમ કહેતી પુનઃ મુસ્જીગત ઘઈ.

મહાદેવે તેને સાવધાન કરી. અને ગણપતિને પુનઃજીવન આપવા કહ્યું. હાથીના શિરને કાપી તે ગણપતિ (મન્દિરોને પતિ) ના ધડ પર બેસાડ્યું. પાર્વતીજીએ કહ્યું કે.—‘મારો પુત્ર આવો કદરૂપો દેખી વિદાનો હાંસી કરશે ?’ પરંતુ મહાદેવે તેને અભય વરદાન આપ્યું કે દરેક શુભ પ્રસંગે તારા પુત્રનું આનંદાન કરવામાં આવશે. પુરુષાર્થ વગર કાર્ય સિદ્ધિ થતી નથી. માટે પુરુષાર્થના અધિપતિ શ્રીગણેશ શુભ ક્રિયાઓમાં પ્રથમ અધ્યક્ષ થશે.

* કેટલાક વિદ્વાનો આ વાર્તાને આધ્યાત્મિક રહસ્યમાં ગ્રંથે છે. આ સંબંધિની વાર્તા વિદ્યાર્થીજીવનમાં ઇ. સ. ૧૯૦૦ વર્ષો પછીના અંકમાં છે. વિવેકીએ તે પ્રતિ ઇચ્છા હોય તો લક્ષ આપવું.

આ પ્રભાણે ગણપતિની હયાતી દેખી ઉપા સાંભરી આવી. ઉપાને ઘણા સાદ કર્ચા પછુ તેણે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો નહિ. તપાસ કરતાં લવણુની કોટડોમાં સંતાર્થ ગયેલી જણાઈ. કોધાવેશમાં પાર્વતીજીએ તેને શાપ આપ્યો કે ‘જા તું રાક્ષસ કુળમાં જઈ લવણુ મારક આગળજે.’ ઉપા આ શાપથી કંપિત શરીરે પ્રાર્થના કરતી માતાના ચરણમાં ઢળી પડી. આશ્રિતને આશ્રય આપવો એ ધર્મ છે. પાર્વતીએ તેને છાતી સરસી આંપી, દુઃખ પડે ત્યારે સહાય આપવાનું જણાવ્યું.

ગણપતિને આગળ જતાં પાર્વતીજીની ઇચ્છાથી બે સ્ત્રીઓ પરણાવી. તે બે સ્ત્રીઓનાં નામ સિદ્ધિ તથા બુદ્ધિ હતાં. સિદ્ધિ અને બુદ્ધિને યોગ પ્રભાણમાં ચલવતા ઈદ્રિય પતિ ગણેશ બવહાર અને પરમાર્થમાં ઉત્તમ યશને પ્રાપ્ત કરતા હતા.

બાણાસુરના તપથી પ્રસન્ન થઈ મહાદેવે તેને વરદાન આપવાનું કહ્યું. તેણે સંતાન માટે પ્રાર્થના કરી. આથી પાર્વતીજીએ પ્રસન્ન થઈ ઉપા આપવાનું જણાવ્યું. ‘ન મામા કરતાં દાણા મામા સારા’ એમ ધારી આનંદમગ્ન થતો બાણાસુર ઘેર આવ્યો. પુત્ર નથી, પણ જન્માઈ આવતાં પુત્ર કરતાં અધિક સુખ મળશે જાણી ધણો જ ખુશી થયો.

આગળ જણાવી ગયા છીએ એમ બાણાસુર સાક્ષાત્ તમોગુણ પ્રધાનમૂર્તિ હતા. તેણે દેશ વિદેશના રાજાઓને જીતવા માંડ્યા. અને જ્યાં ત્યાં ત્રાસ વર્તાવા માંડ્યો. દિવસે દિવસે રાજાઓને જીતવાથી બળ અને અભિમાન વધવા લાગ્યું. આ અભિમાન આગળ તેણે કંઈ પણ વિચાર્યું નહિ. અને એ ઉન્નત સ્થિતિમાં શ્રી મહાદેવ સામે થયો. મહાદેવે તેને શાપ આપ્યો કે તારામાં જે બળ છે તે બળ ઉપાને સસરા સંહારશે.

શ્રી મહાદેવના શાપથી તે ધ્રુજવા લાગ્યો. અને કરેલા કૃલ માટે પસ્તાવા લાગ્યો. આ શાપ તેને વજ્ર કરતાં પણ અધિક પ્રહાર કરવા લાગ્યો. દીન મૂખે તેણે મહાદેવની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તેમણે પ્રસન્ન થઈ એક ધ્વજ આપી. અને કહ્યું કે જ્યારે આ ધ્વજ પડશે ત્યારે તારો શત્રુ ઉભે થયેલો જાણજે. આ પછી તે ઘેર આવ્યો. પોતાના મત્રિ કૌભાંડને સર્વ હકોક્ત જણાવી. અને બનેએ વિચાર કર્યો કે હવે ઉપાને પરણાવવી નહિ. તેમ જ તેને એક જુદા મહેલમાં રાખવી. બાણાસુરના પત્નિએ તેને આજીજી પૂર્વક પ્રાર્થના કરી. પરંતુ તેથી પોતાનો શત્રુ પ્રગટ થાય જાણી એ વાતનો તેણે સ્વિકાર ન કર્યો. અને સખત ચોક્કા પેરા સાથે તેને જુદા મહેલમાં રાખવા નિશ્ચય કર્યો.

ઉપા સાથે બાણાસુરના મત્રિ કૌભાંડની પુત્રી ચિત્તલેખાને પણ રાખવામાં આવી હતી. ઉપાને આખો દિવસ આનંદ કરાવે અને તેને દુઃખ ન થાય ધારી ચિત્તલેખાને ત્યાં રાખવામાં આવી હતી. ઉપાનું સ્વરૂપ અપ્રતિમ પ્રભાવવાળું હતું. ઉપા જેમ જેમ મોટી થવા લાગી તેમ તેમ તેના અવયવો પ્રગુલ્લ બનતા ગયા. કમલનયનો શરદ ઋતુની સમાન પ્રકૃષ્ઠિત થયેલાં હતાં. ચંદ્રથી પણ અધિક દેહિધ્વમાન સ્વરૂપ, સૌંદર્ય અનુપમ પ્રકારની પ્રતિમા દર્શાવતું હતું. ઉત્તમ અંગોપર આજ્ઞાણથી સ્વરૂપના બનેલી ઉપા સ્વર્ગની રખા કરતાં પણ મનોહર દેખાતી હતી. તેની વેણીને જેઈ વાસુકી પાતાળમાં ગયો હતો. વક્ષઃસ્પર્શમાં તરતા સ્તનો ભરાવમાં આવી ગયા હતા. શરીર પર ધારેલું નિલાંબર તેના સ્વરૂપને લપેટી રહી સૌંદર્ય

દર્શાવતું હતું. તેની સખી ચિત્રલેખા પણ તેના જ જેવી સ્વરૂપસંપન્ના હતી. ઉભયના સહ-
વાસે જીવ્ય રહેવાનું દુઃખ બને હૃદયમાંથી નાશ પામ્યું. વાર્તાવિનાશ કરતાં ઉપા અને ચિત્ર-
લેખા પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરતાં હતાં.

એક સમયે રાત્રિનો કેટલોક વખત ગયા પછી, પાછળની પ્રદરમાં ઉપા અર્ધ-જન્યત
નિદ્રામાં પડી. અને તે સ્વપ્નાવશ થઈ. પ્રથમ દૂર અરણ્યમાં ધસણવા લાગી. આગળ જતાં
વિવિધ પ્રકારની લતાઓ વૃક્ષો પાછળ આંધિની રહેલી જણાઈ. તેમાં અનેક હરિણિ બાંધો
આમ તેમ દોડતાં હતાં. આ દેખાવ જોઈ તેના હૃદયમાં આનંદ પ્રગટયો. લાંથી આગળ
વધતાં એક પુરુષપ્રતિમા જણાઈ. આ પ્રતિમાને જોઈ તે આશ્ચર્ય ચકિત્ થઈ. પ્રેમપાશમાં
પડી. આ પુરુષનું સ્વરૂપ અનુપમ હતું. વિશાલ લલાટપર દિવ્ય ઔજ્ઞસ દેલાઈ રહેલું હતું.
બાહુ પણ વિશાળને સ્વરૂપ ભવ્ય અદિતીય હતું. શુભાખી ક્ષેત્રો-અણુઓથી ભરપૂર તેનું
સ્વરૂપ મોહક હતું. તેના પ્રેમપાશમાં ઉપા પડી. અને તે પ્રતિ સદસાં દોડવા લાગી. પરંતુ
દોડતાં દોડતાં તે સ્વપ્નમાંથી જાગી. ઉઠીને જુલે છે તો દેખેલા બનાવનું કાંઈ પણ જણાયું
નહિ. આથી તે અમિત થઈ ચિત્રલેખાને બાંધી પડી. ચિત્રલેખાએ તેને સ્વપ્ન થવા જ-
ણાવ્યું, છતાં તેનું બાકુળ મન શાન્ત થયું નહિ અને ગદગદ કંઠે કહેવા લાગી.

* ઉપા કહે કરમે દેઈ હાય, થોડા સાર દુબ્ધો મેં નાય;
હસતાં રમતાં ચડી ગયો કોઈ, કોમટ કાંચુ થયો વિરોધ.
કર દીવો, ને ધર નિહાળીએ, છે તે આટલામાં પિયુષે ભાગિએ.

* * * *

... ..હું તો ઘેરી થઈ, નામ હામ પૂજ્યું નહિ;
નાત જાતને માત પિતાય, પ્રીતિ નહિ જે પ્રથમ પૂજાય.
દમ-કળા મને મન ગમી, તે સ્વરૂપ રહ્યું મન રમી;
બાઈ તે નાથે મિથ્યા મને દમી, મુખે મુરજ ગયો આયમી.

ઉપાની આવી ક્રિયતિ જોઈને ચિત્રલેખાને ધણું લાગી આવ્યું. તેણે ઉપાના હૃદયને
શાન્ત કરવા અનેક વચનો કહ્યાં વળી જણાવ્યું કે.—“બાણાસુરે એવી દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે
કે ઉપાને પરણાવતો નહિ. શ્રી સદાશિવ તરફથી તેમને સાપ થયો છે કે ઉપાના મસગમી
તેનું બાહુબલ લોભ પામશે. આથી ધિય લેવા તારો વિચાર સર્વથા પ્રગટ્ય નહી. આબાપની
આગાને પાગવી એ તારું કર્તવ્ય કર્મ છે. વળિ સ્વપ્નામાં આવેલો પુરુષ કોણ છે? કેવો
છે? ક્યાં રહે છે? આદિ સર્વ અજ્ઞાત છે. તો અભિપ્રિસત પ્રાપ્ત થવું દુર્લભધારી તારા આ
બાઈને લગ.” ચિત્રલેખાની આવી વાણિયી તેને કિચિત્ પણ વિરામ મળ્યો નહિ. અતે
ચિત્રલેખાએ તે સ્વપ્ન મૂર્તિનાં સ્વરૂપનું વર્ણન થામ્યું. અને પોતાની ચિત્રકળાનો ઉપયોગ
કરવા માંડ્યો. સ્વર્ગના ભાગ ચિતર્યો તેમાં ઉદ-ઋષિ-મુનિ-વગેરે સર્વનાં ચિત્રો કંદારવાં.
પરંતુ તેમાંનું કોઈ ઉપાએ જોયું નહોતું. પાતાળાદિને ભાગ કહાડી નાગાદિ લોકનું ચિત્ર કહા-
ડ્યું. ઉપાએ મસ્કરી કરતાં કહ્યું “ચિત્રલેખા વાહ તારો વિચાર એવો છે કે આ નાગ લોકને

* આબાહરણમાંથી-પ્રેમાનંદ કૃત.

હું પરણું. પરંતુ સખી તરિણે પણ તને તે લાંચનરૂપ યશે. મારે તો નાગનું પણ કામ નથી અને ખીજનું પણ કામ નથી. જે ઈચ્છિતાર્થ સાધવાનો છે તેમાં જ પ્રવૃત્તિ કરવી એ વિશેષ હિતપ્રદ છે.” ત્યાર પછી ચિત્રલેખાએ ખીજ અનેક સ્વરૂપો ચિતરવા માંડ્યાં. દેશ દેશના રાજાઓ, માણસો, શ્રીમંતો, વગેરેને કામળ પર કાઢવા માંડ્યાં. પરંતુ તેમાંનું કોઈ ઉપાને પસંદ આવ્યું નહિ. આગળ વધતાં તેણે દારકાંતું ચિત્ર કાઢ્યું. તેમાં શ્રી કૃષ્ણ પ્રદુમ્ન અને અનિરુદ્ધનાં ચિત્રો કાઢી તેમાં રંગ પુરતાં ઉપા બોલી ઉઠી કે:—

* ઘણું રૂપ સખળ છે સારું, તેણે ચિત્તહું ચોર્યું છે મારું;

લાવ સખિ શિદ્ધ તેહને, નહિ તો પાકું મારા દેહને.

ચિત્રલેખા શિદ્ધ ઉઠ અને મારા પ્રિય પતિને લાવી આપ. એ જ મનહર ચિત્તહર સ્વામિ, “એના વિના સર્વ નિઃસાર છે. શિદ્ધ પ્રમાણુ કર. ચિત્રલેખા !

* પિંડ હું પાકું સર્વથા. આજ ન આવે સ્વામિ.”

ચિત્રલેખા ઉપાની ઘણી જ આજુબાજી ચાલી. અને તેના કાટ પંચની મદદથી તે દારિકામાં આવી પહોંચી. ત્યાં નારદજીની મદદથી અનિરુદ્ધના આવાસમાં પેડી. અને હિંચકા સુદાંત ઉપાની આગળ લાવી રજુ કર્યું. ઉપા તેને જોતાં વાર જ પ્રેમ ઘેલી બની ગઈ. એટલામાં અનિરુદ્ધ જાગ્યો. જુલે છે તે દારિકાં પોતાનો મહેલ, પોતાનું સ્થળ કાંઈ પણ નજરે ન પડે. એટલામાં ઉપા તેના ચરણકમલમાં લળી પડી. પોતાની કેવી ઇચ્છા છે, તથા શા માટે તેમને બોલાવવામાં આવ્યા છે એ સર્વ નિવેદન કર્યું, ઉપાના સ્વરૂપ અને પ્રાર્થનાથી અનિરુદ્ધ તેને સ્વીકારી. ત્યારથી તે પ્રેમ ઘેલાં બન્યાં. અને આનંદમાં દિવસો કાઢવા લાગ્યાં.

આ વાત બાણાસુરના જાણવામાં આવી. તેણે કેટલાંક માણસોને લદવા મોકલ્યાં. પરંતુ અનિરુદ્ધના બાહુબળે તે સર્વનો અડકાર ટળ્યો. ત્યાર પછી કૌભાંડ મંત્રિ કેટલાંક યોદ્ધાઓ લેઈ લદવા આવ્યો. ઉપા ઘણો વિલાપ કરવા લાગા. પરંતુ અનિરુદ્ધ તેમ કરવાથી બેશી રહે તેવો નહોતો. તે લડ્યો અને શત્રુઓને હાર્યા. પછી બાણાસુર જાતે લદવા આવ્યો. અને કેદ પડી લેઈ ગયો.

આ વાતની ખબર શ્રી કૃષ્ણને પડી. પોતાના પુત્રનો પુત્ર કેદ-પકડાયો છે એમ જાણવાથી સૈન્યને તૈયાર થવા જણાવ્યું. અને મોટા યોદ્ધાઓ સાથે તે શોણિતપુર આવ્યો. ત્યાં બાણાસુરે તથા શ્રી કૃષ્ણ વચ્ચે મારે મુદ્દ થયું. શ્રી કૃષ્ણે બાણાસુરના હાથ છેલા. આથી બાણાસુર તેમના ચરણમાં ઢળી પડ્યો.

ગાંડી શ્રી કૃષ્ણ તથા બાણાસુર વચ્ચે સહિ ચર્ચ અને બાણાસુરે પોતાની પ્રિય પુત્રી અનિરુદ્ધ સાથે પરણાવી.

ઉપાની સખી ચિત્રલેખા (કેટલેક સ્થળે ચિત્રલેખા તરીકે લખાયેલું છે.) તેની આજ્ઞાથી પોતાને યજ્ઞે ચાલી ગઈ. આ પ્રમાણે બાણનું અભિમાન શ્રી કૃષ્ણે તોડ્યું અને મલાદેવના શાપનો અવધિ આવ્યો. ઉપા અનિરુદ્ધ સાથે પરણી સુખી થઈ.

રા. ચિદ્વિલાસી.

વિવિધવિહાર.

કન્યાશાળાઓમાં પાકશાસ્ત્ર શીખવવાની જરૂરીયાત.

(મિસિસ કૃષ્ણાગૌરી હિરાલાલ રાવળ હેડમિસ્ટ્રેસ લુણાવાડા.)

ઇંગ્લાન્ડ અને હિન્દુસ્તાનમાં અપાતી કેળવણીમાં બહુ મોટો ફેર છે. હિન્દની નિશા-
બોમાં માત્ર વિદ્યાના જૂદા જૂદા વિષયો શીખવવામાં આવે છે; પણ હુન્નરકળા શીખવવા
તરફ બહુ યોગ્ય ધ્યાન અપાય છે. હિન્દની કન્યાશાળાઓમાં કેટલાંએક વરસથી યોગ્ય શીવણ
કામ તથા મોટી અને ચડતા દરજ્જાની કન્યાશાળાઓમાં તે ઉપરાંત બરવા ગ્રંથવાનું કામ
આવે છે. પણ તે સિવાય બીજા કોઈ હુન્નર શીખવાતો નથી.

હિન્દુસ્તાનની માફક ઈંગ્લાન્ડના મોટા શહેરોમાં દરેક ઘેર રસોઈ થતી નથી. પણ
ઘણા ખરા લોકો બોબનશાળા (હોટેલો અથવા વીશીઓ) માં જઈ જમી આવે છે. છતાં
પણ ત્યાં દરેક સ્ત્રીને રસોઈનો હુન્નર શીખવવામાં આવે છે. ઈંગ્લાન્ડનાં ન્હાનાં ગામોમાં રહે-
નાર સ્ત્રીઓ, હિન્દની માફક પોતાના ઘરમાં જ રસોઈ કરી જમે છે. તેઓ વિદ્યાલુન્નરનું
સાઈ શિક્ષણ મેળવી બીજા ઉદ્યોગ કરી ડ્રવ્ય મેળવે છે. છતાં પણ ઈંગ્લાન્ડની ઘણી કન્યા-
શાળાઓમાં પાકશાસ્ત્રનો વિષય શીખવવા સાથે તેનું અનુભવી જ્ઞાન આપવામાં આવે છે.
આ વિષય શીખવવા ઉપરાંત ત્યાં મનુષ્ય માત્રને તથા પશુ પક્ષીઓને પણ પ્રિય થઈ પડે
એવી ગાયનકળા, હારમોનીયમ વગેરે વાજીત્રો સાથે શીખવવામાં આવે છે. તથા સ્ત્રીઓને
કપડાં ધોવાનું, અસ્ત્રી કરવાનું, ન્હાના બગીચા બનાવવાનું, દહીં વસોવાનું, તથા માખણ વગેરે
કરવાનું, એવાં વિધિવિધ જાતનાં કામ શીખવવામાં આવે છે. હિન્દની સ્ત્રીઓને ગૃહ સંસારમાં
ઉપયોગી થઈ પડે તેવા વિષયોનું હુન્નરનું જ્ઞાન નહિં જેવું અપાય છે. ઘણી વાર કેટલાંએક
માણસો તરફથી લાલેલી સ્ત્રીઓ ઉપર એવો આરોપ મૂકવામાં આવે છે કે, તેમાંની ઘણી
ખરીને સારી રીતે રસોઈ કરતાં આવડતી નથી. જ્યાં માખાપ પોતાની દીકરીઓને ઘરમાં
આ જાતનું કામ શીખવવામાં બે દરકાર રહે છે, ત્યાં છોકરીઓને રસોઈનું કામ બરાબર આવ-
ડતું નથી એ ઘણે દરજ્જે ખરું છે.

મુમ્બઇ, સુરત જેવા મોટા શહેરોમાં શેઠના ઘરના રસોઈઆને કમુર માટે સહજ
કપડો આપતાં તે ગ્રીસાઈને જતો રહેવાથી રસોઈના કાર્યમાં બીન અનુભવી અને નાન્ટુક શો-
ણીને અને તેથી શેઠને બીજા રસોઈઓ તુરત નહિં મળી આવવાથી ઘણી અડચણ ભોગ-
વવી પડે છે. તથા મુઝવણ થાય છે. એ બાબત શહેરના-પરિવ્યવહારોથી કોઈક જ અનુભવું
હશે. હિન્દમાં દરેક ઘેર રસોઈ કરવાની હોય છે; સારી રીતિવાળા કેળવાએલા લોક પોતાને
ત્યાં કામકાજ માટે ચાકર રાખે છે. પરંતુ રસોઈનું કામ તો ઘણે ભાગે સ્ત્રીઓ જ કરે છે
શ્રીમંતને ત્યાં રસોઈ કરનાક નોકર રાખે છે. પણ તેવાં શ્રીમંત કુટુંબ યોગ્ય હોય છે. એટલે
આર્ય ગૃહીણીને ઉત્તમ રીતે સર્વ પ્રકારની રસોઈ કરતાં આવડતું બેઠ્યે. વળી હિન્દમાં અનેક
પ્રકારની રીતિઓ હોવાથી તથા તેઓમાંનાં ઘણાં ખરાં એક બીજાનું રીધિનું જામતાં નથી
તેથી દરેક કુટુંબમાં રસોઈનો ઉપયોગી હુન્નર શીખવવાની જરૂર જેવું છે.

પાકશાસ્ત્રનો ઉદય નેધએ તેવી સારી રીતે માખાપથી શીખવી શકાય નહિં. કદાપિ તે સાધારણ રસોઇ કરતાં શીખવી શકે. પણ તે પાકશાસ્ત્ર કહેવાય નહિ. જેમ એક સુતાર તેના છેકરાને લાકડા ઘડતાં શીખવે પણ તેથી તે શિલ્પશાસ્ત્રી બને નહિં અથવા સારી કારીગીરીવાળું કામ કરી શકે નહિં. તેમ જો માતાને પોતાને પાકશાસ્ત્રનું ઉત્તમ જ્ઞાન ન હોય તે પોતાની દિકરીને આ ઉપયોગી વિષયનું સાફ જ્ઞાન આપી શકે નહિં. તેટલા માટે હિન્દની કન્યાશાળાઓમાં પાકશાસ્ત્રના વિષયનું જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે.

કન્યાશાળામાં પાકશાસ્ત્ર શીખવવાનું કામ કેમ દાખલ થતું નથી તેનું મોટું કારણ તેથી ભારે ખર્ચ કરવું પડે તેમ છે. બીજી હરકતો જેવી કે ભીન્ન ભીન્ન જ્ઞાતિ બંધનને લીધે સ્પર્શસ્પર્શ આદિની સેવામાં આવે છે. પણ તે દુર યદ્ય શકે એવી છે. તેના દાખલામાં વડોદરા રાજ્યની મોટી કન્યાશાળાઓમાં ઘણાં વરસોથી આ વિષય ચાલે છે પરંતુ તેમાં કોઇ જાતની હરકત આવેલી જણાઇ નથી. ખર્ચનો સવાલ પણ કિંદ્રાયતે કામ કરવાથી કમી થઇ શકે એવો છે. એટલે આ કામ નિશ્ચય ચડતા વર્ગની કન્યાશાળાઓમાં ચલાવી શકાય એવું છે.

મુમ્બઇની એક પારસી કન્યાશાળામાં પાકશાસ્ત્રના વિષય શીખવવામાં આવે છે. વળી ત્યાં એવો પણ વહીવટ ચાલે છે કે, વાર્ષિક પરીક્ષા જેવા અથવા કોઇ તેહેવારના અનુકુળ સમયે નિશાળની બધી છોકરીઓ પોતાની આવડત મુજબ જુદી જુદી જાતની રસોઇ વાનીઓ તૈયાર કરે છે. પછી તે તપાસવાને નિશાળની કાર્યભાર કમિટીના મેમ્બરો, અથવા નિશાળનાં શુભ ચિન્તકોમાંથી પુરો તથા સત્કારીઓ એકઠી મળે છે. અને તૈયાર થયેલી રસોઇનાં રૂપ શુષ્ક નેધ તથાથી ખાત્રી કરી ઉત્તમ પ્રકારની રસોઇ બનાવનારને ઉત્તેજન આપવા તેઓ સારાં સારાં ઇનામ આપે છે.

સુધરેલા દેશોમાં અનેક પ્રકારનાં પ્રદર્શન ભરી સાફ કામ કરનારને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે. કોઈ વાર મુન્દર અને તનદુસ્ત બાળકોનું પ્રદર્શન ભરી તેમને (અથવા તેમનાં માખાપને) ઇનામ આપવામાં આવે છે. હમણાં સ્ત્રી કેળવણી અને સંસાર સુધારાના સુપ્રસિદ્ધ અને માનવંત અગ્રેસર મરહુમ રા. બા. મહીપતરામ રૂપરામ નીલકંઠ સી. આદિ ઈ નાં પુણ્યશાળી પતિ પાર્વતીકુંવરના સ્મરણાર્થે યજ્ઞરાત વનાંચુલર સોંસેટાએ અમદાવાદે સ્ત્રી કામનું પ્રદર્શન ભર્યું હતું. અને તેમાં યજ્ઞરાતી સ્ત્રીઓના હાથે તૈયાર થતાં શીવજી તથા ભરત ગુપ્તજી કામ વગેરેના નમુનામાંથી એક કામ કરનારને ત્રી મ તથા પ્રમાણ પત્રો આપ્યાં હતાં. તેવી જ રીતે કન્યાશાળાઓમાં પાકશાસ્ત્રનું કામ શીખવવામાં કોઈ સારા અનુકુળ પ્રસંગે તે કામ તપાસવા આજરદાર તથા કેળવણીનાં સ્ત્રી-પુરુષ કમિટી મેળવી પાકશાસ્ત્રના વિષયમાં સારા જવાબ દેનારને તથા જુદી જુદી પ્રકારનાં રસોઇ રાંધનારને ઇનામ વગેરેથી ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે.

લખવાને આનંદ ઉપજે છે કે મૂર્તિસંતના સુપ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સુધારક રા. બા. હરગોવિન્દદાસ દારગદાસ કાંઠાવાળા લુણાવાડા સ્ટેટના દિવાન પદ પર આવ્યા પછી તેમના ઉત્સાહ અને યતનથી કન્યાશાળામાં, ઉપરનાં ધોરણ શીખનારી મોટી ઉમરની બાળા

એને લગભગ એક વરસથી પાકશાસ્ત્રના વિષયનું જ્ઞાન રસોઈના અનુભવ સાથે આપવામાં આવે છે. કન્યાશાળાના મકાનના ઉપરના બાગમાં દાઢ બે રસોઈ યજ્ઞાવવામાં આવે છે. અને તહેમાં અભ્યાસની એવી વ્યવસ્થા રાખવામાં આવી છે કે, સામાન્ય સ્થિતિના માણસને ઘેર રોજ જે બોજન થાય છે તે રસોઈ પહેલાં વર્ષમાં શીખવવી. તે પછીના બીજા વર્ષે તેથી ચડતા ક્રમની રસોઈ, જુદી જુદી જાતનાં શાક, અથાણાં, રાઈતાં, સંજેરીયુધરા, દુધ-પાક, શીખંડ વગેરે બનાવતાં શીખવવાં. તથા ત્રીજા વર્ષમાં તેથી ચડતા પ્રકારનું કામ, ખિરંજ, જલેથી, ખાખાં, કેશરીભાત, મશાલે ભાત, તથા ચાસણી, મુરખ્યા, અને પાક વગેરે શીખવવા ગોઠવણ રાખેલી છે.

એક વરસના અનુભવ ઉપરથી જણાય છે કે સંભાગથી આ કામ શીખવવામાં આવે તો કોઈ તરેહની અડચણ આવતી નથી. હોદ્દરીઓ હાંસથી ગમ્મત સાથે આ વિષયનું જ્ઞાન મેળવે છે. માટે સ્ત્રી કેળવણી તથા સંસાર સુધારના હિતાચિન્તકોએ મ્હોરી મ્હોરી કન્યા-શાળાઓમાં આ વિષય યજ્ઞાવવા બનતો ચલ કરવો જોઈએ. અને ઘોડાં વરસ પછી જેવું કે તેનું પરિણામ કેવું ઉત્તમ રીતે આવે છે.

વર્તમાનરંગ.

૧ કૃત્રિમ પુષ્પો અને મીઝીસ લેખી:—

હિંદારના જાણીતા મેડીકલ ઓરીસર મી. જેવીનાં પત્ની એવાં સુંદર અને મુશીબિત કૃત્રિમ પુષ્પો તથા પુષ્પના હાર વિગેરે બનાવે છે કે એકદમ સામાન્ય દ્રષ્ટિથી, ખરાં છે કે ખોટાં તે સ્પષ્ટ થઈ શકાતું નથી. અત્યાર મુંબઈ ઘણાં કૃત્રિમ પુષ્પો બન્યાં છે પણ તેની બનાવટમાં આ સન્નારીની બનાવટ નેટલી દક્ષતા નહોતી જણાતી. કાગળનાં કે લુગડાનાં દુલ્લ તુરત જ જણાઈ આવતાં. પણ આ સન્નારીનાં બનાવેલાં દુલ્લ માણસને જુલ્યાપમાં નાંખે છે. આ સન્નારીની પ્રસંગ મુંબાઈમાં બહુ થાય છે. અને એમ પણ અમારા સાંભળવામાં પૂં છે કે નામદાર ન્યાયમૂર્તિ મી. ચંદાવરકરનાં પત્નીની સાથે તેઓ આપણા માનવતા રૂ ગવર્નર સાહેબ બહાદુરનાં પત્ની લેડી ક્લાર્કની સલાહાતે મળ્યાં હતાં. અને કૃત્રિમ હારની બેઠ કરી હતી. જે હારની બનાવટ જેઈ તે નામદાર બાનુ ઘણાં જ પ્રસન્ન હતાં. પુષ્પ એ કુદરતની સુંદરતાની પ્રતિમા છે. અને કુદરતી સૌંદર્ય જેડે દરિયાઈ કરી પછાત નાંખનાર આ સન્નારીની બુદ્ધિને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. અમારી તો ની જ છે કે જેમ જેમ આર્ય સ્ત્રીઓની બુદ્ધિ ખીલવવાના પ્રસંગો મળતા જશે, તેમ તેમ તેઓ ઉન્નત બનતી જશે.

૨ એક મુસલમાન સન્નારીના ઉદ્ગાર:—

કલકત્તા ખાતે પ્રકટ થતા “ધી મુસલમાન” પત્રમાં એક મુસલમાન બાનુએ લખેલા વિનંતિ પત્ર ઘણા ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

એ સન્નારીના ઉત્તમ વિચારને અમે ઘણો જ ધન્યવાદ આપીએ છીએ. હિંદુસ્થાનમાં રહેતા મુસલમાન તથા હિંદુઓએ એક બીજા તરફ ભાતભાવ સંભવા આ સન્નારી બલામણુ કરે છે. નજીવી બાબતો માટે અંદર અંદર કુસુપ કરી નિર્મળ પડી જવા કરતાં, ધર્મ બાબત તકરારો કરવા કરતાં, આપણે ઈડીયનો. એસીયાટીકા છીએ એવી બાવના દંડતર કરવા આ સન્નારી સૂચવે છે.

અમે આમારા મુસલમાન ભાઈઓને નમ્ર વિનાત કરીએ છીએ કે તમારી સ્ત્રીઓને ઉત્તમ કેળવણી આપે. કારણ સ્ત્રી કેળવણી ઉપર જ જાતની કેળવણીનો આધાર રહે છે. અને ત્યારે જ આપણામાં વિશેષ ભાતભાવ વધશે.

૩ બેંગલોરમાં મળેલું સન્નારી મંડળ:—

ચાલુ માસમાં બેંગલોરમાં કેળવણી પ્રતિષ્ઠિત આશરે એકસોવાસ સન્નારીઓ મળી હતી. એમના સમક્ષ સૌ. રીતામા નામની સન્નારીએ “પરોપકાર” ઉપર ઘણો જ ઉત્તમ નિબંધ વાંચ્યો હતો. બાપણુ રાજ યતા પહેલાં સૌ જનકદમ્મા નામની સન્નારીએ વીણાથી સ્તવન કર્યું. પછી બાપણુથી તમામ સાંભળવા આવેલી સ્ત્રીઓ પ્રસન્ન થઈ હતી. સ્ત્રીઓના મેળાવણી તથા આવાં બાપણુની જરૂર છે. હવે સ્ત્રી કેળવણી વધતી જાય છે. અને દરવરસે ઘણી જ જુજ સંખ્યામાં પણ સ્ત્રીઓ યુનીવર્સિટીની કેળવણી લે છે. આવી રીતે કેળવણી સ્ત્રીઓની ફરજ છે કે પોતાથી ઓછી કેળવણી પહેનોને સારાં બાપણુથી ઉત્તમ શિક્ષણ આપવું. અસબત પુરોનો સંમતિ વગર સ્ત્રીઓ આવી સમાજ કરી શકતી નથી. છતાં અમારું એમ માનવું છે કે જો કેળવણી સ્ત્રીઓ દેશના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં સંસ્થાઓ સ્થાપે, અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર બાપણુ આપે. અને ચર્યાચારનાં વીણા, અગર અન્ય વાજા-ત્રથી ધ્યાર સ્તવન કરે તો, સંગીતના ઉત્તમ જ્ઞાનની સાથે, સારા-વિચારોનાં બીજ રોપાય. દેશની અનેક પ્રવૃત્તિઓની જોડે આ જાતની પ્રવૃત્તિની જાસ જરૂર છે.

૨. રામભજન દત્તના લગ્ન વિશે વિચાર:—રા. રામભજનદત્ત એક વિદ્વાન અને બળવાન ગૃહસ્થ છે. એમનો મુખ્ય વિચાર જ એ છે કે જેમ બને એમ બળવાન પ્રજા થવી જોઈએ. અને એવી પ્રજોત્પત્તિ માટે ઉત્તમ લગ્ન થવાની જરૂર છે. બળવાન સુંદર પુરુષોનાં લગ્ન મનોહર, અને બળવતી કન્યાઓ જોડે યવાં જોઈએ. અને આવા લગ્નમાં વર્ણાશ્રમ કારે મુકવો જોઈએ. કારણ જાતિઓ નહાની હોવાથી યોગ્ય જોડાં મળી શકતાં નથી. જેમ બને એમ જુદા પ્રદેશનાં વર કન્યા હોવાં જોઈએ. દાખલા તરીકે મુંબઈ ઇલાકાનો વર. હોય તો તેનું લગ્ન મદાસ ઇલાકાની કન્યા જોડે થવું જોઈએ.

૩. રામભજનદત્ત પંજાબ નિવાસી છે. તેમનું લગ્ન બંગાળનાં જાણીતાં સરલાદેવી ઘોષજી જોડે થયું છે. સરલાદેવી એક વિદુષી અને બળવતી સન્નારી છે. શારીરિક બળ માનસીક બળ જોડે વધારું એવો એનો પણ સિદ્ધાન્ત છે. અને તેને અમલમાં મુકવા માટે તે ઘણો મત્લ કરે છે. આર્યાવર્તમાં આવાં દંપતીની ઘણી જરૂર છે.

મુખિત્ર, બન્ધુસમાજ.

' સમયતરંગ.

માગરોળના સુપ્રસિદ્ધ જૈન મી નેમચદ વસનજના પત્ની મૌ બાઇ નદુબાઇ સ્વર્ગ વાસ પામ્યા છે

ચાતુ માસમા મુબાઇ યુનીવર્સિટીની એમ એની પરીક્ષામા હમબાઇ રતનજી કોળાહ ક્ષેત્રેકમદ નીવડ્યા છે

ચાતુ માસમા મુબાઇ યુનીવર્સિટીની બી એ ની પરીક્ષામા નીચેની મજારીઓ પાસ થઇ છે—

મુનાદયાઇ બી બહાડીયા

પુતનીબાઈ બી બહાડીયા

મમુનાબાઈ કે દેવકર

લીલ ડી સોલામન

શુભરાત વર્નાક્યુતર સોસાઈટી હસ્તકના સૌ પાર્વતીકુવર મ્હારકે કદમાચી 'કુનીયાના સુધગેલા જુદા જુદા દેશોની સ્ત્રી પ્રેમવણી તથા સસાર સ્થિતિનો મુમગતો એ વિષય ઉપર સ્ત્રીઓની સમક્ષ બાવણુ આપનારને રૂ ૫૦ નું ઈનામ મળનાર છે

ચોથા મહીલા પરિષદ સુ ત ખાતે ભરાઈ હતી તેનું પ્રમુખપદ લેડી ધનયાઇ જહા ગીંગ રેડીમગને આપનામા આન્યુ હલ ત્યાર બાદ મીસીમ શારદા સુમત બી એ તથા મીસીમ વિદ્યા રમણુબાઇ બી એ વિજેરે પ્રેટલીક મજારીઓએ જુદા જુદા વિષય ઉપર બાવણુ આપ્યા હતા

જાહેર ખબર

— ૦: —

પરદેશના રહેન સભોને પ્રેમમાં છ હરવાની, ધુધુ જોવાની, વિગેરેની મિથ્યાકૃત કરવાની મંજૂરી નથી અથવા તે તેમ કરનારને અનુમતિ અને અવકાશ નહોતાથી મિથ્યા રમાડવાનો વખત આવે છે. આટલાજ મટે ઈંગ્રેજી, મરફૂત વિગેરેનું જાપ ન્તર કરી આપવા, સસ્તા દરેથી છપાવી આપવા, અને કાંઈ જુ તરફી આપવા વિના, પુસ્તકો, મામિકો વિગેરે થોડા દમિશન લઈ સેવાર કરી મોકલી આપીએ છીએ. વિશેષ માહિતી માટેનીચેના સિગ્નામે લખ્યું.

રાંપુર
અમદાવાદ

લોગીન્દ્ર વ રતનલાલ દીવેટિયા,
ખી એ

— ૦: —

આ પત્રના મહકોને માટે ખામ લામ. ૮ ખ. સાથે ફક્ત ૦—૧—૦
રા. મુમિત્ર ફૂત.

અલક્ષ્યજ્યોતિ.

સ્ત્રી લીપયોગી ચોક ઉત્તમ રસિક નવલકથા.

ઉચા. પચાસ નવી મગળા. કીમત રૂ ૧—૮—૦

સુદરા સુમોધના ગ્રાહકોને ૮ ખ. સાથે. ૦—૮—૦

મગલાનું ઠેકાણું—મંત્રી બન્દુરામાજ સુદરા સુમોધ એન્ડિસ અમદાવાદ.

— ૦: —

ગુજરાતના કવિઓ.

અને

તેમની કવિતા.

(મુગાઈની હિન્દુ યુનિયન કલગ તરફથી અપાયેલુ જાપણ

કર્તા—મનમુખરામ ફજ્જુમુખરામ મહેતા.

ખી એ, એલ એવ ખી.

દામકોટ વધી

કિમત રૂ ૦—૪—૦

મગલાનું ઠેકાણું—કનો પાએથી.

મીંગલ એકરો, એમની વાડી પાસે, સુબાઈ.

સુન્દરીસુખોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

- અપદ્ધતકુમુદ—કર્તા પ્ર ક. કુવ-એક સ્વમય માર્ગ, કિમત રૂ ૧) આહુકોને આના આઠ પોરટેજ જુદું.
- વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી, મુખ્ય આના ચાર. આહુકોને એ આને. પોરટેજ જુદું
- શોકશમન—આ મામિમ્નો કોઈ આદક જે નવા આહુકોનું લનાજમ મોકની આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોરટેજ ૦—૧—૦ મોકનાથી મળશે
- ઘાગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા આહુકોને ૦—૬—૦ દ્વાન ખર્ચ ૦—૧—૦
- કપિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા આહુકોને ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦
- વહુને શીખામણ—કર્તા રવિચક્ર અંજરીયા, કિ ૩. ૧ આહુકોને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. જુદું.
- અલક્ષ્યજ્યોતિ—મ્નાં સ્મિત કિ ૧—૮—૦ આહુકોને ૦—૮—૦ ટ ખ જુદું
- મૃદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા આદકો ૦—૬—૦

સુન્દરીસુખોધની પાછલી શાંદલો.

૧ લા તથા ત્રીજા વર્ષની શાંદલોના વધુ ખર્ચ આકો હવે ખપી ગયા છે. માત્ર ૧ લા વર્ષના ૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ માં અંકની, તથા ત્રીજા વર્ષના ૬-૮-૯ અંકની વધુ થોડી નકસો રહી છે. આટલે આહુકોને પોતાની શાંદલોમાંના તે આકો ખુરતા હોય તેમજે તાકિદિ અમારી પામેથી મળાવી લેવા. નહીં તો પછીથી મળી શકશે નહીં આવી દરેક નકસની કિમત ટપલખર્ચ સમી રૂ ૦—૧—૩ પડશે ત્રીજા વર્ષની શાંદલ હવે શીલીકમા નથી.

ચોથા વર્ષની આખી શાંદલ રૂ. ૧—૪—૦ ભેટ સાથે,

લનાજમ તથા સર્વ બાબતના યત્રવ્યવહારનું શરનામું.

મન્ત્રા, બધુસગાજ.

સુન્દરીસુખોધ ઓશીસ—અમદાવાદ

- આ ઉપરાંત આ પત્ર વિષે વધારે માહિતી નીચે લખેલે ઠેકાણેથી પણ મળશે.
- રા. સોગીન્દ્રગણ રતનલાલ દિવનિયા સ્મી. એ, લાલવાની પોળ, અમદાવાદ
- રા. ઠાકીલાલ લક્ષ્મણ ગુજરાતી પત્ર ઓશીસ અમદાવાદ
- રા. શાંકરરાય અમૃતદાસ વાધેશ્વરી પોળ, અમદાવાદ
- રા. રામમોહનરાય જગન્નરાય આશીસના ગુવાની પોળ, અમદાવાદ.
- રા. કૃષ્ણલાલ હરગોવિંદામ પરીત. ઇન્ડીયન સ્પીસીએન્ડ, કલકત્તા

શ્રી અમદાવાદ ગુનીયન શ્રી ડી. એસ. કંપની લીમીટેડ.

દરાસુબ્યવ

આપણા સુવિખ્યાત નવજગ્યાગર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખેલા મંદીએ તો
 "શ્રીયો પવિત્ર ધાય, રસજ્ઞ ધાય, કુટુંબપોષક ધાય, સ્વસ્થ ધાય, શરીર બળવતી, રાગહીન અને
 "સુન્દર ધાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજન્યભાગી તેઓ મુકા સ્વતંત્ર ધાય તે તે મુક્તતાથી
 ' અને નવન મનાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને હેમોભાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરના
 અનેક વસ્તુઓને આપે છે "

યંત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રેમન્તે તત્ર દેવતાઃ । મત્તુ
 (પ્રસન્ન દેવતા રહે ન્યા પામે સન્માન મુન્દરી)

સર્વાંગે શ્રીયો માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૫	{	સંપાદક,	{	ઈ સ ૧૯૦૭ જાન્યુઆરી
અક ૫		બન્ધુસમાજ.		વિ સ. ૧૯૧૪: પૌષ.

વિષયસૂચન

વિષયવિભાગ	તેખક	પૃષ્ઠ
જ્ઞાનસુગન્ધ		૯૭
કાવ્યકુજ.		
સૌખ્યાવવતી	રા કવિ ન્હાનાલાલ એમ એ	૯૮
વાર્તાસહસ્રી		
બીજલ (શ્રીવેળ)	બહેન "વિ."	૧૦૧
મુહુર્તમં.		
સાહચર્યપ્રેમ	ત સરેલા બા એ	૧૦૮
વિવિધવિહાર.		
ગત્રીભાવજી	ત બિહારી	૧૧૫
ચર્તમાનરંગ.	ત કોમીદાસજી એ (સુબન્ધુ બન્ધુસમાજ)	૧૧૬

સુન્દરી સુખોદના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

અપદ્ધતકુમુદઃ—કર્તા પ્ર. ક. કુવ—એક સંમય વાર્તા, કિમી ૩૧) ગ્રાહકોને આના આઠ. પોસ્ટેજ જુદું.

વિધવા—લેખક વસન્તવિનોદી, મૂલ્ય આના ચાર. ગ્રાહકોને બે આને. પોસ્ટેજ જુદું
 શોકશમન—આ મામિનો કોઈ આદક જે નવા ગ્રાહકનું લનાનમ મોકલ્યા આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હુગ્ગવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલસાધી મળશે

સુન્દરી સુખોદના પહેલા વર્ષની લેટ—કિમત આના ૦—૧૨—૦. નવી

૮૪ નં. ૯૦૩	રા જગમથ જ્ઞાનાથ ગવગ	મુખાઈ	૧—૪—૦
૮૫ નં. ૯૦૪	સૌ. મિરમખાઈ કળકર	માલેગામ	૧—૪—૦
૮૬ નં. ૯૦૫	રા જગનલાલ કળેદાસ	મસકના	૧—૪—૦
૮૭ „ ૯૦૬	રા એમ પી પારેખ	કમગામ	૧—૪—૦
૮૮ „ ૯૦૭	દયા શ્રીમાલી દિતેન્દ્ર સમા	ભાવનગર	૧—૪—૦
૮૯ „ ૯૦૮	રા નરવરલાલ નંદાદાસ કર	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૯૦ નં. ૯૧૧	રા જગનલાલ પરમાનંદ દામ	મુખાઈ	૧—૪—૦
૯૧ નં. ૯૦૯	રા હરીલાલ મોતીલાલ	દાહોદ	૧—૪—૦
૯૨ નં. ૯૧૦	સૌ જીજી મોરારજી	મુખાઈ	૧—૪—૦
૯૩ „ ૯૧૧	રા ભારકરરાવ વિક્રમદાસ	ભાવનગર	૧—૪—૦
૯૪ „ ૨૫૦	રા મણીલાલ ગદાભાઈ નાણાવદી	મુખાઈ	૧—૪—૦
૯૫ „ ૯૧૨	રા જગનલાલ વાનજી	આક્રિડા	૧—૮—૦
૯૬ „ ૯૧૩	સૌ મુરી ખેડેન કચીઆ . ધ	વસો	૧—૪—૦

જન-યુવારીથી શરૂ થઈ ગયું છે

વાર્ષિક લવાનમ સવા રૂપિયા. { મેઘનાદ. } ટપાલ ખર્ચ સાથે.

(રોયલ ત્રણ ફાર્મ—મોટા ચોવીસ પાનાનું)
 વિદ્યાર્થીઓ અને તરુણ વર્ગ માટે પ્રકટ થતું એકજ માસિક.
 તત્ત્વી—રા ભોગીન્દ્રરાવ રતનલાલ દોવેદિઆ બી એ
 રાયપર—અમદાવાદ

નુદરાસુગન્ધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાનાર સાક્ષર-વિ ગોવર્ધનરામશાહના શબ્દોમા બહીએ તો
 “સ્ત્રીયો પડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીર બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણુમા કુટુંબજનન્યનમામાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને હસાહિની બને, કુટુંબના બાવક વર્જને પોતણે અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વજોતી
 “કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉત્તમ કરે અને તેના આત્મ-
 વિલાસોની હિમયોમા પોતાના હૃદયતરંગ બેળરી હઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમા હૃદયસૂર્યના તેજસ્વી કિરણો સર્વજ્ઞ પિત્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય નુદરાસુગન્ધના
 જીવનની સરતા છે “સીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી
 “શ્રીની ઉત્પતિવિના દેશની ઉત્પતિ અશક્ય છે”

વર્ષ ૫ મું.] ઈ. સ. ૧૯૦૮ બનેવારી—પૌષ વિ. સ. ૧૯૬૮. [અંક ૫ મો.]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

“તેમજ મનોરમ જોડી સાચી સ્ત્રીના સમાગમથી તેને વધુ મદદ મળતી. કારણ પો-
 તાના દવાખાનામા તે નર્સની ગરજ સારતી. દર્દીઓનાં માનજન કરતી, તેમને સાર પોલિટીસ
 બનાવતી, તેમના પાંચ પર ધોતી. તેમને અન્ન આપતી. તેમની જોડે મીઠી ને નમ્ર વાત કરતી.
 આદરપતીને એમના દર્દી દેવ જેવા ગણતા. સો સો ગાઝી દર્દીઓ એમના દવાખાનામા
 આવતા. દવાખાના જોડે મુગામડ વૉર્ડ ઇલાહપો હતો. ત્યાં અનેક નિરાધાર સ્ત્રીઓને શાન્તિ
 મળતી આ પ્રમાણે પરોપકારની લાગણીથી જીવન સાફર્ય કરતા.”

“સ્ત્રીઓનાં અન્તર વૃત્તિ કેવી છે તે તેઓજ સમજી શકે છે. તમે તમારા પુરુષના,
 કાયદા ઘડો અને એમે અમારા કાયદા ઘડીએ ત્યારે જ ખબર પડે; અમને સ્વતંત્રતા આપો
 પટલે અમને સ્વતંત્ર વિચાર કરવા જેટલું જ્ઞાન આપો. પછી અમે જેમ યોગ્ય લાગે તમે વ-
 તીશુ, પુરુષો સર્વ હક્ક સ્વાધીન કરીને બેઠા છે. પછી વચ્ચે કોઈક મહેરવાની દાણલ સ્ત્રી-
 ઓને પુનર્લગ્નની હા કહે છે તો કોઈ વચ્ચે ગાઠનું ચોવાઈ જતું હોય એમ નાં કહે છે. આમ
 સ્ત્રીઓ શુ કરવું તેની મને તો સમજણ પડતી નથી. ધર્મશાસ્ત્રમા તો વળે વારી છે. પણ
 ધર્મશાસ્ત્ર કરનારા એ કોણ હતા ? પુરુષ કે સ્ત્રી ?”

રા. મુમિત્ર કૃત “અલ્હયજ્યોતિ.”

કાવ્યકુંજ.

સૌભાગ્યવતી.

૪.

મોગરાનો મંડપ હતો,
ને મંડપ નીચે તે ઉભી હતી;
જાણે કૂલની લટકતી સેર.

આશપાસ અજવાળાં ઉગતાં,
ને દિશ દિશમાં વસન્ત ઢોળાતી.
ઝ્યારે ઝ્યારે કળીઓ ઉઘડતી,
પત્રે પત્રે પુષ્પ પ્રગટતાં હતાં.
કૂલના સરૌવર સરિખડી વાડીમાં,
તે વાડી જેવી વિરાજતી.

વહને તહેને વસન્ત હસતી,
હુદયે તહેને વસન્ત લહરતી,
ઝારણે તહેને વસન્ત બોલતી,
ઝોરડે તહેને વસન્ત વિહરતી,
કૂલમાં તહેના વસન્તના વાસ હતા.
વસન્તનો વર પામેલી વસન્ત પૂજારણ,
આગણું ભરી ઉભી હતી.

સૌભાગ્યના આભૂષણે શણગારાયેલી,
સંસારના મહા શણગાર રૂપ,
તે એક સૌભાગ્યવતી હતી.

પગલાંમાં તહેનાં પુષ્પ હતાં,
ચરણે ધરા નહોતી ચંપાતી.
કુલાશ્રમનો માથે ગોખ ધારી,
પ્રારબ્ધ પુત્રી રિમત કરતી સોહાતી;

સૌન્દર્યના ચન્દ્ર સમું મુખડું હતું,
ને મુખડે મૃદુતા પમરતી.

લલમણીના છોડ જેવાં;
 બ્રહ્મટિનાં ચાખ નંમેલાં હતાં.
 નીચે કદયાણુકારી દીકીઓમાં;
 આદર ને આતિથ્ય ઉઘડતાં,
 આંખડલી આનન્દ શીની હતી.
 કેશાવલિ સઘન વિરાગતી,
 અંખોડલે કૂલ વેણી વિલસતી,
 મંહીથી સૌભાગ્યની ફેરમ ફેરતી.
 હૈયામાં નાથની વરમાલ ઝૂલતી,
 ઉરખંટે અનેરી ઘટા ઘેરંભતી;
 અન્તરમાં મોજાં ઉછળતાં,
 ઉરખન્ધ તૂટુ તૂટુ થતા.
 રોમ રોમમાં ભાવિ વિશ્વ રમતાં,
 વિલાસની લોલ વિલોલ લીલા શી;
 સૌભાગ્યના પૂર્ણેન્દુ સરિખડી,
 સુન્દરતાની વસન્ત જેવી,
 ફવામી રનેહની પ્રતિમા સમી,
 ગૂહલક્ષ્મી ગૂહધારે ડાલતી,
 વાતસલ્યની વેલી સમાવડી.
 કુલાગારે ઝુકેલી હતી.
 કલાપીની સંકેલેલી કલા સમી,
 દેહ દેશે નવરંગ સાડી સરતી;
 મંહી લલજની લહરીઓ લહરતી,
 પવિત્રતાની પાંદડીઓ જેવા;
 ગાલ ઉપર ભાલ પત્રે,
 નાથનો રનેહ લેખ હતા.
 ઉરમાંથી અમૃતના કુવારા ફૂટતા,
 સન્તાન તે જીવન પીઃઅમર થતાં.
 ભરથારની દેવી સંપત્તિ સમી,
 દેહાકાશે ઉવા ઉઘડતી;
 કાન્તિમાં કન્થના કોડ અજળજળતા;

શીલનો પ્રભાવ, પ્રભુતાં શૌ, .
 અખંડ પ્રભાએ પ્રકાશતો.
 અંગે અંગને વિશે;
 શ્રદ્ધા, સરલતા, શુશ્રૂષા હતાં.
 જગતની જનની જેવી.
 સુન્દરી ભરી ભરી ભાસતી,
 દૃષ્ટિમાં સન્તોષ ને શાન્તિ હતાં;
 આંખડીમાં અનેક સંસાર મટમટતાં,
 ઉદાર લોચન, પ્રસન્ન વદન, શીલ શીતલ,
 ચન્દ્રિકા વિસ્તરતી પૃથ્વીમા જેવી;
 ઉરદેહની વસન્ત વિસ્તરતી,
 સ્વામી પ્રત શી અવિચલ,
 ઉમ્મરની સ્ફટિક શિલાને પાટે,
 સૌભાગ્યવતી ઉભી હતી:
 જાણે જગતનું ઐશ્વર્ય.
 પડોશમાં આંખા વાડિયાં હતાં.
 ત્યાંથી કાચલોની કલ્લોલ વાણી,
 માધુર્યના અભિપ્રેક કરતી;
 સન્મુખ માધવીનાં કૂલ ખંરેલાં હતાં,
 જાણે તેનાં મુખનાં વેરાયેલાં વેણ.
 આગ્રમને આંગણે વસન્ત પધારી હતી,
 ચોકમાં નન્દનનાં ચન્દન વર્ષતાં;
 આનન્દ વદને સંગવતી,
 વન્દન વન્દી વસન્ત પૂજતી.
 કુંકુમ ને અક્ષત મહાધી,
 અક્ષત કુંકુમના અધિકાર માગતી;
 ભવોભવ, પ્રાણયાત્રાના તીર્થે તીર્થે,
 એ વલ્લભનો સહચાર વાંછતી.
 નવવર્ણની વાદળી જેવી,
 તે આશા ભરી હતી;
 કુટુંબના આધાર જેવી,

તે ધીર ધરીત્રી હતી;
 રનેહની પરમ ભાગીરથી જેવી,
 દેવી પતિત પાવની હતી;
 સામાન્યતા દેવ સરિખડે,
 કોડામણો કન્ય પધાર્યો.
 સીતાની વાડીએ જાણે રામ,
 જીવનનાં જલથી વધાવ્યો;
 પ્રાણને પદ્માસન પધરાવ્યો,
 આશા ધૃષ્ટિની રહોડમાં ઉભી.
 મુમુંઝુ મુક્તિને ઉગ્મર ઉભો,
 આરતીની શિખાઓ સમોવડી;
 નયનોમાં જ્યોતિર્માલ પ્રગટી,
 જારણે અદ્ભુત ઉભસ ઉઘડ્યો.
 અન્તરિક્ષથી અનિલ આઝ્યા,
 રનેહના સન્દેશાઓ ભર્યા તેજ વાદળ;
 તે દિશદિશમાં લઈ ગયા.

કવિ ન્હાનાલાલ.

વાર્તાલહરી.

(સી લેખ.)

ખીજલ.

જન જ્ઞાણું રે વૈષ્ણું નહિ આણું.

જન જ્ઞાણું રે વૈષ્ણું નહિ આણું.

ત્યાં મુજ નેહકુંવર ક્યાંથી લાણું રે—

‘જન જ્ઞાણું રે વૈષ્ણું નહિ આણું’

ખીજલના પિતાની ઝુપડી સર્વ કુદરતી દેખાવથી બરપુર, અને હિન્દુઓના પવિત્ર ધામ ગીરનાર પર્વતની તળેટીમાં હતી. ઝુપડીની આસપાસ આવી રહેલી જમી નીચી ટેકરીની કુદરતી ફાટમાંથી જરતાં નિર્મળ જરણાં ભિન્ન ભિન્ન આકારમાં બેતાં હતાં; ઝુપડીની આસપાસ આંખા, ચંપા, લીમડા, ખાખરા અને વડ વગેરે વૃક્ષોની વિશાળ ઘડા આવી રહેલી હતી; અને તેની આસપાસનું વિસ્તીર્ણું મેદાન અતિ વિસ્તારમાં કો, કાળાચું, કણદાર, ખેવડો વગેરે કીલાચરાથી ઢંકાઈ ગયું હતું. ઉડી ખાણો, ટેકરીઓનો ઉચો નીચો

દેખાવ, ઝાડ પાનની સુંદર લીલાશ, નવીન ધાન્યથી છવાય રહેલાં વિશાળ ખેતરો, સંખ્યા-
બંધ ચરતાં દોરનાં ટોળાં, અને નિર્મળ ઝરણાં વગેરેના સંપૂર્ણ કુંદરતી દેખાવ યાત્રાળુ અને
પંચીકાની દ્રષ્ટીનું પોતાની પ્રતિ આકર્ષણ કરવા સંમથ બનતો હતો. અંબાજીનાં ઉંચાં શી-
ખરપરથી આ સર્વ દેખાવ વિશાળ બગીચા જેવો જણાતો હતો.

નમતે બપોરે બીજલ ખેતરમાંથી લાવેલાં ફુડાં ખાંડતી હતી. અને શ્રમ ન જણાય
તથા આનંદ થાય માટે સાથે સાથે ગીત લલકારતી હતી.

મીઠડા બોલા કહાન આવોને

મારા મીઠડા બોલા કહાન

શેરીએ શેરીએ ફુલડાં વેરાવું,

x x x x

ડેલીએ ડેલીએ દીવા કરાવું

મીઠડા બોલા કહાન આવોને

મારા મીઠડા બોલા કહાન.

બીજલ સુંદર છોકરી હતી, અને તેના મીઠા સુર તેની સુંદરતાનું એક આશુપણ
હતું. તેનાં અતિ મીઠાં ને મનોહર ગાયનની અસર આસપાસનાં ઝાડપાન તેમજ પશુને
પણ થવા લાગી, અને જડ વસ્તુએ પણ મનોહર દેખાવ ધારણ કર્યો.

ગામડીયણ કુમારીકાનાં ગીતમાં મધુરતાની સત્તા અને મોહની રપટ જણાતી હતી.
તેનાં મીઠાં મંજુલ સ્વરના મધુરાં ગીતમાં લીન થયેલા એક યુવાન પંચીક ઝુંપડી-
બહાર આંગણમાં ચિત્રવત્ ઉભો હતો; જો કે તેથી બીજલ તો કેવળ અચાનજ હતી.
ગીત પુરું થતાં બહારથી અવાજ આવ્યો. “ઝુંપડીમાં કેણુ છે?” ગામડીયણ કુમારીકાઓ
સહેરી કુમારીકાઓ જેવી બીકણુ હોતી નથી. બીજલ બહાર આવી, પણ બહાર નજર
કરતાં રહેજ પાછો પગલે ઉભી રહી. તેના ચહેરાપરથી જણાઈ આવતું હતું કે એ પાછું
પગલું ખેંચીકું નહિ, પણ કાંઈક મર્યાદા અને આશ્ચર્યનું હતું. બીજલ કાંઈક સંકેતવાતી
ઉભી રહી. તેના સંકેતમાં પણ કાંઈક વિશેષતા જણાતી હતી. બહાર એક યુવાન અને
બળ્ય પુરૂષ ઘોડીની લગામ પકડી ઉભો હતો. બીજલ બોલી—“કાને બોલાવો છો? અને
તમે કેણુ છો?”

પંચીક—છોડી મને પાણી નેહજે, મને ચોખ્ખા પાણીની જરૂર છે. હું આ અજા-
ણા પ્રદેશમાં જૂલો પડ્યો છું, અને જૂલ-જૂલામણીની લાંબી મજલથી શ્રમીત થઈ ગયો
છું.” કાઠીયાવાડી ગામડીઆં સાદી પરાણાગત કરી શકે છે. બીજલ ઝુંપડીમાંથી દૂધનો
શુદ્ધ લોટો લાવી, અને પંચીકને આપતાં બોલી—“તમે આ દૂધ પીયો. તે તમારી જૂખ તર-
ચ ને શ્રમ હરી લેશે”. લોટો લેતાં પંચીક કાંઈક લટકે બરી રીતે બોલ્યો—“આમાર થયો સું-
દર છોડી આમાર થયો.” પંચીક દૂધ પીધું અને બીજલે આંગણમાં નાખી આપેલા કાળી
ઉનના દોરડાંથી બરેલા ખાટલા પર તે બેસતાં બોલ્યો—“છોડી તારી મા ઝુંપડીમાં શું કરે
છે? અને તારો આપ ક્યાં છે?”

બીજલ—“મારી મા ? અરે તે ઝૂપડીમાં હોત તેને મેં જોયું હોત, તો હું કેવી સુંબી હોત ? મહારાજ ! મારી મા મને દયા દીવસની મૂકીને મરી ગઈ છે. મારો બાપ સામા મેદાન તરફ જુઓ ત્યાં ઘેટાં ચારે છે; તેની આથમણી બાજુએ જે ઉભો છે, તે અમારો રાજો છે.” અલંકાર વગરની અને અશિક્ષિત બાપામાં પણ તેનાં સરળને નિખાલસ ઉત્તરથી, તથા ગામડીઆ પોપાકમાં પણ તેની ઝળકી ઉઠતી અતિસુંદરતાથી, પંચીક લક્ષ્યપૂર્વક તેના તરફ નિહાળી જ રહેા; પણ તેનાં નેત્ર તૂમ થયાં નહિ. બીજલનો પોપાક દેશી ઉનનો બનેલો હતો, અને તેમાં કેટલુંક સાદું ભરતકામ હતું. તેના પોપાક પર નજર રાખતાં તે એક ગામડીઆજી કુમારીકા જ જણાતી હતી; પણ તેના ખુબસુરત ચહેરા તરફ નિહાળતાં માણુપી કરતાં વિશેષ અવર્ણ્ય સૌન્દર્યતા જોવામાં આવતી હતી. પંચીક બોલ્યો—છોડી તારી મા માટે હું દીલગીર છું. અને તારી મને દયા આવે છે. તારી મા તને યાદ આવે છે ?

બીજલ—અહો ! મા ! ! ને યાદ ન આવે ? મારી મા મને બહુ જ યાદ આવે છે, અને જ્યારે જ્યારે તે યાદ આવે છે, ત્યારે ત્યારે હું પુષ્કળ રોઉં છું.” બીજલનાં નયન-માંથી ખરેખરાં અશ્રુબિન્દુ ટપકવા લાગ્યાં. “મારી મા એવી બક્ષી હતી, કે તેને યાદ કરતાં મને જ નહિ પણ જો કોઈએ તેને જોયું હતી તેને પણ યાદ આવતાં રોવું આવે છે; અને તેમ થવું જ જોઈએ એવી ને બક્ષી ને માણુ હતી.” ધાબળાના છેડાવતી અશ્રુ લૂછતી તે બોલી—“મારા બાપા માની ઘણી વાતો મને કહે છે. એક વખત તેઓ કહેતા હતા કે મરણ કાળ નજીક જાણી મારી માએ મને બોળામાં લીધી, પુષ્કળ બચીએ લેતાં આંસુથી મને નવરાવી. અને બાપાને કહેવા લાગી કે જુઓ આ માઈ અમુક્ય ધન છે, તેને મોટી ક્યાં અગાઉ ગાહી બનાવજો, અને જુદિશાળી કર્યા પહેલાં બક્ષી ને સદ્ગુણી બનાવજો, તેને દુર્ગુણથી દૂર જ રાખજો. જોજો, માઈ કહેવું તમે વિસરી જતા નહિ. પછી તે આ કાચ તરફ જોઈને બોલી હે ભગવાન, જો હું મારી એ આશામાં નિષ્ફળ થાજો એમ હોય તો આ મારી વહાલી દીકરીનો, મારી સાથે જ—દમણું જ—મારી પહેલાં જ—દેખતાં આયુષ્ય પૂરો થજો.”

પંચીક—ખરે જ તારી મા બક્ષી, તેમજ ઘણી ગાહી હોવી જોઈએ. તાં નામ શું ? અને રાજો કોણ છે ?

બીજલ—માઈ નામ બીજલ છે. રાજો બાપાના ઓળખીતાનો દીકરો છે. નાનપણથી જ તેનાં માને બાપ મરી જવાથી બાપાએ તેને ઉછેરી મોટા કર્યો છે. તે માણુ છોકરો છે. સામી શિલાપર બેસી ઘણી વખત અમે બન્ને પોતપોતાની જાનેતાને યાદ કરી રહીએ છીએ. પછી તે પહેલો છાનો રહી મને છાની રાખે છે. તે મને બહુ વહાલો છે, અને હું તેને બહુ વહાલી છું. તે કહે છે કે માઈ હેત તેના પર વધારે છે, હું કંઈ છું કે તેનું હેત મારા પર વધારે છે. બાપા કહે છે કે બંનેના હેત બરાબર અને સરખાં છે. તે મારા માટે પ્રાણની પણ દરકાર રાખતો નથી. તમને ખબર છે સરદાર ? એક વખત બાપા માંદા હતા. તેની સારવાર માટે રાજો ઘેર રહ્યો, અને હું અમારા ઘેટાંને લઈ ચારવાને ગઈ. બપોર થતાં હું વહેળામાં પાંચી પીવા ઉતરી અને જોઉં છું તો મારી સામે બપોર

અને બિહામણો નહાર ઉભો છે ! ! હું બચતીત યદ્ય ગણ. નહાર મારા પર તરાપ મારે એટલી જ વાર હતી. મરણને પ્રત્યક્ષ જોઈને હું પ્રભુ, રાગ, ને આપાને યાદ કરવા લાગી. પણ એટલામાં સામેની ટેકરી પરથી રાગને ઝડપથી ઉતરતો જોયો, અને તે મારી નજીકમાં આવી પહોંચ્યો. હવે મારી ખીક આગળનાં કરતાં હજારગણી વધી. મને લાગ્યું કે રખેને નહાર મારા તરફથી ને મારા રાગ ઉપર હુમલો કરે ? પણ તે મારા તરફ જ સ્થીર રહ્યો. તેને રાગથી દૂર કરવાને ધીરે હું પાછો પગલો, અતિ ધીમેથી ચાલવા લાગી; અને તે પણ પગલે પગલે મારી પાછળ આવવા લાગ્યો. મારી આશામાં હું સફળ થઈ. કારણ હું અને નહાર રાગથી થોડાં દૂર થયાં જણાયાં. હવે હું ચાન્તીથી મરણની વાટ જોવા લાગી. મૃત્યુકાળ સમયે વહાલા રાગનું દર્શન એ પણ મને મોટા દિલાસા રૂપ જ હતું. રાગ પાસે ઘેટાંને હાંકવાના નાના પરાણા સિવાય બીજું કંઈ પણ હથીયાર નહોતું; તો પણ મારી અતિ અન્યમથી વચ્ચે પોતાના પ્રાણની દરકાર વિના હીંમતથી તે અમારા બન્નેની વચ્ચે આવી ઉભો, અને તે પરાણાવતી જ વિકાળ નહારને નસાડ્યો.

સાંજ પડતાં વાળુની તૈયારી કરવા બીજલ ઝુપડીમાં ગઈ અને યુવાન પંથીક એકલો પડ્યો. આ યુવાન પંથીક ગૂંજરાતનો મહારાગ ક્ષેમરાજ હતો. તેનો રાગ્યાભિષેક થયાં ને હજુ ત્રણેક માસ થયા હતા. રાગ્ય મળ્યા પછી છ માસની અંદર જ દેવગુરૂ દત્તાત્રેયનાં દર્શન કરવા છરી સ્વારીએ જવું, એવી માનેલી માનતા પૂરી કરવા ગણ્યાંજ માણસને લઈ ગીરનાર આવેલ હતો. જુનાગઢના રાગ્ય મહાલયમાં તેનો ઉતારો હતો, અને ગીરના શીકારને શોખે નીકળતાં ભૂલો પડી બીજલનો મહેમાન થયો હતો. એકલો પડેલો ક્ષેમરાજ વિચારે ચડ્યો “છળકપટ, કૃતદંત લોભ અને વિપય એવા એવા અગણિત દુર્ગુણોમાં લુપ્ત થઈ શુદ્ધને પામર બની ગયેલાં રાહેરી વર્સનારાંઓ કરતાં આ ગરીબ ગામડીયાં શું ખોટાં ? શીતભાતમાં સાદાધને નિર્દોષતા, થોડામાં નિભાવને સંતોષ, અને અંતઃકરણની સરળતા અને નિખાલસપણું એ બધું આ ગરીબોને વારસામાં મળેલું કીમતી ધન જ છે તો ? શું ગરીબાઈમાં જ ધનર ગુણારોપણ કરતો હશે ? આ છોકરી જેવુંજ સૌંદર્ય અને ગુણો તથા ડહાપણ તેમ જ વળી નિર્દોષતા કોઈ રાગ્ય મહાલયોમાં વસતી રાજકુમારીમાં શોધતાં પણ નહિ મળી આવે ? પણ રાગ્યમહાલયોનું વાતાવરણ જ ખટખટ અને દોષધી ભરેલું લાગે છે, તેમાં સ્વાર્થનો અંશ વધારે રહેલો હોય છે; તેવી જગ્યામાંથી આવી નિર્દોષ મુર્તિ મને મળશે ? તેમ થવું હાલ કેટલું મુશ્કેલ જણાય છે ?” પણ એટલામાં ઘેટાંનાં મોટાં ટાળાંને લઈ બીજલનો પિતાને રાગે આવતાં વિચાર અધવચે જ અટક્યા. વાળુ થયાં ને આવેલ પરાણાં પાસે સર્વ એકલાં થઈ ચાંતીમાં બેઠાં. ક્ષેમરાજે એક શ્રીમાન યાત્રાળુ તરફે પોતાની ઝોળખ આપી. હમેશના નિયમ પ્રમાણે બિજલના પિતાએ તંબુરો સીધો, અને બજન રૂર થયાં. વચ્ચે વચ્ચે બીજલને રાગે રાગ પૂરાવતાં હતાં. ગાતી બીજલનાં આનંદીત ચહેરા તરફ પંથીક અનિમિષ નેત્રે જોઈ જ રહ્યો હતો. જે નિર્દોષ મોજમજ રાગ્ય મહાલયમાં તેને શોધતાં પણ મળતી નહોતી, તેવી નિર્દોષતા તેણે ગરીબ ઝુપડીમાં-ગરીબ બરવાડની ઝુપડીમાં પ્રત્યક્ષ નિહાળી. રાગ્યગાદીની આસપાસ વિદાયેશે શ્રમ, ચિંતા, અને વખતો વખત ઉભી ચતી અસંખ્ય ખટપટો; અને રાગ્યોને શીર રહેલી મહાન ફરજો, તથા તે ફરજો યથા-યોગ્ય બજાવવા માટે સુઝ રાગ્યોને ઘણી વખત પોતાની પ્રિયમાં પ્રિય ઉમદો વસ્તુનો

આપવો પડતો ઉત્કૃષ્ટ ભોગ, વગેરેની નિમ્નજ સાથે ગામડીઆની વિશ્રાંતિ વખતની સાદી મોનમન અને નિખાલસ દીલની નિર્દોષતાનો મુકાબલો કરવા લાગ્યો.

પ્રમાત થતાં આભાર માની ક્ષેમરાજ પોતાને રસ્તે પડ્યો. ખાસ કારણે વિનાં ફરી ફરીને તેણે ખીજલને નિહાળી. જુનાગઢની ભાગ્યે સધી રાત્રે તેને ચૂકવા ગયો, અને તેની સ્વનાથી ત્યાંથી પાછો ફર્યો.

ખીજલને છોડી ક્ષેમરાજ જુનાગઢમાં આવ્યો પણ તેને ત્યાં એન પડ્યું નહિ. પાટણ જવાનો વિચાર જ તેને કંટાળા રૂપ લાગ્યો, અને આવ્યા પછી તુરતજ ખીજલની ઝુંપડી તરફ પાછો ફરવાને તે લલચાયો. મહેલમાં તે ઉદારીન જ જણાતો, તથા કદી કદી વિકલ તાને ઉન્માદજ દ્રષ્ટીગોચર થતા. નિદ્રામાં પણ તેને વિશ્રાંતી જણાતી નહોતી. લાંબી એકાન્ત માટે તે ઉત્સુક જણાતો હતો, અને પોતાનો સમય એકાન્ત અને શિકારને બદલે નિમ્નજમાં રમડયા કરવામાં ગાળતો. તેણે પોતાની જુનાગઢમાં રહેવાની મુદત વધારી.

+ + + +

જુનાગઢના વિશાળ મહાલયના બધા દીવાનખાનામાં ક્ષેમરાજ પૂર્ણ દાઢથી ખીજલને જોતો. તેની સામે પણ નજીકમાં જ હીડીંગાની સાંકળ પકડી ખીજલ ઊભી હતી. ક્ષેમરાજનાં આમહથી અને પિતા તથા રાજની અનુભવિથી તે આજે ક્ષેમરાજ સાથે જુનાગઢ જેવા આવી હતી. આ બેજુનું બરવાડું કુદુંબ ક્ષેમરાજને હજુ સધી એક શ્રીમાન યાત્રાળુ તરીકે જ પીછાણતું હતું. “જુનાગઢ જોયું ? પાટણ નગરનો એથી ઘણું સુંદર શહેર છે. તું પાટણ આવીશ ખીજલ ?” ક્ષેમરાજે પૂછ્યું.

ખીજલ—ના મહારાજ. પાટણમાં મને ન ગમે. જુનાગઢ મને જોયું ગમ્યું છે. પણ મને અહીં રહેવું તો ગમે જ નહિ. સુંદર જુનાગઢ કરતાં પણ મને મારી ઝુંપડી બહુ પ્રિય છે.

ક્ષેમરાજ—પણ ખીજલ તું આવી સુંદર છોકરી છો, અને તેથી કેમકે મોટા માણસ તને પરણી પાટણ જેવાં મોટાં શહેરમાં લઈ જાય તો ?

ખીજલ કાંઈક શરમાતી બોલી—તેમ નજ બને મહારાજ. હું તો મારા રાજ સાથેજ પરણનાર છું ને ? તે મારી સાથે અમારી ઝુંપડીમાં જ રહેશે.

ક્ષેમરાજ—ખીજલ સાંભળ !! હું ગુજરાતનો મહારાજ ક્ષેમરાજ, તને મારી રાણી બનાવીને પાટણમાં લઈ જવાનું ઇચ્છું છું.” ખીજલ ચમકી, અને તેના ચમકવાની અસર તેણે પકડેલી હીડીંગાની સાંકળ પર થતાં તે ખખડી; અને સુંદર અવાજ થયો. ખીજલ મૌનજ રહી. અને સ્થિર દ્રષ્ટીથી સંપૂર્ણ આશ્ચર્ય અને કાંઈક તીવ્રરૂઝના મિશ્રભાવથી ક્ષેમરાજ સામે જોઈ જ રહી. તેની અનિમિષ સ્થિર દ્રષ્ટીમાં યુવાન ક્ષેમરાજના મનોવિકારને ઝેર કરતી, અને યૌવનના મદને અંકુશમાં રાખનારી એક જાતની મૃદુ તોપણ સખા જણાવા લાગી. થોડી વારે તે કાંઈક કંઈ અવાજે બોલી—મહારાજ ! અન્યાયને રસ્તે યાત્રનાર ગુજરાતનો ધણી થવાને યોગ્ય નથી.”

ક્ષેમરાજ—શાખાચ દીમતવાન સુંદરી ! પરંતુ હું અન્યાય કરવા ઇચ્છતો જ નથી. હું તો વિધિસર લગ્ન કરી તને મારી પટરાણી બનાવવા ઇચ્છું છું.

બીજલ—પટરાણી તો શુદ્ધ રાજપુત્રી જ શોભે. ઘેટાં ચારનાર ભરવાડની છોકરી તેને માટે તદ્દન નાલાયક જ છે.

ક્ષેમરાજ—તારાં સૌંદર્ય હઠાપણુને સહશુણુ પાસે શુદ્ધ રાજપુત્રી પણ લજવાય છે.

બીજલ—ખુબસુરતીતો ઝાકળનાં બિન્દુને સ્વપ્નાંની મુર્તિ જેવી ચિત્રિત જ છે. તેમાં સોભાવું ગુજરાતના મહારાજને શોભતું નથી.

ક્ષેમરાજ—ગુજરાતનો મહારાજ એવો મુર્ખ નથી. તે સૌંદર્ય કરતાં સહશુણુને વધારે ઊંચો દરજ્જો આપે છે, તો પણ તારાં સૌંદર્યમાં એક જાતની એવી અવર્ણનીય પવિત્રતા, મૃદુતા, સાદાઈ અને સન્મતા છે, કે ગમે તેવાં અનુષ્ઠાનિ વિરક્ત મનુષ્યને પણ તેની પ્રશંસા કર્યા વિના ચાલે જ નહિ. પછી ભલે તેઓ પોતાના પર ચઢેલી સૌંદર્યતાની તે અસર સરમને લાગેને દૂષાવીને અમે તો ધ્રુવરની કારીગરીને કુદરતના ગુણુ કરીએ છીએ એવો દંભ કરે.

બીજલ—લાંબી લાંબી વાતો સાંભળવાની ગામડીઅણુ છોડીને ટેવ ન હોય મહારાજા! હુંતો મારા રાજ સાથે જ પરણુનાર છું.

ક્ષેમરાજ કાંઈક ચીડાયો—નાદાન છોકરી, તું હજી નાદાન બાળક જ છે. ગામડીઆ રાજમાં તને મારા કરતાં શી વિશેષતા જોવામાં આવે છે? જે રાજ માટે તું મને ચાહી શકતાં નથી, તે રાજના કુકડે કુકડ કરીને તને બળાકારે પાટણુ લઈ જવાની મને સત્તા છે.

બીજલે શાંતતાથી જ ઉત્તર આપ્યો—ક્ષમા કરો, મહારાજ ક્ષમા કરો. આપ બોલો છો એટલા દૂરતો નહિજ બનેલ પણ અમારાં હિણાં કર્મથી કદી તેમ બને તો પછી આ દેહને અમી સંસ્કાર કરવો જ આપને શીર રહેશે. બહાલા રાજનો વિધોગ મને મારાં મરણુ કરતાં પણ વિશેષ હાનીકારક નીવડશે, સરદાર.

ક્ષેમરાજ—તે હું જોઈ લાઇશ હઠીલી છોકરી, હમણાં જ તને પાટણુ લઈ જવાની મને સત્તા છે અને તેનો પૂરેપૂરો અમલ હું હમણાં જ કરીશ.” ગુસ્સે થઈ ઉઠી જવાનો ઢોંગ કર્યો અને ઊભો થયો પણ પાછો ખેડો.

બીજલ—મહારાજ તમે મોટા રાજ છો. તમારાથી અન્યાયનું પગલું ભરાય જ નહિ હો, કારણ કે “યથા રાજા તથા પ્રજા.” રાજ અનાતિ, અને મનોવિકારને વશ થઈ અકાર્યમાં લોક લગ્નના ભયને ન ગણુકારે, તો રાજ્યની સમગ્ર પ્રજા પણ તેવી જ બને; અને તેથી પરિણામે રાજ અને પ્રજા ઉભયનું અનિષ્ટ જ થાય. પણ મહારાજા! આર્ય બાળાઓ અમી દેવથી, અને છેલ્લે અનસન વ્રતથી પણ પોતાનો દેહ તજી શકે છે; તે શું આપથી અનુષ્ઠું છે?” તેના બોલવામાં કાંઈક વિશેષ દ્રઢતા જોવામાં આવી “આપનાં કરતાં રાજમાં મને શું વિશેષતા જણાય છે? તે મારા પોતાનાથી પણ સમજી શકાતું નથી; અને તો પણ રાજો મને અતિશય બહોલો છે.

ક્ષેમરાજ—બીજલ રાજ્ય વૈભવનાં સર્વ સુખ આજે તને પ્રલક્ષ બતાવ્યાં છે. એવાં ઉમદાને અલૌકિક સુખ શું તને વિસાત—કિંમત વગરનાં લાગે છે?” ક્ષેમરાજના બોલવામાં હવે સત્તાને બદલે કાંઈક નરમાશ જણાવા લાગી.

ખીજલ—ન્યાય સહુગુણ અને ધર્મ આણ વિરહની ગમે તેવી કીમતી બાબતોને પણ વિસાત વગરનીજ ગણવી જોઈએ, એવું બાપાએ મને સમજાવીને શીખવ્યું છે. તેથી તેનો તો હું તીરસ્કાર જ કરું છું.” ક્ષેમરાજે આપેલા સર્વ ભય, લાલચો અને આશામાં ખીજલ નિર્ભય અને વિરક્ત જ રહી. તેણે ક્ષેમરાજને એવી નમ્ર ભાષામાં સર્વ જવાબ વાળ્યા, અને સમજાવ્યું કે તેમાંનું વાજખીપણું કષ્ટકલ કર્યા વિના ક્ષેમરાજને ચાલ્યું નહિ. અતે ખીજલ વિજય મેળવી પોતાની ઝુપડીએ ક્ષેમરાજ સાથે પાછી આવી.

ખીજલને મૂકીને પાછાં ફરતાં ક્ષેમરાજને વાંસળી વગાડતો રાજે સામો મલ્યો. ખીજલ અને રાજાનાં લગ્ન સંબંધી વાત નીકળતાં ક્ષેમરાજે પૂછ્યું—“પણ ખીજલ આવી સુંદર છોકરી છે, અને તેથી કોઈ પૈસાદાર અને વિદ્વાન સાથે લગ્નથી જોડાશે તો?” રાજે રહેજ ચમક્યો પણ ઘડી મૌન રહ્યા પછી દ્રઢતાથી બોલ્યો, “તેમ કદી બનેજ નહિ. મારી ખીજલ ખીજ સાથે પરણેજ નહિ.”

ક્ષેમરાજ—“પણ ધારો કે તેમ ચું તો?” સ્ત્રીઃ દ્રષ્ટીથી આતુરતાએ તે રાજા સાચું જોઈ રહ્યા.

રાજા—ન બનવાનું ધારી શકાયજ નહિ, પણ વખતે એવું બને તો પહેલું તો હું એજ જોઈ કે સામો માણસ મારા કરતાં ઘણી બાબતોમાં—તે પૈસાની કે સત્તાની નહિ પણ નીતિ, હલાપણ અને ખાસ કરીને રોહની બાબતમાં ચડીઆતો છે કે કેમ? જો તેથી બાબતોમાં તે મારા કરતાં મને ચડીઆતો જણાય, અને ખીજલને એમ લાગે કે મારા કરતાં તેની સાથે લગ્ન થવાથી તે વધારે સુખી થઈ શકશે, તો ભલે પછી તેમ થાય. ખીજલ વિનાં માઈ જીવન નહીં થાય એ તો નક્કીજ છે, તો પણ મારાં સુખ કરતાં હું ખીજલનું સુખ જોવા વધારે આતુર છું. અને મારાં સુખ—અરે સમય સુખને બોમે પણ હું ખીજલને સુખી કરવા ઇચ્છું છું. તેનાં સુખ માટે માઈ સર્વસ્વ—છેલ્લે ખીજલને પણ ખોદીને હું મંત્રુટ રહી શકું. એટલે દરજ્જે હું ખીજલને ચાહું છું. અમારા એક ખીજાં વચ્ચે લગ્ન સંબંધી કોલકાર કદી પણ થયાજ નથી, કારણ કે અમે એક ખીજાને એટલાં ચાહીએ છીએ કે એવો અવિશ્વાસ અમારા મનમાં ઉત્પન્ન થતો જ નથી. અને એવા કોલકારથી એક ખીજાને બાંધવાની જરૂર અમને પડીજ નથી. અમારૂં દુષ્કર્મ તે માત્ર શુદ્ધ-પવિત્ર અને દિવ્ય રોહ છે.

x

x

x

ખીજલની ઝુપડીમાં આજે ગામડીઆ ધામધૂમ ચાલતી હતી. આજે ખીજલને રાજાનાં સુખ લક્ષ્મી દિવસ હતો, આપેલાં વચન પ્રમાણે ક્ષેમરાજ લગ્ન સમયે હાજર થયો હતો. વરકન્યાનાં હાથ મેળતાં લગ્ન સમયની દેશાચાર પ્રમાણે જુદી જુદી બેટો તેમને મળવા લાગી. ક્ષેમરાજ એક બંધ પાકીટ કન્યાના હાથમાં મૂકતાં બોલ્યો—“બહેન ખીજલ ! તારી પાસે તારૂં હલાપણને સહુગુણ છે, તેજ પૂરતા છે. તારી પાસે તે એવી અમુલ્ય ચીજો છે કે તને કદી પણ ખીજા કશાની જરૂર પડશેજ નહિ. તમારી જીવંતી શાંતીમાં પસાર થાઓ, તમે લાંબા સમય સુધી અરસપરસને અસ્ખલિત આનંદ આપો. નિખાતસ દિલના શુદ્ધ રોહને માટે રાજ્યને પણ લાત મારનાર દેવી લક્ષ્મી તને નમસ્કાર હો. ધર્મ આ

કોમળ પુષ્પ-અરે કુસુમકલિકાતું સદા રક્ષણ કરો. ” છેલ્લાં વાંચ્યો મનમાંજ ખોલી ક્ષેમરાજ. ઘોડાની લગામ પકડી અને સ્વાર થતાં ખેલ્યો. “બહેન બીજલ!! જુનોગઢનો રાજ્ય મહેલ યાદ કર, તને તજવી તે મારે સર્વ સુખ તજવા બરાબરજ છે. “ સર્વ તજવું છતાં પણ સંતોષજ રાખવો; ” હે મધુરી બાળા!!! તારી એ આરા શીર ચડાવી હમેશને માટે તને તજને જાઉં છું. ” તેણે પોતાની ઘોડી મારી મૂકી. તેનાં નયનમાંની બીનારા જણાઈ આવી હતી. બંધ પાકીટ ખેલતાં ગુજરાધિપતી તરફથી ખીજલને કાપડાંમાં બે ગામ અર્પણ કર્યાનો પરવાનો નીકળ્યો. ખીજલને તજવાનો જખમ ક્ષેમરાજ કદી પણ મટાડી શક્યો નહોતો, -રજવી શયોજ નહિ. તો પણ અતિ સાવધાનીથી તે છૂપાવી રાખવાને શક્તિવંત બન્યો. તે ઘણી વખત અકળાતો, અને એકે વખત, -છેલ્લી વખત, બહેન બીજલને નિહાળવા, દૂરથીજ નિહાળવા, -તે પવિત્ર મુર્તિનાં દર્શન કરવા લલચાતો; પણ પોતાના મનોવિકારપર અંકુશ રાખી તે સાવધ બનતો, તો પણ ખીજલને વિસરી જવા-રમરણમાંથી ખસેડવામાં તો તે અશક્તજ હતો.

લી. બહેન “ વિ. ”

ગૃહધર્મ.

સાહચર્ય પ્રેમ.

મેયો મિત્રં વન્ધુતા વા સમગ્રાં
સર્વે કામાઃ શેવધિર્જીવિતં ચ
સ્ત્રીણાં મર્તા ધર્મદારાશ્ચ પુંસામ્ ॥ મવભૂતિ ॥

(ઉત્તરરામ ચરિતમ્)

[સ્ત્રીને મન ભર્તા અને પુરૂષને મન ધર્મદારા પરસ્પર પ્રિયમિત્ર સગામાં સગાં સર્વ કામરૂપ ઉત્તમોત્તમ ધનરાશીરૂપ અને જીવિતરૂપ છે.]

લોરેન્ડોને એબ્રહીમીઆ કરીને ઉચ્ચ સંદેશુ તથા શુદ્ધ પ્રેમ ધરાવતી અને વિનયી સ્ત્રી હતી. એબ્રહીમીઆ ખરેખર પત્રતા હતી. સ્તુત્ય વાત એ હતી કે પરપુરૂષની દૃષ્ટિએ પડવાનો સંભવ અતિ ન્યૂન હોવાથી કોઈની દીકરા પાત્ર થવાનો વારો આવે એમ નહતું. તેના પતિ લોરેન્ડો વિના અન્ય કોઈની સંગતિમાં ફરતી નહિ અને તેમાં એટલો લજ્જા યુક્ત આનંદ માનતી કે જાણે તરડપડેલા તુવારપર ચાલતી હોયતી. એબ્રહીમીઆની આવી મધુરતાથી તે દમ્પતી જોડાનો સમય મધુરતામાં વ્યતીત થતો. આવી શ્રેષ્ઠતા હોવા છતાં, દુર્ભાગ્યે કરીને કોઈએ લોરેન્ડોના કાન બંભેયાં જેથી એબ્રહીમીઆ તેના પતિની અયોગ્ય શંકાપાત્ર યદ્દિ લોરેન્ડો બહેનમાને બહેનમાં બરમાઈ તેની

સ્ત્રી સાથે પરપ્ર વ્યવહાર રાખવા માંડ્યો. વિવિધ પ્રકારના દોષ 'કહાડી' ઠપકા દઈ અપમાન મુકવા લાગ્યો કે જેથી અન્ય કોઈ સ્ત્રી નવાળુની કર્યા વિના રહે નહિ. પરંતુ એપ્સ્ટી-મીઆ ધીમારાથી તેનો સ્વભાવ સહન કરતી. અંતે અનેકશઃ જ્ઞાન ભંભેરાવાથી ભોરેન્જોએ પુખ્ત તપાસ કર્યા વિના તેની શીલવતી સ્ત્રીનો પરિત્યાગ કર્યો. એપ્સ્ટીમીઆએ તો તેની નિર્દયતા નહી ગણકારતાં તેની તરફ ન્યૂનતા રહીત પ્રેમ દર્શાવ્યા કર્યો. તેનો ત્યાગ થતી વેળા ભોરેન્જો પ્રતિ બોલી:—“મારા પ્રિય પતિ, ઇશ્વર તમારું બહુ કરે. હું તમને ખરા અંતઃકરણથી ચાહું છું. જો તમે કદી ફરીથી ‘પરણો તો તમને શુભ પતિ મળજો; એવી શુદ્ધ મળજો કે તેના વિષે તમને કદી પણ સંકા ઉત્પન્ન થાય નહિ. તેમ તેનું વર્તન પણ સંકાપાત્ર હોય નહિ. જ્યારે તમને મારા મૃત્યુના સમાચાર મળે ત્યારે તમને અવલોકન કરતાં માલુમ પડશે કે મારો તમારા પ્રતિ પ્રેમ અનન્ય છે. જ્યારે તમે અન્ય સ્ત્રી જોડે ફરવા જાઓ અને કદાચ મારા વિષે વાત નીકળે તો તમે જરૂર માનસિક દર્શનથી તમારો માર્ગ પુખ્તથી વધાવતી મને અવલોકશે. પરંતુ તેને મારું દેવું દેવાનો સમય આવશે નહિ. જો તે મનમાં તમારું અશ્રેય ધારે તો વિચારમાને વિચારમાંજ તેનો અંત આવજો. હું નિરપરાધિ છું એમ માલુમ પડે તોપણ જ્ઞાનિ વશ યાશે મા. પરંતુ આટલું સ્મરણમાં રાખજો કે હું વાંક વિના આટલું બહુ દુઃખ ભોગવું છું તે માત્ર કંચન સાઈ કંટકમાં ચાહું છું.”

અર્ધ સમય વીત્યા બાદ ભોરેન્જોને તેની સાહસયુક્ત જૂલ માલમ પડી. ત્યારબાદ તેને ઘણો પશ્ચાતાપ થયો. તેની શુભ પત્ની એપ્સ્ટીમીયાની શ્રેષ્ઠતા તથા વિનયી સ્વ-ભાવના વિચારમાં શુભ થઈ ગયો અને તેને ઘણું ઓછું લાગી આવ્યું. પ્રમુક્ત કંટકો રાઈ પડ્યો:—

“અહો મારી પ્રિય પત્ની ! હવે તું કેવી સુંદર દેખાય છે ! પ્રભાતથી પણ તારી શુ-દ્ધતા ચઢે છે : તું કેવી નમ્ર હતી ! મારે માટે કેટલાં કષ્ટ વેઠતી હતી ! પણ અરેરે ! હવે તું ક્યાં છે ? રજત વાદળની માફક મૃત સરોવરમાં સુમ ધઇ ગઈ ! અરે ! તારામાં મ-હાન રાજ્યો કરતાં પણ અધિક શ્રેય છે ! હવે મને નિશ્ચિત ભાસે છે—હું નિઃશંક છું કે જેટલી તું મધુર હતી તેટલીજ તું સત્ય હતી. અહાહા ! ! “કેપ ઓફ હોપ” મુઠી આગળ જતા વહાણોમાં ક્રિડુસ્તાનનો મરી મચાલાથી સુગંધમય—ગુલાબી પરાગમય—પવન ફુકે છે તેમાં પણ તારા જેટલી તો મધુરતા નથીજ.”

આવી જ સ્ત્રીને તેનો પતિ કહી શકે *‘ત્વદાયત્તં હિંમે જીવિતં ચ રાજ્યં ચ’* .

જ્યારે આપણે સાહચર્ય પ્રેમ વિષે ગાંભીર્યયુક્ત વિચાર કરીએ છીએ, જ્યારે પ્રાચીન આર્યઓની ઉન્નત સ્ત્રીતિનું રહસ્યાવલોકન કરીએ છીએ ત્યારે આર્યા સમુદાયમાં પ્રથમ પ્રતિષ્ઠા ભોગવતી સીતા દેવીનું ચિત્ર આપણે મનઃ ચક્ષુઃ પુરઃ ખડુ ધાય છે. આત્મોત્તેજ કાલ્પિક શ્રેષ્ઠતા ધરાવતી સીતા દેવીનું ચિત્ર જોઈ આપણને દુઃખ દર્શનથી ડસકાં આવે છે. આર્યભૂમીના પ્રાચીન ઇતિહાસપર જ્વલમાન તેજ ફેંકતી સીતામાં દિવ્ય ઉત્કૃષ્ટતા હતી. તે એક અસાધારણ ખુબી જણાય છે કે તારી શ્રેષ્ઠતાનાં અતિમોહક અને ચિત્તાકર્ષક ચિત્રો-માંથી પ્રાવશઃ સર્વેને—સાવિત્રી, દમયંતી, દ્રૌપદી, સીતા આદિ અનેકને—અતિ કષ્ટ અનુભ-વતું પડ્યું જેમાં તેઓના શીલ તથા ધૈર્ય અને એક નિષ્ઠા આદિ ગુણોની ખરી કસોટી

થઈ હતી. આમાં સીતા દેવીને કુદૈવે ઘણી પીડી હતી. સ્ત્રીની તેમ ગિરાની સાધુતા વિષે સર્વથા મનુષ્યજાતિ દોષદર્શી હોય છે. આજ પ્રમાણે સીતા દેવીની બાબતમાં હતું. દોષકથન હેતુ માત્ર રાવણના ગૃહમાં નિવાસ હતો. આ પરગૃહવાસનું દૂષણ સર્વત્ર ફેલાઈ ગયું અને જગતની વાણી સીતા વિષે અપવિત્ર થઈ રહી. પ્રજાના આરાધન અર્થે પ્રિયમાં પ્રિય વસ્તુનો ત્યાગ કરવામાં રામએ વ્યથા રાખવી નહીં એ ન્યાય પ્રમાણે રામે સીતાને વિવાસન દીધું. આમ નિર્ઘૃણ થઈ ફેંકી દીધાથી રામને જીવલોક પર્યંત લાગ્યું. સંસાર અસાર લાગ્યો. વિશેષ શોક થવાથી રામ વારંવાર મૂર્છાવશ થતો. રામને ધરણીપર પડતો નિહાળી સીતા પ્રિય સ્પર્શથી તેને સંજીવન કરતી. અદૈત સ્વરૂપે રહી રામના યત્નિયત મુખ અર્થે સાહચર્ય પ્રેમની પરાકાષ્ટાને લીધે પોતાના જીવિતની પણ મજબૂત કરતી નહિ. રામને દેખી સિતાના મનમાં કોઈ એક અવલુંય પ્રકારનો આનંદલયક ચટકો થતો. નિરાશાથી તટસ્થ બની ગયેલું સીતાનું હૃદય દીર્ઘ વિયોગ પછી અતુલ પ્રેમથી ઢ્રવતું.

* “મહાત્મા રામચંદ્રજીને પ્રકૃતિથી જ સીતા પ્રિય હતી. આ પ્રિય ભાવ તેણે પોતાના સ્વચ્છુથી જ ઉછેર્યો. તેમ રામ સીતાને પ્રાણ કરતાં પણ પ્રિયતર હતા. એટલે તેમનું હૃદય જ પરસ્પર પ્રીતિયોગ ગણે.”

સાહચર્ય પ્રેમ ! તારી ઉત્કૃષ્ટતાની સીમા સીતારામના પ્રેમમાં જ આવી રહી ! અહો સીતા ! જેના સંસર્ગથી ગુરુઓમાં ગુરુતમ રામચંદ્રજી પણ પોતાને પવિત્ર ગણે છે—જે ત્રિલોકને માંગલ્યરૂપ છે—જગત વન્ધ છે—કુલીનતાની મૂર્તિ પવીત્ર સીતા—શુદ્ધ આર્થ—આર્થ લોકના આત્મકરણમાં જ વસેલી આર્થા—તારો પવિત્ર મોહક પ્રતાપ ! ! ! “વિલાપતમાં જાઓ કે અમેરિકામાં જાઓ કે ધરિતના દ્રાક્ષના વેશાઓની વાડીમાં જાઓ ઉભા રહો કે આર્મીની આમાં આપડો—પણ કોઈ ટેકાણે આર્થ દેશની આર્થા તું જડવાની નથી. જેવી આપણા દેશની જૂની પૂજનીય અને પ્રિય દેશન છે તેવીજ તું છે ! અહો ! તારા જેવી શુદ્ધ આર્થાનો પતિ કેવો ભાગ્યશાળી !” સીતાદેવી તારો સ્વાર્થ ગ્રહિત પ્રેમ ! તારો સ્વાર્પણમય પ્રેમ ! તારા જ માટે વડઝવયે લખ્યું હશે:—

“A perfect woman nobly planned,

“To warn to comfort to command

“And yet a spirit still and bright

“With something of an angel light.”

વિક્રિયા કાળે વિકાર ન જ પામે એ તો ખરો પ્રેમ ! (Love is not love that alters when alteration finds.) યદપિ પ્રહૃષ્ટ રક્ત અધર અને વદન ભગવાન સમય ચક્રના ચીલા આધીન છે તદપિ શુદ્ધ પ્રેમને કાંઈ ચતું નથી. આ અવની ઉપર શુદ્ધ સાહચર્ય પ્રેમ માનવીને આપેલી ધૃતરી બક્ષીસ છે. પ્રેમ એક જાતની ગૂઢ જાગણી

* યદપિ રા. સી. વી. વૈદે રામ એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ પરણ્યો હતો એવું બતાવ્યું હતું, તદપિ જથ્થાવવાને ખુશી ઉપજે છે કે રા. જી. જી. અગાશેએ ખુલી રીતે સિદ્ધ કર્યું છે કે રામ એક પરાયણ જ હતો.

છે. એવી રજત સાંકળ છે કે તે અંતઃકરણે અંતઃકરણ અને મનેમન બાંધી લે છે. શુદ્ધ સ્વર્ગીય તેજ છે. કારણ કે ભક્તિભાવથી મન ઉન્નતિ વિષે ચઢે છે પરંતુ ઉચ્ચેથી સ્વર્ગજ પ્રેમમાં નીચે ઉતરે છે. શુદ્ધ ઉન્નતિ અને સ્વાર્પણ પક્ષે જોતાં પ્રેમ એજ મનુષ્ય અવિ- તની નીતિમયતાની પરાકાષ્ટા છે. શુદ્ધ પ્રેમથી ઉત્પન્ન ચતા રસમાં “સ્વ” પદાર્થનું બાન બૂ- લાય છે. પ્રેમ એ જ પ્રેમનું મૂલ્ય છે. શુદ્ધ પ્રેમને અનુસરીને જ મનુષ્ય પોતાનાં સંજ્ઞ- તિય માટેની કાંઈ બહુ એક રસ લાગણીના નવાઈનાજ પૃથુતર ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ પામે છે.

સહનશીલતા અને ક્ષમા રાખવી એ પ્રેમનો ધર્મ છે. પ્રેમનું તત્વ અભેદ છે. પ્રેમનું સ્વરૂપજ સ્વાર્પણ છે. પુરૂષનું વૃત તેજ સ્ત્રીનું વૃત નેથી યાય એવું પતિસાદ્યર્થ સ્ત્રીએ અ- ભિનંદવા યોગ્ય છે. પતિ એજ પત્નીનું દૈવત છે. પતિ વિના અન્ય કોઈની ઝાંખણીથી ધર્મ અમુક આંશે ખંડિત થાય છે. પોતામાં અને પતિમાં શુદ્ધ સ્ત્રી યત્કિંચિંત પણ ભેદ ગ- ણ્યતી નથી. યદ્યપિ પુરૂષના અવિતમાં પ્રેમ એ એક યોગ્ય સમયની કલાણીરૂપ યદ્ય સંકતો હશે પરંતુ સ્ત્રીઓનું અખિલ અવિત એકધા કે અન્યથા પ્રેમ વ્યવહાર માટેજ સર્જાયેલું સમજાય છે. પ્રેમના વિષયમાં કશા પણ નિયમ બાંધવા કે કાંઈ પણ શિક્ષણ આપવું એ વાત સ્વાભાવિક વિશ્વ વ્યવસ્થાની પ્રતિકુલ છે. કારણ કે વ્યત્તિવ્યવસ્થા યદ્યર્થાનાન્તરઃ કોઝપિ હેતુઃ ।

શુદ્ધ સ્ત્રી પોતાની મંગળ મુક્તિને મહાપ્રયાણમાં વિશ્રાન્તિ આપવાને જીવે છે. પત્નીનું અર્ધાંગના સ્વરૂપ ધણે પ્રકારે સધાય છે. જે મહાભારત કાર્ય પતિ આરંભે છે તેમાં તેની શુભ પત્ની મન્ત્રિણીનું કામ કરે છે. કાર્ય સાધનમાં ઘસીનું પણ કેટલુંક કામ કરે છે. “દીવા પેઠે પરમજ્યોત પ્રેરે ત્યારે તેની શુભપત્ની વાટ સંકેરે છે ને તેજ પૂર્ણ કરે છે. આનું હોવા છતાં, એ પણ ખરૂં કે સ્ત્રીના હૃદયો તો દીવાની જ્યોત જવાં છે એટલે કે તેમનો વિશ્વાસ નહીં. તેમની શુદ્ધિ તેમના હૃદયના હાયમાં ને હૃદયનો દીવો પવનના હાયમાં. તેમને માટે જેવા સમર્થ પુરૂષો જ્ઞાનસ રચે તેમાં તેમની શક્તિ પ્રમાણે તેમના હૃદયના દીવા બળે અને પુરૂષને પ્રકાશ આપે.” “પ્રિય મેઘની વૃષ્ટિ માટે જેમ પૃથ્વી ઉઠ્ઠે તેમ પતિના હૃદયમાંથી ચવાની વૃષ્ટિને માટે સ્ત્રી હમેશાં આતુર હોય છે ને પતિની વૃષ્ટિ કલ્યાણ કાર- કર જ હશે એવું સમજી લઈ તેની ધારાઓનું પોતાનાં હૃદય કમલમાં આધાન પામવાને સજ્જ હોય છે.”

સ્ત્રીને મહાવાવા માટે ખાસ કંઈ આશુપણની જરૂર નથી. તેના ગુણની જરૂર છે. ગણ્યા પતિનો ભાવ અપ્રતિહત જાળવવા સ્ત્રીએ વિનયરૂપી ધુમટો તાણવો જોઈએ, શીલનું વસ્ત્ર પહેરવું જોઈએ અને તેના નમ્રતાના આશુપણમાં ધર્મ પરાપકાર અને ઉચ્ચ મનના હીરા જડેલા હેવા જોઈએ. સ્ત્રીની ઉજ્જવલતા કેવળ શુદ્ધતા જોઈએ. સ્ત્રીએ કુટુંબીઓમાં યોગ્ય ઉદાર સ્વભાવ રાખવો જોઈએ. સાધનહીન અને દ્રવ્યહીન પતિ મળવા છતાં માત્ર પતિના પ્રેમમાં જોડાવાથી જ સ્ત્રી એમ માણે છે કે.

“રૂડા ભુડા તોયે પ્રિય પતિ મણીને મન ઠરું.”

શુદ્ધ પ્રેમી સહચરી સુખદુઃખમાં અદ્વૈત રહે છે. તેનું આચરણ સર્વ અવસ્થાને અનુકુળ થઈ પડે એવું હોય છે, વૃદ્ધા અવસ્થામાં હૃદયને માટે વિશ્રાન્તિ સ્થાન છે.

અહો જેમ જેમ કાળ વીતે તેમ આવરણ પરિણત થાય એવો અતિશુદ્ધ પ્રેમ અનુભવનાર કેવો સુખી ?

આથી ઉલટુ તપાસતાં દુષ્ટ પ્રેમ બાળને કાંટો છે. ન્યારે શુદ્ધ પ્રેમ કંટક રહિત વાડીનું ફલ છે. જેટલું શુદ્ધ પ્રેમી સહચરી મળવાથી સુખ તેટલું દુષ્ટ સહચરીથી દુઃખ. દુષ્ટ પ્રેમ વ્યર્થ પ્રાય છે અને આવા દુષ્ટ પ્રેમવાળું દુઃખદાયક થઈ પડે છે.

“ભાંધઓ જેની બારળાં હુંડીરે, તેને શિર આપણ હંડીરે”—કવિ દલપતરામે યોગ્ય કહ્યું છે.

શુદ્ધ દમ્પતીએ અન્યો અન્ય અનન્ય પ્રેમથી વ્હાવું નેહએ. ઇત્રેજ પ્રખ્યાત કવિ ટેનીસનના નીચેના શબ્દો બેઉ બોલી શકે એમ હોયું નેહએ;—

“I know not if I know what true love is,

“But if I know, then if I love not you,

“I know there is no other I can love.”

સામાન્ય જીવિત પર્યાયમાં જે જે કામ કરવાનાં છે તે લક્ષ્યને કન્યા પાસે વરને સાત પગલાં બરતાં કહેવડાવાય છે.

સુख दुःखानि सर्वाणि त्वया सह विभज्यते ।

यत्र त्वं तदहम् तत्र प्रथमे सा ब्रवीदिदम् ॥ १ ॥

कुटुम्बं रक्षयिष्यामि आवाल वृद्धकादिदम् ।

अस्ति नास्तीति पश्यामि द्वितीये सा ब्रवीदिदम् ॥ २ ॥

जन्तुभक्तिरता नितर्प सदैवं प्रियभाषिणी ।

भविष्यामि पदे चैव तृतीये सा ब्रवीदिदम् ॥ ૩ ॥

आर्त्ते आर्त्ता भविष्यामि सुखदुःखसमभागिनी ।

तवाज्ञां पालयिष्यामि कन्या तूर्यપદે વ્રવીત્ ॥ ૪ ॥

ऋतुकालે શુચિસ્નાતા ક્રીડિષ્યામિત્વયા સહ ।

નાહં પરતરંગચ્છેઃ કન્યા પચ્ચ પદે વ્રવીત્ ॥ ૫ ॥

इहाथ साक्षीनौ विष्णुस्त्वयाहं नैव वञ्चिता ।

उभयोः प्रीतिः सम्भूता कन्या षष्ठ पदे व्रवीत् ॥ ૬ ॥

होमयज्ञादि कार्येषु भवामिच सहायिनी ।

धर्मार्थकामकार्येषु कन्या सप्तपदे व्रवीत् ॥ ૭ ॥

સલ ધર્મના જ્ઞાન વિના કેવળ શુદ્ધિથી શુદ્ધ ધર્મદૃષ્ટિ ઉપડતી નથી. સર્વ ધર્મ જને શ્રેષ્ઠ ગણે છે એ પાતિત્રલ ને પ્રિય ગણવું અને પતિના હવિત આગળ પોતાનું હવિત લેખવત લેખવું એજ સ્ત્રીનો ધર્મ છે. શુદ્ધ પ્રેમી સ્ત્રીએ સમજવું જોઈએ કે:—

“ન કામયે ભર્તૃવિના કૃતા સુખં ન કામયે ભર્તૃવિના કૃતા દિવમ્ ।

“ન કામયે ભર્તૃવિના કૃતા શ્રિયં ન ભર્તૃદીના વ્યવસામિ જીવિતમ્ ॥”

(સાવિત્રી)

કિં બહુના, શુદ્ધ સ્ત્રી પતિનો જય જોઈ તેનાજ સ્વાર્થમાં આત્મ સ્વાર્થ વશ બની નિશ્ચિંતતા અનુભવે છે. આવા પ્રેમના આનંદથી સ્ત્રી પુરુષ બહુ પ્રસન્ન રહે છે.

સ્ત્રી તેમ પુરુષે સીધીલ વર્તણુકવાળાની સોળત કરવી જોઈએ નહિ. અધમ સંગતિ વધ્યા રહેતી નથી. સ્ત્રી કે મહાન ફલ તો નીપજેજ. સ્ત્રીઓએ તો આ ખાસ યાદ રાખવા યોગ્ય છે કારણ કે તેઓ ગમે તેવા સ્વભાવની હોય પણ વારંવાર અધમ સમાગમમાં રહેવાથી પતિત્રતવું ઇલાસન ડગમગવા લાગે છે અને અતે બ્રહ્મ થાય છે.

સ્ત્રીની વાસનાને માથે ફટલાક અંકુશ છધરે મુક્યા છે માટે આ લગ્નનું પોપણ થવું જોઈએ. પુરુષ સારો પરિત હોય તોપણ જાતે વાસનાને રોકી શકતો નથી. પુરુષ અને સ્ત્રી બે સારાં હોવા છતાં બેઉને વાસના ઉત્પન્ન થાય તેવે કાળે જો સ્ત્રી ધારે તો તેના એકલા બળે બેઉ જણ શુદ્ધ રહી શકે. અને વાસના નિષ્ફલ જાય. સ્ત્રી જાતી ! તું જાળવે તો તારો પ્રતાપ અમાપ છે. પુત્રપત્ની શી મગદુર છે કે તારા અબજાપણનો લાભ લઈ તારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ તારી પવિત્રતા પર હુમલો કરે ? તારો એક પવિત્ર ભ્રમંગ પુરુષોની દુહતાને આધેથી રોકી રાખવા બસ છે, બસ કરતાં અધિક છે. એ બળ તારું છે.

આધુનિક સમયમાં તો આવો શુદ્ધતાવાળો પ્રેમ કવચિત જ જોવામાં આવે છે. અન્ય વરથાને લીધે પ્રીતિત્રત ઉદ્ભવત બની ગયું છે. દમ્પતીને પરસ્પર શુણ્ણહોયનો પરિચય થયા પછી શુણ્ણસંવાદ નીકળે તો તો ઠીક ચાત્રે છે અને મિત્રતા થાય છે. “સ્ત્રી પુરુષ દેહ લગ્ન એવી મિત્રતાનો હેતુ છે.” પણ જો ઉલટું નીકળે તો સુખે દુઃખે હવિતનો નિર્વાહ કરવો પડે છે; લગ્ન પણ થાય વારંવાર; આમાં પ્રાયસઃ અબજા જાતિને વિશેષ સહેલું પડે.

“ નર જાત હશે મુખી અહીં કંઈ સ્વમ્મન્દથી યે મહાલતી :

“ પણ નારીને રોવા વિના બીજું કર્મમાં કાંઈ નહીં ”

(સ્નેહસુદ્રા)

આર્ય સંસારમાં આવી ક્ષુદ્રતા આવી જવાનું કારણ એ છે કે દમ્પતી વચ્ચે પ્રીતિનું મુળ પુત્ર પુત્રી વાસના વિના અન્ય હોવાનું કોઈ સ્વીકારતું નથી. પ્રીતિ અને નિર્ભજ રસ્તો અત્યંત નિષ્કિંતામાં અથવા મનોરાજ્યમાં જડે છે. સાક્ષરથી ગોં માં ત્રિપાઠી સરસ્વતી-ચંદ્રમાં નીચે પ્રમાણે ગોહરમીયન બાપાંતર કરે છે:—

“ જળ નાંખે જોતામાં દસાવે
 “ દાવે ત્યાં પાછી ધુતકારી નાંખે
 “ કહાવે અંખજાને નરને નચાવે
 “ ગોરી શુભાનભરી પાછી રાવે
 “ નરના દુઃખની મરકરી કરતી
 “ ખરી પ્રીતિ કદી નવ ધરતી
 “ મોહ માયાને જોગણી કહાવે
 “ નારી નરને ન જાંખે સુવાદે
 “ બેટા રાને વેઠરી એની શૂળો
 “ મૂકતી એની પ્રીતિમાં પૂજો ”

આ પ્રમાણે પ્રથમ ડાયા મૈત્રીને એ સાક્ષર જન નિન્દે છે, પશ્ચાત્ મૃગંજળવત્ લક્ષ્મીને મિથ્યા ગણે છે અને “જીની પ્રીતિતો સર્વથી ખોટી, મોહમળ નાંખે જોતી જોતી” એ પ્રમાણે અંગ્રેજ લેખકનો અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

આટલું હોવા છતાં—અહાહા !!! શું પ્રેમની દિવ્યતા ! કેટલાક કુલીનતાનો ગર્વ ધરાવે છે—કેટલાક નિપુણતાનો—કેટલાક શારીરિક બળનો—કેટલાક પૈસાનો, એ પ્રમાણે ધણા ખરા માણસો આ યીજમાં કે તે યીજમાં અધિકંતા ભોગવવાનું અભિમાન ધરાવે છે પણ શુદ્ધ સાહચર્ય પ્રેમ આગળ આ સર્વ સમગ્ર યીજે પણ શા લેખામાં ? શુદ્ધ પ્રેમનું એક વચન જીવિત પુનઃ સ્થાપવા બસ છે, શું પ્રેમની દિવ્યતા સિદ્ધ કરવા આ દાંર્ધ જેવું તેવું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે ? અહો ! પ્રેમ ! શુદ્ધ પ્રેમ—એક યીજ કરવા જેવીજ જીવિતમાં એક લેતુ ખરે-ખર કાંતવા લાયકજ-જોશ ભેર અંતઃકરણથી એક ચરિત, સુચરિત કહો કે દુશ્ચરિત કહો, પણ મીઠાશથી લહેરથી આચરવા યોગ્ય—!!!

શાંત પદ્ય ત્યાં સુધી શાંત પાડવા પરમ આનંદ ભોગવવા, આદ્ય ચાલ ત્યાં સુધી અદ્યાથી આરાધવા પ્રેમી જોડતી જરૂર છે ! એકવાર નહીં પણ અનેકવાર નિશ્ચયીકૃત અને સત્યપૂર્ણ દૃઢતાથી પ્રત્યેક મંતુષ્યને કહેવુંજ પડશે કે આ દુનિયામાં શુભ આવશ્યકતા પ્રેમી જોડમાં છે. પ્રેમી જોડતી જરૂર જ છે એમ નિઃસંશય કહેવું પડે છે. ઇત્યલમ્ પ્રેમ પ્રેમ તે પ્રેમ જ !!!

જી. સી. સરદા.

વિવિધવિહાર.

રાત્રી ભાષણ.

ભાષણ (૬).

“વહુ વાથેણ રે વહુ ધરમાંથી જા,
તુવેરની તો ઘણ કરીને ડોસો કહે છે માંખ્યો;
માંખ્યો માંખ્યો શું કરે છે ફેડું ત્હારી આંખ્યો.

વહુ.....

મૂળાનું તો સાક કયું ને ડોસો કહે છે ફૂચા;
ફૂચા ફૂચા શું કરે છે કઠાડું ત્હારા ફૂચા.

વહુ.....

(એક શુનું ગાયન).

આસો વદી તેરણ ને રાજ રા. પોચાલાલનાં પત્નીથી અ. શા. જીન્હાકુંવરે રસોઇ તદ્દત બગાડી નાંખેલી, રોટલી ચવડ કરી નાંખેલી, ભાત રાખ માફક કરેલો, ભોંડા નાંખીને કદી બનાવી તો ખરી પણ ત્હેને જરાક ચીટણી કરી નાંખેલી, લોચો ઘણ કરેલીજ નહિ ને કારેલાં બાફી નાંખીજકડવાં એર જેવાં કરેલાં. આ પ્રમાણે રસોઇનો તાલ ભેષ રા. પોચાલાલ જમ્યા ન જમ્યા કરી ઉઠી ગયા. પાછળથી પૂછતાં ત્હેમણે તે તારીફ લાવક રસોઇના પૂરતા વખાણું કર્યાં, ને ઉપરથી ત્હેમને મળેલો ઇપકો.

× × × × ×

“હંઅઅઅ ! શું બોલ્યા ? ખાવાનું ખરાબ પડયું ? પડે જ તો કેમ ના પડે ! ધન-
પાલશા મ્હોટા ! કાલ તો દેવમંદીરની ચાલ બનાવીશું. ત્હમારે માટે કંઈ ચાલશે ? જીઃ
‘જીભડી કેળવી એટલે હોળી ખાલ્યા વગર ચાલશે જ કેમ ? બત્રીસ વાનીઓને
આરોગ્યારીય હવે તો.

‘આ બોલું છે, તે બોલું છે—આ ચડયું નથી, તે ચડી ગયું છે—અ
‘પેલું શીકું ચડયું. આ જુ મ્હારાં વખાણું. કોઇ દીવસ સાફ ચડયું બોલ્યા
‘એ તો અવલી ઘાણી જે જેમ પીલાય તેમ પીલો. પણ એ વેદાય નહિ
‘મ્હેણાં હુંણાં સાંભળવાની નથી. ન કહે તો હું આ ચાલી મ્હારે પીયેરપરિવરના આડને
‘ધને ત્હમારે સજડું કરજો.

(ત્હેમાં લેડી

‘બારે પહોરને બત્રીસે ધડી હાજર નહિ રહેવાય. બચ્ચું માણસ છીયે તે બલમની
‘પણ આ તો કંઈક બહાનું મળ્યું ને વાછળ ઘેરાયું. એ નહિ પાલવે.

‘પૂછયું કોઇ દહાડો કેમ છે તે ? શું પૂછે ? કોણ હું તે ? ત્હમારે મનથી આમ
‘છેક ઉતારી પાડવી હોય તો ઉભા રહે બનનાર નથી. સરખ છે જે આટલા દીવસના

‘કર્પાકારવ્યા ઉપર ધૂળ મેળવો છે. એક દીવસ લેવો દાળ ન કરી તો શું થયું? એવું
 ‘ગળું’ સાંકડું રાખો છો? એમ ધર કેમ ચાલશે? જરાક વિચારો. ફલાણું તો જોઈશે જ,
 ‘દીકણા વગર ચાલશે જ નહિ; એમ જીભડી સજાકશે તો નેવાં વેચવા પડશે નેવાં. કેમ
 ‘લેવો દાળ ન કરી? પાછું એ બોલ્યા? ન કરી લ્યો. ત્હમારે લાક્ષણિકી કરવી છે ને
 ‘મ્હારે ત્રેવડ ત્રીજો ભાઈ છે.’

‘શું શૂભ શીખામણ દો છે છોકરો! આવી ટેવો અત્યારથી પાડશો તો પાછળથી
 ‘ગાળો ખાશો. જરાક ગળું પહોળું રાખો કે લપક ઉતરી જાય. કારેલાતું શાક રૂપાળું કર્યું
 ‘ત્યારે કડવું. અહંહંહં! વાહ અક્ષત! કારેલા ગોળ સમાન દીકા કે કોઈ દીવસ? તે કહ્યા.
 ‘નહિ તો કેવા થાય, ખાસ ખાટા તીખા કે કેવા? સવાદના પાછા મ્હોટા પરીક્ષક!

‘તજ્યા કેમ નહિ? તેલ તો નેવલે વરસે છે કેમ? આવડી જાનને તળીને કારેલા
 ‘મુકુને તો બશેર તેલનો ધાણુ નીકળી જાય ને જમણું શાક જોઈએ. ત્હમે તો બોલ્યા-
 ‘તજો, પણ વીચાર કયાં તેલ મલે છે ત્હેનો?

‘ત્હમારે તો ગોખલીમાં લૂલી એવવી છે, પણ છોકરાંઓને ઢાંકવા હોય ત્યારે...
 ‘.....પાછું મ્હોં મચકોડયું. નથી મચકોડયું? આ જુઓ નાક ફુંગરાયું; આ જુઓને
 ‘આંખ ત્હમારી કાતરીયાં ખાય. એ તો ઠીક છે જે હું મળીશું, નહિ તો બીજાને તો
 ‘કેવોએ વેપ કહ્યવે?

‘હવે લૂગડાંની વાત આવી એટલે આ ચાત્રો ધમણ ધમ ધોકાર. શું બોલ્યા? ધાડ
 ‘ધાડ કરશો નહિ. મ્હારે પીયેર બધાએ સમાશે. શું કામ પરસ્યા? નહિં તો હરાત,
 ‘હરાત, મોઝળે મ્હાકાત ભાઈબંધ દોસ્તદારોને ચાહપાણી પવાત, આનંદભૂવન સેવાત,
 ‘બધુંએ ચાત. હાથે કરીને લપ શું કામ હોરી?

‘ઉકારા ન ભણો. હું બધું સમજું છું. કંઈ કીલી નથી. શું બોલ્યા રોટલી? રોટલી
 ‘રોટલી શું કરોછો? કેમ રાંધ્યું હશે તે કંઈ ખબર છે. આમ મનહર માંદો, એકની અહીં
 ‘સારવાર ચાલે, બીજાની પણ ઉઠેલ; ને ત્હમારે રોટલો ને રોટલી ચાય છે. એમ ઉનાં
 અદ્યાયો જોઈએ ને તકેતક સચવાવી જોઈએ તો રાખોને બ્રાહ્મણ હાજર ને હાજર છે,
 અને સત્યસૂતી લીધી હોય તેમ બધું ખરાબ રાંધ્યું, હા બધું ખરાબ થયું. રાંધતા નથી
 પ્રેમી જોડમાં ટીખેલ. ધીની ધારો પાકું, તેલના રેલા ચલાવું, મસાલાના ફુંગરા ઉંધા વાહું
 પ્રેમ તે પ્રેમ જ ને-અહાહાહા ચાય, ને પણીદેવાળું.

‘હા? રજો છે તે શું ત્હમારે જં માટે વાહ! વાહ! શાખારા! અરે એવું

‘હવે ન આવે. એ તો કેમ નીમે છે તે મન જાણે છે. એના બદલામાં

‘ને પામરી શા ત્હમારા ગુણુ ગાઈ? શા ખાવાના બસ્તા? આ છાજતું નથી.

‘સમજો.” આટલું બોલી તે એરડાની બહાર ચાલી ગયાં, ને સેડ ખાઈ ગયેલા
 પોચલાલ ઉઘી જ ગયા.

લામણુ ૭.

‘શ. પોચલાલ ત્હેના મીત્રા સાથે નાટકમાંથી રાત્રે ઘેર આવ્યા.

“ત્રહાઈ ધારવું ખઈ જ પડ્યું. મ્હને બ્હીક હતી તે આગળ આવી. આનંદભૂવન
‘ત્રહાઈ ધર જાળશે એ નક્કી થયું’. છોકરાંઓને વેરાગી બનાવીશું. સૌ ભેગા ત્રહમે શું
‘જોઈ’ ગયા? નાટકચેટક કરતા ક્યાંથી રીપિયા? હવે તો વાત વધી. આહ, પી ધી ખાઈ,
‘ઉઝનીયો ખાધી ખવાડી, બીડીના ધૂમાડા વાળાં કપડાં ઘેર લાવી મ્હને શુંગલાવી મારી,
‘ને હવે નાચવાનું શરૂ કર્યું.

‘ત્રહમે નાચ્યા નહિ તો શું થયું? નાચવાનું જોવા મળ્યા. ક્યો પહેલા જૂઓને પછી
‘નાચજો. હાહા હીહી કરી આવ્યા; પૈસાપર પાણી કરી આવ્યા. હું કંટકસર કંઈ તે શું
‘ત્રહમારે ઉડાવવાને માટે? ત્રહમારે નાચરંગ કરવો હોય તો બસે કરો, પણ પહેલાં અમને
‘બધાંને અરીજુ દો. સહેલાણી જીવ રૂપિયા ખડંગ ખડંગ ખર્ચા આવે તેટલા માટે હું
‘વૈતઈ કૂટી નથી મરતી, સમજ્યા? રૂપિયા ખર્ચા આવ્યા, ઉઝગરો કરતા આવ્યા, ને
‘તાવ આવશે ત્યારે? કહોને છે ને જીવના હાથ સાગળ. નહિ નવાજીય કરતા હોને!
‘હું એવાં વૈતરાં કરવાની નથી. ત્રહમે આવન્કહોવાડા પગપર કરોછો ને હું ત્રહમારી પાછ-
‘ળથી વેડ કરવાની, અહદંદં!

‘લુગડાં લેતાં જીવ બળી ખાખ થાય, પણ આ તો નાચ કરાવ્યો એટલે ચાલે. ત્રહમને
‘નાટક જોવા જવાનું ક્યાંથી મન થયું? અહીં દરરોજ નાટક થાય છે. તે જોઈશું છે?
‘આમ છોકરાંઓને નચાવો કુદાવો એટલે નાટક. એક આમ નાચે, પેલું તેમ નાચે, આ
‘રૂએ તે હસે એટલે નાટક. વળી બાકી રહે તો ત્રહમે કૂદો ને હસો, આટલાં છોકરાં ચેટ
‘પડ્યા ત્રહેની દરકાર રાખવાની તો ક્યાં ગઈ, પણ એકદમ ભીખ મંગાવવાનો ધંધો કરી
‘આવ્યા. આમ તો જીવેલાએ રૂપિયા ખર્ચતા હશે. એ તો આજ જ પકડાયા.

“શરમ છે શરમ, ત્રહમે આમ કેમ ઉધું ‘વૈતરવા માંડ્યું’ છે?”

તે આગળ બોલી હશે, પણ રાત ધણી જવાથી, ને હું ચાકી ગયેલો હોવાથી જોધી
જ ગયો; ને ત્રહેના પછી ના બોલો મ્હેં સાંભળ્યા જ નહિ.

૨૧. પોચાલાલની નોંધ પોથી પરથી.

વર્તમાનરંગ.

મહિલા પરિપક્વતા પ્રમુખ, લેડી, જહાંગીરનું લાપણુ:—પરિપક્વતા જાડને
આવા મેલાવડથી જ સિંચન મળે છે અને તેને પરિણામે જ ફળો મળે છે ત્રહમાં લેડી
જહાંગીરે જણાવ્યું હતું કે “પહેલું ફળ તો એ છે કે આપણે સર્વે જૂદી જૂદી કામની
બાલુઓ જૂદા જૂદા પ્રાંતોથી આવી ભેગી બળી એકમેકના વિચારો વીસતારી આપણી જી-
દગીની આડી તેડી રેખા ધસી સીધી કરવાની તક મળે છે. પરિપક્વતા રંગભૂમિ ઉપર ઢિંદું,
મુસલમાન, પારસી, ચાહુદી યુરોપીઅન એવો તકાવત જતો રહે છે—એક બીજના અનુભ-

વની વાતો થાય છે અને કેળવણીના પ્રભાવે મન સંસ્કારવાળું હોય તો મનનો વિકાસ થાય છે અને તેહનું ફલ આવી સન્નારીઓને હસ્તક પડેલાં બાલકો હોંશો હોંશો ચાખે છે." પ્રથમ બે પરિવર્તનાં પ્રમુખ બે દેશી રાજ્યોનાં મહારાણી હતાં. ત્રીજી પરિવર્તનાં પ્રમુખ અખિલ આર્યા વર્તના માનનીય મહર્ષિ રાનડેના પત્ની હતાં. ત્યારે આ વખત આ માનદર્યાન પારસી સન્નારીને મળ્યું છે. અને આવતી વખત એક મુસલમાન સન્નારીને મળે એવું અમે ઇચ્છીએ છીએ. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે દેશના ઉદયના કામમાં રાજા તેમ રંક-ઉચ્ચ તેમજ નીચ એક જ પ્રેમથી એક જ ઉદ્દેશથી કાર્ય કરે છે. આવો ઉત્સાહ-આવો અભેદભાવ વધતો જોવા હમે બહુ ઉત્સુક છીએ. "સંસારસુધારો તે બાતુઓથી અને બાતુઓ સાથે મળીને જ થાય છે, ને ચલો જોઈએ. એક ગૃહસ્થ ગમે તેવો કાબેલ હુશીઆર અને આગળ વધતા વિચારનો હશે પણ જો તેની ધરતી બાતુ અબજુ, અસલી અને બહેમી વિચારની હશે તો એ કાબેલ ગૃહસ્થ પોતાની ઘેરની સુધારાઈ અને પોતાના વંશવેલાની આબાદી પોતાની મહોરદારની મદદ-વગર કરવા ક્ષત્રનાર નથી! બાગલસ નહિ કરવા નક્કી કરાવ કરનાર, ધર્મમાંથી ખેટા રીવાજો દૂર કરવા ખાગેશ રાખનાર કેટલા દિ'દુઓ 'માત્ર' સ્ત્રી હુક' થી બહાર ડોળ ધાલુ સુધારકોમાં ખપે છે! અને તેવાને લેડી જાહંગીરનું કહેવું કેટલું સત્ય છે તે કહેવાની જરૂર નથી. "વરશમાં એક વખત મહિલા પરિપદ બરવાધો અને વળી આખું વરસ સુસ્ત રહી અસલી રીવાજો માફક ચાલ્યા કરો તો સુધારો થાય નહિ:—કારણ બેલવા કરતાં કરી બતાવવું બહેતર છે." લેડી જાહંગીરની આ શીખામણ માત્ર સુધારાનો ડોળ કરનાર, માત્ર બાખ્યાનોદારા પત્રોમાં નામ લાવનાર સ્ત્રીપુરુષોએ ધ્યાનમાં લેવા જેથી છે. "એમ ન સમજતાં કે હું એમ કહેવા માગું છું કે દેશનું બહુ છોકરીઓને બચાવી દાકતરો બનાવી કેળવવામાં કે રાજદરબારી બાબતોમાં ભાગ આપી સરવે સત્તા બતાવવામાં સમાયું છે x x x હું તો એટલું જ કહેવા માગું છું કે દરએક માતાએ પોતાની છોકરીને એટલે દરજ્જેની કેલવણી આપવાની જરૂર જ છે કે જેથી તે પોતાના ઘર અને વંશવેલાને સુધારી અને આગલ વધતું જતું કરી શકે." લેડી જાહંગીરના રાખ્દો ઉંચી કેલવણીની સુગ લાવનારાઓને પણ અગ્નિકર ચર્ચ નહિ પડે એમ હમારું માનવું છે.

સંસાર સુધારા સમાજ:—તારીખ ૨૯ મીના દિવસે જ સંસાર સુધારા સમાજની બેઠક કોંગ્રેસ મંડપમાં યર્ધ હતી. રીસેપ્શન કમીટીના પ્રમુખ રા. મનુભાઈનું વ્યાખ્યાન એટલું તો બોધપ્રદ અને રસિક હતું કે આખું યુગ્મરાતીમાં બાખ્યાનતર કરી છપાવી બહેનવાની જરૂર છે. રા. બા. લાલશંકરભાઈના અનુભવ અને સૂચનાથીપૂર્ણ બાપણુ પણ એાહું આદરણીય નથી. પરન્તુ અમારા આ માસિકમાં લંબાણથી વિવેચન કરવાની અનુકુળતા ન હોવાથી એ સમાજમાં સન્નારીઓએ જે ભાગ લીધો હતો તેમનીજ હુંક નોંધ લેવા યોગ્ય ધાર્યું છે: પ્રથમ પુનર્લેસ કરી દાખલો ખેસાડી-સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવા જેમણે બગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો એવાં મહુમ ધનકારબાઈ માટે ખેદ પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો હતો. બીજાં કરાવ જીવાંન સ્ત્રીઓ માટે કેળવણીના વર્ગો ઉઘાડવાનો હતો. આ કરાવની દરખાસ્ત અત્રેનાં સા. વિદ્યાગૌરી રમણભાઈ બી. એ. એ મૂકી હતી. "સ્ત્રી કેલવણીના વિરોધીઓ કહે છે કે જો સ્ત્રીઓને કેળવણી આપશે તો પછી રસોઈ કરીને ખવડાવશે કોણ?" આના ઉત્તરમાં સા. વિદ્યાગૌરીએ દાખલા દલીલથી સમજાવ્યું હતું કે પુરુષના આનંદનો આધાર તેમના સુ-

ખનો આધાર સ્ત્રીઓ ઉપર. કેળવણી સ્ત્રીઓ ઉપર જ છે અને જેમ સંગીત કે-
ળવણી મળશે તેમ તેમ લઘુનાં સુખનાં સ્થાનો વધતાં જશે.” આ ઉપર વધુ બોલતાં બહેન
મગન માણેકચંદે હોંદીમાં મ્હોડેથી હૃદય ભેદક વર્ણનથી વિધવાની અને અજ્ઞાન સ્ત્રીઓની
સ્થિતિનો ચિતાર આપી વિધવા માટે કાંઈક વાસ્તવિક પગલાં લેવા બક્ષામણ કરી હતી.
આજ વિચય ઉપર વડોદરા શ્રીમેલટ્રેનીંગ કોલેજના બાનુ સુપ્રીન્ડેન્ટેન્ટ મીસીસ કાશીબાઈએ
કેટલુંક વિવેચન કર્યું હતું.

લઘુ સંબંધી સુધારા કરવાના ત્રીજા દરાવની દરખાસ્ત પ્રજાપ્રિય લાલા લજપતરાયે
બહુજ ઉત્તમ રીતે કરતાં કન્યાની ૧૬ વર્ષ અને પુરુષની ૨૫ વર્ષ પહેલાં લઘુ ન કરવાનો
સુધારો કરવા આવ્રહ કર્યો હતો. એમના આ સુધારાના પક્ષમાં બોલતાં દેશની સામાજિક
ધાર્મિક અને રાજકીય ઉન્નતિનો આધાર જ લઘુ ઉપર છે એમ અસરકારક રીતે બતાવ્યું
હતું. આ દરખાસ્તના ટેકામાં સૌ શારદા સુમન્ત મહેતા બી. એ. એ બાલકમથી શારીરિક
હાની કેટલી થાય છે તે બતાવ્યું હતું. બાળકને દૂર કરવામાં ગુરુકુલ જેવા આશ્રમો કે-
ટલાં જરૂરના છે તે વધુ વિવેચનમાં ડૉ. ખાંડવાળાએ પ્રદર્શિત કર્યું હતું. ચોથો દરાવ વિધ-
વાની સ્થિતિ સુધારવા માટેનો હતો અને એ દરખાસ્ત તરફ મી. પાંધે એ પુનર્લગ્ન કર-
વાની સાવચકતા દર્શાવી હતી. આ દરાવને ટેકો આપતા રા. ન્હાનાલાલ દક્ષપતરામ કવિએ
લઘુ એટલે શું એનું ટુંકાણમાં રહસ્ય સ્ફુટાવ્યું અને દેહ લગ્નના તદ્દાવત
દરવાજા-રનેહ લઘુ સુધારવા બક્ષામણ કરી હતી. આ પછી બીજા કેટલાક દરાવો કરી
સમાજ ખરખરત થઈ હતી.

વનિતા વિશ્રામ—મુરતઃ પ્રો. ડી. કે. ગજનના નામથી કોણ અગ્રણી હશે? આવા
સ્વદેશ વતસલ નરનાં ભગિની ભગવતી શિવગૌરી-ઉદ્ધ ન્હાની બહેન અને ભગવતી બાજગૌરી
દોલતરાયના ઇશ્વર પ્રીત્યર્થ કરેલા આશ્રમ-ભોગના પરિણામે મુરતમાં વનિતા વિશ્રામ સ્થાપ-
વામાં આવ્યું છે. કોંગ્રેસની યાત્રા સમયે અમારા સ્નેહી ન્હાનાલાલ દક્ષપતરામ કવિની સાથે
આ વિશ્રામ જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. અને એ વિશ્રામની ધરના બંધારણ અને કાર્યવાહી
જોઈ અમે અત્યંત સંતુષ્ટ થયા હીએ. આશ્રમમાં પ્રજા રહીત અને સ્વર્ધર્મ નિષ્ઠ વિધવાને
રહેવાની અનુકુળતા છે. આશ્રમને જોતાં જ એની અંદર પોતાની બહેનોનાં કલ્યાણાર્થે જીવન
વ્યતીત કરવા દ્રઢ પ્રતિજ્ઞ લીધી છે એવાં ભગવતી બહેનો ન્હાની બહેન અને બાજગૌરીના
શાંત-ધર્મ પરાયણ મુદ્રા જોતાં જ પ્રાચીનકાળનાં વનવાસીની ‘આત્રેયી’ આદીની ભાવના
ઉદભવે છે. શાળાનું સ્થળ પણ રમણિય છે. શાળામાં શુદ્ધવ્યવસ્થા, ચિત્ર, ભરત, સંગીત,
વાયન, વગેરે ઉપરાંત શારીરિકશાસ્ત્રનું સાધનસાધન યંત્રોદ્યોગ શિક્ષણ અપાય છે. કેટલીક સ્ત્રી-
ઓને મોઝા રમણ, કોરા વગેરે ભરતાં ચિત્રતાં હમે જોયલી છે; અને આ રીતે વિધવાઓ
પોતાનો જીવન વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી શકે એટલું કમાઈ શકે એમ લાગ્યું છે. શાળામાં
વિશ્રામમાં રહેતી સ્ત્રીઓ ઉપરાંત સામાજિકવતી સ્ત્રીઓ, પ્રજાપ્રિય વિધવાઓ અને બાલાઓને
પણ શિક્ષણને માટે અનુકુળતા કરી આપી છે. આવી સ્ત્રીઓ માટે શાળાનો સમય બપો-
રના એકથી ચારનો રાખેલો છે તે ખરેખર ચોખ્ખો છે. અમદાવાદમાંની એક કન્યાશાળામાં
દી. બા. અંબાલાલ વગેરે અર્થશાસ્ત્ર ઉપર શિક્ષણ આપે છે તેમને પણ આજ વખત રા.

ખંવા એક વખત અમે સૂચન કરી ગયાં છીએ અને ફરીને અમે સૂચવીએ છીએ. આ સિં-
આમનો અમે અભ્યુદય ઇચ્છીએ છીએ અને આવાં આશ્રમો રચે રચે થતાં, જેવાં
ઉત્સુક છીએ. માતા, પિતા, બહેન, પત્ની કે પુત્ર કે પુત્રીની પાછળ શ્રાદ્ધ કરવાની યોગ્ય રીત
તો આજ છે. આવા પરમ કલ્યાણના કાર્ય માટે શ્રી ગર્ભજરને જોટલું માન છે, તેટલું
જ માન આવાં કાર્યમાં જીવન, ગાળવા તૈયાર થનાર ભગવતી શીવગૌરી તથા ભગવતી
આજગૌરીને છે.

રાજકોટ હિંદુ કન્યાશાળા:—હાલ કેટલાક વખતથી રાજકોટમાં કેળવણેલા હિંદુ-
ઓનાં પ્રયાસથી હિંદુ કન્યાશાળા સ્થાપિત થઈ છે. આ કન્યાશાળાના અભ્યાસ ક્રમ ઉપરથી
જણાય છે કે સ્ત્રીકેળવણી ખરા અર્થમાં આપવા પ્રયત્ન થાય છે. ધર્મશિક્ષણ એ મુખ્ય
અંગ રાખવામાં આવ્યું છે અને પહેલા બીજા ધોરણમાંથી જ બાલકીઓનાં કર્ણમાં મહાભારત
રામાયણનાં બોધક વૃતાંતો નાખવામાં આવે છે. યુરોપમાં બાલકો માટે ક્રાઈસ્ટની કથાઓનાં
પુસ્તકો રાખવામાં આવે છે અને આપણા દેશમાં આની બહુ ખામી છે. અને એવી
નહાનો કથાઓની કેટલી જરૂર છે તે એકાદ પુસ્તકમાં અમે જણાવ્યું છે. આ કન્યાશાળામાં
ત્રીજા ધોરણમાં પૌરાણિક અને ઉપનિષદની કથા, વળી આગળા ધોરણમાં ગીતા તથા મી.
પરીઆરનું સ્વર્ગનું વિમાન વિગેરે દાખલ કરી ધર્મ સંસ્કારો મજબૂત કરવા યત્ન કર્યો છે.
ઇતિહાસ ક્રમમાં સાચા વિગેરે ગોખાવવાને બદલે મહાન સ્ત્રી પુરૂષોના ઐતિહાસિક જી-
વનવૃત્તિનાં ચિત્રણમાં આવે છે આથી બાલકોના મગજમાં ઉત્તમ છાપ બેસે છે. ચિત્રકળામાં
ઉપયોગી-ને ઘર શોભાવનાર સાદીયા, રંગોળીથી શરૂઆત કરી વ્યવહારોપયોગી ભરતકામ
કરાવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત, માસિકપત્રો, ઉપયોગી પુસ્તકોનું વાંચન, વ્યવહારોપયોગી
ગૃહકાર્ય, સંગીત, આરોગ્યવિદ્યા વગેરે ઉપયોગી જ્ઞાન આપવામાં આવે છે. આ સંસ્થાના
અભ્યુદયમાં આપણા કવિ ન્હાનાલાલ અને ત્હેમનાં પત્ની આગળ પડતો ભાગ લે છે અને
જણાય છે કે બે સ્ત્રી શિક્ષકો વિના પગારે કાર્ય કરે છે, અને એક શાસ્ત્રી સંસ્કૃતનો અ-
ભ્યાસ કરાવે છે. આ શાળાના અભ્યાસક્રમમાં ઉત્તેજ જોવામાં નથી આવતું પણ તે યોગ્ય
સમય પછી દાખલ થશે એમ અમને જણાવવામાં આવે છે આ શાળાના અભ્યાસક્રમ ઉ-
પરથી જણાય છે કે આપણી શાળામાં કેટલા વિશય નકામા છે તો આ અભ્યાસક્રમ ઉપરથી
યોગ્ય ફેરફાર કરી ચાલતી શાળાઓ અને નવી શાળાઓ કામ કરે તો સ્ત્રીકેળવણીનો વા-
સ્તવિક પ્રચાર થાય.

સુખ-ધુ—બન્ધુસમાજ.

સુન્દર સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાનર સાક્ષરકવિ ઓવધૈનરામભાઈના શબ્દોમા કહીએ તો
 “સ્ત્રીયા પડિત થાય, રસજ થાય, કુટુંબચોષ થાય, સ્વસ્થ થાય, શરીર બળવતી, રોમહીન અને
 “સુન્દર થાઈ, યોગ્યતાના પ્રમાણમા કુટુંબજનનમાથી તેઓ સુખ-સ્વત ન થાય ને તે સુખતાથી
 “અને સ્વત તતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને વેપોમાથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણુ સ્વયા
 “શક્તિમતી અને હસાહિની બને, કુટુંબના બાલ વડેને ચોપણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વડેાની
 “ન્યાયા વાસનાઓ વૃક્ષ કરે, પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનુ દુવન ઉત્તર રહે અને તેના આત્મ
 વિવાદોની ઉર્મિઓમા પોતાના હૃદયતરજ બેઠરી હઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય રી નાખે અને
 અન્તે સ્વદેશમા ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી કિરણો ન પૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસાર —એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે ‘ સ્ત્રીવિના ગૃહ નથી ગૃહવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી
 “સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશ ય છે”

પર્ય પ મું] ઈ. સ. ૧૯૦૮ ક્રેષ્ટુવારી—માઘ વિ. સ. ૧૯૬૪. [અંક ૬ ડે.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પતિપત્નીનો સ્વથ પળ મૈત્રીનોજ હોવો જોઈએ શેઠનોકરનો દાસી યા ગુલામનો
 હોવો જોઈએ નહિ પુરંપો હાલ સ્ત્રીઓથી મોહિત યડ, પોતાના સ્વાર્થ માત્રની તૃપ્તિ માટે તે
 મને દેવાગના અપસરા, પરી વેગેરેથી સંગ્રોધે છે, પરન્તુ खरी રીતે તેમની તરફ તજાની તેઓ
 વર્તણુક છે ? પ્રાચીન સમયમા સ્ત્રીઓને દેવો, કસ્થાળી, ગૃહિણી, ગૃહદેવી, અર્નાગના, ધમ
 પત્ની, પ્રજાની માતા, આદિગુરુ, ઉત્તમ મિત્ર, અને સલાહકાર ગણામા આવતી, તે સમય
 સ્ત્રીઓની જે ઉચ્ચત દશા હતી, તેથી, પ્રજામા જે શોર્ષ, જે ગ્રહ, જે પરાક્રમ હતા તે દશા
 આજની સ્ત્રીઓની તેમ પ્રજાની ન હોય એમા આશ્ચર્ય નથી તે સમયે સ્ત્રીઓનુ પત્ની તરીકેનુ
 મહત્વ સારી રીતે સમજાવામા હતુ મનુ મહારાજે એક સ્થલે લખેલુ છે કે —“પત્ની પુરસ્કિત
 યથાર્થી, સતાનની ચરિત્રની કુલ્લની, પોતાની, અને પોતાના ધર્મની રક્ષા થાય છે પત્નીને,
 સ્ત્રીને તે સમયે પુરુષથી હલકી ગણામા આવતી નહિ. મહામારતના આદિ પર્વમા વચન
 છે કે “માયો મનુષ્યનુ અર્ધાંગ છે, માર્યા ં મનુષ્યનો સર્વોત્તમ મિત્ર છે. ધર્મ, અર્થ, અને
 કામની પરિપૂર્ણતા માટે, આ સસાર તરવા માટે, મુખ્ય સાધન સ્ત્રી છે” વેદકાલની લગ્ન
 વિધિમા પણ સ્ત્રીને સત્યપદ પર મૂકામા આવી છે

રા. ઢાઢામાઈ કૃત સંસારમા સ્ત્રીની પદવી.

કાવ્યકુંજ.

(મણિહી)

નવ વયૂ.

મધુર રવ વીણામાંથી ટપકે
માનિનીનું મુખ-પ'કજ મલકે;
વાટડી જોતી પલકે પલકે,
વરસાવતી સંગિત રેલી.
શબ્દ સુણી પતિ ચરણો કેરા,
લેતુ રૂધિર ઉછાળા અનેરા;
હૈડામાં ઉડા ધણકારા,
વરસી રહી હેતની હેલી.
હૃદય ધડકતાં બંને મળીયાં
અંતરમાં અંતર ઓગળીયાં
પ્રેમ-હીંદોળે હીંચે હૈયાં
નાયની સંગ નવેલી.

સ્વર્ગની મેમાની.

મ્હારે આંગણલે મેહુલો નાચે,
હો ! સખી ! મ્હારે આંગણલે મેહુલો નાચે.
મેહન ગીતાં રૂમ-સુમ રંગ સજે,
હો ! સખી ! મ્હારે આંગણલે મેહુલો નાચે.
કદળી શી કાય મ્હારી !
રસમાં ઝળોળે આલી !
નયનામાં આંહલીઓ આંજે,
હો ! સખી ! મ્હારે આંગણલે મેહુલો નાચે.
મ્હારે આંગણલે—
હૈયામાં પુલ જૂમે,
પ્રીતમના પાય સૂમે;
સ્વર્ગની મેમાની મ્હારે આજે,
હો ! સખી ! મ્હારે આંગણલે મેહુલો નાચે.
મ્હારે આંગણલે—
વસન્ત વિનોદી.

સરોવર-આતિથ્ય.

પીળે ંહાલાં પ્રેમ જલ અંતર અમારા રસ લયે,
 મધુરાં વિલાસી મગ્ન રહેલે વરસાવી ંહાલાં દયા; પીળે.
 ગંભીર અથવા સૂક્ષ્મ જેવાં રનેહુ તલ અમ આ રહ્યાં,
 પણ મીઠાંને શાન્ત સુખને કાજ વેલવ આ ધર્યા; પીળે.
 વિહરે આનંદે રસીલાં જલ પ્રવાહો નીતર્યા,
 આ નૃત્યની દલ્હોલમાં શું પ્રાણ પ્રેમીલાં ટક્યાં; પીળે.
 ધીકતાં જીવન શમાવે શીજી તરૂની છે ઘટા,
 આ પ્રેમને પરિતાપ ખ્યારાં મીઠા ધારા થઈ ફૂંચ્યાં. પીળે.
 આ રમ્ય નૌરખો જે અમારું જીવનને શીખાં તરૂં,
 આ પ્રેમ પૂર્ણ લરેલ પ્રેમી ંહેન પ્રેમ પથે વહ્યાં. પીળે.

વિન્ધ.

વાર્તાલહરી.

કુમારી તરૂલતા.

કુમારી તરૂલતા પોતાના વિખરાપલા વાળને ભરપરથી ઉપાડી ગોઠવતાં બારીના દરેકપર અદેશી ઉભી રહીને આતુરતા બરી દષ્ટિ ફેંકી બોલી, "મા, મા જુઓતો, આ બિચારી નાની છોકરી પેલા ગરીબ સુરદાસજીને દોરી જાય છેને.

મા, તે છોકરી બિચારી કેવી બગી લાગે છે ! અરે જુઓ તો, તેણે પેટી છટને કેવી સંભાળથી ઉપાડી ફેંકી દીધી કે તે બિચારો ગબડી ન પડે. અને વળી કેવી નમ્રતાથી ફરી તે સુરદાસજીનો હાથ તે પકડે છે. જાણે તેટલામાં જ તે પોતાની બધી પિતૃભક્તિ બતાવી દેતી હોય તેવું લાગે છે !

તોરૂની માએ ઉત્તર આપ્યો કે "તે સુરદાસ તેનો દાદો થતો હશે, તેમાં છોકરી તેની આટલી સંભાળ હવે છે; પણ બેટા તું બારીમાંથી મ્હોં લઈ લે; રાત થઈ ગઈ છે; ત્હને ચરદી થશે. તેમાં શું જોવાનું છે ?"

તરૂલતા બોલી "ના મા, હજુ કાંઈ તેટલી બધી રાત ગઈ નથી. મને કૃપા કરી એકાદ મિનિટ વધારે અહિં ઉભી રહેવા દો. બાગડો ત્હનાં વડિત્રની સંભાળ લેતાં હોય તેવા સુદર અને ક્વચિત જોવા મળતા દેખાવથી કેવો આનંદ થાય છે ! આવું જોવાનું હમેશ

ક્યાંથી બને?" હવે તે બહાલથેલો માતાએ તોરનાં ગળાની આસપાસ રેશમી રૂમલ વાંટ્યું કે તેને શરદી ન લાગે અને પેલી છોકરીને જોવા તોરની પાછળ અડીંગી ઉભી રહી. પણ તેઓ તો પાસેની વાંડીયું કી ગલીમાં ચાલ્યાં ગયાં. અન્તે થાકીને તોર અંદરની બાવી અને તેની માએ બારી બંધ કરી.

તોરએ નમ્ર અવાજે તેની માને પૂછ્યું "મા, આવો દેખાવ જોઈને તો દેવને પણ આનંદ ન થાય? હું ધારું છું કે દેવોએ હુંદુભિ વગાડી તે છોકરીની કીર્તિ ગાઈ હશે, અને તેનું નામ સ્વર્ગમાં છપાઈ ગયું હશે. મારે પણ ઘણા હોત તો તેની કેવી સેવા કરત ! તે જીવતા હોત તો કેવું સાફ થાત, હું તેના તરફ કેટલું હેત રાખત ! હું તેને કેવો ઉપયોગી થાત ! પણ મા, તે તો ગયા !" તોરએ છૂપો નિશ્વાસ મૂક્યો.

આ સાંભળી તોરની મા શોકમય હૃદયથી ઘેલી થઈ ગઈ. તેને જૂના દીવસો પાદ આવ્યા, અને તેનો અવાજ ગુંગળાઈ ગયો—તે બોલી શકી નહિ—પણ ધીમેથી તેણે તોરનાં આંસુ યુમી લીધાં.

થોડીવાર ગંભીર શાંતિ રહી ! પછી તોર બોલી "મા, શાસ્ત્રમાં પરસ્પર બ્રાતૃભાવ રાખવાને બાધકોને આજ્ઞા નથી ?"

"હા, બેટા છે."

"અને તેનો અર્થ એવો નથી થતો કે સર્વ છોકરાં બાધમાંડુ છે એમ માનવું ?"

"એમન."

"ત્યારે હું તે છોકરીપર માયા ન મળું ? મારે રાખવી જોઈએ."

"હા, બેટા." પણ હું તેવા પ્રશ્નો કેમ પૂછે છે ?" તોરની માએ અતે થાકી પૂછ્યું.

"મા, પૂછવાનું કારણ એટલું જ કે ગઈ કાલે હું નલિનીને ત્યાં ગઈ હતી; ત્યાં અમે ગરીબ છોકરાં વિશે વાતો કરતાં હતાં અને તેમના તરફ દયાભાવ અંતાવતાં હતાં ત્યાં નલિનીની માએ અમને કાંઈ સારા વિષયપર વાત કરવાનું કહ્યું અને સાથે જણાવ્યું કે તેવી વાતો કરવી એ આપણને હાજર નહિ. મેં તેને પૂછ્યું કે "શા માટે આપણને તે ન હાજર ?" ત્યારે તેણે કહ્યું કે પૈસાદારનાં છોકરાંને ગરીબ સાથે કાંઈ લેવા દેવા નથી. માટે તેની બોધી વાત અને વિચાર યાચ તેમ વધારે સારાં !"

તોરની માએ આશ્ચર્યથી પૂછ્યું "શું મંદકિની એમ કહેતી હતી? હું તો તેને ઘણી દયાળુ અને ધર્મિષ્ઠ જાણતી હતી. તોર, હું નક્કી કહે છે કે તારી સમજવામાં જલ નથી થઈ ?"

"હા, હા, મા, અને તે તો વળી એમ પણ પૂછું કહેતી હતી કે "લગભગ બધા ગરીબ લોકો હુમ્મ્યા અને હરામખોર હોય છે, અને તેઓ સંબંધી વિચાર પણ કરવાથી આબરુદાર અને સારા માણસને નુકસાન યાચ છે." આ સાંભળી મને તો ધણું મારું

લાંબું અને મારી આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. મા, ... આરાધી. તો તે સહન ન થયું અને મેં તેને કહી નાંખ્યું કે તમારી મોટી બૂલ ચાલ છે કારણ કે હું તો ઘણાં ગરીબ છતાં સારાં અને ભલાં માણસોના સંબંધમાં આવી છું.”

“આ સાંભળી તેણે શું કહ્યું?”

“તેણે તો માત્ર મારી મંચકરી કર્યાં કરી અને હું જ મોટી બૂલ ફરેલું તેવું ઠરાવી પાડ્યું. પણ બ્યારે મેં તેને પોતાના લંગણ આપને માટે મરી પડતી પેલી મધુરી અને પોતાની પયારીવચ માને સારી કરવા માટે પોતાનું સર્વસ્વ આવારી નાંખતા પેલા શ્રવણની વાત કરી અને પોતાના મુદાસેખ તરીકે “આઓ અને સહો” એ શબ્દો રાખનાર પેલી દેવ બાલાઓનું દૃષ્ટાંત આપ્યું ત્યારે તેણે મને એકદમ પાછી પાડી દહને કહ્યું કે “તારે નહિનીની દેખતાં એવું કાંઈ બોલવું નહિ”; કારણ કે આવી હલકી વાતો સાંભળવાથી તેના મનપર ખોટી અસર થઈ જશે.” વસુધાએ નિશ્વાસ સહિત કહ્યું. — “શિવ ! શિવ ! શિવ ! શું આવું બોલનારું ધર્મિષ્ઠ કહેવાય ?”

“પણ મા, મન્દાકિની અત્યારે અહિં હોત તો કેવું સાઈ યાત ? કારણ કે પેલી છોકરીને જોઈને તેને એમ તો ખાત્રી થયા વિના ન જ રહેત કે ગરીબનાં ઓકસંઓમાંથી માયાળુ અને નમ્ર સ્વભાવનું એક ઓકસં તો હુનિયાંપર હયાત છેજ.”

વસુધાએ જરા હસીને કહ્યું — “મારૂં પણ તેમજ માનવું છે. કારણ કે હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે તે છોકરીની તેના દાદાની કાળજીપૂર્વક સંભાળ સેતાં દેખાઈ આવતી શુદ્ધ અને નિસ્વાદ્ય ભક્તિ હતી એમ તે વખતે હાજર હોનાર તો કામળ લાગણી અને ઉમરાઈ જતી પિતૃભક્તિ સૌ કોઈ માનશે જ.

* * * * *

નોકર છોકરી આવી દીવો કરી ગઈ અને ચોડીવારમાં જ મેઘરાજ પણ આવ્યા અને એક કોચપર વિશ્રાંતિ લેતા હોય તેમ પડીને જરા સ્થિત કરી જરા નિશાની કરી કે તરત જ તોર દોડી આવી તેના બોજામાં ચડી બેઠી. મેઘરાજે પૂછ્યું પિતૃવાત્સલ્યથી તેને બાયમાં લઈ તેનું મસ્તિષ્ક સુંઘ્યું અને તેનાં મધુર કપોલપર સુખન ધારાઓ વર્ષાવી.

મેઘરાજને તોરપર ધણુંજ બહાલ ઉમરાતું પણ જ્યારે બ્યારે તે તોરનાં અસાધારણ સૌંદર્ય અને નિર્દોષ સાવ તરફ ધ્યાન કરતો ત્યારે તેવું મન ખિન્ન થતું કે આવું કુંદરતનું મધુર બાળક વસન્તનાં ખીસેકાં કુલશું, કદાચ તેના હાથમાંથી પ્રભુ ઝૂંટવી લ્યે તો ?

આ વિચાર આવતાં જ તે બહુ હિંમત યતો અને નિત્ય પ્રાર્થના કરતો કે પ્રભુ તેની પહેલાં પોતાને ખાલુ આપે.

તોરે પોતાના પિતાનાં આનંદશ્રુનાં સતત વહેવાં સાથે તે સુરદાસની વાત કંઈ સંભળતી. અને મેઘરાજે હર્ષ શોકનાં કિષ્કન્ધમતાની બિલ અસરોનાં અધઘિત સંમેલનથી સાંભળ્યા કરી અને જ્યારે હેલ્થે તોરે કંઈક આશા ભરી વાતીવી કહ્યું કે “બાપા તે છોકરો કાલે નીકળે તો હું તેને શું આપું ?” ત્યારે તેણે એકદમ પોતાનાં ખીસાંમાં હાથ

નાંખી તોડની ન્હાતી હાથેલીઓમાં સમાઈ શકે તેટલા રૂપીઆ મૂકીને તેના ગાલપર ધીમે-ધી સપાટ મારતાં કહ્યું કે “હુમ્મી, લે તારે તેમ કરીને પૈસા જ જોતા હતાને. લે આતું તારે કાલે તેમ વાપરજો.”

તુર્તજ તોડએ ઉપકાર તથા બહાલભરી સ્મિતચુક્રા મુખમુદ્રાથી પિતાને બદલો વાળી દીધો અને પોતાને મજેલ બક્ષીસ ખીજે દીવસે પેલી છોકરીને આપતાં કેવો આનન્દ થશે એવા વિચારમાંને વિચારમાં તે પૈસા પોતાંની પેટીમાં મૂકવા દોડી ગઈ.

તે દીવસ તેને ઘણાં મધુર સ્વપ્ન આવ્યાં અને હમેશ પશુ ‘તેમજ બનતું. તેને કદી બંધકર કિંવા શોકપ્રદ સ્વપ્ન આવતાં જ નહિં. તેનાં સ્વપ્નમાં હમેશ દેવોનાં જીવત ખેડન કિંવા સ્વર્ગનાં વિહાર સુખ જ આવતાં. તેને સ્વપ્નમાં સમગ્ર વિશ્વ પરસ્પર પ્રેમપૂર્વક એક તાનમાં જ રહેતું હોય એમ દેખાતું. પશુ-પક્ષી-પ્રાણી-વનસ્પતિ અરે સમગ્ર પ્રકૃતિનાં તંત્રો પશુ પરસ્પર પ્રેમભાવમાં જ તેને દસ્ય થતાં. તેને ઘણીવાર સ્વપ્નમાં એમ યદ્ય આવતું કે જાણે તે પોતે સ્વર્ગમાં હોય અને પ્રભુ તેને પ્રેમપૂર્વકે દારતા હોય તે વેળા તે પ્રભુને કહેતી હોય કે આવાં સ્વર્ગો પ્રથીપર કાં ખડાં ન થાય ? પશુ જ્યારે તે જાગી જતી ત્યારે નિશ્વાસ નાંખતી કે આ તો માત્ર સ્વપ્નજ” આથી એમ નથી દક્ષિત થતું કે તેને આ પૃથ્વીપરનાં કુદરતી સૌંદર્યો તરફ અભાવ હતો. કારણ કે કુદરતી કલાના સર્વ અંશો તેણે સંપૂર્ણ ખીલવ્યા હતા. પોતાના નાના બગીચામાં તેણે ઘણાં પશુ પક્ષી પાંખ્યાં હતાં અને સુખી માણસો તો તેને જ સ્વર્ગ સદનતું ઉપનામ આપી પશુ દેતાં.

પરંતુ શાસ્ત્રમાં તેણે સ્વર્ગતું વર્ણન સાંભળ્યું હતું અને તેથી તેને અદ્વિતું સર્વ શુષ્ક લાગતું અને તે ત્હાં જવાને બહુ ઈચ્છતી.

ખીજે દીવસે તોડ વસુધા સાથે દેવમંદિર તરફ ગઈ અને તે દીવસના કુદરતી દે-ખાવથી તેને અજબ આનંદ થયો.

પક્ષીઓના મંજુલ કલરવ તથા વહન કરતી-સુંગંધા સમીર લહરિથી તેના શ્રાવણદ્યને વિશ્રાન્તિ મળી અને તેનાં અસ્વસ્થ શરીરને પશુ શાન્તિ મળી. તે સઘળો વખત તોડએ પ્રભુ પ્રાર્થનામાં જ કાઢ્યો કારણ કે તેના મનપર પડેલ ધાર્મિક સંસ્કારોની અપૂર્વ છાપથી તે માનતી હતી કે આ સર્વ સુખતું સાધન પ્રભુજ આપે છે. હવે સાંજ થવા આવી તેથી જો કે આ સમયે જ કુદરતની ખરી ખુખી જોઈ શકાય તોપણ વસુધાએ ધર તરફ પાછાં ફરવાનું કહ્યું-તેઓ ધૈર આબ્યાં પશુ તોડનું ધ્યાન માર્ગમાંના કોઈ દેખાવપર ન ચોંટ્યું કારણ કે વખત થવા આવ્યો હતો અને તોડ તે સુરદાસ તથા તેના ન્હાનકડા રક્ષકને જોવાને બહુ આતુર થઈ રહી હતી;-તેથી જમીને તુર્તજ તે બારી પાસે બહાર ડોકું કાઢી તેની રાહ જોતી ઉભી.

ધીરજથી તેણે ધ્યાન રાખ્યું અને કલાકો સુધી યાત્ર્યા સિવાય તેની રાહ જોઈ. ત્હને બ્હીક લાગી કે કદાચ તેઓ ન આવે. અતે રાત થવા આવી ત્યારે દૂર ક્ષિતિજ માં કોઈ જદ્દ પુરપતો આભાસ થયો. અને તે સુરદાસ જ હશે એમ તેણે ધાર્યું, જો કે તે છોકરી તો લોકોનાં યોગાંમાંથી દેખાતી નહોતી.

એકદમ તે આનંદના ઉછાળા સાથે બોલી ઉઠી—“મા, મા, જો તો તેઓ આવ્યાં!!!” તુર્તજ તે વધારે આતુરતાથી બારીપર પોતાની ટ્રાણી ટેકવી ઉભી અને તેનાં અગેઅંગ આનંદના ચમકારાથી સુંદર લાગવા માંડ્યાં, અને તેઓ નજીક આવ્યાં કે તરત જ તે પોકારી ઉઠી—“ઓ છોકરી, બહેન મહારા સામું તો જો હું તને કાંઈક આપુ” તે છોકરીએ જાણ્યું જોયું અને તોડીએ એક રૂપીઓ નીચે ફેંકી છોકરીએ તે ઉપાડી લીધા અને તેના શ્રમ અને ભૂખથી જાંખા પડી ગયેલ ચહેરાપર તેજોમય સ્મિત પથરાઈ ગયું. અને બહુ ઉપકાર થયો પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.” એથી વધારે શબ્દો તે બોલી શકો નહિં. આટલા થી જ તોડીએ પોતાને સહસ્રગણો બદલો મળી ચૂકો એમ માન્યું.

આ પછી હમેશ સાંજે જ્યારે જ્યારે રતુ સારી હોય ત્યારે તોડી બારીએ ઉભી રહેતી અને તે સુરદાસ તથા છોકરી હમેશના નિયમિત વખતે ત્યાંથી નીકળતાં ત્યારે કંઈને કંઈ તેને આપી તેવા જ શબ્દો સાંભળી આનંદ પામતી, તોડી તે છોકરીને વધારે વખત જોતી ગઈ તેમ તેમ તેને તેના તરફ વધારે લાગણી થતી ગઈ, અને અતે એક દિવસ સાંજે તેણે આવી નમ્ર અને બહી છોકરીનું નામ પણ બહુ સુંદર અને કર્ણપ્રિય હશે એમ માની તેનું નામ પણ પૂછ્યું.

ખરેખર તે નામ મધુર જ હતું. તેનું નામ સુધા છે એ જાણતાં તો તોડી એવી હર્ષધેલી થઈ ગઈ કે પછી તો તેણે તે નામની માળા ફેરવવા માંડી. આખો દિવસ સુધાની જ ધુનમાં રહેવા માંડ્યું.

“સુધા ! અહા કેવું મધુર નામ છે ! હું તે નામના કરતાં પણ તે નામવળીને વધારે ચાહું છું. સુધા મને બહુ પ્રિય છે.”

આ રીતે વસંતના દિવસો આનંદમાં ગયા. હવે સુરદાસની ચાલવાની ગતિ જરા ધીમી જણાતી અને સુધા કેટલે વધારે સંભાળથી તેની સેવા ઉઠાવતી. અતે ઉનાળાના શુષ્ક દિવસો આવ્યા અને સુધાની રાહ જોતાં જોતાં તોડીને નિષ્ફળ થતું પડ્યું.

એક અઠવાડિય પસાર થયું. તોડી એ તેટલા દિવસ ચિંતા અને ઉદાસીમાંજ રાખ્યા. ત્હેને ખીક લાગી કે રખેને સુરદાસ માંઘ પડ્યા હોય. વસુધા પણ પસ્તાવો કરવા લાગી કે “અને એમ હતું ત્યારે મેં સુધાનું કેટલું ન પૂછી લીધું. તેને પણ સુધા જાણત તોડીના જોટલીજ ચિંતા ચાંઈ અને તેણે તે સુરદાસનાં અનંત દુઃખોનો છેડો અખંડ શાંતિમાં આવ્યો હશે એમ કલ્પના હોયવી.

એક દિવસ તોડી બારીએથી નિશ્વાસ નાંખી પાછી ફરતી બોલી “મા મને લાગે છે કે સુરદાસજી મરણ પથારીપર હશે. હવે સુધાનું શું થશે ! હું કહેતી નહોતી કે તે દિવસે જ્યારે છેલ્લી વખત આપણી બારી નીચેથી નીકળ્યાં ત્યારે ત્હેનો ચહેરો કેવો ફિફો લાગતો હતો. અને તેણે જ્યારે હાથ ઉઘાડી કરી “પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.” એમ મને કહ્યું ત્યારે ત્હેને કેટલું વશનું લાગ્યું હતું ?

(અપૂર્ણ)

નૂતનશ્રી.

વિવિધવિહાર.

(મહેલ)

૩૬૧.

ચેતકે ચિત લગાના જગતમે:—એ રાહ.

વહેલાં તમે સૌ મળજો ગએલાં વહેલાં તમે સૌ મળજો.

મળજો ને રહેજો શાન્તિ મહાં સૌ,

યાદ અમેને તો કરજો.—

ગએલાં

નય ને અહીંથી નહિં તેને લાગે,

પ્રભુ પાસ યાય સુખી ને,

ગએલાં

પાછળનાં અતિશય લાગે.—

(પછુ) સમય થયે તે વિસરશે.—

ગએલાં

પુષ્પશાળિ છે તે નય છે વહેલાં,

રહે છે અભાગિયાં અહિં તો.—

ગએલાં

શાધ શાકને આંસુઓ પાડે,

(પછુ) નહિ મળીએ અહિં કદી તો.—

ગએલાં

રહે છે રખડતાં નહાનાં બાળક—

માત ગએથી સમજાવે.—

ગએલાં

માત ગએથી પિતા તો દુઃખી રહે,

ત્યાં સુખ કદી નવ જોશે—

ગએલાં

પિતા ગએથી બાળક યાય બહીલાં,

બાસે નહિં કંઈ રસ્તો.—

ગએલાં

પતિના જવાથી સ્ત્રીને દુઃખી,

જન્મ રહે એકીઆળો.—

ગએલાં

જુદો જુદો રીતે દુઃખી અહિં સૌ,

સુખ મધી અહિં કંઈ તો—

ગએલાં

બહાલાંમાં વહાલાં તે યાય છે અજાણાં,

બહાલ ને નાખી પડે.—

ગએલાં

કેળવાએલી બંગાળી સ્ત્રીઓની સભામાં થએલી જાણવા જેવી વાતચિત.

આજની પત્રિકા જાંચી કે ?

હા, રાધાપ્યારીનો લેખ વાંચીને હું તો રાઈ પડી.

વસંત કુમારીએ પૂછ્યું. કિશોરી, એવું તે એ લેખમાં શું છે ? મ્હને કહે તો ખરી,
મેં આજની પત્રિકા વાંચી નથી.

કિશોરીએ કહ્યું. બંગાળના પશ્ચિમ ભાગમાં બધંકર દુકાળ પડેલો છે, તેથી માણસોની
જે દુઃખી સ્થિતિ છે અને નાનાં બાળકોના અમ વિના જે ભુરૂ હાલ થાય છે તે તથા
માનવો લાચારીથી પોતાનાં જમ્યાંઓને તણ દેય છે અથવા પ્રીતીઓને વેચાતા આપી
દેય છે તે તરફ બહુ અસરકારક ચમત્કોમાં લોકોનું ધ્યાન ખેંચેલું છે.

વસંત કુમારીએ કહ્યું. એ લેખ લખીને રાધાપ્યારીએ પોતાની ફરજ બજાવી છે, પણ
આપણી સ્ત્રીસમાજ દ્વે એ ખાતે શું કરવા માગે છે ? આવે અણીને વખતે પણ જો
આપણે કંઈ નહીં કરીએ તો પછી આપણી સમાજનું કામ શું ? ને આપણી કેળ-
વણીનું કળ શું ?

બાનુકિશોરીએ કહ્યું. આપણા જેવી રોડાણીયો કરતાં ગામડાંની ખેડુતણો આવા વખ-
તમાં લોકોને બધારે મદદ કરે છે. હું મ્હારા મામાને ત્યાં ગઈ હતી, ત્યાં ગામડાંમાં મેં જોયું
કે, કેટલાક ખેડુતોએ ગરીબ નાવારસ છોકરાંઓને પોતાને ઘેર પાળ્યાં હતાં. અને ઘણાએ
ગરીબ ખેડુતો ખુદ પોતાનો ખોરાક ઝોછો કરીને પોતાની ગાયો તથા બગદોને બચાવવાની
કોશીશ કરતા હતા.

કિશોરીએ કહ્યું. ગરીબ માણસો પણ એટલું બધું કરે, અને આપણે આટલાં બધાં
સારાં સાધનો વચ્ચે પણ કંઈ કરી શકીએ નહીં એ દિલગીરી નહીં કે ?

આ સાંભળી સ્ત્રી સમાજની મંત્રી મીસીસ દંત કહ્યું. જ્ઞેન કિશોરી દિલગીર થવાનું
કંઈ કારણ નથી, આપણી સભાએ પણ એ માટે કંઈ યોજના કરેલી છે.

કિશોરીએ કહ્યું. જો એમ હોય તો બહુ ખુશીની વાત. અમો એ યોજના જાણવા
છાએ.

મીસીસ દંતે કહ્યું. આપણા પ્રમુખ સાહેબ સુવર્ણદેવીએ બધી યોજના આપણી જ-
હેર સભામાં આ અઠવાડિયામાં બતાવશે. પણ તે પહેલાં હું અરજ કરું છું કે કોઇ જ્ઞેનેને
એ ખાતે કંઈ મદદ કરવાની ઈચ્છા હોય તો સભાને જણાવવાની મહેરબાની કરવી.

મીસીસ નાયે કહ્યું. મ્હારી સાસુ સ્વર્ગવાસી થયાં ત્યારે તેનાં પુત્ર અર્ધ વીસહજાર
રૂપિયા ખર્ચવાતું અમે ધારેલું છે. તે રૂપિયા નાતાની ધામધુમમાં, જત્રામાં ને મંદિરોમાં
ખર્ચવા અમારી ઈચ્છા હતી, પણ દુકાળીયાંઓને દેવાત વાંચ્યા પછી મને લાગે છે કે,

દુકાળીયાંઓને બૂખે મરતા જોયા છતાં એવી રીતે પૈસા ઉઠાવવા તે ઇશ્વરના ધરનાં અપરાધ કરવા જેવું છે. માટે એ વીસહજાર રૂપિયાની રકમ દુકાળ કંડ માટે સ્ત્રી સમાજને હું અર્પણ કરું છું.

મીસીસ નાથની આ વાત સાંભળી બધી સભા આંતરમાં આવી ગઇ. સૌ બાધઓને ઉત્સાહ વધી ગયો. સૌ બાધઓ મીસીસ નાથની સામું જોઈ રહી અને તેને અંતરથી ધન્યવાદ આપવા લાગી.

એ પછી રામખારી નામે ગોંસાણુ ઉભી થઇ, તેણે કહ્યું. મહારજ સ્વામ સુંદરનું મંદિર છે તે તમે જાણો છો. એ મંદિરના ખર્ચ માટે રાજરાસબીહારીરાયે જાગીર આપેલી છે. સ્વામ સુંદરનો નેક ભોગ રૂપિયા ૫૦૦ નો છે, પણ મીસીસ નાથના મત પ્રમાણે મહારી દયાની લાગણી મહને કહે છે કે, કેસર કસ્તૂરીમાં, અતર શુભાષમાં મોનયાળ મલાઇમાં ને વાધા વસ્ત્રમાં દરસાલ પચીસહજાર રૂપિયા ખરચી નાંખવા અને ગરીબ બાળકો દુકકારોટલા વિના તરફડીને મરી જાય એ જોયા કરવું એ પ્રભુના આપ આપણી ઉપર ખેંચી લેવા જેવું છે. બહેન બાતુકિસોરી કહે છે કે, ગામડાંના ગરીબમાં ગરીબ ખેડુતો પણ પોતે અરધા બૂખ્યા રહીને પણ પોતાનાં જનવરોને ખવરાવે છે, ત્યારે માણસ જાતને ખાતર, નિર્દોષ બચ્ચાંઓને ખાતર, હું મહારા સ્વામ સુંદરને અરધા બૂખ્યા કાં ન રાખું? સર્વ શક્તિમાન સ્વામ સુંદર થોડા બૂખ્યા રહેવાથી કાંઇ ગરીબ ખેડુતોની પેટે દુબળા થઇ જવાના નથી. તેમ જ ગામડાંના અચ્છાન ખેડુતો જ્યારે જનવરોને બચવવા સારૂ પોતાનો ભોગ આપે છે ત્યારે નિરાધાર દુકાળીયાંઓને બચાવવા સારૂ પ્રભુ શું પોતાના પ્રસાદમાંથી ભાગ નહીં આપે? જ્યો એમ માને છે કે દાકોરજીના નેકભોગમાં કાંઇ પણ ઓછું કરાય નહીં તેઓ દુનિયાને એમ બતાવે છે કે અમારા પ્રભુ અચ્છાન ગામડીયા ખેડુતો કરતાં પણ દયામાં ઉતરતા છે. શા માટે હું મહારા પ્રભુને એવા હલકા રૂપમાં બતાવું? બલે બીજાં મંદિરવાલાઓ મહારી ઉપર ચીડે, પણ હું તો દુનિયાને બતાવીશ કે મહારા પ્રભુ પણ પોતાના પ્રસાદમાંથી અરધો ભાગ દુકાળીયાંઓને આપે છે. ત્યારે આપણે સૌએ યથાશક્તિ દુકાળીયાંઓને કાંઇ આપવું જોઇએ. બહેનો, હું આજથી ઠરાવ કરું છું કે મહારા સ્વામ સુંદરને પંચાસને બદલે રોજ પચીસ રૂપિયાનો નેક ભોગ ધરીશ અને બાકીના પચીસ રૂપિયા દરરોજ દુકાળીયાંઓને અન્ન આપવામાં ખરચીશ.

રામખારીની આ વાતથી સ્ત્રીસમાજમાં જય જયકાર વર્તાઈ રહ્યો. સૌ બાધઓ તેને ધન્યવાદ આપવા લાગી અને મનમાં ઇચ્છવા લાગી કે સૌ મંદિરવાળાઓ આવું રૂંડું પગલું ભરે તો અરધો દુકાલ ઓછો થઈ જાય.

મીસસ દત્તે કહ્યું: અહીંથી ત્રણ ગાઉ ઉપર અમારી જગ્યા છે ત્યાં દુકાળીયાંઓ માટે ઝુંપડા બંધાવી આપવા મહારા પતિએ પોતાની ખુશીથી કબુલ કરેલું છે.

બાતુકિસોરીએ કહ્યું: અનાથ બાળકોને રાખવા માટે ત્રણ વરસ સુધી હું મહારો બંગલો આપવા ઇચ્છું છું. હું ધારું છું કે તેમાં ખુશીથી ત્રણસો બાળકોનો સમાસ થઇ શકશે.

વસંતપ્યારીએ કહ્યું: દુકાળવાળા ભાગોમાં ફરીને બાર વરસની અંદરના નિરાધાર છોકરાઓને બેળાં કરી આપણી સમજાવતા અનાયાત્રમમાં મ્હારે ખરચે મોકલવાનું હું કયુલ કરું છું.

કિશોરીએ કહ્યું: અનાયાત્રમ માટેનાં દંવાખાનાનું ખર્ચ આપવા હું કયુલ થાઉં છું.

દુધારીએ કહ્યું: આપણા અનાયાત્રમ માટે કેળવણીનું ખર્ચ આપવા હું કયુલ કરું છું.

મીસીસ દત્તે કહ્યું: એ ખાતાંની સંપૂર્ણ દેખરેખ રાખવા મ્હારી ખુશી છે.

મીસીસ સેને કહ્યું: અનાયાત્રમમાંનાં બિમાર બચ્ચાંઓની સારવાર કરવાનું કામ કરતાં મને બહુ આનંદ થશે.

રાધાપ્યારીએ કહ્યું: એ અનાયાત્રમમાં ધર્મની કેળવણી આપવાનું હું કયુલ કરું છું.

અંપકકિશોરીએ કહ્યું: અનાયાત્રમમાં કપડાં પૂરાં પાડવાનું હું કયુલ કરું છું.

મીસીસ પંડિતે કહ્યું: હું અને મ્હારી બીજી પચાસ વિધવા બહેનપણીઓ દુકાળીયાંઓની સેવા કરવા તૈયાર છીએ. પણ અમે ગરીબ માણસ છીએ, એટલે પૈસાથી નહીં પણ જાત મહેનતથી સેવા કરવા હમ્મીએ છીએ. તથા એવું જ બીજું અમારાથી બની શકે તેવું કામ કરવા અમે તૈયાર છીએ.

દેવી સુધારાણી તથા દેવી સુવર્ણમતીએ કહ્યું: ગરીબ દુકાળીયાંઓ માટે અમે ગરીબ બનવા તૈયાર છીએ. બહેનો અમે કેમ ગરીબ બનશું, તે તમને ખબર છે? અમે અમારી બધી મીઠકત ગરીબોને આપી દઈને ગરીબ બનશું એમ નહીં. કારણ કે અમે પણ કુટુંબ કળીલાવાળા ને લેબમોહવાળાં છીએ. જો કે યથાશક્તિ અમે આપશું, તો પણ અમે ગરીબ બની જઈએ એટલું બાધું તો નહીં જ આપીએ. સારે અમે ગરીબ કેમ બનશું? અમે ગરીબ એવી રીતે બનશું કે અમારું અભિમાન મુઝીને અમે દુકાળીયાંઓને માટે શુદ્ધચેને ઘેરે ઘેરે બીખ માગવા જઈએ. કોઈ અમારું ખુરં બેસશે, કોઈ મસ્કરી કરશે, કોઈ અપમાન કરશે, તે બધું અમે ગરીબોને ખાતર ખમશું. કદી લાખો રૂપિયા મળતા હોય તો પણ અમે અમારે સાર ન માગીએ, પણ દુકાળીયાંઓને સાર એક એક રૂપિયા સાર અમારી લાજ ને અમારું અભિમાન છોડીને અમે બીખ માગશું. કારણ કે પુત્ર કરી લેવાનો પ્રભુએ આપણને આ મહા કિંમતી વખત આપેલો છે.

મીસીસ દત્તે એ વખતે એકતાર વાંચી સંબળાવ્યો. તેમાં મહારાણી દેવીએ લખ્યું હતું કે, સીસમાજની દુકાળીયાં માટેની યોજના તરફ મ્હારી સંપૂર્ણ દિલસોજી છે. એ બધાં ખાતાંને ચેકઅ મદદ કરતાં હું ખુશી થઈશ. મહારાણ સાહેબે કયુલ કરેલું છે કે બે હજાર હાથે ચલાવવાનાં હળ ગરીબ ખેડુતોને મફત પૂરાં પાડવામાં આવશે.

વસંતકિશોરીએ કહ્યું: અમારું સંઘવત કારીમાં છે પણ ત્યાં તો બીજાં ઘણાંએ સંઘવત છે. અને ત્યાં દુકાળ નથી, માટે એ સંઘવતમાંથી દરરોજ ૫૦) માણસોને અહીં જમાવવાની હું સગવડ કરીશ.

પ્રેમગુલાએ કહ્યું: મહારા પતિના સ્વર્ગવાસે પછી ત્રણ વરસે થયા મહારા દાગીના મહારા ઉપયોગમાં આવતાં નથી. તે જોઈ જોઈને તેના પ્રસંગે યાદ આવતા મહારા જીવે ચીરાઈ જાય છે. માટે દશ હજારનો દાગીનો મહારા પતિના પુન્ય અર્થે હું સ્ત્રીસમાજના દુકાળ દુકમાં આપું છું એથી મહારાં મનને શાંતિ મળશે અને મહારાપતિ પણ સ્વર્ગમાં આનંદિત થશે.

પ્રેમગુલા કાંઈ બહુ પૈસાવાળી નહોતી. એટલે તેની આવી ઉદારતાથી સૌ ઓછાને બહુ અન્યયની લાગી, અને તેની સાથું સૌ જોઈ રહ્યાં.

એ પછી બીજી કેટલીક બાધઓએ પોતાને ઘેર એક એક બે બે ચાર ચાર છોકરાં પાળવાનું કબુલ કર્યું. એવી રીતે બે કલાકમાં એક હજાર અનાથ છોકરાંઓને પાળવાની ગોઠવણ થઈ ગઈ.

જ્યારે આપણી જહેનોમાં આવી રીતે દયાની લાગણી ઉસ્કેરાશે ત્યારેજ દુકાળનાં ને ગરીબાઈનાં સંકટો ઓછાં થઈ શકશે. પ્રભુ! અમારી જહેનોનાં દિલમાં દયાનો ઝરો વહેવરાવ, દયાનો ઝરો વહેવરાવ!

અમૃતલાલ સુન્દરજી પઢીયાર, ચૌરવાંડકર.

રમણી મણિમાલા.

શ્રી-લેખ.

પરદુઃખલંબન લેડી ગોદાધવા.

ઇંગ્લાંડ દેશમાં કાવેન્ડ્રી કરીને એક પ્રાચીન નગર છે. ધણું વર્ષ અગાઉ તે શહેર લીયોફ્રિક નામના જુવાન અમીરને હંરતક ગોંપાયું હતું. તે અમીરની ખુબસુરત સ્ત્રીનું નામ ગોદાધવા હતું. જુવાન અમીરનો સ્વભાવે ધણો નિર્દય હતો. કહે છે કે લોકો દુઃખથી ખુબો પાડતા ત્યારે તેમાં તેને આનંદ મળતો. તેનાં આવાં કુર હૃદયમાં કોઇને પણ જગ્યા મળી હોય, તો તે માત્ર તેની ખુબસુરત અને અતિ સુરમાલ લેડી ગોદાધવાને જ હતી. એક વખતે તે અમીરે ગામલોકો પર ભારે કર નાખ્યો. તે કર માટે ગામલોકોએ આગ્રહ પૂર્વક આજીજી કરી; પરંતુ અમીરને દયા ન જ આવી. ગામલોકો દુઃખારંતા હતાં કે લેડી ગોદાધવાના પ્રેમની કાંધક પણ સત્તા અમીર ઉપર છે. જેથી છેલ્લે તેનાં તેણીની પાસે ગયા, અને આક્રંદ સાથે આજીજી કરી, તે કર સામેની પ્રગતી અશક્તિ સાબિત કરી. લેડી ગોદાધવા ધણું જ કોમળ હૃદયની હતી. દુઃખીનું રદન સાંભળી તેનાં નયન અશ્રુથી ભરપુર થઈ જતાં, અને બિમાર માણસોની બિમારી જોઈ તેનાં ગાત્ર ચિંચિલ થતાં. તેણે અશ્રુપુર

નેત્રે દીક્ષાસા સાથે પોતાનાથી બનતું કરવાનું વચન આપી અમુક સંકેત કરી ગામ લોકોને પાછાં વાળ્યાં.

સાંજનો સમય હતો અને દંપતી આનંદમાં બેઠાં હતાં. અવનવાં ખેત્રોમાંથી લેડી ગોઠાઈવા પતિને ખુશી કરતી હતી. એટલામાં વેરંદી મંગાવી ઉપર કહેલ કરના સંબંધમાં અરજ કરવા માટે ફરીને પ્રજા તરફનો અદ્યાર પ્રતિનિધીઓ હાજર થયા, અને અતિ અસરકર્તા શબ્દોમાં સખળ કારણો બતાવી કર માફ કરવાની માગણી કરી. ચતુર ગોદાધવા આ તક ચુકી નહિ, અને તુરંત તેણે તે સંબંધે આજીજી સાથે બલામણું કરવા માંડી. પરંતુ સખત હૈયાનો અમીર એકનો બે થયો નહિ. છેલ્લે તેણીના અતિ કાલોંવાલાંથી અમીરે તરેહવાર ખુટા ઉઠાવ્યા. તેણે કહ્યું કે—“લેડી ગોદાધવા દિગંબર યર્ષ થોડા પર નગરમાં આંટો ફરી આવે તો તે કર હું માફ કરું.” પ્રતિનિધીઓ ચમક્યા, અને નિરાશ થયા. લેડી ગોદાધવાના હૃદયમાં જખરો આઘાત થયો. અમીર ધારતો હતો કે ગોદાધવા એટલી શરમાળ છે કે તેનાથી આ બનશે જ નહિ. આ તેનું ધારનું થયું દરજ્જે ખરું જ હતું. કુદરતી રીતે સ્ત્રીઓ જોટલી શરમાલ હોય છે, તેના કરતાં લેડી ગોદાધવા ઘણી જ વધારે શરમાલ હતી. ઘણી વખત સરખી સાહેલીઓ તેને “લજાળુ પુતળી” કહી હસતી, આ ઉપરથી જ અમીર લીયોફ્રિકે આવી અજખ તરેહની દરખાસ્ત મૂકી. પરંતુ બાઈ શરમાલ સાથે દયાળુ, અને પરદુઃખમંજન હતી. લાખો લોકોની પીડા-દુઃખ નિવારણ કરવાનો આ એક જ રસ્તો છે, એવું ધારી ગોદાધવાએ તે શરત કબુલ રાખી. જે દિવસ શરતને માટે નકી થયો તે દીવસે ગામનાં તમામ લોકોએ સવારથી રાત સુધી પોતપોતાનાં ઘરનાં તમામ બારી બારણાં બંધ રાખ્યાં, અને આંખો પર પાટા. આંખ્યાં લેડી ગોદાધવાએ લોકોના દુઃખ નિવારણ અર્થે પોતાની શરત પૂરી કરી; અને તે જ રાત્રીએ પતિ સમક્ષ પોતાની અતિ શરમાલ પ્રકૃતિને આધિન થઈ પોતાના દેહનો અંત આપ્યો. પતિના પ્રાણુના બોગે પતિનો કાગમનો સ્વભાવ સધાર્યો, અને આગળ જતાં લીયોફ્રિકે મોટાં સાધુ પુરૂષ ગણાયો; પરંતુ તેની એક ચિત્તની આસ્તિક પ્રાર્થના વખતે પંથુ મૃત્યુ પર્વત તે “ડીવર ગોદાધવા”ને સ્મરણમાંથી ખસેડી શક્યો નહિ. બપોરે કોઈ લોકો તેના અતિ સાધુ સ્વભાવનાં વખાણ કરતાં. ત્યારે તે માન ધારણ કરી પોતાનું જીવન સધારનાર મૃતપતિને યાદ કરી આંસુ ખેરવતો. કાવેંટ્રીનાં લોકો હજી પણ પરદુઃખ અર્થે પ્રાણુનો ઉત્કૃષ્ટ બોગ આપનાર લેડી ગોદાધવાને યાદ કરે છે, અને તેની જખતિ વખતે બોલે છે કે “પરદુઃખમંજન બાળા ગોદાધવાનો જય.”

તથાસ્તું.

લી. ખંડેન “વિં”

આનંદશ્રમ.

ડોશીમા.

ડોશીમા આશરે પંચાશી વરસનાં હતાં. કેટલી બેવડાં વળી ગયાં હતાં, પણ લાકડી હાથમાં લઈ આખાં ગામમાં ફરી વળતાં. કેટલીએવાર ગાડીના ઝપાટામાં આવી ગયેલાં, પણ બચી ગયેલાં. તેમાં વળી આનંદકાલ રબરટાયરની ગાડી વધી પડી, ને ડોશીના કાનમાં ધાક પણ વધવા માંડ્યા. એટલે ગાડીવાનોને ડોશીમાને જાગવી લેવાં એ મહા આપદ પડતી. ભોગજેભ કોઈ દુકાની નજરવાળો ગાડીવાળો, માથુસ હોય કે ન હોય પણ “પોઇશાં, એઇસ દટી જાઓ, આલો આલો, “ કરતો ગાડી હળવે હળવે હાંકતો હોય ને બુમો મારતો હોયને ડોશીમાં કંઈ બાગુ દુકું સાંબળી ગયાં, તો ગાળનો શુભાર નહીં “મુવા આ ગાડીવાળા, જાણે ગમના રાત્રી! બારે માસ ગાડીઓ દોઝગ્ય દોઝગ્ય કરે. આપણુ જમાનાનું માતમ છે. અમારા વખતમાં તો ફક્ત મોટાભાઈને ઘેર ગાડી. બાકીં દોષને ઘેર ગાડી નહીં. ને હવે તો, કોળી, કાછીઆ, માળી, ધાંચી, તઇ, તબોળી, સૌ લોક ગાડી રાખે છે. ભગવાન હવે મને તો ખેંચી લે તો બસ.” જો કે ડોશી મરવાની ઇચ્છા કાણે કાણે બતાવતાં, પણ જરા તાવ આવતો, કે ઉધરસ ઉપડતી, તો ખીતાં અને ધરની દવા કરતાં પણ દાકતરની દવા ડોશી ન કરતાં. “મુવા દાકતરો દારૂ પાવ તો મારૂં આટલે વર્ષે કબેવર અમડાય” એમ ડોશી ઉચરતાં.

શરીર આશુ, ત્યાં સુધી તો ડોશીમા રોજ સ્થવારે ન્હાતો જતાં. હાથમાં લાકડી લઈ ટ્યુક ટ્યુક કરતાં નદીએ ઉપડતાં, પણ એકદા શિયાળામાં કેટલા વાંચી રહી ગઈ, તેથી નદીએ જવાનું માંડી વાળ્યું. ટ્યુમશુ પણ આખા ગામમાં અથડાય ત્યારે જપ વળે. ગામને જુદે જુદે નાકે દેવદર્શન રહ્યાં. ત્યાં ડોશી રોડની પકમ દવડે. આને હરિહરનાં દર્શન કરી રહ્યાં કે લોટેશરનાં દર્શન કરવા ડોશી દોડે. ને લોટેશરનાં દર્શનથી પરવાર્યાં કે કાળક માતાને ડેરે દોડે. રસ્તામાં એક પછુ ચીજ ડોશીના ધ્યાન ખેંચી ન જાય, સહમજણ પડી કે! ચાકનો ભાવ પુછે, મુળાનો ભાવ પુછે, દાતણના ભાવ પુછે લુગડાંનો ભાવ પુછે ને જો કોઈ ઠેકાણે આનંદકાલની છાકરીઓને ફક્કડ લુગડાં ખરીદતાં દેખે તો ડોશીનો પિતો ઉઠી આવે. “અરે રામ, રામ. હવે લોકોના ધરમાં રાખ રહી. અસલ આટલાં લુગડાં નહોં. લુગડાંનું ખરચ વધી ગયું ને ધરેણુંનું ઘટી ગયું. હવે તો બધીએ છાકરીઓને વાંકા સેંચા પાડવા, ને પુલેલી બાંયના કબજા પહેરવા. ને પગમાં જુટ ધાલવાં; શો જમાનો ફરી ગયો છે, હવે તો ભગવાન મને મોત આપે તો સારૂં!” ડોશી મરવાનું વારેફેર કહેતી, પણ રસ્તામાં જો મડદું જવું હોય ને “રામે રામો” નો સ્વર સાંભળે તો આશુ ઓડીને ઉભી રહેતી. ને યથરાટ એટલો યતો કે બેસી જવું પડતું.

ડોશી કયા સાંભળવા જાય ત્યાં મજ પડે. વ્યાસ ખોલે કાંઈ ને ડોશી રંદમજ કાંઈ ને ડોશી પહેલી, બધાંની સાથે હસે, ને પછી પાછો અર્થ સહમજ ત્યારે હસે. ને વ્યાસ જિયારો ગમે એટલો ઘોટો કહાડીને વાંચે, તોપણ ડોશીમા તો વ્યાસનો વાંકજ કહાડે. “મહારાજ, જરા ઘોટો તો કહાડો, અમે નાનાં હતાં ત્યારે તો વ્યાસના ધોડાના રણકારો

કાનમાં વાગી રહેતો.” પણ ડોશીમા એમ નોતાં જાણતાં કે તે દહાડે એમના કાનમાં ધાક નહોતા પડ્યા. પણ ડોશી તો બધું જાણતાં પરીણામ છે એમજ કુટ્યા કરતાં.

એક દિવસ કાંઈ ચીજ વેચાતી હશે તેની ડોશીએ ક્રીમત પુછી. વેપારીએ નવ આના કહી. ડોશી તેર આના સહમજ્યાં. “ દિકરા, હું તો અચ્ચાર આના આપીશ. કેમ ખરૂં કેની ? ” વેપારી વાંકા વળી ડોશીના કાન આગળ મોં રાખી મોટેથી કહ્યું “ એ માજી, નવ આના નવ. ” ડોશી સહમજ્યાં, ને બોલ્યાં હાં એમ કે ત્યારે તો દિકરા હું સાત આના આપીસ, સાત. ” વેપારી તો ડહાણ જ ગયો, ને કામ ચીમટયો કે ભલાની દુનીયા નથી. પણ વેપારીને ખબર નહતી કે ડોશીમા જાના બાધેલાં હતાં, અને એના જેવા છોકરડા વેપારીએ તો કાંઈક જાનીને મરી ગયેલા ડોશીએ દીડેલા.

ડોશીમા ગપ્પાં હાંકનારાં જાણતાં હતાં. એવું ચોટ વેતરે પાર. કોઈનું ધડ તો કોઈનું માથું. ગપગોળો ઉરાડતાં ડોશી ચાકતાં નહોતાં. એના બહેરા કાન સહમજાં તે પ્રમાણે તે સહમજાં ને મગજશક્તિ પણ જાણતી હતી ને જામ દાવે તેમ વણીને વાતો ચલાવતાં. સહજે ડોશીની આસપાસ સ્ત્રીઓનું યોજું બરાચ ને જાતજાતની વાતો ચાલે. એક નાની છોકરી બહાર જવાની આનાકાની કરતી હતી ને કેહતી હતી કે “ બા, ત્યાં જાયડા ફરે છે તે હું નહીં જાઉં. ” ડોશી જરા સાંભળી ગઇ ને છોકરીને વડવા માંડી. “ કેમ અલી અલી, બહાર જતાં શરમાય છે કે ? જરા નીચી નજર નાંખીને રસ્તામાં ચાલ્યાં જાજો. કાના દેન છે કે આપણા સહાચું જોઈ શકે ! અમેએ નાનાં હમણું, ને જવાને હમણું. ને રૂપાળાં ? એ હમણું. અમે તો કાંઈ દહાડો ચરમાયાં નહતાં. હા, એ તો ખરૂં કે અમે તમારી આજકાલની છોકરીઓ માફક હોરાની ડુકાને ખંડી પહેરવા નોતાં જતાં, હોરાઓ હાથ આંખળીને ખંડી પહેરાવે, ને છોકરીઓ પહેરે એ તો મારાથી દીઠું ખમાઈ નથી. ” છોકરી તો શેઠ ખાંધ ગઇ ને ચાલી ગઈ.

ડોશીમા જાતે અડધાં વછેદ હતાં. ડોશી પાસે દવા એ ચાર હતી. તથા એક ખઈડ હતો તે ગમે તે રોગ ઉપર ચોપડાવે. કોઈ બાઈ મણસ ડોશીમા પાસે આવે, ને દવા કરાવવી હોય તો પહેલાં તો ડોશી દરદીને ખુબ વહેડે. “ જાઓ તમારા વેદ પાસે, જાઓ તમારા દાકતર પાસે. હું કાંઈ વછેદ છું. આપણે તો રામનાં રખવાળાં ને બીમના દોરા. ” દરદી પણ શ્રદ્ધાળુ હોય ત્યારે જ ડોશી પાસે આવે. તે ગમે તેટલી ડોશીની ખીજ ખાય, પણ ખસે નહીં. પછી ડોશી મા પ્રસન્ન થઈ દવા આપે. તેમાં અછડમાં તો નીચેની દવા હોય:—

એળીઓ, દીક્રામાળી, ખકરાની લીંડી, દેરી સાથુ, સુધવાની બજર (છીંકણી) કુંવારના લકરોનો વચ્ચો ગલ, તેને ગોમુત્રમાં ઉકળીને પેટે ખમડ કરવો.

તાવ હોય કે ન હોય, પેટમાં બરોળ હોય, કે ગમે તે રોગ હોય ઉપર લખેલો ખમડ ઉતો બદખવાની ચોપડયો કે રોગ પાર પીવામાં કાળીજીરીનો ઉકળો આપે એટલે રોગ પાર. ડોશીએ ભલભલા દાકતરો જોડે હસીશ્વર કરેલી ને દાકતરોને દરાવેલા એમ ડોશી અભિમાન રાખતી.

સુભિન્ન.

વિજ્ઞાન.

શ્રીલેખ.

આપણી સ્ત્રીઓની શરીર સંપત્તિ.

દરેક મનુષ્ય જે સ્ત્રીઓની પ્રાણ આકાંક્ષા રાખે છે, તે સ્ત્રીજ સૂખ છે. સૂખ મેળવવા માટે મનુષ્ય માત્ર જુદી જુદી જાતના પ્રયાસ કરે છે. પરંતુ પ્રાપ્ત થયા પછી પણ દરેક જાતનું સૂખ શરીર સંપત્તિના પ્રમાણમાં ભોગવી શકાય છે. અર્ધા સુખોમાં પહેલું સૂખ તે “ જાતે નરવા ” માંજ ગણાય છે. જેટલા પ્રમાણમાં શરીર સુદૃઢને નિરોગી હોય છે, તેટલા પ્રમાણમાં સૂખનો ઉપયોગ લઈ શકાય છે. આતો એક વ્યવહારિક બાબત છે, પણ એટલેથી જ આટલું નથી; કારણ કે તદુરસ્તી વિના આપણે આપણી ઘણી જ જરૂરીઆત મહાન પિતા પરમાત્મા તરફથી નિર્માણ થયેલી દુરબ્ધેમાં પણ પહોંત પડીએ છીએ.

આપણે ઇચ્છીએ છીએ કે આપણી સ્ત્રીઓ “ સ્વસ્થ થાય, શરીરે બલવતી, રોગહીન અને સુંદર થાય ” પરંતુ કેવા વર્તનથી આપણી એ ઇચ્છા ફલપ્રદ થાય ? એ કદી વિચારીએ છીએ ? સ્ત્રી વર્ગ કેટલાક પુરુષવર્ગના માનવા પ્રમાણે “ મૂર્ખ ” “ બુદ્ધિ વગરની ” છે, પણ પુરુષ વર્ગ કલબે, નાટકો, મિત્રમંડળ, બોલવાની જ સભાઓ અને રમતગમતમાંથી સ્ત્રીઓ માટે ઉપર કહેલું વિચારવાનો અવકાશ મેળવી શકે છે ? અને વખતે મેળવી શકતા હોય, તો પણ જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં કેટલો યોગ ? અરે દેશ સુધારક બંધુઓ ! તમારાં ગૃહ નિહાળો: તમારી પુત્રી, ભગીની અને ભાણીના નિસ્તેજ ફિક્કા ચહેરા તરફ નજર કરો, તેમની શરીર સંપત્તિ સુધારો, પરિણામે પ્રિય સ્વદેશજ સુધારો. અભ્યાસ માટે કાળજી રાખનારાં માઆપ છે, પણ કમરતને માટે તેઓ તદન બેદરકાર હોય છે. આને પરિણામે આપણાં બાલકો પુસ્તકનાં જ જંતુ, બોલવામાં ગુરા પણ વર્તવામાં બાયલા, છબે વાચાળ, શરીરે રોગી, નિર્માથ્ય, નિસ્તેજ, અને બહાલી ભારત માતાને લગ્નવનારાં થાય છે.

હવે આપણે લીધેલા વિષય તરફજ વળીએ, અને જન્મથીજ આપણી સ્ત્રીઓની શરીર સંપત્તિનું દ્વિગદર્શન કરીએ. બાળાશ્રમના તુકશાન કરતાં રીવાજ અને પ્રહાર્ય અભાવે વયમાં આબ્યા પહેલાંજ આપણી બાળાઓ ગર્ભ ધારણ કરે છે. માતાની નબળાઈ અને વયના અપરિપક્વપણાને લઈને બાળા જન્મથીજ નબળા હોય છે. તેમાં દેશી સુવાવડની રીત (સ્વચ્છ હવા કે અજવાળું બિલકુલ દાખેલ ત થાય એવી ખાસ ચીવટથી બાળિકા પડદા, સ્વચ્છતાની ખામી હેતા, અને બોલાવવા અર્થે સુવાવડી સ્ત્રી પાસે બસતું સ્ત્રીમંડળ) નબળાઈમાં વધારો કરવાનું કારણબૂત બને છે.

હિંદુ સંસારમાં ઘણું કરીને બાલીકાઓ જન્મે છે, ત્યારથી જ માઆપને શોકકારક યર્ષ પડે છે. આમ થયાનાં અનેક કારણો હોય છે, પણ તે વિષય સાથે હાલ આપણે સંબંધ નથી. “ મારકે ઘેર મોકલવી છે ” એ વાક્યના અતિ સ્મરણથી બાળાઓ પાસે ના-નપણથીજ તપ તપવવામાં આવે છે, અને સાસરે મળે કે ન મળે એ સંકાથી, દૂધ ધી

વગેરે પોલીક ખોરાકપર એંકુરા રાખવામાં આવે છે. સ્વચ્છ હવા કે જોતાપર તંદુરસ્તીનો મુખ્ય આધાર છે, તેનાં તો આર્યજાણને સ્વપનાં જ હોય છે. કારણ કે સાતેક વર્ષ સુધી તો બાલક હાઈ એકલી, ખુશાં મેદાનો દરિયા કિનારો, બગીચા વગેરે કે જ્યાંથી જન્મ્યાબંધ ખુશી હવા મળી શકે, તેવી દૂરની જગ્યામાં ફરવા જઈ શકતી નથી; અને દસબાર વર્ષે તો છોકરીલોકને એકલી બહાર મોકલાયજ કેમ? એ માન્યતા. વયલાં ચારેક વર્ષમાં દીવસમાં ચાર પાંચ કલાક સ્ફૂલોમાં જવું, અને ગોંધાઈ રહેવું. ઘેર આપેલાં લેસનો તૈયાર કરવાં, શક્તિ અનુસાર ગૃહકાર્યમાં માતાને મદદગાર થવું, અને નાનાં ભાઈ ભાંડુઓને સંભાળવાં; તેમજ આગલી ટેવ ન હોવાથી સ્વચ્છ હવાનો લાભ મેળવી શકતી નથી. અને વખતે મેળવે છે તો જરૂરીઆતના પ્રમાણમાં ઘણોજ એછો. આ બાબતમાં વધારે નહિ તો ભાઈ પિતા કે ઘરનાં વડીલ ભેગાં નિયમીત રીતે બહાર ફરવા મોકલાય, એટલે સુધી બને તો પણ સાફ. આવી રીતે તેમની બારેક વર્ષની વય પસાર થાય છે, ત્યાં બાલકમનો દુષ્ટ રાક્ષસ કાચી વયમાં સંસારમાં ઝડપી ભેટે. છોકરીઓ બ્રહ્મચર્યના લાભથી અજાન હોય છે. સાસરે ગયા પછી ગૃહનું અમ પડે તેવું સમજી કામ વહુવારને શીર પડે છે. આપણે આ જગ્યાએ કમ્બુલ કરીશું કે કસરતથી શરીર સાફ રહે છે. પણ તે સાથે એટલું પણ કહેવુંજ પડશે કે વધારે અમ પડતી કસરત નુકશાન કર્તા છે. ઘણી વખત શ્વસર પક્ષનો વધારે પડતો ધાક માનસિક શક્તિઓપર ખરાબ અસર કરે છે, અને તેને પરિણામે શરીર પણ ભગડે છે. પતિ મૃત હોય તો પણ લોકાચાર-હિંદુઓની નુકશાન કર્તા રૂઢી બંધનને તાબે થઈ માવિત્રોની દૈયાળીમાં પલ્લિની જોઈએ તેવી સંભાળ લઈ શકતો નથી. કારણ કે દંપતિ વચ્ચે સ્નેહ સંબંધ વધારે સમયથી બંધાય છે, પણ તેટલે દરજ્જે શ્વસર પક્ષ તે સંબંધ સ્વીકારી શકતો નથી. હિંદુ મામાપને મન પુત્ર તો પોતાનો પણ વહુ તરફ એટલી લાગણી હોતીજ નથી. બિમારને નજીવી વહુ તરફ બેદરકારી એ તો હિંદુનો એક સાધારણ રીવાજ હોય છે. મુખ્ય સ્ત્રીવર્ગ ખોટી શરમને વચ થઈ કેટલાક રોગ છુપાવે છે, અને લેડી ડાક્ટર પાસે મલાહ લેતાં પણ લજાય છે. વડીલોની બેદરકારી, પતિનું લોકાચારને વચ થવું, અને પોતાની ખોટી શરમ; આનાં પરિણામ ઘણાં ભયંકર આવે છે. ખોટી નાણુકાઈ, (વાસ્તવીક જોતાં તે નજાંબાજ ન હોય છે) દવાનો કંટાળો, નાનપણથીજ વધારે પડતાં જૂત ઉપવાસની ઘેઘાઈ, એ સર્વનો સ્ત્રીઓની શરીર સંપત્તિ બગાડનારાં કારણોનાં સમાવેશ થાય છે. આટલી નજાંબાઈ હોય છે, ત્યાંતો છોકરીમાંથી માતાની જોખમ ભરેલી ફરજને જાણ્યા કે શીખ્યા પહેલાં જ માતા બની જાય છે; અને પોતાનાં જોખમ નજાંબાને રોગીય બાલકોને જન્મ આપે છે. સુવાવડ અગાઉ ગર્ભાશ્ત્રીએ વર્તવાના નિયમો પાળ્યા હોતા નથી, અને સુવાવડમાં યોગ્ય માવજત થતી નથી; તેથી ચાલુ નજાંબાઈ વધે છે. પણ તે પાછળ એટલે સુવાવડ પછી ટુંક સુદતમાંજ શરૂ થતો સંસાર પરમાત્માએ ખાસ દયાથીજ નજીવું રાખેલું કૌવત નાણુદ કરવાને તૈયારજ હોય છે. ટુંકી ટુંકી સુદતે જતું જેવી પામર પ્રજા ઉત્પન્ન થાય છે, આ સર્વ કારણોને પરિણામે સ્ત્રીઓની જીંદગીનું દિગ્દર્શન કરશે તો, કમશું દુઃખવું, ધાતુઆવ, અનાજની અશ્ચી, લય, હીરદીરીઆ, કળતર અને એવા બીજા રોગ દ્રવીપાત થાય છે. આથી કરીને કેટલીક કુસુમ કલિકાઓ ખીલતાંજ ખરી પડે છે, ત્યારે બાકી રહેલી કરમાતી, સુકાતી, જીંદગીબર પોતાનાં દરદો માટે ક્યારેક ક્યારેક કરે છે. ઉપરનાં સર્વ નુકશાન

કરનારાં કારણો દૂર કરવાં, અને બાલ્યકાલથીજ પુત્રીઓને (૧) સ્વચ્છ હવા, (૨) યોગ્ય પાણી, (૩) શુષ્કકારી ને પૌષ્ટિક ખોરાક, (૪) રૂઠું અનુસાર પૂરતા કપડાં, (૫) જરૂરીઆત કેસરત ને પ્રકાશ, (૬) ધરતી ઉપર અને આરામ વગેરે, તંદુરસ્તી વધારનારાં કારણો બક્ષી, બાલકને રૂઢીબંધનથી બચાવી લઇ, માળાપે પુત્રીઓની શરીર સંપત્તિ પર પૂરતું લક્ષ આપવું; અને પોતાની બલિધ્યની જીંદગીમાં બાળાઓ પોતેજ પોતાની તંદુરસ્તીની કીમત મમળે, એવું જ્ઞાન આપવું. કે જેને પરિણામે આપણી ગૃહદેવીઓ સૌંદર્યથી ભરપૂર, શરીરે રોગહીન અને બલવતી, સ્વસ્થ તથા મુન્દર થાય; અને આપણી બલિધ્યની પ્રસન્નતાં રામ, શિવાજી પ્રતાપ હરીશંકર, અહલ્યાબાઈ, લક્ષ્મીબાઈ, સીતા, સોનવિત્રી, લાલબા જેવાં પુણ્ય ભારત માતાની કિર્તિ દીપાવનારાં અખંડ રાખનારાં રત્નો ઝળકી નીકળે.

અસ્તુ.

બહેન—“ વિ ”

બાલોધાન.

બાળકોની માવજત.

કપડાં:—બાળકને હમેશાં હલકાં, ખુલ્લાં અને ખાસ કરીને ગરમ લુગડા પહેરાવવાં જોઈએ; કારણ કે બાળકના શરીરમાં જોઈએ તેટલી ગરમી (generating heat) હોતી નથી. આ સાફ માન ફલાલીન, રેશમી કાપડ અથવા કાનના કપડાં બસ છે. કપડાંને બઠન અથવા બાધવાની કસો કેટલાક પાછળ રાખે છે પણ તેમ ન રાખતાં આગળ રાખવી જોઈએ. બહારથી એવી રાખવી કે જેથી નાજુક બાળકના કુમળા હાથ માંડડી બહારમાં નાંખવાથી મરડાઈ જાય નહિ, અથવા દરદ ન થાય અને એમ ન રાખવાથી હાથ મરડાઈ જવાથી જન્મ સુધી ખોડ નહી જાય છે. બાળકની નાજુક આમડી સંપત્તિ અને બીનસુવાળાં (rough) લુગડાંથી છોલાય છે. બાળકને ઉંડની ધણી જરૂર છે તેટલા માટે જન્મ્યા પછી થોડી મુદત સુધી મા અથવા દાઈની સાથે સુવાડવું, પણ કાળજી રાખવી કે તે દબાઈ ન જાય અથવા તકીઆ અને ગોદડીઓમાં દટાઈ ન જાય. તથા આંઘડીઆ પછી બાળકને સુવાડતી વખતે નહવડાવવાથી આમડી સ્વચ્છ થાય છે, લોહી બરાબર ફરે છે, શરીરના અંદરના ભાગ જેવા કે હોઝરી, ફેફસાં, હૃદય, કલેજી વીગેરેને તેનું કામ કરવાને પુષ્ટી મળે છે અને યાક ઉતરવાથી મીઠી ઉંઘ આવે છે. બાળકને વારંવાર ઝાડો પિચાળ થાય છે તે તરતજ સાફ કરવાં અને કોરાં સાફ કરેલાં કપડાં પહેગવવાં અને જો તેમ કરવામાં બરાબર ધ્યાન નથી અપાતું તો બાળકની આમડી ઉપર ફાંલીઓ થાય છે (irritates) અને વખતે મુજે છે પણ ખરી. બાળકને જે ઓરડામાં રાખતાં હોય તે ઓરડામાં બાળકે ખરાબ કરેલાં કપડાં ધોવાં અથવા સુકવવાં નહિ.

કુદરતી નિયમ એવો છે કે તંદુરસ્ત માતાએ પોતાના બાળકને ધવડાવવું જોઈએ. આ ફરજ ન બળબાથી માતાની તખીયતને ધણું તુકશાન થાય છે. કેટલીક સ્ત્રીઓ રક્ત

નાજીકાઈ અને પોતે માંદાં અને નબળાં રહે છે એમ જણાવવા પોતાના બાળકને કેટલીક વાર ધવડાવતી નથી; તેમાં તેઓ પોતાની તેમજ બાળકની તબીયતને નુકસાન કરે છે. આ વખતે એટલું જણાવવું અવશ્યનું છે કે જેવી રીતે બાળકને મારી નાંખવાથી કાયદાની રીતે માતા સજાને પાત્ર છે તેવી જ રીતે પોતાની ફરજ ન બજાવવાથી જો બાળકનું મૃત્યુ થાય તો તે પણ કાયદાની રૂએ ગુન્હેગાર અને સજાને પાત્ર છે. ગુન્હે (બાળ વધનો) જે રીતથી થાય છે. ૧ હું અમુક કાર્ય કરવાથી (commission) જેમકે ગળે નખ દેવાથી વીગેરે... અને ૨ જું અમુક ફરજ ન બજાવવા (omission) જેમકે નાળ ન કાપવી, ધવડાવવું નહિ વીગેરે; પરંતુ જો માતાને ખરેખર ધાવણુ ન આવતું હોય અથવા અશક્ત કે રોગિષ્ટ હોય તો બાળકને ધવડાવવું એકદમ બંધ કરવું અને બાળકને સાંર (જો અનુકૂળ હોય તો) ધવડાવનારી સ્ત્રી ગખવી.

દાર્દની પસંદગી:—ધવડાવનારી સ્ત્રી રાખવામાં ઘણી બાબતો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની છે તેમાંની નીચેની મુખ્ય છે.

૧ હું:—સાધારણ તબિયત:—તેના દાંત સ્વચ્છ અને સારા, તેના મોઢામાંથી કુર્ચ ન આવતી હોય તેને હરસ, મસા, બરોળ કે બીજું કંઈ ખરજવા, દાદર જેવું ચામડીનું દરદ ન હોય. તે સ્ત્રી કે તેના વરમાંથી કોઈને લાંબા વખતનો ગળાનો સોજો કે ગળાની ઉધરસ ન હોય. જો તે સ્ત્રીનું બાળક નબળું, રોગીષ્ટ, અને સ્વભાવે ચીડીયું હોય તો તે સ્ત્રીને પસંદ ન કરવી. તે બાળકના કુલા, ગંધો, શુભ ભાગ કે મોદાના ખુણામાં ચાંદીયો પડેલી હોય તો તેવા બાળકની માને ધાત્રી તરીકે પસંદ ન કરવી. ૨ હું:—તે સ્ત્રીને જે બાળક હોય તેટલીજ મુદતનું બાળક તે સ્ત્રીને હોય તો વધારે સાંર; કારણ કે ધાવણુ બનેને લગભગ સરખીજ મુદતે સાર થયું હોય.

૩ હું:—તે સ્ત્રીએ પોતાના બાળક સિવાય બીજા કોઈ બાળકને ધવડાવેલું ન હોય કેમકે એક બાળકનો રોગ બીજા બાળકને, તે સ્ત્રી પોતાને કંઈ પણ ઇજા થયા વગર પોતાના રતનવડે ચઢાવી શકે છે. તે સ્ત્રીના પોતાના બાળકને અથવા જે ભાગમાંથી આવતી હોય તે ભાગમાં ચોરી, અછબડા વીગેરે એવી રોગનો પ્રચાર ન હોય. ૪ હું:—તે સ્ત્રીનાં સ્તન ગોળ, આગળ ઉપસી આવેલાં, નસો તરી આવેલી, અને કઠણ હોવાં જોઈએ. ખાસ કરીને બોટણી સારી રીતે ઉપસેલી અને ફાધીઓ વગરની હોવી જોઈએ. ૫ હું:—તે સ્ત્રીનું બની શકે તો ધાવણુ તપાસવું. ચોક્કસ દૂધ કઢાવવું અને જો તેના રંગ સહેજ ભુરાશ પડતો ધોળો અને તે સ્વાદમાં મીઠું હોય તો તે સ્ત્રીને તંદુરસ્ત જાણી પસંદ કરવી તે દૂધને પાણીમાં નાંખવાથી જો તે સ્ત્રી તંદુરસ્ત હશે તો ધુમાડાના ગોટા જેવું (cloudy) મીઠ્રણ થશે અને તળાએ જાડાં ટીપાંમાં બંધાઈને નહિ પડે ૬ હું:—તે સ્ત્રી અરીણ, ગાંજે કે એવો કોઈ નીશાવાળો પદાર્થ લેતી ન હોય. ૭ હું:—તે સ્ત્રી મીતાહારી, સ્વચ્છ, શાંત, આનંદી, સરળ હૃદયની હોવી જોઈએ કારણ બાળકને ધાવણુની અસર તેના શુભ ઉપરથી થાય છે. ઉપર બતાવેલા ઉપાયો ઘાતરની મદદ લીધા સિવાય સ્ત્રીઓથી પોતાની મેળે અનુભવી જોવાય એવાજ રકત બતાવ્યા છે.

અભ્યાસી.

વર્તમાનરંગ.

સ્ત્રીઓ માટે વિદ્યાભ્યાસ ઉપર ભાષણ:—હિંદુ જનમંડળમાં સ્ત્રીકેળવણીના વિસ્તાર માટે પુરૂષો તરફથી ધણાં વર્ષો થયાં પ્રયત્નો ચાલી રહ્યા છતાં તેનું પરિણામ મોટા પ્રમાણમાં ન આવવાનાં અનેક કારણોમાં એક એમ મનાવું આવ્યું છે કે વિદ્યાભ્યાસનો અનુભવ અને લાભ ન પામેલી પુરૂષ અને વડીલ સ્ત્રીઓ તરફથી તે કાર્યમાં ઉત્તેજનને બદલે વિરોધ થાય છે. આથી તેવી સ્ત્રીઓને ઉપદેશ કરવાની જરૂર રહેલી છે, અને કેટલેક સ્થળે પુરૂષોએ તેવી પ્રવૃત્તિ આરંભેલી પણ છે. પરંતુ ધણીક વખત જુદા જુદા વર્ગની મર્યાદાથી સ્ત્રીઓ સમક્ષ પુરૂષોનું રથાન અરથાને ગણાવાથી તેમજ તેવા કાર્યમાં સ્ત્રીઓ પોતાજ વિશેષ અસરકારક પરિણામ નીપજાવી સકવાના કારણથી સ્ત્રી-ઉપદેશકોની જરૂર ખાસ જણાતી રહી છે. અમને જણાવવાને ધણે આનન્દ થાય છે કે હાલમાં કેટલેક સ્થળે આનું કાર્ય ઉપાડી લેનાર દેશ સેવક સુચિક્ષિત સનારીઓ આગળ આવતી જાય છે. મુંબાઈની ‘સ્ત્રીસમાજ’ નામના મંડળમાં સૌ. મોધીબાઈ જગજીવન હીરજીએ ‘વિદ્યાભ્યાસ’ ના વિષય ઉપર એક સુંદર ભાષણ આપી તેનું પરાંપકારનું કાર્ય કર્યું હતું. અદ્વાન અને તેથી ઉલટું જ્ઞાનવાન સ્ત્રીઓના જીવન તથા વિચારમાં રહેલો એક ધણે સ્પષ્ટાક્ષરમાં તારવી કહ્યું હતું તેમણે કહ્યું હતું કે:—સંસાર વ્યવહારીક કામમાં વગર બણેત્રી સ્ત્રી ધણું મુંઝવાય છે; પૈસા ખેંદા કરી લાવવાનું કાર્ય પુરૂષોનું છે, પણ તેનો ધટિત ઉપયોગ કરવાનું કામ સ્ત્રીઓનું છે, અને અભણ સ્ત્રીથી એ બરાબર તો શું, પણ બીલકુલ યર્ધ શક્ય નથી. હાલમાં ધર સંબંધી કેટલાંક કામનો બોજો પુરૂષો ઉપર પડેલો આપણે જોઈએ છીએ તેનું કારણ સ્ત્રીકેળવણીની ખામીજ છે. અભણ સ્ત્રીઓને ઇશ્વર સંબંધી ખરું જ્ઞાન હોતું નથી; તેઓ વહેમનો તો બંદારજ હોય છે. બાલકોને કેમ ઉછેરવાં અને કેળવવાં તંતું તેમને જ્ઞાન હોતું નથી. પતિપત્નીનો સંબંધ કેવી રીતનો છે તે તેઓ જણતી નથી. કોઈ કામનું સારા ખોટાપણું સમજ્યા વગર આવી પતિને કનડે છે, અને ધંધારોજગાર માટે કે કાંઈ જરૂરના કામ વાસ્તે તે પરગામ કે પરદેશ જતો હોય તો કંકાસ કરીને જવા દેતી નથી, અગર અનેક અડચણો હોવા છતાં પોતાને સાથે તેડી જવાની જરૂર પાડે છે. હલકી બાબતોમાં રીસાય અને કળ્યા કરે, અને તેવીજ બાબતો વિષે નિર્ઘંક મોટા અને ખોટા વિચાર કરે છે, તથા વખત નકામો ગાળે છે. રહેજ બાબતમાં વહુ, સાસુ નણુંદ સાથે તથા સાસુ, વહુ દીકરા સાથે લડીને તેની ફરીયાદ પતિ આગળ કરે છે, કુટુંબમાં કુસંપ ઉપજાવે છે, અને અંદર અંદર પણ કળ્યો કરી બજાપો કરી તથા કરાવી, નિરપરાધી પતિને કંકાસરૂપી ચિતાને સ્વાધીન જન્મ પર્યંત કરે છે. આવી રીતે અદ્વાન સ્ત્રીઓ પણ માફક પોતાની જીંદગી પુરી કરે છે, અને અનેક તરેહનાં દુઃખ પોતે ભોગવે છે, અને સંબંધીઓને ભોગવતા કરે છે. આથી ઉલટું બણેત્રી સ્ત્રી ધણીક બાબતોથી વાકેફગાર હોય છે, તે સહુ સાથે હળીમળીને ચાલે છે, કોઈની નિંદા કે કુચલી કરતી નથી. પોતાના સંતાનોને સારી રીતે ઉછેરી નીતિ તથા પરમેશ્વર સંબંધી સારા સારા વિચારો તેમના કોમલ મનમાં દાખલ કરે છે. પતિની પ્રેમશ

તપાસી તેના પ્રમાણમાં ખર્ચ કેવી રીતે કરવો તે સમજે છે, અને સવિસ્તર હિસાબ રાખે છે, તથા વખતે પતિના કામમાં પણ મદદ કરે છે. સાસુ વહુનો સંબંધ કેવો છે તે સમજી સાસુ સસરાની સેવા કરે છે. અને આગળ આવતાં પોતાની વહુને દુઃખ દેતી નથી, પણ તેને તેના પતિ જોડે કદાપિ કળાયે થયો હોય તો સમજાવીને બે વચ્ચે પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરાવે છે. મુસિક્ષિત સ્ત્રી કુલશીલની મર્યાદા સાચવે છે, અને પોતાની જાતિ બહેનોને સુધારવા બનતી મહેનત કરે છે. આ આખું બાપણુ ધણું જ બોધદાયક છે, અને તે વાંચી તે ઉપર મનન કરવા અમે વાંચક બહેનોને આગ્રહપૂર્વક બલામણુ કરીએ છીએ.

“ સ્ત્રીબોધ ” ની સુવર્ણ જ્યુબીલી:—મધ્યકાલીન સમયમાં પ્રસરેલા અધિકાર પદ્ધતિ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્યાથી જાત્રત થયેલી સાર અસારની શોધક બુદ્ધિના પ્રભાવે આ દેશને જે કેટલાક લાભો કર્યા છે તેમાંનો એક એ છે કે તેથી જનમંડલને પતિત કરનારા અનેક કુરીવાળેનું શિક્ષિત અને મુખ્ય વર્ગને જ્ઞાન થતું આવ્યું છે. આ જ્ઞાન નવિન વિદ્યાના આરોપણના સમારંભ કાળથીજ કેટલાક વિચારકોને સ્ફુરી આવ્યું હતું, અને તેનેજ પરિણામે ગયા સદીના મધ્યકાલમાં ગુજરાતીઓમાં સ્વર્ગસ્થ કવિ નર્મદાશંકર, રા. કરસનદાસ રા. મહિપતરામ ઇત્યાદિએ તથા પારસી સંસારને પણ તેલીજ દશામાંથી ઉદ્ધારણુ મી. રસ્તમજી કામા, મી. મલખારી, મહુંમ મી. કાબ્રાજી વગેરે પારસીઓએ સંસાર સુધારાનું મહાનુ કાર્ય માથે લીધું હતું. મહુંમ મી. કાબ્રાજીએ સર્વ સુધારાના મૂળરૂપ સ્ત્રીકેળવણીને ગણી તેના વિસ્તાર તથા ઉત્તેજન નિમિત્તે “ સ્ત્રીબોધ ” નામનું એક માસિકપત્ર ઈ. સ. ૧૮૫૭ થી પ્રસિદ્ધ કરવા માંડ્યું હતું. પારસી જેવી કોમમાં પણ આજ પચાસ વર્ષ ઉપર સ્ત્રીકેળવણી વિરદ્ધ એટલેા બધો અભાવ હતો, તથા તેમાં એટલાં બધાં વિદ્વા નાંખવામાં આવતાં હતાં, કે તેની સાથે વિજય મેળવવાને મી. કાબ્રાજીને ધણો પ્રયત્ન કરવો પડ્યો હતો; પણ અંતે પોતાના માસિકદાર અનેક પ્રકારનાં લખાણો કરી તેમણે પોતાની કોમ ઉપર ધણી સારી અસર કરી હતી. પુસ્તકો, માસિકો, વર્તમાનપત્રો, વગેરે સાહિત્ય જનસમાજની સુધારણા અર્થે કેટલું કાર્ય કરી શકે છે એવું આ ચોપાનીયું દર્શાવતરૂ છે. ગઈ સાલ તે માસિકને ૫૦ વર્ષ પુરાં થવાથી તેના ઉત્પાદક મહુંમ મી. કાબ્રાજીનાં સંબંધી મીસ શીરીનબાઈ તથા અન્ય સન્નારીઓ તરફથી તેની સુવર્ણ જ્યુબીલીની યોજના કરવામાં આવી હતી, અને તે પત્રે સંસારસુધારાનો પાયો નાંખવાને તથા તેને આગળ વધારવાને અગત્યનું કાર્ય કરેલું મનાતું હોવાથી આ હલાકાના ધણા મુખ્ય સુધારકોએ પણ તેમાં ભાગ લીધો હતો. આ નિમિત્તે મુંબઈ શહેરમાં માલુ માસની તા. ૧ લીએ મીસીસ મ્યુર એકેનાડ્રીક નામનાં એક અંગ્રેજ અમલદારનાં પત્નીનાં પ્રમુખપદ નીચે જુદી જુદી જાતિની મુખ્ય સન્નારીઓનો પહેલો સમારંભ ભરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં અત્યાર સુધીમાં સ્ત્રીકેળવણીના કાર્યમાં “ સ્ત્રીબોધ ” માસિકપત્રે બજાવેલી સેવાના સક્ષિપ્ત ઇતિહાસરૂપે મીસ શીરીનબાઈએ રીપોર્ટ વાંચ્યાબાદ તે શહેરની સર્વ કન્યાશાળાઓની બાળકીઓને પ્રમુખને હસ્તે ધનામે બહેનવામાં આવ્યાં હતાં તેનો બીજો સમારંભ તા. ૩ જીએ થયો હતો, તેમાં હાઇકોર્ટના એક અંગ્રેજ નામદાર જજ મી. બીમને “ જનસમાજમાં સ્ત્રીઓનું યોગસ્થાન ” એ વિષય ઉપર ઘણું મનનીય બાપણુ આપ્યું હતું, તે બાપણું તાર્પર્ય એ હતું કે—સ્ત્રીઓ અજાન દશામાં-પુરોની માત્ર બોચ

જ્યારે તે ઉભો દેહે છે ત્યારે બાગ્યેજ તેના ખબા આગળ તેનું માથું ઝડી શકે છે. પાંદુ-
ગાલની રાણી પણ તેના પતિ કરતાં વધારે ઉંચી છે. અને તેવીજ રીતે રુદ્રાકંઠી રાણી
પણ તેના પતિથી વધારે ઉંચી છે. કારણ કે મહારાણી લુપ્તસા સ્ત્રીકનની વતની હોવાથી
ત્યાંના લોકોના પ્રમાણમાં પંજાબી સ્ત્રીની જેવી ઉંચી છે. માત્ર રોમાનીયાની અને રપેન્ટની
રાણીઓ તેમના રાજની બરાબર હોય છે.

મુંબાઈની સ્ત્રીસમાજ તરફથી ગઈ તારીખ ૧૬ મીએ સૌ. પ્રેમકારબાઈ રણછોડાસે
'નીતિ' ના વિષય ઉપર તથા તારીખ ૨૩ મીએ સૌ. મોંઘીબાઈ જગજીવન હીરજીએ
'વિદ્યાબ્યાસ ઉપર ઘણાં વિચારવંત બાપણો કર્યો હતો.

મુંબાઈમાં મસજીદખંદર ઉપર આવેલી મ્યુનિસિપલ કન્યાશાળાની બાળાઓને ઇનામો
આપવાનો એક મેળાવડો બરવામાં આવ્યો હતો. તેના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે ગઈ
પરીક્ષા વખતે સંકેતે ૯૬ ટકા છોકરીઓ પાસ થયાનું પરિણામ આવ્યું હતું.

ભરૂચની મંગળાગૌરી મુનીલાલ હરિલાલ સ્ત્રી-લાયબ્રેરીનો વાર્ષિક રીપોર્ટ વાંચવાં મા-
ટેનો મેળાવડો તા. ૩ જીએ ભરૂચના કલેક્ટરની પત્નીના પ્રમુખપણા નીચે મળ્યો હતો. તેમાં
૧૫૦ સજારીઓ હાજર હતી. રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે લાયબ્રેરી સારા અને સ્થિર
પાયા ઉપર રચાયેલી છે.

હિંદુ લેડીઝ સોસાયટી એન્ડ લીટરરી ક્લબ નામના સ્ત્રીમંડળની ૧૪ મી વાર્ષિક સા-
ધારણ સભા મુંબાઈમાં ગઈ તા. ૧૬ મીએ મીસીસ મ્યુર મેકેન્ઝી નામનાં એક અંગ્રેજ
અમલદારનાં પત્નીના પ્રમુખપણા નીચે બરાઈ હતી.

કેટલાક કેળવણેલા વર્ગના પ્રયત્નથી યુજરાતના બીજાં લોકોએ હાલમાં એકલા યદ્ય
કેટલાક સાંસારિક સુધારના કારણે થયાં છે; તેમાં સ્ત્રીસંસારને લગતા એ છે કે પારકી ચોરત
ઉએ બાયકે લાવવી નહી; પોતાની સ્ત્રીને વગર વાંકે કાઢી મુકવી નહીં; સ્ત્રી પરણ્યા પછી
લુલ્લી, અપંગ કે અસક્ત થાય તો તેનું પોષણ કરવું; એકવાર કરેલી સગાઈ તોડવી નહીં.
આ પ્રમાણેના કારણોથી જણાય છે કે એવી જગતી મનાતી જતોમાં સ્ત્રીએ માટે માનની
લાગણી ઉત્પન્ન થવા માંડી છે.

મુંબાઈ ઇલાકામાં હિંદુસંસાર સુધારાની સાથે "સ્ત્રીબોધ" નામનું ચોપાનીયું શરૂ
કર્યાને ૫૦ વર્ષ પુરાં થયાના આનંદમાં ચાલુ માસની તા. ૧ લીએ મુંબાઈમાં મીસીસ મ્યુર
મેકેન્ઝીના પ્રમુખપણા નીચે એક મહોટા મેળાવડો ભરાયો હતો, તેમાં ત્યાંની સઘળા કન્યા-
શાળાઓની બાળાઓને ઇનામ વેહેંચવામાં આવ્યાં હતાં તથા કેટલાંક સ્ત્રીકેળવણી ઉપર
બાપણો અપાયાં હતાં.

सुन्दरी सुबोध.

यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते तमन्ते तत्र देवताः । मनु.
(प्रसन्न देवतां देते, न्यां पाप्मे सः मानं सुन्दरी.)

सर्वांगे स्त्रीभिः भाटे प्रकटयतु मासिक.

पुस्तक प } संपादक { ध. स. १९०८: भा. १४
अंक ७ } - अनंथसभा. { वि. स. १९१४ शा. १४

विषयसूचन
ये अंक

विषयविभाग.			
ज्ञानसुगन्ध.			१४
काव्यकुंज.			१४५
भूदेनना डार.	स. भूगोल दुर्लभज वेद		१४६
क्षेत्रात विनाश	स. विष.		१४७
वार्तालहरी.	स. नानं श्री.		१४८
कुमारी तरलता.			
आलोचन.	स. प्रसाद		१५२
नालकेमनषी	(भूगोल)		१५५
विविधविहार.	ग. मिहारी.		१५६
श्रीना धर्म.			
रात्री आपस.			
मृदुधर्म.			
आपंपानीनां कर्तव्यो.	स. विषय.		१५८
धर संसारी आनंदन मित्र.	स. भूमि.		१६१
विज्ञान.			
वर्ष्मात निवारण.	स. इच्छागौरी.		१६३
धर्म			
श्रीभूषी का	आनंदो. स. रत्नजतनम श्री. मे.		१६६
स्वागतमहिम्न.			१६८

લવાજમની ધોંચ.

૧૦૯ (૯૨૨) રા મોહનલાલ રામચંદ્ર	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૧૦ (૯૨૩) સૌ. કુંદનમવરી	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૧૧ (૧૦૧) પેઠ વડોદરા રોટ લાયખેરી	વડોદરા	૧—૪—૦
૧૧૨ (૯૨૪) રા. ગીરજીયંકર બગવાનજી	વાંદરા	૧—૪—૦
૧૧૩ (૮૨૯) રા. નરભેરામ પ્રભાશંકર	વડોદરા	૧—૪—૦
૧૧૪ (૯૨૫) રા. શુક્લ કેશવલાલ ચામજી	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૧૫ (૯૨૬) રા. મીત્રી કેશવજી દયાળ	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૧૬ (૧૨૨) રા છોટુભાઈ નાગજીભાઈ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૧૧૭ (૯૨૭) રા. કુમારશ્રી બાલુવાળા બીલબા	રાજકોટ	૧—૪—૦
૧૧૮ (૯૨૮) રા. વિધારામ ગલાભાઈ (મરુકુચેરીંગ બોજ લાયખેરી)	૧—૪—૦	
૧૧૯ (૯૨૯) રા મગનલાલ દોશતરાન સ્વાદીયા	જસદણ	૧—૪—૦
૧૨૦ (૩૮) રા. બચુભાઈ હરીદાસ તુલસીદાસ	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૨૧ (૯૩૦) રા મનવંતરાય લલ્લુભાઈ	મોણાવદ	૧—૪—૦
૧૨૨ (૯૯૫) રા. બેરામજી જીજીભાઈ ચેરીટનય ઈન્ડીટયુટ	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૨૩ (૯૩૧) રા. મયુરાદાસજી આત્માગમદાસજી	વડોદરાકેમ્પ	૧—૪—૦
૧૨૪ (૧૯૪) રા ગીરધરલાલ કેશવલાલ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૧૨૫ (૫૨) રા. નગીનલાલ હરિલાલ એમ એ	અમદાવાદ	૧—૪—૦
૧૨૬ (૯૩૨) રા ગંગાદાસ મોતીલાલ	મુખાધ	૧—૪—૦
૧૨૭ (૭૪૮) રા બોળાનાથ આર મહેતા	કલકત્તા	૧—૪—૦

પાછલા વર્ષ પેટ.

૪૭૩ (૯૨૬) મીત્રી કેશવજી દયાળ	મુખાધ	૧—૪—૦
૪૭૪ (૯૧૦) સૌ જીજી મોરારજી	મુખાધ	૧—૪—૦

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ એલવર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો
 "શ્રીયો પંડિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 "સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી
 "અને સ્વતંત્રતાથી કુટુંબની ભૂખ ઇન્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા હક્કયાણ કરવા
 "શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુટુંબના બાકડ વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની
 "હક્કયાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે;" પતિભક્તિપરોચણ થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આંતર-
 વિદ્વાસોની ઉમિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ એળરી કઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અન્તે સ્વદેશમાં હૃદયસ્પર્શનાં તેજસ્વી ફિરજો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:-એજ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. "શ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...
 "શ્રીની ઉત્પત્તિવિના દેશની ઉત્પત્તિ અશક્ય છે."

વર્ષ ૫ મું.] ઈ. સ. ૧૯૦૮ માર્ચ-ફાલ્ગુણ વિ. સં. ૧૯૬૪. [અ'ક. ૭ મો.]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

મૈયાઓ ! આત્મજ્ઞ સર્વ ભૂતેષુ (પોતાનો જેવાં જ અન્ય સર્વને ગણવાં)-એ ભગવાનેનો
 મહાન્-બોધ છે, મૈયા ભગવતીઓ, પણ પરમ ધર્મ છે, અને (યતો ધર્મ સ્તતઃ કૃષ્ણો, યતો કૃ-
 પ્ણ સ્તતો જપઃ) । જ્યાં ધર્મ છે ત્યાં જ પ્રભુ છે, અને જ્યાં પ્રભુ છે ત્યાં શ્રેય છે) પણ વતાવી
 આપે છે કે પરમાત્મા શ્રી મહા પ્રભુનું સ્થાન પણ ધર્મમાં જ છે. ધર્મ અને કર્તવ્ય જુદાં નથી.
 જેમ જેમ કર્તવ્ય કરવાને મહા પ્રયત્ન કરશો તેમ તેમજ તમારા આત્માનો ઉદય થશે. સુંદરમાં
 સુંદર, મધુરમાં મધુર ગુલાબ પણ જેમ કાંટાવાળા જાદુ પરથી જ મળે છે, તેમ અજ્ઞાતમાં અ-
 જ્ઞાત અને પરમમાં પરમ સુખ પણ મહા પ્રયત્નોથી જ અને મહા વિપતિઓથી જ મળે છે.
 ભગવતોઓ, ઇટલું સ્મરણમાંથી જ્યાં ન દેશો કે મહાનમાં મહાન કાર્યોનાં વીજ તમારા
 ગૃહ મંદિરોમાં રોપાય છે. ન્હાનામાં ન્હાનાં તમારા કામ સ્વરૂપ દુનિયાનાં મ્હોટામાં મ્હોટાં
 કાર્યોનો આધાર રહે છે । જે કરો તે પ્રેમ, સમમાન અને સદાશીલથી કરજો. યોરેયો આત્મ
 ત્યાગ-આપણે વીજાથી કાંઈ વિશેષ છીએ, અને તેમનું મહું કરીએ છીએ-એવા અહંકારી માધમાં
 નથી. યોરેયો આત્મ ત્યાગ-આપણે માત્ર આપણું કર્તવ્ય કરીએ છીએ, અને તે પ્રમુખ સમક્ષ
 આપણા આત્મરૂપા મોતિવાત્રમાં ધરી શકીએ છીએ એ તેની કૃપા છે-એમ માનવામાં જ ઉદય
 માન થાય છે.

રા. સુપન્ત કૃત યોગિની.

કાવ્યકુંજ.

બહેનના કોઠ,

ચાંદલીયો બહાલો મહુને ભાઈ !

ચાંદલીયો આલો, હાં ભાઈ ચાંદલીયો આલો.

મહુને ભાઈ ! ચાંદલીયો બહાલો.

ગગન ડુંગરીયે રૂપેલી મન્દિર,

ત્યાં છે તાપસીના વાસ;

તારે જો રેંટીયો તંત્ર ધરાના,

શુભે ગીતાના નાદ;

ભાઈ ! રે ! ચાંદલીયો આલો, હાં ભાઈ—૦

તરવરતા તારાઓ શુચિના તેજમાં,

મહુને શુદ્ધિના સ્મિતના કોડ;

પાતાલના તલ સ્પર્શી શુભે નભ,

આત્માનો અમર ઊડ.

ભાઈ ! રે ! ચાંદલીયો આલો, હાં ભાઈ—૦ ૦

મૂળજી હૃલ્લભજી વેદ.

કપોત-વિનાશ.

આલ્યો આ લઈ કાલજી સરજો પેલી કપોતી અરે,
 જેનાં પાપી કોઠાર હૃદયે કાંઈ દયા નો વસે;
 રે રે જો ગરબે મરી જશે આ તીક્ષ્ણ ધારા તલે,
 આ સંસાર ત. રૂઝતી નહતી એ એવી બિચારી થશે.
 ખ્યારાં પ્રાણ સમાં લઈ શિશુ કરે એ દોડતી હૃદયમાં,
 આનંદે રહી ગાળતી જીવન આ ધાન્યે મધુરાં જલે;
 રહેતી એ પતિસંગ ગાન કરીને મેદાનમાં નાચતી,
 એ લોખી વસમાં ઝીલી દુઃખ બધાં પ્રેમે ભરી ગર્જતી.
 માઈ કાંઈ પ્રભાત કેવું ઉગશે એની ન ચિંતા કરી;
 વીતાડી રજની બધી રસ ભરી એણે વિનોદે હસી;

“ ગાપુડી કંઈ હારય છેલું કરી લે તારે લલાટે લખ્યું,
તારાં કામલ ગાગ્રની પલકમાં થાયે અનેરી દશા.”
આખું ના કંઈ લક્ષ ને હૃદયમાં એને વ્યથા ના થઈ,
મેં જોયું નજરે હરિ ખરી ખુબી અજ્ઞાનમાં. છે રહી;
છેટે લીપણુ ઘેર કાલગૃહમાં એને ઉપાડી અરે;
ત્યારે છોડી સમસ્ત આશં જીવની કંઈ દયાથી રહી.
“ મારાં બાલ બધાં બુજે ટળવળે તેને ખવાડું જરી,
ખ્યારા કાન્તે રહ્યા કરે દુખમંદી એને હસાવું ફરી;
દેને ગાપુ રત્ન કરી તુજ કને આવીશ બહાલા વીરા.
સપોનાં સમ જેરી દુષ્ટ હૃદયે ક્યાંથી વસે રે દયા;”
કીધા વ્યર્થ પ્રયાસ એ ક્ષણ અરે મૃત્યુથી છૂટા થવા,
અંતે એ કંઠણા ભરયે રૂદનથી સ્વર્ગે સીધાવી જવા;
“ ઇચ્છા વીણુ મરી ગઈ અરર હું એવું ન થોચે જરા,
તું છુંટી લવળંધ અન્ય જગમાં પ્રેમે પ્રભુ પાલયે;
નિશ્વાસો લઈ રાંકના જગતમાં એ પાપ લાગી થયાં,
તું ખામી વર માર્ગ અંબર વિષે એથી સુખે અન્ય શાં;”
આવાં હિંસક કર્મ આ જગતમાં થાતાં અને ધાય છે,
જ્યાં સુધી વિધિ લેખ નિર્મિત થયા ત્યાં સુધી જોવાં-હશે;
એ પક્ષી સમ જીવ દોરી સહસા મૃત્યુ ખરે છેદશે,
માટે છોડી પ્રપંચ લીન જાનતું પ્રેમે પ્રભુનાં રસે.

વિન્ધ.

વાર્તાલહરી.

કુમારી તરૂલતા. (ચાલુ).

આ આખું અહવાદીલ ગયું પણ ત્યાં સુધી કાંઈ આખું જ નેથી ! બિચારી સુધાનું
હયે કાણુ રહ્યું ? તેના દાદાના મરણનો તેને હેવા આઘાત યશે ?

“ હા, ત્હેને બિચારીને દુઃખ તો યશે; પણ જો તે સમજતી હશે કે મરણથી તેના
દાદાનો આત્મા શાંતિ મેળવશે તો તેવું દુઃખ કેંકે આપું થઈ શકશે ખરું. આપણે તેમ
ચવામાં કાંઈક મદદ કરીશું.”

નલિની એકાદ પદ સુધી કાંઈક ગુણ ગણુગણી અને પછી તેના ચહેરાપર કાંઈક દેવિ તેજ પથરાયું હોય તેમ લાગ્યું. વસુધાએ તેને સોડમાં લઈ સુખન લેતાં પૂછ્યું “બેટા, એ તને શું થયું ?”

મા, મહેને હમણાંજ વિચાર આવ્યો કે તે સુરદાસજીનું મરણ થતાં તેનામાં કેવો આનંદપ્રદ ફેરફાર થવાનો ! ત્હેને અંતઃકરણ પૂર્વક સાદર નિમંત્રણ આપવા દેવદુતો કેવી આતુરતાથી સ્વર્ગ સદનના દારપર રાહ જોઈ બેઠા હશે ! ત્હેને દિવ્ય ચક્ષુ ઉઘડતાં સ્વર્ગના અનંત તેજ પ્રવાહમાં ન્હાતાં કેવો અદ્ભૂત આનંદ થશે ! મા, તે સુરદાસજી સ્વર્ગનાં દિવ્ય વસ્ત્રો ધારણ કરી પ્રભુચરણમાં કેવા આનંદથી નમી રહેશે ! અહિં પૃથ્વીપર આવા અધ-કારમાં રહેવા કરતાં તે સ્વર્ગ સુખના મહેમાન થાય તે જ વધારે સાઈ છે.

“ખરેજ, તે નિઃશંક મરવાને વધારે ખુશી છે.” એમ બોલતાં તે બારી બંધ કરવા ગઈ—ત્યાં નીચે નગર જતાં દૂર કોઈ છોકરીની પ્રતિમા જેવું જણાયું ને તે એકદમ બોલી ઉઠી “તોર તોર, જોતો આ સુધાતો નહિ ?”

તોર પોકારી ઉઠી “હા, હા, તેજ સુધાઅરે સુધા આ સુધા”—તુર્તજ સુધાએ ઉંચું જોયું—પણ જે આનંદ અને ઉત્સાહ હમેશાં ત્હેના ચહેરાપર ઉભરાતાં, તેમાંનું આજે કંઈજ નોવામાં આવ્યું નહિ. ત્હેનો ચહેરો ઉદાસને દ્વિસ્ત્રે હતો અને ત્હેનો અવાજ ધ્રુજતો હતો.

“બહેન.....દાદા તો...ગયા.”

“બાપુ, અંદર આવ્ય. રડ નહિ”. બધી વાત કર્ય. “એમ બોલતાં બોલતાં વસુધા બાર પાસે જઈ ત્હેને આશ્વાસન આપતી અંદર લઈ આવી.

અશ્રુનુંપૂર ઓછું થવાથી અતે સુધા બોલી શકી. તેણે પોતાની કુટુંબ કથા કહેવા માંડી. “મારા પિતા ઘણાં વર્ષ થયાં અમને છોડી ગયા છે; અને પછીથી મારી મા અમારાં બરણપોષણ ખાતર શીવવાનું, કાંતવાનું વિગેરે કામ કરતી. પણ મારા દાદાજી માંદા પડ્યા એટલે તે કામ પણ તેને છોડવું પડ્યું. હવે દાદાજી તો સ્વર્ગમાં ગયા પણ અમારા ગુન્સા-નું કાંઈ સાધન રહ્યું નથી. ધરની ધર વાખરી પણ વૈધને આપી દેવી પડી. હવે મારી મા બિચારી કેવી દુઃખી થશે ! તે પણ બિચારી માંદી છે !”

વાત પુરી થઈ અને સુધાથી મોટેથી રડી પડ્યું—નલિનીએ તેને બાથમાં લઈ આશ્વાસન આપ્યું ને વસુધાએ તેને એક મહાર આપી તેનું રહેણાણ ક્યાં છે વિગેરે પૂછી લઈને તેને વચન આપ્યું કે “હું કાલે સવારે જરૂર તારે ત્યાં આવીશ.”

બીજે દીવસે સવારે વસુધા અને તોર સુધાને ત્યાં ગયાં. ત્યાં તેમને માલુમ પડ્યું કે સુધાએ કહી બતાવ્યું તેથી તે કુટુંબ બહુજ વધારે ગરીબ હતું. સુધાની મા એક-તુટેલા ખાટલાપર ઉઘરસ ખાતી પડી હતી. અને તેના અવાજપરથી જણાતું હતું કે તેને નખી ક્ષય જ લાગુ પડ્યો હતો. અને એમ પણ બધ લાગતું કે કદાચ તે થોડા કાલમાં સુધાને નિરાધાર કરી મૂકે !

વસુધાએ તેને સાંતવન આપી શોક દૂર થાય તેવા શબ્દો કહ્યા તે શબ્દોના જવાબ ? તેને ખાત્રી થઈ કે તે ખરેખર આર્થ મદિલાઓમાં ઉચ્ચ પરન્તુ નમ્રપદ મેળવવા ને લાયક હતી વસુધાના શબ્દોનો જવાબ એટલેજ હતો કે “મારું આખું જીવન દુઃખમાં

જ પસાર થયું છે અને મને લાગે છે કે હવે મારાં દુઃખોનો અંત આવ્યો છે. તેવાં દુઃખમાં ધૈર્ય રાખવા માટે પ્રભુએ મને નિરંતર હૃદયમાં પ્રકટી શક્તિ આપી છે અને હું ધારૂં છું કે તે ધૈર્ય હવે પણ તેનીજ સહાયથી ટકી રહેશે. મને મૃત્યુથી સુખ થશે—હું પ્રભુના ધામમાં પહોંચીશ. ને મારા નાથને મળીશ.”

આ વખતે તે સુધાને પણ જૂલી ગઈ હતી. તેની આંખોમાં અલૌકિક તેજ ચળકાટ મારતું હતું. અને તેને સર્વોગે આનંદ આનંદ વ્યાપી રહ્યો હતો. પરંતુ આવી ધન્ય ક્ષણો વિરલજ હોય છે. તે લંબાવી શકાતી નથી. તેની દૃષ્ટિ ખુણામાં માતૃવિયેળની કંઠપનાના દુઃખથી આંસુ સારતી સુધાપર પડી અને તેનો સર્વ આનંદ ઉડી ગયો. તે બોલી ઉઠી “મને તો મૃત્યુથી શાંતિ મળશે પણ મારી સુધાનું.....”

તે વામ્પ પૂરું કરે તે પહેલાંજ વસુધાએ તેને આશ્વાસન આપ્યું કે “જેન તહેને માટે ચિંતા કરવાનું કાંઈ કારણ નથી. આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો તેને કાંઈ અડચણ આવશે નહિ.” આટલા શબ્દોથી જ તેને સંતોષ થઈ ગયો.

યોગજ દીવસમાં સુધાની માએ દેહ છોડ્યો. સુધાના મનપર તેની ધણી અસર થઈ. તે સાચેજ મરવા તૈયાર થઈ પણ બહુ બહુ સમન્નવવાથી તે વેગ અટકાવી શકાયો. પણ તેણે ધણી કાળ તો શૂન્યાવસ્થામાંજ કાઢ્યો. વસુધા તેને પોતાને ઘેર લઈ ગઈ અને તોડેએ તેને આનંદમાં રાખવા અનેક પ્રયત્નો કર્યા પણ સુધાનો પોતાની મા સિવાય કોઈને ઝોળખતીજ ન હોય તેમ લાગતું.

અંતે વસુધાના વાતસલ્યે તથા તોડનાં બ્હાલ બધા વચનોએ સુધાની સ્થિતિ સુધરવા લાગી. તે પોતાની માનું સ્થાન વસુધાનેજ આપવા લાગી અને ધીમે ધીમે સર્વ શોક દૂર થયે.

તોડને ત્યાં તહેને ધણી નવી નવી અને માણસ જતના ઉપયોગને માટે બહુ અમુલ્ય લાગતી વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતાં શીખવાનું તહેને બહુ અઘરું પડ્યું. પણ ધીમે ધીમે તે ત્યાંના રીતરીવાજોથી પણ પરિચિત થઈ ગઈ.

૬

સુધાનું અંતઃકરણ તહેની સ્થિતિ કરતાં ઘણું ઉચ્ચ હતું. અને તે કદી પણ નિશાળે ગઈ નહોતી છતાં તેની માએ તેને એવું શિક્ષણ આપ્યું હતું કે તોડ અને સુધા બન્ને એક સરખાંજ પુસ્તકો સાથે લાગ્યાં વાંચી શકતાં. અને તેથી બન્ને એકજ ધોરણમાં અભ્યાસ કરવા લાગ્યાં. તેઓ બન્નેનો સહવાસ એટલો આનંદમય થઈ ગયો કે યોગ વખતમાં તો તેઓ પરસ્પર સગી જહેનોજ હોય એમ બહારનાં સર્વકાંઈને લાગતું. તેમના વિચાર અને ધ્યાનો પણ પરસ્પરને એટલી અનુકુળ થઈ ગઈ કે તેવું સ્નેહાળ દમ્પતીઓમાં પણ બાગ્યે જ બની શકે. તેઓ બન્ને એક બીજાનાં ડોકપર પોતાના નાન્દી વેલીઓશા નાનુક હાથ વિશાળી એકાદ પુસ્તક વાંચવામાં ગુંથાઈ જતી સારે સર્વકાંઈને કચ દેવવાનીનું બાળજન વાદ આવ્યા વિના ન રહેતું.

અને બન્ને એકજગરને વસુધા આ આનંદમય દેખાવ કોઈ ધન્ય ક્ષણે જોઈ જતાં સારે તેમને સુધાને આપેલ આશ્રયનો પૂરેપૂરો બદલો મળી ગયો લાગતો.

પણ સુખ પછી દુઃખ અને પ્રકાશ પછી અંધકાર એ સંદિગ્ધો નિયમ છે. સૌંદર્યનો નાશ વહેલો થાય છે ને સૌંદર્યને વધારે સહનું પડે છે.

તોડના સંબંધનાં પણ તેમજ બન્યું. પહેલાં કોઈ સમજ ન રાક્યું પણ પરિણામ બહુ વિષમ આવવાનું હતું. એક દીવસ તોરને શરદી થઈ. વૈધ તબિયત બેઈ દવા આપી ગયો પણ તેની સાથેજ અપ્રકટ રીતે નિરાશા બર્થો નિશ્વાસ પણ નાંખતો ગયો. દીવસે દીવસે સ્થિતિ બગડતી ચાલી. સાધારણ દેખાતી શરદી દવાથી દૂર ન થઈ શકી. શરદીએ ક્ષયું રૂપ પકડ્યું ને વેંચેને સલાહ આપવાની જરૂર પડી કે હવા ફેર વિના તબિયત નહિ જ સુધરે. સમુદ્ર કિનારાની હવા વિશેષ માફક આવશે એમ સલાહ પડતાં બહાલધેલાં માખાપે તુર્તજ મુસાફરીની તૈયારી કરી. અને નિર્વિઘ્ન મુસાફરી પછી સમુદ્ર કિનારાપરનાં ન્હાનકડા ગામમાં આવી પહોંચ્યાં.

પહેલાં તો આ ફેરફારથી સારો ફાયદો માલૂમ પડ્યો. પથારી વશ તોડ ચોડા વખતમાં તો બગીચામાં ફુલ વિણવા જવા માંડી. અને નવા માણસને તો તે તદ્દન સાથ સારીજ લાગવા માંડી. તેને ખાવાપર રચિ વધવા માંડી અને નિદ્રાહીન રાત્રિઓને બદલે નિરવન નિદ્રા મેળવવાને તે બાબચાળી બની. હાથમાં પણ આનંદમય દીસતું તેનું મ્હોં બેઠેને બહાલધેલી વસુધા મેઘરાજને કહેવા લાગી કે હવે આપણી તોડને કાંઈ નહિ થાય! પણ હાય! આ તેમની જૂલજ હતી. દીપકિંવા તારકની અતિમ પ્રજ્વા કાંઈ અજબજા હોય છે!

આ ફક્ત કુતુહલનુંજ પરિણામ હતું. ગામડાના સુંદર દેખાવ અને સમુદ્રની સ્વચ્છ પવન લહરિઓ પરિચિત થતાં કુતુહલ શાંત થયું અને તેની સાથે તેની ઉત્તેજિત શક્તિઓ પણ શાંત થઈ. તેના કપોલની લાલી ઉડી ગઈ. અને સર્વ સૌંદર્યે ઉડી તેની આંખમાં બરાજું. આંખો વિશાળ થતાંની સાથે તેમાં કાંઈ અજબતેજ અને સૌંદર્ય આવી વસ્યાં. અને હજી પણ જૂલથી આ ફેરફારને સારો માનવામાં આવ્યો.

વસુધા અને મેઘરાજે ઘણા દીવસ આ જૂલ થવાજ દીધી. પણ હવે તેના સંતોષ વધારે વખત ટકી શક્યો નહિ. તેઓ વારંવાર તોડને બેઈ નિશ્વાસપર નિશ્વાસ નાંખવા માંડ્યાં. તેઓને ધૈર્યમાં પૂરું થઈ હતી. લગવતણીતા તેઓ પોતાના જીવનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરતાં પણ આ વખતે તેમ કરવું તેને અધરું પડ્યું. આત્માની અમરત વિષે પૂરું ખાત્રી હોવા છતાં બ્યારે તેને વિચાર આવતો કે તોડથી તેમને વિપ્રુષ્ટાં પડ્યું પડશે ત્યારે તેનું ધૈર્ય ટકતું નહિ.

ચોડા દીવસમાં તો તોડની ચાલવાની શક્તિ ચાલી ગઈ. ચોડે દૂર જવામાં પણ ગાડીની જરૂર પડતી અને ગાડી ઘણી ધીમી હાંકવામાં આવતી છતાં તેનાથી બારી પાસે બેસી ન શકતું. અન્તે તે પણ બન્ધ રહ્યું. અને પથારીમાં પડી બેસતું મુકેલ થઈ પડતાં તેને પથારી વશ થવું પડ્યું. આજથી સુધાએ પણ ખાવું પીવું છોડી પથારી પાસેજ દિન રાત ગાળવા માંડ્યાં. આવી સ્થિતિમાં પણ તે તોડને આનંદ આપતી અને વૃદ્ધા પણ ન

કરે તેવી જ્ઞાન ગોષ્ઠીમાં બંને વખત કાઢતાં. કુદરત પણ કદી ન દેખાતી હોય તેવા રંગથી ખીલી રહી હતી અને જાણે તોડનું આતિથ્ય કરવા માટેજ પ્રભુએ આ તૈયારી કરી હોય એમ બાસતું.

ખરેખર તેની અસર પણ તેવીજ થઈ. તોડએ સુધાને કહ્યું “જેન જોતો ખરી પ્રભુએ આ પૃથ્વીપર પણ કેટલું સૌદર્ય વેરી દીધું છે. તો સ્વર્ગમાં આથી કેટલું બધું વધારે સૌદર્ય-આનંદ-સુખ હશે?” સુધાએ ધીમેથી જવાબ દીધો, “ખરે એમજ; ત્યાં પાપ કે દુઃખ કાંઈજ નથી, ને શોક કે રાગને ત્યાં અવકાશજ નથી.” તેવા સુંદર આનંદમય પ્રદેશમાં હું હવે સત્વર જઈશ.” આ વાક્ય બોલતાં તોડના અંગે અંગમાં આનંદ વ્યાપી રહ્યો, ને તેની આંખમાં દિવ્ય તેજ પ્રકાશી રહ્યું. સુધાએ તેટલીજ આતુરતાથી જવાબ દીધો. “હું પણ તારી સાથેજ આવવા છઠ્ઠું છું. મને આદિ તારા વિના કેમ ગમે? અને તને ત્યાં મારા વિના કેમ ગમે?” તોડએ ગંભીર ભાવ ધારણ કરી જવાબ આપ્યો નહિ. “સુધા હમ્મેશ સર્વની સાથે છે તે તું કેમ જૂલી જાય છે. હું ત્યાં એકલી નહિ પડું.” સુધાથી રડી પડાયું. તે ગુંગળાઈજતે અવાજે બોલી-“તે બધું ઠીક પણ જ્યાં તારા વિના મારે રહેવું પડશે. એ વિચાર આવે છે ત્યાં મને અસહ્ય દુઃખ થાય છે, મારી શ્રદ્ધા સળી જાય છે... આપણે પરસ્પરનો વિયોગ કેમ સહી શકીશું?” આથી વધારે તે બોલી શકી નહિ.

“પણ બાને તથા બાપુને આપણે બન્ને ન હોઈએ તો કેવું દુઃખ થાય? મારા જવાથી શોક થાય તેના દિલાસો આપવાનું પાછળ નહિ રહે?” આથી વધારે બોલવાની શક્તિ તોડમાં નહોતી. છતાં તે પોતાની બધી શક્તિ એકઠી કરીને બોલી “સુધા મને વચન આપ્ય કે તોડની ખોટાં તેમને ન લાગે અને દિલાસા વિના તેઓને પોતાની છાંદગી શોકમય કરી નાંખવાનો પ્રસંગ ન આવે.”—આટલું કહી તે એટલી આશા ભરી દૃષ્ટિએ સુધા સાચું જોઈ રહી. આખરે રડતાં રડતાં પણ સુધાને વચન આપ્યા સિવાય ન રહેવાયું. તોડની સર્વ આશા પરિપૂર્ણ થઈને તે પૂર્ણ આનંદમાં હોય તેમ દેખાયું.

થોડીવારમાં બગીચામાંથી વસુધા તોડ માટે ફુલનો નાનો હાર કરી લાવવા ગઈ હતી ત્યાંથી પાછી આવી અને તોડને આનંદમાં જોઈ કાંઈક આશાવંત ચહેરે તેને હાર પહેરાવ્યો.

રાત્રિ થઈ અને હમેશના કરતાં વધારે ગંભીર શાંતિ ધરમાં ફેલાઈ રહી. મધ્ય રાત્રિ યતાગાં તો તોડ આનંદમય સ્વપ્નમાંથી જાગી ઊઠી. અને કાંઈ દૂરની પણ નજીક આવતાં સત્વનું આમંત્રણ સ્વીકારવામાં પોતાનાં માતૃપિતાની સલાહ લેતી હોય તેમ તોડ જાગતાંની સાથે સર્વ મંડળ આદિ એકઠું થયું હતું તેને હોશીને બોલવા લાગી:

“આહ, જુવો તો કેવું સુંદર સ્વરૂપ છે. આવો દેવદૂતો આવો. અમારા માનવસૃષ્ટિના પનોતા પેરાણા થોડીવાર તો અમારા આંખમાં દીપાવો—હું તૈયારજ છું તમારું આમંત્રણ સ્વીકારવાને આ આવી! જેન સુધા બાને તથા બાપુને સાંત્વન આપને—માતાપિતા નમન કરે છું. સુધા તે હુંજ છું. એમ સદમજનને—જુઓ રડો નહિ તો, મને અત્યારે પૂર્ણ આનંદ છે. હું સુખમાં જઈ છું. તમોને ત્યાં ગળીશ જય સમિચ્છાનંદ.”

આ શબ્દો છેલાજ હતા. તોરનો અમર આત્મા સન્નિવદાનદ શબ્દ બોલતાં આનંદ સ્વરૂપમાં લીન થયો, અને પાછળ સર્વજ્ઞ શોકની છાયા છવાઈ રહી. પહેલાં તો કોઈક કંઈ બોલી શક્યું નહિ. સર્વ સ્તબ્ધ બની રહ્યાં અને પડોશીઓએ સર્વને સાંત્વન આપી તોરનાં શબ્દની યોગ્ય વ્યવસ્થા કરાવી.

દીવસો જવાની સાથે શોક ઓછો થાય છે તેમ આદિ ન બન્યું. સુધા તોરને આપેલ વચન મિથ્યા કરી શકી નહિ. પણ તેના મનપર ચએલ આઘાત એટલો ઊંડો હતો કે તેણે શરીરને ક્ષીણ કરવા માંડ્યું અને માતાંપિતાને દિવાસો દઈ સેવા કરવાને બદલે તેની સેવા તેમણે કરવી પડે તેવી સ્થિતિ થઈ ગઈ.

તોરનાં દરતાં પણ તેની વધારે કાળજી લેવામાં આવી છતાં આંતર દુઃખને બહારના કંઈ ઉપાયો શમાવી શક્યા નહિ. અને તે શોક પ્રસંગને વધારે લંબાવી વાચકની લાગણી દુઃખાવવાને બદલે હુંકમાં જ કહી દેવા દે કે સુધા પણ થોડા દિવસમાં તોરની સ્થિતિ પામી.

તે પરોપકારી કુટુંબ ધર્મર ઇચ્છાને વશ થઈ પોતાનાં જીવનરોધ કાશીમાં ગાળવા તે તરફ આશુ ગયું. અને હજી સુધી ગંગાકિનારે આ વાતનાં ધ્વનિગાન વ્યક્તિ કિંવા સાધવી રૂપમાં આજ સુધી સાંભળતાં રહી ગયાં.

વાંચનાર! આ ધાર્મિકજીવનના અવલોકનને આતે આંશુ ન ખેરીશ, નહિ, પરંતુ તે સંસ્કારોના પરમપ્રવાહમાં મળી જઈ સેવાના દિતાર્થ તે પારમાર્થિક જીવનને અનુસરવા યોગ્ય પ્રયત્ન કરજો.

નૂતનશ્રી.

બાલોચાન.

બાલ કેલવણી.

યુરોપ અને અમેરિકાના બાળકોને નિરાળ તે એક આનંદનું રથજ લાગે છે. સાંભળવા પ્રમાણે ત્યાં આગળ માઆપોને પોતાનાં બાળકોને ધમકી આપવી હોય છે ત્યારે કહે છે કે "આજ તને નિરાળે નહિ જવા દેજો." અને તરતજ બાળક પાંસરદોર થઈ જાય છે. આ વાત ખરી હોય કે ખોટી પરંતુ એટલું તો સિદ્ધ છે કે જે જ્ઞાન જોર જીલમથી આપવામાં આવે છે, તે બાળેજ કંઈ સાર ફળ ઉપજાવી શકે છે, અને ઉપજાવે છે તો જીલ્ડ જોડું. અત્રેના બાળકોને નિરાળ કેદખાના કરતાં પણ વધારે અપ્રિય લાગે છે અને તેથી નિરાળે મોકલવાનું નામ દેતાં બાળક રડતું છાતું રહી જાય છે અને શિક્ષક આંખાતું કહેતાં ભયથી ધ્રુજે છે. આવો તો શુરશિષ્ય વચ્ચેનો ગ્રેમ! અત્રેની નિરાળોમાંથી છુટતાં બાળકોને જોઈ આપણને ખેદ થયા વિના નહિ રહે. ફીક્ષા અહેરા અને નિસ્તેજ આંખોવાળાં, દૂરતર અને પાટી ઉપાડતાં પંખાં થાકી જતાં, ધીમી ચાલવાળાં, અને અશક્ત શરીરનાં કેટલાં

બધાં બાળકો નગરે પડે છે. અરે, યેાગ વર્ષ પૂર્વેની તેમના મુખપરની શુભાખી, અને સર્વ કાંઈને પ્રિય થઈ પડતો આનંદી સ્વભાવ, તેમની અલૌકિક અપંગતા અને તેમનું એકંદર મનોહર સ્વરૂપ ક્યાં ગયું ? શું ખિલતું શુભાખ. કે ઉગતો સૂર્ય આ બાળકો જેવાં નિસ્તેજ અને દયા પાત્ર હોય છે ? કાણ જાણે ક્યું પિતાય તેમનું લોહી સુસી લે છે ?

કેળવણી—કલ્પતર સમાન કેળવણી । શું તું તારાં ઉપાસક બાળકોને આલું ફળ આપે છે ? એમ કેમ અને ? વૃક્ષની પરિક્ષા તેના ફળ ઉપરથી થાય છે, અને તેથી આલું વિપરીત પરિણામ આપનાર કેળવણી નહિ પણ ખીજુંજ કાંઈક છે.

આપણાં માખાપો પોતાનું બાળક છ સાત વર્ષનું થયું કે નિશાળે મુકવું અને તેને પરિક્ષાઓ પાસ કરાવવી એનેજ કેળવણી સમજતા હોય એમ બહુધા દેખાય છે. પરંતુ અમુક વિષયોનું શબ્દજ્ઞાન બાળકના મગજમાં ઉતારવું તેને કેળવણી કહેવાય નહિ; પણ તેનામાં રહેલી નિગૂઢ શક્તિઓને બહાર દાઢવા અને ખિલવવાનેજ કેળવણીનું નામ આપી શકાય. કેળવણીનું મુખ્ય પરિણામ પાંડિત્ય કે વ્યવહારમાં મળતો જાય નથી. પરંતુ સામર્થ્ય-ઉદયના સામર્થ્યને અનુકૂલ વર્તવું તન તથા મનનું સામર્થ્ય-છે. કેલવણીના આવા સ્વરૂપના અગાનને લીધે જ ધણાઓને ખચર નથી હોતી કે બાલ્યાવસ્થાના એક માસમાં બાળક જેટલું શિખે છે તેટલું તે મોટી ઉંમરે ત્રણ માસમાં પણ શિખતું નથી, તે વખતે તે પ્રત્યેક વસ્તુ આદ્ય અને નત્રપણે શિખવાની ઉત્કટ ઇચ્છાથી નિહાળે છે એમ તેની ખુદી ધારી ધારીને જોતી આંખો અને મુખમુદ્રા સ્પષ્ટ બતાવી આપે છે. આ સમયના તેના અતિ આહક અને નિર્મલ અતઃકરણમાં જે જે સંસ્કારો—સારા વા નરસા—પાડવામાં આવે છે તેની ઉડી છાપ આખા જન્મભર ટકી રહે છે; એટલુંજ નહિ પણ અતુલ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થતાં તે સંસ્કારો વૃદ્ધિ પામી તેની ઉત્તતિ કે અવનતિ કરવામાં સમજ કરણ થઈ પડે છે. આ રીતે વિચાર કરીએ તો આપણે ખૂની, જુગારી, ચોર, લ'પટ વિગેરે મનુષ્યોને-ધિકારી કાઢતાં અને સર્વ દોષોનો ટોપડો તેમને શિર મુકતાં અચકાધણું અને આપણને તેમના પ્રતિ ધિકાર અને ક્રોધને બદલે દયા અને પ્રેમ આપશે. કારણ ખૂન, જુગાર, ચોરી, લેર વિગેરે દોષોના પહેલા પાક, જાણતાં વા અજાણતાં, શિખવનાર તેમનાં માખાપ કે સંબંધો હોય છે અને તેથી જો કે તે સંબંધોના રાજ્યસત્તાની શિક્ષામાંથી બચી જાય છે તો પણ વિશ્વ નિયંતાની દૃષ્ટિમાં તો તેઓ તે પોતાના સહભાગી અને મૂળ કારણ છે.

ઉક્ત વચનોથી કહેવાનું તાત્પર્ય એજ છે કે વડિલોએ બાળકો સાથે એકરારીથી વર્તવાનું નથી. તેમની સમીપમાં અયોગ્ય વચનોનો ઉચ્ચાર, કે ક્રોધ, મોહ, ઇર્ષા વિગેરે વિકારોવાળું વર્તન બનતા સુધી ન થયું જોઈએ. અને આ બાબતની ખાસ કાળજી ઉપર કહ્યું તેમ બાળકોની આદ્યવયમાંજ રાખવાની છે.

આ પ્રમાણે વર્તવું કેટલાકને કડકુટ ભરેલું તથા અધર્મ લાગશે પરંતુ આપણી જવાબદારી, તેવા વર્તનની અગત્ય અને તેથી થતા લાભોના વિચાર કરતાં, આવા પવિત્ર કર્તવ્યમાં પ્રવૃત્ત થવાનો પ્રબલ વેગ વિચારવાનને પ્રકટયા વિના નહિ રહે.

જ્યારે પોતાનાં જ એ ત્રણ પ્રિય બાળકોને આ પ્રમાણે કેળવતાં આપણને કંટાળો તથા

આલસ્ય પ્રકટે ત્યારે બિચારા એક શિક્ષક જેને દસબાર રૂપૈડીનો પગાર મળે છે તથા જેને ત્રીસ સાળાં બાળકો સોંપવામાં આવે છે તેના મનની લાગણીનો કંઈક ખ્યાલ આપણને આવશે અને તે ઉપરથી ખોતાની શિક્ષક તરિકેની દરજ્જા કેટલા યોગ્ય સારી રીતે બજવી શકતા હશે તે પણ આપણે સમજી શકીશું.

સુવિખ્યાત વિદ્વાન ડૉ. જૉન કોવન એમ. ડી. કહે છે કે:—Upto the age of ten years—fifteen would be better—no book should be allowed in the child's hands, for during this time the child should be allowed simply to grow—sleep, eat, exercise and grow—no more, no less! એટલે કે “દશ વર્ષ—અને પંદર વર્ષ હોય તો વધારે સારું—તું બાળક યા ત્યાં સુધી તેના હાથમાં એક પણ પુસ્તક મુકવું નહિ જોઈએ, કારણ કે આ સમયમાં તો બાળકને ફક્ત ખિલવાનું—નિદ્રા, આહાર અને વ્યાયામ લેવા તથા વધવાનું—દેવું જોઈએ. એથી જતા વધારે પણ નહિ અને ઓછું પણ નહિ”. પ્રસિદ્ધ તત્ત્વવેત્તા મી. હરબર્ટ રપેન્સરનો પણ આવો જ અભિપ્રાય છે, અને જેઓ આ વિષયપર લાંબો વિચાર કરે છે તેમનો પણ એવો જ મત યા્ય છે. આથી ચાર પાંચ વર્ષનું બાળક યશું કે ગાડરીઆ પ્રવાહરૂપી રિવાજને અંતુસરી અજ્ઞાન મહેતાજીઓના હાથમાં આપણા પ્રિય બાળકને મુકવાની અને તેને પાંચ પાંચ દલાક નિશાળમાં પુરી મુકવાની ગાંડી ઉતાવળ કરતાં આપણે અટકવું જોઈએ. એક રથજે બહુ સમય રિયર બેસી રહેવું તે બાળકના સ્વભાવથી દેવલ ઉલટું હોવાથી જો તેને, નાની વયમાં તેમ કરવાની દરજ્જા પાડવામાં આવે છે તો તેથી તેના શરીર તથા મન પર બહુ ખરાબ અસર યા્ય છે. બાળકનું મગજ પૂર્ણ બંધાઈ રહેલું ન હોવાથી મગજની કેટલીક શક્તિઓ (Faculties) ખિલવા મારેલી હોતી નથી તેથી તે સમયે પુસ્તકો કરતાં મોંઝેર શિક્ષણ આપવું તેને વધારે અનુકૂળ પડે છે. ખેતરો, ઉદ્યાનો, વાડીઓ, સંગ્રહાલયો વિગેરેમાં તથા નદી કે સમુદ્ર કિનારે તેને ફરવા લેઈ જઈ, વિદ્યાનિશાળનાં મૂલતત્ત્વોનું જ્ઞાન ધણી સરળતાથી આપી શકાય છે અને તે આનંદથી બાળક શિખે છે, આવાં સ્થળોમાં બાળકના કુમળા અંતઃકરણમાં ઇષ્ટરૂપ મહિમા તથા પ્રેમની જાડી છાપ પાડી શકાય છે. પુસ્તકોના શુષ્કજ્ઞાન કરતાં આ અનુભવજ્ઞાન બાળકને ભવિષ્યમાં ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ સાથે તેની શારીરિક તથા માનસિક શક્તિઓને યોગ્ય પોષણ મળવાથી તેઓ ખરાબર ખીટી નીકળે છે. ઘણો સમય માતાપિતાની દેખરેખ નિચે રહેવાથી કુસંગતિ તથા કુટુંબોમાંથી બચી જાય છે. અને આવા સુદૃઢ પાયાપર અણ્યાયલી કેળવણીરૂપી ઇમારત ઘણાં મનુષ્યોનાં આશ્રય તથા સુખનું કારણ થઈ રહે છે.

આ રીતે જ્યારે માતાપિતા બાળકને શિક્ષક તરિકે જ્ઞાન આપવાનું કામ કરવા માંડશે ત્યારે જ અધુના નિશાળોમાં અપાતી કેળવણીની ખામીઓ દૂર થશે; અને જ્ઞાન સાથે નમ્રતા અને પરોપકારની લાગણી પણ વૃદ્ધિ પામી, સુખ અને ઉન્નતિનો માર્ગ યોગ્ય કેળવણીજ છે એ સર્વ કોષને સમજાશે.

વિવિધવિહાર.

(મહેશ્વ.)

સીના ધર્મ.

(રાગ—પુનમ ચાંદનિ.)

શુણીયલ ખેનિ ! આમે જમએ જગ ઉદાનમારે,
લહાવા મળશે ચિત્તને, શાંતિ મુખ અતુપ;
વિધવિધ જાતિ પુષ્પો, ઇંદ્ર કૃતિના ન્યાગશુંરે,
જનવાડી ખીલી રહી, વિધવિધ રંગ ભરેલ,
તુલો પુષ્પો છાજતાં, સગુણ સુગંધની રેલ.

રનેહે ખેનિ ! શુદ્ધ પરાગ સુહાસ્યથીરે,
કરશુ ઉર આનંદે પ્રભુ મહિમા ના ગાન:

શુણીયલ.

વિચાર વાડી ખેડીને જમશું આપણુ ખેન,
પ્રભુનિ લીલા ન્યાણીને, કરશું તે સંગ ચેન:

(વળી) અંકુર વાવીશું ત્યાં નિતીના સૌ રનેહથીરે,
ઉર ઉમંગ તણુ સીંચીને નિર્મળ નીર.

શુણીયલ.

ધતિ, રતિને રાખતા, જોશું ફળનિ વાટ,
મલે શુરા રહી સદા, વિલાસશુંજ ઉચાટ.

(પાછા) આવો જોઈએ ખેનિ ! હૃદ આમે રનેહે ફરીરે,
ફેલી તુલો યદ છે આપણુ અંકુર માપ.

શુણીયલ.

પ્રેમાંકુરો પુટીયાં, કામજ બ્યાં ત્યાં બદ્ધ,
સમતા સરીતા વારીને સીંચો ખેનો સદ્ધ;
પતિ બક્ષતાની કલીકા શોભે શી આ ખેનડીરે ?
આમે હવે પતિસદ્ધ, લઈએ મોલે કુસુંમ.

શુણીયલ.

રાત્રી ભાષણ.

ભાષણ ૮ મું.

રા. પોઆલાસ રાષ્ટ્રીય સભા (કોન્ગ્રેસ) બરાવાની હતી ત્યારે અ. સૌ. જીહાકુંવર સંસારા સધારા સમાજમાં તથા મહિલા પરિષદમાં, જ્યાં એમ ધારી હોમને પણ પોતાની સાથે સુરત લેતા આવેલા. સંસારા સધારા સમાજમાં જઈ આવ્યા બાદ હોમને સંભળાવેલાબોલો:—

“આજે જોયું? હું તો શરમાઈ જ ગયું, તદ્દન ગોવાળણી જેવો મ્હારો વેપ ને બીજા બધાં કેવા સરસ શણગાર સજી આવેલા હજી તો મ્હારે પેલી મહિલા પરિષદમાં જવું છે, ત્યાં પાછો ત્હમે વેપ કહડાવજો. સાંભળો છો કે? હું તમારી આ બહેન પહોંચા ‘ચપડાની સાડી ને કસબી કમખો પહેરી બાબા મેરાઈ પેટે ત્યાં જનાર નથી.

‘શું ખોલ્યા? ન જઈ તો ઘરમાં રહું? હું ઘરમાં ગોંધાઈ રહું ને ત્હમે સહેલાણી ‘જીવડી પ્હાર ફરશે? તમારા આજી હું સમજીશું. એ બધા ન લેવાના આજી. કંઈ હું બોલી કીકી નથી જે તમારાથી એમ ડર ખાઈ જઈ.

‘હું સાડી પારસી બોજી લેવાની જ. વીચાર તો કરો ત્યાં ભાષણ દોણ આવનાર છે ‘હેનો! ક્યાં ક્યાંથી સ્ત્રીઓ આવનાર છે તે તો જૂઓ. જૂઓ આ હેના કામની યાદી, ને ‘જૂઓ હોમાંના નામ. જાત જાતનાં ને દેશ દેશનાં બેરાઓ ત્યાં આવે ત્યારે મ્હારે ત્યાં શું ‘પહેરીને જવું? તે કેવું પહેરે હોનો મ્હારે વીચાર જ ન કરવો?

‘શું તેઓ નવરાં છે? શું હોમના ધણીઓ કમચાકલ હશે? શું બોલો છો? જરા ‘વીચાર તો કરો. ત્હમે એકલા જ અક્કલ બંડારને બીજા ખૂરખ? કંઈ ધૂવડ પેટે આંખ ‘મટમટાવે અક્કલવાળા નહિ યઈ જવાય. એમ તમારા બોલેબોલ ગાવાની નથી. મ્હારામાં ‘એ સ્ત્રોજ અક્કલ છે. ત્હમે તો મ્હારી હુરીયો બોલાવવા તૈયાર થયા છો. ચોખ્ખું કહી ‘દઈશું’, ને એ સાડી કમખો હું પહેરનાર નથી.

‘પેટીમાંના બીજા કહાડું? આજ વર્ષે ચયા પડી રહેલા ને તમારા ધૂમાડા ખાધેલા ‘કપરા પહેરી ત્યાં જઈ? જરાક લજવાઓ તો ખરા. ને ચોળી કઈ પહેરું? વાંસાટાંકી કે ‘લડાની? મનથી માનતા ના જે એમ પતરો. નવીન પ્રકારનો...પેલું શું કહે છે ત્હનું નામ? ‘હું તો તે ‘પણ સૂલી ગયું. પેલો જૂલવાળો કબજા જેવો પણ બોયેથી ફૂલેલો, ને બીજા બધે ચપડી ચપડી ભરીને મુંદર બનાવેલો તે મ્હારે જોઈએ. નામ તો દરજી પણ કહેશે. ‘મ્હારે નામનું શું કામ છે? મ્હારે તો તેવો કબજો-દ્યો ચયું-જોઈએ. જોયું નહિ સંસાર ‘સધારા સમાજમાં સધરેલી સત્તારીઓ સરસ સરસ ગળાની જૂલવાળા એવા ફૂલેલા કબજા ‘પહેરીને આવેલી તે? તમારે મન તો ઠીક જે હું બોયરાની સાથની ચોલીઓ પહેરી ત્યાં ‘જઈ ને મ્હારી ફરકડીયો બોલાવડાવું; પણ મ્હારું નાક મ્હને બહાલું છે તો.

‘આંખો શેની મ્હડાવો છો? એમ આંખ ફરવે કે નાક ફૂલાવે હું દબી જવાની ‘નથી. હું તમારી શુભામડી નથી, સમજ્યા? એમ દબાવશે તો બનનાર નથી. અમે સ્ત્રીઓ પરાધીન છીએ, ને ત્હમે પુરુષો હોનો ઘેરલાલ લેવા છડ્યો છો. મ્હોડે મરચાંનો તો ‘ખરો બાંધી ઉપર કાપડાનો માર મારવા તમારો તો વીચાર છે.

‘ને ધરેણાને માટે શું કહો છો? ત્હમે ધારતા હો ને હું’ આ ધરેણા પહેરી ત્યાં જઈશ તો ત્હમારી બૂલ છે. ઉઘવાં માંડ્યું? એમ ઉઘવાનું નથી. સાંભળ્યું હું એ ધરેણા નહિ પહેરું. શું બોલ્યા? નહિ પહેરું તો બોલો ધમ્મારો?

‘એમ કંઈ બગી જવાનું નથી. નવી દળના ધરેણા મ્હારે હાલને હાલ નોંધશે. એવા આલુ વડના ના પહેરું તો શું હું હાથે પગે પાંચશેરીઓને કોટમાં અધમધુધિયાં ધાલી જઈ? જૂઓ તો ખરા ત્હમારા રૂપાળા ધરેણા-કંગણ, કાંઠાં, તૂશી, કાંઠાં, લોલીયાં, લોલક, કોટા, અહંદાં એ તે ધરેણા કે વેપ? એ મ્હારે નહિ નોંધશે.’

‘ને નોંધશે તો એમને એમ જઈ? ને એમને એમજ ઉઘાડી મોકલવી હતી તો લાખ્યા જ શું કરવા? ને લાખ્યા તો વળી એવા મેળામાં લઈ શું કરવા ગયા કે એવું નોંધશે ને માંગીયે? મ્હોટ ઉપાડે પરિણામમાં મોકલવી છે, સુધરેલાં યૈશંઓના સમાગમમાં લાવવી છે, ને પછી ગામડાની ગોરી પેટે કોટમાં હાંસડી, ને હાથે પગે બેડીઓ પહેરાવી ત્યાં મોકલવી છે. જરાક લાગ્ને. મ્હને તો કહેતાએ શરમ આવે છે, પણ ત્હમને સાંભળતા શરમ નથી આવતી.

હાથે તો મ્હારે કનકતારાની જ ખંગડી નોંધશે; ને તે ઉપર પેલાં ખીંછ... બહુ નામ પણ બૂલી જવાય છે—પેલી મુંબજના વડની ખંગડી પહેરવાની. વચ્ચે દાયની લાલ-રંગની સામુ વડુની પાટલી નોંધશે. તે પાટલી તો અઢીયા મળતી જ હશે. બધાં પહેરીને આવેલાં છે. ને પેલાં ધરેણાને માટે તો કાલે સ્વવારે સોનીને બોલાવે તો અપેરે તૈયાર થશે. કોટનું મ્હારે બહુ નહિ નોંધશે. મોતીની એક કંઠી ગંદાવી દેશે. એમાં કેટલી વાર! કંઠાં કંઠાં તૈયાર, મોતીએ મળે છે ને વાળાએ મળે છે; દક્ત ગાંઠવાની જ વાર કોને દક્ત એ રોંગ સાલશે. મ્હારી પાસ છે, ને છટ્ટા પણ છે. પગે હું કંઠાં પહેરવાની નથી. નેથું પેલા મ્હોટા ધરનાં મ્હોટી મ્હને શું પહેરીને આવેલા તે? હવે તો સાદા ઉપર વાત આવી છે. જ્યાં ત્યાં સોનું ને રૂપું નહિ, પણ નેથું નોંધશે તેવું પહેરવું એ રીવાજ દાખલ થયો છે. પગે તો દક્ત બદામી રંગના ને રેશમી દોરાવાળા મોજ પહેરીને તે ઉપર સેદીનના ફૂલવાળા વીલાયતી બૂટ પહેરાય છે. મ્હારે પણ તેજ નોંધશે છે. ખજારમાં મળશે. હું ત્હમારી બેડી પહેરવાની નથી.

‘ચલાવી પાછી ધમણ? એમ ટોંગ કરોને. હું હવે બધું પામી ગઈ છું. ત્હમારાથી એમ છેતરાઈ એમ નથી. ત્હમને એમ ઉઘવા દેવાની નથી. સાંભળ્યું મ્હારે એ ચીને નોંધશે જ.

‘શું કહો છો? પૈસા ખર્ચ થશે?

‘આપણી ટીકીટો મફત થયેલી? ત્હમારા ને ત્હમારામાં ખર્ચાયા કેમ? હું ત્હમને ક્યાં લાક્ષણી કરવાનું કહું છું? પહેરું? બધા છુટ્ટા ધરેણા પહેરે તો હું બસે પાંચશેરીને બાર લોચકું? ખર્ચ રીતું થવાનું છે? આ મ્હારા જગા ધરેણા બંગાવી નાંખજે યા વેચી નાંખજે એટલે બહુ પતી જશે. તેમ ન કરો તો શું નવી દૂનીયામાં નવી દળના લુગડાં લેતા પહેરી બધા રે ત્યારે હું ત્હમના અગાડી બૂત જેવી ફરું? ખરી વાત! હમે ત્હ-

૧૧. લગ્નસમારંભમાં કન્યાને ત્યાં કે વરને ત્યાં યજ્ઞમાં કે સખીઓ સાથે વનમાં ભોજનમાં કે દેવદર્શનમાં જવું હોય તો એ સર્વમાં પોતાના પતિની સંમતિ સિવાય કાંઈ કરવું નહિ.

૧૨. પોતાના પતિને સંતોષ થાય તે પ્રકારના આનન્દ અને વ્યવસાયમાં ક્ષણ વ્યતીત કરવો.

૧૩. પતિ સમ્મ જન્ય તે પછી પોતે સહુ. તે ઉઠે તે પહેલાં ઉઠવું. દિવસે કદાચ તે ઉધી જાય તો પોતે ઉઠાડવા નહિ.

૧૪. ઘરમાં રસોઈ કરવાનું કોઈ ઉપર નાંખવું નહિ. પણ પોતેજ કરવી.

૧૫. પતિને હાથે કંઈ પણ અપરાધ થયો હોય તો ગુસ્સે નહિ થતાં શાન્તિથી સમજાવવાં; મર્યાદા ઉલ્લંઘવી નહિ.

૧૬. જ્યારે મિત્રમેંડલ સાથે બેઠા હોય અથવા તો એકલા હોય ત્યારે પ્રીય લાગે એવા શબ્દોથી આલાપ કરવો.

૧૭. ગુસ્સો કરવો નહિ. મ્હોટું મ્હઠાવવું નહિ. ખારણામાં ઉભા રહીને કે ખારીએ ઉભાં રહી ડાકીઓં કરવાં નહિ. એકાન્તમાં રહેવું નહિ.

૧૮. સર્વદા સ્વચ્છ અને સુધડ રહેવું.

૧૯. પ્રસંગાનુસાર વસ્ત્ર પરિધાન કરવાં.

૨૦. પતિ કોઈ વ્રત પાળે ત્યારે પોતે પણ તે પાળવું. તે ઉપવાસ કરે ત્યારે પોતે પણ કરવો.

૨૧. ઘરમાં જોઈતાં સર્વ વાસણુ વેચાતાં લેવાં.

૨૨. ઘરમાં ખીટું, તેલ, આદી મશાલાની વસ્તુઓ તથા દરરોજ વપરાતાં ઔષધી સાચવી રાખવાં.

૨૩. પોતાની સંપત્તિ તથા પોતાના પતિનો ઉપદેશ કોઈને પણ કહેવો નહિ.

૨૪. વસ્ત્રાભૂષણ સ્વચ્છ રાખવામાં, રસોઈ ઉત્તમ પ્રકારની કરવામાં, માનમાન્યતા સંપાદન કરવામાં અને પતિ સેવામાં તત્પર રહેવામાં સખીઓને સરમ્પાઈ ભોગવવા ન દેવી, તેઓથી સર્વદા આગળ રહેવું.

૨૫. વાર્ષિક આવક તપાસવી અને તે પ્રમાણે ખર્ચ કરવું.

૨૬. જન્મતાં દૂધ વધે તો દહીં કરવું, દહીંની છાશને ધી કરવાં. તેલ સાકર આદિ પણ સંભાળવાં. અનાજ સર્વ વીણી ઝાડકીને સાફ રાખવાં; ચાકરના પગારનો હીસાબ પોતે રાખવો. પાળેલાં પશુ, પક્ષી ઇત્યાદિની જાતે સંભાળ લેવી. ઘરનો હીસાબ દરરોજ પોતે રાખવો.

૨૭. જૂતાં કપડાં સાચવી રાખી તોફર અમર ભિક્ષુકને આપવાં.

૨૮. પતિના મિત્રને કુલ, પાનસોપારી આપી સહારવા સાસુસસરાની સુશ્રુષામાં તૈયાર રહેવું. સદા તહેમતી આજ્ઞાને આધીન રહેવું. તેઓ ઝીડાય તો પણ પોતે નાઝીડાવું. સખી-તાથી વાતો કરવી. તત્સમક્ષ મ્હોટેથી હસવું નહિ. પતિનો મિત્ર તેજ પોતાનો મિત્ર ને પતિનો શત્રુ તેજ પોતાના શત્રુ એમ સમજવું, નોકર ચાકર જોડે સારી રીતે વર્તવું. પતિને કલા સિવાય કોઈ શાયે લગવું વડવું નહિ. *

સૌંદર્ય વિલસુ.

* મરાઠી ઉપરથી.

ધર સંસારી આનંદનું ચિત્ર.

શ્રી લેખ.

હુનિયામાં એવાં ધણાં માણસો હોય છે કે જ્યોતે આનંદ તથા મોજમજા મેઘવવા ધણાં સાધનો હોવા છતાં તેઓ ત્હેનો ઉપભોગ કરતાં નથી. એટલા માટે ત્હેમના સુખની ત્હેમને સમજણુ આપવાનું તથા તેઓ ન દેખી શકતાં હોય એવા સદ્બાગ્યનું ત્હેમને દર્શન કરાવવાનું કામ ધણુંજ ઉત્તમ તથા કલ્યાણુ કર્તા છે. પરણેલી છાંદગી દુઃખમાં ગુન્નરતા માણસોને આવાં ઉપદેશકો બહુ જરૂરનાં છે. ધણાં લોકો એ પવિત્ર સંબંધમાં રહેલા ખરા સુખને ખીલકુલ પણ સમજ્યા વિના પોતાના દિવસો દુઃખમાં તથા બડબડાટ કરવામાં કઢાડે છે અને ત્હેના આનંદનો ખરા બાવાર્ય ખીલકુલ પણ સમજ્યા નથી તેવાં લોકોને એ ઉપદેશકો બહુ ઉપયોગી યર્ધ પડે છે. એવું પરમાર્યનું કામ કરવાની મ્હારી ઇચ્છા યવાંથી હાલ તાગ બનેલા એક બનાવનું—મ્હારી એક સખી જે અગાઉ મ્હારી સાથે, નિશાળમાં હતી ત્હેની ધરની સ્થિતિનું—વર્ણન કરી એ સુખને ન, સમજતાં કેટલાક માણસોને ખરી સમજણુ આપવાનો મ્હને વિચાર થયો છે.

મ્હારી સખી સિયાળો મુંબાઈમાં ગાજવાના વિચારથી પોતાના કુટુંબ સાથે ગયે અહાં વાંડીયેજ ગામમાં આવી છે; અને ગઈ કાલે રહવારેજ મ્હને ત્હેણે પોતાને ત્યાં જમવાનું આમંત્રણુ કર્યું. હું એના કુટુંબમાં એક ધરના માણસ જેવી છું, અને ધરનાં સર્વે માણસો મ્હને ત્હેમની શુભ ઇચ્છનાર તરીકેજ ગણે છે. વ્યારે હું એને ઘેર જઈ છું ત્યારે એનાં સર્વે છોકરાં મ્હને જે આનંદથી મળવા દોડે છે ત્હેનું વર્ણન કરવાની મ્હારામાં શક્તિ નથી. જ્યાં દરવાજો જરાક ખડખડે કે સર્વે છોકરાં એક સાથે હું આવી હાથા એમ ધારી દરવાજો ઉઘાડવા દોડે, અને જે પાછળ રહે તે મ્હારા આખ્યાની ખબર ત્હેમની માતાને આપવા દોડે.

આજે એક ન્હાની સુંદર છોકરીએ મ્હને દરવાજો ઉઘાડી ધરમાં દાખલ કરી. હમે સર્વે એમ ધારતાં હતાં કે તે મ્હને બૂલી ગઈ હશે, કારણ કે એ કુટુંબ એ વર્ષથી બ્હાર મુસાફરીમાં ફરતું હતું. પણ હમારા ધાર્યા વિરુદ્ધ ત્હેણે મ્હને ઓળખી, અને એ હમને સર્વેને અભ્યય લાગ્યું, અને તેથી હમારી વાત દાખલ થતાંજ, એ વિશે શરૂ થઈ. થોડીવારમાં તો સર્વે છોકરાં પોતે મુસાફરીમાં શું શું જોયું હતું તથા કર્યું હતું ત્હેની વાતો કરવા મંડી ગયાં. આવી વાતો અને ગામ ગપાટા વચ્ચે હમારે જમવાની વખત થઈ ગઈ, અને એજ આનંદમાં હમે જમી પણ રહ્યાં.

જમ્યા પછી મ્હારી સખીના પતિ તથા છોકરાં પોતપોતાને સ્થાને ચાલ્યાં ગયાં, અને જોવાં હમે એકલાં પડ્યાં કે તરતજ ત્હેણે મ્હારા બન્ને હાથ પોતાના હાથમાં લીધા અને કહ્યું:—

“મ્હારી બ્હાલી બ્હેન ! હું ત્હને મળીને અત્યંત ખુશી થઈ છું. મ્હને બ્હીક હતી કે આપણે બધાં સાથે મેઘાં થઈ આવા આનંદથી ફરી કદી જમીશું નહિ. મ્હારા લગ્ન પહેલાં મ્હારા પતિને તું મ્હારી ચીઠ્ઠી આપવા જતી ત્યાર કરતાં, તથા હમણાં બે વર્ષ પહેલાં ત્હે એમને જોયા હતા તે કરતાં એ બદલાયા હોય એવું ત્હને નથી લાગતું?”

અને આટલું બોલતાં તે ગળગળી યધ ગધ અને, હેની આંખમાંથી એક આંસુ હેના ગાલ ઉપર પડ્યું. આ જોઈ મહેને બહુ લાગણી યધ પણ વાત ફેરવવાની મતલબથી હું બોલી:—

“બ્યારે હું ચીટી આપવા ગધ ત્યાર કરતાં એ બદલાયા છે. તો ખરાં તે વખતે હે. મણે કહ્યું હતું કે લગ્ન પહેલાં વરકન્યાએ સંબંધ રાખવો, ચીટી લખવી, અને ઇંગ્રેજ લોકની જેમ પ્રીતિ કરી પછી લગ્નની તૈયારી કરવી એવું એ ક્યાંથી શીખ્યાં. વિગેરે ઘણી મસ્કરી કરી હતી. પણ મહેન! તે વખતે એ જેવડા જીવાન બાવીસ વરસના હતા તેવાજ કાયમ રહે એવું તું કહે છે તે તો ક્યાંથી અને?”

“બાવીસ વર્ષના”! મહારી સખી પુકારી ઉઠી; “ખરે! એક પ્રેમીનો ખરો પ્રેમ મેળવવો એ કેટલું આનંદજનક છે હેની ખરી સમજણ હને હોય એમ લાગતું નથી. પ્રેમ કાંઈ ધરડાં થતાં ઘટતો નથી પણ વધે છે. એમના પ્રેમમાં કાંઈ ખામી આવી છે કે એમાં કાંઈ એ બદલાયા છે એમ મહાર કહેવું નથી; પણ મહેને તાવ આવ્યો ત્યારે એમણે મહારી આકરી કરી, હેના પરિશ્રમથી મહેને તાવ ઉતર્યા પછી એ બહુ માંદા પડ્યા, અને ધધર કૂપાથી માંસુ માંસુ બન્યા. એ મંદવાડ પછી એ લેવાયા તથા બદલાયલા લાગે છે એમ હું કહું છું. હું સસ કહું છું કે હું એમના ઘણાજ ઉપકારમાં છું. એમણે મહારે ખાતર જેટલું કર્યું છે તેટલું કોઈકજ પતિ પોતાની પત્ની માટે કરે. પણ હવે એમની લથડતી તખીયત માટે મહેને બહુ ચિન્તા રહે છે. તું ઉમ્મર અને જીવાની વિશે કહે છે પણ એ તો દિવસે દિવસે વધતા જતા પ્રેમથી મહેને ચાલ છે. દરેક પળે હેમના મહારી પ્રત્યેના પ્રેમના તાજ દાખલા હું જોઉં છું. હમે પરપયાં ત્યારે હતા તે કરતાં પણ વધારે સુંદર એ મહેને લાગે છે. એમના જેવા પતિ મળવાથી ખરે હું મહેને પૂર્ણ ભાગ્યશાળી માનું છું. પણ મહેન! મહારી ચિન્તાનું ખરું કારણ તો મહે પહેલાં કહ્યું તે છે. એમના મંદવાડ પછી એમની તખીયતમાં ફેરફાર થયો છે, અને મહારી શીકર પ્રતિક્ષણે વધતી જાય છે. જો આમાંથી કાંઈ પણ ખરાબ પરીણામ આવે તો મહાર ને છોકરાનું શું થાય? હમે નિરાધાર યધ એ એવા એવા વિચારો મહેને બહુ ગભરાવી નાંખે છે. એમની સમક્ષ આનંદમાં રહેવા હું બનતો પ્રયાસ કરું છું પણ ઓચિન્તુ મહાર મન ઉદાસ યધ જાય, અને પોતાની લાગણી આવી કણજાનનક રીતે દર્શાવવા તે આગળ હજી વધારે બોલવા જતી હતી તેવાંમાં મહારથી હેની પતિ ઓરડામાં આવ્યા અને એ બોલતી આટકી પડી.

ખરેખર એના પતિ જેવા મધુર અને બહાલસોયો મહેરોના માણસ મહે ભાગ્યેજ દીકા હશે. પતિનું હસતું મુખ જોઈ પત્ની અત્યંત આનંદથી હેમની તરફ ફેરી અને યોડા વખત પહેલાં જ દુઃખ પોતાને થતું હતું હેતું ભાન જીલી. હમારા મહેરો ઉપરની ગંભીરો ઉપરથી હમે શું વાત કરતાં હતાં એ તરત એ સમજ્યા, અને મહારી તરફ શરી રિમત હાસ્ય કરતાં કહ્યું કે:—

“એ જે કહે તે હમે ખીલકુલ ખરું માનશો નહિ. મહારમાં હજી પુરકળ શક્તિ છે. અને હજી તો જેટલાં વર્ષ મહે કહાડ્યાં છે તેટલાં હું કહાડવાનો છું, પણ એટલું ખરું કે એ મહારી અત્યંત સંભાળ અને કાળજી નહિ રાખતાં પોતાની તખીયત જુડા વધારે સંભાળશે. તો ઠીક. અહીં આવ્યા પછી એ વધારે બેદરકાર થઈ છે, અને અહીંની આવી

દવામાં પણ કાંઈ અરમ પડેલાં વિના અને સંભાળ્યા વિના એ રાત્રે કે સાંજે પોતાની જુની જુની સખીયોને મળવા જાય છે.”

મ્હારી સખી પોતાના પતિની હાજરીમાં હમેશાં બહુ આનંદી રહે છે, અને એમની રમુજ વાતોમાં મોજ મેળવે છે તેથી તેણે એમને હંમરી પાસે બેસી વાતો કરાવવા કહ્યું. જુવાનીના વખતની અને મ્હેલાની ગંમતની વાતો કરતાં હમે બેઠેલાં હતાં તેવામાં એમને એકાએક દીકરા દોલ ધગાડતો ઝોરમાં દાખલ થયો. તેની મા અને મ્હાર મોકડી દેવાતું કરતી હતી, તેવામાં મ્હને એને મ્હારી પાસે બેસાવી લીધો અને વાતો કરાવવા માંડી. એની વાતચિત ઉપરની લાગતું હતું કે એની ઉમ્મરના પ્રમાણમાં એણે બહુ વાંચ્યું હશે. “હુકી કહાણીઓ,” “કોતક સંગ્રહ” વિગેરે ધણી ચોપડીઓની વાતો એ મ્હોંએ કહી જતો; “પણ વચ્ચે વચ્ચે કહેતો કે “આ બધું હું કાંઈ ખરું નથી માનતો.” એ છતીદાસ ધણી ખરો બધો જાણતો અને ક્યારે કયો રાગ ગાદીએ બેઠો ક્યારે કયો મંદી ગયો વિગેરે બધું મ્હોંએ હતું.

બધાંની સાથે વાતો કરતાં મોડી રાત સુધી હું એમને ઘેર બેઠી. આજનો દિવસ મ્હને જોવા આનંદમાં ગાળ્યો હતો તેવો મ્હને બાંએજ કહી ગાળ્યો હતો. ગમે તે વિષય ઉપર પણ વાતો બધી આનંદની અને રમુજ હતી. એ વિષે વિચાર કરતા, કુવારી જીંદગી કરતાં પરજોડીમાં કેટલા વધારે ફાયદા છે તેવું અનુમાન બાંધતી હું ઘેર આવી. પરજોડી એવ-સ્થામાં સુખ ન માનતા સોકાની મ્હને દયા આવી. અને એમને એ સુખની સંમજસ્ય આપવા, ઉપરની હકીકત દાખલા રૂપે તેમની સમક્ષ મુકી. કંઠાસમાં કહાણા જીવનને કાંઈક ઉઘી દસાએ મ્હાંનું જોવાની મ્હારી ઇચ્છા યવાધી ઉપરની વાત રહવારમાં ઉઠી તરત લાંબી એનો કાંઈ ઉપયોગ કરવાને મ્હાર મન થયું. એથી કાઢના મનને જરા શાંતિ પણ મળેશે, તો મ્હાર કામ સફળ થયેલું હું ગણીશ.

સૌ. સુમતિ.

વિજ્ઞાન.

વંધ્યત્વ નિવારણ.

(લેખક—સા. કૃષ્ણગૌરી હિરાલાલ રાવળ, લુણાવાડા)

સંતાન પ્રાપ્તિ માટે આપણા દેશમાં સામાન્ય રીતે સર્વ સ્ત્રીઓની ઇચ્છા એક સરખી બળવાન જોવામાં આવે છે. પણ વિદ્યાના અધ્યાને કરી તિમિરથી જીવાએલું બોળી બામિનિઓનું અંતઃકરણ આડેઅવળે મારે દોરાવા કરે છે. કોઈ બિચારી અમુક મત કરે છે. તો કોઈ ઉપવાસ કરે છે. કોઈ દેવની પ્રાજ્ઞા કરે છે તો કોઈ કોઈ ધર્મચર્યો, જુવા, જોગી જતિ છત્વાદિની પાસે જઈ ધક્કામાઈ પૈસાની ખુદારી કરે છે. એટલુંજ નહિ પણ કોઈ કોઈ ઊંચ અને ઉચ્છંખળ સ્ત્રીઓ તો એ જાહેરે એ અન્યથા સ્વાર્થ સાધવાને

પાપીઓના પાસમાં સપડાઈ જાય છે. આટલું છતાં પણ તે બિચારીઓ પોતાની ધારેલી ધારણામાં ફેરફાર થતો નથી. તેથી દેશની જે આર્થિકગિનિઓ સંતાનનું સુખ મેળવવા બાગ્યશાળી થઈ નથી તેઓ હવે પછી પોતાના દુઃખનું ખર્ચ કારણ સમજી પછીત સુખ મેળવવા સદ્વર્તનથી ખરો માર્ગ પકડે કે જેના પરિણામમાં ધણે ભાગે તેઓ સુખી થાય, અને કુવર્તને જતાં આટલે એ હેતુથી થોડું લાભવાની રજા લઈ હું.

(૧) જેને એકે વખત ગર્ભ રહ્યો ન હોય તે ખરી વાંઝણી કહેવાય છે. સાધારણ રીતે સ્ત્રી જન્મરે આવ્યા પછી એટલે તેને પહેલા દુર બેસવાના પછી વધારેમાં વધારે ત્રણ ચાર વર્ષની અંદર ગર્ભ ધારણ કરે છે.

(૨) સ્ત્રીઓને રૂતું બહુજ મોંઢું આવવું, બીલકુલ નહિ આવવું, દેખાયા પછી તરત બંધ થઈ જવું ધણા દિવસ સુધી દેખાયા કરવું, પીડા થઈને આવવું, દરમાસે નિયમિત આવતા છતાં લોહીનું ઓછું પડવું વગેરે કારણો પણ સ્ત્રીને વાંઝણી રાખે છે.

(૩) વળી કેટલીએક સ્ત્રીઓને રૂતુ ન આવવાના તથા રૂતુને બંધ કરનારાં કોઈ પણ કારણ જણાતાં ના હોય તો પણ રૂતુ આવતું નથી; પણ દર મહીને જાણે આવતું હોય એમ લાગે છે. પણ તે દેખાતું નથી. આવી સ્ત્રીને પેટ સાફ આવતું નથી, એટલે દસ્ત ખરાબ થતો નથી; માથામાં પીડા રહે છે, શુભ નીકળે છે, તેનો મહેરો ફિક્કો થઈ જાય છે. આંધણ થઈ આવે છે. તથા બીજી પણ ઘણી વ્યાધિઓ થાય છે. આવી સ્ત્રીઓએ વખતોવખત સાધારણ ગુલાબ લેવો. કમર હાથે ત્યાં સુધી ગરમ પાણીમાં બેસવું, ગરમ પાણીની પીચકારી મારવી વગેરે ઉપાય કામે લગાડવા. પણ સ્ત્રી જે તદ્દન નબળી હોય તો તેણે ગુલાબ નહિ લેતાં જે દવાઓમાં લોહ આવતું હોય તેવી દવાઓ લેવી. ગરમ પાણીમાં બેસતી વખતે તેમાં થોડો રાઈનો જૂઝે નાખવો. વળી કેટલીએક વખતે સ્ત્રીને દર માસે રૂતુ દેખાવને બદલે સફેદ પ્રવાહી પદાર્થ પડે છે અને લોહી સિવાય સંધનાં રૂતુ આવવાનાં ચિન્હ જણાય છે. આ બે પ્રસંગે લોહની ખનાવટ અને સારો પચે તેવો પૌષ્ટિક ખોરાક બહુ ઉપયોગી થાય છે.

(૪) સ્ત્રીઓનું અનિયમિત દર બેસતી નથી તે સ્ત્રી ગર્ભધારણ કરે એ તો એક અપવાદના નિયમમાંજ આવી શકે. નિયમિત રૂતું આવવું એ ગર્ભ ધારણમાં પહેલું કારણ છે.

ગર્ભાશયની સ્થિતિનું નબળાપણું દર કંઈક સાફ ખુલી હવા, સાદો અને પચી શકે એવો પૌષ્ટિક ખોરાક, ગરમ ફેલેનલનાં લગાડાં અને મુખ્યત્વે કરી મિતાહારપણું એ ચોક્કસ કલાએ છે. આ જીપાયોની સાથે હમેશા દસ્ત સાફ આવે તેવું ઔષધ ચાલુ રાખવું.

(૫) તંગ ખોરાક પહેરવો, તાણીને ખાંધેલાં, તથા કમરને પાતળી દેખાડવા તે ઉપર દવાણુ રાખવું એ ગર્ભાશયને પાછળ ઢાળી ખાડવામાં સાહેબુત થાય છે.

(૬) ધણું કરીને જે સ્ત્રી પહેલેથીજ વાંઝણી હોય અથવા પાછળથી વાંઝણી થએલી હોય અથવા જેને રૂતુ નહિ આવતું હોય તે સ્ત્રીઓ શરીરે જાડી થાય છે તથા તેનો કટો પશ્ચાત્ત ભાગ પણ ધણો વધી જાય છે. જે સ્ત્રી દીન પ્રતિદીન જાડી થતી જાય છે તે ધણું કરીને વાંઝણીજ રહે છે. જે સ્ત્રીને અત્યંત રૂતુ દેખાતું હોય તે સ્ત્રીને જે કે ગર્ભ રહેતો ન હોય તો પણ તે દિવસે દિવસે જાડી થતી નથી. રૂતું ઓછું દેખાતું, નિરંતર બેસી રહેવું, દિવસે સુવાની ટેવ, અને ગર્ભ અંકની સિધ્ધિલતા એ જાડાં થવાનાં મુખ્ય કારણો છે.

સુવાવડ તેમજ કસુવાવડમાં ચોખ્ખી કીચા ન થવાને લીધે રતુ ઓછું આવે છે. અને તેથી પણ સ્ત્રી જાડી થઈ જાય છે.

ખુદ્ધી હવામાં ફરતું, શરીરને કસરત આપવા; દિવસે સુવાની ટેવનો ત્યાગ કરવો, સારો હલકો, તથા જેમાં ગળપણ ન હોય તેવો ખોરાક, રતુ સાફ આવે તેવી દવાઓ, હમેશાં ઝડો સાફ આવે તેવી ચોળના ચોડા ચોડા દિવસને આંતરે જુલાય, ઓછો ખોરાક કમર અને પેટ ઉપર પાણીનો શેક વગેરે ઉપાયો સ્ત્રીઓને શરીરે જાડી થતાં અટકાવે છે. આ ઉપાયો જો સ્ત્રીને થોડું થોડું રતુ દેખાતું હોય તોજ કામે લાગે છે. રતુ વધારે લાવવાને માટે એળિઓ વિશેષ કામ કરે છે. એળિઓની સાથે હિંગ પણ તેટલોજ ફાયદો આપે છે. લોઢાની કોઈ પણ બનાવટ આવે પ્રસંગે ઉપયોગી થઈ પડે છે. મધ અને પાણી સાથે મેળવી પીવાથી પણ સ્ત્રીની ચરબી ધરી જાય છે.

(૭) પ્રદર એ કેવળ મુખના ક્ષતની મુખ્ય નિશાની છે. પ્રદર એટલે ગુલ ભાગમાંથી શ્વેત પદાર્થનું નીકળતું. આ શ્વેત પદાર્થ વિષે જાણતો નાશ કરે છે અને તેથી સ્ત્રી વાંઝણી રહે છે. આ દર્દમાં સુદર્શન ચૂર્ણ, ખુદ્ધી હવા, સારો અને અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરે તેવો ખોરાક તથા ઔષધો, પેટ સાફ આવે એવી ચોળના, માછી દવાઓની પિચકારી ગરમ પાણીની પિચકારી તથા અતિશય સ્વચ્છતા એ ઘણો સારો ફાયદો કરે છે.

(૮) આપણા લોકોમાં બાળકને ત્યાં વિશેષ છે. વિવાહ વખતે વર વહુની આરામ્યતા તથા શરીર સંબંધે જે ઉપયોગી બાબતો ધ્યાનમાં લેવાની છે તે ઉપર ઘણું ઓછું લક્ષ્ય અપાય છે. વગેરે કારણથી જેનો પતિ રાગીટ, પુરુષાર્થહીન હશે તેઓની સ્ત્રીને સંતાન દુઃખ હમેશને માટે સહન કરવું પડશે. સ્ત્રી વાંઝણી હશે તો તેનાં કારણની પાકી શોધ કે લાયક સ્ત્રી-ડોક્ટર પાસે લઈ જઈ તેની વેદક તપાસ કરાવ્યા સિવાય કેટલાએક શ્રીમંત પુરુષો, સ્ત્રીઓની ન્હાની ઉમર છતાં અધિરા થઈ જતાવળે ખીલું લગ કરે છે. અને નિર્દોષ અબળાઓને દુઃખમાં રિખાવે છે. આ રીત ઠીક નથી. પુરુષ ચક્રેતીદિણ હોય અથવા તેનામાં ગમે તે દોષ હોય અને તેવાંજ કારણને લીધે સ્ત્રી વાંઝણી રહી હોય તો પણ તેનાથી તો ફરી લગ થઈ શકતુંજ નથી એટલે એવે પ્રસંગે હિન્દુ સ્ત્રીઓનો ધર્મ તો એ જ છે કે સંતાન પ્રાપ્તિની આશા છોડી દેઈ, નીતિને માગે ચાલી હમેશાં પોતાના કુટુંબી જનોની સેવામાં દૈશહિતનાં કર્યોમાં તથા ઇશ્વર બજનમાં પોતાનો કાલ નિર્ગમન કરવો.

(૯) હમેણાં જેમ જેમ પશ્ચિમાત્મ વિદ્યાનો વધારો થતો જાય છે તેમ તેમ જન-સમુદ્ધના વિચારોમાં ફેરફાર થતો જોવામાં આવે છે. પુત્ર હોય તોજ પિતાને સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ થાય એવી સમજ ધરાવનારા હવે ઘટતા જાય છે. પુરુષ વર્ગને અપુત્ર હોવાનો શોક ઘોડો રહે છે પણ તે પ્રમાણે જો સ્ત્રી વર્ગની સમજમાં ફેરફાર થાય તો પછી વધ્યાત્મ રહેનારને વિશેષ દિવગીર થવાનું કારણ રહેશે નહિ. પૃથ્વીપર દીન પ્રતિદીન વસ્તી વધતી જાય છે. અને તેજ પ્રમાણે નિરંતર પ્રજાવૃદ્ધિ થયાં જાય તો પૃથ્વી ઉપરના ઘણાં લોકોને જીવે રીખાતું પડે, તથા રહેવાને પુરી જગા પણ મળે નહિ, એટલે તે સર્વેનો વિચાર કરી મહા જુદિમાન જગતકંઠા પરમેશ્વરે વસ્તીની વૃદ્ધિ અટકાવવાના હેતુથી કેટલીએક સ્ત્રીઓને વધ્ય રાખવા કરાવ કર્યો હોય તો તે ઇશ્વર આપે સમજ સહન કરવાં જોવાં છે. આવી વખતે માણસોએ

તિરાછના પ્રદેશમાં આવેલા કપિલવસ્તુના સુવરાજ શામ્પસિંહને ત્રૈરામ્ય પ્રાપ્તિ થયે અને લોકોને મુક્તિ થી રીતે મળે તેનો યત્નો બોળવા ઉત્કંઠા યદ્ય. છેવટે એ માર્ગ જડ્યો ત્યારે તેણે બધે ફરી ઉપદેશ કરવા માંડ્યો અને પોતાનો સંઘ વધાર્યો. સ સાર ત્યાગી સાધુ થનારા બીકખુ અથવા થેરા કહેવાતા અને સંસારમાં રહીજ એ ધર્મનુ અનુશીલન કરનાર ઉપાસક કહેવાતા.

જૂના વખતથી વિચારકોએ નારીવર્ગની અતિશય નિંદા કરી છે હજુ પણ એ વિચારના પડલા આપણે સાંભળીએ છીએ. મોક્ષ મેળવવા સ્ત્રીઓથી દૂર થવુંજ જોઈએ એવો દૃઢ આગ્રહ તે કાળના આચાર્યનો હતો. શામ્પસિંહે પણ પોતાની પત્ની યશોધન અને પુત્ર રાહુલને છોડી ભગવાં પ્હેર્યાં હતાં. ત્યારે પુરુષ વર્ગને બૌદ્ધ ધર્મથી નિર્વૃણનો માર્ગ મળના લાગ્યો. સંસારની ઉપાધિ છૂટવા લાગી અને જન્મજન્માંતરનો લગઠાં બધ થતા લાગ્યા ત્યારે સ્ત્રીઓને પણ એજ માર્ગે પોતાનુ કલ્યાણ સાધવા ઉત્કંઠા યદ્ય.

રણજીતલાલ વાવાલાલ.

સ્વાગતમંદિર.

મહનવિજય નાટક*:—આજકાલ વાર્તા નવવકયાનો એટલો પવન છે કે નાટક ઘણાંજ થોડાં લખાઈ છે. રા. મણિલાલના ‘કાન્તાનાટક’ પછી ઘણે વર્ષ રા. દોશતરામ કૃપારામ પડ્યાએ ‘અમરસત્ર’ નામનું નાટક લખું હતું. ત્યાર પછી લખાયેલાં સારા નાટકોમાંનુ આ એક છે. પ્રસ્તુત નાટકની પ્રસ્તાવના એટલી વિસ્તૃત અને ઉપયોગી સૂચનાથી પરિપૂર્ણ છે કે એ પ્રસ્તાવના જુદી પ્રસિદ્ધ કરવામા આવે તો એક નાટક કલા ઉપર ઉપયોગી નિબંધ થાય. રા. ચન્દ્ર મણિસકરની બીજી ખૂબી એ છે કે એઓએ આ નાટકમા અન્ય પુસ્તકોની હાથ આવી છે તે નિખાલસપણે પ્રસ્તાવનામાંજ જણાવી દીધી છે. નાટકના આધુનિક સુધારણા ઉપર કાકટીક કરવામા આવી છે તે કેટલે દરજ્જે યોગ્ય હશે પણ એક પક્ષી છે. પાત્રોની ભાષા સગીતમય કાવ્યો સંસ્કારી છે. રાજકિય ચર્ચા રાજપ્રજ્ઞના ભર્મ વગેરે પ્રશ્નો દાખલ કરી હિંદની આધુનિક પ્રવૃત્તિઓનુ દર્શન કરાવ્યું છે. રા. ચન્દ્રમણિનો આ પ્રથમ પ્રયાસ જોતાં ભવિષ્યમાં એ ગુજરાતી સાહિત્યની સારી મેવા બનવશે એમ એવો મને વિશ્વાસ છે.

વાર્તાલહરી.

સ્ત્રી-લેખ.

સંદિગ્ધ.

અવાડ વદ ૧૨ ને દિવસે ઉપાકાન્તનાં લગ્ન નક્કી કરવામાં આવ્યાં હતાં. તે મુંબાઈની એક્ષીન્સ્ટન કોલેજમાં ભણતો હતો. પોતાના લગ્ન સમયે તે સ્નેહીઓને સાથે લેતો ગયો હતો.

શુભ મુહૂર્તે હરિપ્રસાદની કન્યા કુસુમ સાથેનાં લગ્ન થઈ ગયાં. કુસુમ રહેજ મ્હોટી હતી, તોપણ તે સુંદર અને લાવણ્યમયી જણાતી. તેને જોઈને બધાં ઘણાં જ ખુશી થતાં. ઉપાકાન્તનાં પ્રિય મિત્ર બકુલે પણ એક દિવસ કહ્યું, “લહરી સ્ત્રી ઘણીજ મનોહર છે અને ખરેખર તેને અસરા કહીએ તો ચાલે.”

ઉપાકાન્ત આ સાંભળી ઘણો જ ગુસ્સે થયો, પણ અંદરનો ગુસ્સો અંદર જ સમાવ્યો. ખહાર તેણે ખીલકુલ જણાવ્યા દીધો નહિ.

૨.

ઉપાકાન્ત પોતાના દોસ્તાં સાથે મુંબાઈ આવ્યો છે. બકુલનું મોસાળ પણ અમદાવાદમાં હતું. ઉપાકાન્તે મુંબાઈ આવીને પાછું ભણવાનું શરૂ કર્યું.

મ્હેલાંની માફક તેણે ભણવાનું શરૂ કર્યું અને, પરંતુ તેના મનમાં અનેક વિચારો ધોળાયા કરતા. તે હમણાં ખીલકુલ ઘરમાંથી ખહાર નીકળતા નહિ. અને આખો દિવસ કંઈ કંઈ વિચારોજ કર્યા કરતા. તે દરરોજ સહવારે વહેલા ઉઠી ઘરની બહાર બેઠા બેઠા ટપાલીયાની રાહ જોયા કરતા.

બકુલ પોતાના મિત્રનું આવું વર્તન જોઈને એક દિવસ બોલ્યો, “ત્હમને થયું છે શું? કે જ્યાં ત્હમારામાં આટલું બધું પરિવર્તન જણાય છે? મ્હારાં પણ લગ્ન થયાં છે પણ ત્હમારી માફક વહુના નામની જપ માળ નથી જપતો.”

ઉપાકાન્ત જરા ગુસ્સાથી બોલ્યા, “મને શું થયું છે તે પૂછવાનો ત્હમને શું અધિકાર? મ્હારી ખુશી, મ્હારી ખુશી.”

બકુલ હસતો હસતો બોલ્યો, “ખુશી ત્યારે વાત રહી! હવેથી કોઈ દિવસ નહિ પૂછીયે, એ જ ને?”

નવવધુના વાંઘા ટેડા અક્ષરોમાં અઠવાડિયામાં એ ત્રણ કાગળ આવવા લાગ્યા. કાગળ મેળ્યાથી ઉપાકાન્તને એટલો તો આનન્દ થતો કે તેનું વર્ણ કરવું નિરર્થક છે.

આટલા દિવસ વાંચેલાં, ઇંગ્લેન્ડ, ગુજરાતી, બંગાળી વિગેરે પુસ્તકોનો ઉપયોગ પોતાની પત્નીના કાગળ લખવા ખાતે કરતા. મનમાં મનમાં તે હવાના કિણા બાંધતા, અને નિગ્મનંદમાંજ મગ્ન રહેતા. આવી રીતે ત્રણ ચાર માસ થયા એટલામાં સાસરેથી કાગળ

આવતો સમુજગો બધા પડ્યો, તેથી ઉપાકાન્તને અતિશય અધિરાધ ઉપજી તે વહેલા ઉડી કાગળ માટે એકદમ બહાર જઈ પોષ્ટમેનની (ટપાલવાળાની) રાહ જોતા બેઠા. અનેક કાગળ આવ્યા પણ હાય ? મહારાનામનો એક પણ નહિ, તેમણે મનમાં ને મનમાં ગોઠવણ કરી કે જો પરમ દિવસે કાગળ ન આવે તો મહારે જાતે જ સાસરે જવું.

પરમદિવસ સહવારે ઉડી બકુલ કંઈ કામ માટે બહાર ગયા હતા. ઉપાકાન્તે આજની રાત્ર તો માંડમાંડ કહાડી. સહવારના પહોરમાં તે મહોડું ઘોષને બહાર કાગળની રાહ જોતા બેઠા. દરરોજ તો પોષ્ટમેન અસાર સૂધીમાં આરનોએ આવી જાય છે પણ આજે કેમ અસાર સૂધી નહિ આવ્યો હોય ? બહુવાર સૂધી તે રસ્તા તરફ જોઈ જ રહ્યા, પણ કોઈ ન આવ્યું તેથી તે એકદમ અધિરો બની ગયો. તેટલામાં એક પોષ્ટમેન આવ્યો, તેને જોઈ તે ધણી હર્ષભરે ઉડીને તેને પૂછ્યું, “મહારા કાગળ છે ? પોષ્ટમેન બધા છોકરાઓના કાગળ આપી ચાલતો યયો. ઉપાકાન્તે જોયું તો પોતાનો એક પણ કાગળ નહોતો. પરંતુ બધા કાગળમાંથી તેણે એક પોતાના મિત્ર બકુલનો કાગળ દોડો. તે કાગળ ઉપરના અક્ષરો તેને પરિચિત બાસ્તા.

બકુલનો કાગળ હાથમાં લઈ તે ઘરમાં ગયા અને કંઈક વિચારથી તે કાગળ ઉઘાડ્યો, નિચે જોયું તો, “આપની ચરણરજ દાસી કુસુમ.” ઉપાકાન્તનું માથું ચક્કર ચક્કર ફરવા લાગ્યું. સંસાર અસાર ને કડવો ભર જોવો યઈ પડ્યો.

“શું મહારી કુસુમસુંદરીએ બકુલ ઉપર કાગળ લખવા માંડ્યો છે ? કેવી બેવકા ? આથીજ કદાચ બકુલે કહ્યું હતો કે “મહારી પત્ની ધણી જ મનોહર અને સુંદર છે. હાય ! સંસાર દગા અને મૂરેબી ભરેલો છે ?” કોઈ તીરસ્કાર અને લજ્જાથી ઉપાકાન્તે મનમાં ને મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરીકે હવેથી આ પાપી સંસારમાં રહેવું નહિ. આખર માતૃશ્રીની આગા લેવી જોઈએ એમ ધારીને એક કાગળ લખવા માંડ્યો.

‘ગંગાસ્વરૂપ પૂજ્ય, મોતુશ્રી,

હું કોઈ પણ વાતે વિવાહ કરવા રાજી હતો નહિ, એ તહમને વિદિત છે. પણ હવે જે યવાનું હતું તે યઈ ગયું ! મહારાં કૃત્યનું ફળ મળે નહિ. હવે મળે સંસારમાં રહેવાની જગાસા ખીલકુલ નથી. તમારા સંસારમોંચી રજા લઉં છું. મહારી હવે શોધ મોળ કરતાં નહિ.

તમારો હતભામ,

ઉપાકાન્ત.

કાગળ પરખીડીયામાં ખીડી મોરટમાં રવાના કર્યો. તે દિવસે ઉપાકાન્ત કોલેજમાં પ્રવેશ ગયા નહોતા. બકુલે કારણ પૂછ્યું તો તેણે ફક્ત એટલોજ જવાબ આપ્યો કે, “મળે આજ દીક નથી. બકુલ ખીજું કંઈ ન પૂછતાં કોલેજમાં આવ્યો ગયો. તેમના આવતા પહેલાં ઉપાકાન્ત ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો. તેની પાસે રકત છે રૂપીયાજ હતા. દીકટ લઈને તે અમદાવાદની મેલમાં બેઠો. અને મુંબાઈ પાસેથી ફરી કોઈ દિવસ નહિ આવવાની રજા લેતો હોય તેમ તે ગાડી ઉપડતાં રટેશન તરફ ધણીવાર સૂધી માટ માંડી રહ્યો.

અકુલે કોલેજમાંથી આવીને જોયું તો ઉપાકાન્ત નજરે પડ્યો નહિ, તેથી તે ધણીજ દિલગીર થયો. કારણ એક તો તેને ઠીક નહોતું ને ધણી રાત સુધી તે ન આવ્યા તેથી વધારે ચિંતા થવા લાગી. તેણે રાત દિવસ ધણીજ ખોળ કરી પણ તેના પતોએ ન મળ્યો. પછી બીજા દિવસે અકુલને ઉપાકાન્તની માની કાગળ મળ્યો. કાગળ તેમણે ધણી ચિંતા બરો લખ્યો હતો. એ ઉપરથી અકુલને ખબર પડી કે અમુક કારણથી તે ચીડાઈને આસ્થા ગયા છે.

અકુલને ખબર હતી કે સરતમાં ઉપાકાન્તનો એક મનો રહે છે. કારણ કે ધણી વખત ઉપાકાન્ત એમને ત્યાં જતો આવતો. તેની પાસે પૈસા પણ વધારે નથી તે પણ તે જાણતો હતો. તેણે ખરે નિશ્ચય કર્યો કે તે સરતમાં જ હોવો જોઈએ. અકુલ બિજા દિવસે સરત ગયો.

૩.

આખો દહાડો ગાડીના ગગડાટથી યાક્યો પાક્યો અકુલ સરત પહોંચ્યો. ઘરની તો તેને ખબરજ હતી. ત્યાં જતાં તેને ખબર મળી કે ઉપાકાન્ત આગલે દિવસે આવેલ છે. અને અત્યારે જમી પરવારી મેડાપર સૂતેલ છે. અકુલે તે રાતે તેને ઉઠાડવો એ સલાહ બરેહું લાગ્યું નહિ.

સહવારે ઉઠીને અકુલ ઉપાકાન્ત જ્યાં સૂતો હતો ત્યાં ગયો. ને જોયું તો ઉપાકાન્ત જાગે છે. ત્હેનું મોં ઉતરી ગયહું, આંખો લાલ. અરધો સૂતેલો ને મોઢા કંઈ ગંભીર વિચારમાં પડેલો હતો. અકુલ પાસે જઈ બેઠો તોપણ તેને ‘ખબર પડી નહિ. અકુલે હસીને પૂછ્યું, “એટલું બધું શું હતું કે વિરાગી યદને દેશ ત્યાગ કર્યો? બાઈ, આઈએને થયું છે શું?”

ઉપાકાન્તે ચમકીને પાસે જોયું તો અકુલ તે હવે સહન કરી શક્યો નહિ. કોષ અને તિરસ્કારથી તે ગાછ ઉઠ્યો, “વિશ્વાસઘાતી! આટલું કરતાં હજી પણ તું ધન્યો નથી! શા માટે દુઃખ દેવા પાછળ પાછળ આવે છે. હવે તો કેડો મૂક, બાઈ! અહીં ત્હાંકે શું કામ હતું?”

અકુલ હસીને બોલ્યો, “બાઈ! મ્હેં ત્હમારો શી ચુંડો કર્યો છે કે મ્હારી ઉપદ આટલા ચીડાઈને બોલો છો?”

“ત્હે” શું કયું છે? બોલતાં સરમ નથી આવતી! તે કંઈ કયું નથી? ત્હે મ્હારી હંજી ધુળ કરી છે! હાય! આટઆટલી બાઈબીથીનો આવો જ બદલો કે? હા! કેવો દગો? આ મંતલબથીજ હું ધાડું છું કે તું વચ્ચે વચ્ચે ત્હારા મામાને ત્યાં જતો હતો. મ્હારી આગળથી દૂરયા ત્હારી આંતર સર્વસવ છેડ્યું તોપ તું મ્હને મૂકીશ નહિ?”

● અકુલ નમ્રતાથી બોલ્યો, “શું વાત છે, ખુદી રીતે કહેાને? જો મ્હારો કંઈ દોષ હોય તો હું તે માટે માફી માગવા તૈયાર છું.”

માફી! તે કયું છે તેની માફી નથી. એમ કહી તેણે ખીરસામાંથી કાગળ કઢાડી અકુલ તરફ દેડ્યો. ને કહ્યું, “જો આ કાગળ ત્હને કોણે લખ્યો છે?”

બકુલ કંઈ પણ સમજી શક્યો નહિ. કાગળ હાથમાં લઈ, જોઈ. તે બેઠ્યો, આ શું? આ કાગળ ત્હને ક્યાંથી મળ્યો? મ્હારી સ્ત્રીના કાગળ ત્હારી પાસે ક્યાંથી—ઉત્સાહ પૂર્વક બકુલે તે કાગળ વાંચવા માંડ્યો.

ઉપાકાન્ત એકદમ અંખવાણો પડી ગયો. ત્હણે પૂછ્યું. “ત્હારી સ્ત્રીનું નામ શું?” “કુસુમસુંદરી.” ઉપાકાન્ત એકદમ આશ્ચર્ય પામ્યો. તે તેને લાગ્યું કે મ્હે મ્હોટી બૂલ કરી છે.

બકુલને હવે બધી સમજ પડી, તેને સમજાયું કે નામની બૂલને લીધે જ આ બધું બનવા પામ્યું છે. તે કાગળ ખીસ્સામાં મૂકીને બેઠ્યો, મ્હારી સ્ત્રીનું નામ “કુસુમ” છે. આટલા દિવસના પ્રસંગમાં મ્હને તે નામ કહેવાનો કંઈ પ્રસંગ ન્હોતો આવ્યો. ત્હારા જેવો બ્હેમી દુનિયામાં કોઈ પણ નહિ હોય? મ્હારો ખાનગી કાગળ ત્હે ઉઘાડીને વાંચ્યો એ કેટલું ખરાબ? ઉપાકાન્તે કહ્યું, “ભાઈ! મ્હે ઉતાવળમાં તદ્દન અવિચારી ને સાદસી કામ કર્યું છે હું ત્હારી પાસે માફી માગું છું. કુસુમનો કાગળ ન આવવાથી મ્હને ધણીજ શંકર થતી હતી. અને તેટલા માટે મ્હે વિચાર કર્યા વગર ત્હારો કાગળ ફેડ્યો હતો.”

બકુલ હંસીને બેઠ્યો, “જે થવાનું હતું તે થઈ ગયું. ચાલ હવે અત્યારે જ મુંબાઈ રવાના થઈએ. ત્હારે માટે ત્હારી બા ધણી જ ફિકર કરે છે. હેમણે ત્હારી ઉપર ઘણો ચિંતાતુર કાગળ લખ્યો છે.”

ઉપાકાન્તે કહ્યું, “ભાઈ હું ફક્ત નીચેનું નામ વાંચીને જ એકદમ ગુસ્સે થઈ ગયો હતો. કાગળમાં અંદર લખ્યું છે તેની ખીલકુલ મ્હને ખબર નથી. જે કાગળને લખને આટઆટલું થયું છે, એમાં શું લખ્યું છે એ જાણવું જરૂરનું છે. કાગળ વાંચ જોઈ ત્હારી સ્ત્રીએ શું લખ્યું છે?” બકુલ તે પત્ર વાંચવા માંડ્યો.

મિયતમ,

ત્હમારો પત્ર મળ્યો. વાંચી ઘણો જ આનન્દ થયો. જે એ આનન્દથી કદી દૂર રાખવાની હજી થાય તો પાછા ઘેર આવજો.

ત્હમારો કોલેજમાં રજા ક્યારથી પડશે?

અને ત્હમે ક્યારે આવશો વિગેરે સર્વ લખશો. હું હમેશાં આપનાં દરેક માટે ઉત્સુક રહું છું. ત્હમારું શરીર કેમ છે તે પણ જણાવશો.

આદિ સર્વ કુશળ હઈએ. મ્હોટાં બાળીને તાવ આવતો હતો તે હમણાં ઠીક છે. આપની કુશળતાનો પત્ર લખશો.

એજ

લી. આપની ચરણરજ દાસી,

સૌં કુસુમ.

ઉપાકાન્ત બેઠ્યો, “જે થવાનું હતું તે થયું પણ મહેરબાની કરી આ વાત કોઈને કહેશો નહિ.” બકુલે કેહ્યું, “ઠીક પણ હવેથી હું મ્હારી સ્ત્રીનું નામ જદલીને ખીન્નું રાખીશ. જે નામને લીધે આટલો ગોટાળો થાય તે જદલવું એજ સાફ.”

ખીજે દિવસે બંન્ને મિત્રો મુંબાઈ આવ્યા. ઉપાકાન્તને સાસંરેથી કાગળ આવ્યો તેમાં લખ્યું હતું કે કુસુમનું શરીર ઠીક ન્હેલું તેથી કાગળ ન્હોતો લખી શકાયો.

ખાલોધાન.

ખાલશિક્ષણ.

શ્રીલેખ:

સૃષ્ટિ ક્રમમાં ખાલકનું મહત્વ કેટલું બહુ છે તે વિષે હજી સુધી ઘણું અજ્ઞાન જોવામાં આવે છે. ખાળકોનું મોટા થઇને મનુષ્ય થવાના છે, તો તેઓ આગળ જતાં સદ્વર્તનશાળી કેવી રીતે થશે એ મોટા પ્રશ્ન છે. નાનપણથી જ સારાં લક્ષણનાં ખીજ રોપાશે તો મોટા થયે સારાનું ફળ નીવડશે, એ સદ્વર્તન સમજી શકાય એવી વાત છે છતાં ખાળકની કેળવણી ઉપર ઘણું જોડું લક્ષ આપાય છે. કારણ કે નિશાળોમાં મળતું જ્ઞાન તે કાંઈ સંપૂર્ણ કેળવણી કહેવાય નહિ. ખાળકો પ્રથમના દશ વર્ષમાં જેટલું શીખે છે તેટલું આખી ઉંમરમાં શીખતાં નથી. તેથી તેમને ખરી સંગીન કેળવણી આપવાનો ખરો વખત એજ છે.

હવે આ કુમળા વયમાં ખાળક પોતાનો ધણો ખરો વખત માતા પાસે ગાળે છે, તેથી એની ખરી કેળવણીનો આધાર માતા ઉપર છે. તે ઉપરાંત નાનપણથી જ ટેવ પડે છે તે પ્રમાણે તેની બુદ્ધિની તેમજ નીતિની ઉન્નતિનું બંધારણ બધાય છે. તેથી ખાળકોને શા પ્રકારની તથા કેવી રીતે કેળવણી આપવી તેનું જ્ઞાન સ્ત્રીઓને ખાસ આવશ્યક છે.

કેળવણીના ત્રણ પ્રકાર ગણાય છે. બુદ્ધિની કેળવણી, નીતિની કેળવણી, તથા શારીરિક કેળવણી.

આમાંથી બુદ્ધિની કેળવણી તો શાળામાં આપાય છે. તેમજ શારીરિક કેળવણી ઉપર હવે શાળામાં જરા લક્ષ આપાય છે. પરંતુ નીતિની કેળવણી શાળામાં આપાતી નથી. તે તો ઘરમાં જ માતાપિતા પાસેથી જ શીખવાનો વિષય છે.

દરેક જણ નીતિની કેળવણીની આવશ્યકતા સ્વીકારે છે, પરંતુ તે કેવી રીતે આપવી તેનું જ્ઞાન માતાને હોતું નથી, ને તે કાર્ય છે તો માતાનું જ. ખાળકના કુમળા મન ઉપર પ્રથમથી જ સદ્ગુણની સ્થાપનાની આવશ્યકતા છે. ખાળકવયમાં શારીરિક કેળવણી તરફ જ નાજ લક્ષ આપવું એ ખસ નથી. કારણ કે સુલક્ષણની અસર એજ ઉંમરમાં સારી રીતે પડી શકે છે.

જો એ વાત સત્ય હોય કે દેશના તથા જનસમૂહના કલ્યાણનો આધાર માણસનાં સ્વભાવ ઉપર છે, અને માણસના શ્રેયનો આધાર ખાળકપણના લક્ષણ ઉપર છે તો ખાળકના દરેક સંદેશની ઉન્નતિ થવાની કેટલી અગત્ય છે! ખાળકવયમાં કેળવણીના અભાવે કેટલી શક્તિઓ ગ્રાસ રહી જતી હશે અને કેટલીએકનો વ્યર્થ નાશ થતો હશે!

મનુષ્ય સંસાર વ્યવહારમાં પડતાં અધમ માર્ગ અહણ કરશે કે સત્યે ચાલશે તે સર્વ ખાળકની નીતિના પાયા ઉપર આધાર રાખે છે.

આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે ખાળક રૂપી વેલાના ખીજ કેળવણીના અભાવે વિનાશ ના થઈ જાય એ લક્ષમાં રાખવાની લણી અગત્ય છે.

હવે એ કેળવણી આપવી કેવી રીતે? એક મહાન પુરુષ કહે છે કે મનુષ્યમાં દિવ્ય અંશનું પ્રમાણ વધારે છે. બાળકમાં માત્રુથી તેમજ ઇશ્વરી અંશ છે, તેથી જો બાળકનો દિવ્ય અંશ બરાબર ખીલે નહિ તો કેળવણી સંપૂર્ણ થએલી કહેવાય નહિ.

આપણે અંતઃસ્થ દિવ્ય અંશ ઉત્તરોત્તર ખીલવવો, એજ જીવનનો ઉદ્દેશ છે. અને તનની બુદ્ધિની તથા આત્માની ઉન્નતિ એકી વંખતે કરવી આવશ્યક છે તેમજ તે યર્ધ શકે તેમ પણ છે. તન, મન, તથા આત્માની ઉન્નતિ યોગ્ય રીતે થતી નથી તેથીજ મંત્રોપકારક પરિણામ જોવામાં આવતું નથી. મનની કેળવણીની સર્વ પ્રકારે સરળતા થએલી જોવામાં આવે છે. તેમજ શારીરિક કેળવણી પણ સામાન્ય કેળવણીનો એક ભાગ ગણવામાં આવે છે. પરંતુ તેને અંગેજ આત્માની ઉન્નતિ થતી જોવામાં નથી આવતી તે ખેદાચક વાત છે.

બાળકમાં ત્રણ અંશ હોય છે; એક તો માત્રુથી, (૨) ઇશ્વરી અને (૩) કુદરતી; હવે આ ત્રણે અંશનો યોગ્ય સંયોગ એજ કેળવણીનો ઉદ્દેશ છે જેવી રીતે મન તથા તનની શક્તિઓ કુદરતી નિયમ પ્રમાણે ખીલે છે. તેજ પ્રમાણે આત્માની ઉન્નતિ પણ કુદરતી રીતે થવી જોઈએ. બાળકના લક્ષણ તથા રમત વિગેરે તપાસ્યાથી માલુમ પડે છે કે તેને દરવા દરવા તરફ તથા કુદરતી બનાવો તરફ બહુ પ્રેમ હોય છે. તેથી એજ વૃત્તિઓને યોગ્ય રસ્તે દોરવી એ માતાનું કાર્ય છે.

બાળકને જ્યારથી પોતાની આસપાસની વસ્તુઓમાં સમજણ પડવા માંડે અને તેમાં રસ લેવા માંડે ત્યારથી તેની કેળવણીની શરૂઆત થાય છે. એટલે જ્યારથી બુદ્ધિનો ઉદય થવા માંડે ત્યારથીજ માતા તેની ઉન્નતિમાં સહાય કરી શકે. બાળકની સ્વાભાવિક વૃત્તિઓ હોય તેનેજ ઉત્તેજન આપીને ખીલવવી જોઈએ. પ્રથમ છેક નાની વયમાં તો બાળકનું મન રમતમાંજ હોય છે, તેથી તેને એવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવું કે જેથી તેને રમુજ મળે. રમત તથા શિક્ષણમાં તેને ભેદ માલુમ પડવા દેવો ના જોઈએ. ઘણી કુમળી વયમાં, બુદ્ધિ પૂર્ણ રીતે ખીલેલી હોતી નથી, તેથી તે વખતે તેને સમજણ ના પડે એવી એક પણ બાબત તેના મગજમાં જરા પેસવા ના દેવી. કારણકે તેથી તેની બુદ્ધિ મંદ પડી જાય, અને ઉલટી ઉંધી અસર થાય. માટે એની સ્વાભાવિક વૃત્તિઓનેજ ખીલવવામાં મદદ કરવી.

બાળકને દરેક કાર્યમાં આનંદ દેખાડવો. આનંદને લીધેજ એના સદ્ગુણ જન્ય થશે. સત્યમાર્ગ ચાલવાની રીત દેખાડવી. તેમાં પણ તેને ઉત્સાહ આવે એવી રીત બતાવવી. આનંદ અને ઉત્સાહ સર્વ કાર્યમાં જો કાયમ રહેશે તો તે સારેજ રસ્તે ચડશે. કોઈ પણ બાબતમાં જોર જૂલમ કે દીલગીરી બતાવવી નહિ.

છાકરાને શિક્ષણમાં રમુજ મળે તે માટે શા ઉપામ લેવા?

તેમને એવી તરેહનાં રમકડાં આપવાં અથવા સુધિનાં પદાર્થ બતાવવા કે જમ્યાંથી તેને કાંઈ નવું જાન મળે. કારણ કે દરેક કાર્યનું કારણ જાણવાની બાળકને જાણસા હોય છે. અજ્ઞાન બાળક રસ્તે ચાલેલાં અનેક પ્રશ્નો માને પૂછે છે. તે વખતે માતાએ કાયર ના થવું જોઈએ. પણ તેને આનંદથી તેની રમુજમાં ભાગ લઈને જવાબ દેવો જોઈએ. દાખલા તરીકે; ધારો કે બાળકે પ્રશ્ન કર્યો કે 'મા આ કુલ કોણે બનાવ્યા હશે?' કે 'આ મોટા

સર્વ કોણે બનાવ્યો હશે?' માતાએ જવાબ દેવો કે "એટા જે મોટા પ્રભુએ તને બનાવ્યો છે તેજ પ્રભુએ કુલ, ઝાડ, ઘસેજ, બધું બનાવ્યું છે." બાળકના મનમાં આ વાત ઘણી સરળતાથી ઉતરશે. દરેક વસ્તુમાં ઇશ્વરનો હાથ હોય છે, અને સર્વ વસ્તુ ઇશ્વરે તેના સુખને માટે કરી છે એવું જ્ઞાન થશે તો તેથી ઇશ્વરપર સ્વાભાવિક રીતે તેને પ્રેમની લાગણી થશે. આ પ્રમાણે ઇશ્વર ઉપર પ્રેમ રાખતાં શીખવ્યા પછી પ્રાણી માત્ર તરફ તેને પ્રેમની વૃત્તિ કરાવવી. કૂતરાં, બીલાડાં, ચકલી, પોપટ એ સર્વ બાળકને બહુજ પ્રિય હોય છે; તેમને પાળીને તેમની દેખરેખ કરીને તેના ઉપર માયા રાખતાં તે સ્વાભાવિક રીતેજ શીખે છે. પ્રાણી ઉપર માયા રાખતાં શીખશે તો મોટાં થયે તેનામાં જનસમૂહ માટે પ્રેમની વૃત્તિ ખીલશે.

ખીનું એ લક્ષમાં રાખવાનું છે કે બાળકને લાડમાં ઉછેરીને એકલપેટાને સ્વાર્થી ના કરી દેવાં જોઈએ. કુટુંબમાં કુટુંબમાં જો ખીજાં છોકરાં ના હોય તો સમાંવદાલાં પાડોશી પાડોશીનાં સારાં છોકરાંની સાથે રમવા દેવાં. વધારે છોકરાંની સાથે પ્રથમથી રમતાં શીખે તો અરરપરસ મદદ કરતાં શીખે. તે ઉપરાંત એકાં દમ્ભાથી સંપ તથા સ્વાર્થત્યાગની ટેવ પડશે. રમતમાં રમતમાં ખીજાં છોકરાંના હક્ક સાચવવાની ટેવ પડશે. ખીજા મનુષ્યને તે પોતાના જીવનના અરરપરસ કેટલો સંબંધ છે તે સમજતાં શીખશે. પ્રાણી તથા ઝાડને ઉછેરીને મોટાં કરવાની ટેવ પડ્યાથી પણ તે બધું શીખશે. આપણે જોને ઉછેરીએ છીએ તેની સાથે સ્નેહ બંધાય છે, અને જે બાળકને નાનપણમાં વૃક્ષ કુલ ઉપર પ્રેમ હોય છે, તેમને સંભાળથી પાણી પાય છે અને પાલેલાં જનવરોને પ્રેમથી ઉછેરીને મોટાં કરે છે (એ સર્વમાં સ્વાર્થ ત્યાગ રહેલો છે,) તે મોટપણે જનસમૂહ માટે સ્વાર્થ ત્યાગ કરતાં શીખશે તેમજ બધું પ્રીતિનો ઉદય થશે.

આવી રીતે ઘણા ઉમદા ગુણો માતા પોતાના બાળકોને શીખવી શકે. એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે બાળકને નવી વસ્તુ કાંઈ એકદમ શીખવવી નહિ. હમેશા એ નિયમ રાખવો કે જાણીતા ઉપરથી અભણા ઉપર જવું.

તે ઉપરાંત કાંઈ પણ પ્રકારની સખ્તાઈ બાળકના કોમળ અંગ ઉપર ના વાપરવી. મન ૬૬ રાખવું, પણ તેની સાથે સુકોમળ રાખવું, તથા બાળકના સ્વભાવની પૂર્ણ પરીક્ષા પ્રથમથી કરવી. બાળક સાથે સહનશીલ તથા સુશીલ થવું. આખા જગતની આશા બાળક ઉપરજ છે."

મનુષ્યનો સ્વભાવ અભ્યાસને લીધે બંધાય છે. મહાન તત્ત્વવેત્તા એકતં કહે છે કે આપણા આચાર વિચાર ગમે તે હોય પરંતુ આપણી વર્તણૂકનો આધાર આપણને પડેલી ટેવ ઉપર હોય છે. "મનુષ્યના વિચાર તેમની વૃત્તિ મુજબ હોય છે, તેમની વાતચીત તેમના જ્ઞાન અને અભિપ્રાય મુજબ હોય છે, પણ તેમના આચરણ તો તેમને જે અભ્યાસ રહ્યો હોય છે તે મુજબજ હોય છે.

બાળકને કેળવનારની એજ ફરજ છે કે તેમને સૂચી સારી ટેવ પાડવી કે જેથી તેમની વૃત્તિ સદ્વર્તન તરફ યાય.

એકનું એક આચરણ વારંવાર યાય તો તેથી ટેવ બંધાય છે, તેથી બાળકને માટે

અમુક કાર્ય સાઈ છે કે ખોટું તે જાણવા માટે પહેલ વહેલું એ જાણવું આવશ્યક છે કે કાર્ય જાતે સાઈ છે કે નહિ ? તે ઉપરાંત એ કાર્યની પુનરાવૃત્તિથી જો એનો અભ્યાસ પડે તો પડેલી ટેવ સારી યશ છે નહિ ? સાધારણ રીતે તેદુરસ્ત બાળકને દરવું ફરવું ઘણું પ્રિય હોય છે, તો માતાએ તેને રોકવું નહિ. પણ તેને યોગ્ય માર્ગ દોરવું જોઈએ.

બાળક જે વસ્તુ જુવે છે તેનું અનુકરણ કરવાની તેને ટેવ હોય છે. ફૂતરાં, ગિલાડાં, ઘોડા, ગાડી, સ્ટીમ એન્જીન સર્વ એતન અએતન વસ્તુનું બાળક અનુકરણ કરે છે. દરેક બાળક બાળક અનુકરણથીજ શીખે છે. ખાતું, પીતું, ચાલતું, રમવું સર્વ અનુકરણથીજ તેને આવડે છે. તો બાળક પોતાના વડીલના અવાજ રીતબીત સ્વભાવ, અને એવી હજારો ઝીણી બાબતોનું અનુકરણ કરે તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. પણ તે બાળક ઉપર માતાપિતા કાંઈ લક્ષ આપતાં નથી. આથી ઘણીવાર માણ પરિણામ યાય છે. માતાપિતાનાં કાંઈ પણ કુલક્ષણ હોય છે તો તે તરતજ બાળક શીખે છે. તે માટે માતાપિતાએ તથા દરેક વડીલ વગેરે સર્વ બાળકમાં ઘણીજ સંભાળથી બાળકના મોં આગળ વર્તવું જોઈએ. એક પણ અવિચારી શબ્દ ફાડાડવો નહિ, કે અયોગ્ય આચરણ કરવું નહિ. જો બાળક જોશે કે માતાપિતા કદી પણ અસત્ય બોલતા નથી કે કોઈને અવકાશ આપતા નથી તો તે બાળક કદી અસત્ય વાદી કે કોઈની ચવાનો સભય નથી. પરંતુ જો બાળકના મોં આગળ માતાપિતા કુમારે આશરો તો પછી ગમે એટલો દુષ્ટો આપ્યા છતાં બાળકમાં સારી ટેવ પડશે નહિ.

જ્યાં બાળકોને સર્વ પ્રકારની કેળવણી માતાં પેતે આપે છે ત્યાં અનુકરણનો અવકાશ ઘણો વધારે છે. કારણ કે સ્વાભાવિક રીતે બાળકની વૃત્તિ માતાપિતાની પ્રકૃતિ જેવીજ હોય છે. તેથી જો માતા પિતા કોઈ, ખેતરકારી, ઢંગ વગરનાં, ને ગંદા હોય તો તેવી ટેવ બાળકમાં આવે તો તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી.

આજ કારણને કીધે શાળામાં શીખેલા બાળકો ઘરમાં શીખેલાં બાળક કરતાં વધારે સ્વચ્છ અને સુવ્યવસ્થિત યતાં શીખે છે. કેમકે શાળામાં નિયમ પૂર્વક કાર્ય યાય અને સારાં છોકરાંની સંખ્યા વધારે તેનું અનુકરણ કરવાનો પ્રસંગ મળે છે. તે ઉપરાંત માતા બાળકની બૂલ ઉપર સક્ષમ લક્ષ આપતી નથી, ગમે તેવી નાની ખામી હોય પણ તે શાળામાં બીજા સારા નમુનાને પડે તરત માલુમ પડી આવે.

આ ઉપરથી માલુમ પડશે કે બાળકને કેળવણી આપવામાં ઘણીજ સંભાળ લેવાની માતાને જરૂર છે. કોઈપણ રીતે કુલક્ષણ બાળક અનુકરણ કરીને શીખે નહિ અને સર્વ રીતે ચોક્કસ અને સંપૂર્ણ કામ કરતાં શીખે એજ તરફ નજર રાખવી જોઈએ.

સૌ. શારદા.

ધર્મ.

*ધર્મનાં દશ લક્ષણો.

(સ્ત્રીલેખ).

પ્રાણી માત્રને સદ્બુદ્ધિ આપનાર જગન્નિષંતા પરમાત્માને આ વિષયના આરંભમાં પુનઃ પુનઃ પ્રણામ કરું છું. અને આ મંદિરનાં અધિષ્ઠાત્રી દેવી શ્રીસરસ્વતી દેવીને પણ પ્રણામ કરું છું.

બહેનો! આજનો વિષય ‘ધર્મનાં દશ લક્ષણો’ એ ઉપર છે. આ વિષય ઘણો ગહન છે, અને તે કોઇ અનુભવી બહેનોએ લખ્યો હોત તો સારા રીતે લખાત. મેં મહારાજે અદ્ય શ્રાવ્ય પ્રમાણે તેમ કેટલાંક પુસ્તકના આધારથી લખ્યો છે, તેમાં જે ભૂલ જણાય તે બાબત ક્ષમા માયું છું.

બહેનો! આ જગતમાં સર્વ કર્તવ્યોમાં ધર્મ મુખ્ય છે. એ સઘળી વાતોનો પાયો છે. જેમ મૂળ વિના ઝાડ ઉભું રહી શકતું નથી તેમ જ મનુષ્ય આ સંસારમાં ધર્મનો અનાદર કરે છે તેનો નિબાવ થવાનો નથી. તે ગમે તેટલાં કાર્ય કરે પણ તેમનું એક પણ કાર્ય સાંચો પાંગ ઉતરતું નથી; અને વખતે એકાદું કાર્ય પાર પડ્યું તો પણ તે ઘણા સમય ટકી શકતું નથી.

ધર્મના બ્યયથી સઘળા લોકો સદાયરજી આલે છે. જગતમાં ધર્મનાં જેવો મનુષ્યને સન્માર્ગે પ્રવર્તીવનાર કોઈ પણ બ્યય નથી. જે મનુષ્યને ધર્મનો બ્યય ન હોત તો આ સંસારમાં કેટલાં અનર્થ થાત તે કહી શકાત નહીં; પરંતુ જોઈએ છીએ તો ધર્મના બ્યયને લીધે ઘણાં મનુષ્યો પાપ કર્મ કરતાં અટકે છે. તેમ વખતે જાણે અજાણે તેવું કર્મ થયું હોય છે તો તેનો પચાત્તાપ કરી તેવું ન કરવા અંતરમાં પ્રતિજ્ઞા લે છે. આ જગતનું રક્ષણ કરી તેવું કલ્યાણ કરવાનો શુભ ધર્મમાં છે. તેથીજ તેનું નામ ધર્મ એટલે ધારણ કરનાર એવું પાડ્યું છે. આ ધર્મનું સાચું જ્ઞાન હોવું તથા તે પ્રમાણે વર્તન કરવું એ પ્રત્યેક મનુષ્યને અગત્યનું છે. તેમાં વિશેષ કરી સ્ત્રીઓને તો ખાસ તેની જરૂર છે, કારણ સ્ત્રીઓમાંથી જ પુરુષ રત્નોની ઉત્પત્તિ છે, માટે ખાસ કરી સ્ત્રીઓને ધર્મ જાણવાની ઘણી જરૂર છે.

આપણે જોઈએ છીએ કે સંસારમાં ઉપર ઉપરનો ઢોંગ કરનારને પણ મનુષ્યો કેટલું માન આપે છે? ધર્મને તે પ્રમાણેનું માન આપવું યોગ્ય જ છે; કારણ એ ધર્મ જ સર્વનું કલ્યાણ કરે છે. તેમ મરણ સમયે પણ એ ધર્મ જ સદાય થાય છે. જે બીજાં, પતિ, પુત્ર, માતા, પિતા, સાસુ, સસરા વિગેરે કોઈ પણ અંત સમયે કષ્ટમાંથી ઉગારવા આવડું નથી. તે સગાં તો વેગળાં રહ્યાં પણ જે સરીરને આપણે ‘હું’ કહીએ છીએ, તેમ જ સરીરના પોષણ માટે જ આપણે અધર્મ સેવીએ છીએ તે પણ આપણી સાથે આવડું નથી. માટે અંત સમયે શાંતિ આપનાર ધર્મને જ મુખ્ય સેવવો જોઈએ.

ધર્મ શબ્દનો અર્થ ઉપર કહ્યો. હવે તેનાં લક્ષણ ક્યાં ક્યાં છે તે વિચારીએ. ધર્મનાં લક્ષણ ૬૪ છે.

૧ ધૃતિ. ૨ ક્ષમા. ૩ શમ. ૪ અસ્તેય. ૫ શૌચ. ૬ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ. ૭ વૃદ્ધિ. ૮ વિદ્યા. ૯ સત્ય. ૧૦ અક્રોધ.

હવે આ સુધર્મોનો ઉપયોગ ક્યે ક્યે કેટલે કેવી રીતે કરવો તે તપાસીએ.

ધૃતિ=ધૈર્ય. આ ગુણ પ્રત્યેક બહેનોનાં અંતરમાં હમેશાં જાગૃત હોવો જોઈએ. કિંસક પશુઓ જેવાં કે સિંહ, વાઘ વિગેરે તરફથી અથવા રણક્ષેત્રમાં શત્રુ તરફથી ભય આવે તે વખતે જે ધીરજ હોય છે તેજ ધૈર્ય એમ કહેવું નહીં. તેનું નામ ધૈર્ય કહેવાય ખરું પણ તે ગૈણ છે. પરંતુ આજકાલ તો આપણી બહેનોનાં હૃદય એટલાં બધાં કામળ યધિગયાં છે કે બિલાડી જેવું અરે બિલાડી તો શું પણ વદો અગર કંસારી જેવું કુલ્લક પ્રાણી હોય તે તેનાથી પણ ડરીને દૂર નાસે છે તો ઉપર કહ્યું તેવું ધૈર્ય તો ક્યાંથી હોય ? ઉપર કહ્યું તે તો ગૌણ ધૈર્ય છે. પણ ધર્મ સંબંધી જે ધૈર્ય તે જ મુખ્ય છે. એવી ઘણી બહેનો હશે કે જે પોતાની પાડોશજો વિગેરે સાથે લડીને પોતાનું પદાક્રમ બતાવતાં હશે. પણ કોઈ, લોભ વિગેરે જે આંતર શત્રુઓ આપણા શરીરમાં રહે છે તેમની સામે ‘હું ધર્મ વિશ્વ વર્તન નહીં કરું !’ એનો દૃઢ નિશ્ચય કરી સંભ્રામ કરે તથા તેમને છોડે એવી બહેનો તો વિરલજન હશે. મનુષ્યના મન ઉપર સત્તા ચલાવનાર લોભ વિગેરે શત્રુઓ એવા તો જાણ્યારા હોય છે કે તેમની આગળ મહોટાં મહોટાં માણસોના પણ પત્તા લાગતો નથી. ગમે તેવો ધાર્મિક તથા જ્ઞાત્રી હોય તોપણ તે જ્યાં સુધી લોભ વિગેરે શત્રુઓના બંધનમાં આવ્યો નથી ત્યાં સુધી જ તેનું ધાર્મિકપણું અને જ્ઞાન રહે છે. પણ એકાદ વખત તેના સપાટામાં આવ્યો તો તેમાંથી બચવું મુશ્કેલ છે. તેવે સમયે ધર્મ વિશ્વ વર્તન ન કરે તે જ મુખ્ય ધૈર્ય છે. આપણા ધર્મોના નાશ કરવા માટે હમ્મરો લાલચો રાત્રિ દીવસ આપણી નજરે પડે પણ તે તરફ લક્ષ ન કરતાં આપણે ધર્મ શું છે તે જ સ્મરણ કરવું. જ્યારે જ્યારે તે શત્રુઓ આપણે પરાભવ કરવા ત્રત્તર થાય ત્યારે ત્યારે આપણે તેના સામું અડગ રહી આપણે ધર્મ સાચવવો તેનું જ નામ ધૈર્ય.

૨. ક્ષમા. ક્ષમા એક અમુલ્ય ગુણ છે. જે મનુષ્યમાં ક્ષમા રહેલી છે, તેને કેટલા શાયદા થાય છે તે વિચારીએ. જેનામાં ક્ષમા હોય છે તેને ધણાં શત્રુ હોતા નથી. વળી કોઈએ આપણું ખરાબ કર્યું હોય તો આપણે પણ તે જ પ્રમાણે તેનું ખરાબ ન કરતાં તેને ક્ષમા કરીએ તો આપણા મનમાં કેટલું સુખ થાય ! કોઈએ આપણે ગુન્હો કર્યો હોય તેના પ્રતિ જે આપણે ક્ષમા દાખવીએ તો તે ગુન્હો કરનાર પોતાની એજે જ લજવાઈ જાય છે. આથી ક્ષમા કરનારને તથા જેના પ્રતિ ક્ષમા કરી હોય તે બંનેનું સારું થાય છે; શ્રેષ્ઠ ક્ષમા કરનાર પોતાના મનમાં શાંત યદ્ય ઇશ્વરનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરે છે. અને જેના પ્રતિ ક્ષમા કરી હોય તે સામા માણસના ગુણ જોઈ પોતે પોતાના દુષ્કર્મોના પશ્ચાત્તાપ કરે છે અને તેવાં કર્મ કરવાં ધીમે ધીમે છોડવા પ્રયત્ન કરે છે; માટે પોતાનું તથા પારકું કલ્યાણ કરનાર એવો ક્ષમા ધર્મ સર્વ બહેનોએ સેવવા યોગ્ય છે. વિદ્વાનોએ પણ સ્ત્રીઓને પૃથ્વીની ઉપમા આપી છે; કારણ પૃથ્વી સર્વ પ્રાણીઓની માતા છે. તેનામાં કેટલો ક્ષમા

ગુણ રહેલો છે. જીવો પૃથ્વીને ખેડુતો હળવડે ખેડે છે, પ્રાણી માત્ર તેના ઉપર સારી નરસી ક્રિયા કરે છે, પણ તે સઘળું તે સહન કરે છે. અને અન્ન વસ્ત્ર વિગેરે આપી સર્વનું કલ્યાણ કરે છે, માટે વિદ્વાનોએ જે પૃથ્વીની ઉપમા આપણને આપી છે તો તે સત્ય કરવા સર્વ બહેનોએ ક્ષમાશીલ થવું જોઈએ. ક્ષમા ગુણ બાબત માતા દ્રૌપદીનું દૃષ્ટાંત ઘણી બહેનોના બાળુવામાં હશે. જીવો તેમનાં પાંચે પુત્રને અશ્વત્થામાએ ઉધતા મારી નાંખ્યા હતા, અને તે વખતે દ્રૌપદી કહ્યાંત કરતાં હતાં ત્યારે ભીમ તથા અર્જુને પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે અશ્વત્થામાને અમે મારીશું, અને તે પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવા જ્યારે અશ્વત્થામાને બાંધી તેમની પાસે લાવ્યા ત્યારે દ્રૌપદીએ કહ્યું કે અરે તેને મારવો યોગ્ય નથી; કારણ એક તો ધર્મ દૃષ્ટિથી જોતાં તે ગુરુપુત્ર છે. બહેનો! ગુરુપુત્ર એ ગુરુવરૂપ જ. વળી દ્રૌપદીએ કહ્યું કે જેમ મહારા પુત્ર મરવાથી મહને જોટલું કષ્ટ થાય છે, તેટલું જ કષ્ટ અશ્વત્થામાને મારવાથી તેમનાં મતાને થશે, માટે એમને છોડી મૂકો. જીવો તેમની કેટલી બધી ક્ષમા. આવો ક્ષમા ધર્મ સર્વ બહેનો મેળવવા પ્રયત્ન કરશે.

૩. શમ. મનોનિગ્રહ. મનને તાબે રાખવું. મનને કબજે રાખવું એ મુખ્ય કામ છે. આપણે સાધારણ દાખલા ઉપરથી જોઈશું તો કોઈક વિચલ બહેનનું જ મન પોતાના કબજામાં હશે. એક સાધારણ વ્યવહારીક દાખલો લઈએ કે એક કાપડીઓ પોતાને ઘેર આવ્યો હશે, અને પાંચ અગર દસ રૂપીઆનો માલ આપણે લેવો છે એવું ધાર્યું હશે, પણ જ્યાં કાપડીઓ પોટલીઓ છોડી અને એક પછી એક સરસ વિલાસતી બાતની છીટા, ગવનો વિગેરે કાઢવા માંડ્યું તે વખતે જે ઉપર ખર્ચ કરવાનો વિચાર કર્યો હતો તે એની જગ્યાએ રહી ને પાંચ દશને ઠેકાણે પંદર વીસ સુધી ખર્ચ થયું હોય ત્યાં ધુધી કાંઈ વિચાર જ આવે નહીં. આવી રીતે વ્યવહારીક બાબતમાં સ્ત્રીઓનાં મન કબજે રહેતાં નથી, તો પછી પારમાર્થિક બાબતમાં આ સંસારથી જ્યારે મનને કબજે કરવું હોય તો તે આપણી બહેનોથી શી રીતે થઈ શકશે? માટે મહારી આર્થ બહેનોને કહેવાનું કે જેમ બને તેમ પોતાનું મન કબજે કરવું. આ સંસારથી પણ મનને કબજે રાખી પુણ્ય કર્મ કરવામાં અને પરમાત્મા પ્રતિ વાળવા પ્રયત્ન કરવો. મહાર કહેવું એમ નથી કે શુદ્ધરથ બહેનોએ સંસારનો ત્યાગ કરવો, અને ફક્ત ધર્મ કાર્ય જ કરવાં. પણ સંસારમાં ધણું મગ્યા રહેવું તેના કરતાં કંઈ પરમાત્માપ્રતિ મનને વાળેલું હોય તો તેથી કલ્યાણ થાય છે. આવી રીતની જે મનની સ્થિતિ તેને મનોનિગ્રહ કહેવાય છે.

૪. અસ્તેય. ચોરી ન કરવી. આ ગુણ ઘણો મહારો છે. તે સર્વ બહેનોમાં હોવો જરૂરનો છે. ચોરી બે પ્રકારની છે. એક કાઠિની ચીજ તેને પૂછ્યા વિના લેવી તે. અને બીજી મનમાં કાંઈ અને બહાર કાંઈ દેખાડવું તે.

આ બન્ને રીત છોડી દેવા જોવી છે. જેમ આપણી ચીજ કોઈએ આપણને કલા સેવાય લીધી હોય છે તો તે આપણને કેટલું ખોટું લાગે છે? તેમ કાઠિની ચીજ આપણે તેને વગર કલે લઈએ તો તેને પણ તેટલુંજ ખરાબ લાગે છે, માટે તે કરવું સાચું નથી; કારણ તેમ કરવાથી આપણી પ્રતિજ્ઞા ઓછી થાય છે. તેમ બીજી જાતની ચોરી કે બહાર સાચું દેખાડવું ને અંતરમાં પાપ હોય તે રીત પણ ત્યજવા જોવી છે. બહારથી આપણે શુદ્ધ જવાં દેખાઈએ અને છુપી રીતે પાપ કર્મ કરતાં દોષીએ અને મનમાં જાણીએ કે આપણે

કૃત્ય ક્રોધએ જોયું નથી, પણ કદી પણ એવું ધારવું નહીં. તે વખતે ખીન્ન આપણાં કૃત્યને જોતું નથી, પણ સર્વ સાક્ષી ધ્રુવર તો તે જુવે જ છે. અને તે કૃત્ય ગમે તેટલું આપણા મનથી સાફ લાગે અને કરીએ છીએ; પરંતુ તે કરતી વખતે આપણો આંતર આત્મા જ આપણને સુચવે છે કે આ કાર્ય ખોટું છે. તેમ આપણે બહાર સારાં કાર્ય કર્યા હોય અને તે વખતે આપણે મોહોડે ક્રોધ આપણાં વખાણ કરે તો તેજ વખતે આપણે આ વખાણને યોગ્ય છીએ કે અયોગ્ય તે વિચાર આપ્યા વિના રહેશે નહીં. પાપ કદી ક્રોધનાથી છુટું રહેતું જ નથી. કાળે કરીને તે પ્રગટ થયા વિના રહેતું નથી; માટે નાનામાં નાનું પણ પાપકર્મ કરવું નહીં. અંતરમાં જરીકે પણ પાપ જુદિ હિપ્ત થઈ તો તરકાળ જ તેને દૂર કરવી. કારણ વૃક્ષ જ્યાં સુધી કુમળું હોય છે ત્યાં સુધી તેને ઉખેડતાં મહેનત થતી નથી. પણ જ્યાં એના મૂળ પથસાઈ તે મોટું થયું હોય તો પછી તેને ઉખેડી નાંખતાં મુશ્કેલી પડે છે. તેમ જ્યાં સુધી આપણું અંતર પાપથી છવાઈ મલિન થયું નથી. ત્યાર પહેલાં જ જે કાંઈ મલિન જુદિ હોય તેનો ત્યાગ કરવો. ક્રોધ પણ પ્રકારનો ભોભ રાખવો નહીં; કારણ ભોભ જ સર્વ અનર્થનું મૂળ છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો. તેમ કર્યાથી ચોરી વિગેરે પાપ કર્મે પણ દૂર થશે.

૫. શૌચ.—પવિત્રતા. તે પણ બે પ્રકારની છે. એક બહારની તથા બીજી આંતરની. આ બન્ને એક ખીન્નની સહાયકારક છે. તેથી તે બન્ને સેવવી જોઈએ. બહારની ચોખ્ખાઈ એટલે નહાવું ધોવું વિગેરેથી શરીર, વસ્ત્ર, વાસણ, ઘર વિગેરે ચોખ્ખાં રાખવાં તે. શરીર ચોખ્ખું હોય છે તેથી દરેક કાર્ય સ્ફુર્તિથી થાય છે. રોગ થતા નથી. મન પ્રસન્ન રહે છે. ધર્મ કરવામાં સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ થાય છે. બીજી જે આંતરની પવિત્રતા એટલે મન પવિત્ર રાખવું તે. મનુષ્ય બહારથી ગમે તેટલું ચોખ્ખું હોય પણ જો મન ચોખ્ખું હોય નહીં તો તે કાંઈ કામતું નહીં. જેમ વાસણ બહારથી ચોખ્ખું હોય તે અંદરથી મલિન હોય તો જેમ ગમતું નથી; તેમ બહારથી ચોખ્ખું અને મનતું મેલું માણસ પણ ક્રોધને ગમતું નથી. અર્થાત્ તેને જોઈને કંટાળો ઉપજે છે. જેનું મન મેલું હોય છે તેને સુખ પણ થતું નથી; કારણ તેનાં અંતરમાં હમેશાં ઘણી પાપ વાસનાઓ ભરેલી હોય છે. તેથી તેનું મન પણ ચિંતાનુર હોય છે. એટલે તેને સુખ થી રીતે હોય! માટે મનને હમેશાં પવિત્ર વિચારોથી પૂર્ણ રાખવું જોઈએ. જેમ એક પાત્રમાં ગળા સુધી કાંઈ વસ્તુ ભરી હશે તો તેની અંદર બીજી વસ્તુ મૂકવાને જગ્યા રહેતી નથી. તેમ આપણું મન જો પવિત્ર વિચારોથી પૂર્ણ હશે તો તેમાં બીજાકુલ પાપવાસના પ્રગટ થશે નહીં. આ પ્રમાણે બન્ને પ્રકારની શુદ્ધિ આપણામાં પ્રગટશે ત્યારેજ તેનાથી કેટલું સુખ થાય છે તે અનુભવમાં આવશે. માટે આંતર અને બાહ્ય બન્ને પ્રકારની પવિત્રતા આચારમાં મૂકવી જોઈએ.

૬. ઇન્દ્રિય નિગ્રહ.—ઇન્દ્રિયો ઘેડા જેવી છે. જેમ ઘેડાને લગામ છૂટી મૂકવાથી કાંવે તે રસ્તે લઈ જાય છે; તેમ ઇન્દ્રિયોને પણ જો કબજે ન રાખી હોય તો તે પણ ગમે તેવે રસ્તે દોરાય છે. માટે ઘણી સાવધતાથી રહેવું. જો ઇન્દ્રિયો કાંઈ પણ અયોગ્ય કાર્યમાં દોરાય તો તરતજ મનરૂપી લગામવડે તેને કબજે કરવી. મનોનિગ્રહ અને ઇન્દ્રિય નિગ્રહ એ પણ પરસ્પર સહાયક છે. મનને હમેશાં સહાયમાં પરાવેલું રાખવાથી ઇન્દ્રિયો આપણે સ્વાધીન રહે છે. આપણે સાવધ રહી તેને આપણે સ્વાધીન રાખવી, પણ આપણે તેને

આધીન થઈ તે જીર્ણીકૃત દોરે તેમ દોરવું નહીં. જે મનુષ્ય જિતેન્દ્રિય હોય છે તે ધણું સારાં કામ કરે છે; માટે તેવાં બનવા સર્વ ખેહેનોએ પ્રયત્નશીલ થવું.

૭. ધર્મ—ધર્મ સંબંધી બુદ્ધિ. ધર્મ સંબંધી આચરણ તે શું અને તેથી વિરુદ્ધ આચરણ તે શું એ પ્રમાણે વિચાર કરવો તેનું નામ વિવેક. આ પ્રમાણેના જે વિવેક તે બુદ્ધિનું સ્વરૂપ છે. સત્ અસત્ કાર્યોના વિચાર કરી સત્ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થવું અને અસત્ કાર્યથી નિવૃત્ત થવું તે વિવેક શિવાય બનતું નથી. ધર્મ સંબંધી બુદ્ધિ આ પ્રમાણે વિવેક કરવાને સમર્થ છે. તે બુદ્ધિ જેનામાં હોય છે તે કોઈ દિવસ પણ ધર્મ વિરુદ્ધ પગલું ભરશે નહીં. અને આ પ્રમાણે ધાર્મિક વૃત્તિ રહેવાથી ઇશ્વરી નિધનનો પણ ભંગ થતો નથી. તેથી આપણું હમેશાં કલ્યાણ થાય છે.

૮. વિદ્યા—ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાન. આ વિદ્યા દરેક ખેહેનોમાં હોવી જરૂરી છે. કેમકે જે વિદ્યા ન હોય તો સુખ એટલે શું અને કેવું તે જ્ઞાતું નથી. જેનામાં વિદ્યા હોતી નથી તે સુખ થવાના હેતુથી સારા ખોટાનો વિચાર કર્યા વિના ઘણું પ્રયત્ન કરે છે; પરંતુ તે સઘળા પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય છે. તેમ જે વગર વિચારે કામ કરેલાં હોય તેનાથી દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે; કેમકે અજ્ઞાનને લીધે સઘળાં એમ મનજે છે કે આપણે જે પ્રયત્ન કરીશું તેથી આપણને સુખ થશે. પછી તેથી સામાને નુકશાન થશે કે કેમ તેનો વિચાર કંતા નથી. આવી રીતના પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના જે કાર્ય કર્યું હોય છે, તેનાથી અવશ્ય પોતાને પશ્ચાત્તાપ કરવાનો સમય આવે છે. આવી સ્થિતિમાં સુખ ક્યાંથી હોય! માટે સઘળો ભાર ઇશ્વર ઉપર નાંખવો. કેમકે જે સાફ નરસું જગતમાં થાય છે તે સર્વે તે કૃપાળુ પરમાત્માની મરજીથી જ થાય છે. કદાચ એવું થાય કે જેથી આપણને અત્યંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તો ઇશ્વરે અમારું ખરાબ કર્યું એમ સમજવું નહીં. ઇશ્વર તો સર્વનું કલ્યાણ જ ઇચ્છે છે. જુવો આપણું વ્યવહારીક માતાપિતા છે તે આપણું ખોટું કરવાને કદી ઇચ્છતા નથી. તો સર્વના માતા પિતા સ્વરૂપ પરમાત્મા પોતાના ઓકરાનું કદી ખોટું કરે જ નહીં. એમ જાણી પ્રભુએ આપણને જે સ્થિતિમાં મૂક્યાં હોય તેમાં જ સંતોષ માનવો તેથી આપણને સુખ થશે. જે ઇશ્વર ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તે જે કરે છે તે સાફ જ કરે છે એમ માનીએ તો દુઃખની સ્થિતિમાં પણ આપણને આનંદ રહે છે. કેમકે જેમ જેમ દુઃખ પડતું જાય તેમ તેમ પ્રભુનો આપણા ઉપર અનુકરણ થાય છે એમ માનવું. શો અનુકરણ થાય છે તે જુવો. જ્યારે આપણે વ્યવહારીક સુખમાં પડેલાં હોઈએ છીએ ત્યારે પ્રભુને સંજારતાં નથી. પણ જ્યારે આપણા ઉપર કોઈ પણ જાતનું કષ્ટ પડે છે ત્યારે તત્ક્ષણ જ તેનું સ્મરણ કરીએ છીએ. ઇશ્વર પ્રેમ જેનું જગતમાં કોઈ પણ સુખ નથી પણ તે મેળવવા જ્ઞાન જોઈએ. તે જ્ઞાન જેને નથી તેનો મનુષ્ય જન્મ ધર્યો નિરર્થક છે, માટે હું સ્ત્રી છું. અમુક ન્યાતની છું. વિગેરે જે હું પણાનું. અભિમાન. તે રાખનાર દરેક ખેહેનોએ જ્ઞાનવિદ્યા અર્થાત્ પરમાત્મા સંબંધીનું જે જ્ઞાન તે અવશ્ય મેળવવું.

૯. સત્ય—સાચું બોલવું, અને તે પ્રમાણે આચરણ કરવું જે મનુષ્યમાં સત્યપણું હોતું નથી, તે પછી ગમે તેવો નિદાન હોય; ધનવાન હોય. તો પણ ધિક્કારને પાત્ર થાય છે. એકાદવાર કલાણું જૂઠું છે એમ કોઈના મનમાં આવ્યું તો પછી તેના ઉપર કોઈને વિશ્વાસ રહેતો નથી, દરેક તેનાથી ખેડીખેડીને ચાલે છે. માટે દરેક ખેહેનોએ સત્ય બોલવું. વખતે

આપણાંથી કાંઈ ખોટું કૃત્ય થઈ ગયું હોય તો પણ આપણને કાંઈ પૂછે તો તેને જે સત્ય વાત હોય તો કહી દેવી. એમાં ધણા ફાયદા થશે. એક તો સત્ય બોલવાથી પ્રભુના શુદ્ધેગાર થવાનો નહીં, વળી આપણે સાચી વાત કહી દીધી હોય તો આપણું અંતર પણ તેથી શુદ્ધ રહેશે; કારણ કે જો આપણે કોઈને સાચી વાત ન કહેતાં જુદી વાત કરીએ તો એક જુદાણની પાછળ અનેક જુદાણ ગોઠવવાં પડશે, ને તેવા સંકલ્પથી સંસ્કાર પણ તેવાજ પડે છે. ને તેથી અંતર ભલિન થાય છે. વળી આપણા ખોટાં કૃત્યની ખીજને વાત કહેવાનો પ્રસંગ આવે તો તેથી આપણને લજ્જા ઉત્પન્ન થશે, તેને લીધે ફરી તેવાં કર્મ કરીશું નહીં. વિગેરે કદાચ આપણે જુદું બોલી કોઈને એકાદવાર છેતરીશું, તોપણ આખરે સત્યજ્ઞ આગળ આવશે. પાછળ કહ્યું કે જુદું બોલનારને તે મનાવવા માટે ઘણાં જુદાં બોલવાં પડે છે, અને જો સત્ય બોલતાં વખતે તે સમયે આપણે કદ વેઠવું પડે છે, પણ આખરે તો સત્યનોજ જય છે. તેમાં હસ્તિચંદ્ર રાજાનું દશાંત સર્વ બહેનોને જાણવામાં હશેજ. જુવો, તેને કેટલું દુઃખ પડ્યું. રાજ્ય ગયું, સ્ત્રી પુત્ર ગયાં છેવટે પોતાને પણ આંતરણને ત્યાં વેચાવાનો સમય આવ્યો. અને ત્યાં પણ કેવાં દુઃખ વેઠવાં પડ્યાં કે જે સંભારતાં આપણને પણ કંપારી છૂટે છે. તો આવો રાજા તેને વેઠવાં કેટલાં કષ્ટાયક લાગતાં હશે. પણ તે સધળું દુઃખ રોને માટે ? એક સત્યને માટેજ. તો એ દશાંત ઉપરથી આપણે શું સમજીશું કે ગમે તેવું કષ્ટ પ્રાપ્ત થાય તોપણ સત્યથી અળવું નહીં. વળી આપણે પોતાનો શુદ્ધોદ્ધારવાવા અગર ખીજ આગળ સારાં કહેવાતા જુદું બોલીશું પણ તે વખતે આપણે અંતર આત્માજ આપણને સુચવે છે. કે આ આપણે ખોટું કરીએ છીએ, આ વાત જ્યારે જુદું બોલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે જરા ધ્યાન દઈને જોશો તો માણસ પડશે કે તમને તમારું મન તે કર્મ કરવાને શું કહે છે ? માટે ગમે તેવું કષ્ટ પડે તો પણ સત્યથી અળાવમાન થવું નહીં. ઈશ્વર આપણને તે કષ્ટથી છોડાવવા અને આપણું સત્ય આગળ પાડવા સદાય થશેજ.

૧૦ અક્રોધ. ગુસ્સો અને તેનાં નેવાંજ વળી દેષ, મત્સર વિગેરે ન હોવાં તે. ક્રોધ એ દરેકનો મોટો શત્રુ છે. તેને છતવો ઘણો મુશ્કેલ છે. જુવો, ક્રોધ કેટલો બળવાન છે કે જ્યારે તે ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે મનુષ્ય સાતસારના વિવેક વિનાનું થાય છે. તે દરેકને અનુભવ સિદ્ધજ હશે. જ્યારે ક્રોધ ચડે છે ત્યારે શું બોલવું, શું ન બોલવું. સામું માણસ મોટું છે કે નાનું છે. સામું માણસ છે કે કાણ છે તેનો કાંઈ પણ વિચાર રહેતો નથી. ક્રોધ એ તો રાક્ષસ કરતાં પણ ફૂર છે. રાક્ષસ તો સામા માણસનુંજ લોહી પીએ છે અને ક્રોધ તો પોતાનું અને પ્રારકાનું બન્નેનું લોહી બાળે છે. માટે દરેક બહેનોએ ક્ષમા રૂપી જળ વડે હમેશાં ક્રોધ રૂપી અગ્નિને શાંત પમાડવાનો અભ્યાસ સેવવો. જ્યારે સામાં મનુષ્યે અથવા પોતાના બાળકે કે કોઈએ પણ આપણા અપરાધ કર્યો હોય તે વખતે આપણને ઘણો ગુસ્સો ત્રહે છે. તો તે વખતે તેને ઠપકો આપવો નહીં. અંડધો કલાક રહી આપણો ગુસ્સો નરમ પડે પછી તેનાં ખોટાં બાળક ઠપકો આપવા જેવું લાગે તો ધીમે રહી તેને તે બાળક સુચવવું. જોયી આપણું લોહી ઉઠે નહીં, તેમ સામા મનુષ્યને પણ અતિશય ખોટું લાગ્યા જેવું થાય નહીં. અને પોતાનાં ખોટાં કૃત્યનો પશ્ચાત્તાપ કરી ફરી તેવું કરે નહીં. જુવો, જે માતા કોંપી હશે અને પોતાનાં બાળક ઉપર સદાજ વાંકસર

માર ક્રુદ્ધ કરે અને ગાળે દે છે તે માતાનાં બાળકો પણ ચીડીયાં અને કોપી થાય છે. અને જે માતા શાંત હશે તેનાં બાળક પણ તેવાં શાંત સ્વભાવનાં હશે. જેટલું શાંતિમાં સુખ મળે છે, તેટલું ક્રોધ કરે મળતું નથી. નાના બાળક ઉપરથી દાખલો લઈશું તો જે બાળકમાં શાંતિ હશે તે કેવું આનંદી લાગે છે, શાંતિથી પોતાની પ્રજા પણ તેવીજ થાય છે. માટે મ્હારી સર્વ બહેનોને કહેવાનું કે તમે પણ શાંતિમાં તમારા દિવસ નિર્ગમન કરજો. ગમે તેવો ક્રોધનો પ્રસંગ આવે તે વખતે પણ શાંતિ રાખજો. શાંતિથી પરમાત્મા પ્રતિ વૃત્તિ જાય છે. જેમ ક્રોધ કરવો નહીં તેમ ક્રોધ ઉપર દ્વેષ રાખવો નહીં; કારણ દ્વેષ કરવાથી આપણા ઉપર કોઈ રોદ્ધ કરતું નથી. આપણને કાંઈ વિપતિ આવે છે તે વખતે પણ કોઈ સહાય કરતું નથી; માટે દરેક સાથે રોદ્ધથી વર્તવું જેથી આપણને સુખ થાય. ક્રોધ, ઇર્ષ્યા, દ્વેષ સર્વનો ત્યાગ કરવો સર્વની સાથે પ્રેમ અને વિનયથી વર્તવું. આપણાં કરતાં કોઈનામાં વધારે શુણ્ણ હોય તો તેની ઇર્ષ્યા ન કરવી. પણ તેવાને જોઈ સંતોષ માનવો અને પોતે તેવાં શુણ્ણાળી યવા પ્રયત્ન કરવો. દરેક બહેનોએ પોતામાં જે જે અવશુણ્ણા હોય તેનો ત્યાગ કરવો.

બહેનો! તમે ગમે તે ધર્મમાં હશો, પણ આ દરો પ્રકારનાં લક્ષણ જેમાં હશે તેજ ધર્મ સર્વ પૃથ્વીનાં મનુષ્યોમાં સરખા રીતે સન્માન પામે છે. તો તે તમારામાં હશે તો તમે પણ સર્વ સ્થળે સન્માનને પાત્ર થશો.

આ પ્રકારના નિર્મળ ધર્મથી જે મનુષ્યનું જીવન પવિત્ર થયું છે તેનાં જેવું સુખી કોઈ નથી. આ સંસાર માર્ગમાં કદી એકલાં જવું નહીં. આ માર્ગ મહોટો ભયંકર છે. તેમાં કયે ઠેકાણે ભય છે, કયો રસ્તો સારો છે તેની આપણને ખબર નથી. માટે આપણને મદદ કરનાર અને સાથે નરમું જણી આપણને સાવધ કરનાર એકાદ મિત્ર આપણી સાથે રાખવો. એ મિત્ર કયો કે ધર્મ, કે જેના જેવો મનુષ્યને નિઃસ્વાર્થી મિત્ર કોઈ નથી. સધળા આપ સ્વાર્થી હોય છે. કોઈ પણ મનુષ્ય સ્વાર્થી વિના સંબંધ રાખતું નથી; માટે ધર્મ સરખો નિઃસ્વાર્થી તથા સર્વદા ભયથી આપણું રક્ષણ કરનાર મિત્રને વિસરી જવો નહીં, અને નિષ્કપટ ભક્તિભાવે ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરવી કે તે આપણને ધર્મને અનુસરી કાર્ય કરવાની તથા તેમાં તરફર રહેવાની શુદ્ધિ સર્વદા આપે. તથાસ્તુ.

પ્રિય બહેનો! ધર્મનો વિષય અતિ ગહન છે તેથી તે વારંવાર ચર્ચાવો જરૂરનો છે, નાનામાં નાની વાત હોય તેમાંથી પણ કાંઈક કાંઈક અહણ કરવા જેવું મળે છે. તેમ ધારી આ વિષય મેં મ્હારી શુદ્ધિના વિકાસ પ્રમાણે લખ્યો છે. તેમાં કાંઈ અયોગ્ય લાગે તો તેની ઉપેક્ષા કરી કાંઈ અહણ કરવા જેવું હોય તો તે અહણ કરી તે પ્રમાણે આચારમાં મૂકવા મ્હારી આર્થ બહેનોને વિનંતી કરું છું.

શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

શુભોચનો

મૃત્યુશય્યા
અને
તેહની પાસેનો દેખાવ.

દરેક માણસની જીંદગીમાં, તેમજ અભ્યાસમાં, આનંદની સાથે ગાંભિર્ય જોડાયેલું હોય તો જીંદગી બહુ સુંદર અને આકર્ષક લાગે એમ મ્હારું ધારણું છે; કારણ કે એમ હોવાથી એકલી ગંભીરતાથી સ્વભાવ ઉદ્વિગ્ન ન બની શકે, અને એકલા આનંદથી માણસ તદ્દન વિલાસી બનવું પણ અટકે.

આજે રહવારે હું અત્યંત ખુશ મીઠાશમાં મ્હારા આરડામાં આમ તેમ આંટા મારતો હતો તેવામાં એક ગાડી મ્હું મ્હારાં ઘરના દરવાજા પાસે ઉભી રહેતાં જોઈ; તેમાંથી એક પંદર વર્ષનો છોકરો ઉતર્યો, અને ઉતરતાં મ્હારાથી એવું મ્હોં જોઈ શકાયું. તરત મ્હેં તેને મ્હારા અત્યંત બહાલા મિત્રના સહુથી મ્હોટા છોકરા તરીકે જાણખો. એનો બાપ તથા હું જ્યારે હમે મ્હાના રગતા બમતા છોકરા હતા ત્યારથી સાથે રહેતા અને મિત્ર હતા. એવા બહાલા મિત્રના છોકરાને મ્હારે ત્યાં આવેલો જોતાં મ્હને અત્યંત ખુશાલી ઉપજી. જેવો એ ઉપર આવ્યો કે તરતજ એણે મ્હારો હાથ પકડ્યો, અને કાંઈ પણ બોલ્યા શિવાય શોધ પડ્યો. મ્હને આ જોઈ બહુ લાગણી થઈ ગઈ અને મ્હં પુછ્યું “કેમ દીકરા ત્હારા બાપનો મારા છે ને?” તેણે જવાબ દેવા મ્હેનત કરી પણ “મ્હારી મા”-એટલું બોલતાં તેને અત્યંત રોડું આવવાથી તે વધારે બોલતાં અટકી પડ્યો. હું એને લઇને નીચે ઉતર્યો અને સાથે ગાડીમાં બેઠો અને કંકડે કંકડે નીચે પ્રમાણે સાર એકઠો કર્યો.

“તેહની મા અત્યારે છેલ્લો શ્વાસ લેતી મરણની છેલ્લી ધડીએ કહાડતી હતી; અને ઘરના જુદા ધર્માચાર્ય જ્યારે છેલ્લું પુન્યદાન વિગેરે કરાવતા હતા તે અરસામાં વખત કહાડી તે પોતે મ્હને તેહના બાપની પાસે લઈ જવા આવ્યો હતો. એને જો હું જામને કાંઈ આશ્વાસન આપવાની મ્હેનત કરું તો સાર”, કારણ કે નહિ તો એનો બાપ અત્યંત શોકને લીધે કદાચ દેહ પણ ત્યાગ કરે એવી તેને પોતાને બ્હીક હતી.”

મ્હને તેડવા આવવાનું એ છોકરાને પોતાની શુદ્ધિથીજ સુખ્યું હતું; એની વાતોમાં પોતાનાં માત પીતા તરફ એ જે પ્રેમ દેખાડતો તે જોઈ મ્હને ખરેખર હૃદ મ્હાર લાગણી થઈ ગઈ, પણ મ્હારા મિત્રને આશ્વાસન આપવાની ફરજ મ્હારે હજી હવે બજાવવાની હતી. અને તેથી મ્હેં મન દૃઢ કર્યું. આખો રસ્તો મ્હને મ્હારી મિત્રપત્નીના શુભો તથા એની ખોટથી મ્હારા મિત્રને કેવું દુઃખ થશે તેનો વિચાર થયા કરતો હતો. મ્હારા મિત્રના સર્વ દુઃખમાં એ કેવી મદદ થઈ થઈ પડી હતી તે સર્વે મ્હને યાદ આવ્યું. મ્હે વિચાર કર્યો કે, જ્યારે હમે (હું અને મ્હારો મિત્ર) છેલ્લા મળ્યા ત્યારે જે પોતાની પત્નીના મંદ-વાડની વાત પણ ન કરી શકતો તે હવે એના મૃત્યુની છેલ્લી ધડીએ કેવી રીતે ધૈર્ય રાખી શકાશે?

હમે મ્હારા મિત્રની ઘરની શેરી આગળ આમ કરતાં અવધી પણ પહોંચ્યા, અને ઘર પાસે ગાડી ઉભી રહી. દરવાજા આંગળજ જે ધર્માચાર્યને હું આજ્ઞાપતો હતો અને જેને માટે મ્હને બહુ માન હતાં તે મ્હને આજ્ઞાપતો હતો.

ધર્માધ બન્યા નહોતા, ને તેથી એમની વાતો ધર્મ માટે યોદ્ધા તકરારવાળા કે જુસ્સાવાળા નહોતી. પણ જે શાંતિથી એ સમજાવતા તે આનંદજનક લાગતું. એને વાતો કરતાં સાંભળવાનું મહેને બહુ ગમતું. અગાઉ એક વખત આંધરમાં આજ જગ્યાએ હમે બન્ને એકઠા થયા હતા. તે વખતે અચાનક વાત ઉપરથી હમારી વાત મૃત્યુ વિશે નીકળી. મરણને વિશે એણે એવી દલીલોથી સમજણ પાડી કે સારા કેળવાયલા માણસના મગજમાં તરત એ વાત જાય, અને મૃત્યુ બચાવવા લાગવાને બદલે એ સ્પૃહા રાખવા યોગ્ય લાગે. આજે જ્યારે હમે દરવાજા આગળ મળ્યા ત્યારે એના મહેરા ઉપર દીલગીરી અને કંટાળાની ખુશી છાપ જણાતી હતી, પણ દૃઢતા અને હિંમતની લાગણીઓ એ લાગણી દબાવવા પ્રયત્ન કરતી હોય એવો ભાસ થતો હતો. પછીથી મહેને ખબર પડી કે મરણ પામનારના દરદરું દુઃખ એણે કરવા, તથા એની આસપાસનાં એનાં વ્હાલાંએનાં વિલાપ ઘટાડવા માટે હિંમત રાખવા એને બહુ અનિવાર્ય બળ કરતું પડ્યું હતું. એને નમસ્કાર કરીને હું તરતજ જે ઓરડામાં મહારી મિત્રપત્નીનું બીજાનું હતું ત્યાં ગયો, અને દાખલ થતાંજ મહારો મિત્ર સામે મળ્યો. પોતાને થતા દુઃખને છુપાવીને ઉપરથી જરાકવાર અગાઉજ તે જરા શાંત થયો હતો. પણ મહેને દેખતાંજ મહારી સાથું જોઈ લેનાથી રોવાઈ જવાયું. સર્વ છોકરાંઓના મહેરા ઉપર પણ પોતપોતાની ઉમ્મર અને સમજણ પ્રમાણે દુઃખની છાપ સ્પષ્ટ જણાતી હતી. સહુથી મોટી છોકરી અશ્રુપૂર્ણ આંખોએ માતાની સાગવારમાં રોકાયેલી હતી, બીજાં બધા શ્યામીની આસપાસ ગૂંથણમર ગેઠાં હતાં. આ બધામાં લેના સહુથી ન્હાના છોકરાને બીજી કાંઈ પણ સમજણ વિના માત્ર પોતાના બાઈઓ તથા બહેનને રડતાં જોઈ પોતે પણ અત્યંત રોતો હતો તે જોતાં મહેને સહુથી વધારે દુઃખ થયું. આખા ઓરડામાં જે કોઈ પણ માણસ ધૈર્ય અને શાંતિ રાખતું જણાતું હોય તો તે મરનાર પોતેજ હતું. એના બીજાનાની જ્યારે હું છેક પાસે પહોંચ્યો ત્યારે તહેણે મહેને ધણાજ ધીમા તુટતા અવાજે કહ્યું “તમે આવ્યા તે બહુ સારું કર્યું. બહુ મહેરાબાની કરી તમારા મિત્રની સંભાળ રાખજો. હમણાં એની પાસેજ રહેજો. આલ્યા ન જશો.” મહારા આવ્યા અગાઉ તહેણે પોતાના જેવી સ્ત્રીઓને યોગ્ય લાવણ્યથી તથા ચતા વિયોગને ઘટિત ગંભીરાઈથી પતિની તથા છોકરાંઓની રમ લઈ લીધી હતી.

એક બાજુ શ્યામીની પાસે પતિને પોતાને થતું દુઃખ, રમે પત્નીની છેલ્લી ધડીએ એને વિશેષ દુઃખી કરી એની શાંતિમાં વિધ્ન નાંખે એ બહીકથી દેખાઈ જતું અટકાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં દેખીને, તથા બીજી બાજુ પત્ની પોતાની છેલ્લી ધડીએ પણ રમેને પોતાના પતિના મનના દુઃખમાં વધારો થશે એવી ધાસ્તીથી પોતાના દરદરું દુઃખ છુપાવવા પ્રયત્ન કરતી હતી તે દેખીને મહારાં હૈયું શીટી જતું હતું.

એની (પત્નીની) બેસવાની સંકિત ગયા પછી થોડીક ક્ષણ સુધી તહેણે પતિની સામે નજર રાખી અને મ્હોં સાથું જોયા કર્યું, અને પછી તરત પોતાની આંખો બંધ કરી અને પ્રાણ ત્યાગ કર્યો. એના જવાની ક્ષણેજ, મહારો મિત્ર જે આટલીવાર સુધી હિંમત રાખી બેસી રહ્યા હતા, તે એક દીર્ઘ નિશ્વાસ મુકી શ્યામીની પાસેજ બેશુદ્ધ થયેા છોકરાંઓએ ધાર્યું કે તહેમનાં માતા + પિતા બન્ને સાથેજ મરી ગયાં. (કારણ કે પિતા માત્ર બેશુદ્ધ

જે ગમશકં થયો તે જોઈ ગમે તેવા કડોર માણસેનું હૃદય પશું પીગળે; પશું યોડીવારમાં પિતાને બેશુદ્ધિથી હુડીયાર થતાં ત્હેમણે જોયો તે તેથી જરા શાન્ત થયાં; મહારા 'મિત્રને હું ખીળ ઝોરડાંમાં લઈ ગયો', એને જ્યાં સુધી દુઃખની પ્રથમે લાગણી જરા દબાય નહિ ત્યાં સુધી મહારે એની પાસેથી ખસવું નહિ એવો મ્હેં દરાવ કર્યો. આવા દુઃખના વખતમાં આત્માસનના સંપ્દો તદ્દન નકામા થાય છે ત્હેની મ્હને ખબર હતી, અને તેથી ત્હેની સાં-યેજ એના દુઃખમાં ભાગ લેતાં હું ચુપ બેઠો. હવે લખતાં મ્હને બહુ લાગણી થઈ આવી છે તેથી એક પ્રસિદ્ધ લેખકનો, દીલાસો ક્યારે દેવો, તે વિશેનો ખત લખી લખવાતું બંધ કરું છું. "મહારાં સર્વે વ્હાલોં બધું અને બમીનિએને હું સલાહ આપું છું કે જ્યારે કોઈ માણસ પોતાનાં મિત્રોને દીલાસો આપવા ઇચ્છતું હોય તો ત્હેણે દુઃખી માણસ જ્યારે નીચલા ત્રણ ઉપાયો-(૧) ઇશ્વર ઇચ્છાને આધીન થવાની જરૂરીયાત. (૨) વખતનો લાંબો ગાળો, તથા (૩) દુઃખની અતિ તૂટી-પડી જરા શાંત થાય ત્યારેજ આપવો, ત્યાં સુધી મુલતવી રાખવું."

સૌ. મુમતિ.

વર્તમાનરંગ.

દિ. ખા. અંબાલાલતું લાપણુ—મુંબાઈના ગુજરાતી હિંદુ સ્ત્રીમંડળ આગળ ગયા માસમાં દિ. ખા. અંબાલાલે ઘણું વ્યાવહારિક લાપણુ આપ્યું હતું. આરંભમાં, હિંદુઓમાં સ્ત્રીઓ વિષેની ભાવના હલકી છે એવો કેટલાકો તરફથી મુકતો આરોપ ખોટો જણાવી તેથી ઉલટી જ સત્ય વાત જાહેર કરી હતી કે યુરોપના લોકો સ્ત્રીઓને Partner એટલે માત્ર પર સંસારના ભાગીદાર કહે છે, પરંતુ આપણાં રાસ્ટ્રોમાં તો સ્ત્રીને પુરુષની અર્ધાંગના-અર્થુ અંગ-ગણી છે. હિંદુ સંસારમાં સ્ત્રી વિષેની ભાવના તો બેશક ઉત્તમ જ છે, અને યુરો-પના વિચારકો પંથુ તે વાત તો કબુલ કરે છે. પણ જે દોષ રહેલો છે તે હાલની તેમની ગણનામાં છે. આંગણે વધતાં બાલકોના સંભાળ પૂર્વક ઉછેર તથા કેળવણીને માતાની મુખ્ય ફરજ સમજાવી તેમણે કહ્યું હતું કે "સંસારના બન્ધારણ પ્રમાણે છોકરાંને અમુક વય લગી ઉછે-રીતે મોટાં કરવા, તેમને નિરોગી અને સાચાં તાજાં બનાવવાં, તેમની બુદ્ધિને વેલની પેઠે સારે રસ્તે ચાલવવી, તેમની મન કામનાઓને સારે મારે દોરવી, અનીતિના દુર્ગંધ માર્ગનો તેમના મનમાં અણગમો કરાવવો તે દેશભક્તિ અને સ્વદેશસેવાના મોટા ધાર્મિક પંથ ઉપર તેમને નાનપણથી વાંજવા-આ બધું સ્ત્રીજાતિનું મોટું કર્તવ્ય છે. સ્ત્રી એ જંગમની માતા છે; અને પરમાત્માએ સૃષ્ટિની પ્રથમ ઉત્પત્તિને સ્ત્રી પાસે જળવવા અને ઉછેરવા સોંપી છે, એ વાત પ્રત્યેક નહીંની કે મોટી સ્ત્રીએ અહર્નિશ સ્મરણમાં રાખવી. આપણે નહાનાં બાળકને જ્યાં કેરીયું તેવો સંસાર થયો; તે આપણા દેશની ભવિષ્યની ચંદ્રતી કે પંડતી કરવી એ આપણા હાથમાં છે-એવું દરેક સ્ત્રીએ સાચું અભિમાન રાખવું." આ બોધ સાદો છતાં ઘણો ઉપયોગી અને સ્ત્રીઓએ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. બાલકોને ઉછેરવાં એ કામ એક

મેદ યાય છે. તે ગુજરાતમાં મુમસિદ્ધ યથેશ સ્વર્ગસ્થ દરિયાલ હર્ષદરાય મુનાં વઠિલ પુત્ર હતા. ગુર્જર સાહિત્યની સેવાના કાર્યમાં તે પોતાના પિતાને પગલે ચાલી પ્રસંગોપાત આરા અને મનનીય લેખો લખતા હતા, તેમજ પિતા તરફથી ઉદ્ભવ પામેલા, પરંતુ તેમના અવસાનથી અટકી રહેલા 'ચન્દ્ર' નામના માસિકને અનેક રૂપે પુનર્લેખન આપી નિભાવવા પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા. અમારા "મુન્દરીમુગ્ધ" માસિકને ઘણેક પ્રસંગે લેખોથી અલંકૃત કરનારા મિત્રોમાંના તે પણ એક હતા, એટલુંજ નહીં પણ તેમનાં પુનર્વિવાહિત મત્ની પણ "વિલમુકુમારી" ની સંગ્રાહી અનેક લેખ લખી અમારા વાંચકોને પોતાના ગાનનો લાભ અનેકવાર આપતાં હતાં. આવા ઉછરતા લેખકના અકસ્માત અવસાનથી, તેમજ એક મુવાન લેખક-ભગિનીના અચિંત્ય જીવનસંકટથી અમને દુઃખદ લાગણી થઈ આવે એ સ્વાભાવિક જ છે. પ્રભુ તેમના આત્માને સદ્ગતિ તથા પરમ શાંતિ આપે એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

પાન્ય, બન્ધુસમાજ,

સમયતરંગ.

અમદાવાદની જૈન કન્યાશાળામાં સાંના એક જૈન શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈએ રૂ. ૩૦ હજારની સુખાવત કરી છે.

મહારાષ્ટ્ર શીમેલ એજ્યુકેશન સોસાયટી (દક્ષિણમાંની સ્ત્રી કેળવણીના પ્રચાર કરનારી મંડળી) નો ૧૯૦૬-૦૭ નો રીપોર્ટ હાલમાં બહાર પડ્યો હતો, તે ઉપરથી જણાય છે કે તે મંડળ પોતાના કારોબાર હેઠળ સ્ત્રીઓ માટેની એક હાઈસ્કૂલ એક કોલેજ, અને એક કન્યાશાળા નીભાવે છે. આ વરસમાં કન્યાશાળામાં ૨૦૬, હાઈસ્કૂલમાં ૧૧૦, અને કોલેજમાં ૮૭ વિદ્યાર્થીઓ હતી. આમાંની ૨૧૮ જાણપુ, ૯૩ બીજી જુદી જુદી ન્યાતની હિંદુ, ૨૪ યાહુદી, ૪ મુસલમાન, અને ૫૪ દેશી ખ્રીસ્તી તથા યુરોપીયન હતી, તેઓમાં ૨૫ બાઈઓ પરણેલી, ૬૧ તથવા, અને ૩૧૭ કુમારિકાઓ હતી. વિદ્યાર્થીઓની સંગવક અંદાજે એક બે-ડીંગહાઉસ (નિવાસસ્થાન) પણ આ મંડળ તરફથી રાખવામાં આવે છે, તેમાં આ વર્ષે ૧૩૫ બાઈઓને આશ્રય મળ્યો હતો.

અનાથ હિંદુ વિધવાઓને માટે વિધવા વિશ્રામ ક્લબનાર પ્રો. કવંએ તેમાં સદગતા મેળખ્યા પછી તેમણે હાલમાં એક બીજું પ્રજોપયોગી કામ ઉપાડી લીધું છે, અને તે કન્યાઓ માટે એક મહિલા વિદ્યાલય સ્થાપવાનું છે. તેમણે એક ચરત એવી રાખી છે કે તેમાં ઘણા ધનાઢ કન્યાઓએ વીસ વર્ષની ઉંમર સુધી કુખરાં રહેવું પડશે, અને તેટલી ઉંમર સુધી એ વિદ્યાલયમાં જ રહીને મદત શિક્ષણ મેળવવું પડશે.

બાવનગરમાં મળવાની છઠ્ઠી જૈન કોન્ફરન્સમાં સ્ત્રી સંસારના સંબંધમાંનીચેના કારણો રજુ કરવા મુસદ્દો ધરાવ્યો છે.

- ૧ જૈન અને તેમ જૈન કન્યાશાળાઓ વધારે ઉધાડવાની જરૂરીયાત.
- ૨ દરેક કન્યાશાળામાં ધાર્મિક કેળવણી સાથે નૈતિક વ્યાવહારિક અને ઔદ્યોગિક કેળવણી આપવાની જરૂરીયાત.
- ૩ મહોદી ઉંમરની સ્ત્રીઓ અભ્યાસ દરીશકે તેટલા માટે શાવિકાશાળા સ્થાપવાની જરૂરીયાત.
- ૪ વિધવાઓને ઉદ્યોગ તથા નીતિ મંજૂરી કેળવણી આપવાને ખાસ શાળાઓ સ્થાપવાની આવશ્યકતા.
- ૫ જૈન સ્ત્રી શિક્ષકો તૈયાર કરવા માટે સારી સ્કોલરશીપો આપી ઉચ્ચ કેળવણી આપવાની જોઈવણ.

ગ્રાહકો, લેખકો, વગેરેને સૂચના.

“ સુન્દરી સુબોધ ” ના મપાક (તત્ત્વ) તેમ વ્યવસ્થાપક કોઇ એક વ્યક્તિ નહિ પરંતુ સમગ્ર બાંધુ સમાજ છે આ સબધે, ગ્રાહકો, લેખકો વગેરેમાં ગેર સમજૂત થવાથી તેની વ્યવસ્થાને કેટલીક હરકત પડે એ છે માટે ગ્રાહકો, લેખકો, વગેરેએ મર્ચ પ્રકારનો બર્સદાર (પત્ર વ્યવહાર દિ.) કોઇ પણ વ્યક્તિને નામે નહિ કરતા, ફક્ત કમી નંબરો, ” બાંધુ સમાજ, “ સુન્દરી સુબોધ ” ઓફિસ એ નામથીજ કરવે.

સુન્દરી સુબોધ ઓફિસ

અમદાવાદ

મન્ત્રી બાંધુ સમાજ

લેખકોની રૂબરૂ

૧૨૮ (૮૧૧)	રા અર કે જેવેજી	બાવનગર	૧-૪-૦
૧૨૯ (૧૦)	મી યુમદશી એ બાકગમાઈ	મુમાઈ	૧-૪-૦
૧૩૦ (૮૨૮)	રા રઘુભોડાસ નરસી	કરાચી	૧-૪-૦
૧૩૧ (૧૮૫)	ન રૂનાપદામ દાપોળાસ	કંગડી	૧-૪-૦
૧૩૨ (૧૫)	રા મૂળપદ ઘેસાભાઈ	કંગડો	૧-૪-૦
૧૩૩ (૯૩૩)	રા હરખપદ એલ તાડ	મુમાઈ	૧-૪-૦
૧૩૪ થી ૨૪૭ (૧૧૪)	મિત્રમુડા નાવજોરીઓના		૮૯-૧૨-૦
૨૪૮ (૮૧૮)	સા મનવાન ડબલ	મુમાઈ	૧-૪-૦
૨૪૯ (૯૩૪)	રા અમરચંદ શોભજી	રંગુન	૧-૪-૦
૨૫૦ (૮૨૫)	રા બાટિયા નારણાસ કઠૂ	સિંધ	૧-૪-૦
૨૫૧ (૫૩૬)	ન બજારતાગય એમ સિંધી	મુમાઈ	૧-૪-૦
૨૫૨ (૫૨૫)	રા પ્રાણુપાલ કીરપાતામ બી. એ	અમદાવાદ	૧-૪-

સુન્દરીસુખોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

- અપહ્રતક્રમુદઃ—કર્તા પ્ર ક મુવ—એક ગ્રન્થન વાર્તા, કિ મત રૂ ૧) ગ્રાહકોને આના આઠ પોસ્ટેજ ભૂદ.
- શોકશમન—આ ગાસિકનો કોઈ ગ્રાહક જે નવા ગ્રાહકનું લગાજન મોકલી આપમે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિજોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે
- માગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની બેટ—કિંમત આના ૦—૧૦—૦ નના ગ્રાહકને ૦—૬—૦ ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦
- કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની બેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦
- વહુને શ્રીઆમજી—કર્તા વિશકર અમરીયા, કિ રૂ ૧ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. ભૂદ.
- અલક્ષ્યજ્યોતિ—કર્તા સુમિત્ર કિ ૧—૮—૦ ગ્રાહકને ૦—૮—૦ ટ. ખ ભૂદ
- મુકુલા—ચોથા વર્ષની બેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૬—૦
- સુધાહાસિની—આ ૨ સી. લઘુ પુસ્તકનું યુ આપાનર કરનાર સૌ વિધાનૌગી ખા. એ. તથા સૌ ચારદાઘેરી ખા એ. કિ રૂ. ૧—૪—૦, યુ યુ ગ્રાહકોને રૂ. ૧—૦—૦ વડનગર ના સ્ત્રીઓમાં ગંગાની ગીતને સમદ—સમદ દત્ત સૌ જાણા
- ભોગાનુપ કિ. રૂ. ૦—૮—૦, યુ યુ ગ્રાહકોને ૦ ૬—૦
- Selections from English Poets કિંમત રૂ ૧—૦—૦ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ ખ. ભૂદ

સુન્દરીસુખોધની પાછલી કાઈલો.

૧ લા તથા ત્રીજા વર્ષની ગ્રાહકોના લણા ખરા અંકો હવે ખપી ગયા છે માત્ર ૧ લા વર્ષના ૬-૭-૮-૯-૧૦-૧૧ મા અંકની, તથા ત્રીજા વર્ષના ૧-૮-૯ અંકની ધણી થોડી નકલો રહેલી છે માટે જે ગ્રાહકને પોતાની ગ્રાહકોનાના તે અંકો ખુટતા હોય તેમણે તાકીદે અમારી પાસેથી મંગાવી લા. નહીં તો પછીથી મળી શકશે નહીં આવી દરેક નકલની કિંમત ટપાલખર્ચ સુધે રૂ ૦—૧—૩ પડશે બીજા વર્ષની કાઈલ હવે શીલીકમાં નથી.

ચોથા વર્ષની આખી કાઈલ રૂ. ૧—૪—૦ બેટ સાથે.

સુન્દરી સુખોદ

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે ત્મન્તે તત્ર દેવતાઃ । મૃત્યુઃ
(યત્ર દેવતા રહે, ત્યા પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પ્રસ્તુત. ૫	સપાદક.	ઈ. સ. ૧૯૦૮ મે.
અંક ૯	બાન્ધુસમાજ.	વિ. સં. ૧૯૬૪ વૈશાખ.
	વિષયસૂચન	
વિષયવિભાગ.	ભેખક.	
જ્ઞાનસુગન્ધ.		૧૯૩
અભ્યુદય.		
પંચવટીમાં વાસ	રા બાપુભાઈ જાદવરાય વૈજયંતી બી. એ.	૧૯૪
પાર્તાસહસ્રી.		
ઘેલીરમા (શ્રીભેખ)	બહેન વિ	૧૯૭
વિવિધવિદ્યાર.		૨૦૫
શુભરાત્રી બહેનોની વાતચિત.	રા. પદ્મિપાર	
હિંદુ ગૃહસંસાર	રા. કૃષ્ણભાઈ અબ્જરિમા	૨૦૮
રમણિમણીમાલા.		
પતિવ્રતા રદ્દિમા બીબી (શ્રીભેખ)	બહેન વિ.	૨૧૩
ન્યાયપત્ર.		૨૧૫
સમયતરંગ.		૨૧૬

ગ્રાહકો, લેખકો વગેરેને સૂચના.

“સુન્દરી સુબોધ” ના સપાટક (તંત્રો) તેમ વ્યવસ્થાપક કોઈ એક વ્યક્તિ નહિ પરંતુ સમગ્ર બન્ધુસમાજ છે આ સબધે, ગ્રાહકો વગેરેમાં ગેર સમજીત થવાથી તેની વ્યવસ્થાને કેટલીક હરકત પહોંચે છે માટે ગ્રાહકો, લેખકો, વગેરેએ, સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર (પત્ર વ્યવહારાદિ) કોઈ પણ વ્યક્તિને નામે નહિ કરતાં. કૃપા કરી “મન્ત્રી,” બન્ધુસમાજ, સુન્દરી સુબોધ ઓફિસ એ નામથીજ કરવા.

અમદાવાદ } મન્ત્રી, બન્ધુ સમાજ.

લવાજમની પહોંચ.

૨૫૩ ન (૯૩૬) રા કૃષ્ણબાન કે હાકોર ખી એ એસ એન ખીમરૂચ	૧-૪-૦
૨૫૪ „ (૮૩૭) રા હીમતનાથ જેયદ	ધો ૧૭ ૧-૪-૦
૨૫૫ „ (૮૩૮) રા નાગરદાસ જેભાઈ	રાજકોટ ૧-૪-૦
૨૫૬ „ (૮૩૯) રા જેઠાનાથ હરજીવન	રાજકોટ ૧-૪-૦
૨૫૭ „ (૮૪૦) અવાખલ સરકયુતેગીમ લાયબેરી	અવાખલ ૧-૪-૦
૨૫૮ „ (૮૪૧) રા નરોત્તમ જાનનાથ શહ	મુખાઈ ૧-૪-૦
૨૫૯ „ (૮૪૨) સૌ ગાહીગરની બહેન	મુખાઈ ૧-૪-૦
૨૬૦ „ (૧૫૨) રા નરસિંહલાલ માળાલાલ ખી એ	અમદાવાદ ૧-૪-૦
૨૬૧ „ (૨૭૪) સૌ મનનાથના,	નડીયાદ ૧-૪-૦
૨૬૨ „ (૮૪૦) મે સોનગઢ બેર્ડોંગ હાકીના હેડ મારલ	સોનગઢ ૧-૪-૦
૨૬૩ „ (૮૪૪) રા લખાભાઈ લલિતુભાઈ પટેલ	વિશ્વનગર વિભાગ ૧-૪-૦
૨૬૪ „ (૭૬૩) રા દેવનાથ વાવજી	કરાચી ૧-૪-૦

સ્વીકાર

ખીચેના પુસ્તકો અને ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ —

શાનવચન, વિશ્વસુ પ્રકાશિકા

મુગધની ઢાઢા છાપવાળુ કેસર મુના દાખન આમી મોકલવામા આ ૩ હતુ, તે માટે સદરી ખપતાનો ઉપકાર માનીએ છીએ આ કેસમી પવિત્રતા, ઉત્તમતાને સ્વચ્છતા માટે ભાવનગર પ્રદર્શનમાથી સોનાનો ચાદ મળ્યો છે, એમ તે સ્વદેશી કપનીના મેનેજર સાહેબ આમને લખી જણાવે છે

આજના આક સાથે ભારત ઈન્ડિયન કપનીના દેહનીન વહેચવામા આગ્યા છે સેરી કપની ઓએનો વિશે ઉતારે છે મન્ત્રી બન્ધુસમાજ

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાહરકવિ જોવાર્ધનરામભાઈના શબ્દોમાં કહીએ તો સ્ત્રીધો પ રિત યાય, રસજ્ઞ યાય, કુદૃઝપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને સુન્દર યાય, ચોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુદૃઝબળ-બળમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી અને સ્વતંત્રતાથી કુદૃઝબળની મૂખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી એ કુદૃઝબળના ખરા કલ્યાણ કરવા 'શક્તિમતી અને હરસાગિની બને, કુદૃઝબળના બાલક વર્જને પાપભૂ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગોની 'કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,' પતિભક્તિપરાયણ મર્ધ પતિનું અવન ઉત્તર કરે અને તેના આત્મ-સુશોભની હર્મિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ લેખરી હઈ અનુષ્ઠાનનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને બંને સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી દિરંગો સપ્તર્ષિ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે " સ્ત્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી. 'સ્ત્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે "

વર્ષ ૫ મું.] ઈ. સ. ૧૯૦૮ મે—વૈશાખ વિ. સ. ૧૯૬૪. [અ'ક ૯ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પતિ પત્નીના સ્નેહની માવના કેવી સ્વર્ણ હશે એ સમજવા માટે (વેદમા) પુષ્કલ રચનો છે—“સોમાગ્ર માટે હું તારો હાથ પકડું છું મારી સાથે તું ઘરડી થા. મમ, અર્યમા, સવિતા, અને પુરુષિ એ દેવોએ ગૃહસ્થાશ્રમ મોગવવા માટે તને મને આપી છે ” પતિ પત્ની પુષ્કળ ઘરડા થાય, એ કરતા જગતમાં વધારે સુખ નથી. અને એ પવિત્ર ભાવ આપણા જ્ઞાન-ધિઓને વૃદ્ધ મીઠો લાગતો, એ સૂક્તમાં વર કરીને કહે છે કે “અર્યમા અમને છેક ઘડપણ જાગણ પરસ્પર જોડો ! અને એક વીજા સૂક્તમાં કહ્યું છે કે “આ ઘરમાં તું તારા બહાલા પતિને પ્રજા આપીને સુખી કર, આ ઘરમાં તારું ગૃહપત્નીપણ મોગવવાની ગતી રહે, એ પાતે સાથે તારું શરીર જોડ, અને તમે ઘરડા થાઓ ત્યાં સુધી એકઠા જ પરમાત્માની જ્ઞાન મરી પ્રાર્થના બોલો”.

મો. આનંદશંકર કુત.

“નારીપ્રતિષ્ઠાનું” ઐતિહાસિક

કાવ્યકુંજ.

પંચવટીમાં વાસ.

(શિમેશંકર દત્તના ઇચ્છેછ કાવ્ય ઉપરથી.)

પંચવટીની રાત વધાવી લઇએરે
 રૂડા રામજી સીતા સાથ વાસો વસીએરે
 જિભા લક્ષ્મણુ ભેડી હાથ સેવા કરતારે
 પર્ણકુટી બનાવી પવિત્ર કંદમૂળ ધરતારે
 મોટાં સોનેરી મંદિર ઝાંખાં લાગેરે
 આ પર્ણકુટીની પાસ હીપે સીતા માતારે
 રૂતુ દશા સર્વ પલટાય ઇશની ઇચ્છારે
 રઘુવીર ધીરનું હૃદય સજ્જન ગાતાંરે
 કરી સુવર્ણમય વૃક્ષરાજ નંગલ મંગલરે
 ગર્ધ હેમંત ચાયા વાત ઉત્તરના ટાઢારે
 ભભી રહ્યા છે નંગલમાંદા શિયાળો ભારંરે
 વલકલ શોભાવતાં લાંદા જાનકી માતારે
 જિભા પ્રાતઃકાલે રઘુવીર સરિતા ઘાટેરે
 સંતી સીતા આન્યાં પાસ નયન કેમલ ફલ લેવાને
 ચરા લક્ષ્મણુ કરી પ્રણામ રઘુકુલ દીપકને
 વર્ણવે છે શિશિરનું મહાદમ્ય ભારત વર્ષેરે
 આવ શિશિર સ્વેત તું આવ રામને લાગે બહાલીરે
 હીસે વધુ-મધુરી સમ તું જારી શૃંગારેરે
 યદ્ય રહ્યાં છે સ્વચ્છ મેદાન પવન દહર ચાલેરે
 લીલાં ખેતર જલબિંદુ સાથ ઉદ્ધિ સમ ભાસેરે
 સરિતા માતાથી ભાગ્યાં દૂર પ્રમદા ઘેલડારે
 મીઠી ગોઠડી કરે કલ્લોલ અંદર ઘરમારે
 સજ્જન મહાલતા આજ આવી છે કમાણીરે
 પિતૃદેવ પૂજતાં શ્રદ્ધા સાથ પાપ ખંખેરેરે
 મથતા સાધુ સર્વે આજ પવિત્ર મન કરવાને

મધુરી નારી મળીને ગાય ગીત સૂક્ષ્મ પ્રેમનાંરે,
 નૃપ જોઈ શિશિરની દહોર સજ્જ કરાવે છે,
 ધ્વજ ધરતા રથ હુંય હથિયાર શત્રુ મુજતાંરે
 ઉત્તસયન શ્વાસ ન માય હરિત રથ જતાંરે
 ગયા સૂર્ય સ્વામિ બીજી પાસ થઈ ગઈ સુનીરે
 લઈ આદ્યો અરૂણ રથ આજ દક્ષિણ દિશામાંરે
 સરી પડ્યા સમીર જટ ય્યાં છે કુલવન પીળાંરે
 નક્ષત્ર ગણમાં પુષ્પ ગળહળ ગળકેરે,
 તારા જુડિત છત નીચે રાત અમે નવ રહેતાંરે,
 જલકણુમાં નહાતો ચંદ્ર રૂપેરી જગ કરતોરે
 માની ઓઢણી ફરફરતી હોય ચંદ્રિકા તેવી લાગેરે
 ગાંધું રક્ષિત વિનાનું તેજ ચંદાનું લાગેરે
 જેમ જનક સુતાનું દીવ્ય અંગ વલકલમાં વિટાણુંરે
 પશ્ચિમાચલના પવન સુસવાટથી સરતાંરે
 તેને સારસ પક્ષિ સર્વ સ્વરથી ભરતાંરે
 ઘઉં કેરાં ક્ષેત્રો અસંખ્ય જલકણુ બીનાંરે
 પાકયાં ઓઢન સોનેરી રંગ મંગલ મંગલરે
 યયાં ઝુપડી વાડી સજ્જવન જન મન રીઝેરે,
 ફલ ફલદ્રૂપ ભૂમિનાં આમ શાંતિથી ચાખેરે
 સૂર્ય પીતાનાં દર્શન કાજ લોક ચોક મળતાંરે
 ચંદ્ર સમ ભાસે રવીનું તેજ સોનેરી વિશ્વ કરતાંરે
 ગાઠ, પાન, ફલ, ફુલ, નદી નાવ સોનેરીથી ભરતાંરે
 જીવ જરણ પ્રાસારી દઈ પ્રવૃત્ત બધાં કરતાંરે,
 અંધ તમસને લેહી આય રક્ષિત પ્રસર્યોરે
 ખસે અંધારું અજ્ઞાન સુપથ સાધુ જોતાંરે
 નૃપા લાગી છતાં માતંગ તોય પાન ન કરતાંરે
 હંસ બકાદિ ઊભાં જોય સરિતા ઘાટેરે
 જૂકી જવનિકા સરિતા આસપાસ ગાઢ ધુમસનીરે
 અદ્રશ્ય આવે કંઈક અવાજ આનંદ પમાડે છે,
 નમી રહ્યાં રંગીન અંબોજ જલમાં જૂલે છે
 ગઈ પમરતી સરસ મુવાસં પાંખડી ખરી છે રે
 હા! હા! નહાલી અયોધ્યા માતં મને યાદ આવે છે
 નહાલા ભરત રૂપિને વેશ રાક્ષસ ચલાવેરે

બહાલા સંભારે અહોરાત્ર વિયોગી બહાલાને
 સ્મૃતિ તાર ઝણકતા રોજ બહાલાં સમ મધુરાં નિરખીને
 તણ દીધો ભરતે રાજ્ય સુકુટ વૈભવ જુના છાડીને
 કરે શિશિરે તપ અતિ ઉગ્ર ભૂમિતલ પોદીને
 અતિ શૂરને સંધુ શાંત કદી ઉભા હશે
 સરયૂ માતાને તીર પ્રાતઃકર્મ કરતારે
 નથી ગણ્યું સ્વમાતાનું માન બહાલા વીરે
 તરછોડી જૂનની આમ પૂજે રાય પદને રે
 અહો કઠિન હૃદયનાં માત કેકેથી યઈ આંરે
 સ્વાર્થ ભેતાં અયોધ્યાને નાંખ્યું દુઃખ દરિયેરે
 અરે લક્ષ્મણ, ખાતા વીર નહિ થા કોધીરે
 રામ બોલ્યા મૂકી હાથ લક્ષ્મણને કપાલેરે
 નિશ્ચય બહાલા ખાત ઘટે માન માતારે
 પણ વચન ભરતનાં આજ બધું સંભારે
 સ્મૃતિ મહારી વળગતી રહે ભરત વચનમાંરે
 અમૃતથી મધુતર છે પારસથી નિર્મળરે
 મમ સંકલ્પ ધર્મને ઠાજ પ્રેમ ડાલાવેરે
 કૃપા હશે જગદાધાર મળશું પાછારે
 દ્રવે હૃદય રઘુવીર ધીર અથુ સારે છે
 મળ્યાં જઈ ગોદાવરી સલીલ પ્રવાહમાં ભતાંરે
 હા ! પ્રેમ સહૃદયને આમ કંઈક વલોવેરે
 હા ! ઈશ તું આપ આત્મબલ સાધુ સજ્જનનેરે
 સતી સીતાનું આન્યાસન નિર્મલ કાંચુ છે
 રઘુવીરના તરંગ વિચાર આલ્યા વિખરાતારે
 ગોદાવરી અતિ પવિત્ર ખળખળ બહે છે રે
 રઘુવીર નહાવાને જય સોનેરી પ્રીણ ઉઠેરે
 સૂર્ય રશ્મિ સોનેરી ત્યાંઘ સ્વાસ્થિક કંઈક કરે
 રૂઠા રાંમણ વધાવી લઈ પક્ષિ કલ્લોલ કરે
 સીતા ગોદાવરી જલમધ્ય ધીમેથી સરતાંરે
 બણે બુલતી કમલની નાળ મુલગ સલીલેરે
 માતા સરિતા આજે આમ પવિત્ર યઈ બહુ કરતાંરે
 વિચારોને તાણી જાયે સત્ બધુ ભરતાંરે

પિતૃદેવનું પૂજન થાય પછી મુમંત્રો ભણતાં
સવિતા સોનેરીને સીતારામ વારંવાર નમતાં
કરકરતાં સીતાના કેથ રામકંઠ વિટાતાં
સીતામાતા રામની સાથે જુંપડીએ પાછા ફરતાં
ઉમા-રૂદ્ર સમ દીવ્ય આ જોડ ફેલાસ વને મ્હાલતાં
રઘુકુલ દીપક રહેજે અહોરાત્ર મમ અંતર ભાવે

આપુલાઈ જાદવરાય વેખ્ખવ.

વાર્તાલહરી.

થેલી રમા.

(અલેખ.)

“થેલી, થેલી થેલી” રસ્તાપર રમતાં બાળકો બોલી ઉઠ્યાં, અને તે સાંચેજ રસ્તા-
પર પડતી બારીઓ ઉઘડી, અને તેમાંથી પણ “થેલી” ની જુઓ સંભળાવા લાગી. રસ્તાપર
રમા નામની થેલી સ્ત્રી સાંત, સ્થીર, અને મન્દ પગલે ચાલી જતી હતી. તેના મુન્દરચહેરો
અને પગની પાની સિવાઈનો શરીરનો તમામ ભાગ સહજ મર્યાદાથી ઢંકાયેલો હતો. તેના
છૂટા વાળ કમરથી નીચે લટકતા હતા અને તેનાં મેલાં કપડાં મહેથી તેના મુખચંદ્ર ઝળકતો
હતો. તેના ચહેરામાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવતી શોકની છાંયામાં શરમ-મર્યાદાનું અદ્ભુત મિશ્રણ
થયું હતું. કોઈ અજણ્યું મનુષ્ય તેને થેલી તરીકે પિછાની શકે જ નહિ; કારણું થેલાઈનાં
જહેર લક્ષણો તેનામાં જણાતાં નહોતાં, તો પણ તે થેલીતો હતી જ. થેલીની પાછળ બાળ-
કોલું જળઈ યુધ્ધ થયું, અને “થેલી થેલી” કહી જુમરાણું કરવાં લાગ્યું. થેલી બાળકોનાં
જુમરાણીથી ગમરાઈ નહિ, કે પોતાની સાંત સ્થીર ચાલ બદલી નહિ; પરંતુ ચાલતી
હતી તેજ સ્થિતિમાં વગર બોલ્યે મૈત્રવણે, નદીને રસ્તે ચાલી ગઈ. નદી કિનારો આબે,
નદીની કાંઠરી આવી અને છેવટ નદીના પાણીમાં પણ એજ ચાલ, એજ ગંભીર મુખમુ-
દ્રાએ ચાલી ગઈ. પાણીના છાતીપુર ઉડાણમાં ગઈ, ફુબડી મારી અને વાળ સુઢાં શરીર
તથા કપડાં ખલજ્યાં. કપડાં નીચોગ્યા વિના, સુકવ્યા વિના, વાળ કે શરીર કોઈ કપાં વિનાજ
નદીના સામા કાંઠાને રસ્તો લીધો. વાળ અને કપડાં મહેથી ટપકતાં જળખિન્દુ સાથે અશ્રુ
ખિન્દુ મળી જવાં લાગ્યાં. નદીને સામે કિનારે સ્મશાનમાં જઈ આવડી. સ્મશાનની ભરમ-
માટી ઉજંગમાં લઈ પડી હડિાળ માફક મુલાના લાગી, ઘડી હાલરડાં ગાવા લાગી, અને
પડીમાં પથ્થર પણ ફાટી જાય એવો હુલ્લભેદ વિલાપ કરતી બોલી ઉઠી. કનક અને ભાનુ।

મારી અતિ સંભાળને આશાની પ્રિય વસ્તુઓ!! તમને ક્યાં શોધું? ક્યાં નિહાળું? જન્મ પહેલાં જ પિતાએ તજેલી, જન્મ પછી માતાએ તજેલી, અને જીવન સદયારીએ અધવચ તજેલી, એવી દુઃખીયારી હું ક્યાં જઈ જીવી રહું તેમ છે! મારાં અધાન દુઃખોને તમારી નિદોષ રમત ગમતમાં હવે દિલાસો મળનાર નથી. " ઘડી ક્ષિતિજ તરફ આકાશ તરફ જોઈ રહીને બોલી ઉઠી-હા હા!! તે આ તરફનો જ દૂર દેશ. હા સ્વામી! ક્યાં અને કશ્ચા-રસથી ભરપૂર સુન્દર યંત્રો વાંચેલા, દયા વિષેનાં લેક્ચર્સ આપી દેશમાં દયાની લાગણીનો લાવો કરવા યત્ન કરેલો, દયા વિષેના એસેમાં સુવર્ણચાંદ મેળવેલ; અને આવો દયા વિરહ કુર પ્રયોગ મારાપર અજમાવી જોવાની જ તક સાધી? " ઘડી મૌન રહી બોલી-" પણ અરે આ બધું સ્વપ્ન તો ન હોય? " પરંતુ તુરત જ લાંબા નિશ્વાસ સાથે ફરીથી બોલી ઉઠી કે-નહિ નહિ, તે ભયંકર વાત ખરી જ છે. મારાં વહાલાં રત્નોને આ રમશાન ભૂમિમાં સ્થાનતાં મેં જોયાં છે, અને દિત્તારથી ભરપૂર પત્ર સ્વચ્છએ જ વાંચે છે. " તેના શોક, અને રોદ ભિન્નિત શબ્દો ફરી ફરી સંભળાવા લાગ્યા, અને આસપાસ થતા પ્રતિધ્વનીએ તેને કામળ ને કશ્ચામ્ય અવાજે ફરી ફરોને નિવેદન કર્યાં.

રમાની માનાનું નામ ગીરજા ને પિતાનું નામ ગોપાલદાસ હતું. યેલી રમાએ પિતાનું તો મુખ પણ જોયું નહોતું, કેમકે ગીરજાનાં સીમન્તનાં મુહુરત લેવાયાં હતાં પણ એ દહાંવ લેવા ગીરજા ભાગ્યશાળી બની નહિ. નિમોનીઆની ટુંકી બિમારીમાંના દેહનો અન્ત આવ્યો, અને ગીરજાપર દુઃખનો હુગર ઢળી પડ્યો. બાળકને અને ગામડાંમાં પિયર હોવાથી ગીરજાને પિયરપક્ષ તરફથી રિદા ઝોઢી મળી હતી, પણ સાસરે આવ્યા બાદ પતિનો સતત જાડી પ્રયાસ, પોતાની તીવ્રશુદ્ધિ, અને ઉભયના ઉત્સાહથી ગીરજાએ સારી વિદ્યા મેળવી હતી. દંપતિ વચ્ચેનો રોદ પ્રસંગાપાત્ર હતો. આવા રોદમાં પતિનો સ્વર્ગવાસ પતિને જીવલેણ નીવડ્યો. વિધવાઓનું દુઃખ મનુષ્યો ધારે છે, અને પરાપકારી સાક્ષરો કલ્પના કરી, દર્શાવે આપી વર્ણવે છે, તે કરતાં વધારે હેમ છે. વિધવાઓને અમંગલ ગણવામાં આવે છે, તેના તરફ તીવ્રશકારથી જોવાય છે, શ્વસુર કુટુંબમાંથી કેટલીક આડકતરી રીતે તેને બાદ ગણવામાં આવે છે, તેના ઉપર અસત્ય આરોપો મૂકવામાં આવે છે, તેનાં પોષણનાં સાધનો માટે સગવડ કરવામાં આવતી નથી, કોઈ હુજારકળા શીખવવામાં આવતી નથી, તેને અધ્યાત્મ વિદ્યા અને જ્ઞાનના તરફ વાળી તેને યથાચોગ્ય રસતે ન વાળતાં પુનરલ્લભનાં બાળુમાં ટુંકા ટુંકા તેની ચાંત ને સ્થોર મનોવૃત્તિને ચમકાવવામાં આવે છે, ઉત્તરિનાં સાધનો શોધ્યા છતાં તેને પ્રાપ્ત થતાં નથી, સુધારકોને કુમારિકાઓ અને શૃલેષીઓમાં સમાવે કરતાં વિધવાઓને માટે અવકાશ મળતો નથી, અને મળે છે તો પ્રમાણમાં ઘણેજ ઓછો. આથી જન સમાજના તે એક અંગની અધોગતી થતાં આખી જનસમાજપર તેની જાડી અસર થાય છે, વિધવાઓના સદાકાળના કામળને જીવંતીપર્યંતના ઉજ્જ્વલ નિશ્વાસોથી દેશમાં રહેતી કલ્યાણની શક્તિઓ બળી જઈને, ભ્રમભૂત થઈ જાય છે, અને તેને પરિણામે આપણા પ્રિય સ્વદેશ-માતૃભૂમિ આધી, બ્યાધી અને ઉપાધીથી ભરપૂર બની ગયેલ છે.

ગોપાલદાસનો પ્રેમ એક સારો પતિ પત્નિપર રાખી શકે તે કરતાં ઘણે દરજ્જે વધારે હતો. " કુમારનું કંઈ નહીં પણ રોદમાં રહેલું માછલું રોદ વિના જીવી શકતું નથી " એ

વાક્યની વાસ્તવિકતા ગીરજા અને અશાનવસ્થાથી જ થયેલ વિધવાના મુકાબલાથી સાબિત થતો હતો. પતિ વિયોગે તે તરફડતી અને કીર્તિકુમારીની મારફત સદાકાળની સુઝામાં પતિદર્શન મુશ્કેલી તે શોકના આવેશમાં બોલી ઉઠતી કે—“મારા સર્વ સુખ અને દિલાસાના એકજ સ્થાન ! હું-તમે-આપણે-અન્યોઅન્ય કંઠલાં પ્રેમથી આહતાં ! અને અન્યો અન્ય તરફથી કેટલી વફાદારીને પ્રેમનો બદલો મેળવ્યો હતો ? સુર્ગ-વિતન પતિ તરફની સઘળો ફરજો અતિ હુક મુદતમાં પણ આપે કેટલી યથાચોગ્ય બગાડી હતી ? મનુષ્યો દિલાસો આપતાં કહે છે કે વિસરવા યત્ન કર, પણ આપના મીઠા માયાળુ સ્નેહમાં લયપચ્ચતા શબ્દો મને ને મીઠાશ, ને સાંતી અને ને પ્રકૃષ્ટતા અર્પણ કરતા, તે શબ્દો હા ! તે સમય વિસરી શકાય ? અરે એવું કુર વિચારતાંજ મને કંપારી છૂટે છે. એતો.

“ ન બ્રહ્માતું ન. બ્રહ્માય ”

મારા સુખ અને આનંદ જેવા દિલાસાના શબ્દો એ તો આપની સાંધે જ પ્રયાસ કર્યું છે. “અમુશ્ય ગણતી પતિની છળીને કલાકેના કલાક જોયા કરતી, અને તેની આંખો આંધુમાં તરફ લાગતી. દેવી બગવતી માતા નામની તપસ્વીનીએ તેને સંસારની અસરતા અને વૈરાગ્ય વિષે ઉમહો બોધ આપ્યો, તે તેણે એકચિત્તે શ્રવણ કર્યો. પરંતુ બોધ પૂરો થયે તેનાં

“અત્રતનો ઘટ મુખ લગી બરીયો, ઉપર બરીએ તે વહી જાય;

શ્રી કૃષ્ણ બધો છે કંઠ પ્રમાણે, તો કેમ જોગ સધાય;

કૃષ્ણ હૃદયમાં કૃષ્ણજી બાહેર, જ્યાં જોઈએ ત્યાં જદુરાય.”

અશુભ નયને બોલાવ્યાં ઉપરનાં વચનોએ છેલ્લે માતાજીએ પણ ધાર્યું કે “સમય જીવન એજ સીતાને મારે થયેકર છે. સાધારણ કહેવત છે કે “દુઃખનું આપધ દહાડા” પણ દંપતિના સંબંધમાં તે અરથાને દરે છે. બન્ધુ, બન્ધુ, કહી રહતા ભગિનીને સમયને અંતરે ખુશાલીમાં નિહાળીએ છીએ, પરંતુ પતિ પતિ કહી રહતી પ્રેમદાનો શોકપટ કદી પણ દૂર ખસતો જ નથી. ગમે તેવી ખુશાલીના સમયમાં પણ તેની નિસ્તેજતા પ્રલક્ષ જણાઈ આવે છે. ભગીનીનો સ્નેહ ઓછો નથી, તોપણ તેના કરતાં પતિનો પ્રેમ ઘણે દરજ્જે ઘટે છે. ગીરજાનો શોક સમયના વૈરાગ્ય નહોતો, પણ દુઃખે તેના હૃદયમાં-ઉડી જઈ ધાલી હતી. તેનાં અશ્રુઓ નિહાળવામાં આવતાં ત્યારે હમણાં તેનું સ્થૂલ સરીર. પીગળીને પાણી બની જઈ નારા પામશે, એવું લાગતું. પતિ વિયોગનું આતંકર્ય દુઃખ તેના હૃદયને ખાઈ જવા લાગ્યું; અને દિનપ્રતિદિન તેનું સ્થૂલ સરીર હીણુ થવા લાગ્યું. જેમ સુકુમાર સતાને વહેા પોતાની છાંયા અર્પણ કરી પરાંપકારો બને, ઘરતી પોતાના પુટીકારક રસથી પોપણ આપ્યા કરે, અને જંગલી કીચ્ચાસો તેની ક્રોમળતાથી મૃદુ બની જઈ તેનાપર કુદાડાનો ધા કરતો હલત કાણુમાં રાખી તેને બચાવી રાખે તોપણ જો તેના મૂળનો સુખ સળો શોધી કાઢી દરે કરવામાં ન આવે તો તે લતા હીણુ યદ છેલ્લે તેનાં પુષ્પ પાતરાં વગેરે તેની સુન્દરતા વધારનારાં અવયવો છિન્નખિન્ન થઈ તે લતા નાશ પામે. તેમ મન ન વળી શકે એવા દુઃખની બોગ યદ પડેલી દીવસે દીવસે હીણુ થવા લાગી, અને આજ સ્થિતિમાં તેણે રમાને જન્મ આપ્યો. મનુષ્યો કહેવા લાગ્યાં કે “બાળકની જન્મળમાં તે પોતાનું

દુઃખ વિસરશે ” પણ પતિ પ્રેમનેજ જીવનનું સાર્યક માનનારીને પ્રશ્ન ઉઠ્યો કે “ શું વાતસલ્ય પ્રેમ માટે પતિ પ્રેમનો ઉત્કૃષ્ટ ભોગ આપી શકાતો હશે ? ” પણ ગીરજાથી તેમ બની શક્યું નહિ અને છેલ્લે રમાને નવ માસની મૂકી ગોપાલદાસની મરણ તીથીને રોજ અને તેજ સમયે ગીરજાનો અમર આત્મા,

“ રંક સીતા સમમય સમમાં સમ્રાણી ”.

રા. લલીત.

પતિ આત્મા સાથે મળી ગયો.

નજીકનાં સગાંને અભાવે અવસાન સમયે ગીરજાએ રમાને સ્વચ્છાતિની સખી ચંચળને સોંપી. ચંચળનો પતિ મોટી મીલનો માલિક હતો, ચાર પાંચ બાલક શુભરી ગયા પછી તેને અનવરચંદ્ર નામે એક દશેક વર્ષની વધનો પુત્ર હતો. બાલક રમાને જોઇ તે ધણી ખુશી થતો, અને નવીન રમતોથી તેને ઘડી ઘડી હસાવતો. બાલક રમા ચંચળને હાથે ઉછરવા લાગી, તે માતાને જુલ્મીજ ગઇ. ચંચળે તેને માતાની ખોટ જાણવા દીધી નહિ. તેને જમાનાને અનુસરતી કેલવણી આપવી સર કરવામાં આવી હતી. હમણાં અનવરચંદ્ર બનારસ કોલેજમાં અભ્યાસ કરવા ગયો હતો. જ્યાં સુધી તે ઘેર હતો ત્યાં સુધી નાની રમાનો બહાલો સોખતી હતો. રમા ઉંમર લાયક થતી ગઈ તેમ તેમ ધરનાં માણસો પાસેથી તો નહિજ, પણ ચાકર નોકરો પાસેથી તે પોતાની ખરી હીરદી જાણવા લાગી, પોતે પંરાયા ઘરમાં માખાપ વિનાની અનાથ છે, પંરાયા આશ્રય ને ઉદારતા પરજ છે, તે સ્પષ્ટ સમજવા લાગી. અનવરના પત્રો રમાને વખતો વખત મળતા. તેના તે ધણાજ ટુંકા તો પણ વિવેક ભરેલા મર્યાદાસર ઉત્તર વાળતી. રમા દિનપ્રતિદિન પોતાનો અભ્યાસ વધારી જતી, અને ગરીબ તથા ક્ષણગરા સ્વભાવથી ધર્મનાં માખાપનો રનેહ મેળવતી.

*

*

*

વિન્યાદશમીના દિવસ હતો. ધરનાં માણસો પરાડીએથી ઉઠી કામે લાગ્યાં હતાં. તહેવારના આનંદ સાથે ત્રણ વર્ષે અભ્યાસ કોર્સ પુર્ણ કરી અનવર ઘેર આવનાર હતો, તે હર્ષ એકત્ર થયેલો હતો. સમય થયો, ગાડીઓ જોડાઇ, અનવરનું આવાગમન રમાને આનંદ ધમક હતું. તેને મલવા, જોવાને ને તેની સાથે વાતચીત કરવા તે ઇતેજાર હતી. પણ કોણ જાણે આજે તેની તખીયત કાંઈક નરમ જણાતી હતી. તે એકાંતમાં રહેવા માગતી હતી, અને એકાંતને શોધતી હતી. પણ રટેચને ન જતું એ તેને કૃત્તનતા લાગી એટલામાં ચંચળની માયાળુને વાતસલ્ય લાગણીએ તેને એકાંતની સમજ કરી આપી. ચંચળ બોલી- “ રમા આજે તારી તખીયત નરમ લાગે છે, કંડા પવનમાં રટેશનપર ન આવ તો ઠીક. ” રમા મેડી ઉપર પોતાની રમમાં ગઈને ઇઝીચેરપર પડી, અર્ધ નિદ્રામાં લીન થઇ. અનવર ઘેર આવ્યો. તેની આતુર દષ્ટી રમાને શોધતી હતી. રમાને માટે પ્રથમ પૂછવામાં તેને ગેરવાજબી લાગ્યું નહિ. ઉત્તરમાં તેની નરમ તખીયતના ખજાર મલ્યા. ધર નજીકના ગાડીના અવાજે રમા જાગૃત થઇ, અને નીચે જવા ઇચ્છા થઇ; પણ તે ઇચ્છા ચંદ્ર એટલાજ થી પાછી ખસી ગઇ. તે ફરીથી પડી હતી તેજ સ્થિતિમાં સ્વરેલી. દીશીન લઇ મિત્રો.

વિદ્ય યતાં અનવર સત્વર ઉપર જમા પાસે ગયો. રમા નિંદ્રામાં જ-છત્રીચેરપર હતી. રમમાં પગ મૂકતાં જ અનવર ચમક્યો ને આશ્ચર્ય પામ્યો કારણ કે ત્રણ વર્ષ અગાઉ જોયેલી, તપોવનની નિર્દોષ હરીણી જેવી, પોતાની સાથે બગીચામાં દોડતી, વધારે મોટા હોયકા ખાવા હઠ કરતી, ઘણા લઘ મયુરો સાથે જોલ કરતી, પાસે બેસી ચીત્રો જોતી, ચેસ ને ખીત્રીકમાં જીતવા યત્ન કરતી, કમાડ પછવાડે છુપાઈ અનવરને અકસ્માત ચમકાવવામાં ગમ્મત મેળવતી, તળાવનાં સુંદર પોયણું તોડી આપવા હઠ કરતી, અને ઉછરેગમાં ચડી સ્વહસ્તેજ પુષ્પો ચુંટવાની રદ લેતી બાલિકા રમા ન હતી; પરંતુ બરાઉ શરીર ને ચેહેરાવાળી, બાલ્યાવસ્થામાંથી યૌવન અવસ્થામાં પગ મૂકતી અને તોપણ યૌવન મંદીરને ઉમરેજ અટ-કેડી, અગાન યૌવના મુગ્ધા રમા હતી. રમમાં નજર ફેરવતાં યોગવાશીયને ઉત્તરરામચ-રિત્રની ચોપડી વંચાતી હોય તે રિચિતિમાં પડી હતી. ટેબલપર બાસ્કીટમાં અધુરો ગુંથેલો નેકટાઇ ચપા સાથેજ પડ્યો હતો. બાકી બધું વ્યવસ્થાપૂર્વકજ હતું. અનવર સ્ત્રોત્રી રમા સામે એકી જ નજરે જોઈ રહ્યો, અને પોતાની હમેશની ટેવ મુજબ સીસોડી વગાડવા લાગ્યો. સીસોડીના અવાજથી રમા જાગૃત થઈ, અને ચરમાતી ઉભી થઈ. સલજ્જતાથી બોલી. “આપને જોઈ હું ખુશી થાઉં છું. આપની મુસાફરી સુખરૂપ નીવડી હશે.” અનવર ખુરશીપર બેઠો. સામેની પથ્થુ દૂરની ખુરશીપર રમા બેઠી. અનવર બોલ્યો-“તમારી તખીયત હવે કેમ છે ? બા કહે છે કે હમણું તમે વખતો વખત સીક પડી જાઓ છો.” “નાજી એવું તો બહુ નથી. હવે ઠીક છે.” કહી સંકોચાતાં ટુકેજ જવાબ રમાએ વાલ્યો. બનારસ કાલેજ, મીસીસ એનિ બીસેન્ટ, રીઝન્ટ, બાયકોટ, સ્વદેશીમાલને બંગલાના બાગલાને છેલ્લે લગ્નસરાપર આવી વાત અટકી. અનવરે પુછ્યું-બાપા તમારા મેરેજ માટે વાત કરે છે રમા ? આતુર દૃષ્ટીએ તે રમા સામે જોઈ રહ્યો. રમા બોલી-“ મને ખબર નથી ” “ પતિ તરીકે તમે કેવા શુભ-વાળા યુવકને પસંદ કરો ? ” અનવરે સવાલ કર્યો. અજાણતાં જ વાતચિતમાં તેનાથી પ્રેમનું પ્રકરણ ઉઠેલાઈ ગયું; પણ પાછળથી તેને પસ્તાવો થયો કે રખેને નિરાધાર રમાની આબરુપર આ હલ્લો થયેલો ગણાય, રમાએ ચરમાતાં જ ઉત્તર વાલ્યો-“ એવી ચીંતા હું શા માટે કરું ? એ તો બાપા, બા અને તમે જાણો. આજે તો આટલેથી જ વાત અટકી પણ હવે પછીના દરેક પ્રસંગમાં રમાને પોતાનો પ્રેમ અનવર સ્પષ્ટ જણાવા દેતો. બને એક બીજાને આહતાં. અનવર ઘણી વખત રમા પાસે પોતાની લાગણી પ્રગટ કરતો. પણ જાહેર લગ્ન યતાં સુધી રમાએ તે સર્વ લાગણીને સદ્ગુણને વિચારચકિતની મર્યાદામાં રાખી.

રમા અનવરનાં લગ્ન થઈ ગયાં હતાં. હમણું તેને એક પુત્રી ને ત્રણ માસનો બાલક પુત્ર હતો. તે જખર વેપારી તરીકે પંકતો હતો. કપાસની મોસમ હોવાથી અને પીઠ તેજ હોવાથી તેણે મોટી કીમતનો કપાસ ઇંગ્લાંડ ચડાવ્યો. પણ સિસિલી બેઠ નજીકનાં જખરો તોફાનમાં અકસ્માત સર્વ વહાણ માલ સાથે મુસુદ્ધને તળીએ બેઠાં, અને તેને વેપારમાં ઘણી મોટી ખોટ આવી. પ્રમાણિકપણે દેણુદારોને ચુકવતાં, ધર, વાડી, બંગલા, ગાડી, ઘોડા, વસ્ત્રાલંકાર, ચાચરચીકું સર્વ ગયું. પાસેના ગામડામાં નાનું સરખું બાડે ધર લઈ કિરમત સામે લડવા માંડ્યું. નાના પાપાપર દુઝાન ઉધારી પણ અકસ્માત આગથી માલ સાથેજ બગી ગઈ. રમા ગામડામાં હોવાથી આ દોનારતથી તદ્દન અજાણ જ હતી ગમગીન

“કુંજડલી એ સંદેશ આ મારો જમ વાલીમને કહેજેજરે.”

નીકળી ગયું. પતિ અનુમોદન અને આગ્રહે ફરીફરી ગવાયું, અને વગર નળયે, અન-
જીતાંજ રમાના હૃદયસરને વસોવવા લાગ્યું, મર્મસ્થાનને ચીરવા લાગ્યું. રમા ચમકી,
વિચારમાળા સરી. ગધ. હાસ્યમાં મળી જતો, લાડતો-લગતો સ્વર ફરી સંભળાવા લાગ્યો.

“વહાલો આમારો મીઠો મેરામણ, અમને તો વહાલા પ્રિયપ્રિતમ પ્રાણ” —કુંજડલીએ.

પ્રાણ શબ્દમાં જ સૂર લીન થઇ ગયો, આજે સર્વ ચિંતા, દુઃખ, વ્યાધીમાં રમાનું
મગજ ફરી ગયું. નિશ્વાસપર નિશ્વાસ મૂકાયા અને રોવાયું એટલું રોઇ. એજ સ્થિતિમાં
પ્રભાત થયું. તે દીવસની ટપાલમાં અનવરનો પત્ર મળ્યો, પ્રેમીલી આર્યા, પતિનેજ સર્વસ્વ
ગણુનારી. પતિપ્રેમમાં સંસારને સમાપ્ત કરનારી અબળાએ અતિ આનંદથી પત્ર ફેડયો.
પણ વાંચતાં જ ચમકી. કલકતો વરસાદ. પોતાની સ્થિતિ જોઇ લીધી. પતિપ્રેમે-દિવ્યપ્રે-
મલીલ કરી કે પતિ લખેજ નહિ. ફરીને વાંચી આંખોએ સાખીત કર્યું કે પતિનાજ હસ્તા-
ક્ષરો. અનીતિના આરોપ સાથે કદીપણ પત્ર ન લખવા સખત આજ્ઞા કરવામાં આવી
હતી. ઉપરાંત પોતાનું ટેકાણું બદલવાનું હજી કદી પત્ર લખશે તોપણ પહેંચરોજ નહિ. એ
લખતું ભૂલી જવામાં આવ્યું નહોતું. પતિના બાણ જેવા પત્રના જખમ વાટે બન્ને બાલકાનું
એકજ રાત્રીમાં અવસાન થયાનું એર મગજમાં ચડી જતાં વાર લાગી નહી. “હું કેણું ?
મારાપર કલંક ?” એ પ્રશ્ને તેનું મગજ છિન્ન ભિન્ન કરી નાખ્યું. પરિણામે તે ઘેલીજ થઈ
ગઇ. ઘરમાંથી તે ચાલી ગઇ. પ્રિય બચ્ચાંને સવારેલી જગ્યા સ્મશાનમાં જઇ ત્યાંની બખમ,
ધૂળને કાંકરી ઉછરંગમાં ભેતી, હાલરડાં ગાતી, અને ધડી ધડી હિના નિશ્વાસોથી નદીના
શાંત સમીરને પણ ઉબ્બુને કપાયમાન કરતી સ્મશાન ભૂમિને અશ્રુથી નવરાવતી ઘેલી રમાને
પહેલા પારિઆદમાંજ આપણે નિહાળી ગયાં છીએ.

સોનાની કપનીમાં અનવર ઘણું કમાયો. ઇચ્છા અનિચ્છાએ સ્વદેશ-માતૃભૂમિ તરફ
દિલ એવાયું ને વતન ઉતર્યો. નનામા પત્રોનો પ્રપંચ પકડાયો, પણ સમય વીતી ગયો
હતો. ઘેલીને ફાસલાવી પટાવી ઘેર લાવવામાં આવી. મેલખેરનથી આવ્યા બાદ દપતિનો
પહેલો જ પ્રસંગ હતો શોક, રોહ, ને દિનતાના મિશ્ર ભાવથી ઘેલીએ પતિ સામે જોયું.
અનવર બોલ્યો—“વહાલી તને મેંજ ઘેલી બનાવી છે.” તે જાનજ રહી “વહાલી મને
માફ કર” ઘેલીએ દીનતાથી હાથ જોડ્યા, અનવર ફરી બોલ્યો—“આપણા પ્રિય બાલકને
મેંજ કુરતાથી મારી નાખ્યાં છે.” ઘેલીનાં નયમાંથી મોતીની માફક અશ્રુ ટપકવા લાગ્યાં
“અવસાન સમયે બચ્ચાંની શી સ્થિતિ થઇ હતી ?” ઘેલીનાં નયનમાંથી શ્રાવણ ભાદરવાની
વૃષ્ટી થવા લાગી, એને રોહની દિવ્યશક્તિની પ્રબળ સત્તાથી જાણે તેનું હૃદય નયનની
વૃષ્ટીદ્વારાજ ઘેલાપણું ધોવાખને દૂર થવા લાગ્યું. અનવર નજીક આવતાં-હાથ લાંબાવતાં ઘેલી
રમા બે પગલાં પાછળ ખસતી બોલી-સ્વામીનાથ ! ક્ષમા કરો. હવે તો આ દાસીનું જીવન
વાનપ્રસ્થ અવસ્થામાંજ પૂરું થયો.

અનવરે પોતાની તમામ મિલકત બાલાશ્રમમાં અર્પણ કરી, અને પોતાનું વાનપ્રસ્થ
જીવનદંપતિએ કાશી નજીકના ગંગા નદીના તટના એકાંત જંગલમાં અધ્યાત્મવિદ્યા અને
જ્ઞાન પૂરું કર્યું.

બહેન—“વિ”

વિવિધવિહાર.

• સુંદરી સુબોધમાં આવેલી બંગાલી સ્ત્રીઓની વાતચિત વિષે
ગુજરાતી બહેનોના વિચાર.

(લખનાર વૈદ અમૃતલાલ સુંદરજી પઢીયાર, ચૌરવાડકર.)

સુંદરીસુબોધનો આગલો અંક વાંચ્યો કે ?

ના, તેમાં શું છે ?

અરે મુરખી, એવું મજેનું ચોપાન્યું તું વાંચતી નથી ? તારા બહુતરને તો તે માથે.
રાનની હવા ખાવાજ મોકલી દીધી કે ?

મોંઘી શેઠણીએ કહ્યું : શું કરે બહેન ! મ્હારી સાસુને ચોપડીયો સાથે વેર છે, અને
મ્હારો વર પણ કહે છે કે બાઈડીઓ ઝાઝું બણે તો બગડી જાય. તે મ્હને કહે છે કે તું
એટલું બણી છે માટે જ મ્હને માનતી નથી.

બાણીબાઈએ કહ્યું : તારી સાસુ તો જણે ઠીક છે, બૈરાંઓના એવા વિચાર તો જણે
હજી ઘેરે ઘેર છે ; પણ તારા વરની બુદ્ધિ ઉપરતો આફીન છે. એવો મ્હોટો શેઠીયો ધધને
એવા વિચાર ધરાવે છે ?

ગંગાએ કહ્યું : બાઈ, એ વાતમાં ક્યાં ઉતરી પડ્યાં ? આપણા શેઠીયાઓના સંસાર
સુખ કાંઈ જેવાં તેવાં છે કે ? એ અધ્યાય વળી કાંઈ વખત ઉપેડજને હમણાં એ ચોપા-
નીયાંની વાત તો કરો.

બાણીબાઈએ કહ્યું : તેમાં બંગાલી સ્ત્રીઓની વાતચિત આવેલી છે, અને તે આપણને
જરૂર વાંચવા જેવી છે.

મોંઘી શેઠણીએ પોતાના મહેતા પાસેથી એ ચોપાનીયું મંગાવ્યું, એટલે ગંગાબાઈ
તે વાંચવા લાગી. વાંચતે વાંચતે ચોક્કસ ચપ્પો ઉપર ભાર મૂકવા લાગી અને કેટલાંક
સ્થાને ફરી ફરીથી વાંચવા લાગી.

કમળાબાઈએ કહ્યું : લેખ મજેનો છે, પણ એતો બંગાલની વાત છે. હાંની સ્ત્રીકે-
ળવણીની વાત શું ! એની સાથે આપણી સરખામણી કેમ થાય ?

મટુબાઈએ કહ્યું : બંગાલી સ્ત્રીઓ કરતાં આપણામાં શું ઓછું છે ? શા માટે આપણે
તેનું અતુકરણ ન કરીએ ?

બાણીબાઈએ કહ્યું : મટુ, શું ઓછું છે એમ ન કહે. હાથ, પગ, નાક, કાન, મોઢું,
માથું એમાં કાંઈ ઓછું નથી, પણ આપણામાં હૃદય ઓછું છે અને બુદ્ધિ ઓછી છે.

મોંઘી શેઠાણીએ કહ્યું: જુઓ છો જમનાબાઈ, બાણીબાઈ તો આપણને દોર જેવાં સમજે છે.

મટુબાઈએ કહ્યું: જો આવે ખરે વખતે પણ આપણે હૃદયને શુદ્ધિ ન વાપરીએ તો પછી તમે કહો છો તેમજ.

જમનાબાઈએ કહ્યું: આપણે કાંઈકને કાંઈક કરવું તો જોઈએજ. આપણી દયા અને ઉત્તમ લાગણીઓની પરિક્ષા સેવા સારે જ જાણે આવા દુકાળ જેવા મુશ્કેલ પ્રસંગે આવેછે.

મોંઘીકબાઈએ કહ્યું: હાલના દુકાળ માટે આપણે કાંઈક બહુ કામ કરી ખતાવવું જ જોઈએ. જો એમ નહીં કરીએ તો દુનિયામાં એમજ સામીત થઈ જશે કે, શુભરાતની સ્ત્રીઓ દયા વિનાની છે. શુભરાત કાઠીયાવાડના દુકાળ માટે અમેરિકાની ખાતુઓ તરફથી મદદ મળે, અને પોતાના બાઈ બહેનો સારે શુભરાતની કેળવાએલી સ્ત્રીઓ તરફથી પણ કાંઈ ન થાય એ કાંઈ શુભરાતજી બહેનોને શોભા લગાડનારી વાત નથી.

મંગાએ કહ્યું: આવા બચકર દુકાળમાં મદદ ન કરવાથી શુભરાતની સ્ત્રીઓનેજ માત્ર ખરાબ લાગશે એમ નથી, પણ આખો હિંદુ ધર્મ વગેવાશે; અને પાદરીઓ મગદરો સાથે કહી શકશે કે, ખરી દયા તો ક્રિશ્ચિયનો જ સમજે છે, હિંદુઓ ખરી દયામાં સમજતા જ નથી. તેઓ કહે છે કે હિંદુઓ શ્રી કરતાં વધારે દયાળુ છે, પણ તેમની દયા ધૂળ જેવી બાળતોમાંજ વહેંચાઈ જાય છે. ઝાડ કાપવું અટકાવવામાં, કસાઈને એવડા પૈસા આપી એટલે વધારે ગાયો લેવાની સગવડતા કરી આપી ઘોડી ગાયો છોડાવવામાં, પક્ષીઓ તથા કીડી મંકોડી બચાવવામાં, વારે વારે પાણી માળવામાં, મરતાન બીખારીઓ ને દેશનું સત્તાનાશ કહાડવાવાળા બીખના ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપવામાં, મુડદાંઓની પાછળ વિના કારણ કિમતી સાલ, સેલાંને સાડીઓ બાળી દેવામાં અને પૈસાનો ખરાબ ઉપયોગ કરે અથવા મુદ્દતજ ઉપયોગ ન કરે તેવાં મંદિરોમાં આપવામાં તથા અત્યંત શુદ્ધિને તેઓની અત્યંતતા વધારવામાં મદદ કરવામાંજ લોકો પોતાની દયા ને પૈસા ખરચે છે. આવી આવી વાતોમાં તેઓની દયા વહેંચાઈ જાય છે—પૂરી થઈ જાય છે. એટલે પછી ખરેખરાં લાચારોને તથા દેશનું કલ્યાણ થાય તેવા વિધા હુજરને તેઓ મદદ કરી શકતા નથી.

બાણીબાઈએ કહ્યું: આ દોષ આપણી ઉપર કાંઈ જેવો તેવો નથી. ખરેખર એમજ ખતે છે. ગઈ સાલ હું જત્રા કરવા ગઈ હતી, ત્યારે મેં ધારેલું હતું કે બે હજાર રૂપિયા ખરચવા. મહારી ઇચ્છા એ પૈસા તીર્થસ્થાનમાં નિરાધાર બાળકો, રોગીઓ તથા વિધવાઓ માટે ખરચવાની હતી; પણ તીર્થગોરોનાં જુદાં જુદાં લક્ષણોમાં ને મંદિરોના નેકોગ તથા ઓછા પીછવાઈના ખર્ચમાં એવી સપડાઈ ગઈ કે એ બે હજાર રૂપિયામાંથી એક દોઢીયું પણ હું ખરેખરાં લાચારને આપી શકી નહોં. ત્યારથીજ હું સમજી કે આપણે દંપતી છીએ, પણ દયાને ખરે રસ્તે વાપરતાં આપણને આવડતી નથી.

જમનાબાઈએ કહ્યું: દયાને ખરે રસ્તે વાપરતાં આપણને આવડતું નથી, એજ આપણા દેશનાં દુર્ભાગ્ય છે. દાદાબાઈ કહે છે, હિંદમાં છ કરોડ બીખારીઓ છે, એટલે પાંચ માણસે એક બીખારી છે. તેનો નિભાવ આવી ગરીબી વચ્ચે પણ દેશીયો કરે છે. અને તેમ છતાં પણ આપણી દયા દેખાતી નથી. સુરોપિયનો તેઓની સમૃદ્ધિના પ્રમાણમાં આ

પણ કરતાં બહુ થોડી દવા કરે છે, અને તો પણ તે બહુ સારા રૂપમાં દેખાઈ આવે છે. તેનું કારણ એજ છે કે તેઓને દવાનો સહુ ઉપયોગ કરતાં આવડે છે. અને આપણને દવાનો ખરે ઉપયોગ કરતાં આવડતો નથી.

માણુકબાઇએ કહ્યું: ખરેખર, એમજ છે. તેઓને વખતને અનુસાર કામ લેતાં આવડે છે અને આપણને તે આવડતું નથી, એજ તેઓની અને આપણી વચ્ચે ભેદ છે ને એજ વિરુદ્ધતા છે. ગયા છપનીયા દુકાનમાં હિંદના દરેક મીઠાનખાતાંએ દુકાનીયાંઓને મદદ કરવા માટે પોતે જાતે બીજાઓ પાસે બીજા ભાગી ભાગીને પણ મદદ કરેલી છે. અને આપણાં ધણાંએ મંદિરો છે કે જોઓની પાસે લાખોને કરોડો રૂપિયાની મીઠકત છે, એમ ધણાંએ એવા સમર્થ ગુરૂઓ પણ છે કે જે ભોલ ભોલતાંમાં લાખો રૂપિયા પરમાર્થ માટે મેળવી શકે. પણ તેઓમાંથી એવો એક પણ માણુસ કોઈ બતાવો તો ખરા કે જેણે કાંઈ પણ કર્યું હોય. પરદેશીઓને પરધર્મીઓની દુકાનની છાવણીઓમાં હજારો માણુસને દરરોજ ખાવાનું મળે, પાણી મળે, કપડાં મળે, રોગીઓને દવા મળે, અને આપણા કોઈ પણ મંદિરમાં છપનીયા જેવા બધાંકર દુકાન વખતે પણ બીજાં તો બાબુએ. રહ્યા, પણ પોતાના સેવકોમાંના કોઈને પણ એક દિવસ પણ ખાવાનું મળ્યું હોય એવું પણ કોઈ બતાવશે? બીડીબજારનાં બહારનાં ખાનાંની પેટે મંદિરની પૂરી ને કઢી બજારમાં વેચાય પણ જાણે પ્રાણ મૂકતાં માણુસોને મોટે તે અજ ન જાય એ શું બીજાઓ પાસે જાણી જોઈને પોતાની ટીકા કરાવવા જેવું અને પોતાને હલકા પાડવા જેવું નથી?

ગંગાએ કહ્યું: અરે, આપણું તો બાબુએ રહ્યું, પણ આપણા અમલદારોની પેટે લુપ્તી પ્રુખી ને ઉપર ઊંચી લાગણી બતાવતાં પણ આપણને ક્યાં આવડે છે? આપણા ગવર્નરો તેઓની લેડીઓ, બીરાપો અને બીજા અમલદારો જેમ દોરપીટકમાં, કેદખાનામાં દુકાનની છાવણીઓમાં તે નિશાળોમાં ફેરા મારી આવી કુલના હાર તોરા લઈ આવે છે ને છાપાઓમાં તેની તાલ તાલ ચર્ચ રહે છે, એવું પણ આપણા રોડીયાઓને, રોડીયાઓને કે શુરૂઓને ક્યાં આવડે છે? શુરૂઓ તો જાણે એવાં ખાતાંમાં જતાં અમલદાર જાય, (હાય હાય! આમડ-છટ તે અમારામાં રહેલાં મનુષ્યત્વનો ક્યાં સંકેત નાશ કરશે?) પણ કોઈ હિંદુ રોડીયા કે રોડીયાઓએ પણ એવી રીતે દીલસોજી બતાવેલી છે?

મોંઘી રોડીયાઓએ કહ્યું: તમને સૈને વાતો કરતાં બહુ આવડે છે, પણ આપણી પાસે એવાં શું સાધનો છે કે આપણે દુકાનીયાઓને મદદ કરીએ? હાલનો વખત તો જુઓ છો ને! હમણાં દીવાળતો પવન ચાલે છે તે તો જુઓ.

મટુબાઇએ કહ્યું: દીવાળું કાઢવાવાળા ભંસે કાઢે પણ તમે મહેને કહો તો ખરા કે આપણી પાસે શું નથી? શું આપણને ગરમા ગરમ પૂરોને દૂધ નથી મળતું? શું આપણા આમાં સાકર કાંઈ ઓછી પડે છે? શું આપણે બટનું ખરચ કાઢી તાંબીને હાથે ચૂસી કુડીએ છીએ? શું આપણે પોમેટમ કે સુગંધીતેલ વિના કોઈ દી ત્રલાં છીએ? શું આપણા દાગીનામાંથી કાંઈ મીઠા વેચાઈ ગઈ છે? શું આપણા જમાખેને તથા દોસ્તોને જમા-ડવાનું કાંઈ ઓછું થયું છે? શું આપણા ગાડી ઘોડા વેચાઈ ગયા છે? ટાંખાંથી કેન્સી યોગીયોને કિંમતી સાડીયોનો બાર કાંઈ

આપણી મોટાં ક્યાંક ધરેલું મૂકી છે? શું આપણાં ઓકરાંઓના સાસરાં કરવામાં નેણન કરવામાં દુકાળને લીધે આપણે કાંઈ દીલ કરી છે? ડાકતરાનાં ખીલ ભરવામાં ને એકની નરૂર હોય તો બે દાકતર બોલાવવામાં આપણે જરાએ કંજુસાઈ કરી છે કે? અને શું આપણી તેજુરીના બાર કાંઈ હલકો થયો છે? અથવા આપણામાંથી કોઈ સ્ત્રીએ દીવાળું કઢાડ્યું છે?

ભાણીબાઈએ કહ્યું: એણું ખીજું કાંઈ થયું નથી. માત્ર હૃદય જુદાનાં આપણામાં વાંધા છે. એ જો હોય તો બધું છે ને એ ન હોય તો ધણીએ હોય છતાં પણ તે કાંઈ કામનું નથી.

ગામીએ કહ્યું: ખરેખર, બંગાલી સ્ત્રીઓએ તો હૃદય કરી છે, પાછું વાળીને જોયુંજ નથી. બંગાલી સ્ત્રીઓની વાતચિત ઉપરથી બંગાલમાં જાડું છે એ વાત મને ખરી લાગે છે. જાણે તેઓના પતી પાણેલ પોપટ હોયની? એમજ મને તો લાગે છે. મહારો વર તો મને એક અરધી પણ ખરચવા દેવ નહીં, ને બંગાલણો તો ટપોટપ રકમની રકમ કઢાડી આપે છે.

માણેકબાઈએ કહ્યું: હા બંગાલી સ્ત્રીઓમાં જાડું છે, પણ તું માને છે તેવું જાડું નથી. એ તો પ્રેમનું જાડું છે. હૃદયની સરળતાનું જાડું છે, ધંતર મંતરનું કે દોરા ધાગાનું જાડું નથી. આપણને પણ જો પ્રેમનું ને સાદી સમજનું જાડું આવડે તો આપણે પણ આપણા વરને એવીજ રીતે વશ કરી શકીએ.

જમનાબાઈએ કહ્યું: આપણે પણ બંગાલના જેવું એક નહતું ધર્મદાખાતું શરૂ કરીએ તો સારું. એટલામાં મેંથી શેઠાણીને બોલાવવા માણસ આવ્યું તેથી તે હડી. એટલે તેની પછવાડે સૌ બાઈઓ ઉઠી.

મટુબાઈએ કહ્યું: બંગાલી બહેનો ધ્રમ કરીને હડી, અને આપણે માત્ર - વાતો કરી. નેજા ઉઠી જઈએ છીએ.

ભાણીબાઈએ કહ્યું: વાતો યાપ છે તો કોઈક દિવસ કામ પણ ચરો. આવી વાતો કરવી એ પણ કાંઈ સહેલી વાત નથી. જુઓ તો ખરાં કે આપણામાંથી કેટલી યોડી બહેનો એવી વાતો કરી શકે છે ને કેટલી યોડી બહેનો તે સાંભળે છે. પ્રભુ! અમારી બહેનોને સહૃદયતા આપ, સહૃદયતા આપ.

હિંદુ ગૃહ સંસાર.

૧.

ગાંધી કાલ રાત્રે વાળુ ક્યાં પછી યોડીવાર હું વિશ્રાન્તિ લેતો હતો, તેટલામાં પાડોશીના ઘરમાં હાંધાં ખખડતાં સાંભળ્યાં. ધીમે ધીમે તકસર વધી. ગાળાગાળીપરથી મારા મારીપર વાત આવી. વાત વઢી. યોડીણા વડે વડે વઢીને ધીબવા માંડી, ને નાનાં બાળક પોતાની માને રડતી જોઈ રડવા લાગ્યાં. યોડીવારમાં શાન્તિ થઈ, ને બેગાં થઈ. ગયેલાં આડોશી પાડોશી વરવડના મનનું સમાધાન કરી વીખરાઈ ગયાં.

આ બનાવથી મારા મનમાં હિંદુ મૂલ્યસંસ્કાર વિષે ઉપરા ઉપરી વિચાર આવવા લાગ્યા, ને આખરે તેમાં ગરકાવ થઇ ગયો. ચોડીનારમાં મને લાગ્યું કે આકાશમાંથી વિજળીના અમકારા સાથે એક દિવ્ય શક્તિને પ્રકાશવાળી દેવી નીચે ઉતરી તેના અસૌક્રિક પ્રભાવ ત્રે તેણે મારા વિચાર ગાળી લીધા; ને મારી-પાસે આવી મને કહેવા લાગી કે 'હે માનવી! ને સદૃશ અવસોકન કરવું હોય તો મારી પાછળ આવ.' "

ચોડીનારમાં અમે એક મોટા મેદાનમાં આવી પહોંચ્યાં. અમારા આવતા પહેલો લોક એક મોટું અસંખ્ય સ્ત્રીયોનું ટાળું ભેગું થયેલું હતું. અસારે આવા મેદાનમાં આટલી બધી સ્ત્રીઓ કેમ એકઠી થઇ દરો એમ પૂછતાં તે દેવીએ કંઈ કં 'અબગાઓની ફરીયાદ સંભળી તેમનાં દુઃખ દૂર કરવાની ઇચ્છાથી જન્મને ફરીયાદ હોય તેમને અહીં રજુ થવા મેં શરૂ આવેલું તેથી તેઓ ભેગી થઇ છે.' આટલી બધી સ્ત્રીઓને શું દુઃખ દરે તે સાંભળવાની ઇચ્છાથી હું એક સારી જગ્યા શોધી એક ચિત્તે બેસી ઉભો રહ્યો. ઇસારત થતાં બધી સ્ત્રીઓ બેસી ગઇ. પછી અનુક્રમે આવતું, પોતાની ફરીયાદ ટુંકામાં કહી બીજી બાજુએ બેસતું એવો દુક્રમ થયો. ત્યાર બાદ ફરીયાદનું ક્રમ શરૂ થયું.

પહેલી ઉંચા કુળમાં જન્મેલી ને ઉછરેલી, ચાલુ સમય પ્રમાણે કેળવાયેલી સત્તરેક વર્ષની 'સી' હતી. તેણે પોતાનું દુઃખ વર્ણવતાં કહ્યું, "મારા પિતાએ હું દરેક વર્ષની હતી ત્યારે મારો વિવાહ કર્યો. તે વખતે મને ખપતો મારા વર વિના મારા ગામમાં બીજા એકે છોકરા હતો નહિ. મારા પિતાના ગોત્રના ધણીય સારા ને યોગ્ય વરો હતા. પણ રૂઝા દિંદુયાએકારાએ અમે તેટલી પેઢી થઇ જાય પણ ગોત્રમાં તો કન્યા નજી આવ્યા એવો નિયમ કર્યો, અને મારા માતપિતાને પરગામ જવું નહિ ગમવાથી, તેનો અભ્યાસ, શિક્ષણ વિગેરે જોયા વિના મારા મત વિરુદ્ધ મને દીધી. ત્યાર પછી મૂલ્યસંસ્કારમાં આવા પતિના સંગમાં કંઈ સારા સંસ્કારે ધીરજથી 'પણ' પાતું સુધારી લે' એ સ્વતંત્ર અનુસરી અનેક કષ્ટો ભોગવ્યાં ને ભોગવું છું. પણ હે દેવી! દેશમાં હમરો યોગ્ય ઉંચા કેળવાયેલા સારા સુવકો છતાં દુષ્ટ જાતિબંધનને લીધે એક કે બે વર ખપે પછી તે સારા હો કે નહારા હો એ શું? આ શો જુલમ! એ જીવ બંધન તુડી જાય અથવા કોઇ બીજા ગીતે ખપતા વરોનું હોત એટલું વિચારણ થાય જોયે જોયે એવો જોયે તેવો વર મળે તો સાઈ. આ રીવાજ સામે મારી ફરીયાદ છે. "

આ પૂરું થતાં બીજી આવી. તેના બોલવા ચાલવા પરથી, તથા મુખમુદ્રાપરથી તે ખાનદાન પણ ગરીબ-કુટુંબની લાગતી હતી. તે બોલી, "દેવી! મને પરણાવતી વખતે મને ખપતા વરો તો એક બે નહતા. પણ અમારામાં જો કોઈ માગે હજાર તો કોઈ માગે બે હજાર. જેમ કેટલીક નાતોમાં કન્યાની કોમલ બદ્ધ તેમ અમારામાં વરની બદ્ધ. મારા માળાપ બદ્ધ ગરીબ, ને અમે ચાર બેનો, આથી સાધારણ વરને મને દીધી. તે કાંઈ ઠીક હતો, પણ મારા કમનસીબે વિવાહ થયા પછી કોઇએ તેને વધારે રૂપિયા આપવા કમ્પુલ કર્યો, મારી સાથેના વિવાહ તોડી નાંખ્યો ને આખરે મને દાસની જગ્યાએ દીધો. 'સોંધી વસ્ત્ર મોંધી પડે' તેનું મને રેઝન જાન થાય છે. મારો જન્મારો તો જન્મ્યો પણ આ રીવાજ સામે મારી ફરીયાદ છે. નેને લીધે મારા જોયે તો કેટલીય દુઃખ ભોગવે છે ને ભોગવશે. "

ત્રીજી પંદરેક વર્ષની 'વિધવા' હતી. આનો વેષ જોતાંજ કોઈને પણ દયા આપ્યા વિના રહે નહિ. આંખમાં આંસુ ને ગદગદ કંઠે તે બોલી, "જ્યારે હું પાંચ વર્ષની હતી ત્યારે મને મારા માળાપે એક ગર્ભશ્રીમન્ત યુવકની સાથે પરણાવી. દશ વર્ષની યથા ત્યારે હું વિધવા થઈ 'વર' ને 'વહુ', 'લભવિધિ' કે 'ગૃહસ્થાશ્રમ' તેનો અર્થ પણ સમજતાં પહેલાં મારી સર્વ અવસ્થાં વીતી ગઈ, ને હું ખુલ્લું પેઠી. સાસરામાં પૈસો ભોગવવાની ઇચ્છાથી બધાંએ મળી 'મને ઘર બહાર કાઢી મૂકી. માતૃપિતાની સ્થિતિ ગરીબ. તેઓ પણ કમનસીબે મરી પડ્યા. બીજું કંઈ બાઈ બાંકુ મળે નહિ. અજ દાંતને વેર તે દશા હું હાલ ભોગવું છું. તેમાં પણ 'સાંડ', 'વાંઝણી', 'સંખણી' ઇત્યાદિ અપરાધોની અધિકારી છું. અંગ્રેજના કાયદાથી સતી થવાયું નહિ; ઉંચી નાત, એટલે પુનલગ્ન થતું નથી. આવી દશામાં પણ લોકો અનિદ શંકાઓ કરે, ને દુષ્ટ પુરુષો ચાળા એટા કરે, ઓ પ્રભુ! આથી તો અર્વાધ ? હે દેવી ! બાળલગ્ન ને તેમાં પણ બાળ વૈધવ્ય-સર્વ સ્થિતિમાં આ તો બહુ અધમ છે; ને તે ધ્યાનમાં લઈ મારી બેનેને એવું દુઃખ કદાપિ પ્રાપ્ત ન થાય એવા ઉપાય થોજે તો મારા ઉપર મોટી કૃપા સમજાય. હે દેવી ! તેમ કરવા આપ સમર્થ છો."

ત્યાર પછીની એક પચીસેક વર્ષની 'કુમારિકા' હતી. તે કહેવા મંડી, "મારી નાતે કેળવણી ને સુધારામાં બહુ પછાત છે. પણ મારાં માતૃપિતા સારાં કેળવણીમાં હોવાથી મને તેમણે બણાવી ગણાવી મોટી કરી. પોતે સુધરેલા વિચારના હોવાથી નાનપણમાં વિવાહ કરવાની વિરૂદ્ધ હતાં. હું બારેક વર્ષની થઈ ત્યાર પછી વરની શોધ કરવા માંડી. મારેલાયક વર નહિ મળવાથી હજી સુધી હું 'કુવારીજ' છું. દેવી ! પૂર્વ જન્મના પૂર્યે વરના અભાવે આપુ' જીવન વિશુદ્ધ કુમારિકા તરીકેજ ગણવા તત્પર છું. પણ કોઈકનાજ મનનું સમાધાન આમ થઈ શકે છે. આ ઉપરાંત નકારા આચરણ વાળાને નિન્દા કરવામાં આનન્દ માનનારા લોકો તો પોતાનાંજ નેવાં બધાંને જીવે છે, ને સર્વજ દોષનું આરોપણ કરે છે. આથી હે માતા ! મારાં માતૃપિતા હવે સુધારાને કેળવણીના માર્ગથી વિમુખ થયાં છે, ને કહે છે કે છોકરીને બણાવવી ને મોટી થતા સુધી પરણાવવી નહિ તે સાંર નહિ; અને જો તેને આવો ઉપદેશ કરે છે. હિંદની આવી દશા ! દેવી ! આવી સ્થિતિમાં હિંદનો ઉદય કપારેયરો ?"

પછીની નવીન ઇર્ષ્ય પદ્ધતિ, પ્રમાણે શીખેલી ને મેટ્રીક સુધી પહોંચેલી, પણ આ ફરે મેટ્રીકની પરીક્ષામાં ગુજરાતીનો પેપર બહુજ કઠણ હોવાથી તેમાં નપાસ થયેલી યુવતી હતી. તેને સાસુ, નણંદ, જ્ઞાણી, દેરાણીની જોડે અણબનાવ હોવાથી તેણે દેવીને વિનંતિ કરી કે "હિંદુસંસારમાં આ સર્વ સગાં કંટા સમાન છે; ને સંયુક્ત કુટુંબનો રીવાજ ન્યાં સુધી રહેશે ત્યાં સુધી સાસરામાં વહુની સ્થિતિ પણ આવી ને આવીજ રહેશે. મને તે રીવાજના શયદા હોય તોપણ આ સાસરાનાં સગાં પોતાની વહુ તરીકેની દશા ન્યાં સુધી બૂલી જાય છે ત્યાં સુધી 'યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ' 'ન્યાં સુખી વહુ ત્યાં સુખી સહુ' ઇત્યાદિ કહેવતોનો અનાદરજ થવાનો." આંતી ફરીયાદ સર્વ સગાં ભેગાં રહી વહુને દીકરી માફક રાખી કેળવવાને બદલે તેને ઘણી કરે છે તે 'રીવાજ' વિરૂદ્ધ હતી.

ત્યાર પછી એક સાધારણ કેળવણી પામેલી ઇશ્વરપરજ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળી સોળ વર્ષની 'બાઈડી' હતી. તે કહેવા લાગી, "મને મારી ફરીયાદ કહેતાં શરમ આવે છે પણ હું

લાંચાર છું. હું ખાર વર્ષની પૂરી નહતી ત્યારથી મને સાસરે મોકલેલી. મારા વરની ઉમ્મર મારા જેટલીજ છે. પણ ગયા વર્ષ સુધીમાં કાંઈ સીમન્તનાં ચિન્હ નહિ જણાયાં ત્યારથી મારી સાસુ બાધા આપી કરવા મંડી ગયાં છે. પુત્રાદિક સંતતિ થવી ન થવી નસીબની વાત છે; માત્ર ઇશ્વરનેજ આધીન છે. તેમ છતાં આવાં વેહેમીલાં મારી પાછળ મંડ્યાં છે. હજુ મારી ઉમ્મર પણ એવી નથી યધ; અને વૈદિક અયોગમાં તો આટલી ઉમ્મરે પ્રત્યક્ષ પ્રાપ્તિ સારી ગણી નથી. તથાપિ આ અગ્નિ ને વેહેમમાં ઉછરેલાં અને જ્ઞેશી, વૈદ, બાવા, તેલીયા, પાખંડી વિગેરેની પાસે લઇ જાય છે: હાય, જન્મોત્તરી, નાડ વગેરે જ્યાં ત્યાં જોવાયે છે; મંત્ર જપ કરાવે છે; ધૂતારાઓને દાન આપે છે ને દોરા, માદળીયાં મંત્રાની બધાવે છે. બધા સારા નથી હોતા. કુદૃષ્ટિ કરનારાઓ અને મંત્રાદિક બળવડે સંતતિ આપી શકાયે છીયે એમ જુદું સાચું મનાવી આવા સમયનો અનિષ્ટ લાભ લેવા માગે છે. માણ ! વિશેષ શું કહું ? સાસુ છોકરાંના છોકરાં માટે આટલાં દાર્દ્ર્ય મારે તે સાંઠે હો કે નહાં હો તોપણ આ સાધનો તો ખોટાંજ છે, અધર્મ ને વેહેમને પ્રવર્તાવનાર છે, ને કેવલ અગ્નિનો વિસ્તાર સૂચવે છે. દેવી ! નૈતિક ને ધાર્મિક દેશવણીનો પ્રસાર થાય ને આવા કુદૃષ્ટ વેહેમો ને અનિષ્ટ ઇચ્છાઓનો જડ મૂળથી નાશ થાય એવી મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે. ”

પછીથી કોઇ નિર્ધનતાને માટે, તો કોઈ પોતાની દરકાર નહિ રાખનાર હોવાથી નિરાધાર અવસ્થા માટે, કોઇ પોતાના કરતાં નાના ધણી બદલ, તો કોઇ પોતાને સાઠ વર્ષના ડોસાને પૈસા માટે પરણાવ્યા બદલ, કોઇ બાળલગ્નની વિરદ તો કોઇ પુનર્લગ્નના અટકાવ વિરદ, કોઇ પોતે સંધવા હોવા છતાં ધણીના તરફથી યતા જૂલમ સામે, તો કોઇ વિધવાના પર કેશવપન વગેરે યતા જૂલમ સામે, એમ ઉપરા ઉપરી ફરીયાદો કરવા મંડી.

બધી સ્ત્રીઓમાં મેં જે જે દુઃખો સાંભળ્યાં તે સર્વનું વર્ણન કરવું અશક્ય છે. હું કામાં સાધારણ દૃષ્ટિથી જોતાં જે જે હિંદુ અબળાઓ ઉપર યતા જૂલમો માત્રુમ પડે છે તે દરેકને આ ફરીયાદોમાં યોગ્ય સ્થાન મળ્યું હતું. આ ટોળામાં એકની ફરીવાદ કાંઈ વિચિત્ર ને જુદાજ પ્રકારની હતી. આ અરજ કરનારી અત્યંત સુશીલ સ્વભાવની, પ્રાચીન પદ્ધતિ પ્રમાણે કેળવાયેલી હોવાથી પૌરાણિક સમયની હોય એવી દેખાતી એક યુવતી હતી. આનો વર અપંગ, રોગી, ખેડેરો, અને મીનજી હતો; ને કોષમાં તો જાણે બીજો દુર્વાસા. કાંઈ કહેતાં સમજી રાતો પીળો યધ રોજ ગિચારી બાળાની બુધાવતી પૂજા કર્યા વિના રહેતોજ નહિ. પોતાનો વારો આગ્યો જોઈ તે ચાન્ત ગભિર પ્રકૃતિથી દેવીની પાસે આવી. તેને પોતાનું દુઃખ નિવેદન કરવાનું કહેતાં તેણે કહ્યું, “ દુઃખ ! મારે માથે મુગટ-જન-પતિ છતાં મને દુઃખ કેમ સંભવે ? પતિ તેજ સ્ત્રીના સોબાખનો અધિષ્ઠાતા દેવ, તેજ સાંક્ષાત્ પરમેશ્વર છે તો તેની સાનિધ્યમાં રહીને મારા જીવનમાં કશેરાને સ્થાનજ નથી. હે દેવી ! માત્ર આપની પાસે એટલોજ વર યાચું છું કે મારા પતિ અપંગ રિપતિ રોગ આદિથી રહિત યધ દીર્ઘાયુની ધાંપ જોઈ : આ પરમેશ્વર સ્વરૂપ પ્રતિની બક્તિ તથા ”

સર્વના આ દરમિયાનમાં જાવા સમય દેવી પછી એ :

ધ્યાનમાં રાખી છે; ને દરેકને યોગ્ય દાદ મળે, દરેકનાં દુઃખ. દૂર થાય એવી યોજના હું ધરી કાઢીશ. પણ તરતને માટે મારી આટલી શિખામણુ ધ્યાનમાં રાખજો, ને તે પ્રમાણે વર્તવા શ્રાવિદિવસ ચલન કરજો. ધૈર્ય ને ધ્વજ પર પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી તમારાં દુઃખનો ભાર ધટશે. તમારી સ્થિતિમાં સંતુષ્ટ રહી તેને યથાશક્તિ સારી કરવા, તથા સારી વાણીથી ને સારાં કર્મથી બીજાઓનાં મનનું સમાધાન કરી કલેશને દૂર કરવા ચલન કરજો. અજ્ઞાનથી ઉત્પત્ત યતા ખોટા વેહેમોનો યાનના પ્રકાશથી નાશ કરી ધાર્મિક ને નૈતિક કેળવણી લઈ તમારી બેનોનાં દુઃખો મન, વાણી ને કર્મથી ટાળવા પ્રયત્ન કરજો. તમારી વર્તણુક એવી રાખજો કે જે તમારા કુળને શોભા આપે; અને સારી સતી સ્ત્રીઓનું અનુકરણ કરજો. તમારી પછીનાં બાળકો તથા બાળકીઓ પર તમારા જેવું દુઃખ કદાપિ પડે નહિ તે માટે બાળકોને તથા બાળકીઓને ક્રમ ઉછેરવાં તે શીખી તેમને ઉત્તમ રીતે નાનપણથીજ કેળવજો ને યોગ્ય શિક્ષણ આપજો.

વેહેમ, અજ્ઞાન, કુસંપ, કુનીતિ, ઇલાહિના કુમાર્જમાંથી હાલમાં તમને અટકાવનાર, પેલા સન્માર્ગનો આશ્રય લ્યો.” એમ કહેતાં દેવીએ જેવો હાથ લાંબો કર્યો તેવેજ સ્થળને સ્થાને જળ એવો મોટો ફેરફાર થઈ ગયો. અમારી આગળ એક મોટા પાણીનો પ્રવાહ વહેતો જણાયો. ધીમેધીમે નજર પ્રસારતાં આ પ્રવાહની બીજી બાજુ સ્વર્ગના રમણીય પ્રદેશને શોભાવનાર તથા આનન્દ આપનાર આહાર વિહારાદિકની સર્વ રમ્ય વસ્તુઓથી આ સ્થાન શોભતું દેખાતું હતું. ત્યાં ફરતા, હરતી, વાંચતી, વિચારતી, વિલાસને વિહાર કરતી સ્ત્રીઓ આચાર તથા આદર્શમાં સ્વર્ગની સુંદરીઓ જેવીજ શોભતી હતી. આવા રમ્ય સ્થાનમાં જવાની તથા ત્યાંની મનોહર વસ્તુઓ ભોગવવાની ઇચ્છા સર્વ સ્ત્રીઓ માંડો માંડે બતાવવાથી તે સાંભળી આ અઘૃષ્ટિક સ્થાને જવાનો માર્ગ કયો એમ પૂછતાં તે દેવીએ આગળી કરી કહ્યું “આ દિશામાં ધારીને જોતાં તમને માર્ગ મારૂમ પડશે.” તરતજ એક પૂત્ર દેખાયો. અમે ઉભાં હતાં ત્યાંથી સવાએક માઈલ દૂર હતો ને તેને બંધાયે ચારેકજ વર્ષ ગયાં હોય એમ લાગતું હતું. તે પૂત્રનો લાભ લઈ ધણી સ્ત્રીએ પોતાને આ ઇષ્ટ સ્થાને જતાં મને જણાઈ. બહુ આથે એક બે પૂત્ર દેખાતા હતા. પણ તે એટલે બધે દૂર હતા કે આ સ્થાનની સ્ત્રીઓ તેનો લાભ લઈ શકે નેમ લાગતું નહતું. આ પૂત્ર ઉપર વધારે અવલોકન કરતાં મેં માથા છ મિત્રોની આદર્શિતિ ઓળખી કાઢી. મેં દેવીને પૂછ્યું કે “આ સુરકો અહીં શા અર્થે આવેલા છે ?” તેના ઉત્તરમાં તેમણે કહ્યું “તેઓ બધું મળી સાત છે, ને તેઓ આ પૂલની યોજના ધૂડી કાઢનાર, સ્ત્રી વર્ગને ઉપકારક હોઈ તે માર્ગનું સંરક્ષણ કરવામાં પ્રોકાયલા છે. આ ભારે વેગ-વાળા પ્રવાહનું નામ ‘દુષ્ટ-દુસ્તર-દૂડી પ્રવાહ,’ ને આ પૂલનું નામ ‘સુંદરી સુખોદ.’ તું તેને ધારી જાતે જો.” યોદીવારમાં મને મારૂમ પડ્યું કે મોટા લેખકોનાં સૂત્રો અને ઉપદેશક વાક્યો મોટે સારે અક્ષરે છાપી, જતાં જતાં વાંચી શકાય તેમ કોઈ કોઈ સ્થાને ટંચિયાં હતાં; તથા ઉપર કહેલા બંધુઓ વિના બીજાં કેટલાંક યુવકો ને યુવતીઓ પોતાના હાથમાં કાંઈ કાંઈ કાગળીયાં લઈ આમ તેમ ધાવમેજ કરી રેલાં હતાં, અને જેને તેને ઉપકારક યથા પડતાં હતાં. આમાંનાં કેટલાંકે બનાવટી મોઢાં પહેર્યાં હતાં. આ લોકો આવાં મોઢાં શા માટે પહેરતા હશે એ અર્થવચાર કરતો હું હોમો હતો તેટલામાં એક વિચિત્ર આદર્શિતિએ આજ ધ્યાન એમનાં શરમ નીટ મેં તે યુવકને

જેવાં કયોં તેટલામાં તેણે ત્રણેક મોઢાં બદલ્યાં. આ નેની બીજી વર્તણૂકથી આ કોણ હશે ને આટલા યોગ વખતમાં વારંવાર મોઢાં શા માટે બદલતો હશે એ જાણવાની ઇચ્છાથી મેં દેવીને પૂછ્યું કે “પ્રેમા કોણ છે.” ઉત્તર નહિ મળતાં મેં દેવી સાચું જોયું, પણ દેવી, સ્ત્રી—સમક્ષ, પાણીનો પ્રવાહ, તથા પૂલ એ કંઈ ન હોઈ; પણ મારી પાસે એક દીવો ઝીણો બખ્યાં કરતો હતો ને પાસેના ટેબલ પરનું ધરીયાળ માત્ર પોતાના નાનાં ‘કટકટ’ ના અવાજથી રાત્રિની રાત્રિ બંગ કરતું હતું.

કૃષ્ણલાલ ત્રિકમસાલ અંગારીયા.

રમણીમણિમાલા

(સીલેખ.)

પતિવ્રતા રહીમા બીબી,

તુર્કસ્તાનમાં જેસલેમ કરીને એક મોટું શહેર છે. તેમાં આછી વસ્તીવાળા એક સત્તાના એક મકાનમાં બીબાના પર એક બિમાર માણસ સૂતો હતો. તેના મહેરો એક ખાનદાન કુટુંબને લામકને હતો; પણ આણી બિમારીથી લોહી વિનાનો ફિક્કો કંઠમાપણે જણાતો હતો. બિબાનાની આસપાસ દવાની શીશીઓ, પડીકીઓ, કેટલાક સુગંધી-અકો, અને ચમચો ખાણે વગેરે ચીજ વ્યવસ્થા પૂર્વક ગોઠવાયેલી હતી. ઉનાળાના દિવસ નહોતાં તોપણ દરદીની શાંત નિદ્રા માટે બિબાના નુજકજ એક બાલયુવતી પંખો નાખતી ફિલી હતી. તેની સુન્દર મુખમુદ્રા પરની નિસ્તેજતા જણાઈ આવતી હતી, અને તેના હૃદયનો શોક નિર્દોષ અહેસાસ પડેથી સ્પષ્ટ વાંચી શકાયો હતો; તથા તેનાં નયનમાંથી અશ્રુપ્રવાહનો ધોધ વહેતો હતો. આવી સંધિતિમાં દરદીને સતાંને દજી દશથી પંદર મિનિટ થઈ હશે એટલામાં તો “પાણી પાણી” બોલતો દરદી અગ્રત થયો. પંખો નાખતી બાલયુવતી એક હાથે પોતાનાં અશ્રુલુહવાનો પ્રયત્ન કરતી, અને બીજે હાથે ઠંડા પાણીનો ખાણો દરદીનાં મોને આડતી બોલી—“ તમને કેમ છે વ્રાલા ? ” પાણી હોતને જ અરકાડી ન એ મક્કાવતાં “ ઠીક છે ” દહી દરદીએ ઉત્તર જાણ્યો. જન્મ સુધી પછી પોડીવારે દરદી બોલ્યો—“ તમારા બાણની શાદી યાવ છે, એ વાત ખરી છે રહીમા ? ” “ હા તે ખરું છે ” રહીમાએ જવાબ દીધો. ધડી જાન રહ્યા પછી રહીમાના મહેરા તરફ આરકાશથી નિહાળતો દરદી કટકે કટકે બોલવા લાગ્યો—“ તમે જાણો છો વ્રાલા ! કે તમારે બીજી બહેન નથી. શાદી વખતે બહેનની ખાસ જરૂર પડે છે. જણા તમારે એકનો એકજ બાઈ છે. ફરી ફરીને આવો પ્રસંગ આવતો નથી. માટે તેની શાદી પર તમે જાઓ તો ઠીક ” રહીમાનાં અશ્રુખિન્દુ સ્પષ્ટ જણાવાં લાગ્યાં. તેના તરફથી નજર ફેરવી લેતાં તેણે પોતાનું બોલતું જાણી જ રાખ્યું “ બાઈ બહેનને પ્રેમ એક ઊંચી જાતનો પ્રેમ છે, તો તેની ખાતર પણ તમારે તેની શાદીમાં જવુંજ જોખ્યું ” રહીમા બોલી—આવું ફરમાન આપના તરફથીજ થશે, એવું મેં સ્વપ્ને પણ ધારું નહોતું. આપની બિમારીથી હું જેટલી દુઃખી છું, તેમાં આપનું આ ફરમાન મને વધારે દુઃખી બનાવે છે. હું કયુલ કંઈ છું કે બાઈ

માંથી સત્વર મુક્ત કરવા ઇશ્વરની પ્રાર્થના કરતી. હવે તેનાથી પતિની વેદના સહન થઇ શક્તી નહોતી.

આજે તને ક્યાંઈ પણ મજબૂરી મળી નહિ, તેથી તે પાછી આવી અને રૂડતાં રૂડતાં અતિ દિનતા અને શ્રદ્ધાથી આસ્તિક પ્રાર્થના કરી. પાતને ધમો નાખતી તેના બિહાંનાં પરથીર ટેકવી ધણી ઉગ્ગરાથી રહેજ નિદ્રામાં પડી. નિદ્રામાં તેણે સ્વપ્ન જોયું કે દીવ્ય ધોધાપર સ્વાર થયેલા એક શિરસ્તાએ તેને કહ્યું—“બેઠા રહીમા ! તું છાતી રહે. પાસેના ઝરામાં તારા પતિને હમેશાં સ્નાન કરાવતી જા, અને ધણી જ હુંક મુદતમાં તેની સધળી બિમારી દૂર થશે.” રહીમા ચોંકાને જાગી, પણ કંઈએ નહોતું. તેણે ફરીથી પ્રાર્થના કરી, અને તે દિવસથી પાસેના ઝરામાં તે ઐયુબને સ્નાન કરાવા લાગી. ધણીજ હુંક મુદતમાં ઐયુબનો સંયજો રોગ દૂર થયો, અને તેવું શરીર કંચન જેવું શુદ્ધ થઇ ગયું. પતિવ્રતા સતીની પાસે શું અશક્ય છે !

તે દિવસથી હુંક “ઐયુબનો ચરમો” એ નામથી આજ સુધી જેઠુંસલેખમાં ઝોળખાય છે. આજે પણ યાત્રાળુઓ તેના ચરમમાં સ્નાન કરી પવિત્ર યાત્રા છે. રહીમા બીબી મુસલમાન કોમમાં એક પવિત્ર સ્ત્રી તરીકે ગણાય છે, અને તેના ઉમદા ગુણોને માટે તે તે ચોખ્ખું જ છે. ખરેજ આ મુસલમાન રમણીની પતિબક્તિ પ્રસંસા પાત્ર અને દરેક કોમની સ્ત્રીને ધડા લેવા લાયક છે.

બહેન “૧૫”

ચચા પત્ર.

મહેરબાન સુન્દરી સુબોધના વ્યવસ્થાપક સાહેબ,—

તમારા માસીકનો મુખ્ય ઉદ્દેશ સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ અને સહયોગ છે. એ માસીકમાં ઘણે પ્રસંગે “રાત્રી ભાષણ” ના મથાળા નીચે આવતા લેખો આ ઉપર લખેલા ઉદ્દેશ કેવી રીતે સાધી શકે ? એ સમજવું કઠણ છે. મહારો પોતાનો તેમજ તમારા બીજાં યશ્ન વાંચકોનો વિચાર એવો છે કે એ લેખોમાં આપેલા સ્ત્રીના ચિત્ત ધણે અંશે સ્ત્રીઓના મનપર ધણી અતીટ અસર કરે. તમારા માસીક જેવા ઉત્તમ માસીકમાં એવા લેખો દાખલ કરવાનું એકજ હેતુ હોઇ શકે કે, અને વળી એકે, આવી સ્ત્રીઓને ચિત્ર ખડું કરી, તેવો સ્વભાવ ધારણ કરવાના જરૂરયાદ દેખાડી, સ્ત્રીઓને એ માગે જતાં અટકાવવી. પણ મારે કહેવું પડશે કે. રા. બીહારીએ જેવાં “રાત્રી ભાષણ” આપ્યાં છે તેવાં કાંઈક પલિ પોતાના પતિ તરફ ઉચ્ચારતી હશે. આમ હોવાથી આવા લેખો કાંઈ પણ ફાયદો નહીં કરતાં હોંનકારક નીપજવાનો સંભવ રહે છે. આ વિષે તમારો વિચાર તમારા માસીકમાં દર્શાવશે તો ઉપકૃત થઇશ. એજ

લી. તમારા માસીકની સ્ત્રી વાંચક

ઉપરનું ચચા પત્ર હાપતાં અમને આનંદ થાય છે. કારણ તે સંભારીના દર્શાવેલા વિચારો ખરેખર છે; પણ સ્ત્રીઓનું અપમાન કરવું, સ્ત્રીઓને હલકી પાડવી, એવો લેખકનો હેતુ નથી. આવા લેખો માત્ર આનંદના અર્થેજ લખાય છે.

ને ડોઈ સત્તાગી । બિજાગીના ।ની બર્મણને ઘટનો ઉત્તર ને ડોઈ જાનના મુન્દરી લાપણુપે આશરે તો અમારી મમાજ ખુલા દાપરો એ હુતો અમે સત્ય રીતે કહીએ છીએ કે હિંદુ ગૃહ સસારમા જોટલી સ્ત્રીઓ દોષવાળી છે, તેટલાજ પુરુષ પણ છે અને ઉભય પક્ષ એક બીજાને લેખ દાર, તથા ઉન્નત નર્તનથી સુધારના યત્ન કરશે તો પણ મોઠા પાંદણામ આવશે

સમયતરંગ

યોગ વખત ઉપર બરુચની શ્રી મગજાગીરી લાયબ્રેરીના વાર્ષિક સભામા સૌ મગજાગીરી ચિન્મલલાલ દરિલાલ સેતલવાડે ‘ માદાની માવજત ’ એ વિષય ઉપર ધણા લખાણુથી અને વિગતમગ આણુ આરુપુ હતું

ગયા માસમા બાવનગરમા મગેરી સ્વેનામગી જૈન મન્દિર-સના એક અગ તરીકે આશરે ૪૦૦૦ જૈન સત્તારીઓને એક મહિના પરિરહ મળી હતી તેમા ધણી કેળવાયતી સત્તારીઓએ જુદા જુદા વિષયો ઉપર બાપણુ તથા નિવેચન કર્યા હતા તેમા નીચેના કરવામા આવ્યા હતા —

૧ સ્ત્રી જાતિની ઉન્નતિ યથા અથ આપણી બજાઓને ધાર્મિક, આનસિક અને શારીરિક કેળવણી ઊંચા પ્રમારની મગે તથા મગેરી વયતી સ્ત્રીઓને યોગ્ય ઉદ્યોગ અને ધર્મનું શિક્ષણ મગે, અને વિધવા સ્ત્રીઓ પોતાનુ શુભગન ચનાવી ધાર્મિક સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે, તેવી સસ્થાઓ સ્થાપવાની અને તેની યોજના કવાની આ મહિતા પરિરહ આવ સ્યકતા ધારે છે

૨ પતિ વડીતો કુટુંબીઓ, સખધીઓ, દાસજનો અને ન્યાત તથા જનસમાજ પ્રત્યે પોતાના ઈર્ત થો સ્ત્રીઓ સમજતી યાય તેવા ઉત્તમ બોધ અપાઇ શકાય તેવી શોધ વણુ કરવાની આ મહિતા સમાજ આવરમત્તા સ્ત્રીકારે છે

૩ બાળલમ, રડણુ કુટુંબુ ફટાણુ ગાવા છત્વાદી દાનીકારક રીવાજોથી આપણી સાસા રિક સ્થિતિ બગડેલી છે, તે રીવાજોની અયોગ્યતા દર્શાવી તેને જડમૂળથી દૂર કરવાને આ પરિરહ આગ્રહ કરે છે.

આ ઉપરાત સ્ત્રીઓની ફરજો, સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કેમ યાય, મરણુ પાછળ જમણુવાર વગેરે ઉપર છુટા છવાયા બાપણો અપાયા હતા.

રતલામમા પણ તેવા જ સમયમા સ્થાનકવાસી જૈનોના એક મન્દિર-સ પછી જૈનોની મહિતા પરિરહ મળી હતી તેમા પણ પ્રમુખ બાઇ ધિરજકુવરે એક સાર બાપણુ આપ્યા બાદ ધાર્મિક ગાન સુધારવાના નીનિનુ શિક્ષણુ આપવાના ધરમા બેસી કરી શકાય એવા હુબર ઉદ્યોગ શીખાવવાના બાળલમ, કન્યાવિક્રમ, વૃદ્ધવિવાહ, રોલુકુટવુ ફટાણુ ગાવા, ઇંઠ હનિકારક રિવાજો દૂર કરવાના ઇગવો યથા હતા.

પાન્થ, બન્ધુસમાજ.

नागर

छत्र नागरो माटे प्रसिद्ध थनु एकज मासिर.

નામર્તી લિપિમા પ્રસિદ્ધ થાય છે.

જાન્યુવારો મામથી સરુ થઈ ગયુ છે

वार्षिक लयानम ट. ख सूया १-८-०.

पत्र व्यवहार:- रा. भोगीन्द्रराव रतनलाल दिवेडिया चा. ए. अमदावाद

— 2 —

ମହେର ଧ୍ୟାନ.

પરદેશ નહેનારજીને ગ્રેસમા હાવાવાળી જુ જોનાની વિગેરેની મિથ્યા કુદ કર
તી ગમતી તથા અથવા તેમ તેમ કરવાનો અનગદ આ આ શ નહોતાથી વિચારમાં
પડવનો તખ્ત આરે છે અગ્નાજ માટે છે એક સરકાર વિગેરેનાં બાંધાંતર કરી આપવા,
સરતા દરેથી હાવા અને માર્ગપથ તરફ આપાં વિન પુગતકો માસિકો વિગેરે જે બંદ
મિશન લઈ લેતાં કરી ગેકની આપીએ છએ રિશીન માલિતી માટે નંબે ને શિરનામે
લખે આમાં પડે જવાનું મમ આરે જાય છે

२५५२,

2013 11 1

લે ગીન્દરાન રતનલાલ દીવેટીયા બી એ

મેધનાદ—પામિક ॥ અહક થનાડને અતદ્વિજ્યોતિ પથ જ ને મજે છ

જાન્યુઆરીથી શરૂ કરી ગયું છે

॥ १६ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
सर्वत्र भूषणम् ॥

{ मेघनाद. }

ટપાલ ખર્ચ સાથે

(રોપણ તથા ફાર્મ-ગેટો ઝોનમાં પાનાતું)

निवारिण्यो षो तस्यु पर्ग माटे १३५ यत् ओ-५५ भासि॥

१३-२० ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥ १३ ॥

સુન્દરીસુખોધના શ્રાહકોને મળતા ખાસ લા

અપહ્રતક્રમુઃ—કર્તા પ્ર ક. મુવઃ—એક રસમય વાર્તા, કિંમત રૂ ૧) આહકોને આના આહ. પોસ્ટેજ જુદું.

શોકશમન—આ માસિકનો કોઈ આહક જે નવા આહકનું લનાજન મોકલી આપશે તેને “શોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલનારો મળશે.

માગિની—સુન્દરીસુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા આહકને ૦—૧—૦. ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦

કપિંજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા આહકોને ૦—૪—૦ ટ. ખ ૦—૧—૦

પહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદર અંગરીયા, કિ રૂ. ૧ આહકને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

અલક્ષ્યપ્રેમી—કર્તા સુમિત્ર કિ. ૧—૮—૦ આહકને ૦—૮—૦ ટ. ખ જુદું

સુદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા આહકો ૦—૬—૦

સુધાહાસિની—આ.ર સી. દાકૃત પુસ્તકનું ચુ આયાન્તર કરનાર સૌ વિદ્યાર્થી બી. એ. તથા સૌ. આરદગૌરી બી એ. કિ રૂ. ૧—૪—૦; સુ. સુ. આહકોને રૂ ૧—૦—૦ વડનગરા નાગરસ્ત્રીઓમાં ગવાતા ગીતનો સંગ્રહ—મમદ કર્તા સૌ આગા રોજાનાથ કિ. રૂ. ૦—૮—૦; સુ. સુ. આહકોને ૦—૬—૦

Selections from English Poets કિંમત રૂ. ૧—૦—૦ આહકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું

સુન્દરીસુખોધની પાછલી ફાઈલો

૧ આ તથા ત્રીજા વર્ષની ફાઈલોના ધણા ખરા અકો હવે ખપી ગયા છે. માત્ર ૧ આ વર્ષના ૬—૭—૮—૯—૧૦—૧૧ મા અકની, તથા ત્રીજા વર્ષના ૬—૮—૯ અકની ધણી યોડી નકલો રહેલી છે. આટલે જે આહકોને પોતાની ફાઈલોમાંના તે અકો ખુટતા હોય તેમજે તાકીદે અમારી પાસેથી મંગાવી લવા. નહીં તો પછીથી મળી શકશે નહીં આવી દરેક નકલની કિંમત ટપાલખર્ચ સાથે રૂ. ૦—૧—૨ પડશે બીજા વર્ષની ફાઈલ ૬૧ શીટીકમાં નથી.

ચોથા વર્ષની આખી ફાઈલ રૂ. ૧—૪—૦ ભેટ સાથે.

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેષતાઃ । મનુ.
(પ્રથમ દેવતા શ્રદ્ધે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી)

સર્વોચ્ચ સ્ત્રીઓ માટે પ્રકટ થતું માસિક

પુસ્તક ૫ } સપ્તાહ, { ધર્મ સ. ૧૯૦૮ જીન
અંક ૧૦ } બન્ધુસમાજ. { વિ. મં. ૧૯૬૪ જ્યેષ્ઠ

વિષયસૂચન

વિષયવિભાગ.

લેખક.

જ્ઞાનસુગન્ધ

૨૧૭

કાવ્યકુંજ.

૨૧૮

સાધુજનની પીઠાન

સીતારામ. અલખ દરબાર.

લલિત

વાર્તાસુદરી

વાલનખ

રા. બાલ.

૨૨૧

વિદ્યાકળા

૨૨૧

જ્યેષ્ઠની સ્ત્રીઓની પાઠશાળા (સ્ત્રીલેખ) સૌ શારદા

ખિન્નિધિવિહાર.

આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ
સુધારવા કેટલાક ઉપાય.

(સ્ત્રી લેખ) પ્રદેન. વિ.

૨૩૧

હિંદુ ગૃહ સંસાર

રા. કૃષ્ણલાલ અભરારીઆ

૨૩૩

જાપાનમાં માસતા બહેન

રા. વન.

૨૩૪

એક પ્રકાર (સ્ત્રીલેખ)

પ્રદેન વિલસ

૨૩૬

લવાજમની પહેંચ.

૨૬૫ (૯૪૫) રા. રાતેશ્વર બાવાનીશંકર	મુ. ત. ૧-૪-૦
૨૬૬ (૯૪૬) ગા. જોરણગના સ. ૦. શુ. ક. શાગાના મહેતાશ	જા. પાં. ૧-૪-૦
૨૬૭ (૯૪૭) કે. જે. ચીતવીયા	કો. મ. ૧-૪-૦
૨૬૮ (૧૯૩) સૈ. જયાલક્ષ્મી ચુનીલાલ	વે. રા. ૧-૪-૦
૨૬૯ (૧૦૩) રા. મુકુન્દરાવ રણુહોડગમ ખી. એ.	અ. મ. ૧-૪-૧
૨૭૦ (૩૦૨) રા. જસવંતગમ મયાશંકર	જુ. ના. ૧-૪-૦
૨૭૧ (૭૫૦) રા. રત્નવંશગમ રૂપેરામ	મુ. પા. ૧-૪-૦
૨૭૨ (૧૭) રા. રામપ્રસાદ નૃમિહપ્રસાદ બુચ	જુ. ના. ૧-૪-૦
૨૭૩ (૯૪૮) રા. નદલાલ જીવણલાલ	અ. મ. ૧-૪-૦
૨૭૪ (૯૪૯) રા. ગોકળાસ બગવાનગમ	જુ. ના. ૧-૪-૦
૨૭૫ (૭૧) રા. બાણુ ગુલામચંદ	બા. વ. ૧-૪-૦
૨૭૬ (૮૫૦) રા. રામશંકર વૈકુઠનાથ	અ. મ. ૧-૪-૦

દુનિયામાં પ્રખ્યાતિ પામેલા

રાજવંશી વિચિત્ર સાબુ

હજમતને માટે ખાસ.

દાદર, ખમ તથા લીજીના ડબ્બા એર પણ મારા છે.

હીમત ૧ સાબુના ૭ આના લી. પી. યો ૧૦ આના ૧૫ સાબુના ૧

ખાકસતો ૩. ૧) લી. પી. યો ૩. ૧) હજમત ૩ ડા. પોટેશ્વર જુડ.

એનના જોઈએ છીએ.

ધી રાયલ ત્રિકટોરીઆ એન. સી.

નહીઆદ—શુજરાત.

ગ્રાહકો, લેખકો વગેરેને સૂચના.

“સુન્દરી સુબોધ” ના સંપાદક (તંત્રી) તેમ વ્યવસ્થાપક કોઈ એક વ્યક્તિ નહિ પરંતુ સમગ્ર બંધુસમાજ છે. આ સંબંધે, ગ્રાહકો વગેરેમાં જે સમજૂતી થવાથી તેની વ્યવસ્થાને કેટલીક હર-ત પહેંચે છે માટે ગ્રાહકો, લેખકો, વગેરેએ, સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર (પત્ર વ્યવહારાદિ) કોઈ પણ વ્યક્તિને નામે નહિ કરતાં. કૃપા કરી ‘મંત્રી,’ બંધુસમાજ, સુન્દરી સુબોધ ઓફિસ એ નામથી કરવો.

અમદાવાદ. } મંત્રી, બંધુ સમાજ.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા મુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના રાખ્દોમા કહીએ તો “શ્રીયા પડિન યાય, રસજ્ઞ યાય, રૂઢિ બોધાય, સ્વસ્થ યાય, શરીર બળવતી, રોગહીન અને “સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણુમા કુટુમ્બબન્ધનમાથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય ને તે મુક્તતાથી “અને સ્વતંત્રતાથી કુટુમ્બની મૂળ ઈચ્છાઓ અને કલેષોમાથી છુટી એ કુટુમ્બના ખરા મધ્યાલ કરવા “શક્તિમતી અને કૃતસાહિની બને, કુટુમ્બના બાલક વર્ગને યોગ્ય અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્ગોની “લ્યાણુ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે,” પતિસક્તિપરાયણ યદિ પતિનુ જીવન ઉત્તર કરે અને તેના આત્મ વિનાસોની ઈર્મિયોમા પોતાના હૃદયતરંગ લેખવી હઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે અને અન્તે સ્વદેશમા ઉદયમૂર્ચના તેજસ્વી કિરણો સપાઈ વિસ્તારથી પ્રસારે—એજ આર્ય સુન્દરીઓના જીવનની સમ્પત્તા છે “શ્રીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રાપ્ત નથી, અને પ્રાપ્ત વિના રાત્ન નથી “શ્રીની ઉન્નતિવિના દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે.”

વર્ષ ૫ મુ.] ઈ. સ. ૧૯૦૮ જીન-બપેષ્ટ વિ. સ. ૧૯૬૪. [અંક ૧૦ મે.]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

આમડછેટ કોને કહે છે ! મહીનાને મહીના થયા ન ધોયુ હોય પણ અગોટીયુ પં-
હરનુ ઘાંતીના લુગડા કરતા પળ મેલુ લુગડુ પહેરી રાધનુ, ત્યાં, એ આમડછેટ નથી.
ગમે એવી દુર્ન્યસની, ગમે એવા ચેપી રોગવાળાના હાથનુ મોજન લાવુ એ આમડછેટ નથી.
ને સ્વચ્છ શરીર રાહી સ્વચ્છ લુગડા પહેર્યા એ આમડછેટ ! શુદ્ધમા શુદ્ધ બ્રાહ્મણ, શુદ્ધમા
શુદ્ધ આતર તેમજ બાહ્ય શુદ્ધિવાળાનુ મોજન લેવામા આમડછેટ ! ગાડી તલ્લે ચગદાયલ્લ
કુતરાને પાળી નાહી દૂર કરાવવામા, લીંડકોલી ઉદરને વચાવવામા, જ્ઞાતિ વલ્લે નાહી
ધોઈ ગદી જગામા વેપવામા આમડછેટ નહીં, અને કોઈ ગરીબ માણસ મુલધી તમ્મર લાઈ
પડયો હોય, રોગથી મુલે મરતો હોય ટહાડ તડકાથી હેરાન થતો હોય, એવાને લઠાઈ ઇ
સ્વીતાલમા મોકલી આપવામા તેને પાળી પીવડાવવામા, તેને खોરાક આપવામા તેના આત્માનું
સતુષ્ટ કરવામા આમડછેટ કેમ ?

રા. મોગીન્દ્રરાવ કૃત “વૃષાકાંત”

કાવ્યકુંજ.

સાધુજનની પીછાત.

(“રે એમ અળખાને માયા ઘણી બહાલીરે;
જુગલ જુગારી નાટકના,” એ ભજનની ધૂનમા)

રે અમે તો સાધુડીમાં,

બાપુ ! બનીએ સાધુડીયાં

સરસ હૃદયનાં સગીરે સંગીરે સંગીઃ એકરંગોઃ ધ્રુવ.

આળાં અંતરીયાં વાળાં

કાલા યેલરીયાં બહાલાં

ભોળા બાલુડીયાં દીલનાં રંગીરે રંગી એકરંગી.

સુખીયાં નિરખી રીઝનારાં

દુઃખીયાં તો દેવ અમારાં

બૂખ્યા ઓછપનાં ઉરનાં અંગીરે અંગીરે અંગી એકરંગી.

સાચાં સીતારામ

રાગ ભેરવી તાલ દાદરે.

મળેડીલાં સતઃરે

જાણે સાચાં સીતારામ !

સંગે તો વસંતઃ રે

ઝલે કળામલ પ્રાણુ !— ધ્રુવ.

ચાલો, સખિ ! બધયે સંસાર-તથોવનમાં

નમીયે સાચાં સીતારામ

સાચાં સીતારામ રે

બહાલાં વિસામાનાં ધામ—

(સાખી)—દેવ યનાવે દીનને સંસારીલાં સંત !

સાધુના પ્રભુના તણાએ સખિ ! મોહન મંત્ર

આલો, સખિં ! રહીયે કલ્યાણક કંથામાં

બનીયે સાચાં સીતારામ

સાચાં સીતારામઃરે

પાલક પ્રેરક પ્રાણ—

સંનેડીલાં સંતઃરે

જણે સાચાં સીતારામ.

અલખ દરબાર.

અલખ દરબારને મનડાંની માયા ઉઘાડળે. રે લોલ.
 એવા દરબારમાં ઘેલાં માયાવી મહાલળે. રે લોલ.
 પાતાળ ફેડી પ્રીતિ ગંગા પધારળે ઉરમાં. રે લોલ.
 છાલ્યો છંલકળે રસ કલ્પિકાની ઘાટમાં રે લોલ.
 અંગાર ઉતરેલે તેજલા, નમન અણુમોલડાંરે લોલ.
 આંતર ઉભસના વાળે અનૈશ વાયરા રે લોલ.
 હોડા અમીમના ઉમળકાના સાથીયા રે લોલ.
 પૂરેલે આંમુકે કોતરી કૌનારી બાંધતાં રે લોલ.
 વાસના વિમળને વેરળે સોનેરી પાંખમાં રે લોલ.
 યોડીલા કલકસ ઉડી રહેલે સત્કાર્યના રે લોલ.
 ફરતાંજ ફૂટળે માનવ કુટુંબનાં આડવાં રે લોલ.
 મહાલે ફાલે તેમ રીઝળે ગીલ્તના બહારમાંરે લોલ.
 પગલાં સંનેડનાં સવળાં પખાળી બંદળેરે લોલ.
 મીઠાંથો જમાંમેદીલંની મીજમાની દુઈ રાંચળેરે લોલ.
 કોટિ કલ્યાણ કેરે લહાવાં આવા સહચારનાંરે લોલ.
 ખાલા બદુક કંઈ આવશે લેવાંને એમનાંરે લોલ.
 ખોંધેરી મુંઝવણ મીઠી મળ કંઈ રાજનીરે લોલ.
 કહેવા સાંભળવા આવશે સંનેડલાં એમનાંરે લોલ.

સાનું આલું રૂપ મ્હેં કદી જોયું નહોતું. કેવી મધુરી મોહક કાન્તિ ! વંરસાદને પ્રપટે જેવો સરિતાનો ઉદ્દેગ, વસન્તની ચરઆતમાંજ ખેતરોની જેવી હરિત શોભા રસાના દેહ ઉપરનું સૌન્દર્ય આજે કાંઈક અવનવિન દીપ્તું હતું. હું મન્નમુગ્ધની સ્વભાવિયતી માફક સરસાને જોવા લાગ્યો.

માએ મ્હને બોલાવવાથી મ્હારી અમક બાંગી; નિસ્તેજ થઇ બાને એકદમ પગે ખમ્મર મળી કે સરસાના પિતા ગામ ગયા છે. અને સરસાની બાને અને સરસાને મુક્તા ગયા છે. પાછા જતી વખતે વસન્તપુર લઇ જશે.

૫.

વાના વિવાહની વાતો ચાલે છે, સરસાનો પિતા કુલિન, યોગ્ય પાત્ર નહિં મળ-
ગબરાટમાં પડ્યો છે. સરસાની બાએ કહ્યું “કુલિનતાની વાત તો દૂર રહી
ારી છોકરીને સાફ ઘર અને સારો વર નહિં મળે તો હું છોકરીનાં લગ્ન કરી-
મ્હારી સોનાની પૂતળાને. રાજમંદિરમાં નહિં મોકલતાં કુલિનની ઝુપડીમાં
?”

ારા મનમાં આશ્ચર્ય ધણી પ્રબળ થયો. મ્હને થયું, સરસા શું મ્હારી ન થઇ શકે?
મ્હને મ્હો ઉદયક્યું નહિં; પણ આચા પછુ મુકી શક્યો નહિં.
સરસાના પિતા દારાગંજ પાછા આવ્યા. સરસાને લઇ વસન્તપુર ચાલ્યા ગયા. મ્હારા
અંધકાર થયો. જતી વખતે હરિદર બાણુ કહેતા ગયા, — “સતીશ! કલકત્તે જાણે
નાનું સરખું ઘર હોય તો જો જો. હું એક વરસની રાજ ભેવાનો છું અને કલકત્તે
એવું નક્કી કર્યું છે.”

૬.

કલકત્તે આવી ધણી ઉત્સાહની સાથે ઘર બોળવા બહાર નીકળી પડ્યો. એક ઘર
પૂ. હરિદર બાણુ સપરિવાર કલકત્તે આવ્યા. હું રોડને તરફ તેમને લઇ આવ્યો.

હરિહર બાપુએ બાપુને કાગળ લખ્યો કે, “ જો થોડા થણા દિવસ હું કલકત્તે રહેવાનો છું તેટલો વખત સતીય મ્હારી સાથેજ રહેતો શી હરકત ? ” બાપુનો મ્હારી ઉપર કાગળ આવ્યો. એમાં લખ્યું હતું કે “ હરિહર બાપુની સાથે રહેજો. ” ખેલાતો હું જરા સંકોચાયો પણ આપરે હરિહર બાપુના અત્યાચરને લઈને કયુલ થયો. સરલા હસતે મ્હોણે મંદુર તીરસ્કાર કરતી બોલી “ સતુભાઈ ! મ્હોટા થયા તોપણ હજી મારી ઉપર હેત છે ને ! ” આ સાંભળી હું ખુશી થયો અને ઘેર ગયો. બીજે દિવસે સવારે ઘર ખાલી કરી હું હરિહર બાપુને ત્યાં આવ્યો.

૭.

આ વર્ષે હું એક એ. ની પરીક્ષામાં પ્હેલે નંબરે પાસ થયો. હરિહર બાપુ થણા ખુશી થયા, અને મને હજારો વાક્યોથી ઉત્સાહ આપ્યો.

બાપુ રજા લઈ કલકત્તે આવ્યા. આ થણા સાથે આવ્યાં હતાં. સરલાનો સંબંધ કરવા દરેકા લોકો આવ્યા કરતા. તેઓએ બાપુને આગ્રહ કરીને કહ્યું “ છોકરાનો વિવાહ કરો. ” બાપુએ કહ્યું “ અભ્યાસ પૂરો થયા પછી કરીશ. ” આ કંઈ સાંભળે તેવાં નહોતાં, તેથી જીદ કરવા લાગ્યાં. આરાની બીકથી હું પણ અચળ બન્યો. સરલા ! એ કેવી આદા ?

બાપુ અને બાપુને દારાગંજ ખાજા હરવાનો દિવસ નક્કી થયો. જવાને આગમે દિવસે બાપુએ કહ્યું “ બાપુ લગ્ન કર, ” મ્હેં એકીવારે કહી દીધું “ સરલા સાથે મ્હાલું લઈ ચરી તોજ હું કરીશ. ”

આ સાંભળી બાપુ મ્હેં ધણું ગભીર બની ગયું. કેમ ?

૮.

રાત છે. સુવા જઈ છું. એવામાં બાપુએ બોલાવીને કહ્યું “ સતીય ! મ્હારો સાથે ચાલ. બધું તૈયાર કરી સુવા જજો. સવારે આપણે ચાલવાનું છે. ”

મ્હારે તો સાથે જવાની વાત હતીજ નહિ. એકદમ આ બન્દોબસ્ત શી રીતે થયો ?

મ્હેં એકે કબજે કહ્યો નહિ. કોઈ પણ વખત મા બાપની આગ્રહ ઉઠાવી નહોતી. કલકત્તે રહેવાની મ્હારે હાલ કોઈ ખાસ જરૂર પણ નહોતી. એક ટુન્કમાં ફટલીક ચોપડીઓ તથા કપડાં પેક કરી તૈયાર થયો.

સવારે અમે કલકત્તા મુકીશું. તૈયાર થઈને બધાને મળવા ગયો.

સરલા આવી પ્રેરણા કરીને ચાલી ગઈ. સરલાની બાપુ મ્હેં નીચે પડી દંડવત કર્યો. તેમણે મને આશિર્વાદ આપ્યો “ સુખી રહે. ” હું, મનમાં મનમાં બોલ્યો. “ મ્હારું મુખ તમારે હાથ છે. ” બહાર આવવાને રસ્તા ઉપર એક ઘરના બારણામાં સરલા ઉભી હતી. સરલાએ મ્હેને બોલાવ્યો કહ્યું, “ એક વાત સાંભળતા આવ. ” મ્હેં પૂછ્યું, “ કેમ સરલા ? ”

કોઈ પણ સંકોચ વિના ઉભાં ઉભાં અમે વાતો કરતાં હતાં. સરલાને પણ સંકોચ કે લજ્જા હતી નહિ. સરલાએ હસતે મ્હોણે કહ્યું “ કેમ ! વિવાહ થયો ને ? ”

મહેં પૂછ્યું “કાણે કહ્યું?”

સરલાએ કહ્યું “તમે જાણતા નથી? કાલ રાત્રે બા. સ્વને આવી તમારા વિવાહની વાતો કરતાં હતાં.”

હું એકદમ આશ્ચર્ય પામ્યો. એકદમ સાહસ થઈ ગયું, ઇચ્છા થઈ, પણ રોડી ચક્રી નહિ; બોલાઈ જવાયું, “સરલા! બે તમારા સાથે થશે તોજ લગ્ન કરીશ. નહિં તો આ જીવનમાં કદીજ નહિ.”

સરલા કાંઈ બોલી નહિ. પાસે આવીને મ્હારા ગળામાંની સાંકળી ફેરવી ફેરવીને બેવા લાગી. સરલાએ પૂછ્યું “તમારી સાંકળીમાં આ શું છે? વાધનખ?”

મહેં કહ્યું, “હા કેમ?” સરલા મ્હારી ઉપર દૃષ્ટિ ફેરવી બોલી, “વાધનખ? ત્યારે તો મને એ આપો. આપશોને?”

તુમ્હ વાધનખ! સરલાને નહિં આપવા જેવું મ્હારી પાસે શું હતું? તરત જ સાંકળીમાંથી વાધનખ કાઢીને, સોને મહેલો વાધનખ સરલાના હાથમાં મુક્યો. મહેં પૂછ્યું, “સરલા, એને શું કરશો?”

સરલા હસતી હસતી બોલી “જ્યાં સુધી જીવીશ ત્યાં સુધી મ્હારી પાસે રાખીશ.”

પુછવા જતો હતો કે, શા માટે? પણ એવામાં બાપુએ મ્હને યુગ મારી, તેથી સરલા પાસેથી વિદાય લઈ ગાડીમાં બેઠો. અમે કલકત્તા મુક્યું.

આખો રસ્તો અરિયર ચિત્તે વિચારમાં પસાર કર્યો. સરલાએ સ્મરણચિન્હ શા માટે માગી લીધું હશે? શું સરલાને હું મેળવી ચક્રીશ નહિં? કાણે કહ્યું, મ્હારો વિવાહ? વિવાહની વાત યાદ આવતાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે, સરલા નહિં મળે તો લગ્ન નહિં જ કરું, અને વખતે બે બાપુ જોર કરશે તો? તો પણ નહિં; કદિ નહિં.

૯.

દારાગંજમાં ઘણું દુઃખ ચલું હતું.

નિર્મલ શુભ્ર આકાશ, હરિત ફોજોમાં સોનાનાં ધાત, દૂર દૂર થેત પુલોની શોભા,—રિનચ, સુંદર! પણ શાન્તિ ક્યાં?

દારાગંજમાં અઠવાડિયું ગયું. એક દિવસ બેઠો બેઠો કાંઈ વાંચતો હતો, એવામાં બાપુએ બોલાવ્યો. મ્હારા હાથમાં એક કાગળ આપીને કહ્યું, “વાંચ.” હરિદ્વર બાથુના અક્ષર હતા; એ કાગળ બાપુ ઉપર હતો, એટલે મ્હારે વાંચવાની શી જરૂર? બાપુની તરફ જોતાં તેમણે કહ્યું, “વાંચી બે.” હરિદ્વર બાથુ લખતા હતા.

“તમરકારા નિવેદનંય.”

“આપે, સરલા સાથે સતીચયન્દ્રના વિવાહનું મારું કર્ત્તવ્ય, પણ કલકત્તે બે તમે આ વાત ફરી હોત તો, તેમાં કાંઈ વાંધો નહોતો. સતીચયન્દ્ર જેવો મ્હાણુસ કેને પ્રિયત્વ હોય? પણ શું કરું? લાચાર! ગૃહિણી એમાં કાંઈ પણ રીતે સંમત નથી. છોકરીને રાણી થયેલી બેવાની તેની ઇચ્છા છે.

“હાલ હું એક વિપદમાં છું. જલાલપુરના સ્વર્ગીય જમીનદાર “રામચંદ્રન” ચૌધરીના પુત્ર ચરત્ કુમાર અભ્યાસ માટે કલકત્તે રહેતો હતો. ગૃહિણી અને સરલા એક દિવસ માંજે ઉમાચરણ બાપુને ઘેર ગયાં હતાં. તેઓ જ્યારે ઘરમાંથી નીકળીને ગાડીમાં બેઠાં, ત્યારે ચરત્ કુમાર અહ્યે જતો હતો. તેણે સરલાને જોઈ અને મુગ્ધ થયો, -તે જ દિવસે ચરત્ કુમાર દિવાને આવીને વિવાહનું મણું, કંચુ, પાત્ર, ધનવાન છે ખરૂં, પણ કુલિન નથી. ગૃહિણીની હા છે કે ચરત્ની સાથે જ કન્યાનો વિવાહ કરીશ. પણ હું શું ધડપણમાં પૈસાના લાભે કૌલિન્યરત્નનું વિસર્જન કરું? અને તમે પણ એ વિવાહમાં શું ધારશો? ગમે તેમ થાય, આ બાબતમાં આપ મને સલાહ આપી ઉપદેશ કરશો. અહિં સહુ કુશળ છે. ત્યાંના શુભ સમાચાર લખી નિશ્ચિન્ત કરશો. છતિ.

તા. ૨૪ કાર્તિક ૧૨ ચ. ”

“ મુણ્ણમુગ્ધ,
હરિદર શર્મા.”

મહે કાગળ વાંચી બાપુના હાથમાં મુક્યો. બાપુએ પુછ્યું, “કેમ! શું કરવું?!”
હું હવે શું બોલી શકું? બાપુ કહેવા લાગ્યા, “પ્રવાનમાં ખામી નથી તે છતાં જણાય છે જે, -સરલા સાથે ત્હારાં લગ્ન અસંભવિત છે. હરિદર કાગળ ગમે તેમ લખે પણ તે, જમીનદાર ચરત્ને મુદ્દીને આપણને કન્યા નહિ જ આપે. ત્હારી બા પણ કહે છે કે, સરલા સિવાય તું ખીજા કોઈની સાથે લગ્ન કરવાનો નથી એમ ત્હેં એમને કહ્યું છે. સરલા સિવાય શું ગામમાં ખીજા કન્યાઓ નથી પડી?”

હું નીચું મ્હોં રાખી બોલ્યા વિના ઉભો રહ્યો. મનમાં વિચારતો હતો કે, પૈસો શું મોટી ચીજ છે? બાપુ આ વખતે મારી તરફ જોઈને બોલ્યા, -“કેમ બોલ!”

નિરાશાનું પણ સુખ છે, એ સુખગર્વ મહે કહ્યું, “દુનિયામાં પૈસો જ મોટી ચીજ છે.

હું પૈસો મેળવ્યા વિના લગ્ન કરીશ નહિ.”

બાપુએ કહ્યું, “હીક ત્યારે!”

૨૦.

ખબર મળી કે, ચરત્ સાથે સરલાનાં લગ્ન ચર્ચિ ગયાં છે. મનમાં મનમાં યવા લાગ્યું કે સરલા આ લગ્નમાં રાજી હશે કેં નહિ? હોવી જ નોખએ. નહિં તો એ એકવાર પણ લખીને મ્હને તેના મનની ઈચ્છા જણાવે. તેની અસમ્મતિ હોય તો પછી હરિદર બાપુ પ્રેમ કાંઈ લગ્ન કરવા તૈયાર ન થાય. એતો એના કહેવાથી જ ચ્યું. હોવું નોખએ હશે. મ્હારે હવે આ વિચાર શા માટે નોખએ?”

ખપેરે જમતો હતો અને બા સામાં બેઠાં હતાં. બાએ કહ્યું, “તું હવે લગ્ન કર; જે, સરલાનાં તો લગ્ન ચર્ચિ ગયાં. હવે હું પંચુ ઘરમાં વડુ લાવું.”

બાપુ પાસે આંસુ ખેરવતો નહિં, પણ બા પાસે આંસુ રોકી શક્યાં નહિં, ને સ્તેદમાં

૧૧.

‘ધણા દિવસ થઈ ગયા છે. આશરે દસ વરસ થયાં હશે. કોલેજ છોડી છે અને એન્-અનીયર થઈ સરકારી નોકરી કરું છું. પૈસા મળે છે, પણ તૂટી નથી મળતી.

‘દુઃખ ઉપર દુઃખ આવે જાય છે. જે અમૃત પ્રસવણની ધારાથી આટલા દિવસ બચ્યો હતો તે પ્રસવણ પણ સુકાઈ ગયું. સ્નેહપ્રતિમા મ્હારી બા દિવ્યધામ ચાલ્યાં ગયાં છે. બાપુ વખતે વખતે વિવાહના સંદેશા મોકલાવ્યા કરે છે,—પણ હવે એ શા સારું ? હું જવાબમાં લખું છું, “હજી પણ પૈસા મેળવી શક્યો નથી.”

૧૨.

ધનધોર વર્ષો અજસ્ર ધારાથી ધરા પ્લાવિત થાય છે—શીતલ પવન સુરભી બહેકાવતો ઉડે છે. વરસાદથી ભીંજેલી તરૂલતા ઉજ્જવલ અને હરિત જણાય છે; દૂર વનમાં કેતકી ખીલે રેણુ પણ સુવાસ ફેલાવે છે.

હું એક પોરટઓશિસના આટલા પર બેઠો બેઠો વરસાદનાં પાણી જોતો હતો. આકાશમાં અંધકાર હતો. પ્રકૃતિ મલિન હતી. વાયુપ્રવાહ શીતલ હતો,—જાણે પ્રકૃતિનો લાંબો નિશ્વાસ !

વરસાદનાં શાન્ત, મલિન પાણી જોતો જોતો કંટાળી ગયો. હૃદય અવસન્ન થયું. એક દૈનિકપેપર કઢાડી જોવા લાગ્યો. નોટ, પેરા, તાર, કંઈ પણ ઠીક લાગ્યું નહિ. જાહેરખબરો તરફ નજર ગઈ જોતાં જ નીચેની જાહેર ખબર નજરે પડે:

“હજાર રૂપિયા ધનામ !”

“જલાલપુરનાં મુપ્રસિદ્ધ જમીનદાર શ્રીયુત્ત બાપુ શરતકુમાર ચૌધરીનાં સહધર્મિણીએ કલકત્તેથી જલાલપુર આવવાને રસ્તે, એક સોને મટેલો “વાધનખ” ખોયો છે. જે કોઈ એ વાધનખ અમારી પાસે રજુ કરશે, તેને એક હજાર રૂપિયા ધનામ આપવામાં આવશે.”

વાધનખની કિંમત રૂ. ૧૦,૧૫) થી વધારેની નહિ. હોય,—જે કોઈને મળ્યો હોય, તો તેણે આપી જવાથી તેને ઉપર લખેલું ધનામ મળશે. વાધનખ ઉપરના સોનાના પતરા ઉપર, S. C. M. એ ત્રણ ઇંગ્રેજ અક્ષરો કોતરેલા છે.

શ્રી કામેશ્વર રાય—દિવાન જલાલપુર.”

મ્હારું લામ સતીકચન્દ મજબૂદાર છે. વાધનખની ખોળ ઉપરના ત્રણ અક્ષરો મ્હે જ કોતરાવ્યા હતા. કોણ જાણે કેમ, મ્હારી આંખમાંથી આસું ખર્ચાં અને પેપર પર પડ્યાં.

* * * *

એ વખતે દરેક ઓવરસીયરો તે તરફ આવ્યા હતા.—તેઓ મ્હારી આંખના પાણી જોઈ ગયા તો નહિ હોય ? *

બકુલ.

* અંગણી ઉપરથી.

વિદ્યાકળા.

જપેનની સ્ત્રીઓની પાઠશાળા.

JAPAN WOMEN'S UNIVERSITY.

ઇંગ્રેજી ઉપરથી.

(સીલેખ.)

સ્ત્રીઓને ઉચ્ચ પ્રકારની કેળવણી આપવી અગત્ય છે એ વાત સર્વ માન્ય થઈ ગઈ છે. માત્ર મતભેદ કેળવણીની પદ્ધતિમાં છે. આજકાલ જપેનમાં સ્ત્રીઓ તથા પુરુષમાં કેળવણીનો પ્રચાર દિનપ્રાતઃદિન વધતો જાય છે તો ત્યાં ચાલતી સ્ત્રીઓની પાઠશાળાની હકીકત વ્યર્થ નહિ ગણાય એવી આશા છે.

જપેનની સ્ત્રીઓની પાઠશાળા ત્યાંની સભ્યધાનીનું ધામ ટોકીયો છે તેમાં આવેલી છે તેનું નામ 'નિપોત્તમેશી ડાઇગેકા' છે. આ સ્થાને બાળાઓ અને યુવતિઓ સર્વ શિક્ષણ લે છે.

આ મહાન વિદ્યાલયનું માત્ર એકવાર દર્શન કર્યું હોય તો તેની છાપ જીવનપર્યંત રહેશે. શહેરની ગીરદાથી ત્રણેક માઇલને અંતરે આ મકાન આવેલું છે.

દરવાજામાં પેસતાં જમણી અને ડાબી બન્ને બાજુએ શાળાનાં મકાન છે. મકાન ધણી ઉંચાં પણ નથી તેમ ધણાં મોટાં પણ નથી. ચોકમાં ચારે તરફ ફરતાં છૂટક છૂટક સ્વચ્છ મકાનો છે. ચોકમાંજવા આવવાના રસ્તા મજબુત અને સ્વચ્છ છે. રસ્તાની બન્ને બાજુએ સુવાસિત વૃક્ષની ઘટા છે. ચોકે અંતરે ડાંગરનાં રમણીય ખેતરો નજરે પડે છે. બાળાઓના મધૂરા સંગીત અને વાજાંત્રના રસ કાનને આનન્દ આપે છે. આગળ ચાલતાં સુશીલ, લાવણ્યવાળી, નાજુક જપેની સુન્દરીઓ રંગબેરંગી પોષાક પહેરેલી નજરે પડે છે. સર્વેનો પહેરવેશ એક તરેહનો હોતો નથી. કેટલીક શુદ્ધ જપેનીઝ પોષાકમાં સજ્જ થએલી હોય છે અને કેટલી એ કે અર્ધો ઇંગ્લીશ, અને અર્ધો જપેનીઝ એવો મિશ્રિત પોષાક પહેરેલી હોય છે. માથા પર ટોપી હોતી નથી. પરંતુ વિવિધ પ્રકારે કેશની રચના કરેલી હોય છે અને તેના ઉપર રંગબેરંગી 'રીબનો' બાંધેલી હોય છે.

શુદ્ધ જપેનીઝ પહેરવેશ હોય કે અર્ધ મિશ્રિત હોય પરંતુ ચિત્રવિચિત્ર રંગને લીધે જપેનીઝ બાળાઓ સુશોભિત અને સોભામણી લાગે છે.

આ ગૃહમાં દરેક ઓરડામાં, ચોકમાં, સર્વત્ર આનંદી ચહેરા નજરે પડે છે. કોષ રસોઇ શાળામાં, તો કોષ કસરતશાળામાં, કોષ બગીચામાં તો કોષ સંગીતશાળામાં એમ આવળવ આસ્થા જ કરે તો વળી કોષ કોષ રમત ગમતમાં જ ગુંથાયેલી, માલૂમ પડે છે.

એકવાર દૃષ્ટી કર્યાથી જ આવો રમણીય દેખાવ નજરે પડે છે. આ સ્થાન સદા ઉત્સાહ અને ઉશ્કાર પૂર્ણ જ રહેતું હશે એમ સ્વાભાવિક લાગણી થાય છે.

આપણા દેશોમાં 'જેપેન સ્ત્રી વિદ્યાલય' જેવી બીજી એક સંસ્થા નથી; અને આખી દુનિયામાં એના જેવી શિક્ષણ પદ્ધતિ બીજી કોઈ ઠેકાણે નથી.

બાળાઓનાં કામળ મગજ ઉપર કોઈ પંથુ પ્રકારનો વ્યર્થ ભાર નાંખવામાં આવતો નથી. ભવિષ્યના જીવનમાં જે જે વિષય ઉપયોગમાં આવે એવા હોય તેવા જ વિષય શીખવવામાં આવે છે.

બહારના ઉપલક્ષ બપોર તરફ જરા લક્ષ અપાતું નથી. કાંઈ પણ પ્રકારે વિષય ઉપયોગી હોય તો તે સંપૂર્ણ રીતે શીખવાય છે.

યુરોપ અને અમેરિકામાં જે શિક્ષણ ક્રમ આવે છે તેના કરતાં આ પાઠશાળામાં કોઈ જુદી પદ્ધતિથી શિક્ષણ અપાય છે. તેમની કેળવણી, તેમની શુદ્ધતા માત્ર બહાર બપોરે દેખાડવાની નથી હોતી.

પ્રથમ બેઠકનું તો શાળાનું સ્થાન ધણું યોગ્ય છે. શહેરની વ્યવહારિક ટ્રાફિકલ અને ગરબડથી ધણે દૂર છે. અને જગ્યા ધણીજ યાંત્ર અને રમણીય છે. શાળાની અંદર વસનારાંઓને (boarders) ૨૨૨૭ અને તાજી હવામાં રહેવાનો અને સૃષ્ટિ સૌંદર્ય જોવાનો પુષ્કળ લાભ મળે છે; અને શહેરમાં રહેતા વિદ્યાર્થીઓને આવા રમણીય સ્થાનમાં જવા આવવાથી ફાયદો થાય છે.

શાળાની આસપાસ વિશાળ ખુશ્બા મેદાન અને ખેતરો છે. તેમાં શાળાના અધિકારીઓ તરફથી ફળ, ફુલ, શાક, બાજી વગેરેની વાડીઓ કરવામાં આવી છે. દરેક વિદ્યાર્થીને અધિકૃત શાકનો તથા ફળ ફુલનો ક્યારો સોંપવામાં આવે છે; અને તેની સર્વ દેખરેખ તેનેજ શીર રાખવામાં આવે છે. આ વાડીઓમાં ધણું સુંદર ફુલ ફળ અને શાક બાજી નોપજો છે. ફુલના સુંદર હાર, કલગી, ને તોરણ કરવાં એ સ્ત્રીઓને માટે ધણી અગત્યની કળા ગણાય છે. એ કળામાં જ્યાં સુધી નિપુણતા ના મેળવી હોય ત્યાં સુધી તેની કેળવણી સંપૂર્ણ થઈ કહેવાય નહિ. શાળામાં આ કળા શીખવાય છે. તે શીખવવાને કાંઈ પુસ્તક હોતા નથી. પરંતુ વાડીઓમાં જઈનેજ ખરેખરાં ફુલથી પ્રત્યક્ષ પ્રયોગ બતાવીને શીખવાય છે. આ શાળાને સ્થપાએ કાંઈ ધણો વખત થયો નથી. તેનો સ્થાપનાર મિ. નેરૂઝ નામનો માણસ યુરોપ, અમેરિકા, બધે જઈ આવેલો, અને ત્યાંની બધી કન્યાશાળાઓ અને કોલેજોની પદ્ધતિ જોયા પછી પોતાના દેશને યોગ્ય કેળવણીની યોજના કરી છે.

શાળાને સ્થપાયે માત્ર સાતજ વર્ષ થયાં છે. સર્વે રીતે એ સંસ્થા ખાનગી માલકીની છે. લોકો ધણીવાર મોટી મોટી રકમો તેના નિર્વાહાર્યે બક્ષિસ આપે છે. ત્યાંનાં રાણી આ સંસ્થાના હિત માટે ધણી ખર્ચ રાખે છે, અને પોતાના ખાનગી ખર્ચનામાંથી ધણી સારી બક્ષિસ આપેલી છે. ત્યાંના રાજ્ય તરફથી ખર્ચને કાંઈ રકમ મળતી નથી.

જી કાંઈ ન મારે. ને ને બાબત બધુચાનો પ્રસંગ પડે તે સર્વ અહીં શીખવાય છે. આપો, જો ન હોય હોયે પ્રાંતીઓને હોદ્દામાં, પાળવાં એ સર્વ શીખવાય છે. દૂધની દુકાનો પણ ત્યાંજ છે. ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ ન દૂધ દુદે છે ને સ્વચ્છ લાગુ પછી ન કાગજથી ગરમ પાત્રે ન વેચે છે.

પાંતી બાગાઓના દાયની રાંધેલી સ્વાદિષ્ટ રસોઈથી વીધીઓ પણ અંદર ચાલે છે.

અંગ કસરત તરફ પણ ચોખ્ખ સક્ષ આપાય છે. બાગાઓ વાજાંજ સાથે ધણી સુંદર ભૂત (તેલી) કરે છે. મગદળાઓ, પખ્ખ, કડીઓ, લાકડીઓ, પંટડીઓ, દડા આદિને દીઝા સર્વની રમતો કરાવે છે. તેની સાથે સંગીત પણ આનંદનનક અને ઉદ્ઘાસ બધાં દોય છે.

કસરતના બધા પ્રયોગ ધણા મનોહર દોય છે, ને બાગાઓ ધણીજ હોંસથી તે કરે છે.

આ ઉપરાંત ટેનીસ, દોડવાનું, પકડવાનું વિગેરે ખુબી દવાની કસરતો પણ રાખેલી છે.

રસોઈ શિક્ષણમાં ધણી જ કાગજ આપાય છે.

શાળામાં એક મોટું સ્વચ્છ દવા અજવાળાવાળું રસોટું રાખવામાં આવ્યું છે. ને ત્યાં સાવનસની નવી શેષોને અનુસરતાં સર્વ સાધનો રાખેલાં છે. તેની દેખરેખ આ બાગા-તમાં જ ધણા પ્રવીણ દોય છે તેવાં ને સોંપેલી છે. તેઓ જોપેનીક અને ઈમેજ બન્ને રીતની રસોઈ કરતાં ધણી સારી રીતે શીખવે છે. અને તેથી બાગાઓ ઉત્તમ પ્રકારની રસોઈ બનાવી શકે છે.

નીચેના વિષયો ત્યાંના શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં રાખેલા છે.

૧. નીતિશાસ્ત્ર, વ્યાવહારિક અને ઉપપત્તિ પ્રમાણે—

Ethics, theoretical અને Practical.

૨. કૌટુંબિક કેળવણી Family Education.

૩. બાલ અધ્યયન અને બાલ મનોરંજક વાર્તાઓનું અધ્યયન. Child Study Study of Fairy Tales.

૪. ગદ્ય અને કવિતા. Prose and Poetry.

૫. વ્યાકરણ Grammar.

૬. યુરોપની કળાઓની ઇતિહાસ. History of European Fine arts.

૭. પશ્ચિમાત્મ પ્રજાઓની ઇતિહાસ. History of the Western Nations.

આટલા વિષય સર્વેને અવશ્ય શીખવા લેખએ compulsory છે.

નીચેના વિષયો ઐચ્છિક (Voluntary) છે.

ચીનની ભાષાઓ, ગૃહ વિજ્ઞાન અને કળા, અર્થ શાસ્ત્ર, કાયદા, શિક્ષણ શાસ્ત્ર, સં-ગીત, અને ચિત્ર કામ ચીનનાત વિવેક વિચાર સર્વ ધણી કાગજથી અહીં શીખવાય છે. સારી રીતે અનિયમની સેવા કરવી એ તો મુખ્ય કેળવણી ગણાય છે.

આ કન્યાશાળામાં પંદરસો વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષણ લે છે. કોડરગાર્ટન અને પ્રાયમિક શિક્ષણથી જ ત્યાં શરૂઆત છે; અને હવે ધોરણ સુધી શીખવાય છે. શાળાને સ્થાપના સાત વર્ષ થયાં છે એટલામાં ત્રણસો ને સીત્તર (૩૭૦) કન્યાઓએ એન્યુએટ થઈને સંપૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો છે. તેમાંની કેટલીક તો હજી બીજા વિષયોનું શિક્ષણ ત્યાં રહીને લે છે.

સો, સવાસો તો ત્યાં શિક્ષકો. પ્રોફેસરો, સ્યુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ વિગેરે છે. આ સર્વેની પસંદગી કરવામાં ધણું જ ડહાપણ વાપરવું પડે છે. સ્ત્રી શિક્ષકોની સંખ્યા પુરુષ શિક્ષક કરતાં હાલ તો ઓછી છે. પણ ધીમે ધીમે વધશે એમ આશા રખાય છે.

શાળામાં વસતી છોકરીઓ (boarders) ના ઓરડા ઘણાજ સ્વચ્છ રાખવામાં આવે છે. મકાનમાં કે મકાનની આસપાસ જ્યાં પણ કચરો રહેવા દેવાય નહિ.

ત્યાંનો એક નિયમ છે કે—“દરેક જણે જાત મહેનતથી પોતાનામાં અને આસપાસના લોકોમાં સુધારો કરવાનો પ્રયત્ન કરવો તેમજ સંપ અને ભગિની હાલ વધારવો જોઈએ. અને સર્વે એક જ કુટુંબનાં છીએ એમ માનવું જોઈએ. દરેક કામ નિયમસર, ઉત્સાહપૂર્વક અને તેની સાથે રસિકતાથી કરવું જોઈએ.”

પીઆનો, ઓર્ગન વિગેરે વાજાંત્ર યોગ્ય સ્થાને સંખ્યાબંધ રાખવામાં આવે છે.

શાળામાં લાયબ્રેરી પણ ઘણી સારી છે. દિન પ્રતિદિન તેમાં પુસ્તકો વધતાં જાય છે.

સોળથી વીસ વર્ષ સુધીમાં જેપેનીઝ છોકરીઓનાં લગ્ન કરવામાં આવે છે. પણ જેમ જેમ હવે કેળવણીનો પ્રચાર વધતો જાય છે, તેમ તેમ લગ્નની વય પણ વધતી જાય છે. કેળવણી લેવા છતાં છોકરીઓ લગ્નને માટે કાંઈ વાંધો લેતી નથી. પાઠશાળામાંથી થએલી પાસ થએલી ધણી છોકરીઓ ગૃહસ્થાશ્રમમાં જોડાય છે. કેળવણીને લીધે વિચાર ઉદ્ભવ થાય છે, પણ તેથી લગ્નને કાંઈ પ્રતિબંધ થતો નથી; પાસ થએલી બાળાઓમાંથી કાઈ ન્યુસપેપરપર ચલાવવાનું કામ કરે છે. કાંઈ શિક્ષકનો ધધો કરે છે પણ વધારે ભાગ તો ગૃહસ્થાશ્રમ જ પસંદ કરે છે.

સૌ. શારદા.

વિવિધ વિહાર.

આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવાના

કેટલાક ઉપાય.

(સિ લેખ.)

૧. ન્હાનપણમાંથીજ બાલીકાઓને કેળવાયેલી અને વ્યવહાર કુશળ માતાના હાથ નીચે ઉછેરવી જોઈએ ને તાલીમ અપાવવી જોઈએ. કારણ કે કોઈ પણ દેશનો, કોઈ પણ રાજ્યનો, અને કોઈ પણ પ્રજાના ઉદયનો આધાર વાસ્તવિક રીતે નિહાળતાં બાલકને જન્મ આપનાર અને ઉછેરનાર માતા પરજ રહેલો હોય છે. જે દેશમાં કુશળ માતાઓ હોય છે, તે દેશનાં બાલકો વિદ્વાન પરાક્રમીને ધરાવેલી નીવડે છે. આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સુધારવી હોય તો ન્હાનપણમાંથીજ તેને કુશળ માતાના હાથમાં સેવિ, અને પછી જુઓ કે આર્ય દેવાંગનાઓ પોતાની સ્થિતિ કેટલી સુધારી શકે છે ? ગૃહ મંદીરને કેતું સુખનું સાધન બનાવવાં શકે છે ! કેટલું ગૌરવ બતાવે છે ? અને પોતાના કુદરતી મહત્ત્વો કેટલા પ્રકારમાં લાવી મૂકે છે ? અને અતિ ટુંક મુદતમાંજ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ અને આપણો પ્રિય આર્યવર્ત કેવા ઉત્તમ રૂપમાં બદલાઈ જાય છે ? આપણી સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ન સુધરવાનું એક કારણ લાલચાત વિનાની માતાઓ છે, બાળસમનના વખોડવા યોગ્ય રીવાજો વચમાં આવ્યા પહેલાંજ બાળાઓ ગર્ભ ધારણ કરે છે. ઉછેરતી વયની મુઠ્ઠાઓ પ્રેમાળ પતિવ્રતા યથા શકે, પણ વયના અપરિચક્ષણને લઈને બાલકના રક્ષણ શિક્ષણ જેવા મહાન વિષયમાં તેમની બુદ્ધિ આવી શકે નહિ. તેમાં તો પુખ્ત વયની અજાણાઓજ સારો વિજ્ઞય મેળવી શકે. સારી-યોગ્ય માતા બુદ્ધિવની પ્રજાનો ખરો આશા અને દેશની પ્રતિષ્ઠા છે. માતાપિતાની છાંયા કુદરતી રીતેજ સ્વબાલક પર પડે છે, અને તેમાં ધણું કરીને વધારે ભાગ સ્વમાતાનોજ હોય છે કારણ કે સાધારણ રીતે બાલકને કેળવવાનું અને તેમાં પણ દન્વાઓને કેળવવાનું કામ માતા વધારે સહેલાઈ અને સરળતાથી પાર પાડી શકે છે. કેમકે સ્ત્રી જાતીની કોમળતા, કદવના રનેહી-પાતું, રસીકતા અને મામૂંકિતા વગેરે કુદરતી ગુણોની દોરે. પુત્રોના હૃદયમાં બાલક કાળથીજ વળલેપન યર્ષ જાય છે. ગૃહમંદીરમાં માતા સર્વેના હૃદય અને ચક્ષુનું પોતાના પ્રતિ આકર્ષણ કરનારી છે. તેનું અનુકરણ પ્રતિક્ષણ ન જણાય એવી રીતે યથાજ કરે છે. હમેશાં કહેવા કરતાં કરી બનાવવાની અસર મનુષ્ય ઉપર, અને તેમાં પણ વિશેષે કરીને કોમળ હૃદયના બાલકપર સત્વર થાય છે. ઉપદેશ કરતાં કરી બતાવવાથી વધારે શ્રદ્ધા પેદા કરી શકાય છે, બાલકમાં ઉપદેશ સમજવાનું સામર્થ્ય મોટું આવે છે, પણ પ્રત્યક્ષ આચારથી શીખવાની શક્તિ તો તેનામાં બાલ્યકાલથીજ હોય છે. બ્યારે બીજા શિક્ષણશાળાઓ બંધ હોય છે, ત્યારે પણ કુશળ માતાઓ ન્હાતાં, જમતાં, ઉઠતાં, બેસતાં, શીવાળાની સહડી વખતે, ઉનાળાની પુશનુમા ચાંદની વખતે અને ચોમાસાની મેઘલી

રાત્રીએ પણ પોતાની સંસાર શાળા યોગ્ય ઉત્સાહથી જાણ્યે કે અજાણ્ય ચલાવ્યેજ જાય છે; અને તેમાં ઉપયોગી શિક્ષણ આપ્યેજ જાય છે. કોઈ ધારે કે કન્યાઓને ઉત્તમ શિક્ષણ આપીએ તો બસ છે. તેમાં ઉત્તમ માતાની શી જરૂર છે ? શું અમણુ માતાના સંતાનો વિદ્વાન નથી થતાં ? આપણે કબુલ કરીશું કે હા થાય છે પરંતુ તે સંતાનોમાં કાંતો સંસ્કારજન્ય બુદ્ધિનો પ્રવાહ વિશેષ હોય છે, અને કાંતો બીજી વ્યવહારીક સારી અનુકુળતા હોય છે. તો પણ અમણુ, અજ્ઞાન માતાનાં સંતાનો જેટલાં ઉન્નત થઈ ઉચ્ચ જીવનમાં પ્રવેશ કરી શકે છે, તેનાં તેજ સંતાનો જે વિદ્યુધી અને યોગ્ય માતાના હાથ નીચે ઉછર્યાં હોગ તો વિશેષ ઉન્નત થઈ શકે, અને ઘણે દરજ્જે વધારે સારાં કાર્યો પાર પાડી શકે; એમ તો સર્વ કોઈ વિચારથીજ મનુષ્ય કબુલ કરશે. આપણાં પ્રાચિન પુસ્તકોમાં પણ કહ્યું છે કે—

“નાસ્તિ વેદાંતપરં શાસ્ત્રં નાસ્તિ માતૃસમો ગુરુઃ” તેમજ વળી—

“ગુરુણા ચૈવ સર્વેષાં માતાહિ પરમો ગુરુઃ.”

અનુકરણ કરવાને શુભ કુસ્તી રીતેજ જાણકોમાં વધારે રહેવો હોય છે. રમતમાં પણ કુમારિકાઓ ઘણું કરીને સ્વમાતાનુજ અનુકરણ કરે છે. દક્ષિણી કુમારીમાં પોતાની પુતળીને દક્ષિણી પે.પાકમાં સજ્જ કરે છે, ત્યારે ગુજરાતી કુમારીમાં ગુજરાતી પે.પાકથી અણુગારે છે. મતલબ કે સર્વ રીતે પુત્રી ન્દાનપણથીજ માતાનું અનુકરણ કરે છે, તે રીતે લાયક માતાની પુત્રી હમેશાં લાયકજ બને છે એક પશ્ચિમ દેશનો વિદ્વાન કહે છે કે “જાલક અદાર માસની ઉમરમાં શીખે છે એટલું આખી જીંદગીમાં શીખી શકતું નથી” આવા ઉપયોગી અદાર માસ, અમલ્ય બાળપણનો મમય બાલાઓ પોતાની માતા પાસેજ ગાળે છે. સાત વર્ષની વયે કન્યાઓ ચાર પાંચ કલાક શાળાઓમાં જાય છે, તો પણ બાકીના ૨૦-૧૯ કલાક તેમને ઘણું કરીને માતાના સહવાસમાંજ ગાળવાના હોય છે. આજ સંધીમાં જે જે મહાન સ્ત્રી પુરુષ પદ્ય છે, તેમને સહયુજોનો વારસો ઘણું કરીને સ્વમાતા તરફથીજ મળેવો જણાયો છે. અજ્ઞાન માતા જાલકોને ધંધર વિષે જ્ઞાન આપી શકતી નથી, ઉમદા ગુણોનો ભોધ આપી શકતી નથી, યોગ્ય રીતે ઉછેરી શકતી નથી, પુત્રના પરદેશ ગમન અને પુત્રીના વિદ્યા વિલાસ સામે અયોગ્ય જબરજસ્તી વાપરે છે. પૂત્ર પુત્રીમાં ખોટો ભેદ રાખે છે અને પુત્રીઓ શિક્ષણનાં સાધનો પુરું પાડતી નથી. યોગ્ય માતાના હાથમાં ઉછરવાથી આપણાં જાગકો તંદુરસ્ત, બળવાન, શુરા, આગ્રહી, નિતિવાન, સદાચરણી, ઉત્સાહી અને વિદ્વાન તથા બુદ્ધિવાન થાય છે. માટે ન્દાનપણથીજ જાણકોઓને યોગ્ય માતાના હાથ નીચે સોંપવી.

હિંદુગૃહ સંસાર.

૨.

પ્રિય મનુષ્યો.

પેલા આપણા પ્રિય મિત્ર માધવ ના અદાલ મૃત્યુના અસંત દુઃખકર સમાચાર સાંભળ્યા હશે. તે દાક્તરના અસંત સુશીલ ને પરોપકારી સ્વભાવને લીધે આખા ગામમાં શોક વ્યાપી રહ્યો છે તે જોવો પોતાના ધંધામાં પ્રવીણ હતો, નેવોજ તે સંસારિક રીતિ રીવાજમાં સુધારો કરવામાં આગળ પડ્યો બામ સેતો હતો. જ્યારે તે મરણની અણીપર હતો ત્યારે હું તેને જોવા ગયો હતો. તેની નાની ઉમ્મરની સ્ત્રી તથા તેના બે વર્ષના બીનાદ તેની પયારીમાં પાસે બેઠેલાં હતાં. માધવ અસંત અશક્ત હોવાથી તેનાથી બહુ બોલાયું નહિ, પણ છેવટમાં મારા ઉપર તેને બહુ વિશ્વાસ હોવાથી તેનાં બાકી છોકરાને મને સોંપીને કહ્યું “ભાઈ, આ બિચારીની ખજર રાખજો. વિનોદને બચાવજો; ને તેના મોટા યત્તા સુધી માલમિશ્રક્ત સંભાળી દેખરેખ રાખજો. હવે મારો જીવ યાંત થયો. હવે હું જમ્યા.” એટલું કહેતાં ડોક નાંખી દીધી. રડારોગ યમ રહી. પણ ઇશ્વર કૃપાથી સુપ્રતિભેન સમજી છે ને જાણે છે કે રડ્યે કુટ્યે પણ તે પાછા આવવાના નથી, તો પણ દંતુષ કાંઈ કાંઈવાર વિનોદને બોળામાં લઈ તેને આંસુથી નવરાવી દે છે.

આજ તેને મુઝે પંદરેક દિવસ યથાથી મારા વચન પ્રમાણે મિત્ર સુપ્રતિભેન રમ લઈ તેની દુકાન ડગેરે સંભાળવા ગયો હતો. દવા, દારૂ, શીશીયો, છીસાઓ, હથીપારો, યન્ત્રો, ચોપડીયો, ટેબલો, ખુરશીયો, કાપડો, બેન્ચો છત્વાદિ સર્વની યોગ્ય રીતે યાદી કરી. ને હવે મારો વિચાર તો એવો થાય છે કે વિનોદ મોટો થાય ને દાક્તરનો ધંધો કરે ત્યાં સુધી આ બધું રાખવું તેના કરતાં કાંઈ દાક્તર કે વૈદને બધું કષ્ટવિચી દમયે તો સારું.

આ શોધ બોળ કરતાં તેના ખાનગી ટેજલના એક ખાનામાંથી મને બે મોટી નોટ મળી. આ યાની છે તે જોતાં મારું પડ્યું કે એકમાં દાક્તર પોતાની પાસે આવેલા ઉપયોગી કેસોની બીના ટુંકામાં લખી રેતા. પોતાના ધંધામાં નિપુણતા મેળવવા તેમજ આ નોટ રાખેલી હશે. બીજી નોટમાં પોતાના કાંઈ કાંઈ એવા કેસોપરથી સંસારિક રૂઢીપર વખતો વખત આવતા વિચારો ટીંકા રાખેલા હતા. આમાંના કેટલાક બામ વાંચતાં મને એમ લાગ્યું કે જો આ જન સમુદાયમાં વિશેષ પ્રસારે તો વિશેષ બામ થાય એમ છે. તે પરથી તેમાંના કેટલાક ફકરા ઉતારી તમારી તરફ મોકલું છું. આ વિના તમારા વાંચકોને જ્ઞાન ને આનંદ આપવાનું મારી પાસે હાજરમાં બીજું કંઈ નથી.

“બાઈ. વર્ષ ૧૯. છ મહીનાનું છોકરું પેહેલા બોળાવું. દૂધ આવતું નથી. માયના દૂધમાં બમલું પાણી ભેળી મરમ કરી એક આગ પાણી બળી જાય ત્યારે પતાસું નાંખી પીવાનું કર્યું, જુઓ કહિયુમ ! અસલના વારમાં મોટા પણ છોકરાને પણ વર્ષના વિયોગ પછી એકએક જોઈ મા ઉમ્મરે બહુ મોટી હોવા છતાં. પ્રીતિ ઉમરાતાં દૂધની પાર વહેતી, દાખલો મદાબારતમાં કુન્તી માતાનો. મેં પણ એવા પણ જોયા છે. પણ હવે નાનાં બા.”

વણા પોતાનાં છોકરાં માટે માને દૂધ આપે નહિ? આં શું બતાવે છે? માનું હેત અસ-
લમાં કેવું હશે! જો જો પ્રેમ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ મણ્યતો તે હાલમાં આવી સ્થિતિમાં છે તો
ખીજી જાતના પ્રેમનું કહેવું શું? દવા માટે નોટ નં. ૧ પાનું ૭ કેસ નં. ૫૫.

“ છોકરી વર્ષ ૧૨. ધંધો ધર કમનો. વરની હમ્મર વર્ષ ૧૩. પેહેલું આણું. વર
ભાગીજી સુધી બજેલો છે. પોતાના સોબતીની શીખામણથી પેહેલેજી દિવસે, બિચારી વહુ-
ના પર રોડ બેસાડવા ગુસ્સે યથ જરાકમાં નેતરની સોટી વાપરેલી. તેના સાળથી પીડાતી
બિચારી વહુ. આવા અભણ, કાચી, હમ્મરના, ચડાઈ, નકારી સોબતવાળા છોકરાને છોકરી
દીધાનું કળ! પેહેલેજી દહાડેથી આવી કળેલી, આવે જીજમ, તો તેનું આખું જીવન
કેમ જવાનું? આવા વરમાં કન્યાના માબાપે શું દીધું હશે કે તે વરાધ જતો હતો તે
હતાવળ કરી બિચારી દીકરીનો જન્મારો બાલ્યો! ”

“ વીર્જીટ. બાઈ વર્ષ ૧૮. ધંધો ખાવાનો ને બેસી રહેવાનો. બાઈ વર્ષ એકનું.
મહીનો છઠ્ઠો જામ છે. અતિશય અશક્તિ. સાસરે ને પીપર બનેઠકાણે બેઠું પેસે, ને ધણી
નોકરી, રસોઈ કરનાર રસોઈયા, ને હિસાબ રાખનાર ગુમાસ્તા. પોતાનાં બાપને એકની
એક છોકરી, ને સાસરે એકના એક છોકરાની વહુ. દરવા દરવા ગાડીયો ને શીમરામો.
દિવસમાં કેટલું ચલાય છે તે માપવાનું યંત્ર તથા નાનું ધડીયાળ પોતાનાં બાજુબંધમાં તે
રાત દિવસ રાખતી, ને એક નકશાપર રોજ કેટલું ફરવાનું થાય છે તે લખી રાખતી, તે
તેણે મને પેહેલાં હું તેને સાં ગયેલે ત્યારે મને બતાવેલું. સરાસરી સાસરે દિવસોમાં તે
વધારેમાં વધારે સો પગલાં ચાલતી. ખાવાનું ખરું, ફરવાનું નહિ; મોટાઈ ધણી, ને ના-
જીકાઈ વિશેષ. તેથી અશક્તિ વધી, ને પછી મોટાના ધરમાં તો જાણે છેડેલો. ઉપરા-
ઉપરી દાકતરો ને વૈદો દહાડામાં ત્રણ ત્રણ દાકતરો ને છ'છ દવાઓ ખંદલાઈ આમ તે
ટેકી લાગતી હશે! દવા કરવા ના પાડી: ને ચોરેથી માંડી ધીમે ધીમે વધારે ફરવાની
સલાહ આપી, તથા ચરીર સાફ થાય ત્યારે બે ત્રણ માઈલ હોડતાં ફરવા જવાની અથવા
બશેર પાંચશેર રોજ જવાની કસરતથીજ ચરીર સાફ રહેશે નહિ તો કેસ કયલશે એમ
કહી પાછો આવ્યો. માને ન માને એમની મરજી લોકો હાથે કરી મોત માગી લે છે,
ને મોટાઈમાં તથાઈ ધરકામ કરતાં, અથવા ફરવા જતાં ને કસરત કરતાં તેમને કરમ
આવે છે. તેઓ નીચાં બાપનાં ચઈ જામ છે. ”

“ સલાહ. યુવક વર્ષ ૨૨. ધંધો કોલેજમાં બજવાનો. પાંચ દીકરાનો આપ. બાઈડીનું
ચરીર અત્યંત તવાઈ જવાથી છેલી સુસાવડ વખતે દાકતરે ચેતવણી આપેલી કે તે હવે
સુસાવડ બાગ્યે જીવે શકે. દરદીની દાદ-મન વચ રહી શકતું નથી; ને કદાચ વળી
દિવસ રહે ત્યારે પૂરા ભોગ. માટે શું કરવાથી બધ વગર? યથેચ્છ. સુખ મળે) યોગ્ય
ચૂંચના, ને મન ઠંડુ રહે માટે દવા નોટ. નં. ૧ પાનું ૨૯. કેસ નં. ૨૦૩. હવે જીવો!
અસલના મનના પર અંકુશવાળા લોકો ક્યાં, ને કામોદીપન ચૂર્ણ, તથા ગોગી-
ઓ, વીર્યવર્ધક ઔષધીયો વાપરનાર, ખોટે છેદે પડેલ, મનના નખંગા, ને મનોવિકારનેજ
વચ પશુવત્ જ્ઞાનવાળા હાલના લોક ક્યાં? ધર્મ બુદ્ધિથી સંતાન ઉત્પન્ન કરવાની તો

વાત કોરણે રહી, પશુ વિધિયોપભોગ ખાતરજ મરીમયાલા પાક વગેરે ખાઈ છોકરાં ન યાય ને નિશ્ચિંત રહેવાય માટે દાકતરોને શી આપનાર હૈયાકુટા લોક જુઓ ! માત્ર આપણા ઉપભોગ ખાતરજ છધરે આપણને અંગો આપ્યાં છે એવું આપણા લોકોએ પણ શીખવા માંડ્યું છે. કેવું પશુવત્ ! અરે, તેથી પણ અધમ જીવન ! અને રોગ મટાડવાનો ધધો મૂકી દઈ આવા વિધિયોપભોગને ઉત્તેજન આપવા ખાતર તેવીજ દવાઓ બનાવી વેચી રોગ વધારવાનો ધધો કરનારા વેદોને દાકતરો પણ કેટલા બધા છે ! ધિક્કાર છે તેમને !

“ગાડીમાં ખેસી ફરવા જતાં, રસ્તામાં પડેલ દારૂથી ખેબાન કોઈ જાતી નાતનો ૨૫ વર્ષનો યુવાન ગાડીમાં નાંખી તેને ઘેર લઈ ગયો. તેની ખાઈડી ખિચારી અને દેખી લઈવાઈ ગઈ. મારા મિત્રની તે દીકરી યા. ઠંડુ પાણી માથે રેડી કેફ હતારી. જુઓ ખિચારી છોકરીની દયા ! આનો વર નાનપણથીજ દીકાડીક પડાતો હતો. પણ આમ ઉધાડે-છોક નહિ. ને વિના બીજે વર ખપતો નહિ હોવાથી હાથમાં દીવો લઈ માથાપ કુપામાં પડેલાં. હવે તો ધણાય રહે છે, અકળાય છે, પણ ઠરે શું ? ધન્ય આપણી રૂઢી દેવીને ! ને ધન્ય છે આપણા જેવા તેના અંધ પૂજકોને !

“આઠ વર્ષ ૨૫. વિધવા યથે વર્ષ સાત. માર મહીના થયેલા મર્બ પાડવા ઓસડ માગવા આવેલી. દક્ષિણમાં અનાયાત્રમમાં જવા સલાહ આપી ને હવા આપી જીવદિસા કરવા ના પાડી. આ. તેનો આવો ત્રીજીવારનો પ્રયત્ન. વિધવાઓનો તો એક મોટો સવાલ છે. ને જ્યાં સુધી મરતો તેમને પુનર્લેખ નહિ કરવાટે, અથવા તો તેમનો વખત સારી ઉપયોગી રીતે ગાળવા મોટી સારી સંસ્થાઓ સ્થાપી પરોપકારી કામમાં પરોવવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી આવા કેસો યવાના, યવાના ને યવાના. ત્રિશેષ ધાર્મિક ને નૈતિક કેળવણીના અભાવે ને મોટા સુધારો તથા સ્વતંત્રતાના વિચાર દાખલ થવાથી વધવાના.

“આઠ વર્ષ ૧૭. ધધો નોવેસો વાંચવાનો. નાતે નાગર. વરની ઉમ્મર વર્ષ ૨૫. મુનસફની કચેરીમાં ૩. ૧૫ માં કારકુન ધર ગરીબ, પણ ખૂણ નાજુક, ને નાતે નાગર, તેથી કામ કાજ માટે જાણુનો નોકર પગાર રૂ. ૪, ને ખાવાપીવાનું તથા લુગડાં કસરત નહિ, ને નોવેસો વાંચવાનાં, તેથી મન નજણું બહુ યત્ન જવાથી દુઃખ ને કેવામાં દટાતાં હીરદીરીયા. હવા તથા સારવાર માટે નોટ નં. ૧૦ પાતું ૧૨૩ કેસ નં. ૮૦૭, બહુ નોવેસો વાંચવાથી મન બહુજ નજણું બને છે. કામકાજ મજે નહિ, શરીર પણ નજણું ને બીકાનો ત્રખત સાંભળેલાં મેહેણાં તુંણાં તથા માથે પડેલ દુઃખનો વિચાર કરવાથી આ રોગ ધણીવાર જીંદે જીંદે સ્વરૂપે દેખાય છે. યોડી કમાઈમાં ધર ચલાવવું તો આવડેજ નહિ. મોટાઈમાં લોક તણાય છે. ધરનું કામકાજ કરવામાં નાનમ III

ભોગ થઈ પડે છે; ને જોના ઉપર દેશની આશા છે એવાંજોને ક્ષયથી મરતા જોઈ દેશનું શું થશે એવો ઉદ્ધાર સ્વાભાવિક રીતે મોંમાંથી નીકળે છે, અશક્તિ કામે કામ જોવામાં આવે છે, ને ખીલતાં યુવકોને યુવતીઓનાં મોં શીઘ્રાં, તેમની આંખોં જાડી મેસી ગયેલી, તેમના વાળ ધોળા, તેમનાં શરીર ક્ષાણ્પિંજર જોવાં જ્યાં ત્યાં જોવામાં આવે છે, માટે, ખુદી સ્વચ્છ હવા, સારો ખોરાક, તથા સુખડતાની ચોગ્યતા જન અને તેમ સર્વેના ને વધારે સ્ત્રીઓ ને આળસીયોના મનપર ઠસાવવી જોઈએ. કમરતને માટે જોટલું કઢીએ તેટલું જોઈએ છે, જીની રૂઢી પ્રમાણે દેવદર્શન કરવાનું તથા કસા સંમિળવા જતાનું ધર્મમાંથી શ્રદ્ધા ઉઠતાં અંધ યજ્ઞ મોડયું છે. ધરદમ કરતાં નાનમ આવે છે.

પશ્ચિમનાં લોકોની માફક દરવા જતાં લોકોની નિન્દાનો ડર લાગે છે; આનું પરિણામ બહુજ નહાઈ આવ્યું છે કમરત વિના બળ નહિ, બળ વિના કામ નહિ, કામ વિના પુરુષાર્થ નહિ, પુરુષાર્થ વિના જીવ્યાનું રજ નહિ. કમરતનો અર્થ જોટલોજ કે બધાં અંગ ચોગ્ય રીતે સારાં કસાવા જોઈએ. તે વિના આધાતું પચે નહિ, પચ્યા વિના શરીર આરોગ્ય રહે નહિ. ને આરોગ્યતા વિના જીવનું તેના કરતાં મરવું સારું. માટે કમરત તો હરેકે, સ્ત્રીએ તથા પુરુષોએ, બાળ, યુવાન તથા વૃદ્ધે, યથાશક્તિ કરવીજ જોઈએ જ્યાં સુધી આમાંનું કોઈ તથા ત્યાં સુધી આવા કેસો થવાનાજ અને ધટવાને બદલે વર્ધવાના."

આવા લોકપ્રિય, લોકહિત માટે મથનારા, ને લોકનું દુઃખ જોઈ દાઝનારા આ-પણા પરમ સ્નેહી મિત્રના હમેશના વિયોગ માટે લોકમત્ત, આંસુથી અંજલિ આપનાર તેનો તથા આપનો, સ્નેહી.

જીજ્ઞાસા/નિઃકમલાલ અંજારીઆ

તા. ક. જો આમાંનું કોઈ વચન આપના વાચકોને જરાક કડવું લાગે તો તે દાંડત રની દવા જેવું કડવું હોઈ સારાજ હેતુથી લખાયેલું છે માટે મારા ગત મિત્ર પ્રતિ દેવ સંહિત પુદ્ધિએ જીએ ને તેનો કહેવાનો બાવાઈ અહણ કરે એવી આપના વાચકોને મારી નમ્ર પ્રાર્થના છે.

જપાનમાં ચાલતાં વહેમો.

જપાનીઝ (યુવાવસ્થાએ પહોંચેલી) સ્ત્રીઓ જીવાન સ્ત્રીઓને આ વહેમો સમજાવે છે:—

૧. કાગળના પડદા ઉપર પ્રકીર્ણ પડછાયો પડે તો પરોણો આવે.
૨. જો પરોણા સામી સાવરણી ધરે, તો તે તરતજ જતો રહે.
૩. જો સ્વપ્નમાં સાપ આવે, તો દુનિયામાં ચઢતી થાય.
૪. જ્યારે તડકા છતાં વર્ષોડ પડે ત્યારે જાણવું કે વર (Wolves) માં લમ થવાના છે.
૫. ખદાર જતાં પહેલાં નખ કાતરો તો તદ્દમને ઠપકો મળશે.
૬. ડાહ્યુ જતાં મજે તો અગુડો સંતાડવો નહિ તો મૃત્યુ થવાનું.
૭. ધરમાં જોદર હોય તો પૈસાની જહોજલાલી થશે.
૮. ઘણી છીંક આવે તો તદ્દમારે વિષે લોક વાત કરે છે; એક છીંક આવે તો તદ્દમને બધાં જાણીતા હોવા જોઈએ; બે છીંકે બધાં તદ્દમારે ખરાબ ઈચ્છતા હોવા જોઈએ, ત્રણ છીંકે કોઈ સ્ત્રી અથવા પુરુષ તદ્દમારે ખારમાં પડ્યું હોવું જોઈએ; ચાર છીંકે તદ્દમે મોટા પડવાનાં હશે; પાંચ છીંકે તદ્દમને ઘણો મોટો લાભ થવાનો હોવો જોઈએ.

“ વન. ”

(સોલેખ.)

એક પુકાર.

પિતા આ પાંખ પંખીની

તુટી શાને ? અરે શાને !

વિના એ આંખ પંખીની

જુટી જાંખી અરે શાને ?

તડકડડું ઉડવા ઉપર

વિદુર્ગમ બ્યોમ વેસવાને.

અરે અંધારના ઉતાર

ઉતરતા પ્રાણુ કસવાને

હજી કુમળું ઉછળતું આપ

સુમન સુવાસ દેવાને

અરે ત્યાં વજનો શા પાત

એનો હાથ જોવાને

પ્રીતમના પ્રાણનું પ્યાડું.

સહણું સ્વર્ગ ક્યાં ઉડ્યું

રહ્યું એ સ્વપ્ન શું સાઈ

સ્મરણનાં ચિતડું છુડ્યું

અનૂદા બાળ પખીની

પ્રભુજી પાંખ તમ બક્ષે

પતિતના પ્રાણ પાવનહાર

પિતા રક્ષો ! પિતા રક્ષો !

“વિલસુ”

—(૧)—

હમારા બંધુ રા. શંકરરાય અમૃતરાયના જ્યેષ્ઠ પુત્ર ચિ. સુબોધધંરને જ્યાં સુદ ૫ તા. ૪ જુનને વાર ગ્રામે દિન યજ્ઞોપવીત આપવામાં આવ્યું હતું. તેમજ હમારા બંધુ રા. રામભોહનરાય (મિંડુભાઈ) જસવંતરાયની પુત્રી ચિ. કાન્તુબહેનનું શુભ લગ્ન જ્યેષ્ઠ વદી ૮ તા. ૨૧ મી જુન ને વાર રવિના રોજ કરવામાં આવ્યું હતું આ શુભ પ્રસંગોએ “મુંદરી સુબોધ” ના ગ્રાહકો તેમજ અન્ય મિત્રો તરફથી મુબારકબાદીના પત્રો, તારો, હથેલો આવા છે તે સ્વીકારતા અમે અંતઃકરણ પૂર્વક ઉપકાર માનીએ છીએ.

હમારા બંધુ રા. ભોગીંદ્રરાવ રતનલાલના રંગરથ માતૃશ્રી અ. સૌ. ડાહીયા (મકની બહેન) ની છત્રી “મુંદરી સુબોધ” આંશીસમા મિત્રો અને પ્રિયજનો સમક્ષ તા. ૨૮ જુન ૧૯૦૮ ને વાર રવિના દિને ખુલ્લો મુકવાની ક્રિયા કરવામાં આવી હતી

સુમિત્ર, બંધુસમાજ.

સ્વીકાર.

વડોદરા રાજ્યના મહેરબાન વિદ્યાધિકારી સાહેબ તરફથી અભિપ્રાયે મળેલાં નીચેનાં પુસ્તકો અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકારીએ છીએ :—

મરાઠી ખેલવિ પુસ્તક,

શ્રી યોરસે સયાજીરાવ મ. યાંચે ચરિત્ર ભાગ ૧ લો.
ખીન્ને.

હસેઝાબેથ રાણીનો સમય,

વહેમખંડન.

પ્રાચીન પુરાણોની બોધદાયક વાર્તાસંગ્રહ.

ગ્રેટેસ્ટ પરિવર્તન.

આઈ બાપલ મુલાચિ પરસ્પર ધર્મ.

સુમિત્ર, બંધુસમાજ.

સુન્દરી સુબોધ.

યત્ર નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે સ્તન્તે તત્ર દેવતાઃ । મનુ.
(પ્રસન્ન દેવતા રહે, ત્યાં પામે સન્માન સુન્દરી.)

સર્વાંગે સ્ત્રીએ । માટે પ્રકટ થતું માસિક.

પુરતક ૫
અંક ૧૨

સંપાદક,
મનુસમાજ.

ઈ. સ. ૧૯૦૮ વૃત્સાધ.
વિ. સ. ૧૯૬૪-આષાઢ.

વિષય સૂચન.

લેખક.

વિષયવિભાગ.

જ્ઞાનમુગ્ધ.

૨૪૨

સાંપ્રદાયિક.

આષાઢ માસની રાત્રી

રા. અધ્યાત્મિક

૨૪૩

એ રત

રા. ન્દાનાલાલ દાસપત્રસાહેબ એમ. એ.

૨૪૪

વાર્તાસહસ્રી.

કુદન અને

રા. વિભવ-વત્સ

૨૪૫

સરસ્વતિ

વિવિધવિદ્યાર.

સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા રા. મોહનલાલ પી. દેવે. એમ. એ. એલ. એલ. પી.

૨૪૫

લેખક રા. માર્કેટાલ મોધવલાલ એલ. એમ. એન્ડ એસ.

સમયતરંગ.

૨૪૬

“ સુન્દરીસુખોધ ” ના પાંચમા વર્ષના આહારને બેટ.

મનોરમા

તયાર થાય છે.

આજુ વર્ષનું સવાજમ સત્તર મોઢી આપવા વિનંતિ છે.

છપાય છે.

વાર્તા લહરી

સુન્દરીસુખોધ, મેધનાદ, સાહિત્યાદિ માસિકોમાં આવેલી તેમજ બીજી નવી

હકી વાર્તાઓ અપૂર્વ સંમિશ્ર.

સંમિશ્ર હતાં અ. સૌ. પ્રમિલા તથા અ. સૌ. રમેશલાલ.

અમાઉથી આહાર થનારને એકી કીમત.

મળવાનાં રથળ

સુન્દરીસુખોધ મહિ,

અમદાવાદ.

મેધનાદ એકીસ

”

નગર એકીસ

”

દુનિયામાં પ્રખ્યાતિ પામેલા

રાજવંશી વિચિત્ર સાબુ

હજમતને માટે ખાસ.

શાર, ખસ તથા લોહીના ડાઘનું ઝેર પણ મટાડે છે.

કીમત. ૧ સાબુના છ આના વી. પી. થી ૧૦ આના. પણ સાબુના ૧

માહસનો ર. ૧) વી. પી. થી ર. ૨. ૨. હજમનો ર. ૩) વી. પી. થી ૨. ૨.

એજન્સી બેંગલોર હાલે.

ધી રાયલ વિક્ટોરીયા એજન્સી.

મીઆદ—ગુજરાત.

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાક્ષરચંદ્ર ગોવર્ધનરામભાઈના રાખદોમા કહીએ તો “ઝીંચે ખડિત યાય, રસજ્ઞ યાય કુટુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય શરીરે બળવતી, રોગહીન અને ‘ સુન્દર યાય, યોગ્યતાના પ્રમાણમાં કુટુંબજનનનામાંથી તેઓ સુકૃત-સ્વતંત્ર યાય ને તે સુતતાથી ‘ અને અત્યંત વ્રતાથી કુટુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને હ્યેરોમાંથી છુટી એ કુટુંબના ખરા કલ્યાણ કરવા ‘ શક્તિમતી અને વ્રત્યાદિની બને, કુટુંબના બાવક વર્ગને પોષણ અને શક્તિ આપે અને વૃદ્ધ વર્ગની ‘ કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે, ‘ પતિભક્તિપરાયણ ચર્મ પતિનું જીવન હજાર વર અને તેના આતરે વિદ્રાઓની હર્મિયોમાં પોતાના હૃદયતરંગ લેળવી દે ‘ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાખે માટે ‘ જ્યન્તે સ્વદેશમાં ઉદયસૂર્યના તેજસ્વી કિરણો સંપર્ક વિસ્તારથી પ્રસાર —એકે જ માર્ગે સુન્દરીઓના જીવનની સફળતા છે “ ઝીંચિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધિના પ્રભ નથી અને પ્રભ વિના રાત્રિ નથી ‘ ઝીંચી જનતિવિના દેશની જનતિ અસંભવ છે ”

વર્ષ ૫ મુ] ઈ. સ. ૧૯૦૮ જુલાઈ—આષાઢ વિ. સ. ૧૯૬૪. [અંક ૧૧ મો.

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પતિ પત્ની સંવાદ.

“સ્નેહ કારણી ! સહી સ્નેહ કારણી !

રૂપ વપુ શોભાય,

દેહી દિલ્લ શોભાય

આંખ, બ્રહ્મચર્યની પાસ આંખ

સુન્દરતા છાત્ર છાત્ર

મનરના હાથમાથ

लेश सखी ना छुपाव,
स्वर्गोनी साची सरणी ! !”

“कृपाना छो निधानः

प्राणना छोजी प्रानः

हुं तो दासी अजानः

मने आवूं शुं मान !

अहो स्वामी सुजानः

करो चाहो ते पानः

देहीए दीधेलुं दान

“कुलनी कामिनीः

दिलनी दामिनीः

यमनी यामिनीः

वणनी वामिनीः

सहु सन्तपनी शामिनी ! !”

“ब्रीडा कंड हरजोर्जा

क्रीडा कंड करजोर्जाः

उल्लासे फरजोर्जा

भाग्योदय भरजोर्जा

सागरिये सरजोर्जा राज ! !”—

कान्त.

કાવ્ય કુંજ.

અપાઠ માસની રાત્રી.

અપાઠી રાત ધણી મેઘલી રે લોલ,
થાય વિજળી તણા અમકાર રે— અપાઠી.

અન્ને ધનધોર ઘટા શી થઈ રે લોલ,
શાન્તિ સર્વત્ર બ્યાપી ગઈ રે લોલ;
મન્દ અનિલ પ્રસરનાર રે— અપાઠી.

વરસે ધીરથી આ મેહુલો લોલ,
વારિ અમીમય રેલતો રે લોલ;
સીંચે સુષ્ટિ તણો સુજનાર રે— અપાઠી.

બોલે બપેયા મીઠડું રે લોલ,
ગાયે કોયલ આ ગીતડું રે લોલ;
મયુર કરે ટહુકાર રે— અપાઠી.

મલકાતો મેઘ ગરજે ધણું રે લોલ,
અરુપ્ય બોલવું મંડુક તણું રે લોલ;
ત્યાં પ્રેમી આલેખે મલહાર રે— અપાઠી.

પિયુ પેટ હિંચોળા ખાટમાં રે લોલ,
સેવા કરે સતી બહુ લાવમાં રે લોલ;
રનેહી આન્હોલનો જુલનાર રે— અપાઠી.

જે પ્રેમ સંમેલનોથી વાદળાં રે લોલ,
વિજળીના પાશથી જળ હજ્યાં રે લોલ;
દંપતિ તે પ્રેમ લોગવનાર રે— અપાઠી.

અધ્યાત્મિક.

એ રત.

૪

‘મ્હોરી મ્હોરી આંબલિયા કેરી ડાળ રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
 ઝીલે નીર સારસ સરોવર યાળ રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

કુંજ કુંજ વાઘા સમ્યા નવરંગ રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
 ચન્દ્ર હસી અજવાળે રજનીનાં અંગ રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

તેજ મધુર વરસે, ને વિશ્વ મહીં નહાય રે
 એ રત આવીને, રાજ ! આવળે !
 લીલો ખેલો વનનો મંડપ ઝેલાં ખાય રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

વાટમાંથી વળળે પાછા, અલગેલ રે !
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !
 ફૂલડેથી લૂમી જૂમી મ્હોરી વેલ રે,
 એ રત આવી, ને રાજ ! આવળે !

નહાનાલાલ દં. ઠવિ.

વાર્તાલહરી.

“ કુંદન અને સરસ્વતી. ”

(પ્રકરણ ૧.)

સુરત શહેરમાં નાગર બ્રાહ્મણ શાંતિની સાવિત્રીબાઈ નામે એક ગરીબ પણ પરમપવિત્ર વિધવા પોતાની કુંદન નામની એકની એક પુત્રી સાથે રહેતી હતી. ગરીબાઈમાં વૈધવ્ય પ્રાપ્ત થયું છતાં પણ ધીરજ રાખીને સાવિત્રીબાઈ પોતાના પુણ્યપતિનો આત્મા શાંતિ અને સદ્ગતિ પામે એવા ઉદ્દેશથી નિરંતર પ્રભુ પ્રાર્થના કરતી અને પોતાના હૃદયમાં ખીરાજેલા પતિની મુર્તિની અહોનિશ સ્તુતિ કરતી. ઇશ્વર ઇચ્છાને આધીન થઈને દુઃખને પણ સુખ માની લઈને સંતોષી થઈ રહેતી. બીજાનાં સુખોની અદેખાઈ કરતી નહીં. દુઃખના સ્વાર્થ અને નિરર્થક રડણાં રડવામાં કે કુચલી નિંદા કરવામાં જીવનનો દુરૂપયોગ નહીં કરતાં કુંદન ભવિષ્યમાં એક લાયક પત્ની અને ઉત્તમ માતાનીવડે એવી રીતે તેના મન અને હૃદયની શક્તિ અને વૃત્તિને કેળવવામાં ધાળ બ્યતીત કરતી.

ગરીબ કુંદન જોટલી રૂપસુંદરી હતી તેટલી ગુણસુંદરી પણ હતી. અને હવે તે પરણવા યોગ્ય થવાથી સાવિત્રીબાઈએ કુંદન માટે ઘણાં વિદ્વાન પ્રતિષ્ઠાવાન દ્રવ્યવાન અને યુવાન નર રત્નોની ખરીદા કરી. પરંતુ સર્વ ગુણ સંપન્ન કોઈ જડ્યો નહીં. આખરે પ્રભુએ લાજ રાખી અને મણિરાય નામનો એક સર્વોચ્ચ યોગ્ય પરંતુ અતિ ગરીબ તરૂણ સાંપડ્યો. મણિરાયનાં માબાપ દેવાદાર ગુજરી ગયલાં હોવાથી નોકરી માટે એ મુંબઈ આવ્યો હતો અને ધણીજ મુશીબતે રસ્તમજી ધનજીયાની કંપનીને નામે વેપાર કરતી એક ધનવાન પેઢીની ઓશીસમાં વીસ રૂપિયાની નોકરી મેળવી શક્યો હતો. પરંતુ કુંદન મણિથીજ શોભશે એવી ખાત્રી થવાથી સાવિત્રીબાઈએ પોતાની લાડવાઈ પુત્રી મણિરાયને અર્પણ કરી. પોતે ગરીબ હોવા છતાં આવી ઉત્તમ પત્ની પામવાથી મણિરાયે સાવિત્રીબાઈનો ઉપકાર માન્યો. કુંદન યોગ્ય રીતે કેળવાઈને અને ઉચ્ચ સંસ્કારી આત્મા ધારણ કરીને મણિરાયને ત્યાં આવી હતી. તેથી તેને વધુ સંસ્કારી બનાવવાનો મણિરાયનો કેવળ અદ્ય પ્રયાસ પણ મહાન ફળદાયી નીવડતો, વાત કરતાં આજે મણિરાય અને કુંદન પાંચેક વર્ષ થયાં ગરીબાઈમાં પણ સુખી જીવન અનુભવી રહ્યાં છે. કુંદનની મૃદુલસંસારનો કાર્યભાર ચલાવવાની રીતિ—સાદાઈ કરકસર દષ્ટાંતરૂપ થઈ રહી છે. ઇશ્વર કૃપાએ તેઓને એક પુત્ર અને એક પુત્રી પણ થઈ છે. પુત્રનું નામ સુમન્ત અને પુત્રીનું નામ કાન્તા રાખ્યું છે. આ પ્રેમી સંતોષી અને સુખી કુંદન આનંદમાં દિવસ ગાળે છે. એવામાં કાળચક્ર ફરે છે. પુન્ય પરવારી જાય છે. ઇશ્વર ઇચ્છા બળવાન છે. મણિરાય સુખી હતો એ બિના ભૂતકાળની બની જાય છે. એવું બને છે કે કુંદન માંદો પડે છે. મંદવાડ કેમે કચોંધતો નથી. દિનપરદિન વધતો જાય છે. ધીરજ ન રહેવાથી કુંદનને લઈને મણિરાય સુરત આવ્યો. સાવિત્રીબાઈના અને મણિરાયના કુંદનને

જીવાડવાના સર્વે ભગીરથ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નીવડ્યા. આખરે ઇશ્વર—છત્તછાજ સિદ્ધ થઈ અને કુંદનનો અકાલે સ્વર્ગવાસ થયો. સર્વેત્ર શોક, વ્યાપી રહ્યો. સાવિત્રીબાઈ અને મણિરાયની ગણતરી દુઃખીજનોમાં થવા પામી. એઓના મનમાં શું થતું હશે તે અહીંજ જણાવવા કરતાં કદી સેતુંજ ઠીક પડશે.

(પ્રકરણ ૨.)

કુંદનની માંદગીને સમયે અનેક સમાંસંબંધીઓ ઘોડે યા ધણે અંશે લોકલાજને ખાતર કુંદનની ખબર લેવાને આવતા. તેમાંના કેટલાક તો અવારનવાર રાત્રીએ પણ લાંજ સુઈ રહેતાં. ગામગપાટા કરતાં, કુચલી કરતાં, નિંદા કરતાં, નવાજીની વાતો કરતાં, ઉપર ઉપરથી ડહાપણ ડાળતાં અને દિત્તેપીઓ અને શાણામાં અપવા' માટે ઉપર ઉપરથી વહાલ પણ્નો ઢોંગ કરતાં. તેઓનાં અંતર મુખાઈ અને અદેખાઈથી ભરેલાં હોવાને લીધે મેણાં ટાણાં મારવાને દિવ્યર્થ વચ્ચેના કાઢતા તાત્પર્ય કે કુંદનની માંદગીને સમયે ઉપયોગી થઈ પડવાને બદલે ઉલટાં નાહક બોળ સમાન અને દુઃખરૂપ થઈ પડતાં અને કુંદનની શાંતિનો ભયંકર રીતે ભંગ કરતાં. આ પ્રમાણે કરતાં રાત્રે બાર એક વાગે પછી વાંદાકરતી સૌ કુભ-કરણની નિદ્રામાં પડીને ધોરતાં. છતાં પણ વાંક તો સાવિત્રીબાઈનો અને મણિરાયનો કાઢતાં એમ કરવાને તેઓને બારીસ્ટરના અનેક પોંછન્ મળી આવતાં. સત્ય પુછાવે તો ખરેખરા કાળજી મહેનત પ્રેમ અને ઉપયોગીપણું તો ફક્ત સાવિત્રીબાઈ અને મણિરાયનાંજ હતું. મણિરાય કુંદનની ચાકરી કરવામાં તન-મન અને ધનથી મંડ્યો રહેતો. કુંદનને મધુર રને-હાજ વચ્ચેથી સમજાવી પટાવીને રાજી રાખતો. અને અંત વળતે પણ જ્યારે દવા દાર ખોરાકથી કુંદન કંટાળી ગઈ હતી ત્યારે એજ તેની તબીબી કરી શકતો. તેને હંથા સરસી ચાંપીને અનેક રીતે આશ્વાસન દેતો. હાથ પગ દાખતો. પોતાના બેંખામાં તેનું માથું મુકીને તે ઉપર હાથ ફેરવતો. અનેક પ્રકારથી તેનું મનરંજન કરતો, અને તેના જીવને કરાર થાય અને આત્માને શાંતિ મળે એવી રીતે અંતરના વાદાજથી તેની સેવા ચાકરી ખુલાં દિલથી કરતો. “જરૂર મૃત્યુ આવવાનુંજ” એવી કુંદનને સોચે સો ટકા ખાતરી થવાથી મણિરાયને તેણે કહ્યું, “વાહલા ! હું સુષેથી મરું છઉં. અને કોઈ પણ ચિંતા કે લાલસા રહી નથી. આ સમયે મને એકજ ખિતા આકુળ વ્યાકુળ કરે છે ને મારી જાતી ભરાઈ આવે છે.” મણિરાય—“વહાલી કુંદન ! કોઈ પણ ચિંતા કરીશ નહીં. અને ઇશ્વર છત્તછાને હોંસથી શરણ થજે. પ્રભુ સૌ સારાં વાનાં કરશે અને તું સારી થઈ શકીશ.”

કુંદન—“મૃત્યુ આ સમયે જોડે તેમ નથી. પણ તેનો મને ડર નથી. “આપનું શું થશે” એ વિચારથી મ્હાફ હૈયું કંપે છે.”

મણિરાય—“મ્હારી વહાલી કુંદન ! હિમાઈ પ્રભુને જે કરવું હશે તે થશે. એ વાતનો ઠીક જરાયે દુઃખીશ નહીં.”

કુંદન—“તમારા અને સૌના દેખતાં પ્રભુની મારો જેવટની પ્રાર્થના કરું છઉં કે “હે રબો ! મ્હારા વહાલા નાથને સુખી ગણજે અને જન્મોજન્મ એને. એજ પતિ આપતો

રહેજે. એ શિવાય મહારે ખીજું કંઈજ જોઈતું નથી.” આટલું બોલતામાં કુંદનનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો. જોતજોતામાં અવાચક ચર્ષ ગઈ અને છત્રી બનાવ સિદ્ધ થયો. એક નમુનેદાર પ્રતિ તરીકેની પોતાની ફરજ અદા કરવામાં મહિરાય ખાઈ પીને—અરે ખરૂં પુછવો તો ખાવા પીવાની એ દરકાર કયાવગર નાના મોટાની મવાદનો સવાજ બાજુએ મુકીને અહોનીચ મચ્યો રહેતો. આ પ્રમાણે ખરચ અને શ્રમ વેઠ્યાં છતાં એ જો કે ધણું તો ઇશ્વરનુંજ થયું પરંતુ કુંદનની છેવટની વાણીથી મહિરાયની પતિ તરીકેની લાયકાત સિદ્ધ થઈ ચૂકી. ઘેરે ઘેર પ્રસંશા થઈ. અને જોને જોને લાંકન્યાઓ હતો તે સર્વે આજ સુધી જોઓ અને બાયલો—બેશરમો અને સુધરી ગયસો કદીને નિંદતા તેઓ હવે કન્યા આપવા તત્પર થયા, અને સૌ કોઈની ખાત્રી થઈ કે છોકરી મહિરાયને લાંકુખ પામશે નહીં. અને બાગ્યશાળી કન્યા હશે તેજ મહિરાયને વરશે. મહિરાય ગરીબ હતો. છોકરા છોકરીવાળો હતો તો પણ ઘણી કન્યાઓનાં માગાં એને લાંકુખ્યાં; પરંતુ “કુંદનની ખોટ પુરાય એમ છેજ નહીં તેમજ પુત્ર પુત્રી સુખી થાય એવી આશા ન હોવાથી જે સ્થિતિમાં પ્રભુએ મને આપ્યો છે તેમાંજ સંતોષ મારી રહેવું ડહાપણ બરેલું છે” એવી મતવળના જવાબ સૌ કોઈને મહિરાય આપતો. અને તેઓને નારાજ કરવા માટે તેઓની ઠાગા ચાલતો.

સાવિત્રીબાઈ કુંદનના સુખથી સંપૂર્ણ ગેતે માહીતગાર હતી તેમજ મહિરાયની સૌથી વધુમાં વધુ શુભેચ્છક હતી તેથી પુત્રી પાછળ શોક કરવો બાજુએ મૂકીને એક દિવસે મહિરાયને બોલાવીને કહ્યું “યોકું કહ્યું ધણું કરીને માનજો. મહારી કુંદનનું બાગ્ય હુંકું હશે તેથી આમ થયું. પણ તમે બાગ્યશાળી—પુણ્યશાળી નર રત્ન છો અને આમ રવડી રાણી હુખી થાઓ એ હું યવા દેદાર નથી. તમને સુખી જોવાની મહારી ઘણી ઇચ્છા છે. સુમન્ત અને કાન્તા પણ સુખીજ થશે. ત્રિપુરાશંકર ધનવાન ગૃહસ્થની એકની એક ગુણવતી કન્યા સરસ્વતી જે હાલ અગીયાર વર્ષની છે તે સર્વ કન્યામાં શ્રેષ્ઠ છે તેનો સ્વીકાર તમે જરૂર કરો. મહારી આટલી વિનંતિ સ્વીકારો અને મહારો તમને આશીર્વાદ છે કે એ સરસ્વતી મહારી કુંદનને પણ લુલાવશે. સુમન્ત—કાન્તા સુખી થશે અને આપનો દીવસ જોતા પગલાંથી ચલતો થશે.” પરંતુ મહિરાય એકનો બે થયો નહીં. આખરે સાવિત્રીબાઈના ઘણાજ આગ્રહથી ના મરજીએ પણ હા કહેવી પડી. સરસ્વતીની મા અને સાવિત્રીબાઈ વચ્ચે ઘણો વાડો રેનેહ હતો અને સરસ્વતી કુંદનને વડીલ જહંનુદાસ ગણતી અને મહિરાય પતિ પામવાથી સાવિત્રીબાઈને ધન્યવાદ આપતી હતી. એટલુંજ નહીં પણ મહિરાય જેવોજ કોઈ લાવક પતિ પ્રભુ આપે એવું ઇચ્છતી હતી. ઇશ્વર ઇચ્છાથી સરસ્વતીની આકાંક્ષા તમિલ્ય. કારણ કે મહિરાય જેવો તો શું પણ મહિરાય જોતેને પોતેજ એનો પતિ થવા સમય આવ્યો. સરસ્વતીને સાવિત્રીબાઈએ ઘણાંક ઐયોના અભ્યાસ કરાવ્યો. ઘણી ઘણી બાબતોનો બોધ આપ્યો. અને બે વર્ષમાં સરસ્વતીને ઘણીજ ઉત્તમ રીતિથી કેળવીને એના સંસ્કારી આત્માને સતેજ કર્યો. સરસ્વતી માટે પોતાની સર્વ સંકિત અને જુદિનો ઉપયોગ કર્યો. સરસ્વતીને લાંક મહિરાય અનેક વેળાએ જતો આવતો હતો. સરસ્વતીનાં માતપિતા સુર વિવેક અને દીર્ઘદર્શી હતાં. અને પુત્રીના કલ્યાણને ખીજ સર્વ બિનાઓમાં મુખ્ય સ્થાન આપતાં હોવાથી પુત્રીને સુખી જોવાની અને પુત્રીથી મહિરાય સુમન્ત અને કાન્તાને સુખી થયલાં

જેવાની ઇચ્છાથી સાધારણ રીતે સંસારમાં નહીં જણાતી રીતિનીતિ પણ ધારણ કરી. અને મણિરાયને વારંવાર પોતાને ત્યાં બોલાવીને સ્નેહ વધારતાં છુટથી વર્તતાં સન્માન આપતાં એટલુંજ નહીં પણ સરસ્વતી અને મણિરાયના ઉચ્ચ આશયો જણાતાં હોવાથી અનેક કળા અને પ્રસંગ આણીને તેઓને એકાંતમાં મેળાપ થયા કરતો ચાલુ રહે તેથી ખસી જતાં. સરસ્વતી સાંભળે એમ મણિરાયના સદ્ગુણો શક્તિઓ મનોરથો અને સર્વમાન્ય લાયકાતની વાતો કરીને સરસ્વતીને જાણીતી કરતાં-કર્તવ્યનિષ્ઠ બનાવતાં અને પતિ-પ્રત્યે પ્રેમભાવના પુણ્યભાવના પ્રગટાવતાં. સરસ્વતી તેના માતૃપિતા સાવિત્રીબાઈ તથા મણિરાય આ પ્રમાણે પોતપોતાનું કાર્ય કર્યા જતાં હતાં. એમ કરતાં સરસ્વતી તેર વર્ષની થયેથી લગ્ન થયાં અને થોડેક દીવસે સરસ્વતી સુમન્ત અને કાન્તાને લઈને મણિરાય સાથે મુંબઈ ગઈ. છ સાત મહીના સૌ સાથે રહ્યાં અને આનંદ અતુભવ્યો. સર્વે સુખી થયાં. પોતાનાંજ સંતાનગણીને સરસ્વતી સુમન્ત કાન્તાને ઉછેરતી બણાવતી, લાડ લડાવતી અને કુંદનની ખોટ પકડા દેતી નહીં.

પ્રકરણ ૩.

એવામાં સરસ્વતીના માતૃપિતા સીક પડ્યાં અને સરસ્વતીની. જરૂર પડી. સરસ્વતી પંતાની આગ્રાથી સુમન્ત અને કાન્તાને લઈને સુરત ગઈ. દોઢેક માસ પછી તેઓ સારાં રવાથી સરસ્વતી મુંબઈ આવવાનો વિચાર કરે છે એવામાં એક દીવસે સરસ્વતીને મણિરાયનો પત્ર મળ્યો. મણિરાયની એકાએક કરાંચીની પેઢી પર બદલી થઈ અને તુરતાતુરત જાતું હોવાથી તેજ દિવસે સર્વ સરસામાન સુરત મોકલી દીધો ને ફક્ત ખપ જોગા સામાન સાથે જામીને કરાંચી જવા ઉપડી ગયો. એ વખતે એણે સાવિત્રીબાઈને સરસ્વતીને તથા પોતાના પ્રસારને પત્રો લખી જણાવતા કર્યા હતા. તેમાં સરસ્વતી ઉપરનો પત્ર નીચે મુજબ હતો:—

ગીરગામ બેકરોડ—મુંબઈ.

રવિવાર, તા. ૨-૬-૧૯૦૭.

જ્ઞાલી સરસ્વતી,

આ નાનકડો પત્ર તને ગભરાવી મુકશે. પણ હાલી જરા પણ ચિંતાતુર થઈશ નહીં. આપણે અમાન હોવાથી જ ઇશ્વરની કૃતિને નિંદીયે છઈય. બાકી ઇશ્વર તો જે કરે તે સારું જ કરે છે. પ્રભુસાં આપ અને ક્યા પરિસ્થિતિએ પહોંચેલાં છે.

જ્ઞાલી! ન છૂટકે તને જણાવવું પડે છે કે શેઠની કરાંચીની પેઢીમાં ગંભીર ઘોંટાળો થવાથી શેઠે અને આજને આજ ત્યાં જવાને ઉપડી જવાની આજા કરી છે. તેથી આજે રાતે મેલમાં જતારહું. કરાંચી પહોંચ્યા બાદ વિમતવાર ખુલાસો લખીશ.

શાણી! જરા પણ મુંઝાઈશ નહીં. પરમાત્માપર સાચી શ્રદ્ધા રાખવાથી સૌ રૂઢવાનાં થશે.

જ્ઞાલી! તારાં વડીલોને તથા આપણી પુણ્યદેવી સાવિત્રીબાઈને મ્હારાં પ્રણામ સાથે આ સંદેશો કહેજે.

લી૦ શુભેચ્છક,
મણિરાયના પ્રેમાશિષ.

આ ચોકાવનારા સમાચાર સુરતમાં સર્વત્ર ફેલાઈ ગયા. સૌ કોઈ ચિંતાતુર અને ના-
ખુશ થયા. “એવું તે શું બન્યું હશે કે આવા એક ઉગતા જુવાનને જ એકાએક આટલે
દૂર આવા બરેલા કાર્ય માટે રોકે તાબડોલ મોકલવાનું ઉચિત ધાર્યું?” એવા સંકલ્પ વિ-
કલ્પમાં પાંચ સાત દિવસ ગયા કે ત્યાર પછી તો મણિરામ અને સુરતમાં સરસ્વતી વગેરે વચ્ચે
પૂર જેસમાં પત્ર વ્યવહાર ચાલવા લાગ્યો. પુરતો ખુલાસો થયો. કુશળતાના સમાચાર આ-
વળ કરી રહ્યા. ને સૌના જીવને યોદી ધણી શાંતિ મળી અને ચિંતા દૂર થઈ. કરાંચી
પેહોંઆ પછી નીચે સુજળનો પત્ર મણિરામે સરસ્વતી પર ખાઠ્યો:—

બોલટન માફક,

કરાંચી—૨૩ મી જુન સને ૧૯૦૭.

વિનંતિ પત્રિકા.

બહાલી સરસ્વતી,

અત્રેની પેદીમાનો જે મોટી ગંગાવર રકમનો ઘોંટાળો મુતીમ અને મેનેજર કરેલો
તેના સંબંધમાં મને સોંપેલું કાર્ય પ્રભુની મોટી કૃપાથી મેં પૂર્ણ કર્યું છે. અને શેઠ પ્રસન્ન
થયા છે. મને અને એવી આશા કરી છે કે હજુ મારે શેઠ સાથે અને રહેવું અને પેદીની
શાખ વધારીને તેને સંગીન પાયાપર લાવવી અને આખાદાનીમાં પેદી આવે તે માટે એ-
કાઠ વર્ષ અહીં જ રહેવું યશે.

મારી મુશીબને અને મેહેંતતના પ્રમાણમાં પગાર નજીવો છે તોપણ શેઠને
કનડવા કરતાં તેઓની અને પ્રભુની ઇચ્છાપર બદલા સખીને સંતોષ માનવાનો પ્રથમથી
મારો નિશ્ચય છે.

મારી ખાવા પીવાની તથા ખીજ તમામ વ્યવસ્થા તારા વિના અહીં ધણીજ
અગવડ બરેલી થઈ છે. તારા વીના ધણી જતનુ દુઃખ છે. એ સર્વ વિટંબણામાંથી
મારો ઉદ્ધાર કરવા બહાલી. તું જ શક્તિમાન છે. પણ તું ક્યાં અને હું ક્યાં. મારા સુખ
દુઃખમાં ભાગ લેવા તને આમંત્રણ કરવા મારી વૃત્તિ યાય છે પણ તને સુખમાંથી ધસ-
ડીને દુઃખમાં પાડવાનું કસાઈ કાર્ય કરતાં મહાઈ દિલકું કંપે છે.

બહાલી! મારે ત્યાંના કરતાં તારા પિતાને ત્યાં રહેવાથી તરેહ તરેહના સુખ વૈ-
ભવો તું ભોગવી ચકે તેમ છે. જન્મથીજ જે સુખ સગવડમાં તારું લાલનપાલન થતું
આવ્યું છે તેનો વિચાર કરતાં મને લાગે છે કે હૃદયે તને મારાં કરતાં કોઈ વધુ સંપ-
ત્તિવાન પતિ બક્ષ્યો હોત તો કેવું સાફ યાત! આમ મારે તને કનડવાનો સંમય તો ના
આવત? ક્યાં સુરત અને ક્યાં કરાંચી, ક્યાં તારો મહેલ અને ક્યાં મારી પર્થકુટી, ક્યાં
શ્રીમંતાઈ અને ક્યાં મારી ગરીબાઈ. ક્યાં મારે ત્યાંના સુકો પાકો રોટલો અને વૈતરાં અને
ક્યાં તારી રાજવંશી સુકોમળ સુંદર કાયા. તારા મારા ભાવ્ય વચ્ચે માહાસાગર જેટલો ત-
ફાવત છે એટલે અહીં તે તને કેમ જ ગોઠશે! અહીં રહેવું તે તને કેમ જ પાલવશે!

બહાલી ! મારા સુખ અને સ્વાર્થને માટે તારાં અનુપમ સુખોનો ભોગ માંગણી કરતાં મ્હારે ન્યાયી હૃદય મને અટકાવે છે. અને તારો ગર્ભશ્રીમેતાઈપર ઘા મારી કલમ કપે છે. પરંતુ તારાં વિના જીવવું ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું છે તેથી તું અહા આવી શકશે કે કેમ તે મને જરૂર ચોક્કસ રીતે જણાવજે.

તું અહીં આવવાની કૃપા કરીને હા લખીશ તો પ્રતિજ્ઞાપુર્વક જણાવું છઉં કે બહાલી ! તારાં સુખો-સગવડો-મનોરથોને ખાતર માફ જનતું સર્વ હરીશ. એવી કામ પથ્થુ ચીજ મારી નથી, એવું કામ પથ્થુ સુખ માફ નથી જોને તારાં સુખને ખાતર જ તું કરવાને લેશ માત્ર પથ્થુ વિલંબ કફ. તને સુખી જોઈને જ હું સુખ માની લાકડા.

સુશીલ રમણી ! તું હા લખીશ તો તને લેવા આવવાને હું સુરત આવીશ. પુખ્ત વિચાર કરાને જવાબ આપજે.

બહાલી ! તું પતિવ્રતા મુંદરી છે એટલે તને તે હવે વધુ શું લખું ?

ધૈર્ય તને સદૃશ્ય આપે !

લી૦

શુભેચ્છક મણિરાય.

પ્રકરણ ૪.

એક દિવસે સવારે નાહવોળને પતિ દર્શનના અભાવે સરસ્વતી મણિરાયની છબી નીહાળતી તેમાં જ તક્લીન થઈ રહેલી છે. સમાધિમાં હોય તેમ પતિ સ્મરણમાં જ એક ચિત્ત થયેલી છે. એવામાં “ગીસીસ સરસ્વતી મણિરાય”નો ધ્વનિ સંભળાયાથી ચોંકીને સરસ્વતીએ બારીએ જોયું તો ટપાલવાળાને જોયો. નીચેથી પત્ર લખ પાછી આવી. પિયુજની પ્રેમપત્રિકા હશે એમ જાણીને હરખાતી હજાળાતી વાંચના લાગી. ફરીફરીને પત્ર વાંચે, તો એ સરસ્વતી ધરાયજ નહીં. પત્ર હવેરોડના આંસુડાથી ભીંજાઈ ગયો. વાંચતાં વાંચતાં હસતી પથ્થુ ખરી તેમ રડતી પથ્થુ ખરી. હસવું આવતું તેનું કારણ પતિ દર્શનના હૃમતિ અને પતિ સેવાનો સમય પ્રાપ્ત થયો તેથી અને પતિ પોતાના વિના કુઝી છે તેથી રડીરડીને તેણીમાંના નીર ખૂટી ગયાં.

આ પ્રકાર ચાલી રહ્યો છે. સરસ્વતી ખાતું, પીતું, કામકાજ સર્વ બૂલી ગઇ છે. સરસ્વતીનાં માતપિતા બહાર ગયાં હતાં તેઓને પાછાં ઘેર આવતાં રસ્તામાં સાવિત્રીબાઈ મળ્યાં સૌ ઘેર આવ્યાં. સરસ્વતી ન જણાયાથી સાવિત્રીબાઈ તેની મેડીપર ગયાં. અને કમાડ ઠોક્યાં. સાવિત્રીબાઈનો અવાજ સંભળાયાથી તુરત ચોંકીને સરસ્વતીએ કમાડ ખોલ્યાં અને સાવિત્રીબાઈને બેઠી પડી. પત્ર વંચાવ્યો — “જરૂર કરાંચી જવું” એવો પોતાનો ઠરાવ તેને જણાવ્યો. સાવિત્રીબાઈએ પોતાનાપરનો પત્ર પથ્થુ સરસ્વતીને વંચાવ્યો જેમાં સરસ્વતીને સમજાવવાનું સૂચવ્યું હતું. અનુભવી, ઠરેલ, અને પવિત્ર દેરી તુલ્ય સાધ્વી, સાવિત્રીબાઈને સરસ્વતી માનતી હતી તેથી કરાંચી જવાના સંબંધમાં સાવિત્રીબાઈની સલાહ,

બોધ અને આશીર્વાદ લીધો. ત્યાર પછી એ બાધ વિદ્ય યયાં. સૌએ સરસ્વતીના ઠરાવને અનુમોદન આપ્યું અને સરસ્વતીએ તે જ દીવસે સાંજ સુધીમાં સર્વ વાતે જવાને તૈયારી કરી દીધી. અને મહિરાયપર તાર મુકાબો કે “બહે પધારો. સાથે આવવા તૈયાર થઈ રહી છો. વિગતવાર જવાખ રાતનાં લખીને કાલે ટપાલમાં મોકલીશ.” સરસ્વતી છેક રાતે એક વાગે પત્ર લખી રહીને પરવારી.

મહિરાયને તાર મળ્યો એટલે અડવાડીયાની રજા રોઠ પાસેથી લઇ રાખી. ત્રીજે દીવસે સરસ્વતીનો પત્ર મળ્યો—અતિ ઉમંગભરે પ્રસન્ન વદને, અધોરાઇ થવાયો ફાટો જતો પ્રેમપત્ર વાંચવા મંડ્યો.

અંબાજીરોડ—મુરત,
ચંદ્રજની

મહારા નાય !

જીવન આધાર !

આપને મારો તાર પોહોચ્યો હશે, આપની “વિનંતિ પત્રિકા”ને “આયાપત્રિકા” ગણીને મેં શિર ચઢાવી છે.

બહાલા ! આવો લંબાણ પત્ર કરવાની તસ્દી લેવાની શું જરૂર હતી ? એટલુંજ ફક્ત ફરમાયું હતે કે “હું તને લેવા આવનાર છું. તૈયાર થઈ રહેજે” તો બસ હતું.

બહાલા ! મહારા પિતાને ત્યાં હું સુખી છઉં એવું એવું તે શું. ધારીને લખતા હશે ? બળતીને તે શું કરવા બાળતા હશે ? બહાલા ! આપનો પત્ર બહુજ મિચિત્ર છે. જાણે માફ હિત આપના હિતથી કંઈ ન્યાંજી હોય-નિરાશુંજ હોય એવું એવું તે શું જોધને કલ્પતા હશે ?

આપના સહવાસની શીળી છાયાં વિના જીવન ત્રાસદાયક થઈ પડ્યું હતું અને અહો-નિશ આપની ચિંતામાં આપના દર્શનની ખાસી ટળવળતી હતી. એ દુઃખનો અંત આવવાનો સમય આવ્યો. જાણી હવે થેલી થઈ છઉં. બહાલા સત્વર પધારો અને આ દીન દાસીની મનકામના પૂર્ણ કરો.

કૃષ્ણર કૃપાએ મારા પિતાને ત્યાં ઘણુંજ છે. પરંતુ આપના પ્રેમની બેટ પામ્યા પછી એ સર્વનો મેં ત્યાગ કર્યો છે. હવે એવી કોઈ પણ ચીજ મને સુખો કરી શકે એમ છેજ નહીં. આપની કૃપા અને પ્રેમ એજ માફ સર્વસ્વ છે. બહાલા ! આપની પાણી પેરે રાહ જોઈ રહી છઉં. આપની પાસે અને સાથે હોધને મને દુઃખ અડકી શકે તેમ નથી. મારે માટે આપ ન ચીત રહેજો.

“પતિનું ગમે તેમ થાએ પણ મારે તો વૈભવ સોહેથી ફેન્સી વચ્ચે અલંકાર તરેહ તરેહના જોષએજ” એવી પાપી લાલસા કરનારી હું નથી. એ ઝાંઝવાના જળની ખાસી હું નથી. ઉઠાડપણું મોજ શોખ ઠાઠ વૈભવ સ્વાર્થપણું એવા એવાની સંગી હું નથી. મને તો આપનો પ્રેમ મળે અને વિયોગને બદલે આપની સેવાનો અધીકાર અહોનિશ મળતો રહે એટલુંજ પ્રભુ પાસે માગું છઉં. આપને ત્યાં ગરીબાઈ ગમે તેવી હશે. ખાવા પીવાનું પહેરવા ઓઢવાનું વગેરે ગમે તેવું હલકું પાતળું હશે અથવા તો ગમે તેવાં ફાંખો હશે—પરે

એકવાર મહારાપર આકાંક્ષા પણ દુઝી કેમ ન પડે—તો પણ જ્યાં આપ પ્રેમ દૃષ્ટિની કૃપા કરો ત્યાં અન્ય સર્વ સુખ દુઃખ જળા મારે છે. કાઈ પણ સ્થિતિ દુઃખકર છેજ નહીં.

સુગંઠમણિ ! મહારી સ્વર્ગસ્થ પુન્ય સખી કુંદન ગૌરી એક મહાનસતી હોવાથી તેમનું જીવન સ્વીર્ગને દ્રષ્ટાંતરૂપ છે. તેથી તેમનેજ પગલે ચાલવાનો મેં નિશ્ચય કર્યો છે. સુમન્ત કાન્તા મહારા પોતાનાંજ બાળકો હોય તેમજ મણીને અરે બહાલા ! તેથી પણ વધારે ગણુને મારી માતા તરીકેની ફરજ અંદા કરીશ. આપનું અને એઓનું હિત સદામારી દૃષ્ટિ આગળજ રાખીશ. એમને પણ સાથેજ લેવા દેવા આપને વિનંતિ છે.

બહાલા વધુ શું લખું ?

લી૦

આપની ચરણરજ

સરસ્વતીના સાષ્ટાંત દંડવત

પ્રણામ સ્વીકારશોહ.

મણિરાય આ પ્રેમ પત્રિકા વાંચી પ્રસન્ન થયો. શેર લોહી ચઢ્યું. પરીક્ષા થઇ. પત્નીને ધન્યવાદ આપ્યો. પોતાને ભાગ્યશાળી ગણ્યો. અને સમય થયે સુરત આવવા નીકળ્યો. દરિયે થતાંની વાર સરસ્વતીએ ઉમંગભેર વંધાવી લીધી. સમગમ થયો, અને રાત્રી અનુપમ આનંદમાં વીતી. સૌને મળી બેટીને બીજે દીવસે મણિરાય સરસ્વતી સુમન્ત અને કાન્તા કશંચી જવાને ઉપડી ગયાં.

પ્રકરણ ૫.

કરાંચીમાં આ નવીન કુટુંબ સુખ એનથી રહે છે. સરસ્વતી ઉદાસથી—સાદાધથી—કરકસ-રથી ઘરનો ભાર ઉપાડી રહી છે. સુમન્ત અને કાન્તાપર એના ચારે હાથ છે. ગરીબાઈમાં પણ સરસ્વતી સ્વર્ગીય સુખ દરેકને દેખાડે છે મણિરાય સરસ્વતીની રહેણી કરણી—સદ્વર્તન અને મર્યાદશીલ પવિત્રપણાથી પ્રસન્ન થઇ રહ્યો છે. આ પ્રમાણે આનંદમાં આઠેક માસ ગયાં ને શેઠની આગ્રા થઇ કે સૌએ હવે મુંબઇ ચાલવું. અને મણિરાયે શેઠની મુંબઇની પેઢીપર જ નોકરી કરવી. મૈ કોઇ આથી મુંબઇ ગયાં. અને હાલ તુરતને માટે શેઠે મણિરાયને પોતાના ગીરગામ બેકરોડપરના સુંદર જંગલમાં ઉતારો આપ્યો.

આ બાગ બગીચાવાળા બવ્ય જંગલમાં સરસ્વતી દીવાનખાનામાં બેઠી બેઠી સુમન્ત કાન્તાને શીખવે છે અને તે કાર્ક મણિરાય આરામખૂરશીમાં પડ્યો પડ્યો જોઇ રહ્યો છે એવામાં રસ્તમજી શેઠ ત્યાં આવી પોહ્યા. કોઇ દિવસ નહીં અને આજે આમ છેક આચાનક શેઠની પધરામણી ચલાવી સૌ આશ્ચર્ય ખામ્યા રોઠનો યોગ્ય આદર સહાર કરીને બેસાડ્યા. સરસ્વતી મ્હા બતાવવા લાગી અને સુમન્ત દ્રઢ લાગ્યો. કાન્તાએ સરસ્વતીને પુછ્યું “આ ! આ ! આં શેઠ કોણ છે ?” સરસ્વતીએ કહ્યું “બેન ! એ તારા મોટાભાઈના સુરખી રસ્તમજી શેઠ છે. એમને પગે લાગ” કાન્તાએ પ્રણામ કર્યો. શેઠે આશીર્વાદ દીધો. શેઠે મ્હા પીધી. પાન સોપારી તંબાકુ વગેરે ખાધાં. પણ હજુએ શેઠ કંઈ બોલતા નથી

અને કેમ આવ્યા છે તે જરા પણ નહીં સમજાયાથી મહિરાયે કહ્યું, “ શેઠ સાહેબ ! શી આજ્ઞા છે તે હવે કૃપા કરીને જણાવશોજી ! હમને કોઈને કાંઈ પણ સમજાં પડતી નથી કે આપ સાહેબ શા વિચારમાં ગુંથવાયા કરો છો જે છત્તણ હોય-જે આજ્ઞા હોય તે મેહેરબાની કરીને સત્વર જણાવોજી. આપનાં આ દાસઘસી આપનો પડતો ખોલ ઉપાડી લેવા સદાએ તૈયાર છે.” શેઠે કહ્યું—“ મહારા નીકમહલાલ મહિરાય ! તારાપર પ્રસન્ન થયો છઉં. માગ, માગ, જે માગે તે આપું !” મહિરાયે તુરત શેઠને પગે પડતાં કહ્યું, “ મહારા કદરદાન શેઠ સાહેબ ! આપની કૃપા શિવાય કંઈ પણ જોઈતું નથી. આપની કૃપા છે તો મારે મન લાખો રૂપિયા છે.” શેઠે સરસ્વતીને કહ્યું, “ ભેંટી સરસ્વતી ! મહિરાય તો ગરીબાઈના પસંદ કરતો જણાય છે. પણ ખેટી, પૈસાદાર ચતું તને શું પસંદ નથી ? આવા બંગલામાં સદા વસતું તને શું ગમતું નથી ?” શેઠ વધુ બેસવા જાય છે એટલામાંજ સરસ્વતી બોલી ઉઠી—“ નહીં શેઠજી ! ગરીબાઈમાં જોઈતું મન પવિત્ર રહે છે તેટલું દોહતવાળા હોવાથી નથી રહેતું એવા ઘણા દાખલા આપને માલુમ હશે. માણસની કસોટી ગરીબાઈમાંજ થાય છે અને પૈસાદારપણું માણસને ખુદાથી દૂર ધસડી જવા યત્ન કરે છે ત્યારે ગરીબાઈ ખુદાની નજીકમાંજ માણસને રાખે છે. ખડું સુખ સતોષમાંજ છે. મારા પતિ મારાથી અને હું મારા પતિથી સંતુષ્ટ છઈએ, એટલે હમારો એક ખીજનો પ્રેમ એજ હમારી દોહત છે. ઇશ્વર પૈસાદાર બનાવશે તો જનસમાજના દુઃખ વધારે સારી રીતે ટાળવા યત્ન કરીશું. નહીં તો જેવી ઇશ્વરની કૃપા બાકી હમને તો “ગરીબાઈમાં દુઃખ છે.” એવો ભાસ આજ લગી થયો નથી. કારણ કે હમારો એક ખીજપરનો પ્રેમજ, આપને કહી ગઈ છઉં તેમ, હમારી મોટામાં મોટી દોહત છે. હમારા તરફની ચિંતા આપ જરાએ કરશો નહીં. હમારાપર આપ સાહેબની એવીને એવી મેહેરબાની કાયમ રહે એટલે બસ.” સરસ્વતીના સદૃશજોષી શેઠ કરાંચીમાં જણાવતા ચલા દતા. પરંતુ આજના બાપજીથી શેઠ છક ચઈ ગયા ! અને પાંચેક ખીનીટ વિચાર કરીને શેઠ બોલ્યા “ બાઈ મહિરાય બોલવા બેસું તો દિવસના દિવસ વહી જાય તો પણ પુરું થાય નહીં. પરંતુ હુંકમાંજ તને આજે કહું છઉં. સાંભળ મારી પેટીપર તને વીસ રૂપિયાના પગારથી નીમ્યાને આજે આઠેક વરસ થયાં હશે. એ અરસામાં મારી ખાતરી થઈ ચૂકી છે કે તારા જેવો પ્રમાણિક-પરગણુ-ખંતીલો-આલાક-વફાદાર અને વિવેકી માણસ મને કોઈ મળ્યો પણ નથી તેમ મજશે પણ નહીં. તારા સંતોષીપણાને ધન્ય છે કે તે એકવાર પણ પગારના નજવાપણા માટે મને જરા પણ કહ્યું નથી ! વળી કરાંચી તુરતા તુરત મારી સાથે આવીને ત્યાં એવી બાહોશીથી તે કામ કર્યું છે કે મારી પેટીને દોઢ બે લાખ રૂપિયાના નુકસાનમાંથી બચાવી છે. તે ઉપરાંત હું ધારતો હતો તે કરતાં ત્રણ ગણા મોટો નફો મને કરાવી આપ્યો છે. મારી લાજ રાખીને મારી પેટીની શાખ તમે ધણીજ વધારી છે. તમારી આજ લગી તો મેં રૂપિયા આની પણ કદર જુઝી નથી તો પણ તે ત્હાં સર્જનપણું છોડ્યું નથી. તને મેં મોટા અન્યાય કર્યો છે, પણ મને, બે કદર સ્વાર્થી સમજાય નહીં-ફક્ત તારી કસોટી કરવા ખાતરજ આજ સુધી તને ગરીબાઈમાં રહેવા દીધો છે. મહિરાય તો કસોટીમાં તમે તથા તમારી નમુનેદાર ધર્મ સહચારીથી સો રચના સોના મારક ઝગડી નીકળ્યાં છે. તમે તમારું કર્તવ્ય બાજબ્યું છે અને વધુ વિલંબ ન કરતાં

હું મારું કર્તવ્ય આજેજ બજાવું છઉં. તમારા ઋણમાંથી અને ખુદાના કોપમાંથી આજે છૂટા થાઉં છઉં. મારી રાજપુત્રીયો જણાવું છઉં કે સરસ્વતીની કીર્તિ અમર કરવાને આજથી આ બંગલાનું નામ “સરસ્વતી મંદિર” આપું છઉં અને એમાંના સર્વે રાયરચીલા-સર-સામાન-ગાડીધોણા બાગબગીચા વગેરે તમામ ચીજો સહિત એ “સરસ્વતી મંદિર” તમેને ઘણી ખુશીની સાથે આજે બેટ કડું છઉં. તે ઉપરાંત આજથી તમને નોકરીમાંથી છૂટાં કડું છઉં, અને મારી પેઢીમાં તમારો ચાર આની બાગ કડું છઉં. આજથી પેઢીનું નામ “શરતમજી અને મણિરાયની કંપની” નામું છઉં. અને એવધા ચયલા ધનજીશાને રજા આપું છઉં. તેનો બાગકાઠી નાંખુ છઉં. મારાં આ વચનોની વિરૂદ્ધમાં એક હરફ પણ તમે કોઈ કાઠાડશો નહીં. તમેને અંતરથી આશીર્વાદ આપું છઉં કે તમે સૌ સુખી રહો.” એટલું કહીને શેઠ એકદમ ચાલી નીકળ્યા અને મણિરાય પાછલ જાય છે એટલામાં તો શેઠ કંપાઉંડતી બાહાર પણ નીકળી ગયા.

*

*

*

પ્રકરણ ૬.

“સરસ્વતી મંદિર” માં મણિરાય અને સરસ્વતી આનંદ કરે છે. સુમન્ત-કાન્તા મોઢાં થયાં છે. ભવદાન અને નીતિરાન નીવડ્યાં છે. સરસ્વતીને પણ બે પુત્રીઓ યછછે. જોઓ અને સુમન્ત-કાન્તા વચ્ચે અતિગાઢ સ્નેહ બંધાવા છે. સૌ કોઈ સુખ અને આનંદમાં છે એક સમયે સર્વે હોઠરાંઓ શરવા થયાં છે તે વખતે સરસ્વતીએ મણિરાયને પુછ્યું “ઠાલા : મારો એક સંશય દૂર કરો કુંદન સરસ કે હું સરસ ? એનો જવાબ આપો જોઉં વાઈ ?”

મણિરાય-“ઠાલી ! તું ગમે તેટલી સરસ હો-પણ કુંદનનું રમરણ અહોનીશ જોવું ને તેવુંજ રહે છે. કુંદનના શુભ ગાત્રને મારી શક્તિ પેહિઓ વળે તેમ નથી. પરંતુ મહારી ઠાલી સરસ્વતી ! આથી મારું કહેવું એમ નથી કે કુંદનથી તું કોઈ પણ વાને નરસ છે. સસજ જો પુછાવે તો કહું છું કે તમે એક એકથી સરસ છો. કોઈ કોઈ નાથી ઉતરે એમ નથી. કુંદનજ જાણે સરસ્વતી ચમગમ્મ હોય તેમજ છે તમે બંનેએ પોતપોતાનું સર્વસ્વ મારા સુખને ખાતર અર્પણ કર્યું છે. અને મને જન્મોજન્મનો આ મારી કયો છે.”

સરસ્વતી-“એ બધું ગમે તેમ હો. એવો જાળ જાળ જવાબ મેં માંગ્યો નથી. તેથી કહો, ઠાલા ! કે કોઈ પણ એવો ગુણદોષ નથી કે જે કુંદન કરતાં મારામાં ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં હોય ?”

મણિરાય-જી હા તે ઠાલી આનું નામ આપણી બે આંખોમાં જોમ કોઈ ચઢતી હિતરતી જોઈને નહીં તેમ તમે બંને મારી બે આંખો જોવાં છો. તમે બંને દેવી સમાન સન્માનને પાત્ર છો. તમે બંને પરમાત્માની સરખી કૃપાને પાત્ર છો તમે બંને એવી અલૌકીક સમારીઓ છો કે જેથી મારું જીવન મધુર થયું છે અને જીવસમાજને લાભ

કર્તા તમે થયાં જો. બહારી વધારે ખુલાસો ને કેટલા કરે-કુંદન કરતાં તને સંરસ કહું તો મધરનો અને તે સ્વર્ગસ્થ પ્રિયતમાનો સુન્દેગાર થાઉં છું અને તારા કરતાં કુંદનને સંરસ કહું તો તને અન્યાય થાય છે બોલ પ્રિયા ! બોલ સલુણી ! હવે તારા પ્રશ્નનો સીદો પ્રત્યુત્તર કેવી રીતે આપું ?" સરસ્વતી-બહારા ! મહારા પ્રાણાધાર નાથ ! તરહી આપી તે માફ કરશો-મારો કદગો પ્રશ્ન પાછો ખેંચી લઈ છું હું આપનાથી અશુભલણી તો નહોતીજ પરંતુ આજે મારી વધુ ખાતરી થઈ છે કે પતિવાદી પોતાનો અચાનક કરવાને અત્રે હાજર નથી તેમજ હું તમારી પ્રાસે છું તેની બે આંખની શરમ પણ નહીં પડવા દેતાં તમે ન્યાય કરવામાં જે પ્રસંશા કરવા લાયક અપદ્મપાતીપણું દાખવ્યું છે તે ખરેખરજ ધન્યવાદને પાત્ર છે ! બહારા ! રોજ કરતાં આજે હું આપના પર વધુ પ્રસન્ન થઈ ગઈ છું-બહારા ! ઇચ્છો-ઇચ્છો-મહારા મુગટ મણી-ઇચ્છો-જે ઇચ્છો તે આપું ! ! !

"બહારી," તેણે ધણીજ આનંદથી કહ્યું "મહારે માત્ર તારા પ્રેમનીજ જરૂર છે. તું મને તારો વશુદ્ધ પ્રેમજ આપ."

નિર્ણય-તત્તુ.

વિવિધ વિહાર.

સ્ત્રીઓની સ્વતંત્રતા ! ?

સ્વતંત્રતા માણસને ઘણી પ્રિય હોય છે. માણસનો આત્મા પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં સ્વતંત્રજ છે, પણ સંસારની ઉપાધિઓથી તે બંધનમાં આવી પડે છે. બ્રહ્મચર્યન થતાં એ બંધનનું મિથ્યાત્વ સમજાય છે, અને બ્રહ્મથી અભિન્ન એવાં પોતાનાં સત્યસ્વરૂપને ઓળખતાં તે પાછો સ્વતંત્ર બની રહે છે. એ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત થયે ત્હને કશાની અપેક્ષા રહેતી નથી, રહેતી હોય તો તે સ્વતંત્રતા શેની ?

જુદા જુદા દેશના લોકોએ પોતપોતાની સ્વતંત્રતા જાળવી રાખવાને કે'વા કે'વા પ્રયત્નો કર્યા એ જગતના ઇતિહાસનાં સૌથી વધારે જાણવા લાયક અને અસરકારક છે આપણા દેશમાં પણ વર્તમાન સમયમાં સ્વતંત્રતા જાળવતી થઈ છે, અને સ્વતંત્રતાનાં વિચાર ચારે દિશામાં ધુમી રહ્યા છે.

એ સ્વતંત્રતા તો શું ?

પોતાનું તંત્ર પોતાને હાથે ચલાવવું, પારકાં તંત્રમાં ન રહેવું, પરાધીનતાની સ્થિતિ

ન જોગવધી, અન્યત્રતુથી નિરપેક્ષ રહેવું તેનું નામ સ્વતંત્રતા. આવી સ્વતંત્રતા માણસને ક્યાંથી હોય ? જન્મ મરણની દોરી જેને હાથ નથી, હું ક્યાંથી આવ્યો અને ક્યાં જવાનો છું એ જેનાથી માણી શકાતું નથી, એક સામરનો તરંગ, એક સર્પનો દંશ, એક ઝેરી પાંદડું જેનો પ્રાણ લેવાને બસ છે તેવાં ક્ષુદ્ર પ્રાણીમાં એ સંભવેજ ક્યાંથી ? બાલ સાધનોની અપેક્ષા રાખ્યા વિના આખી સૃષ્ટિને ચચનાર અને ટકાવનાર, પોતે અને પોતાથી અભિન્ન એવી પોતાની સૃષ્ટિનું તંત્ર યોગ્ય રીતે ચલાવનાર. પરમાત્મા શીવાય અન્યમાં એવું સર્વ શક્તિત્વ હોયજ નહીં.

ત્યારે “સ્વતંત્રતા”ને માટે દેશમાં જે બારે કાલાદલ મૂચી રહ્યો છે તે મિથ્યા છે શું ? આપણા રાજ્યદારી આગેવાનો આપણે માટે સ્વરાજ્યની માંગણી કરે છે, આપણા મંત્રાર સુધારકો સ્ત્રી જાતિની સ્વતંત્રતા જનમજાનની ઉન્નતિ માટે અગત્યની પાઠે છે, આપણા વૈદો અને દાકતરો આજકાલા શારીરિક વિકાસ માટે ચલનવલનની સ્વતંત્રતા માંગે છે, અને આપણા શિક્ષણ શાસ્ત્રીઓ નેમનાં માનસિક વિકાસ માટે કુદરતી વલણને ન રોકવાની બલામણ કરે છે. અર્થાત્ આજકાલે મસ્તિ કરવા દેવાં, અને ગમે તે મવાલો પૂછે તો પણ તેમને તેમ કરતાં રોકવાં નહીં કપકો દેવાં નહીં, એટલુંજ નહીં પણ જે પૂછે તેના જવાબ આપ્યાં કરવાં ! ! ! આપણા દેશમાં શિક્ષણ શાસ્ત્રનું પ્રાચીન સૂત્ર એ છે કે “સોટી વાગે ચમચમ, વિદ્યા આવે લમલમ”, એ સૂત્ર પ્રમાણે અનેક વર્ષ સુધી સુધા આપણે વર્ષા છીએ, હાલ મ્હોટા માણસમાં બપોત અનેક માણસો ઉપર એ સૂત્રનો પ્રયોગ થયો છે, અને તેઓ ભણ્યા, ગણ્યા, જાવરધા ચૂંધ્યા, અને મ્હોટા માણસમાં અખ્યા તે પરથી સિદ્ધ થાય છે કે એ પ્રયોગ નિષ્ફળ થયો નથી, માળતું બગ એવું છે કે એવાં પ્રાચીન સૂત્રોને ઉચ્છેદાવી નાંખીને વર્તમાન સમયમાં એવો ભ્રમ આપવામાં આવે છે કે “આજકાલે દરેક કાર્યમાં આનંદ દેખાડવો,” “શિક્ષણમાં રમુજ પડે તેમ કરવું.” શિક્ષણમાં રમુજ કેને પડી છે ? ભારતરની રમુજ તકમે લઈ લીધી, અને રમુજના અનુધિકારીને માટે તકમે રમુજ માગો છો. બણતું અને રમતું કાષ્ટ છાંડે સાથે બન્યું માંભળ્યું છે ? સુન્દરી સુખોધ” મસિકમાં એક સ્ત્રી લેખક “બાલશિક્ષણ” માં સંલાદ આપે છે કે “કોઈ પણ સખાઈ બાળકના કોમળ અંગ ઉપર ના વાપરવી..... બાળક સાથે તથા સુશીલ સહનશીલ થવું” બાળકની માતાએ પણ બધું સલાંજ કરવું ! બોલવું નહીં, વહવું નહીં, “મુવા” અથવા “મોઈ” કહીને, અથવા દીકા મારીને, કે ગામે ચીમહું તાણીને પોતાનાં મ્હોની કે હાથની ચેળ મટાડવાની પણ તેને છૂટ નહીં ! ! ! પછી તેની સ્વતંત્રતા ક્યાં રહી ?

માણસ ગર્ભાવાસથી તે મરણ પર્વત અનેક જાતનાં બન્ધનોમાં રહે છે. એ સુખ-જામાં લસતું બન્ધન વધારે ગાદું અને વધારે પવિત્ર છે. પતિ-સેવા એ સ્ત્રીનું મ્હોટામાં મ્હોટું કર્તવ્ય મનાય છે, કેટલાકની સમજ પ્રમાણે તો પતિ-સેવામાંજ સ્ત્રીનું સધણું કર્તવ્ય સમાપ્ત થાય છે. હાલમાં એ વિચારપદ્ધતિમાં ફેર ચલાવ્યો છે, અને સ્ત્રીઓને કુટુંબ તરફ, સમાજ તરફ, દેશ તરફ, અને ઈશ્વર તરફ પણ અનેક રસ્તે પ્રભાવવાની

છે એવી સમજણ આવવા માંડી છે. સમાજમાં મળીને સમાજની ઉત્તતિમાં ભાગ લેવાની સ્ત્રીની ફરજ, અને માદાંની માવજત વગેરે માટે સ્ત્રીની યોગ્યતા સર્વત્ર સ્ત્રીકારાધ છે. એટલે. સ્ત્રીને સિર એટલા બન્ધનો વધ્યાં છે. દાંપત્યનો સંબન્ધ સેવ્ય-સેવકનો ગણાતો મૂઠી પ્રાચીન કાળની પેઠે મૈત્રીનો ગણાવા લાગ્યો છે. એક વિદ્વાનનો એવો અભિપ્રાય છે કે પુરૂષ અને પુરૂષ વચ્ચે જેટલી મિત્રતા હોય તેના કરતાં પુરૂષ અને સ્ત્રીની વચ્ચે વધારે હોવાનો સંભવ છે. સામ્યની સાથે વૈષ્ણવનું પણ તત્ત્વ (જે મૈત્રીમાં રહેતું છે) તે સ્ત્રી પુરૂષમાં ભિન્ન ભેદને લીધે સ્વભાવથીજ હોય છે, એટલે મૈત્રીને માટેજ ઘડાયલાં હોય તેવી રીતે એ બેની મૈત્રીને માટે ખાસ અનુકૂળતા છે સ્પર્શની સ્ત્રીઓ વિષે પ્રો. આનન્દશંકર લખે છે કે:—“કન્યાઓ પોતાના માતા પિતાની વિશુદ્ધિ માટે અભિમાન ધરાવતી અને વ્યભિચાર તો તદ્દન અજ્ઞાણ હોય છે. ખુટકાના જીવન ચરિત્રોમાં આ સંબન્ધી એક રમુજ વાત છે. એક વૃદ્ધ સ્પર્શને પૂછવામાં આવ્યું કે “આપના દેશમાં વ્યભિચાર માટે શી શિક્ષા છે?” ત્યારે પેલા સ્પર્શને જવાબ દીધો કે “અમારા દેશમાં કોઈ વ્યભિચારી છેજ નહિ.” પણ હોય તો?” જ. હુંગર ઉપરથી વળીને નીચેની નહીં માંથી પાછી પી શકે એવડો મ્હોટો સાંઠ દંડ તરીકે આપવો પડે.” આ શી વાત કરે છે? એવડો મ્હોટો તે કોઈ સાંઠ હોય?” “ત્યારે સ્પર્શમાં કોઈ વ્યભિચારી પણ હોય?” આપણા દેશને માટે આ પ્રમાણે કહી શકાશે ખરું? સ્ત્રી પુરૂષના સ્પર્શ પ્રસંગથી “મધપુડો ઉરાંચો હોય ને તેની માખો ગણુગણે ને દંડ દે એવી મધમાખોની દશાને લોક પ્રાપ્ત થાય અને.....એ લોક, તેમનાં શરીરનેજ દેખે અને વિપરીત ભાવનાઓ કરવા બેસે” એવી આપણા સમાજની સ્થિતિ હોય અને એ ભાવનાઓ કેટલીક વાર ખરી પડતી હોય તો તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. આપણી શારીરિક અને માનસિક નિર્બળતા, અને વિવિધ વાસનાનું પ્રાણધ્ય.

૨. સ્ત્રી તરફ પૂર્ય પુદ્ધિનો અભાવ, સ્ત્રીને પુરૂષને રમવાનું રમકડું માત્ર છે, પુરૂષ તે ભોક્તા છે અને સ્ત્રી તે ભોગ્ય છે એવી સમજ.

૩. રાજવંશીની ખામી.

૪. લોકોનો મણુગણાટ અને દંશ.

૫. એવા પ્રસંગોની વિરલતા.

એ કારણો દર યથાથી આત્માની ઉત્તતિ માટે, હૃદયની કામળતાને માટે જીવનના નિયમિતપણાને માટે સ્ત્રીઓની સર્વમાન્ય ઉપયોગિતા આપણે અનુભવીશું, અને સ્ત્રી જાતિ ઉપર ક્યારે નાપેલા બન્ધનનું સાર્થક્ય યશે. સંકુચિત વિષયી ભાવનાથી અન્ય એવી સૌન્દર્યની ભાવના હોઈ શકે તે વિષે પ્રો. આનન્દશંકરે “નારી પ્રતિકા: એ વિષયનું ઐતિહાસિક દર્શન” એ નામના લેખમાં ગ્રીક લોકોની સૌન્દર્યની ભાવનાનું આપેલું ઉદાહરણ અત્રે ટીકવું ઠીક પડશે:—

“હાઇપીરાઈડીસ નામનો એક વક્તા ફ્રીનિ નામની એક ગણિકાનો ન્યાયની કચેરીમાં બચાવ કરતો હતો, એની શુષ્ક દલીલો ન્યાયાધિકારી ઉપર અસર કરી શકતી

નથી એમ લાગતાં તેણે એમ્મ એ ગણિકાની છાતી ઉપનું તરૂં ખસેડી નાંખ્યું. ન્યાયાધિકારીઓ ઉરઃસ્થળનું દિવ્ય સૌન્દર્ય જોઈ ચક્રિત થઈ ગયા અને એ સ્ત્રીને નિર્દોષ ઠરાવી ઇતિહાસકાર કહે છે કે-આ કોઈ પણ પ્રધારના અપવિત્ર આવથી નહિ, પણ એવી સમજણથી કે એકોણપ્રંટ દેવીની ઉપાસિકા જેવી દિસતીઆ સુન્દરીમાં હોય મંભવેજ કેમ?''

આમ સ્ત્રીઓને શિર બન્ધનો વધતાં જાય છે, અને વધતાં જેવાને આપણે પ્રચ્છીએ છીએ, ત્યારે સુધારકો સ્વતંત્રતાનો પોકાર કરે છે તેનો અર્થ શે? સ્ત્રીઓ બન્ધનમાંથી છુટી જાય તેટલા માટે નહીં પણ કર્તવ્યતાની સ્વયં જ્ઞાતિના સખ્ત બન્ધનમાં દિન પ્રતિ દિન વધારેને વધારે બન્ધાતી રહે, અને પ્રેમની જે વિશ્વ પ્રભુતા કબજે લેખે. ખાસ બહેલી છે તે વધારે વિસ્તારમાં ફેલાય એવો લેખના આત્માનો વિકાસ થાય છે તે માટે કરી આપવાની સગવડ, લેખેજ આપણે સ્વતંત્રતા કહીશું. એ વિકાસમાં શ્વેતુ દાસત્વ, "યદ્યાપિગુરુલ્લોકાધિરુદ્ધં નાચરણીયં નાચરણીયમ્" એવો આંશદ, અને લોકમાં સારાં કહેવડાવવાનો મિથ્યા લોભ, એ તથા મોટાં વિધન છે, લોકની કુચલી કરવામાં કે સાંભળવામાં જે વખત જાય છે તેનો કોઈ વધારે સારાં કામમાં ઉપયોગ કરવામાં આવે અને કેવળ શ્વેત કે લોક મતનું અવલંબન કીધા વિના સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાની ટેવ પાડવામાં આવે તો આ વિધનો ધણે ભાગે ફળ થાય. પણ તે શી રીતે બને? આપણામાં કહેત છે કે "ચા" મજે ચોટલા, ત્યાં ભાંગે ચોટલા." એક ઈંગ્રેજ લેખક લખે છે કે હોંગકોની પુનીન્દર્સીટીમાં સધળા ચખ્છોજ કઢાડી નાંખવા એવી એક દરખાસ્ત મુકવામાં આવી હતી. તેનું કારણ એ હતું કે બોલવાથી મણમનાં ફેફસાં નબળાં પડી જાય છે અને તેથી આયુષ્ય ક્ષીણ થઈ જાય છે. માટે એવી જે કવચ રાખી કે ચખ્છો તે વસ્તુઓનાં નામ માત્ર હોવાથી, જે જે વસ્તુઓનાં નામ દેવાની જરૂર લાગે તે નામ ન દેતાં તે વસ્તુઓજ આપણી યાસે રાખવો કે બોલાવાની જરૂર ન પડે. આ શોધથી હોંગકોની પ્રજાને આરોગ્ય અને સગવડનો ધણો લાભ થયા વિના રહેત નહિ, પણ એ શહેરનાં બૈરાંઓએ અને બીજા દલકાં માણસોએ એવો તો ખગમગાટ મચાવી મુક્યો કે એ વિચાર માંડી વાળવો પડ્યો. સ્ત્રીઓની એ વાચાળતાનો જો કોઈ વધારે સારો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ધણું સારું. પણ પારકી કુચલી કરવામાં કે સાંભળવામાં તો વખત નકામો જાય છે, અને તેથી માણસના વિચાર સાંકડા અને નીચ થઈ જાય છે, અને યોનાની એવી કુચલી ન થાય એ બીકને લીધે એક પ્રકારની લોક જીરૂતા તેઓમાં આવે છે. વળી નિરૂપી બેસી રહેવાથી શરીર અને મનની શક્તિ પંચ ક્ષીણ થતી જાય છે. એ આડચણેને લીધેજ ન્યાતવરા અને વરધોડના બારે ખરચ, અલંકાર પ્રિયતા, બાળલસ, રોવા ફૂટવાનો કારસ, બાધા આખડી વીગેરે અનિષ્ટ વસ્તુઓ આપણામાં કાયમ રહી છે. રોવા ફૂટવાની કળા શીખવાને માટે કટલાંક શહેરમાં છોકરીઓને ગોરના દહાડા ખાસ અનુકૂળ જણાય છે, ફળવણીના સંસ્કારવાળી રાત્રિઓમાં પણ સ્ત્રીઓએ વિષયમાં લગાર વધારે રસ પડતો હોય એમ લાગે છે, પણ ધરડાંઓના જેવી આવડત તેઓમાં આવતી નથી અને એ આવડત મેળવવાનો ઉમંગત્વરાથી કમી થશે એવી આપણે આશા રાખીશું. જે સ્ત્રીઓ બાધા આખડીમાં બહુ ન માનતી હોવા છતાં અન્યની પ્રેરણાથી બાધાઓ રાખે છે તેને પોતાને પણ ખચર ન પડે તેવી રીતે એ ઉપર શ્રદ્ધા લાગી જાય છે, અને ખરા લેવાના

ઉપાય તરફ એ દરકાર રહેવાય છે, માટે એવી બાધા રાખતાં સ્ત્રીઓને પુરુષોએ અટકાવવી જોઈએ. એમ ધખવાની હાંમલ કરે તે આ માસિકનાં સ્ત્રીવાંચકા તે અક્ષન્તગ્ય ગણ્યશે નહીં.

એટલું ઉમેરવાની જરૂર જણાય છે કે નિરંકુશતા એ સ્ત્રીતંત્ર્યથી તદ્દન નિરાળી વસ્તુ છે. દરેક સ્ત્રીએ અને દરેક પુરુષે પોતાનું જીવન નિયંત્રિત કરવું, પોતાના ઉપર જોખતા અંકુશ પોતાને હાથે મુકવા એ અતિ આવશ્યક છે. આપણાં વ્રત, ઉપવાસ આદિ નિયમોમાં કંઈક એવોજ હેતુ રહેશે હાલો જોઈએ. ખાવા પીવા વીગેરે આજનોમાં “ધર્મ” ના અંકુશ તોડવાનો પ્રયત્ન કરતા જતાં આપણા મુવન મુવરકેમાં કેટલીકવાર નિરંકુશતાનો સ્થાયીભાવ પ્રવેશ કરે છે. અને નીતિના પ્રદેશ તરફ પણ ધસારો કરે છે. “સ્વતંત્રતાનો” જોરસો એ નામે એ નિરંકુશતા આપણા ઘરમાં, રહેણાંમાં, કોલેજોમાં, અને કોલેજોમાં પણ કેટલીકવાર જોવામાં આવે છે, માટે રહેવાની જરૂર છે કે “Beware of imitations” (નકલી કામથી સાવચેત રહેજો.)

મોહન પાર્વતીશંકર દવે.

વિદ્યાકળા.

ક્ષય-તેનાં કારણો અને અટકાવવાના ઉપાયો. *

મહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ તથા ગૃહસ્થો,

આજનો વિષય કેટલાંક કારણોને લીધે, પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. ચોડાં વર્ષ દરમ્યાન આ જીવલેણ રોગે આપણી યાત્રીમાંથી ઘણાં જીવન સ્ત્રિ પુરુષોનો ભોગ લીધો છે. અને તે દર વર્ષ લેતો જાય છે. આવી રીતે ઘણાં ઉંઝ મૂળ ધાલી બેઠેલા રોગને માટે આપણે થોડું ઘણું જાણવાની આવશ્યકતા છે એવું ધારી આજ આ રોગ તેનાં કારણો અને તેના અટકાવવાના ઉપાય સાથે ખૂબી સમજુતી આપવાનો આ પ્રયત્ન છે.

આ રોગ સંબંધી બધા દેશોમાં ઘણો હાલપોહ થઈ રહ્યો છે. તેવા વખતમાં આપણા લોકોમાં એ સંબંધી કંઈ જ સમજુતી આપવામાં આવતી નથી. કે કંઈ ચોક્કસ પગલાં લેવાં આવતાં નથી એ ઘણું શોચનીય છે.

ક્ષય એટલે ધીમે ધીમે આંતરિક શારીરિક ક્ષીણતા એ હાલની સુધરેલી રીતે શોધ કરતાં ઉડતો અને ચેપી રોગ છે. એ રોગ ઘણું ખર્ચ વારસામાં ઉતરી આવે છે. અને તે અમુક જંતુઓથી પેદા થાય છે એવું સિદ્ધ થયેલું છે. એટલે આ રોગનું મુખ્ય કારણ હાલની શોધ પ્રમાણે એ જંતુઓ મનાય છે.

* અત્રેની વડનગરા નાગર ગૃહસ્થ એસોસિએશનમાં વચાચેલો લેખ.

એ જંતુઓ ફેશમાં ઘાબલ થઈ ફેશમાં ખાઈ જાય છે. પરંતુ દરેક મનુષ્ય જો કે એ જંતુઓનો ભોગ થઈ પડવાનો સંભવ છે. પરંતુ દરેક મનુષ્ય એ રોગથી પીડાતો માનુષ્ય પડતો નથી.

તેનું શું કારણ ?

જેમ એક ઝાડનું ખી વાવ્યાથી એ ઝાડ ઉગે જ એવું બનતું નથી તેમ આ જંતુઓ માટે પણ છે. જેમ અમુક જાતના ખીયાને એને પોતાને રચતો ખોરાક, પોતાને લાયકની જ જમીન; અને તેને માફકસર હવા પાણી જોઈએ છીએ, તેવી જ રીતે આ જંતુઓને પણ પોતાના લાયકનો ખોરાક, તેવી જ જગ્યા અને એને ચોગ્ય જ માણસનું બંધારણ હોય તો જ તે જંતુઓ પગ ભર થવા પામે છે. અને પોતાનું નાશકારક કામ કરવા શક્તિમાન થાય છે, હવે એને માફકસરની શી વસ્તુઓ છે તે જોઈએ ?

ધ્રિરી બંધારણ એવું છે કે મનુષ્યને કોઈ પણ જાતનો રોગ થવા પામે નહિ. અને જો કદાચ કોઈ બગાડ થવા પામે તો તેનું નિવારણ શરીરની અંદર જ પેદા કરેલું હોય છે. ફેશમાં ફક્ત ચોખ્ખી હવા જ ઘાબલ થાય. અને કોઈ પણ જાતના જંતુઓ કે કચરો અંદર ઘાબલ થઈ જાય નહિ એને માટે કુદરતે કેટલાક પહેરગીરો રસ્તામાં ચૂકેલા છે. જેઓ ખીન જરૂરની ચીજોને અંદર જતાં દાર આગળ અટકાવી દે છે. હવા જવાનો મુખ્ય દરવાજો નસકોરાં છે. તેમાં વાળ ઉગાડેલા છે તે એવી રીતે વાંકા ચુકા ગોઠવવામાં આવ્યા છે છે કે જેથી એક બારીક ચારણી બને છે જેની અંદરથી ફક્ત હવા જ જઈ શકે. અને ધૂળ, જંતુઓ વીગેરે પદાર્થો બહાર જ અટકી જાય છે. તેથી નાકના વાળ કાઢી નાંખવાની કેટલાકને જે ટેવ હોય છે તે ઘણી નુકસાનાકારક છે. હવે નસકોરાં વટાણી કદાચ કોઈ ચીજ આગળ જવા ભાગ્યશાળી નીવડે તો ગળા આગળ જ્યાં ફેશમાંની નળીને જરૂરની નળી જૂઠી પડે છે ત્યાં એક ઢાંકણું છે તે એવી નકામી ચીજો ફેશમાં નળીમાં જવાનું બારણું બંધ કરી અટકાવી દે છે.

તે પણ ચુકાવી જો જુલો ચુકે કોઈ વસ્તુ આગળ વધી જાય તો તેનો પણ અટકાવ થઈ શકે છે. કારણ કે ફેશમાંની નળી ઉપર અંદરની પાસથી એક બારીક મુલાણું પડે છે. જેમાંથી અમુક જાતનો સ્નિગ્ધ પદાર્થ હંમેશા ઝર્પાં કરે છે. તે ચીકણા પદાર્થને એવી ચીજો ચોંટી જઈ અંદર જતાં અટકી જાય છે જ્યારે આ બધા અટકાવોને પસાર કરી જાય ત્યારે જ તે ફેશમાં જઈ ઠર પડે છે. હવે ફેશમાં ગયા પછી પણ એ જંતુઓને પોતાને લાયકની જમીન અને ખોરાક જોઈએ. એ ન હોય તો તે ઉધરવા પામે નહિ. તેથી જો ફેશમાં જન્મથી જ નબળાં હોય કે અંદર સોજો હોય અગર પોતાને કોઈ ખીજ વ્યાધીથી શરીર પ્રકૃતિ નબળા અને શીથિલ થઈ હોય ત્યારે જ તે જંતુઓ બળવાન થઈ પોતાનું જીવલેણ કામ કરવા શક્તિમાન થાય છે.

(૧) ક્ષયનો રોગ વારસામાં ઉતરી આવે છે. ઘણું ખૂં ક્ષયના રોગી માખાપનાં

કારણો ઓકરોક્ષયના પાસાવાળાં થાય છે.

(૨) જન્મની નબળાઈ અને ધિર રોગો જેથી શરીરનું કાઠું નબળું થાય છે તે.

(૩) ઓરી, અછબડા, ઉટાડીયો. વીગેરે બચપણના રોગો, જેમાં દેશમાં જૂનો વ્યાધી પેસી જાય છે તે.

(૪) હાલનો કહેવાતો સુધારો દેશનની કીચીયારી.

(૫) નાનપણમાંથી, મગજ ઉપર બોળે. વિદ્યાભ્યાસ.

(૬) શારીરિક કસરતની ખામી એના ઉપર આપવામાં આવતું ઘણું જોડું જ, ધ્યાન.

(૭) શહેરોની ધીચ વસ્તિ. ખુદી હવાનો અભાવ.

(૮) વધતી જતી મોંઘવારી એને લીધે જોઈતો પુષ્ટિકારક ખોરાક ધી, દુધ, ખાંડ વીગેરે વસ્તુઓ વપરાશમાં થતી કંજીસાઈથી.

(૯) ખોરાકમાં થતી ભેળસેળ.

(૧૦) જીવાન મગજ ઉરકેરનારાં વાર્તાનાં પુસ્તકો નાટકો વિગેરે.

(૧૧) બાળલક્ષ નબળાં સ્ત્રિ પુરુષોનાં અપકવ જોડાં બાળ માતાઓ.

(૧૨) હાલની અમાનુષીક પ્રવૃત્તિ. મગજ ઉપર વધતી ચિંતા.

(અપૂર્ણ.)

માર્કેડરાય માધવરાય.

સમયતરંગ.

પ્રજનને એક અરજ.

યોગેન્દ્રો તરફથી પ્રજનને નીચે મુજબ વિનિત કરવામાં આવે છે:—“સેવાસદન” ના આપણી પ્રમ્તકીય ખીજવણી અટકી પડી છે તે કાણ જાણતું નથી? ઘણીક બાબ-દોમાં તો તે અસહ્ય જેવી થઈ પડી છે. આપણી સ્ત્રીઓ તરફ અને ઉતરતી વર્ણના લોકો તરફ જે રીતે આપણે વર્તે છીએ તેનું એ પરીણામ છે. એક દેશની સ્ત્રીઓ તે દેશના પુરુષોના જેટલીજ અગત્યની છે. કોઈ બાબદમાં તેઓ જો પુરુષો કરતાં ઓછી અગત્યતા ધરાવતી હોય, તો ખીજ બાબદોમાં તેઓ જરૂરજ પુરુષો કરતાં વધુ અગત્યતા ધરાવતી હશેજ. એક કામ માટે તેની બવીખની માતાઓ કરતાં બીજું વધારે અગત્યનું શું હોઈ શકે, કે જે માતાઓ બવીખ પ્રજનની સરજતો અને તેઓના ગુણદોષો નકી કરનારી તેમજ જીંદગીની લડત માટે તેઓને લાયક બનાવનારી છે? એક પ્રજનનાં ઉંચા ધાર્મિક કાર્યો માટે અલગતાં સ્ત્રીજાતી ઘણી અગત્યની છે. એજ મુજબ આપણા ઉતરતી વર્ણના લોકો, જેઓ અસહ્ય હાંદુસ્તાનના માલેકો હતા તેઓ જાણે આપણા દેશનાં હાલકાં અને રતોયુઓ

જવા છે. તેઓ ઉપરજ મુખ્ય કરીને દેશની ખેતીવાડી સંબંધી અને ઉદ્યોગ દુનર સંબંધી આબાદીનો આધાર છે અને પોતાની સલામતી માટે આપણો દેશ તેઓ ઉપરજ મુખ્ય આધાર રાખે છે.

અને પ્રજાકીય ઉત્તતીનો એ ખે અમતના સાધનોના સંબંધણું આપણે કેવી રીતે વરત્યા છીએ ? જ્ઞાન, દૈક્ષિત અને સત્તા એક હાથ કરવાની વધતી જતી ધરંછાને લીધે આપણે એ સાધનોને વધુ ઝોછાં પડતાં મેલ્યાં છે. આપણે તેઓમાના કરોડો જણાને સદીઓ સુધી સુખસાંતી વીદ્યા અને સાધારણ દવાદાર તથા દુનર ઉદ્યોગના મુળતત્વોથી પણ અજાણ્યા રાખીને અને મનુષ્યાવતારને સ્વાદીષ્ટ બતાવનારાં જ્ઞાનના દરવાજા આગળથી દૂર રાખીને અજ્ઞાનપણામાં સબડવા દીધા છે, અને તેનું પરીણામ, કર્મના કાયદા પ્રમાણે આપણી પોતાની ખુવારી થવામાં આવ્યું છે. આપણને અસાધારણ કંગાળીયત અને ના-મોશી ખમવી પડી છે તેમજ તન અને મનનું દુખ સહન કરવું પડ્યું છે. એ સંકટ ધણું ખડું અટકાવી શકાય એવું હતું, પણ આપણી ડુંકી નજરે આપણને તે અટકાવવા દીધું નહોતું. તે અરસામાં ખસુસ કરીને આપણા મોટા શહેરોમાં દુનર ઉદ્યોગની દરીદ્રાધરો વધી પડવાથી આપણા સંકટમાં વધારો થયો છે જટારે ઉચ વર્ણોનો તેમજ પુરુષોનો સુધારો વધારો ટકી રહેવાથી અને ઉતરતા વર્ગના લોકોની તેમજ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ સખડતી રહેવાથી તે વધતી જતી સંસારી દરીદ્રયાના સાધન જેવી થઈ પડી છે અને પ્રજાની કુદરતી વયમાં અટકાવ પડ્યો છે. એક નાના વર્ગનો દાખલો લાઇએ તો આપણા મીલ મજુરોની સ્થિતિ જે માઠી હતી તે વધારે કંગાળ થતી જાય છે. તેઓની અધરસંસારી જીવ-ગીતો નાશ થાય છે, પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ-બંને માઠી ટેવોને આધીન થતા જાય છે. તેઓનાં બાળકોને અતીક્રમજ વયથીજ પડતાં મેલવામાં આવે છે અને કમણા કરવાના સાંચા તરીકે વાપરી શકાય એટલી વયના તેઓ થતાં તેઓને અસુખાકારી બધાં સાધનોની વચ્ચે કામે લગાડવામાં આવે છે. આપણા કામદાર વર્ગના લોકો, કહેવાતા સામાન્ય સુધારાની રચ્ચે સુધરતાં જવાને બદલે તેઓમાં શારીરીક તેમજ માનસીક બગાડ કેવો દાખલ થયો છે અને એક હાથ ઉપર સુધારા વધારામાં ખસલ કરનારા પ્રાચીન રીવાજોને તેઓ કેવી રીતે વળગી રહે છે અને ખીજા હાથ ઉપર શહેરી જીવંદગીની લાલચોને કેવી રીતે શરણુ થતાં જાય છે તેને આ દ્રષ્ટા એકજ દાખલો છે, કે જે લાલચોમાંથી તેઓને બચાવનારા હીતાર્થીઓ ધણા યોગજ હોય છે. આપણી આસપાસ વધી પડેલી એ અને એવીજ બીજી બદીઓનો ખરો ખ્યાલ આપણામાંના ધણા યોગજોજ કરે છે. કમનસીબે આપણામાંના ધણાઓ એ બદી-ઓને અટકાવી ન શકાય એવી લેખે છે. બાકી રહેલા નાના વર્ગમાં યોગક અતકરણ પુરવઠ મહેનત કરનારા જીવે અહીંતહીં પડેલા છે, જેઓ નીતી-સંબંધી તેમજ સંસારી અવનતીની બંદીઓ બરાબર સમજ્યા છે, ઉતરતા વર્ગના લોકોને જખરીથી અલગ રાખવાની બંદીઓ અને પુરુષ તથા સ્ત્રી વચેના વધતા જતા અંતરના ગેરફાવદો તેઓ બરાબર સમજ્યા છે, અને તેથી તેઓ પ્રજાકીય જીવંદગીના ધાવાને વધારે મજબુત બનાવવાની તેમજ પ્રજાકીય જીવસાને જગરત કરવાની સખત કોશિશ કરે છે. એવી રીતે મહેનત કરનારા દરેક અહરથને મોડું માન થટે છે. પણ તેઓની કોશિશ ખરેખરી અસરકારક બના-

વવા માટે તકી કરેલાં બંધન અને ફેલી મુજબ કામ કરવાની જરૂર છે. ફક્ત એજ રીત પ્રત્યક્ષ સુધારો વધારો અમલમાં મેલી જકારો એ માટે આપણા દેશને જે સીજની સંકેતો મોટી જરૂર છે તે એ માંગે પ્રયાસ કરનાર સ્ત્રીઓની. એક મંડળી છે. એ સ્ત્રીઓને નાતજાતના અંતર વગરની જાંઘળીની એકજ નેમની તાલીમ આપવી જોઈએ કે જે નેમ મંદજાની વખતોવખત મુલાકાત લઈ, તેઓ વચે બાપણો આપી, તેઓની સેવા ચાકરો કરી અને બીજી રીતે મદદગાર થઈ તેઓ તરફ દીલસોજી દેખાડવાની, તેઓના આત્મા અંતઃકરણ તેમજ શરીરને શાંતી બક્ષવાની અને પરમાત્માની પુત્રીઓ તથા ઘસીઓ તરીકે છુપા છુપ બહુ કરવાખ હોવી જોઈએ. ફક્તમાં તેઓ જાંઘળીમાં એક ચોક્કસ કામ બજાવવાના હેતુ સાચી મીથનરીઓ બને અને દુષ્ટાની બહેનો જનીને દરેક બાબદમાં જાહેર સેવા બજાવીને અને તેઓના તાલીમ પામેલા અનુભવની જેમને જરૂર પડે તેમને સવળાઓને તેઓને એક સાચી બહેન તરીકેની લાગણીથી ઉપયોગી થઈ પડે.

વહેવાર અનુભવ મેળવવાના માર્ગ ઉપર આ કામ બજાવનારાઓને મુકવાનું સેવાસદન માથે લે છે. તેની નેમ એવી છે કે લેડી વોલ્ફરીઅર (રાજપુત્રોથી કામ બજાવવા ધમ્મજીતી બાનુઓ) ને એક સંખ્યામાં ભેગી કરવી, તેમને કાંઈ પણ ખરચ લીધા વીના કેળવણી આપવી અને તેમનો નીભાવ કરવો, ખરાં દીલથી કામ બજાવનારી સ્ત્રીઓને એવત્ર કરવી, જેઓમાં વાચારો અને આશામાં મતદેર પડ્યો હોય પણ જેઓ સખાવતના વીચારમાં એક સરખા વીચાર ધરાવતી હોય તેમને એકઠી કરવી, નેમને ધારમીક અને અંગત છુટાપછું સંપુરણ રીતે ભોગવવાની શેટ આપવી અને જાતબાવના સામાન્ય બહાં માટે તથા ખાતાની ફૂટેજ મેળવવા માટે જે પણ તાલીમ તેમને કમીટી આપવા ધારતી હોય તેજ માત્ર આપવી. સદનની મુખ્ય ધારણા એવી રહેશે કે સદયુક્ત ખીલવવા (ફારમ ફેરક્ટર) ધારણા અને નેમ પાર પાડવાને જોડાયેલ રચવું, અને પાછલી જાંઘળીમાં જે પણ ખાસ સેવા બજાવવાને દરેક સ્ત્રી ધારણા રાખતી હોય તેની ખાસ ખુશીઓ ખીલવવી. એક સ્ત્રીને બાંપણો મારફતે લડત ચલાવવાનું સોંપી શકારો, બીજી વધારે શાંત રીતે જુદા જુદા વરગો સાથે કામ લેશે, દાખલા તરીકે જનાના અથવા મરીઓના ઘરોની મુલાકાત લઈને ત્યાં સલાહ અને મદદ આપી શકશે, ત્રીજી બીમારોના ઝોરડામાં પોતાને રોકશે અને એક ફક્સરસ નાઇટીંગેલ જેવી થઈ પડશે. ચોથી એલીઝબેથ ફોઈની માફક સ્ત્રી કેદીઓને સુધારવા માંડશે. પાંચમી કમનસીબ લમની ગાંઠથી જોડાયેલી નાની વયની સ્ત્રીઓ અને વીધવાઓનું દુઃખ ઓછું કરવા ઉપર રોકાશે. છઠી, સરખ બરેલી જાંઘળીમાં પડવા જેવી જીલ્લ કંરનાર બહેનને બચાવશે અથવા પાપ કરતાં અટકાવશે અને એવી રીતે સવળાઓ કામ બજાવશે. આખાં દીવસના કામકાજ પછી સદન મધે પાછાં ફરતાં સવળા બહેનો (સીસટરો) અન્યોન્ય પ્રીતી ધરાવહારાં મંડળ તરીકે સાથે મળશે, એક બીજાની નોંધ સરખાવશે, પોતાના અનુભવનું વરણન આપશે અને બીજે દહાડે કરવાની કામકાજ માટે એક બીજાને ઉલટ અને ઉમંગ આપશે.

સેવા સદનના ચોજકો તરફથી મુખ્યમાં એક મોટું મકાન સેવાની ધારણા રાખવામાં આવી છે જ્યાં હીંદુ, મેહોમેદન અને પારસી બહેનો રહી શકશે. દરેક જુમખો પોતાની રીત

શ્રીઓના વીમા ઉતારનારી

સ્વદેશી વીમા કંપની.

ધીન્જનરલ એશ્યુરન્સ સોસાયટી લીમીટેડ.

સીન્હીલ લાઈન્સ અજમેર

શ્રીઓના વીમા પ્રથોના વીમાનીજ આદ્ય શુદ્ધ શુદ્ધી રીતે ઉતારે છે ૬૧ વર્ષે
૩ ૧૪. ચૌદ બરવાયો ૨૦ વર્ષની સ્ત્રી (નફા સાથે) ૩ ૫૨૫) નો

વીમા ઉતારવા શકે

શ્રીઓની છદ્મી અનેક રીતે પ્રથોના કરતા વધારે જોખમમાં હોવા છતાં
આવા સોંધા કરે, શ્રીઓ ખાસ વીમાનો ઉત્તમ લાભ લઈ શકે તેટલાજ
માટે રાખવામાં આવ્યા છે. ૩. ૧—૦—૦ નો નફા સાથેનો વીમા ઉતારવાના માટે
પીસ વર્ષની ઉમ્મરની સ્ત્રીને મત્ર દર વર્ષે ૩. ૨૫—૧૦—૦ મળવાનું છે

વધારે માહિતી સાર નીચેને ઢેકાણે કંપનીના ધાત્ર, હાપેલા પત્રકો તથા મીજ
માહિતી જે જે જોઈતી હશે તે માત્ર એક પેસાતા કાર્ડ ઉપર લખી મોકલવાથી મફત
મોકલી આપવામાં આવશે

દીવેટયા દેસાઈ એન્ડ કું ૦

ખાસ ઇસાફાના ચીફ એજન્ટમ

અમદાવાદ

સુંદરી સુખોધના ગ્રાહકોને મળતા ખાસ લાભ.

મપદ્મકમુદ્ર:—કર્તા પ્ર. ક. મુવ:—એક રસમય પાત્રો; કિંમત રૂ. ૧) ગ્રાહકોને આના આદ. પોસ્ટેજ નહીં.

મોકશમન—આ માસિકનો કોઈ આદક જે નવા ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલી આપશે તેને “મોકશમન” (કર્તા હરજીવન ત્રિભોવન) નું પુસ્તક વિના મૂલ્યે પોસ્ટેજ ૦—૧—૦ મોકલવાથી મળશે.

સાગિની—સુંદરી સુખોધની પહેલા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૧૨—૦. નવા ગ્રાહકને ૦—૧—૦. ટપાલ ખર્ચ ૦—૧—૦.

પિજલા—ત્રીજા વર્ષની ભેટ—કિંમત આના ૦—૬—૦ નવા ગ્રાહકને ૦—૪—૦ ટ. ખ. ૦—૧—૦.

મહુને શીખામણ—કર્તા રવિચંદ્ર અંગરીયા, કિ. રૂ. ૧ ગ્રાહકને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

અલક્યજ્યોતિ—કર્તા સુમિત્ર કિ. રૂ. ૧—૮—૦ ગ્રાહકને ૦—૮—૦ ટ. ખ. જુદું.

મૃદુલા—ચોથા વર્ષની ભેટ કિ. ૦—૮—૦ નવા માટે ૦—૬—૦.

સુધાહાસિની—આર સી. રામકૃત પુસ્તકનું યુ. ભાષાન્તર કરનાર સી. વિદ્યાગૌરી બી. એ. તથા સી. હારદાગૌરી બી. એ. કિ રૂ. ૧—૪—૦; મુ. મુ. ગ્રાહકોને રૂ. ૧—૮—૦ વડનગર નામરજીઓમાં ગવાતાં ગીતને સમઢ—સમઢ કર્તા સી. જાળા ભોજાનાથ કિ. રૂ. ૦—૮—૦; મુ. મુ. ગ્રાહકોને ૦—૬—૦.

Selections from English Poets કિંમત રૂ. ૧—૦—૦ ગ્રાહકોને ૦—૧૨—૦ ટ. ખ. જુદું.

વિપાકાન્ત—કિ. રૂ. ૧—૮—૦ રા. ભોગિન્દ્રરાવ ગ્રાહકોને ૦—૮—૦ ટ. ખ. જુદું.

પારસી કવિ અરદેશર ફરામજી ખખરદારનાં કાવ્યોનું ત્રિજુ પુસ્તક.

મકાશિકા.

પ્રગટ કરનારાઓ મેસર્સ ટી. ડી. અંકેસરીયા સન્સ. હેર્લ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, મુંબઈ, અને સમસ્ત જાણીતા પુસ્તકો વેચનારાઓ માન્યતા મળશે. કિંમત રૂ. ૧—૪—૦ ટપાલ ખર્ચ આના ૦—૧—૦ વધુ.

એજ કવિનાં આગમાં પુસ્તકો કાવ્ય રસિકા (પટ્ટોળી કિંમત રૂ. ૧—૮—૦) અને વિલાસિકા (કિંમત રૂ. ૧—૮—૦) ની મામ ચોડેજ નક્કો પાડી છે, જે પણ કપલાં ઠેકાણાઓએ મળશે.

ગ્રાહકો, લેખકો વગેરેને સૂચના.

“સુંદરી સુખોધ” ના સંપાદક (તંત્રી) તેમ જ વ્યવસ્થાપક કોઈ એક વ્યક્તિ નહિ પરંતુ સમગ્ર બન્ધુસમાજ છે. આ સંબંધે, ગ્રાહકો વગેરેમાં ગેર સમજૂત થવાથી તેની વ્યવસ્થાને હેટલીક હરકત પહોંચે છે માટે ગ્રાહકો, લેખકો, વગેરેએ, સર્વ પ્રકારનો વ્યવહાર (પત્ર વ્યવહારોદિ) કોઈ પણ વ્યક્તિને નામે નહિ કરતાં. કૃપાકરી “મન્ત્રી,” બન્ધુસમાજ, સુંદરી સુખોધ ઓફિસ એ નામથી જ કરવો.

અમદાવાદ. } મન્ત્રી, બન્ધુ સમાજ.

ક્રમર સુધીના કાળા વાળ.

એ સ્ત્રી જાતીનું પ્રથમ ભૂષણ છે.

અને એથી હુંકા અને ખરી જતા વાળને વધારીને મોજાનું નરવા નરે મુખે સ્ત્રીઓ તન તોડ મહેનત કરે છે, એમને અગારી ભયામ થાય છે કે કુસુમમાળા તેજ ના યોગ્ય વખતના મેવનથી એમની સર્વ પ્રકારની મિતા દુર થશે. એમાં મુખ્ય પાત્ર મુખ છે.

કુસુમ માળા

તેલ

- ૧ વાળને વધારી કાળા કરે છે
- ૨ ખરી જતા વાળને અટકાવે છે
- ૩ યાદ શક્તિને તિવ્ર કરે છે
- ૪ ચહેરાને ખુબસુરત બનાવે છે
- ૫ વાસમાં ટકાઉ અને મધુર છે

જાતી સંપૂર્ણ સુગંધના સામગ્રી છે. માટે જોવાર વાપરી ખાતરી કરવાની જરૂર નથી. પુરોત્તમ બજારમાંથી ખરીદી લેજો. પણ કુસુમમાળાને માટે નક્કી એકલા માલિકો.

કે. એમ. નારણજીની કંપની.

૨૭ કાલબાદેવો રોડ મુળાઇ.

ગ્રેસ કંપની લીમીટેડ-અમદાવાદ.

सुन्दरी सुबोध.

वत्र जायन्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । मनु.

(प्रथम देवता १६, न्यां पात्रे सम्मान सुन्दरी.)

सर्वेणो जीवो भाटे भठद पतु भासिठ.

पुस्तक. प.

समाप्त.

{ ध. स. १६०८ आगस्ट.

अंक १३ }

अन्धुसभाज.

{ वि. स. १६६४ आपण.

विषय सूचन.

संख्या.

५४.

विषयविभाग.

ज्ञानसुगन्ध.

२६५

आयुर्वेद.

२६५

हरिष्ठीने

न. सति.

२६६

जडेन सेविअने.

न. रनेद जेति.

२६७

पार्तालहुरी.

सरोजनी.

(भगेली.)

२६८

विविधविचार.

वियोगिनीने आश्वासन.

न. करीम भद्रभद्र भस्तर. ओम. ओ.

२६९

रानी आपण.

न. निहारी.

२७०

क्षमाशीलपन्था.

न. उदयच तुलसीदास इतर.

२७१

विद्याकथा.

क्षय.

न. गोकुण्य भाषवसास ओम. ओम. ओम. ओम.

२७२

वर्तमानरंज.

न. उद्यानाथ, अन्धुसभाज.

२७३

स्वागतभक्तिर

२७४

समयतर्क

२७५

કચર સુધાના કાળા વાલ

એ સ્ત્રી જાતિનું પ્રથમ ભૂપણ છે.

અને કોઈ દુઃખ આ ખરી જતા વાળને વધારીને મળ્યું કયા માટે પ્રભુ સ્ત્રીઓ તને તોડ મહેનત કરે છે કોમને આખરી બામણ છે કે 'કુસુમમાળા તેલ' જે થોડા જ વખતના સેવનથી એમની સાં પ્રમત્તની ચિતા દુઃખ મને એમાં મુખ્ય પાત્ર મળે છે

કુસુમ માળા

તેલ

- ૧ વાળને વધારી કાળા કરે છે
- ૨ ખરી જતા વાળને ચટકાવે છે
- ૩ યાદ શક્તિને તીવ્ર કરે છે
- ૪ ચહેરાને ગુણમુરત બનાવે છે
- ૫ વાગમાં ટકાઉ અને મધુર છે

દુઃખમાં કુસુમમાળા તેલ : ૨૫ : ૨૫ : સામગ્રી છે માટે જેવાર નાખરી ખાતી કયા અમે સર્વે આ પુરોને બવા જુ કરીએ છીએ પણ કુસુમમાળાને બદલે નમ્મી તેલથી સાવધ રહેજો

કે એમ નારાયણની કુપની

૨૭ કાવળાદેવા રોડ ગુણા

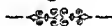
ધી યુનિવર્સલ ઈન્ડિયા ટ્રેડ કંપની લીમિટેડ-અમર સાલ

સુન્દરી સુબોધ.

આપણા સુવિખ્યાત નવલકથાકાર સાશ્વરકવિ ગોવર્ધનરામભાઈના સાબોમાં કહીએ તે
 “સુન્દરી યાય, રસસ્ર યાય, કુદુંબપોષક યાય, સ્વસ્થ યાય, શરીરે બળવતી, રોગહીન અને
 “સુન્દરી યાય, ધોળ્યતાના પ્રમાણમાં કુદુંબબન્ધનમાંથી તેઓ મુક્ત-સ્વતંત્ર યાય” ને તે મુક્તતાથી
 “અને સ્વતંત્રતાથી કુદુંબની મૂર્ખ ઇચ્છાઓ અને કલેષોમાંથી છુટી અને કુદુંબનાં ખરા કલ્યાણ કરવા
 “શક્તિમતી અને ઉત્સાહિની બને, કુદુંબના બાલક વચ્ચેને પોષણ અને શક્તિ આપે અને શુદ્ધ વર્ગોની
 કલ્યાણ વાસનાઓ વૃદ્ધ કરે;” પતિભક્તિપરાયણ થઈ પતિનું જીવન ઉન્નત કરે અને તેના આંતર-
 સોની ઉમિયામાં પોતાના હૃદયતરંગ બેળવી દઈ મનુષ્યજીવનને દિવ્યતામય કરી નાંખે અને
 અને સ્વદેશમાં હૃદયસૂર્યનાં તેજસ્વી કિરણો સંપૂર્ણ વિસ્તારથી પ્રસારે:—એ જ આર્ય સુન્દરીઓના
 જીવનની સફળતા છે. “સીવિના શુદ્ધ નથી, શુદ્ધવિના પ્રભ નથી, અને પ્રભ વિના રાત્ર્ય નથી...
 “સીની ઉત્તતિવિના દેશની ઉન્નતિ અસંભવ છે.”

વર્ષ ૫ સુ.] ઈ. સ. ૧૯૦૮ અગસ્ટ—આપણ વિ. સં. ૧૯૬૪. [અંક ૧૨ મો.]

જ્ઞાનસુગન્ધ.

પતિ પ્રેમ.

ભક્તિ તથા પતિ પ્રેમ પ્રભાવ વહુજ છે. સાવિત્રીના પતિભક્તિને લીધે સત્યવાનને
 આત્મા પાછો આંબ્યો. વૃદ્ધ યુમતેનનું અંધત્વ જતું રહ્યું, અશ્વપતિને પુત્ર એકે નહોતો તેને
 સો પુત્રો થયા. એક કરતાં વધારે પતિ નાં ધાય એવો સાવિત્રીનો દૃઢ નિશ્ચય તે છેવટ મુઠ
 એક નિષ્ઠા સાચવી રહી અને સર્વ સમભોગ છોડીને વનવાસી સત્યવાનના માત્ર સદ્ગુણ ઉપ
 મોહિત થઈને તેને પસંદ કરીને તેની સાથે પરણી અને મરણ પર્યન્ત તેની જ સેવામાં હાજર
 રહી. આવી સુશીલ સ્ત્રીના પતિવ્રત અને પતિ પ્રેમની સામે યમરાજનો કાલ દંડ પણ નિર-
 થક થયો. ધર્મનો સદા જય છે. એ મહાન્ શિલામણ આ વાત ઉપરથી લેવાની છે.

સા. શારદા કૃત.

પ્રાચીન પુરાણોની બાલ્લભોદક વાર્તા.

કાવ્ય કુંજ.

હરિણીને.

૧

દવલ મીઠડા હેતે હુથે ભરે કંઈ જોડલાં:
પ્રણય-રસના ઘેલાં હેતે ભરે કંઈ ઘુંટડા:
સુખદ પળમાં બૂલી 'વીત્યું' રમે હસતા વને:
પ્રતિકુલ વિધિ ! તેને બાપુ ! હવે ન સતાવજે !

૨

રડ ન રડ, તું બહાલી વસ્તુ ! પીડા કંઈ પામતાં,
ઢળી ન પડ, તું નીચે, નીચે ગળું લચકાવ મા !
“ પ્રિય મરૂં છું : હા ! ” ના કલ્યાણી ! ન એ સખિ ! બોલ મા !
મૃદુ હૃદય મા વેધી વાક્યે ચીસો વળી પાડ મા !

૩

ગત સ્વજનના ઓછા બોલો ફલાયલ સુખના—
કંઈ કંઈ સુણી આ હૈયાને પડેપડ છે જડયા !
પળ-કંઈ-શમ્યા ત્હારા સાખ્યે મલો તું ઉવેળ મા !
દુઃખદ શરણી, બહાલી ! એવું વદી વળી લાવ મા !

૪

મુજ અવિતની મોંઘી આશા લવે સખિ ! એક તું !
અજબ નૂર કે આ આંખોતું પ્રિયે મુજ એક તું !
બળું બળું થઈ આ હૈયાને સુધાસમ લેપ તું !
અકલ કિમાવેદ્રી લી ગરીબ તું એક તું !

મુજ તદરી બ્દાવાંની તું મુખેપિ અમીશની !
મિલજન જલો ખીલી નિદ્રા ગુલાલ હતો મમી !
મદુરપ સડી ! જાણો, લાવો રસાયન કેં ઘડો—
મુજ દરિયોને શીઠે મદદે રતાયની રોયની !

મુજ દરિયો ભે મદારી રદામે ખીરે ખીર માંડ્યો
જમ પ્રથમ શાં હેમે હેવાં મલિનન દોષયો
વિનક જૂનતાં બોલે બાવે જૂનક જ ભો મમી,
મદદ મડેને મેલીશું દો ! મદદે મુદાવશું.

સાવિત્રી.

જ્વલન મેષિકાને.

જ્વલની ! મુખેપિ જૂન પારિણી ! ભોષિકા ! દો !
જ્વલની ! જલિત મનની બાવની મેનિકા ! દો !
નિરોપતા મરત પુલની મૂલિત તું હો !
સ્વીકાર્ય રનેલી દુરપેષી પ્રગામ તું દો !
જ્વલની ત્વને નિરજતાં જમ જૂર જાણું.
જ્વલની ત્વને નિરજતાં જમ જલ્પ જાણું.
જનંબ મિદિ તણી બપોતિ હરે પ્રમાદે,
મે ભે તરત ઘડી ખાંડે નરો ઘડાદે.
જ્વલની ! મુખેપિ જમ રૂપત મુખવાનું.
સ્વીકાર તું હરત જા જૂન ઉચ્ચતાનું.

રેલાવ તું સરલ સાત્ત્વિક શુદ્ધ રનેહ,
સેવા કરે હૃદયે પ્રીતિ થકી સદેહ.

બહેનીજ માર્ગ તુજનો પ્રભુ પ્રીતિનો છે,
બહેનીજ ન્યાય પ્રભુનો અંહિ સર્વને એ.

તું એ મુધારી ભૂલ્ય આ જગવાસીઓની,
નેત્રે પરાર્ય તણું તેજ અશ્રમ્ય આંખે.

સેવાજ માર્ગ પ્રભુના દરબારનો છે,
સેવાજ ધર્મ. “સહુ ધર્મનું તત્ત્વ એ છે”

પ્રાણી સમગ્ર મુજ પ્રાણુજ બન્ધુ મહારાં,
કલ્યાણ કરી અહિં માર્ગજ માત્ર એ છે.

તોડી દિવાલ જડતાની પવિત્ર રનેહે,
ત્યારે થશે હૃદય આ સહુ એકમેક.

ચેતન્યની મળી જશેજ પવિત્ર ત્યોતિ,
ત્યારે પ્રકાશ પડશે પ્રભુતા પ્રભાનો.

છો મોક્ષ માર્ગ લાણીના સહુ મુક્તિ પામે!
આકાંક્ષી સ્વર્ગ મુખના મુખમાં રમે છો!

કર્તવ્ય સિદ્ધિ દરી પ્રાપ્ત પવિત્ર રનેહે,
બન્ધુ—સખા—સખી—લગિની વિરામવાનાં.

એ તેજ બહેની વિલસે તુજ સૂતિમાં કે,
ને એ પરાર્ય પ્રકટે તુજ આશ્રમમાં દે.

એ ભવ્યતાની પ્રતિમા પડતી અનેરી
તહેને પ્રણામ કરી હું વિરમું લગિની.

રનેહજ્યોતિ.

વાર્તાલહરી.

(મહેલી.)

‘સરોજની’

એક દરિયા કીનારે ન્હાના ગામડાંની પાસે એક ન્હાના પથ્થુ સુંદર ધરમાં સરતચંદ્ર ત્રેની સ્ત્રી સરલા સાથે રહેતો હતો. સરતચંદ્ર પાસે પૈસા ઠીક હતા, તેથી તે કાંઈકાંઈ વખત ફક્ત વેપારમાં શોખ હોવાથી, બહાર ગામ જતો હતો. સરલા બાલવિધવા હતી, અને સરતચંદ્ર સાથે ફરીથી પરણી હતી. તેને પોતાના જે પૈસા હતા તે સરતની ઇચ્છા ઉપરાંત સરતને નામે ચડાવ્યા હતા. આ ઉપરથી જણાશે કે તેમની વચ્ચે કાંઈ પથ્થુ દહાડો કશોયો થયો નહોતો. ટુંકામાં તેઓ સુખી હતાં.

એક દહાડો સવારમાં સરલાએ સરતચંદ્ર પાસે આવીને કહ્યું “ જ્યારે તમે મહારા પૈસા લીધા ત્યારે તમે કહ્યું હતું કે તમે જ્યારે જોઈશો ત્યારે હું તમને તે પાછા આપીશ. ”

“ ખચીતજ તે બધા તહાજ પૈસા છે. ”

“ ઠીક, ” સરલાએ હમેશના રીવાજ પ્રમાણે હસતાં હસતાં કહ્યું. “ હું પાંચસે રૂપિયા માગું છું. ”

સરત વિચારમાં પડ્યો અને બોલ્યો કે “ પથ્થુ ચા માટે ” ?

“ પથ્થુ તમે તો મને કહ્યું હતું કે તમે તો ફક્ત બેન્કવાળા છો. તમે જણો છો કે બેન્કવાળા કાંઈ દહાડો સવાલ પૂછતા નથી. ” સરલા હસતું બધ રાખી બોલી.

“ જો તમે એમજ ધારતાં હો તો હું આપવાને તૈયાર છું. ”

“ હા ખચીતજ હું એમ ધારું છું. ” તરત જવાબ મળ્યો.

“ ત્યારે ચા માટે જોઈએ છે એ તે નથી કહેવું ? ” સરત કાંઈક શુંચવાઈને બોલ્યો.

“ નહીં બહાલા હમણા તો નહિ, પછી કહીશ. ” અચકાતાં સરલા બોલી.

સરતે રૂપિયા આપ્યા, વિચારમાં પડ્યો. “ આ છુપું રાખવાનું કારણ શું. વળી વિચાર આવ્યો, પથ્થુ હશે એને એવી ટેવજ છે.

સરતતા ધરતી પાસેજ એક બીલું ધર છે, પથ્થુ અગ્નયન જેવું એ છે કે તેમાં કાંઈ પથ્થુ રહેતું નથી. ધર સાફ છે, અને ઘણીવાર સરત ધારે છે કે આ આપણું ધર હોય તો કેવું સાફ.

આખરે આ ઇચ્છા સફળ થઈ. એક દહાડો સાંજના જ્યારે સરતચંદ્ર બહાર ફરતો હતો ત્યારે તેણે તે ઘરના વાડામાં પોટલાં પડેલાં જોયાં. આથી સરત સમજ્યો કે આ ધરમાં કાંઈ રહેવા આવ્યું છે. આટલું પાસે ડાણુ રહેવા આવ્યું છે તે જાણવાની સરતને ઇચ્છા થઈ. જરા આગળ જઈને બારણા ઠોક્યાં જ્યાં એક જમ્બી સ્ત્રીએ આવી બારણા ઉઘાડ્યાં અને જરા તોછડાઈથી પુછ્યું “ કેમ તમારે કાંઈ કામ છે ? ”

“ હું તમારે પડોશી છું અને મને માલમ પડ્યું છે કે તમે હમણાંજ અહિંયા આવ્યા છો તેથી જો તમને કાંઈ જરૂર પડે તો— ” સરત કાંઈક યસ્સે ચર્ચાને બે.

“ હા હા ઠીક છે, જરૂર પડશે તો કહીશું. ” જવાબ મળ્યો અને ખારણાં બંધ થયાં.

શરત તો આ વર્તણૂકથી આભોજન ખર્ચી ગયો; પણ લાચાર ઉપાય નહોતો તેથી આ ઉપર વિચાર કરતાં તેણે ધર તરફ પગલાં ઉપાડ્યાં. ઉધતાં પહેલા સરલાને આ બાબત કહી પણ સરલાએ કંઈ જવાબ ન દીધાથી વાત બંધ પડી.

શરતચંદ્ર સ્વાભાવિક રીતે ધણો ઉધનારો કહેવાતો અને રાતના કોઈ પણ દહાડો જાગતો નહોતો. પણ તેજ રાત્રે તેને ખરાબર ઉધ આવી નહિ અને અડધી ઉધમાં તેને જણાયું કે કોઈ માણસ બહાર જાય છે. આંખ ઉઘાડી જોયું તો જણાયું કે સરલા એક શાલ ઓઢતી હતી અને બહાર જવાની તૈયારી કરતી હતી. શરતે પુછવાનું ધાર્યું. પણ પછી વિચાર ફર્યો અને બોલ્યો નહિ. થોડીવારમાં સરલા ખારણા તરફ ગઈ, ખારણું ઉઘાડ્યું, અને ધીમે રહીને બહાર ગઈ. શરતના મનમાં અનેક ગુંચવાડા થવા લાગ્યાં. તે પચારીમાંથી બેઠો થયો, ઉઠીને ધડીયાળમાં જોયું, જણાયું કે સવારના ત્રણ વાગ્યા છે. ગુંચવાડો વધ્યો. “ આટલી ઊંઘેલી સરલા શું કરવા બહાર ગઈ હશે ? ” શરતના મનમાં સ્વાભાવિક, પણ ઉભો થયો.

વીસેક મીનીટ થઈ. જેમ જેમ વિચાર કરતો ગયો તેમ તેમ ગુંચવાડો વધતો ગયો. પણ એટલામાં ધીરે રહીને ખારણા ઉધડ્યાં. સરલા અંદર આવી. શરતે તરતજ પુછ્યું. “ સરલા આટલી ઊંઘેલી તું ક્યાં ગઈ હતી ? ”

આ અચાનક સવાલે સરલાનું મોઢું પાડી નાંખ્યું. ઘણીવાર પ્રયત્ન કરી આખરે તે બોલી. “ અરે ! શું તમને જાગો છો ? હું તો એમજ ધારતી હતી કે તમે જાગશોજ નહિ. ”

“ આ જવાબ કે ? ” શરતે જરા કરડામીમાં પુછ્યું. શરતે જોયું કે તે અતિશય ક્રુજતી હતી, અને મ્હેરો ઝીંકા થઈ ગયો હતો. તેણે જવાબ આપ્યો. મ્હારી ખાત્રી છે કે તમને અજબથ થવા હશે, પણ મ્હને જરા સરીરે ઠીક નહોતું તેથી હું જરા બહાર ગઈ હતી. ” શરતે જણ્યું કે તે જે બોલે છે તે જુઠું છે, અને સરલાએ પણ જાણ્યું કે શરતચંદ્ર મ્હાઈ બોલેલું બોલું છે એમજ માને છે. શરતે વધારે પુછ્યું નહિ. બંને જ્ય પોતા પોતાનામાં ગુંચવાટાં હતાં. સવાર થઈ, મ્હા પીવાઈ; અને શરતે બહાર ફરવા ગયો. જતાં જતાં પણ એજ વિચાર કરવા લાગ્યો, પાંચસે રૂપિયાની વાત યાદ આવી, શું તેની જોડે આજે કંઈ સંબંધ હશે એવો શક આવવા લાગ્યો. ફરતો ફરતો શરત વળી પેલા ધર પાસે આવ્યો. વળી જરા આંધો ગયો, ત્યાં ઉભો પણ ત્યાં થોડીવાર ઉભો હશે નહિ એટલામાં તેણે જોયું કે ખારણું ઉધડ્યું એટલે જરા વારમાં આ ધરમાંથી સરલા બહાર આવી. બહેની નજર, સામસામી થઈ. સરલાતો મ્હેરો, ધોળો થઈ ગયો, શરતને જણાયું કે સરલા હુમાઈ જવાને વ્યર્થ પ્રયત્ન કરે છે, પણ બ્યારે જણાયું કે તે સર્વ ફાગટ છે ત્યારે શરતની સામા આવીને કહ્યું “ હું આપણા પાડોશીને જેવા આવી હતી. ” પણ એટલામાં સરલાની નજર શરતના મ્હેરો ઉપર પડવાથી તે એકદમ બોલી ઉઠી ! વ્હાલા તમે મ્હારી સામું આમ કેમ જુઓ છો ? ”

શરત હવે લાલ પીળો થઈ ગયો, તે ધણાજ ગુસ્સાથી બોલ્યો “ હું, મ્હને ખબર પડી કે, રાતના પણ તું અહિંજ આવી હતી. ”

“અરે ત્હમે શું બોલો છો ?”

“બસ ચુપ” જુહું નહિ બોલ તું રાતના અધિજ આવી હતી, મ્હને કહે કે આ લોક કાણ છે કે તું રાતના પણ અધિજ આવી હતી.”

“પણ રાતના હું અધિજ આવીજ ન્હેતી.”

હવે શરતનો ફાંધ મંધ્યો અને ગુસ્સાથી કહ્યું “તું જોને જુહું મંધ્યો છો તે તું કયો રીતે કહી શકે છે ? ત્હારો પોતાનો અવાજ કહી આપે છે કે તું જુહું કહે છે. હું હમણાજ અંદર જઈ છું અને આ વાતનો સદતર નારા આણું છું.”

“અરે નહિ પરમેશ્વરને માટે નહિ.” તે ધણીજ દયામણી યર્ધ ગર્ધ અને જોવો શરત આગળ વધ્યો કે તે તેના હાથ પકડી પાછો ખેંચવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કરતી બોલો.

“હું ત્હમને વિનંતી કરું છું કે ત્હમે અંદર ન જાઓ, હું ત્હમને બધું કહીશ પણ અંદરથી સાફ નહિ નીકળે. મ્હારા ઉપર બરોસો રાખો ફક્ત એકજ વખત મ્હારે માનો.”

શરતે કાંઈ માન્યું નહિ અને વધારે જીદ પકડી.

“કહેવું હોય તો, અત્યારે કહે.”

“નહિ બ્હાલા, મ્હારી જીભ ઉપડતી નથી; મ્હને બીક લાગે છે, જો કે હું જાણું છું કે અંદર કાંઈ બીવા જેવું નથી તો પણ હું નથી કહી શકતી.” સરલા ધણીજ કરગરતી બોલી. શરત હવે પછલ્યો. સરલા હાથ તરછોડી આગળ ધર્યો. એકદમ સીધો માળે ગયો. ત્યાં ફાંઈ પણ માણસ તેણે દીડું નહિ ફક્ત એક ન્હાની આડ નવ વર્ષની ધણીજ સુંદર છોકરી બેઠેલી જોઈ. શરત અંદર આ જોઈ ચંબી ગયો, આશ્ચર્ય પામ્યો, અને વિચાર કરવા લાગ્યો. ધડીમાં આમ ધડીમાં તેમ એમ અનેક શુંચવાડા કીડીની માફક તેના મગજની. અંદર ઉભરાઈ આવ્યા પણ આ સ્થિતિમાં તેને ધણીવાર રહેવું પડ્યું નહિ. દાદર ખખડ્યો અને સરલા ધુન્ટતી અંદર આવી. થોડીવાર ઉભી રહી. તેણે શરતનો સામા જોયું અને શરતે તેની સામા જોયું. પણ આખરે હીમત પકડી સરલા જરા આગળ આવી, શરતના હાથ પકડ્યા અને પછી કહેવા લાગી.

“બ્હાલા, ફક્ત મ્હારી નજીવી બીકને લીધે આ બધું જે બન્યું તેને માટે મ્હને માફ કરો. હું જ્યારે ત્હમને પરણી ત્યારે મ્હે ત્હમને કહ્યું હતું કે મ્હારે કાંઈ છોકરાં નથી તે બેઠું હતું. તે વખતે મ્હારે એક ન્હાની છોકરી હતી પણ ત્હેને માટે એવું જોશીઆ કહેતા કે ત્હેને જે માણસ ધરમાં રાખશે તે બહુ દુઃખી થશે. આ તમને કહેવામાં હરકત નહોતી પણ ફક્ત તમારાપર પ્રેમને લીધે મ્હને લામ્યું કે વખતે એમાં આ વાત કહેવાથી વિદ્ર પડશે. પરણ્યા પછી હું તરતજ ત્હમને કહેવાની હતી પણ તેવામાં જ્યાં તે છોકરી રહેતી હતી ત્યાં પણ અકસ્માતથી બે માણસ મરી ગયાં એવી વાત મ્હે સાંભળી તેથી હું વધારે બીધી વળા મેં ત્હમને ન કહ્યું. આ વાતને અર વર્ષ થઈ ગયાં તે પછી આ છોકરી અધિજા રહેવા આવી તેથી મ્હને એમ થયું કે વખતે તેણે ન હોય એમ કરીને હ

રાતના તમને ઉઘતા જાણી હું ગઈ. મહે' જાણ્યું કે પેલા અંકરમાતની વિગેરે બધી વાત જુદી છે. આથી મહે' વિચાર કર્યો કે હું સવારે કહીશ પણ તમને એટલા ચીડવડ ગયા કે મહારાણી કંઈ પણ બોલાયું નહિ, હું જુહું બોલી. જુહું છુપાવવાને વધારે જુહું બોલી અને આ વાત હું તમને ન કહી શકી અને સરલા સરતના મહોડાપરના ફેરફાર જોઈ અટકી ગઈ હાલ તે મહોડાંપર ગુસ્સાને બદલે મંદ મંદ હસતું આવી રહ્યું હતું. સરતચંદ્ર એક નજીવી ચીજ નજીવી બીકથી કેવી કામોના વાધ અને છે તે ઉપર વિચાર કરતો હતો.

વિવિધ વિહાર.

વિયોગિનીને આશ્વાસન.

ચંચળા.

શાન્ત ! શાન્ત ! શાન્ત ! યા; અધીરો આમ કેમ થાય ?
કાળ આટલો વલો, બિજોય એમ ચાલી જાય;
રહેજમાં તને મળ્યું, યુરંત જે વિના ધણ્યાં,
ભાગ્યનો ન દોષ રહે, સુભાગ્ય ચિન્હ એ જણાય.
અન્યને તું શીખ દે, તું ખૂદ તો જુદી જ જાય !
પડિતા ! તું પડિતાઈ પ્રેમની દીઅર્થી દોષ !
આવશે ન આ જિવિતમાં પ્રસંગ આમ રોજ રોજ,
કીર્તિ સૌ બિવિજની કસોટી આ પરે ચશે જ.
શુદ્ધ જનકી કરી, પ્રવેશ અગ્નિમાંયો ક્રોધ;
ધન્ય ! ધન્ય ! જનકી ! કહીશું ત્હે' પ્રમાણ દીધ,
અગ્નિ કાળ તો ગયો, ન લોક વાપકા ટળાય,
સસ ટેકની મનોમને જરૂર સાક્ષ થાય.

કરીમ મહમદ ખાસ્તર.

એમ. એ.

“વિયોગિની” માટે જુઓ, આજ માસિકનો માર્ચ ૧૯૦૭ નો અંક.

રાત્રી ભાષણ.

૯.

સંવત.....ના આવશ્ય સુદ આઠમને રોજ સ્વવારના ૭ વાગ્યે અ. સૌ જીહાડુંવ-
ના મશીઆઈ મામાના કુવા ૮૦ વર્ષની ઉંમરે સુન્દરી ગયા તેથી તે ઉતાવળા ઉતાવળા
કટવા જવાની તૈયારી કરતા હતા તે વખતે રા. પોચાલાસે કરાડકી કરેલી તહેનો જવાળ.

“સ્વવારમાં શં કહેતા હતા? દોવે યાદ નહિ આવે. એ કંઈ મતલબની વાત નથી જે

યાદ નાઆવે બૂલી ગયા ખરુંને? કેમ બૂલી ન ગય? ક્યારે બોલ્યા હતા? કેમ રહવારે બ્યારે હું મ્હારા મગન મામાના છોડુ કુવાને કુટવા જતી હતી ત્યારે. હવે યાદ નથી આવતું કેમ? શેતું યાદ આવે? વજ જેના બોલ બોલવા અને પછી બૂલી જવું અથવા જુની જવાનો ઢોંગ કરવે. માણસનું માણસ ગયું અને ત્હમારે દીકા કરવાનું પ્રયોજન મળ્યું. દીકા કેમ ન કરે? ત્હમારું હૃદય પણ શેતું બનાવેલું છે? વખત ઠીક જોઈ બોલેલા.

મરે ત્યાં રડવા જવું ને ત્હને ત્યાં કુટવા જવું એ બંધ કરવું? કંઈ દયા તો રાખો. ત્હનું માણસનું માણસ ભય ને આપણે ત્હને આશ્ચર્ય આપીએ નહિ ને ત્હના દુખે દુખી થઈએ છીએ એમ જાતલાવવા ખાતર ત્હની સાથે રોવા કુટવામાં સામેલ ન થઈએ તો આ પછા શરીર શા કામમાં આવવાના છે?

હવે આંખો ન કહાડો. રહવારે વખત નહોતો. જો હોતને તો ત્યાં જ જવાખ આલત. વખત મળે છે ત્યારે કહું છું. ત્હમને ન કહું તો હું કોને કહું? ત્હમે સ્ત્રીઓના સમાન હકની લાંબી લાંબી વાતો કરો છો મ્હોટી સભાઓ બરી ખાર હાથ લાખા બાપણો કરો છો ત્યારે પછી અમરા આ કામમાં દીકા કરવા કેમ આવે છો? ત્હમારી કલમ ત્હમારા, જીમ ઈ વીગેરે દોસ્તદારો (જેમાંના કેટલાકના તો આંખ કાન જડથી કહાડી નાંખવા જોઈએ) ત્હમારી રમત ગમત, ન્હાનાં છોકરાંની માફક દડા ઉઠાવવાને હાથમાં મ્હારા ધોપકણ જેવું લઈ કુહવું ને દોડવું, ત્હમારા ધૂમ્રાડા, ત્હમારી તોફાન મસ્તી ત્હમારી છેત્તાઈ વીગે મ્હોં ત્હમને કોઈ કહાડો કશું પણ કહું છે ને આજ ત્હમે આમ કડખાઉ કરવા મડિલું?

શું કહો છો? અમે બધા ઢોંગ કરીએ છીએ. છાતીમાં ધડમ ધડમ હાથ અક્ષાત્રી ચાંદ પાડવા, આંખમાંથી આંખ કરતાં મ્હોટું આંસુ ખેરવવું, તે અમારો ઢોંગ! ને અમારું રાજ્યા ગાતી વખતે ફરવું તે શું? બોલી દોને. કેમ હસવા માંડ્યું? મ્હને યાદ છે. ત્હમે ત્હને નાચ કેહેતા હતા તે કેમ બૂલી ગયા? ત્યાં તો ખુશાલીનો વખત જે નાચ કરવા જઈએ. એ ગરબા ગાવાનો વખત હતો કેમ? જરાક શરમાયો. ત્હમારું હૃદય કોણ જાણે સેતુંએ બનેલું છે? તે પથ્થર પીગળે એવું મરણુ પણ ત્હમને દયા ન આવી. મ્હારાથી એ નહિ સહેવાય. જો ત્હમારે આવા નડોર હૃદયની જ સ્ત્રીઓ જોઈતી હતી તો મ્હને શું કામ પરજ્યા?

ત્હમે પ્હાર ફરવા જાઓ, કલબમાં જાઓ, બાગમાં જાઓ એ બધું ખરું અને આવે સમયે મ્હારે જવું પડે તો લાંબા લાંબા મ્હારે બાપણો સાંભળવા પડે. શીશીડી શેતી વગાડો છો! ત્હમે તો ફક્ત મચકરીજ કરવાના. હવે બંધ કરો બહુ થયું. ત્હમે કંઈ ગાઈ નથી. શું બોલ્યા? ત્હમારું માયું દુખ્યું? શયી? મ્હારા બોલથી! બૂલતા હરો. આજ જરાક ધૂમ્રાડો વધારે મગજે મ્હડયો હરો. બાંદ્યાહ માફક રોફ મારી મ્હોંમાં બળતું લુગણ ધાલી દેડકા માફક ડોક હલાવતા રસતે ફરવું ને ચેર આવી તે રોડનો ખ્યાલ આવવા મ્હારા પર ડોળા ધુરકાવવા ત્હમારા ચબ્દોથી તો મ્હારું અંતઃકરણ બળી ખાખ થઈ ગયું છે; હવે વધારે રકનાર નથી; છોડો આવશે; અને પછીથી જો ન પસ્તાઓને તો મ્હને, ફટ કેહેજો. ત્હમારી આવડી ત્રેવડ કોણ પરશે? ત્હમારી ખારગમની તીક્ષ્ણ કોણ સાંખશે?

શું ત્હમને ધ્યાની ખાતર ઉધવા દઈ? દધુ કોના પર? ત્હમે મુઆ માણસની પાછળ

ટીકા કરવા તૈયાર થયા ત્યારે આ દંયા તંબને નહોતી આવી ? પોણતું કુતરું મરે તો પણ રાતું આવે છે, તો આ તો માણસ મર્યું ને તે પણ પાછા સગાં તો રાતું આવે તેં ઢોંગ કેમ ? ૮૦ વર્ષના હતા તેથી શું ? તે માણસ નહોતા ? તહમારી અક્ષય મહારે નથી જોઈતી. જો ઓછો ધુમાડો મગજે મહડાગ્યો હોતને તો આવું બોલવું સુજતજ નહિ.

ચુપ રહું ? ના તેમ બનનાર નથી. વીચાર કરીને બોલવું હતું. ઉઘવાતું તો મ્હને એ મન છે, પણ તહમે જો હોળી બડ બડ ચેતાવી છે તે હોલાય ક્યાં જો ઉધું.

અમે હરવા શરવાને કુચલી કરવા જઈએ છીએ ! હા એમ કરવા જઈએ છીએ. બીજું કંઈ કહેવું છે ? આવો. લાગ ફરી ફરીને નહિ આવે, પણ તહમે બહાર જાઓ છો તે શું કરો છો તહેનો વીચાર કરો. આજ એકલા ગયા હતા ને આમ તેમ ડાકાં મારતા હતા ? કે બીજે કોઈ તહમારો ધુમ્ર પાન ગાથી જોડે હતો. મીઠની ચીમની જેવા મ્હોં-મ્હોં તહમે શું કરતા હતા ? વાત શેની કરી ધૂળની કે ઝાડપાનની ? નાહક ટુલાઓ છો શેના ? પારકી આંખમાં કણું દેખાયું ને પોતાની આંખમાંના મોતી નજરે પડ્યો જ નહિ.

હું તો રોવા જવાની. તહમારી એવી દબાપેલી નથી જે તહમારા નયન્યા નાયજનાયું. મહારા ન જવાથી કોઇને ઓર્ધું આવે એનો વીચાર મહારે કરવાનો છે. તહમે જો જમવાનું હોય તો કેમ તરત ડાચું હલાવતા લુલીને ચલાવતા લપાલપ મળે ઉતારતા જાઓ છો ? તેવી વાતમાં તૈયારને જ્યાં આવી વાત આવી.....:.....

પોતાની ખરી વાત મારી જવાથી ને બહુ નહિ સંભળાવાથી સ. પોચાલાલ મીથુ બતી ચેતાવી બહાર જઈ આરામ ખુરશી પર વાંચવા બેઠા ને તે પર જ ઉઘી ગયા ?

બીહારી.

ક્ષમાશીલ પદ્મા.

समा तूल्यं तपो नास्ति !

The beings of the mind are not of clay.

Essentially immortal they create.

And multiply in us a brighter ray,

And more beloved existence.

રજપુતાનાના એક પહાડી દેશમાં વીરનગર નામે એક ગામ છે. ત્યાં બીલસિંહ નામે એક નિવૃત્ત સેનાપતિ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થાના દિવસો શુગરે છે. ત્હેના સરીઝમાં લાગેલા ઘાના ચિન્હો જનની જન્મભૂમિની જય પતાકા સમાન અવાપિ પર્વત વિદ્યમાન છે. તે વૃદ્ધ પ્રતિ અને કન્યા પદ્મા છે.

વીરનગરમાં આજે વીરાટમીના મેળાના કારણે ઘણી ધામધુમ થઈ રહી છે. રાજપુતાનાના સઘળાં વીરો ત્યાં એકઠા થયા છે. અહિં માત્ર વસ્તુઓ વેચવાની દુકાનો નથી, પણ આવેલી વીરમંડલી પોતાની વીરતાનું દર્શન કરાવે છે. સર્વ વીરો-કોઈ તલવારના પથ ખેંચવામાં કોઈ મલ યુદ્ધમાં કોઈ ધતુર્વિદ્યામાં પોતાના પરાક્રમે અને રણ કૌશલ્ય દેખાડી ગૌરવ વિભૂષીત થાય છે. પત્તા આ મેળાં જોવા આવી છે. મેળા સમાપ્ત થયા પહેલાં જ ભયંકર પવન સાથે રેતી ઉડવા લાગી. એકત્ર થયેલા સઘળાં લોકોમાં કાલાદલ થઈ રહ્યો. સર્વેના નામ ભાગ થઈ રહી. પત્તા આ ભયંકર સંભવમાં પણ હમેશની રીતિ પ્રમાણે ધીમે ધીમે ચાલવાં લાગી. તેનું મુખ લાલ થઈ ગયું. પોતાની પાસે મલયુદ્ધ શીખી તેની ભૂલઓમાં જે બળ આવ્યું હતું તેને 'ચોટાક' પરિચયે કરાવવાની આજે તેની ઇચ્છા હતી, પણ અવકાશ ન મળ્યો. રાજપુતાનાના અનેક સમર્થ વીરો ન્યારે પલાયન કરી ગયા, ત્યારે આ રાજપુત વન કુસુમ કંલિકા, હાસ્ય કોટર કોષ યુક્ત હાસ્ય કરી રહી. અને તેના અંતરમાં જ ધ્વનિ થયો, રાજપુતો ! વીરપુત્રો ! એ જ તમારી વીરતા કે ?" ચાલતાં ચાલતાં તેની વિદ્યુત જેવી તેજસ્વી દ્રષ્ટિ પોતાના ઉન્નત વિશાલ વક્ષ સ્વલ અને મુડેલ બલવાન જીભઓ પર કરી.

અકસ્માત પત્તાએ એક કરણ સ્વર સાંભળ્યો, "હું અંધ છું, અશરણ છું અસહાય છું, મ્હારી રક્ષા કરો." પત્તા સ્વર સાંભળી ઉભી રહી. પળવાર આસપાસ જોતાં તેને નજારું કે સમીપમાં એક સુંદર યુવાન ઉભો હતો, આપ હો તે હો, નિર્ભય રહો, હું આપની રક્ષા કરીશ." તે આશ્વાસક શાંત સ્વરે જોલી, યુવાનની છેક સમીપ ગઈ. તેના માથા પર સુંદર મારવાડી કેટા શોભતો હતો. બીજા વચ્ચે પણ મૂંઝવણ હતી. આ મૂર્તિને પત્તાએ જોઈ-ફરી ફરી-જોઈ અને તેના શરીરમાં કંપ થયો, હૃદયમાં એક અમાઠારિક ઉર્મિ થઈ. પણ તેજ હાથે ચંદુર બાળા સાવચેત થઈ બેઠી, સંકાપના કરિયે, જે થયું હોય તે સ્પષ્ટ કરિયે, હું પ્રાણ આપી પણ આપની રક્ષા કરીશ."

પચિકોને પત્તાના આશ્વાસક વાગ્યોથી કંઈ શાંતિ મલી. તે કહેવા લાગ્યો, હું અંધ છું મેળામાં આવ્યો હતો પણ વટાળીયાના કારણે સા સાધીજન કોણ જાણે ક્યાં નાસી ગયા, અને હું અશરણ થઈ ગયો. પત્તાએ પચિકોને હાથ પકડી કહ્યું, આપ નિડર થઈ મ્હારી સાથે આવો."

અંધ જનો દેખવા અશક્ત હોવા છતાં તેમની સ્પર્શેન્દ્રિય બહુ જ તીવ્ર હોય છે. પત્તાના હસ્ત સ્પર્શથી જ તેનું લોહી હિજગવા લાગ્યું. તેને કંઈક મતંસકારો સ્ફુરી આવ્યા, પણ એટલામાં પત્તાએ પ્રશ્ન કર્યો. આપથી પરિચીત થવાની હું અધિકારિણી થઈ શકું ?" અન્ધ-બોલ્યો, મ્હારા પિતા અમ્મરના એક મ્હોટા ધનાઢ્ય તેમજ વીર છે. હું તેમનો એક જ પુત્ર છું. પિતા માતા બન્ને જીવે છે, બે વર્ષથી મ્હારી દ્રષ્ટિ શીતલા દેવીની અવકૃપાએ જતી રહી છે, ખુબ ચિકિત્સા કરી પણ કંઈ લાભ ન થયો. મ્હારું નામ અમર કુમાર છે.

પત્તાના મુખપર દયા, શોકનો દેખાવ પ્રદર્શાત થયો. યોગે વખત મૌન રહી તે બોલી, "અમારા ઘરની સમીપ જ એક સંન્યાસી રહે છે. તે અનેક વ્યાધિઓ પોતાના અનુભવી ઔષધોથી મટાડે છે, તેને બતાવવાથી આપના નેત્રો અવશ્ય સારા થઈ જશે. પણ આપ અંધ છો ત્યારે મેળામાં કેમ આવ્યા ?"

હું નેત્રાથી નથી બેઠું શકતો છતાં વીર સમાગમ આનંદ દાયક ગણું છું. વીરોનો રણનાદ સાંભળી મ્હને જે આનંદ થાય છે, તે આનંદનું વર્ણન કરવા હું અશક્ત છું.”

સુદ્ધનાદથી રાંજાયેલ વીરને કેટલો આનંદ થાય એ પત્તા સારી રીતે સ્થમજતી હતી, તથાપિ તે નમ્ર સ્વરે બોલી, હું સામાન્ય સ્ત્રી તે આમાં શું જાણું ?”

પથિક બોલ્યો, “આ ઘેર અધકારમાં ત્હમે નિડર થઈ ચાલો છો, તે પરંથી જણાય છે કે માર્ગથી ત્હમે સુપરિચિત છો.”

“હું હા. ગામની રોશની આગળ જણાય છે. અમે અતિ દરિદ્ર છીએ. પિતા માતા વૃદ્ધ છે. આ સર્વ સ્થાનોમાં પસાર થવાનું મહા કષ્ટ વેડી બજારમાં જઈ મહારા બનાવેલા ચિત્રો વેચી માતા પિતાનું પોષણ કરું છું.”

આવી અનેક પ્રકારની વાતો કરતા પત્તા અને પથિક પત્તાના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યા. ઘર એક ન્હાતી ટેકરી પર આવેલું છે. ત્હેમાં માત્ર બે કોટડી છે, અને પ્રાચીન તપસ્વીઓના ઘર જેવું જણાય છે. આ વખતે આકાશે સ્વચ્છતા ધારણ કરી દીધી હતી. ચંદ્ર પોતાની તારા સખીઓ સાથે આનંદથી ગરબો ગાતી હોય અને ખીલેલા ચંદ્ર અને ઝળકતા તારા તરફ દ્રષ્ટિ કરતાં જણાતું હતું.

પથિકને આંખમાં આસન આપી પત્તા ઘરમાં ગઈ. ત્હેનો સંપૂર્ણ સાંભળી પાછો હરિયું દોડી આવ્યું, અને પત્તા સાથે ચેકા કરવા લાગ્યું.

૨.

પત્તાએ પિતાને પથિકના આવવાની ખબર કરી, લાકડીને આધારે દક્ષિણે બહાર આવ્યો, અતિથીનું યથોચિત સન્માન કરી એક કોટડીમાં લઇ ગયો. પત્તાને ત્હેની સેવા કરવાની આજ્ઞા કરી. અધનો પરિચય પૂછતાં જે ત્હેણે પત્તાને કહ્યું હતું તેજ ત્હેને કહ્યું. આ સાંભળી વૃદ્ધનું સુખ શોક ઓરત જણાયું. બીજા ઓરડામાં જઈ પોતાની પત્નિને ત્હેણે કંઈ કહ્યું તે આશ્ચર્યથી બોલી, શું આ સાચું છે.”

અંધ પથિકને નેત્રાં હોત તો જે ઓરડામાં ત્હેને બેસાડ્યો હતો ત્હેની શોભા બેઠું શકત. દિવાલો પર ત્રાંખાની દાલો, ચળકાટ કરી રહી છે. બાણો એટલા બધા, અને એવી રીતે ગોઠવેલા છે કે આ જાણે બાણવન જ હોય! કોઈ સ્થાને બાણા ટાંગેલા હતા. વચે વચે પત્તાના રણસેનના ચિત્રો પણ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. વૃદ્ધ પિતાના યૌવનના ગૌરવ રૂપ સ્મૃતિ ચિન્હો પત્તાએ બહુ જ ચત્તથી સાચવી રાખ્યા છે.

ચોથા વખત પછી પત્તા પથિક માટે ખાવાનું લાવી, અને ભાવથી ત્હેને જમાડ્યો, પછી પોતાની વીણા લઈ ત્હેણે જ્વતીય સંગીતનો આરંભ કર્યો. ત્હેના કંઠની મધુરતા ગાવાની રૂઝ પદ્ધતિથી સુઝેલ યદ્ય પથિક મનમાં જ બોલ્યો, જેનું હૃદય આટલું ઉદાર છે, જેનું ગાન આટલું મધુર છે ત્હેની આકૃતિ કેવી હશે ?”

બીજે દિવસે સવારે પત્તા પથિકને સાથે લઈ સન્યાસી પાસે ગઈ. સન્યાસીએ ત્હેના બન્ને નેત્રો તપાસી ઔષધિ આપી. અને આંખો મધુરવાની સાચી આજ્ઞા બતાવી. પત્તા પણ પોતાના સર્વ સુબોનો બોગ આપી રાત દિવસ પથિકની સેવા કરવામાં જ ગાળતો. ત્હેની

મહેનતથી કે ઔષધિથી કે ઇશ્વરની કૃપાથી અંધતા નેત્રોન્મુખરવા લાગ્યા. પનાના હૃદયમાં આશાનો સંચાર થયો.

અકસ્માત પચિત્ર એક દિવસે અમરે જોવા લાગ્યો. નવી રાશની જોવાથી બાળક જેના આશ્ચર્ય ચકિત થાય છે તેમ નવી દ્રષ્ટિથી પનાને જોતાં તે ચકિત થઈ ગય. પના ત્યાં

પના ચરમથી નીચું જોઈ રહી.

અમર કુમાર ફરી બોલ્યો, “શું તું લમ નથી કર્યું?”

“નાહિ. ત્હમે?”

“મહે પંથુ નથી કર્યું. પરંતુ—”

“પરંતુ કહી કેમ આટક્યા.”

“પરંતુ હવે જે આપણું લમ થાય તે મહાઈ જીવન સફલ થાય ક્ષમાશીલ, દયાશીલ પના! ત્હારી દયાનો અદ્ભુત કેવી રીતે લાળું?”

પનાનું શરીર કંપવા લાગ્યું. કંપતા સ્વરે તે બોલી, “અમર, આજ મ્હારી દયાના જુલસે લમ કરવા આપ કહો છે પણ રાજપુતાણીને દયાના અદલાની આશા નથી હોતી. ફરી એકવાર પાંચ વર્ષ પહેલાંની વાત સ્મરણ કરિયે, મ્હારા યોવનના તે આનંદ સમયમાં કેટલો પ્રેમ કેટલી આશા આપી. મ્હારા હૃદયની દોરી સાથે રાખી વિના અપરાધે મ્હારો ત્યાગ કર્યો તે સ્મરણ કરિયે, મ્હારા પિતાની એકાએક થયેલી છુરી અવરથા જોઈ શનુ, ઓએ મ્હાઈ નોખ કંઈકિત કર્યું. આપના પિતા અને આપે તેનાપર વિશ્વાસ રાખી મ્હારો ત્યાગ કર્યો. અમર, પ્રિય અમર, શું આપને તે વખતે વિચાર પણ ન થયો કે મ્હારી અને મ્હારા પિતાની કેવી સિયતિ થશે? કલંક મુક્ત યવા મૃત્યુ માર્ગ ન મહે રોધ્યો હોત પણ માતાપિતાના સુખને માટેજ હું જીવતી રહી. જે કે ત્હમે મ્હારો ત્યાગ કર્યો છે તથાપિ મ્હાઈ હૃદય આપના રટણમાંજ આનંદ માનતું રહું છે.” આટલું કહી તેણે પોતાની કમરમાંથી એક છુરી કઢાડી અમરકુમારના હાથમાં આપી. તેના અકામાગમાં અમરકુમારની સુંદર તસ્વીર હતી.

અમરકુમાર ઉન્મદની પેઠે કુર્ચો પના! પના! ક્ષમા કર! તે સમયે મહે ત્હને ન આજખી; હવે મ્હને ત્હારા પ્રતાપેજ આંખો મળી છે, હું જોઈ સંકુ છું.

આખરે અમરકુમારના જવાનો વખત આવ્યો. પનાના પિતા પાસે જઈ પોતાની બૂલને માટે માફ માંગી. ત્હમને પગે પડયો. તેમણે પણ આગળું પાછલું વિસારી તેની આશીસ આપી. પના બીરાડના ૧૧ પોષકમાં સજ્જ થઈ ત્હને વળાવવા જવા તૈયાર થઈ.

જેને જણ પ્રથમ સંમાગમના સ્થાનમાં આવી પહોંચ્યા. પ્રાતઃકાલનો રમ્ય મોડો પવન પણ દમણા. જાણે શૂન્યતા ધારણ કરી રહ્યો હોય! વાતાવરણમાં જાણે નિરાશા ન દોલે. પક્ષીઓની પ્રાતઃકાલની વીણા કેમ નહીં જાણે, વિશેષગના ગાન ગાતી હોય! આ જોને જણ એક ખીલ સહામે જોઈ રહ્યા અમર કુમાર નમ્ર સ્વરે બોલ્યો.

પ્રિય બહેલો બહેલો આવજો,
તુજ રસિક રાગ સુણાવજો;
મુજ હૃદયની કુલવાડીમાં,
પમરાટ તુજ પથરાવજો.

મીલન સુધાસાગરના તીર પર આવી શૂન્ય હૃદય લઈ પાછા જવું, પડશે ? એ પ્રશ્ન પત્નાના અંતરમાં જ થયો, અને નેત્રમાંથી એક બે અસ્વ ખરી પડ્યા.

પત્ના હું જાઉં છું ધ્વિર કરે આપણા યોગનો દિવસ સમીપ આવે. બને જુદાં થયા. પત્ના નિરાશ હૃદયે ધર તરફ વળી.

ઉદ્ભવજી તુલસીદાસ ઠક્કર.

વિવાહળા.

ક્ષય

(ગતાંકથી ચાલુ.)

એ શિવાય બીજાં ઘણાં કારણોનો સમાવેષ થઈ શકે. પણ હાલ આપણે આટલાં જ એક પછી એક તપાસીએ. કારણ જાણ્યા પછી એનો અટકાવ સહેલથી સમજાઈ શકશે.

ઉપર કહી ગયા છીએ કે ક્ષયનો રોગ વારસામાં ઉતરી આવે છે. ધણું ખરું ક્ષયવાળા માખાપનાં છોકરાંને એ રોગ લાગુ પડે છે. પણ એ ઉપરથી એમ નહિ સમજવું કે એમના દરેક છોકરાંને એ રોગ થાય જ. કારણ કે માખાપ તરફથી કોઈ ક્ષયના જંતુઓ બાળકનાં શરીરમાં દાખલ થતાં નથી. પરંતુ એવા માખાપનાં છોકરાંમાં ક્ષયનું પાતું હોય છે. એટલે કે એમનાં છોકરાંનું બંધારણ જન્મથી જ એવું હોય છે કે જે કંદાચ ભોગ ભોગે ક્ષયના જંતુઓએ છોકરાંનાં શરીરમાં દાખલ થવા પામે તો બીજાઓ કરતાં એમનામાં જલદીથી પોસાઈ બળવાન થાય છે. એટલા માટે જે સ્ત્રિ પુરુષોનાં માખાપ ક્ષયથી પીડાએલાં હોય અને જે પુરુષનાં માખાપ પણ ક્ષયથી પીડાએલાં હોય. એવાં બે સ્ત્રિ પુરુષોએ કદાં પણ એક બીજા સાથે લગ્નના પવિત્ર ગાંઠથી જોડાવું જોઈએ નહિ. આ બાબત ઉપર બીજા દેશોમાં જે ધ્યાન આપવામાં આવે છે તેવું ધ્યાન આપણામાં બીલકુલ આપવામાં આવતું નથી. એ ધણું શોચનિય છે. એવાં સ્ત્રિ પુરુષોના જોડાં બંધાતાં અટકાવવાં જોઈએ. અને સ્ત્રિ પુરુષની સારીરિક સ્થિતિ તપાસી પછી જ યોગ્ય જોડું બંધાવું જોઈએ. જ્યાં સુધી એ બાબત ઉપર પુરતું લક્ષ્ય અપાય નહિ ત્યાં સુધી વારસામાં ઉતરી આવતા રોગ અટકાવી શકાય જ નહિ. અને દિન-પ્રતિદિન વધારે નંબળીને રોમી પ્રજા જ ઉત્પન્ન થવાની.

૧ આ કથા બંગાળી નવલકથાકાર બાલુ સુધીન્દ્રનાથ ઠાકુરની એક આખ્યાયિકાના હિંદી અનુવાદ ઉપરથી યોજવામાં આવી છે. ઉ. પ. ૬.

જે બાળકોમાં માખાપ જે બાળકને ક્ષયનું પામું હોય તેણે એટલે તરફથી ક્ષયનું પામું હોય જે માખાપ ક્ષયના રોગી હોય તે લોકોએ તે બાળકને માટે તેનો અટકાવવાનો ઉપાય લેવા જોઈતા ઉપાયો.

એવા બાળકનો બાંધો અંદરથી ધણો નબળો હોય છે.

તેને બંધપણથી જ મજબુત કરવાની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ.

જે સ્ત્રીમાં ક્ષયના બીજ વધાએલાં હોય તેવી માતાએ પોતાના બાળકને કદી પણ સ્તન પાન કરાવવું જોઈએ નહિ. એ દુધ રોગીય હોય છે. તેથી બાળકને વધારે નુકસાન કરે છે. અને એ માતાને પણ ધણું જોખમકારક છે. ઘણી વખત ક્ષયની રોગી માતા ગર્ભધાન પછી નિરોગી માત્રુમ પડે છે. પરંતુ તે ઉપરથી એ રોગ મટી ગયો સમજી બાળક ધવરાવવાની ભૂલ કરવી નહિ જોઈએ. કારણ પ્રસૂતિ પછી એ રોગ બમણા જોરથી ફેલાવા પામે છે વળી એવા બાળકનું બંધારણ નબળું હોવાથી એને કોઈ પણ જાતના કૃત્રીમ ખોરાક ઉપર મુકવું નહિ. જનરમાં વેચાતા બાળકોના ખોરાકો જેવા કે, મેર્સીસક્રુડ, બેન્ગર્સક્રુડ, એલનબરી ક્રુડ, ફે સ્વીસ મીલ્ક એવા બાળકને ખીલકુંલ નુકસાનકારક છે. અને હાય પગ દોરડી ને પેટ ગા-ગરડીના નામથી ઓળખાતા રોગનું મૂળ આવા ખોરાકો છે. ક્ષયના પાસાવાળાં બાળકને માટે સારી તંદુરસ્ત ધાવ રાખવી જોઈએ. એ બાળકને ખુશી હવામાં બને તેટલું રાખી ઉછેરવું જોઈએ. શહેરની ગીચ વસ્તીમાંથી બને તેટલું જલદી ખસેડી ગામડાની ખુશી હવામાં મોઢું ધવા દેવું જોઈએ.

ક્ષયના પાસાવાળાં છોકરાંની છાતી ઘણી સાંકડી ને સંકેત્વર્ધ ગએલી હોય છે. અને અને શ્વાસોચ્વાસમાં વપરાતા મંસના લોચા પણ નબળાને શુષ્ક હોય છે.

તેથી-નાનપણથી જ જોઈએ તેટલી સ્વચ્છ હવા એમના ફેફસામાં દાખલ થવા પામતી નથી. માટે એવા બાળકોના એ બાગેને બને તેટલા ખીલવી મજબુત કરવાની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. એને માટે એ બાગો મજબુત થાય એવી અંગ કસરત ખુશી હવામાં પુરતા જગ્યામાં આપવી જોઈએ.

એ બાળકે ગરમ કપડાં જ પહેરાવી રાખવાં જોઈએ.

કપડાં ખીલકુંલ તેમ હોવાં ન જોઈએ જેથી શ્વાસોચ્વાસ વખતે છાતી ખીલવામાં કાંઈ અંતરાય આવે નહિ.

વળી ચાકરા અને ઝિઝોને છોકરાં તેડવાની ઘણી કંઠંગી રીત હોવાથી એ છોકરાંની છાતી દબાય છે અને ખુપું ને છાતીમાંથી બેસી ગએલું થાય છે.

જે બાળકોમાં ક્ષયનો રોગ ઉતરી આવેલો હોય છે. તે બાળકોની ચામડી ઉપર હવા, તાડ, તડકો વિગેરેની ઘણી જલદી અસર થાય છે. એ રોગી બાળકો બે ચોરાં હોય છે.

તો તે નાનુક, પારદર્શક ચામડીવાળાં જેમાંથી લીલી નસો દેખાય છે અને ગુલાબી ગાંઠનાં સુવાળા ઝીણાં વાળવાળાં હોવાથી ઘણાં જ સુંદર દેખાય છે—પરંતુ કમ ભાગ્યે એ જ બાળકો પાછળથી આ જીવ લેણુ રોગના ભોગ નિર્ભોજેલાં હોય છે. આવાં બાળકોની ચામડી આવી નાનુક હોવાથી એને અને તેટલી કંઠણ બનાવવાની અચપણથી જ માખાપોએ કાળજી રાખવી જોઈએ. એટલા માટે છોકરાંને સવારમાં ગરમ પાણીથી નવડાવ્યા પછી થંડા દરીયાના પાણીથી અગર ઠાઠા પાણીમાં સીંદું નાખી તેમાં થોડું કાલોન વોટર નાંખી તે પાણીથી નવડાવી કોઈ કરી ગરમ કપડાં પહેરાવવાં જોઈએ. આથી ચામડી કંઠણ થાય છે. અને છોકરાંમાં સ્ફુરતા આવે છે. અને શ્વાસોશ્વાસને પણ બહુ ગુણુ કરે છે.

એવા બાળકને સહેજ પણ દર્દ થતાં ડાકટરની સારવારમાં તુરત જ મૂકવું જોઈએ, ને બહુ કાળજીથી કામ લેવું જોઈએ. કારણ કે સહેજ પણ નબળાઈ એવા બાળકને બહુ તુક-સાનકારક છે. કોઈ પણ જાતનો દેહસાનો રોગ ઉધરસ તાવ, ઝાડો વીગેરે જણાતાં તો બહુ જ સાવધાનીથી કામ લેવાની જરૂર છે. ખાસ કરીને ઓરી, અછબડા, ઉર્ટાટીયો, અને સળે-ખમ વખતે ચોક્કસ ધ્યાન આપવાની અગત્ય છે.

કારણ કે એ રોગો જૂનાં મૂળ મૂકી જઈ બાંધાને ઘણું નબળું પાડી જાય છે. ને દેહ-સામાં જૂનો સડો દાખલ કરી પછીથી ક્ષયના જંતુઓને બળવાન કરવામાં સાધન ભૂત થાય છે.

છોકરું પાંચ છ વર્ષનું થાય ત્યાર પછી એનું બંધારણ ખરેખર ખડતલ કરવાની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. એને માટે એને ખુશી હવામાં અને રેશનીમાં પુષ્કળ કસરત કરાવવી—કસરત એવી જાતની જોઈએ કે જેથી એની છાતી વિશાળ થાય. એને દરરોજ થંડા પાણીથી નહાવાની ટેવ પડાવવી—ગળાની અંદર ચતા—ચોરીયા અને નાકમાં ચતા મસાશ્વાસો-શ્વાસ વખતે પુરતા જથ્થામાં હવાને જતાં અટકાવી છાતીને શુષ્કને નબળા કરે છે માટે તે હોય તો તેની તપાસ કરાવી. એનો ઉપાય કરવો જોઈએ.

આવાં છોકરાંને નાનપણથી વિદ્યાભ્યાસના બોન નીચે બીલકુલ કચડવાં નહિ. ખાસ કરીને આપણામાં હાલ ઘણી નહાની વયનાં બાળકોને પુસ્તકોના જ્ઞાનના બોન નીચે દબાતાં જોઈએ છીએ. છ સાત વર્ષનું બાળક કે જેનો બંધારણનો ખાસ વખત છે તે વખતે જ ખુશી હવામાં બે શીકરાઈથી નાચી કુદી રમવાનું છોડાવી ક્ષવારથી સંકેત બુધી ચોપડીમાં પાતાં ઉથલાવતાં જોઈએ છીએ. તે એમના શરીરને અને મગજને આગળ ઉપર ઘણાં હાની કરતા છે. શરીર બીલવવાનો બાળકોને બીલકુલ અવકાશ આપતો નથી. અને ફક્ત મગજની કેળવણી તરફ જ આપણે દોરાયા જઈએ છીએ. જેના ખરીણામ રૂપે ક્ષય જેવા જીવ લેણુ રોગો આપણા જીવાન ઉધરતા બાળકોનો—બાળક એજ્યુએટોનો ભોગ લે છે. તે જોતાં છતાં, જણતાં છતાં, અને જાતે અનુભવતા છતાં, ફક્ત પોટી મોઢાઈતા કારણથી આપણે એનો કોઈ પણ પ્રકારનો અટકાવ કરતા નથી બલકે આગળ ને આગળ જ વધ્યા જઈએ છીએ. નિશાળોમાં બધાં ઘણાં છોકરાં ઘણી જ થોડી જ જગ્યામાં એસાડકામાં આવે છે ને બધાં હવાને ઉગ્રસ પાડે બીલકુલ કાળજી રાખવામાં આવતી નથી. ત્યાં આવાં છોકરાંને તો મોકલવાં જ જોઈએ નહિ.

જે લોકોમાં ક્ષયનો રોગ વારસામાં ઉતરી આવેલો હોય છે તેમને એ દર્દ ઉપડવાનો વખત ઘણું ખર્ચ ૧૫ થી ૨૦ વર્ષ સુધીમાં અગર ૩૦ થી ૩૫ વર્ષની ઉમ્મર સુધીનો છે. છોકરું જ્યારે બચપણમાંથી જીવાનીમાં આવે છે ત્યારે થોડા સમયમાં શરીરમાં ઘણો મોટો ફેરફાર થાય છે.

એક બાર વર્ષની છોકરીને પંદર વર્ષની છોકરીનો દાખલો લઈ જોઈએ તો માણસ પડશે કે એ થોડા વખતમાં અવયવો એકદમ વધી જાય છે. હાડ મોટું અને પહોળું થાય છે. શરીરના બધા ભાગો મોટું ૩૫ લે છે. અને જેત જેતામાં બાજક મટી સ્ત્રિ કે પુરુષના ૩૫માં આવે છે. મગજમાં પણ એવો જ ફેરફાર થાય છે. અને એ બધા ફેરફારોને એટલા થોડા વખતમાં પુર પડવા જતાં જ્ઞાનતંત્રુઓ ખાસ કરી ક્ષયના પાસાવાળા મનુષ્યનાં જ્ઞાનતંત્રુઓ નર્મળાં પડી જાય છે. એ સમયમાં ખાસ કરીએ વધતા ભાગોને પુર પડે એટલો ખોરાક, અને અંગ કેસરેત, મનની સ્વસ્થતા-વિગેરે સાચવવાની ખાસ જરૂર છે. એ સચવાવું મુશ્કેલ છે-કારણ તે વખતે તો છોકરો ઘણું ખર્ચ મેટ્રીક કે પ્રીવીપસની પરીક્ષા માટે અંગતોડ મેલે નત કરતો હોય છે. તેને ખાવાનું કે ફરવાનું જ્ઞાન પણ હોવું નથી. અને મગજ ઉપર પરીક્ષાનો બોલો ઝુમી રહ્યો હોય છે. માટે આ રોગનો અટકાવવા ધ્યાનમાં લેવાયે તો ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ઉમ્મર વખતે છોકરાની ઘણી કાળજી રાખવી જોઈએ. અને પુષ્કળ પૌષ્ટિક ખોરાક આપવો જોઈએ. પાચન માટે જોઈતી ખુફી હવામાં ઠસરત કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. અને મગજ ઉપર અતિશય બોલો વધવા દેવો નહિ જોઈએ.

આ દેખરેખના અભાવે જ ૧૫ થી ૨૦ વર્ષની ઉમરમાં ક્ષયના રોગના ભોગ વધારે થતા માણસ પડે છે. બહુ તીખા તમતમા ખોરાક, કે મન ઉત્કેરનાર-વાર્તાનાં પુસ્તકો, નાટકો અને નહારી સોબત અને નહારો વ્યસનોથી દૂર રાખવાનો ખતો પ્રયોગ કરવો જોઈએ.

જ્યારે આવા ક્ષયના પાસાવાળાં સ્ત્રિ પુરુષોની તખીયત-એકદમ વધવાનો કારણથી ક્ષય-હતી માણસ પડે ત્યારે તેણે શીયાળામાં ગરમ દેશમાં અને ઉનાળામાં હવા. પર્વત ઉપર કે દરીયા કાંઠાના ભાગમાં વસવાટ કરવો જોઈએ અને તે એવે ઠેકાણે પસંદ કરવું જોઈએ કે જ્યાં જેમ અને તેમ વધારે ખુફી હવાને પ્રકાશમાં ફરવા ફરવાનું બની આવે. પર્વતની ઉપર ૪૫૦૦ થી ૬૦૦૦ ફીટની ઉંચાઈ એ વસવાટ રાખવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. ક્ષયના પાસાવાળા બાળકને ખાસ કરીને દરીયાઈ હવા અને દરિયાના પાણીનું સ્નાન લાગે. વખત આણુ રાખવાથી ઘણો સુધારો થાય છે. શિયાળામાં દરિયાનું પાણી ગરમ કરીને અને ઉનાળામાં થંડુ રાખીને સ્નાન હમેશ આણુ રાખવાની જરૂર છે. ક્ષયનો રોગ લાંબું પડવોનો હોય ત્યારે પ્રથમ કેટલાક વખત અગાઉથી શરીર કઠ થવા માડે છે. પણ એ ઉપરથી કાંઈ એમ સમજવાનું નથી. કે શરીર દુબળું પડવા માંડે એટલે ક્ષય રોગ ચલાનો જ. ઘણાં બીજા કારણોથી પણ શરીર દુબળું પડે. જે કદાચ ક્ષયને

લીધે માણુક પડે ને તે વખતે જો પુરતી સાવચેતીથી ઉપાયો લેવા મડિ તો રોગ થતો અટકાવી શકાય છે. એટલા માટે નખળા બાંધના જૂદા માણુસમાં ધીમે ક્ષીણતા આવતા માણુસ પડે કે તરત જ તેણે પુરતા સાવચેતીથી ઉપાયો લેવા જોઈએ કે જેથી એ જીવ લેણુ રોગ ધર લાલી અસાધ્ય થઈ પડે નહિ.

એવા માણુસને તે વખતે પૂરતા જગ્યામાં અને સહેલાઈથી પચી શકે તેવા પૌષ્ટિક ખોરાક આપવાની ખાસ, કાળજી રાખવી જોઈએ. જેટલા અને તેટલા પ્રમાણમાં સ્તિગ્ધ ખોરાક જેવો કે-ધી, દુધ સાકર કઠોળ વીગેરે આપવો જ જોઈએ-અલબત્ત તે પાચન થાય એને માટે ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ.

કેટલીક વખત એ દર્દવાળાં કે ક્ષયના પાંસાવાળાં માણુસો ખોરાકના બાબતમાં ઘણા વિચિત્ર શંકાવાળાં હોય છે. પંથુ તેમને સમજાવી, પટાવી, તેમને રૂચે એવો અને મન પસંદ સ્વાદીય વાનીઓએ જ ચીજોની બનાવી આપવી જ જોઈએ.

કેટલીક વખત આ રોગ નાનાં બાળકોમાં ખરાબ દુધને લીધે લાગુ પડે છે. ગાયોના આંચળ આગળ ક્ષયના જંતુઓ ઘણી વખત મળી આવે છે-માટે દુધ બાળકને માટે લાવતા પહેલાં તે ગાયને એ દર્દ છે કે નહિ તેની ખાત્રી કરવી જોઈએ. અને સૌથી સારો ઉપાય એ છે કે ઘેર દુધ લાવી એને ખુબ ઉકાળવું જેથી જંતુઓ હરો તો પણ મરી જશે.

શહેર સુખાકારીની ધરજ ધરાવનાર મ્યુનિસીપાલીટીની એ ધરજ છે કે દુધ વેચનારાઓનાં ગાય, ભેંસ વીગેરે દુધાળાં ઠોરતી વખત બે વખ તપાસ કરાવવી કે એ જેટલો એપી રોગોથી મુક્ત છે કે નહિ-પણુ આપણા શહેરના મ્યુનિસીપાલીટી એ સંબંધી કંઈ પણ તરિક્ક લેતી હોય એ જણાતા નથી-એ ઘણી દીલગીરીની વાત છે. બાળકોના મુખ્ય ખોરાક દુધ છે-તે તે દુધમાં બગાડો હોવાથી જ બાળકોના ગણા રોગોનો જન્મ થાય છે-પણુ એ તરફ કોઈતું લક્ષ આપણા શહેરમાં દોરાતું લાગતું નથી.

મન-એ પણ આ રોગમાં ઘણું અગત્યનો ભાવ બનાવે છે. કેટલાક માણુસોને કેટલીક વખત એવો વહેમ ભરાઈ જાય છે. કે એને અમુક જાતનો રોગ લાગુ પડ્યો છે. એવા માણુસોએ શીકરમાં ને શીકરમાં કાગનો વાધ બનાવી ગળતા જાય છે અને વખતે પ્રાણજીવી એ રોગના ભોગ થઈ પ્રાણ ખુવે છે. એટલા માટે કોઈ પણ નાતનો વહેમ મનમાં આવો નહિ. પણુ વહેમ આવતાં સારી વૈદક સલાહ લઈ એના વચન ઉપર શંકા રાખી બહુ આનંદો અને ગમ્મતમાં રાખવું જોઈએ. નિર્ભય અને નિર્દોષ ગમ્મત આપે એવાં પુસ્તકોમાં મન પરોવવાનો પ્રયત્ન કરવો. આવા માણુસો ગાયન, વાજીત આદીમાં મન રાખ્યાથી અને ખુશી હવા-અને પૌષ્ટિક મન પસંદ ખોરાક લીધાથી ઘણી ચમત્કારીક રીતે સાજા થઈ શકે છે.

ક્ષયની ધાસ્તીવાળાં માણુસે દેહસામાં ચરદી ન થઈ જાય એની ખાસ કાળજી રાખવી

નેહએ. કારણ એ રોગ પ્રથમ એવા સહેજ હૈં તરીકે શરૂ થઈ ફેરસાનો સોળે લાવીને પાછો
બધી પોતાનું બંધકર સ્વરૂપ પકડે છે.

કેટલાક ધંધા આવા ક્ષયના પાસાં વાળા માણસ માટે નોખમકારક છે. માટે ધંધા પસંદ
કર્તા પહેલાં એ ધંધા પોતાના શરીરને રચતો છે કે નહિ તેની તપાસ
ધંધા કરવી નોહએ.

નિચે લખેલા ધંધાઓ બનતા સુધી કદી આવા માણસે પસંદ કરવા નહિ.

હુવારની બઠીયો કે વાસણુ-સુતર, કાચ, કે દીવારાળીની મીસો કારણ કે એ વસ્તુઓનાં
રંગકણો ફેરસામાં જઈ ફેરસામાં સોળે લાવે છે.

જે ધંધામાં હવાનાં ગરમીમાં એકદમ ફેરફાર કરવો પડતો હોય એવા ધંધામાં.

કેમીસ્ટ કે લેબોરેટરીમાં કામ કરવાનો ધંધા આવા માણસે જેમ બને તેમ ધુણી હવામાં
રખવું પડે એવો ધંધા બનતા સુધી પસંદ કરવો નોહએ.

જમીનના ભેજને ક્ષયના ઉપદ્રવ સાથે ધણો નિકટ સંબંધ છે, માટે એ હૈંની ધાસ્તિ-
વાળા માણસે બહુ ભેજ થતો હોય એવી જગ્યામાં કે એ ભાગમાં
જમીન, બનતા સુધી રહેવું નહિ.

ક્ષયનો રોગ વારસામાં ઉતરી આવે છે એટલું જ નહિ પણ એ રોગ એધી અને હડતો
છે. માટે દરેક માણસે એ રોગ પોતાને લાગુ પડી ન જાય એની
ચેષ્ટી. ખાસ સંભાળ રાખવી નોહએ.

ક્ષયના રોગીનું યુક, અને કષ ધણો ચેષ્ટી છે. એ રોગીને અડકવાયા કાંઈ એ રોગ
લાગુ પડતો નથી. જો સુક્ષ્મદર્શક યત્નથી એ કદ અને યુક તપાસીએ
રોગ શી રીતે તે ક્ષયનાં જંતુઓ અસંખ્ય એમાં માણસ પડે છે. આ કષ અને યુક
ચડે છે? રોગીના હુગડાંને કે રૂમાલને વળગી રહે છે અથવા જમીન ઉપર પડે
છે ત્યાં તે સુકાઈ જઈ ધૂળ સાથે મળી જાય છે. અને એ જંતુઓ
વાળી ધૂળ આપણા શ્વાસોશ્વાસમાં દાખલ થઈ ફેરસામાં જાય છે અને એવી રીતે જેના
વારસામાં એ હૈં ન હોય એવાને પણ એ હૈં લાગુ પડે છે.

એટલા માટે એવા હૈંની બહુ નજદીક બેસવું નહિ કારણ કે એ જ્યારે ઉધરય ખાય
છે ત્યારે તેના મ્હેમાંથી ઉડતી ઝીણી યુકની ધાંટીયો પાસે ખેડેલા મનુષ્યના શ્વાસોશ્વાસમાં
બળી એને રોગી બનાવે છે. જો આવી રીતે હડેલા ચેષ ફેરસામાં જાય છે તો ફેરસાનો ક્ષય
છે અને ઉધરય થાય છે.

જે પેટમાં જાય છે તો અંતરગતો ક્ષય થાય છે અને અતીસાર રૂપે બહાર આવે છે. જે મુત્રાશયમાં જાય છે તો તે જગ્યાનો ક્ષય લાગુ પડે છે.

એટલા માટે એ, દર્દીનાં યુક, કફ, અને પેશાબની ખાસ સંભાળી લેવી જોઈએ. જે લોકના ઘરમાં ક્ષયનો દર્દી હોય છે તે લોકો, આ સંબંધી ખીલકુલ કાળજી રાખતા નથી. અને તેથી જ આ રોગ ઘણો ફેલાવા પામે છે. અને જોવાને મદદ કરવા આવનાર સંબંધીમાંથી કેટલાક આ રોગના ભોગ ચર્ષ પડે છે. તેથી આ રોગ ફેલાતો અટકાવવાનો ખાસ ઉપયોગ એ છે કે ક્ષયના દર્દીનાં યુક, કફ અને પેશાબ, ઝાડો વિગેરે આસપાસ ગમે તેમ ફેંકવાં નહિ. પણ એક વાસણમાં સખત કારખેલીક લોશન નાંખી એમાં ખદુ એકઠું કરવું અને ચોવીસ કલાક લોશનમાં રાખી એમાં ઉકળતું પાણી નાંખી પછી ગટરમાં નાંખી દેવું. એના યુક, કફ કે પેશાબથી ખરડાએલાં લુગડાં, ચાદરો, રમાલો ઇલાદી હલકી કીમતનાં હોય તો આળી નાંખવાં અથવા કારખેલીક લોશનવાળા ઉકળતા પાણીમાં નાંખી ઉકાળવાં.

કેટલીક વખત ક્ષયનો દર્દી સારો થવા માડ્યા પછી ફરી ઉથલો ખાય છે કારણ કે કફ બહાર કાઢવાને બદલે એ ગળી જાય છે. ને તે જાંતુઓ એવી રીતે ખીજ સારા ભાગલાં જતાં એ જગ્યાને બગાડે છે. એટલા માટે ૬૬ ગળી જવાની ટેવ ખાસ કરીને ક્ષયવાળા દર્દીને ધણી નુકસાનકારક છે.

વળી ક્ષયવાળા દર્દીએ કદી ગમે ત્યાં યુકકુ નહિ નહિ તો એ આસપાસના માણસોને એક દુશ્મનની ગરજ સારે છે, એ સંબંધી અમેરીકામાં તો એવો સખ કાયદો છે, કે રસ્તા ઉપર કોઈ પણ માણસ યુકે તો તેને શિક્ષા કાઢવામાં આવે છે. ક્ષયવાળા દર્દીની જોરડી હમેશ કારખેલીક લોશનથી સાફ કરવી જોઈએ.

આ ઉપરથી એમ સમજી શકાશે કે આ રોગ અટકાવવાના અથવા કાણુમાં રાખવાના કેટલાક ઉપાયો આપણા હાથમાં છે. પણ તેનો અમલ કરતા નથી ને તેને પરીણામે આ રોગ આગળ ને આગળ વધે જાય છે.

છેવટમાં એટલું કહેવું જોઈએ કે આપણા આ શહેરમાં જે મરણ પ્રમાણુ જોશે તો એકલા આ રોગથી જ દર વર્ષે ૪૦૦ થી ૫૦૦ માણસો મરણ પામે છે. પરંતુ આટલા ધના, ઢયો અહીં હોવા છતાં ને આટલા કેળવાયલા મનુષ્યો છતાં આપણે અહીંયાં એ દર્દીઓની સારવાર માટે એક પણ સેનિટોરીયમ નથી—એ ઉઘાડવાની ખાસ જરૂર છે.

માર્કેટરાય માધવલાલ.

વર્તમાન રંગ.

શ્રી વિદ્યાર્થીઓની સમાજ સેવા—શ્રી શિક્ષણને લોકપ્રિય બનાવવું કે શ્રીશિક્ષણ અપ્રિય કરવું તેનો મોટો આધાર કેળવણી શ્રીઓ ઉપર છે. કેળવણી શ્રીઓ પોતાનાં મન, બુદ્ધિનો, હૃદયનો કેવો વિકાસ કરી શકે છે, પોતાની અગ્નિ બહેનોના જનસમાજનાં સંકટ ઓછાં કરવાને કેવી યોગ્યતા મેળવે છે, તત્પરતા બતાવે છે તે તેઓ દૃષ્ટાંત સહિત જનસમાજને સુખ્યત્વે કરીને અગ્નિ વર્ગને બતાવી ન શકે ત્યાં સુધી શ્રી કેળવણીની સારી છાપ તેઓપર પડી શકે નહિ. લોક સેવા બળવવાની શુભવૃત્તિના વિકાસ માટે કેળવણી શ્રીઓ મ'ડળોદ્ધાર તેમ વ્યક્તિરૂપે કેવું ઉપયોગી કામ કરી શકે તે શ્રીઓ માટેની અમે-રિકાની "સ્મિથ પાઠશાળા"ના રિપોર્ટપરથી જાણી આવે છે. આ શાળામાં ૧૨૦૦ શ્રી વિદ્યાર્થીઓ છે. જનસમાજની સેવા ઉઠાવવાની વૃત્તિના વિકાસ માટે તેમણે લીધેલા પ્રથમ માર્ગ આ છે:-વાચન અને જાહેર બાપણો, બીજો વર્ગ-ગ્રાવહારિક પગલાં એક બીજાને મદદ કરવી, નાની વયના વિદ્યાર્થીઓને કોલેજ પોતાની જ છે, ઘર જેવી છે એવો બાંસ કરાવવો, વૃદ્ધ શ્રીઓનાં આશ્રમોએ જઈ તેમને પુષ્પદિ આપવાં જૂનાં વસ્ત્ર એકઠાં કરવાં અને ત'ગીવાળાં લોકોને આપવાં. બિમાર માણસોને કામગીરી લખવા. ગરીબ લોકોનાં છોક-રમ્મિ રમકડાં આપવાં. ગરીબ લોકોને વાચન પૂરું પાડવું, અવકાશો દિવસે કે રાત્રીએ શાળા-ઓમાં મફત શિક્ષણ આપવું.

કેળવણીશ્રીઓ ધારે તો કેવું ઉપયોગી કામ કરી શકે, કેવી ઉત્તમ રીતે તેઓ જન સમાજની સેવા બજાવી શકે. એ આ કોલેજના સંક્ષિપ્ત વૃતાન્ત ઉપરથી માલમ પડી આવે છે. કોલેજ તરફથી કરવામાં આવતાં સારાં કાર્યોપરથી આ દેશની યોડી પણ કેળ-વાયલી શ્રીઓને તે દિશામાં ધણી સચનતાઓ મળી શકે એમ છે.

**

**

**

જરથોસ્તી શ્રી મ'ડળનું ઉત્તમ કામ—પાશ્ચિમાલ કેળવણી પામેલી મુંબાઈની પાંચસી સજારીઓની રીતભાત સામે ગમે તેમ કહેવામાં આવે પરન્તુ તે કેળવણીના જ શુભ પરિણામરૂપે જ, તેઓમાં પોતાની કોમની તેમ જનસમાજની સેવા બજાવવાની શુભ વૃત્તિ દાખલ થઈ છે. તેઓ જુદી જુદી દિશામાં પોતાની કોમની પોતાના હુંખી બાઈ, બહેનની આપત્તિઓ દૂર કરવાને જે મહેનત કરે છે તે માટે તેમને ખરેખર ધન્યવાદ ધટે છે. મુંબાઈમાં રથપાયલા જરથોસ્તી શ્રી મ'ડળના ૧૯૦૭ ની સાધના વાર્ષિક વૃતાન્તપરથી માલમ પડે છે કે પ્રસ્તુત વર્ષમાં મ'ડળના મેમ્બરોએ મુંબાઈની જુદી જુદી આલીઓ તથા જૂદા જૂદા લતાની સુલાકાત લીધી હતી અને ૨૦૦ માણસોને સક્રિય માટે જોરાક, ઔષધ અનાજ અને વસ્ત્ર આપ્યાં હતાં. બિમાર ભત્તિ શાઈઓ અને બહેનોને સાં ડોક્ટર લઈ જતાં અને યોગ્ય ઉપચાર-યોગ્ય ઔષધની ગોઠવણ કરી આપતાં ટૂંકાં સાધનવાળાં બહોળાં કુટુંબના પૂરતા નિર્વાહ માટે ખૂટતી રકમ આપતાં તેમજ જે કુટુંબો ટૂંકાં સાધનને લીધે પોતાનાં સંતાનને યોગ્ય શિક્ષણ આપી શકતાં નહિ તેમને તે સંબંધની મદદને બ'દોખંત